Martin Spegelj SJEĆANJA VOJNIKA

I. Uvodna riječ

Odlučivši se na pisanje ove knjige, želio sam što iscrpnije i sustavnije - na temelju vlastitih sjećanja, bilježaka i dokumenata, te prisjećanja kroz razgovore sa suradnicima - prikazati ono za što držim da može biti općenito korisno za _ ustanovljivanje istine o zbivanjima koja duboko utječu na našu suvremenost i zaokupljaju našu javnost. Ne umišljam da sam imao uvida u sve elemente koji su određivali tijek zbivanja, ali jesam imao prilike prisustvovati, pa i osobno sudjelovati u donošenju ključnih strategijskih procjena i odluka, kako u bivšem sustavu SR Hrvatske i SFR Jugoslavije, tako i u sustavu Republike Hrvatske poslije višestranačkih izbora u proljeće 1990. godine.

Istina, moje sudioništvo u tome ponajprije se ticalo vojne politike, ali narav obaju društvenih sustava bila je takva da granica između vojne politike i sustava oružane sile na jednoj i opće politike države i društva na drugoj strani nije bila značajnije određena. Utoliko ni moja razmatranja nisu niti mogu biti strogo ograničena na čistu vojnu politiku i, pobliže, na oružanu silu.

Svoja shvaćanja, prijedloge i odluke nastojao sam argumentirano predstavljati i smireno objašnjavati, pa i onda kada sam izrijekom odbijan ili kada sam posredno doznavao da su moji prijedlozi odbijeni.

Ovo nije knjiga ni protiv koga iako će čitatelj u njoj lako prepoznati niz osoba koje bih možda mogao nazvati svojim neprijateljima. Taj pojam namjerno sam izbjegavao osim u isključivo vojnom smislu, u području oružana nad-jačavanja, jer držim da mu u politici, u javnom sučeljavanju mišljenja, nije mjesto. U životu sam vidio i premnogo zla koje je proizišlo iz činjenice da su oni koji su imali vlast i moć držali neprijateljima sve koji su mislili drugačije.

Iako svjestan da će čitatelja najviše zanimati prikaz ličnosti i događaja iz posljednjih petnaestak godina, odlučio sam izložiti cijeli svoj život, posebice vojnu karijeru, ne zato što mislim da sam povijesna ličnost čiji svaki postupak mora biti ovjekovječen nego zbog toga jer je i taj život zapravo argument, cjelina bez koje se ne može razumjeti ono što sam zagovarao i činio potkraj osamdesetih i u početku devedesetih godina. Držim da moje tadašnje držanje, neovisno o tome kako će ga čitatelj vrednovati, prirodno proizlazi iz svih iskustava, susreta i spoznaja u djetinjstvu, mladosti i zrelim godinama.

U vojnoj odori, s oružjem ili pod oružjem proveo sam više od pedeset godina. Nije to bio izbor iz osobne sklonosti. Životne želje bile su mi drukčije i nisam jedini kojemu su prilike sugerirale ili izravno odredile put drugačiji od željenoga. U Drugi svjetski rat, gotovo kao dječaka, odveo me splet okolnosti, a u Jugoslavenskoj narodnoj armiji ostao sam u okolnostima u kojima se profesionalna vojna služba ukazala kao jedino rješenje osobne i obiteljske egzistencije.

Nisam, međutim, htio dopustiti da uslijed toga zapadnem u bezvoljnost ili gorčinu. Bio sam i ostao uvjeren da i u nepovoljnim, čak beznadnim prilikama ima izlaza - rad i strpljenje, pa strpljenje i rad. Posvetio sam se svojoj struci. Sve moje vojne funkcije bile su isključivo operativno-zapovjedne i nastavničke, nikad političke i ideološke, i obavljao sam ih u skladu s načelom da sam, kad sam već tu gdje jesam, svoje zanimanje dužan usavršiti do razina na kojima je vojnički posao relativno lako obavljati. Držao sam da se

zakon, uredba ili propis moraju poštovati bez pogovora, ali me to nije priječilo da se borim za njihovu izmjenu ako bih se osvjedočio da nisu dovoljni ili pravedni.
U svakom vojniku uvijek sam gledao čovjeka, a ne djelić nekoga stroja; vjerojatno sam zbog toga uvijek i imao povjerenje onih kojima sam zapovijedao. Vjerovao sam da se u svakom okruženju mogu naći ljudi sličnih nazora i iskrenih namjera, jednostavno - čestiti ljudi neopterećeni predrasudama i ideološkim zadrtostima. Na stranicama koje slijede čitatelj će upoznati mnoge takve, ali, nažalost, i one drugačije.
U vrijeme svoga prvoga odlaska u rat, 1942. godine, nisam bio sposoban razumjeti zbivanja niti sam uopće znao što su rat i vojska, što znače razaranja, bijeda i zlo što ih donosi rat, no moj drugi odlazak u rat, 1990. godine, bio je svjestan, jasan i neopoziv izbor. Kao ni prvi put, nisam mrzio nikoga, pa ni one koji su nas oružano ugrožavali. Njihove oružane formacije držao sam neprijateljem, a u oružanu nadjačavanju s neprijateljem mržnja zasljepljuje i uzrokuje pogrešne poteze; one pak koje s pravom nazivamo psima rata prepuštao sam i prepuštam pravosuđu, sudu povijesti i vlastitoj savjesti, ako je imaju.
Išao sam u obranu svoje zemlje jednostavno zato što je bilo očito da jedan sustav umire i drugi se rađa, te da onaj prvi u svojim zadnjim trzajima može prouzročiti veliko zlo. Otkad svjesno politički mislim, držao sam da sve jugoslavenske republike imaju pravo na izbor političkoga i državnog okvira i njegova sadržaja. Videći da velikosrpski nacionalizam i umiruća komunistička orto-doksija ugrožavaju to pravo, mislio sam da u njegovoj obrani ima mjesta mome znanju i iskustvu.
Zapadnim republikama rat je bio nametnut i mogao se izbjeći isključivo bezuvjetnom kapitulacijom pred unitaristima i velikosrpskim osvajačima. Biralo se između potlačenosti i slobode; trećega nije bilo. Stjecajem prilika, bio sam dobro obaviješten i znatno bolje nego mnogi drugi znao sam kako će nastati duboka kriza i kojim će se smjerom, barem u prvim godinama, razvijati.
U antifašističkoj vojsci Hrvatske bio sam običan borac, u prvim danima dječak, više na brigu nego na korist suborcima, ali kako se u ratu brzo sazrijeva, postao sam desetar, zapovjednik voda, potporučnik, poručnik...

Ni jedan časnički čin u JNA nisam dobio prijevremeno i svaki sam nosio tri ili pet godina, pukovnički čak četrnaest. Uvijek sam bio na operativnim dužnostima: zapovjednik pukovnije, brigade, divizije, armije i vojišta, načelnik štaba armije, nastavnik na Visokoj vojnoj akademiji i Ratnoj školi; u prvoj polovici osamdesetih bio sam na dužnosti zapovjednika Teritorijalne obrane SR Hrvatske, pa zapovjednik 5. vojne oblasti koja je obuhvaćala Sloveniju, najveći dio Hrvatske i zapadni dio BiH. Vojnu službu počeo sam kao poručnik, a završio svojim prvim umirovljenjem kao general-pukovnik.
U sedamdesetima i osamdesetima uporno sam tumačio da je JNA ustavno definirana oružana sila svih republika, pri čemu iznad republika ne postoji nikakva naddržava, pa kao takva JNA mora biti izvan političkoga djelovanja. Naravno, u šezdesetima je takav stav bio globalno ništavan i mogao je biti samo osoban, no toliko me uveo u operativnu funkciju da sam - i u tome nisam bio usamljen - bio gotovo isključen iz političkoga djelovanja JNA kao cjeline. Posrijedi nije bila nikakva moja svjesna odluka ni taktika u tom pogledu. Naprotiv, mnogo sam puta iskreno mislio da mi je to, vlastitom krivnjom, znatan nedostatak u službi.

Značajniji teorijski sukobi u JNA začeli su se u početku sedamdesetih. Njihovi akteri strogo su pazili da sve ostane u stručnim teorijskim granicama iako smo svi znali da je to privid. Rasprave su se vodile oko uloge teritorijalnih obrana republika, o mjestu i ulozi JNA u odbijanju agresije, pravima republika u sektoru obrane, vojnotehničkoj proizvodnji itd. »Nadnacionalni« upravljački vrh JNA držao je naše stavove nacionalizmom - hrvatskim, slovenskim ili kojim trećim, već prema prilici, a mi njihove besperspektivnim unitarizmom.
Kako se opća kriza državnoga socijalizma produbljivala, tako su se i ti sukobi zaoštravali. Moji istomišljenici - kojih nije bilo malo niti su bili samo Hrvati ili Slovenci nego i Srbi i drugi - i ja bili smo uvjereni u ispravnost koncepcije obrane malih naroda kroz dvije ravnopravne komponente oružanih snaga -manevarsku i teritorijalnu, još ne shvaćajući da uzrok i bit sukoba nije u tome.

U drugoj polovici osamdesetih izbija otvoren sukob zagovornika i protivnika (kon)federalizma, pa u vezi s ideologizacijom i političkom instrumentali-zacijom vojske, o tome ima li najbrojniji narod u zemlji veća ili jednaka prava... Teritorijalna obrana bila je samo područje na kojemu se taj sukob prelamao. U ovoj knjizi prikazan je niz službenih i neslužbenih situacija u kojima se vide moja uloga i držanje u tim sukobima. Oni su me činili nesretnim, jer sam vidio da jačaju snage koje razaraju ono što sam još u antifašističkom ratu prihvatio kao temeljni razlog postojanja Jugoslavije: da bude zajednica koja će svima, pa tako i Hrvatskoj i Hrvatima, donijeti boljitak i sigurnost, u kojoj će svi biti ravnopravni i u kojoj nitko nikoga neće izrabljivati ni omalovažavati. Strahovao sam od onoga što sam prepoznavao u stavovima suprotne strane.

Strahovao sam i zbog toga jer sam uočavao kako Zapad drži da u epohalnom previranju potkraj osamdesetih s Jugoslavijom neće biti problema, da ona u unutrašnjem uređenju ima značajne konfederalne elemente i da je bitno liberalnija od ostalih istočnoeuropskih zemalja, u kojima su vladali ortodoksni komunisti. Ja sam pak bio svjestan da se ispod takve površine sukobljavaju dijametralno suprotne političke opcije, pri čemu svaka teži za dosezanjem svojih ciljeva po svaku cijenu. Ti međunacionalni i međurepublički sukobi ostajali su za svijet, uvelike i za unutrašnju javnost, znatnim dijelom nevidljivi.
Prvi nesporazumi i kasniji otvoreni sukobi u Republici Hrvatskoj događali su se dijelom i zato što su se mnogi prevarili u procjenama, a neki nisu ni bili dorasli ozbiljnoj politici. U Republici Hrvatskoj bio sam ministar obrane i zapovjednik Zbora narodne garde, a nakon jednoipolmjesečna izgona iz javnosti, pa i zemlje, glavni inspektor Hrvatske vojske, odnosno obrane. Držao sam kako je najnormalnije, a za Hrvatsku i životno nužno da vojna sila, policija i sudstvo budu izvan politike i dominacije bilo koje političke stranke ili pokreta.
Kao ministar obrane ušao sam u sukob s predsjednikom Republike u vezi s pripremom zemlje za obranu. Predsjednik je, naime, takve pripreme držao nepotrebnima. Sukob se razvio i u pogledu politizacije vojske i policije, kao i zbog oprečnih stavova o izgradnji savezništava u obrani. Spor je tinjao od početka 1991, a otvoreno je buknuo u kasnu jesen 1992, kada se počela ostvarivati suluda ideja o proširivanju Hrvatske na račun BiH. Usprkos svemu, ostao sam u obrani Hrvatske, vodio najkritičnije početne operacije i inicirao prvu našu protuofenzivu - osvajanje oružja JNA, čime je spriječena katastrofa.

Mnogi dobronamjerni ljudi, čak i kada su oštri kritičari niza učinaka vladavine predsjednika Tuđmana, drže u svom iskrenom patriotizmu kako to ipak ne umanjuje njegovu temeljnu zaslugu - »stvaranje« samostalne Hrvatske. Te ljude iskreno poštujem i zbog njih se osjećam posebno dužnim obrazložiti vlastito, oprečno mišljenje.
Ovom knjigom želim pomoći da hrvatska javnost spozna da posrijedi nisu bile male greške, poneka pogrešna procjena ili određeno nesnalaženje samoga predsjednika i još nekih političara nakon dugogodišnje javne izolacije ili emigracije. Naprotiv, bila je riječ o temeljnoj nekompetentnosti i namjeri koja Hrvatsku nije »stvarala« nego ju je dovela na rub opstanka, bila je riječ o svjesnu kockanju sa sudbinom milijuna ljudi u ime jedne nemoralne i pogubne nagodbe s najmračnijim snagama koje su se na ovom prostoru pojavile pri kraju 20. stoljeća.
Dobro sam poznavao one koji su planirali krvavi rasplet jugoslavenske krize, inicirali unutrašnju oružanu pobunu i zapovijedali agresijom na Hrvatsku, znao sam kako razmišljaju, što su im ciljevi, na što su sve spremni da ih ostvare i čime pritom raspolažu. Samo posve neobaviještenima (ili posve zaslijepljenima predrasudama i stereotipovima) nije bilo jasno da će se pokrenuti oružana pobuna Srba u Hrvatskoj i BiH, da će se JNA koristiti kao institucija koliko bude najduže moguće, a potom se pretvoriti u isključivo srpsku vojsku neovisno o ishodu oružanoga sukoba.

Poznavao sam u svim elementima unutrašnje ustrojstvo JNA i tvrdio da ona, dok su u njoj građani svih republika, dok se zasniva na teritorijalnom sustavu popune, dok je višenacionalna i dok su Srbi u njoj manjina, neće i ne može spriječiti demokratske procese, a nekmoli-ugroziti opstojnost republika koje su se uputile prema samostalnosti. Posve drugačija situacija nastat će ako se ona brzo, što nije bilo moguće posve precizno vremenski definirati, transformira u srpsku vojsku, spoji s pobunjenicima u Hrvatskoj i BiH i izvrši mobilizaciju u Srbiji.
Zbog toga sam cijelo vrijeme predlagao mjere kojima bi se takav razvoj spriječio; one su odbijane, a ono što je od njih provedeno bilo je protiv volje službenoga hrvatskoga vodstva.
Pokazalo se, naime, da sam najmanje poznavao one u državnome vrhu Hrvatske koji su u tome dramatičnome vremenu uzurpirali mnoge ovlasti, omalovažavali, čak sabotirali obrambene pripreme i upustili se u mutne političke računice, pa i otvoren kriminal. One koji su tvrdili - i neke koji još tvrde -da se sve moglo riješiti pregovorima s Beogradom, čime su bitno umanjivali sposobnost Hrvatske za obranu.
Poznavao sam i najveći broj časnika JNA, osobito onih koji su službovali u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Oni glavni, koji su imali moć da u određenome trenutku preuzmu oružanu silu radi obrane republika koje su se odlučile za samostalnost, bili su bez zadrške i kolebanja spremni po cijenu života izvršiti svoju domovinsku dužnost. Strategijske greške ratovodstva Republike Hrvatske onemogućile su da ta spremnost hrvatskih časnika iz JNA dade prave rezultate. Ipak, upravo su ti ljudi u gotovo nemogućim uvjetima nešto kasnije, ujesen 1991, stvarajući Hrvatsku vojsku i odmah je uvodeći u borbu, odbili agresiju i srpsku agresorsku vojsku doveli do ruba poraza.
Ponosan sam što sam i ja od sredine 1990. ustrajno stvarao vojsku Republike Hrvatske koja je svoj zadatak ispunila dostojanstveno i pošteno. Nikakvi psi rata, samozvani naknadni vojskovođe i profesionalni Hrvati ne mogu nimalo obezvrijediti tu činjenicu.

Svaki rat je nesreća i zlo, no obrambeni je rat neizbježno zlo. A Hrvatska je 1991-1992. godine vodila upravo takav, obrambeni i pravedan rat.
Osposobljavanje i postojanje vojske nikad nisam razumijevao kao sredstvo osvajanja tuđih prostora, još manje kao sredstvo držanja vlastitih građana u pokornosti i strahu. Vojska je priprema za obranu od izvanjske opasnosti s ciljem da se zemlja obrani sa što manje žrtava. Jadna je ona vojska od koje strahuje civilno stanovništvo! Od vojske s visokim dostojanstvom i moralom, koja poštuje ratno i humanitarno pravo, treba da strepi jedino neprijatelj -agresor i njegova oružana sila.
Takvi moji stavovi nisu nepoznanica. Javno sam ih zastupao i obrazlagao na mnogim predavanjima, stručnim skupovima i tribinama, u izjavama i intervjuima za medije. Ovom knjigom stavljam javnosti na uvid cjelinu u kojoj će se ti stavovi i postupci što su iz njih proizlazili moći još preciznije i konkretnije razmotriti. Ona zahvaća onoliko koliko može obuhvatiti pogled pojedinca, koliko može sažeti jedno životno iskustvo, s nadom da će se s vremenom razjasniti i ono u što osobno još ne mogu proniknuti i dopuniti ono što je iz moje perspektive ostalo nedorečeno.

Nemoguće je nabrojati sve koji su mi na razne načine pomogli dok sam pripremao i pisao ovu knjigu; neke sam gnjavio manje, neke više, nekima sam, kada ne bih bio siguran u vlastito pamćenje, znao telefonirati i u nezgodno vrijeme da provjerim neko ime ili datum, drugima sam satima dodijavao kako bismo što vjernije rekonstruirali neki razgovor ili situaciju, no svi su se uvijek spremno i srdačno odazivali i svaka je pomoć, ma doimala se i najsitnijom, bila velika i dragocjena. Svi su oni u ovoj knjizi, neki posredno, neki i posve izravno, kao sudionici opisanih zbivanja, uvijek u časnoj ulozi i na pravome mjestu.
Iskreno sam zahvalan i dugogodišnjem prijatelju Ivanu Zibratu iz Zagreba, građevinskom poduzetniku i zastupniku tvrtke za proizvodnju kućanskih uređaja SMEG, kod kojega sam se uvijek osjećao sigurnim i koji mi je davao nesebičnu potporu u situacijama kada sam, zbog rada na knjizi, morao odlaziti na duža putovanja ili obavljati razne provjere. Prijateljsku zahvalnost zbog jednake vrste pomoći dugujem i Darku Vrbancu, direktoru poduzeća Zagreb-štit iz Zagreba.
Akademik Dušan Bilandžić, i sam sudionik i svjedok mnogih zbivanja u posljednjih šezdeset godina, mr. Petar Kriste, moj prethodnik na mjestu ministra obrane Republike Hrvatske, te prof. dr. Ozren Zunec, redovni profesor sociologije vojske i rata na Odsjeku za sociologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu, pročitali su rukopis i dali korisne komentare.
Suradnja s dr. Ivom Zanićem bila je mnogo više nego što naznačuje puki podatak da je on urednik ove knjige. U više od godinu dana intenzivna rada, u odnosu uzajamna povjerenja i uvažavanja, uspjeli smo, držim, oblikovati svjedočanstvo kojemu čitatelj može pristupiti s povjerenjem.
Iskušenja, opasnosti i napore u desetljećima vojne službe ne bi bilo moguće izdržati bez upornosti i neuništiva optimizma moje supruge Stanke. Utoliko je, ondje gdje vrijedi, ovo i njena knjiga, a ondje gdje možda nije tako, neka mi bude podsjetnik da sam se morao još više osloniti na njenu dobrotu.

M. Š. Zagreb, veljača 2001.

II. Djetinjstvo i Drugi svjetski rat

Rođen sam 11. studenoga 1927. godine u selu Stari Gradac kod Virovitice. Moj otac Mato i majka Jela rođena Barčanec bili su srednje stojeći zemljoradnici koji su sijali kukuruz i pšenicu, obrađivali vinograd i povremeno sadili lubenice. Naša kuća bila je prizemnica okružena prostranim dvorištem, široka sedam i dugačka četrdesetak metara; u nizu su je činili ne samo dio u kojemu smo stanovali nego i gospodarski dijelovi, spremišta i prostori za stoku - par konja, u nekim razdobljima i dva para, tri, četiri krave, desetak svinja i perad. Na tavanu je bio uređen prostor za sušenje pšenice i kukuruza, a ispod vinski podrum.

Moj svjetonazor oblikovao se u obiteljima u kojima se raspravljalo o politici i snivalo o uspjehu seljačke borbe za socijalnu pravdu i nacionalnu slobodu, u podravskoj ravnici prošaranoj bistrim potocima uz koje se nižu vrbici i velikim vodama koje za sobom ostavlja Drava, u kraju ušorenih sela, mirnih i radišnih ljudi, jednako siromašnih i imućnih, pri čemu razlika nije bila takva da bi rađala zavist i zlo. Mirnih ljudi, ali složnih u ocjeni da ih država tlači i da tome jednom mora doći kraj.

Imao sam sretno djetinjstvo. Nas sedmorica drugara, rođeni u mjesec dana razmaka na stotinjak metara udaljenosti, imali smo na raspolaganju prostrano carstvo oranica, pašnjaka i hrastovih šuma, riba, ptica i divljači svih vrsta. Ta priroda bila nam je prva i nezamjenjiva škola života; naše drugovanje i ljubav prema svemu što nas okružuje ušli su u nas kao neizbrisiv osjećaj zavičajnosti. Sretno se djetinjstvo produžilo i u osnovnoj školi i prvim razredima gimnazije, a naša su se okupljališta mogla precizno pobrojati: škola, crkva, obiteljski dom, velike vode za kupanje i ribarenje ljeti, a zimi debeli led za klizanje. Svi smo bili u školskom pjevačkom zboru, pjevali smo u školama i u crkvi uz orgulje. Onako živahni, zasluživali smo i pojedinačne i grupne kazne i prijekore. No, dok su se oni kod mojih drugara dijelili na brojnu braću, ja sam kao jedinac uvijek kod kuće primao cijelu porciju.

Naša velika sreća bila je u tome što smo bili učenici jedne nove generacije učitelja koje pamtim kao velike prosvjetitelje, humaniste i pedagoge najviših vrijednosti. Istodobno, donosili su nove ideje borbe za preporod i prosperitet sela i ukupnoga života u njemu. Ivan Novak pjevao nam je arije iz Nikole Subića Zrinskoga, a Stjepan Romaj bio je organizator i pedagog dječjega zbornoga pjevanja, vrstan violinist i orguljaš. Bili su tu i Ivan Jelak i njegova supruga Vera, Zlatko Cerne, Zlata Novak, Ivanova supruga, pa Ivanka Varga i mnogi još.

1. Okus rata

A onda je, gotovo kradomice, počelo nailaziti neko novo vrijeme, hladnije, s više magle nad ravnicom i tjeskobe u ljudima. Stariji su sve češće nešto govorili o ratu - neki su imali iskustva iz Galicije, neki iz Tirola, i njihove smo beskrajne priče pozorno slušali i pomalo sumnjali da je bilo baš tako kako tvrde. Skupina mladih, koju su činili aktualni političari, sljedbenici braće Radića, obično se okupljala kod Spegeljevih, Bankovih ili u školi. Među njima se nije govorilo o nekadašnjoj Galiciji nego o nekom ratu koji je upravo počinjao. Prvi put čujem izraze kao što su Anschluss Austrije, pa da Italija napada

Abesiniju, da Hitler želi povećati Njemačku, da se dižu velike europske vojske... Svi govore da je na redu Cehoslovačka, pa Poljska, ali nitko ne zna gdje će se to zaustaviti. Tijekom zime 1940-1941. godine u naš su kraj pristizale skupine od pet do deset nepoznatih ljudi. Bili su, kako smo govorili, gospodski odjeveni, govorili su nepoznatim jezikom, a iz očiju im je izbijao strah. Oko desetine stanovnika Staroga Gradca bili su Mađari, a i mnogi su Hrvati govorili mađarski, pa nije bilo teško uspostaviti kontakt s tim nevoljnim neznancima koji su dolazili iz Cehoslovačke i Mađarske. Tako smo ubrzo svi znali da bježe od rata i da se u njihovu zavičaju događaju strašne stvari. Nisam shvaćao zašto bi netko morao bježati od rata, jer - koliko sam znao iz povijesti - rat vode vojske, jedna napada, druga se brani, pa ako civili i stradaju, to je samo slučajno, jer su zaštićeni nekim ratnim zakonima.

A onda smo doznali da su to Zidovi, i da su bez ikakva suda osuđeni na smrt samo zato što su to što jesu. Franjo Banak, koji je živio tri, četiri kuće od nas i kojega smo zvali stari Banak kako bismo ga razlikovali od njegova brata Josipa, i Simo Špegelj, moj prastric, brat moga djeda, objašnjavaju nam da je u Njemačkoj nastupio neki poredak koji ne priznaje nikoga osim Nijemaca, a posebno proganja Zidove. U mjestu se počelo govoriti poluglasno, kao da riječi netko ne bi trebao čuti. I mi četrnaestogodišnjaci sve komentiramo poluglasno, zagledajući tužne i uplašene došljake. Špegelj, Banak, stari Čizmar i učitelj Novak odmah počinju pomagati: brzo su pronađena dobra kola i još bolji konji kojima su ti ljudi krenuli prema Daruvaru. Ondje su ih prihvatili drugi i pomogli im da otputuju na jug, neznano kamo.
Mnogo kasnije doznali smo da im je cilj bila Grčka, ali nitko ne zna jesu li ondje i stigli. Sjećam se i izbora u prosincu 1938. godine, kada su stari Šimo Špegelj i Franjo Banak bili kandidati Hrvatske seljačke stranke; potonji je bio pravi, aktivni političar, predsjednik HSS-a za općinu Špišić Bukovicu i član Kotarskoga odbora za Viroviticu. Poslije izbora slavodobitno su objavljivali: »Izbore smo dobili, dobit ćemo hrvatsku banovinu«, a Franjo Banak bi obično nešto tišim glasom dodavao kako je ipak veliko pitanje koliko ćemo »mi seljaci« od toga imati koristi. On se uvijek vraća na temu Rusije. U kasne sate sluša radio; Bratislava i London mnogo govore o Rusima, da su ondje komune i u njima svi seljaci, dok imućnije seljake nazivaju kulacima i progone. Jest, Kraljevina nam guli kožu, ali u Rusiji je, čini se, još mnogo gore. S time se svi slažu, ali se obično zaključuje da je Rusija daleko, pa nema razloga strahu.

Uskoro je stvorena Banovina Hrvatska, u kojoj i moj otac Mato kao stari HSS-ovac dobiva zaduženje - postaje predvodnik Seljačke zaštite za Stari Gradac i okolina mjesta. Od početka 1941. godine sve sposobne muškarce počinju pozivati u vojsku; kopaju se rovovi i nekakvi duboki kanali, kažu da je to protiv tankova, kako se tada govorilo. Kada se jedne noći u početku travnja začula potmula grmljavina, neki su »stručno« objašnjavali da su to veliki topovi u čije se cijevi može uvući odrastao čovjek. Druge je noći grmljavina topova bila je mnogo razgo-vjetnija, a vidjeli su se i vatreni odbljesci. Ponovo se počelo govoriti poluglasno, ponovo je zavladao strah i nitko nije spavao. Jedna starica u mom susjedstvu tvrdi kako je na nebu vidjela veliki križ, crven poput krvi, pa nas uvjerava da je to pretkazanje zlih vremena...
Već sutradan izjutra iz smjera Virovitice i Barcsa u velikim grupama nailazi vojska; vojnici bacaju oružje i opremu i bježe najprečim putevima svojim kućama. S drugarima

se dogovaram da pokupimo koju pušku; svi se slažu, ali ni jednu pušku nismo pokupili. Stari Simo Špegelj i Franjo Banak, susjedi, jednoglasno zaključuju: »Ode Kraljevina dodavola, gdje i pripada«. Nitko u tom kraju nikoga nije mrzio više nego Kraljevinu Jugoslaviju i njene žandare.
Sljedeći dan sve je zamuklo, tek još poneki vojnik promiče kroz vrbike, držeći se podalje od puta. Iz smjera Virovitice čuju se eksplozije; to miniraju mostove. Čuju se i topovi, sad već sasvim blizu, negdje oko Virovitice.
Za nekoliko sati netko je dojavio da se cestom kreću kolone motornih vozila i tenkova. Idemo gledati i tek tada našem čuđenju nema kraja: na čelu je mnoštvo motocikala s bočnom prikolicom u kojoj vojnik drži uperenu strojnicu, za njima kamioni puni vojnika pod kacigama kakve dotad nismo vidjeli, pa neka vozila pola na gusjenicama, pola na kotačima, pa tenkovi, stotine tenkova... Kolona ide neprekidno desetak dana, sve je u oklopu, na kamionima i motociklima, dok nas vojnici nezainteresirano gledaju i nitko se od njih ne izdvaja niti zastaje. Idu nekamo prema Bjelovaru.
Bili smo impresionirani silnom tehnikom i postalo nam je jasnije zašto se ona vojska otprije nekoliko dana tako brzo razbježala.
Radio danonoćno grmi, čuju se samo marševi i nekakvi govori na njemačkom jeziku. Bratislava se više ne čuje, neko vrijeme ni London, no onda ga je netko ipak uspio pronaći. Čuje se vrlo slabo, ali ga svi pažljivo i napeto slušaju iako neki tvrde kako se ta postaja uopće ne smije slušati i da se zbog toga može gadno nastradati. I ja dobivam zadatak - nositi radijske akumulatore na punjenje u obližnji mlin.
Cesta je naprosto preorana tenkovskim gusjenicama, no njome i dalje promiču neki teški kamioni. Za desetak dana nastavlja se mudrovanje viđenijih mještana. Zaključuje se kako je ta Njemačka zaista velika sila, ali ako udare Amerika, Engleska i Francuska s jedne, a velika Rusija s druge strane, nije jasno kako će tko proći.
U drugoj polovici travnja govori se da je u Zagrebu proglašena država Hrvatska i da na vlast dolaze neki novi i nepoznati ljudi, najviše iz Italije, ali i iz Mađarske; prvi put u životu čujem za Janka Pusztu. Mačeka i HSS-a nema nigdje, pa se zaključuje da su Nijemci protiv njih i da nešto sasvim sigurno nije u redu kada se osniva vlast bez seljaka.
Ponovo idemo u školu, ali su neki naši učitelji pozvani u rezervu nove hrvatske vojske. Provodi se novačenje mladića koji idu na služenje kadrovskog roka, uglavnom u Zagreb ili Sisak.

2. Vrijeme smrti, straha i glasina

U kasnu jesen 1941. u kući Franje Banka održava se neki sastanak. Ima i nepoznatih ljudi, ali se ne čini da je riječ o nečemu konspirativnome. Kasnije sam čuo da se radilo o sastanku vođa HSS-a iz obližnjih kotareva. Ne znam tko je sve bio, ali sigurno jest Filip Lakuš, postariji Josip Gaži, neki Mato Mesarac, stari Simo i moj otac Mato Špegelj, pa Franjo i Josip Banak kao domaćini. Pred samu večer cijelo je društvo dvojim seljačkim kolima otišlo prema Virovitici.
Iz Virovitice dolazi u mjesto petnaestak mladih ljudi na biciklima, u civilu, ali s vojničkim puškama preko ramena. Samo je jedan imao neku uniformu, ali bez kape, dok mu je na reveru bilo pričvršćeno veliko metalno Li. Prokrstarili su selom i otišli odakle su i došli, prema Virovitici. Govori se da su to ustaše koji preuzimaju vlast.
Čini se da je taj sastanak u kući Franje Banka bio ključan za orijentaciju cijeloga kraja u događajima koje još nitko nije ni pokušao predviđati. Odonda se sve počelo vrtoglavo

odvijati. U rano proljeće 1942. najčešći izrazi u razgovorima su komunisti, fašisti, četnici, Istočila fronta, Engleska, Amerika, spominje se i neki daleki Japan... Potpuna zbrka. Govori se da negdje u Bosni ratuju četnici, da ih ima i u Bilogori. Dolaze i neka pisma koja se potajice čitaju, navodno ih pišu komunisti (u Virovitici su uoči rata bili trojica komunista, neki tvrde sindikalista, koji su ubrzo strijeljani bez ikakva suda). U pismima se govori o potrebi borbe protiv fašista i ustaša, koji su njihovi sluge, o rušenju Kraljevine Jugoslavije, nacionalnoj slobodi i socijalnoj pravdi, borbi protiv države koja seljaku guli kožu. Koliko se sjećam, bilo je i jedno pismo s pjesmom koju je napisao seljački tribun Mihovil Pavlek Miš-kina, za kojega je znalo svako podravsko dijete.
Moji drugari i ja iznenada prisustvujemo odvođenju Roma odnosno, kako smo svi govorili, Cigana koritara, koji su imali malo naselje pokraj našeg mjesta. Mještani ih nisu baš blagonaklono gledali, ali ih nisu ni mrzili. Dubli su korita, zdjele i mnoge druge predmete, uglavnom od vrbova drva, a žene su išle po okolnim selima tražiti milostinju; imali su mnogo djece, ali i vrlo veliku smrtnost. A onda je na biciklima došlo tridesetak poluuniformiranih ljudi s puškama, stjerali su Cigane u trorednu kolonu i pješke ih poveli prema Pito-mači. Navodno su odande vlakom prevezeni u Jasenovac. U svakom slučaju, nijedan se nikad nije vratio. Uboge kućice od blata ubrzo su srušene i sve je preorano.
Nakon susreta sa Židovima, to je bilo drugo zaprepaštenje koje smo doživjeli.
Treće je uslijedilo kada nam je jedan od nas, koji je bio kod rođaka u Zagrebu, sav prestravljen kazao kako je vlastitim očima kod maksimirske šume vidio mnoge ljude obješene na rasvjetnim stupovima. Ubrzo potom usred sela ustrijeljen je Karlo Špegelj, najstariji sin staroga Šime, a ubio ga je onaj s velikim U na ovratniku. Bili smo u školi i nismo vidjeli događaj, a oni koji jesu govorili su da se Karlo bio nešto porječkao s jednim drugim ustašom biciklistom, na što je uniformirani skinuo pušku i bez riječi opalio. Svi su bili zaprepašteni: svi oni iskusili su batine i bahatost kraljevskih žandara i mislili su da su takva vremena zauvijek prošla, a sada se opet puca u hrvatske seljake, i to čine oni koji tvrde da su hrvatska vlast.

Zaprepaštenja više nisam brojao; nisu se ni mogla brojati, jer ih je bilo previše.
Odluka je bila donesena. Nitko je nije napisao ni potpisao niti javno izrekao, ali svi su znali što se ima raditi: svatko tko je po bilo kojoj osnovi pozvan u domobrane neka onamo i ode, ali nitko neka ne ide u ustaše; osim što su arogantni i surovi, što strijeljaju, vješaju i odvode ljude, uveli su strahovladu u mirnim selima Podravine. Neke nedjelje uoči mise jednim kabrioletom dolazi pet uniformiranih ustaša i jedan, ne izlazeći, oštrim riječima kazuje skupini pred crkvom da oni što su sve to činili u našem i okolnim mjestima nisu bili ustaše nego obični lupeži koji će biti kažnjeni. Odvezli su se, ali su isti oni ustaše iz Virovitice i dalje dolazili u mjesto.
Bankovi, Špegeljevi, Deskarovi, Šimunići, ponajviše Ivo Šimunić, pa Smi-ljanići i drugi u našem kraju organiziraju ljude u antifašističku borbu i oslobodilački pokret. Žarišta su Stari Gradac i Lozan, ubrzo i cijeli kotar, a postupno se za borbu organiziraju i hrvatska mjesta ispod Bilogore, zatim na jugu, Daruvar, Zdenci... Srpsko stanovništvo Bilogore raspršeno je u male zbjegove, neka su sela zapaljena i nepoznat broj Srba odveden neznano kamo.
Zbog rata kasnio je završetak školske godine. I druge škole prestaju raditi. Svi učitelji otišli su potkraj ljeta u domobranstvo. Moji učitelji Jelak i Novak bili su časnici, domobranski satnici.

Ujesen 1942. došli su na dopust i prošetali mjestom u vrlo urednoj uniformi s vidljivim oznakama. Govorili su da se koliko *^sutra vraćaju u svoje postrojbe i jednoga ih dana zaista više nije bilo.

3. Zbjegovi u Bilogori

Slom Kraljevine Jugoslavije, nacionalno oslobođenje, socijalna pravda i suprotstavljanje surovostima novoga režima, zajedno s objašnjenjem da Nijemci ne mogu pobijediti Ameriku, Englesku i Rusiju i da će ubrzo izgubiti rat kao što su izgubili i prethodni, definitivno su usmjerili narod u mome kraju na antifašističku borbu. Rusi sa svojim komunama nikad neće stići u Hrvatsku, a hrvatski su komunisti i sindikalisti uz svoj narod; barem tako pišu i javno govore. Povrh toga, antifašističku borbu u našem kraju ne vode nikakvi zadrti boljševici nego prvaci HSS-a, svima znani radićevci i mačekovci, pošteni i plemeniti ljudi, i sami seljaci ili seljačkoga porijekla.

Svi domobrani koji po bilo kojoj osnovi privremeno dolaze kući u uniformi i s oružjem ili ostaju kod kuće, ne vraćajući se u postrojbu, što je ipak bilo preopasno, ili se pridružuju prvim partizanskim jedinicama, i tako je počelo. U mom kraju nisu seljaci, ili Hrvatska seljačka stranka, prišli komunistima odnosno Komunističkoj partiji Hrvatske, nego je HSS bio taj kojemu se prilazilo.

Potkraj proljeća i u ljeto 1942. kao da je neka silna eksplozija sve ispremiješala. Različite vojske nastupaju s raznih strana, vrše se diverzije, pa slijede odmazde. Počinje sklanjanje cijelih obitelji, ponekad u susjedna sela kod rođaka, kasnije u podbilogorska sela blizu nepreglednih šuma. Majka me odvela u udaljene bilogorske vinograde, gdje je snalažljivi stric Simo Špegelj bio u nekoj svojoj klijeti uredio štavionicu goveđe i teleće kože. Svima je trebalo obuće, pa je »tvornica« dobro radila, kasnije najviše za potrebe partizana, samo što se od kože i primitivna načina štavljenja nadaleko širio nesnosan vonj. U te krajeve, s mnogim klijetima razbacanima po vinogradima, malo je tko zalazio i oni su neko vrijeme mogli dati stanovitu sigurnost onima koji su morali izbjeći iz pridravskih sela.

Uskoro dolaze grupe Slovenaca koje su hitlerovci protjerali iz dijelova Slovenije što su bili pripojeni Reichu. S jednom takvom obitelji združila se moja obitelj, kao i deseci drugih iz Starog Gradca i Lozana. Razbija se i grupa mojih drugara iz dječačkih dana. Opet odlazimo u Bilogoru, ali sada dublje u šumu i samo se povremeno vraćamo u udobne klijeti u kojima je stari Šimo još štavio kožu i pravio obuću.

Još se ne osjećam doraslim nositi pušku, a i nema ih dovoljno ni za odrasle. Prilaze nam Srbi koji su se dotad skrivali u malim zbjegovima i čija su sela

U mjestu se znalo gdje su moji učitelji, ali ja sam to stjecajem okolnosti doznao tek poslije rata. Bili su među slavonskim partizanima, kao zapovjednici. U proljeće 1943. ustaše su njihove obitelji odveli u logor, ali su se one nakon nekog vremena vratile u Stari Gradac i ondje dočekale kraj rata.

Odavno popaljena. Uskoro su počela gorjeti i hrvatska sela. S vrha Bilogore gledam kako gore kuće u Starom Gradcu, među njima i ona u kojoj sam se rodio. Selo bombardiraju i avioni.

Počinje i neka potjera za zbjegovima na Bilogori, govore da je to ofenziva. Puca se na sve strane; nije jasno tko koga gada. Nastaju i teške, kobne zabune i uspaničena bježanja. Obitelj mi je razbijena i ne znamo jedni za druge. Konačno, i sam se prihvaćam puške, jer

ih je bilo nekoliko slobodnih. Mladići moje dobi konačno su se naoružali i uključili u prvu jedinicu koja je naišla - jednu manju jedinicu Bilogorskoga partizanskog odreda. U toj grupi najviše je bilo Hrvata iz Podravine, te nekoliko Srba i desetak mladića iz čeških i slovačkih sela, a zapovijedaju Đukić, Deskar i Mato Jurinčić. Potonji je bio znatno stariji od svih nas, dobar govornik, ali ni danas nisam siguran je li uopće bio neki stvarni, pripremljeni zapovjednik ili se sve dogodilo stjecajem okolnosti. No, vodio nas je hrabro, uvijek pazeći da ne upadnemo u zasjedu ili neku težu borbu u kojoj se ne bismo snašli, pa bismo doživjeli poraz.

4. S podravskim partizanima

Uskoro smo se susreli s cijelim Bilogorskim odredom, a u prolazu nailazim na mnoge suseljane, pa i svoju obitelj, od koje doznajem da mi je otac negdje u Moslavini. Hrane, istina, ponekad ima, ali padamo od umora i nespavanja, dok se oružane čarke i borbe redaju u neprekidnu nizu. Bog zna koliko je vrijedilo moje sudjelovanje u svemu tome, no nama se činilo da smo gospodari situacije.

Naše je vojno djelovanje vrlo jednostavno, praktički bez pravila: kad nam žele nametnuti borbu, bježimo, a kad ih možemo iznenaditi, žestoko napadamo, pa se raspršujemo u manje grupe. Postajem ratnik, navikavam se na bombu i metak koji jedva čujno prođe tu negdje, zabije se pokraj tijela u zemlju ili pred nosom pogodi u zid i raspršiprašinu u oči. Slušam učene ljude - Matu Jurinčića, Franju i Josipa Banka, načitanoga Deskara i druge, čitam brojne proglase i počinjem shvaćati što je tu posrijedi. Dotad sam živio u uvjerenju da imamo problema, ali da će rat u svakom slučaju uskoro završiti, pa ćemo se svi vratiti kući; sve skupa neće trajati više od nekoliko mjeseci. Kakva zabluda!?

Shvaćam da je ciljeve naše oslobodilačke antifašističke borbe istakla KPJ, konkretno, kod nas KPH, i postaje mi svejedno jesu li i oni videniji HSS-ovci koje sam spomenuo bili istakli iste ciljeve, je li to bilo prije ili poslije komunista, tko je glavno vodstvo a tko u ulozi saveznika. Bitno je ovo što čitam, samo mi ipak nije posve jasno zašto su pokrenute cijele obitelji, zašto su u borbenim jedinicama mladići moje dobi, pa i mladi.

Kako čitam, naši su ciljevi borba protiv njemačkog fašizma te Pavelića i ustaša, koji su mu vjerni sluge, kao i protiv srpskih četnika, koji žele obnoviti Kraljevinu Jugoslaviju; borimo se za nacionalno oslobođenje s jasnom vizijom hrvatske države, za socijalno oslobođenje i socijalnu pravdu, za republiku, za oslobođenje seljaka od stoljetnoga zapostavljanja i tlačenja, za slobodu svih nacionalnosti i vjeroispovijesti, što će se sve poslije rata zajamčiti novim ustavom i novim narodnim zakonima. Ma tko da im je bio tvorac, te je ciljeve hrvatski narod prihvaćao kao svoje i bio se spreman za njih i puškom boriti.

Tako je na sjeveru Hrvatske naš pokret postupno rastao, bez brzih uspona, ali i bez padova, uravnoteženo, postojano i trajno. Slično je i na jugu, gdje je glavni neprijatelj talijanski fašizam te četnici s Dinare i iz istočne Hercegovine. U središnjoj Hrvatskoj diže se srpski narod, kojemu se na čelo stavlja KPH i tako ga odvraća od četništva, koje mu se nudilo kao jedini spasitelj i već se bilo složilo s talijanskim fašizmom, kao što će nešto kasnije naći načina da surađuje i s ustašama i nacistima. Ustanak se širi i Slovenijom i Bosnom i Hercegovinom, gdje, kao i u Hrvatskoj, sve ide postupno ali sigurno k pobjedi. Navedeni ciljevi borbe i uvjerenje da će nacistička Njemačka izgubiti rat bili su svuda prihvaćeni, pa tako i u Srbiji. Ondje je 1941. izbio veliki narodni ustanak pod vodstvom

KPJ, brzo planuo, ali i još brže posve zgasnuo. Dogodilo se nešto posve drugačije od onoga u zapadnim zemljama Jugoslavije. Zašto? Zar su zaista teške njemačke i kvislinške odmazde u Kragujevcu i Kraljevu uplašile ustanike? Ili je na narod utjecala propaganda kvislinga Nedića, Pećanca i Ljotića koji su zagovarali posluh prema Nijemcima? Možda je presudila organizacijska nesposobnost komunista, a možda je četnički vođa Draža Mihailović bio spretniji i uvjerljiviji od njih? Ili je narod naprosto mislio da je najvažnije preživjeti, pa kako bilo da bilo, a nekako će već biti?
Poziv na borbu protiv fašizma ondje, čini se, nije bio dovoljan. Za srpskoga je seljaka, naravno, socijalna pravda bila važna, ali daleko ispred nje na ljestvici vrijednosti stajala je država - srpska država sa srpskim kraljem na čelu, a upravo o njenoj obnovi govorio je Mihailović. Ono što je snažno motiviralo narod drugdje, posebno u Hrvatskoj - osuda kraljevine i obećanje republike, pa još federativne, u kojoj će Hrvatska sama odlučivati o sebi, u Srbiji jednostavno nije imalo odjeka; ta o Srbiji se dotad i nije odlučivalo drugdje nego u njenu Beogradu i činili su to političari koji su sami bili Srbi. Štoviše, parole o nacionalnom oslobođenju, ukidanju monarhije i pravu na samoodređenje do otcjepljenja, bez kojih bi na zapadu oslobodilačka borba i antifašistički rat bili nemogući, u Srbiji ne samo što nisu pomagale partizanskom ustanku nego su utjecale da bude još brže poražen. Zbog toga se može zaključiti kako nije bitno gdje je KPJ bila jača i brojnija nego kakve je ciljeve - barem javno - postavljala i kako se odnosila prema građanskim demokratskim snagama. Dok je na ustaničkom području u zapadnoj Srbiji odmah počeo surov obračun s »klasnim neprijateljem« i nekomunistima, u Sloveniji, Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini široki slojevi od početka ne samo što sudjeluju u oblikovanju i promicanju istaknutih ciljeva borbe nego su i organizatori antifašističkog pokreta. U Hrvatskoj vrlo istaknuto mjesto ima najveći dio HSS-a, partizanske brigade nose nazive velikih seljačkih tribuna: braće Antuna i Stjepana Radića, Mihovila Pavleka Miškine, legendarnoga Matije Gupca, ili se pak nazivaju po gradovima - Zagrebu, Osijeku, Splitu, Slavonskome Brodu...

Ujesen 1943. od ukupno devet korpusa NOV u Jugoslaviji pet ih je bilo u Hrvatskoj, tri u BiH i jedan u Sloveniji. U isto vrijeme u antifašističkoj vojsci u Hrvatskoj bilo je oko 70% Hrvata, 20% Srba i čak 10% pripadnika nacionalnih manjina, najviše Mađara, Ceha i Slovaka, bila je i jedna njemačka četa, a u Istri se partizanima Hrvatima pridružuju i talijanski antifašisti. Zagreb je bio stožer u antifašističkom pokretu u Hrvatskoj. Uoči rata imao je oko 250.000 stanovnika, a u pokretu je sudjelovalo poimenično poznatih 50.000 Zagrepčana, od čega ih je čak 20.000 iz grada i bliže okolice poginulo. Istodobno, partizanskoga pokreta u Srbiji zapravo nije ni bilo, a u Crnoj Gori za sve vrijeme rata bilo je od tri do četiri tisuće partizana i 30-40.000 četnika.
Od posljednjih mjeseci 1943. do kraja 1944. golema većina domobranskih formacija, kao cjelina, prelazi u NOV, te nastaju velike formacije nove hrvatske vojske i razvijaju se svi rodovi vojske. Ti prijelazi nisu bili plod straha zbog već sasvim izvjesna poraza Njemačke i pobjede antihitlerovske koalicije; to je samo globalna okolnost, a presudno je bilo što su ciljevi antifašističke i oslobodilačke borbe u Hrvatskoj postali široko poznati i definitivno shvaćeni i prihvaćeni.
S druge strane, ustaštvo je, kao politička vojska fašizma, uspostavljajući teror, provodeći rasne zakone i djelujući kao marioneta Hitlera i Mussolinija, postalo doslovce protuhrvatsko i zločinačko. Druga je stvar što je dobar dio ljudi u ustaškim postrojbama iskreno mislio da se bori za prave hrvatske interese, za samostalnu hrvatsku državu, ne

uočavajući kako su u tom svom domoljublju uhvaćeni u zamku tuđinskih interesa i vlastitoga beskrupuloznoga i nesposobnoga vodstva. No, krivi su oni koji su zamku postavili, a ne oni koji su u nju upali i kojima se bezočno manipuliralo. U tome kontekstu branim te pripadnike ustaških postrojbi, imajući uvijek na umu da individualna odgovornost za ratne zločine nikad ne zastarijeva i da se iz takve odgovornosti ne izuzima nitko bez obzira na to kojoj je strani u ratu pripadao.

5. Prelazak u Bosansku Posavinu

U rano proljeće 1943. godine počeli su u mome kraju neki neočekivani pokreti prema jugu, smisao kojih nisam mogao dokučiti. Imao sam dojam da se u manjim grupama nekako svojom voljom sklanjamo u hrvatsku Posavinu, pa da ćemo onda udariti po komunikacijama. Mnogo kasnije doznao sam da je osobno Tito naredio našim jedinicama iz Moslavine i Slavonije neka idu u Posavinu kako bi udarima na komunikacije, prije svega prugu i staru cestu Zagreb -Beograd, privukle na sebe neprijateljske formacije i tako pomogle glavnoj operativnoj grupi Vrhovnoga štaba koja je vodila teške borbe u dolini Neretve, kasnije na Sutjesci i u istočnoj Bosni.

Nas šezdesetak Podravaca i Slavonaca, te grupa od tridesetak bosanskih partizana, sklonili smo se uz lijevu, hrvatsku obalu Save, u gotovo neprohodne vrbike i među bezbrojne potoke i bare. Čuli smo odjeke velikih borbi s mjesta na kojima se izvršavala Titova zapovijed, ali nikad nisam doznao koliko je taj napor slavonskih partizana bio koristan za partizane u Bosni. Znam samo da je moja mala jedinica bila sklonija da se sačuva, pa je vodila borbu samo kada je na nju bila prisiljena. Iako je naš zapovjednik Franjo Luks imao samo 27 godina, bio je već iskusan i hrabar ratnik, koji je u partizane 1942. prebjegao iz domobranstva.

Bili smo zapravo ukliješteni između Save te pruge i ceste, koje su bile po-sjednute brojnim posadama i zasjedama neprijatelja. Položaj je bio težak, pa su se neki Slavonci željeli po svaku cijenu dočepati slavonskih brda. Pojedinci su jednostavno noću nestajali, ali, koliko znam, ni jedan nije preživio probijanje preko puteva i pruge na sjever. Tako pritisnutima, u velikoj opasnosti da budemo otkriveni i uništeni, nije nam bilo druge nego pokušati se prebaciti preko Save u Bosnu, gdje je bilo koliko-toliko sigurnije zbog rjeđih komunikacija i stoga slabije neprijateljske kontrole prostora. U početku svibnja 1943. preko rijeke su nas, negdje između Davora i Kobaša, uredno i bez većih teškoća prevezli bosanski ribari, pripadnici NOP-a.

Odmah smo ušli u neku planinu prekrivenu gustom šumom. Svuda smo nailazili na zgarišta i ljudske kosture, bez ikakva traga života osim poneke kolibe uza samu Savu, pa smo mislili da smo na Prosari ili Kozari, jer smo u Slavoniji bili čuli za stradanja stanovnika toga područja, no posrijedi je najvjerojatnije bila Motajica. Prizori popaljenih i pustih krajeva i sela bez ijednoga stanovnika potpuno su me ošamutili; sve mi se činilo nestvarnim i nezamislivim.

U mjesec ili nešto više dana tumaranja prešli smo u prometnije područje sjeverno od Dervente, stalno se držeći desne obale Save s namjerom da se u pogodnu trenutku vratimo u Slavoniju. Zato se i nismo pridruživali nekim velikim bosanskim partizanskim jedinicama koje smo susretali kako nas one ne bi povukle dublje u Bosnu.

No, kretanje duž Save bilo je izuzetno rizično, jer su nepopaljena mjesta bila pod nadzorom ustaša, a postojali su i mnogi mali domobranski garnizoni, pa smo u više

navrata morali pod borbom uzmicati na jug. Tako smo se našli i u brdima Trijebovca, na desnoj obali rijeke Bosne, gdje smo susreli grupu od petnaestak bosanskih partizana. Oni su nam pomogli da nabavimo nešto hrane i sklonimo se u ranije izgrađene zemunice. Ondje se Luks teško razbolio. Zapovijedanje je preuzeo Slavko Simanović, koji je u partizane došao u siječnju 1943, također iz domobranstva kao zastavnik, te od prelaska Save bio Luksov zamjenik. Bio je vrlo dobro vojno obrazovan, miran i staložen čovjek u srednjim tridesetim godinama. I on je nastojao da se vratimo preko Save, negdje oko Slavonskoga Broda, ali se rijeci nije moglo prići, jer je Bosanska Posavina tada bila puna njemačkih, ustaških i domobranskih jedinica.

Zbog toga smo se uputili prema planini Majevici i dalje njenim sjeveroistočnim padinama, uvijek s težnjom da dođemo na Savu. Susret s Majevičkim partizanskim odredom zapravo je presudio da ostanemo u Bosni: ostanak s većom jedinicom davao nam je veću sigurnost, ali je istodobno značio udaljavanje od Save. Simanović je ostao na dužnosti i pošto je uskoro, neznano kako, za nama pristigao iznemogli ali ozdravjeli Luks. Naišli smo i na neke partizane iz tuzlanskoga kraja, a kako su se kretali prema Savi po hranu, pridružili smo im se. Iz tuzlanskoga kraja polazile su tada prave karavane izdržljivih bosanskih konjića natovarenih solju, te se vraćale s kukuruzom. Poslije rata doznao sam da su te vreće tuzlanske soli stizale i u Slavoniju.
Uskoro nas je neprijateljska ofenziva potisnula na jug - u Lopare, Rastoš-nicu, Kalesiju, sve dalje od Save i sve bliže Drini.
Ujesen smo se susreli s nekim velikim jedinicama NOV. Govore da su iz Srijema, a mi mislimo kako bismo im se pridružili kada se budu vraćali u Srijem. U okolini Kalesije zajedno s tuzlanskim partizanima formiramo neku o-branu od smjera Zvornika, a uskoro počinju velike borbe za Tuzlu. U početku listopada 1943. oslobođen je i grad i veliko područje oko njega, sve do Drine. Dobro smo se opremili i naoružali iz ratnoga plijena, čak smo dobili i jedan četverocijevni protuzrakoplovni mitraljez, te nešto streljiva. Kako će se pokazati u oštroj zimi 1943/ 44, najvrednija stečevina ipak su bile odjeća i obuća. Više nismo mislili na povratak u Slavoniju, pogotovo što smo bili uvjereni da rat ne može potrajati više od mjesec, dva. Držali smo velika područja i imali veliku vojsku koja je već stvarala brigade i korpuse. No, mi ostajemo neka čudna formacija o kojoj se svi brinu. Zadobivamo i važnost nakon uvodnih borbi za Tuzlu, kada smo kod Ugljevika u zasjedi dočekali neku manju njemačku jedinicu, natjerali je na uzmak, te zarobili jedan mali top, mislim od 30 mm, i kamion pun suhe hrane.

Luks se posve oporavio i preuzeo staru dužnost, Simanović mu je postao zamjenik, a ja sam napredovao u zapovjednika jednoga voda, baš onoga s novim topom. No, s njime smo imali komplikacije i mnogo puta sam ga prokleo: ostao je bez municije, a nepisani partizanski zakoni bili su krajnje strogi prema onima koji ostave oružje, pogotovo top, pa smo ga onako nekorisna vukli po brdima. Bez municije je ostao i onaj četverocijevni mitraljez, ali na njemu su ispaštali borci drugoga voda. To smo oružje nudili novoosnovanom Tuzlanskom odredu, ali su nam oni mudro odgovarali kako smo baš mi kao rođeni za takav top i mitraljez.
A onda su odjednom velike jedinice nekamo nestale: Srijemci su, kažu, otišli u Srijem, Tuzlaci se pod teškim borbama povukli na Konjuh, a mi i manja skupina partizana s

kalesijskog područja ostali s obje strane ceste Tuzla - Zvor-nik. Nijemci, ustaše i domobrani ponovo su ovladali cijelim područjem.

6. U Pod ri nj u, s četnicima za vratom

Našoj grupi, u međuvremenu ojačanoj manjom skupinom partizana s Majevice i iz Zvornika, stiže iz Štaba Operativnog područja Tuzla rukom ispisana zapovijed da u sljedećim mjesecima držimo pod kontrolom sve puteve i staze od Vlasenice na jugu do Semberije na sjeveru, sa zadatkom da sprečavamo prelazak srbijanskih četnika preko Drine i njihove upade u šire tuzlansko područje, te suzbijamo formacije bosanskih četnika koje su se pomakle s Roma-nije i koncentrirale u širem prostoru Bajina Bašta - Sokolac - dolina Drinjače.

Tako sam u danonoćnim borbama upoznao Podrinje i Drinu i ostao zapanjen razlikom u odnosu na moju Dravu. Dolina Drinjače zapravo je prašuma, bez ikakvih staza, a mi smo dolazili sve do Bratunca. Odjeća nam se tako brzo trošila da je postojala opasnost da zimu dočekamo polugoli. Nismo mogli vjerovati da smo samo koji tjedan ranije bili uvjereni kako je završetak rata nadomak ruci; buđenje iz zablude nije moglo biti bolnije. Kakav-takav smještaj u Tuzli bio je raj prema onome što smo tada preživljavali iako je u ponečem bilo i napretka - prehrana je bila nešto bolja, a znatno je uznapredovao i sanitet. Iz Tuzle su nam neprekidno dolazila pojačanja i jedinica je narasla u velik odred, a oružja i streljiva, koje su bosanski konjići strpljivo nosili po bespućima, katkad je bivalo i previše.

Četnici su nam bili stalno za vratom. Željeli su se pošto-poto spojiti s velikim njemačkim formacijama na Savi i takve su njihove akcije potrajale sve do polovice travnja 1945, kada su Nijemci konačno počeli svoje snage izvlačiti iz Slavonije.

Imao sam osjećaj da smo uhvaćeni u stupicu iz koje nema izlaza i stalno sam se pitao je li jednako i mojim vršnjacima koji su stjecajem okolnosti ostali u Slavoniji. Uglavnom, mislio sam da je svuda bolje. Najveći dio ratovanja bio sam običan borac, povremeno i konjovodac, što je bila povlastica, jer sam se imao na koga nasloniti. Poslije sam postao komandir grupe, pa zapovjednik voda, i onda su se nizali partizanski činovi - od desetara do zastavnika, a poslije oslobođenja Osijeka svi su zastavnici unaprijeđeni u čin potporučnika. No, nisam nosio nikakve oznake; sam ih nisam imao od čega napraviti, a logistika je imala prečih poslova.

U cijelom tom potucanju Bosnom preživio sam tri lakša ranjavanja, prebolio rifus, lomio se po nepreglednim šumama i surovim planinama, a stalni okršaji s Nijemcima i četnicima nagrizali su samopouzdanje i činili da povjerujemo kako rat nikad neće završiti. Od vremena do vremena, više slučajno, imamo kratke okršaje s tzv. zelenim kadrom, muslimanima koji su branili svoja sela i naprosto odbijali služiti bilo kojoj vojsci. Svakome su se sklanjali s puta, ali kada nije bilo izlaza, borili su se, pa i napadali. Ipak, njihovi najveći, zapravo jedini neprijatelji bili su četnici, koji su uglavnom napadali s desne obale Drine i iz prostora Han Pijeska i Bratunca, ponekad pod zaštitom i uz pomoć Nijemaca, te doslovce istrebljivali muslimansko stanovništvo.

Nijemci su ranije u tu zonu pokolja ulazili kako bi osigurali operativni prostor Podrinja i Semberije radi odmora svojih velikih formacija i pripreme za odlazak na Istočno bojište. Taj njihov ulazak uvijek se odvijao u suradnji s četnicima i ustašama, i tada bi nastajao pravi pakao. Njemačka je vojska bila apsolutno nadmoćna, vješta i efikasna, a četnici su

uz njih išli kao razularene pljačkaške bande i svirepi koljači muslimanskog življa i pojedinačno uhvaćenih partizana. U tom području rat nije imao nikakvih pravila ni sistema, zastoja ni predaha, a čini se ni logike: činilo se da se sve zbiva slučajno, u kaosu kojemu je jedino pravilo da nema pravila. Tek mnogo kasnije doznao sam da se partizani odatle nisu htjeli jednostavno povući zato što su onuda prolazile veze južne i središnje Bosne sa Slavonijom i Srijemom, a kasnije, od kraja 1944, bio je to prostor na kome se štitio naš prodor u Srbiju i lijevi bok naših snaga na Srijemskoj fronti.
Kada se promatrala naša antifašistička vojska u Slavoniji, kao i ova iz tuzlanskoga kraja, bilo je očito da se u oba slučaja radi o tipu narodne vojske. Budući da su rijetki bili odslužili vojsku i koliko-toliko bili upućeni kako se mora ponašati vojnik, posluh se izgrađivao po svaku cijenu. I u Slavoniji i u tuzlanskom kraju bio sam svjedok primjene drakonskih kazni: svaki, pa i najbezazleniji prijestup partizana, makar učinjen u krajnjoj nuždi, bio bi teško sankcioniran, najčešće strijeljanjem. Pouka je glasila da i usred žestoke zime možeš biti bez obuće, da možeš biti i nasmrt gladan, ali da te ni to ne oslobađa odgovornosti da održiš dostojanstvo i moralnost, da nikoga ne povrijediš, da ratuješ osuđen na beskrajno trpljenje i strpljenje.

Mahom golobradi mladići u jedinicama antifašističke vojske brzo su - i milom i silom - naučili kako nema tih prilika u kojima je zločin dopušten i opravdan. Naučili smo da jedino dobar odnos s narodom, čak i ondje gdje nas se poprijeko gleda, omogućuje preživljavanje, a i sami smo zaključivali kako jedino dobri odnosi s narodom svih nacionalnosti i vjera imaju smisla i opravdavaju to naše golemo žrtvovanje.
Oni koji tvrde da se zločin može dogoditi u vatri borbe, pa da tako biva opravdan, svjesno lažu. Zločinac čini zločin samo kada ocijeni da je osobno siguran, a sasvim podivlja tek kada ga nadređeni potapše po ramenu i iskaže mu zbog zločina uvažavanje. Zločinci su u pravilu kukavice, bolesni tipovi, kojih u pravoj narodnoj vojsci nije smjelo biti niti ih je bilo.
Naši zapovjednici nisu bili surovi i bezosjećajni ljudi i nisu uživali u kažnjavanju. Naprotiv, patili su više od običnih boraca i znao sam da im je jedini cilj sačuvati te mladiće i dovesti ih žive natrag u Slavoniju. Ipak, naša se grupa smanjivala: neki su po zapovijedi odlazili u druge jedinice, neki su teško bolesni ostajali u tzv. partizanskim bazama, a do ljeta 1944. poginulo je više od dvadeset mladića iz skupine koja je krenula iz Slavonije.

Navikao sam se na pogibije, uključivši one meni dragih prijatelja suboraca. Ustvari, naučio sam se sustezati od straha i tuge, ali sam vidio i takve zločine pred kojima sam se naprosto psihički raspadao - pun bunar poklanih žena i djece u Bilogori, pa u Bosni, uz Motajicu, spaljeno selo s razbacanim ljudskim kosturima kao da poslije masakra više nitko nije došao u to zabačeno malo mjesto, pa u Podrinju zločine četnika u muslimanskim selima koji su nadmašili sve dotad viđeno... Deseci prizora pred kojima zastaje.dah, utroba se prevrće, u glavi nastaje posvemašnja pometnja, ali uvijek i pitanje: Zašto? Tko s tim zločinima pobjeđuje? Ima li u njima ikakav racionalan razlog?
Nije bilo nikakve sumnje tko čini zločine - četnici i ustaše, katkad, kako se činilo, u tijesnu međusobnu sporazumu i namjerno ostavljajući stravične tragove. Države za koje su se borili - ustaška Hrvatska i četnička Jugoslavija (ili Velika Srbija) - mogle su barem neko vrijeme opstati samo na zločinu i teroru, na krvi i smrtnom strahu podanika, i

možda je to bilo objašnjenje za takvo ponašanje. Zločini su trebali proizvesti strah i paniku.
Bilo je i zločina koji su učinjeni u ime antifašističke borbe. Iako su najčešće bili pojedinačni i formalno pokriveni javnim čitanjem presude »narodnog suda«, nikad nisam mogao shvatiti ni prihvatiti da je vezana osoba krivac koji zaslužuje kaznu smrti.
Kada su se događali takvi mučni prizori, uvijek bi se odnekud u partizanskoj jedinici stvorili neki važni ljudi u civilu. Smrtno ozbiljni, motali su se između boraca, nosili neke papire u rukama, pa čitali presude. Nije ih bilo moguće vidjeti za dugih marševa i beskrajnih tegoba, gladi, ranjavanja, tifusa ili žestokih borbi. Zvali smo ih »terenskim radnicima« i stizali su iz raznih partijskih komiteta i tehnika, terenskih i mjesnih komandi mjesta. Borci su prema njima imali apsolutno negativan odnos i o tome smo javno među sobom govorili, a činilo se da i naši komandiri i komandanti jednako misle.

7. Stari i novi partizani
I u sjevernoj i sjeveroistočnoj Bosni polovicom 1944. velike formacije domobrana prelaze u NOV Kao niži zapovjednik male partizanske jedinice osjetio sam veliko olakšanje i sve su patnje i teškoće postale lakše i savladivije. To mnoštvo odraslih ljudi znalo je vojni posao, poznavalo vojnu tehniku i pravila. Stopili smo se s tim ljudima i njihovim jedinicama, i među nama nije bilo nikakva zazora, prebrojavanja, zavisti ili potcjenjivanja. Oni su kao nešto posve normalno prihvaćali vrstu discipline izgrađenu u partizanskim jedinicama, koja nije poznavala neke formalne, paradne odnose poput salutiranja, koje smo držali pomalo smiješnim. Brzo su uočili kako se kod nas sve zapovijedi, iako nema formaliziranih zapovjednih pravila, izvršavaju i po cijenu života.
Pronose se glasovi o dolasku velikih jedinica iz Slavonije i središnje Bosne. Bio je to veliki pohod NOV iz Hrvatske i Bosne radi oslobođenja Srbije i Beograda, a u jednom takvom naletu 17. rujna 1944. definitivno je oslobođena Tuzla. Partizanski odredi osiguravali su bokove i pozadinu divizija i korpusa koji su bez zadržavanja brzo prodirali na istok, dok su se četničke jedinice u neredu povlačile u planinske predjele Javornika, Javora i preko Drine u sjeverozapadne dijelove Povijena. No, umjesto da odu na odmor u Tuzlu, naš i Tuzlanski odred osiguravaju glavne jedinice na putu u Srbiju.

Sve je to tako trajalo do dolaska prvih mobiliziranih formacija iz Srbije. Ondje su, naime, poslije oslobođenja Beograda formirane Prva, Druga i Treća armija koje djeluju u završnim operacijama dolinama Drave i Save. S tim sam se postrojbama prvi put susreo kod Bijeljine i nisam se mogao čudom načuditi: na sve strane psovke i rakija, a zapovjedništva povlaštena i s posebnom opskrbom i poslugom. Hranu su bezobzirno pribavljali u okolnim mjestima, bez pitanja i formalne »potvrde« koju su ponekad izdavali i partizani, a nekmoli organizirana vojska. Posebno nas je vrijeđalo što su se smijali našim skromnim odorama, što su se prema nama, onako iscrpljenima, odnosili s nekom vrstom sažaljenja. Bio sam zatečen i zbunjen. Kakva je to i čija vojska, toliko različita od nas?
Poslije proboja tzv. Srijemske fronte Treća armija Koste Nađa napreduje dolinom Drave, pa preko Varaždina i Maribora u Austriju, Prva armija Koče Popovića kreće se posavskim bazenom, preko Zagreba i Ljubljane u Korušku odnosno Austriju, Druga armija Peke Dapčevića ide kroz Bosnu, pa preko Karlovca i Ribnice u Austriju, a Četvrta

armija Petra Drapšina iz prostora Dalmacije preko Gorskoga kotara oslobađa Istru i ulazi u Trst.
Neobično je da su stare partizanske, antifašističke formacije - 6. (slavonski) i 10. (zagrebački) korpus te mnoge iskusne divizije i brigade iz Dalmacije i s Primorja - zaustavljene na liniji rijeka Sutla - Novo Mesto - Pula. Moglo se čuti, iako nigdje službeno, da je tako odlučeno iz obzira i brige, jer su te formacije u četverogodišnjem ratu stradale i zamorile se, pa im je potreban temeljit odmor. S čisto vojnoga gledišta, to bi u suvremenim vojnim djelovanjima imalo rezona. Sve vojske svijeta poštuju pravilo da se istrošene i umorne postrojbe odmaraju i popunjavaju kako bi se onda mogle efikasno upotrijebiti. No, držim da to nije bio razlog njihova zaustavljanja.
Kada sam uz Srijemsku frontu napisao oznaku tzv, mislio sam na to da je ona bila jednostavno izmišljena iz političkih motiva u Glavnom štabu NOV Jugoslavije, i to zbog toga da i novoformirana vojska iz Srbije ratuje, gine i žrtvuje se, da se u zasluzi za oslobođenje Jugoslavije nekako izravna s antifašističkim vojskama u zapadnim republikama.

Naime, tada su Crvena armija i dio Treće armije Koste Nađa uz lijevu obalu Drave dospjele gotovo do Balatona, a velike formacije antifašističke vojske Hrvatske i BiH ovladale su desnom obalom Save i oslobodile velika područja Banije i Korduna. Istodobno se stotinu kilometara na istok, duboko u našoj pozadini, u istočnom Srijemu priprema proboj Srijemske fronte, što je izvan svake zdrave pameti i vojnog rezona. Brže rješenje, ujedno s bitno manjim žrtvama na objema stranama, bilo bi da se u zapadnoj Slavoniji oko tih ostavljenih zaštitnih njemačkih i kvislinških snaga zatvori obruč kako bi u okruženju dočekale kapitulaciju ili se zbog odnosa snaga i ranije predale.

Prema drugoj pretpostavci, njihova visoka zapovjedništva postavila su ondje te njemačke i ustaške snage radi zaštite desnoga boka Armijske grupacije E koja se izvlačila iz Grčke. Ovako ili onako, stvorena je Srijemska fronta, dok su iz završnih operacija izostavljene najstarije bosansko-hercegovačke i hrvatske partizanske formacije, kao i slovenski 9. korpus. Samo je Četvrta armija iz Dalmacije, Like i Gorskoga kotara, zajedno s antifašističkom vojskom Istre, imala priliku djelovati u završnim operacijama, što je sjajno izvršila oslobađajući Istru i Trst. Nije bez značenja ni činjenica da je u zoni njena djelovanja bilo izrazito manje zlostavljanja zarobljenika negoli u zonama Prve, Druge i Treće armije.
Ratni zločini ne zastarijevaju, ma tko ih izvršio. Zločin najvišeg stupnja u ratu je zlostavljanje ili ubijanje zarobljenih, razoružanih vojnika, kako onih us-taško-domobranskih na križnim putevima, tako i zarobljenih partizana i pripadnika NOP-a u Jasenovcu. Nikad nije kasno ustanoviti individualnu odgovornost i izreći kaznu, jer narod nikad ne može biti tužen i osuđen kao kolektiv. Ne znam ni za jedan slučaj da je ranjeni ili naprosto iznemogli partizan preživio ustaško zarobljavanje. Ta spoznaja dovodila je do toga da su sami partizani gotovo redovno oduzimali sebi život kada nisu mogli izbjeći zarobljavanje.

8. U oslobođenoj Tuzli

Moj susret s novim jedinicama JA formiranima u Srbiji trajao je kratko, jer smo iz doline Save krenuli na jug i preko istočnoga dijela Majevice približavali se Tuzli. I posljednje

zaštitne njemačke formacije odavna su bile prošle preko Zvornika, te su brzo odmicale prema Doboju i dalje na zapad, no velika su opasnost bile zasjede koje su postavljali raspršeni četnici.
S ulaskom u Tuzlu potkraj travnja 1945. za nas je počeo velegradski život: umjesto u gudurama, najzad spavamo u barakama tzv. Zapadnog logora. Narod je na ulicama, iz stotina malih kavana trešti glazba, pjevaju pjevačice koje su, valjda, pjevale i za okupatora, ali nitko ne postavlja nikakva pitanja. Kako koji veliki grad biva oslobođen, po jedinstvenoj naredbi dobivamo više činove: za oslobođenje Osijeka sredinom travnja preveden sam iz podoficira u čin pot-poručnika, a već s oslobođenjem Zagreba postajem poručnik. Dolaze i neka odlikovanja s popratnim papirima datiranima prosincem 1944. godine.
Sve to zapravo nisam razumijevao, jer sam držao da sam svoje odradio onako kako sam mogao, rat samo što nije završen, uniforma i vojska više me ne zanimaju, a priznanja i odlikovanja ne osjećam kao naknadu za ono što sam pretrpio. Vojni poziv bio je posljednja stvar na svijetu o kojoj bih razmišljao. Zamrzio sam sve vojske svijeta, a nisam bio oduševljen ni ovom u kojoj sam naprečac odrastao. No, događaji su krenuli mimo moje volje.
U Tuzli me Franjo Herljević, Pašaga Mandžić i Savo Miličević tapšu po plećima i govore: »Ovo je bio dobar borac«, što sam u sebi prevodio na logičniju ocjenu. U paklu od Drinjače do Save, daleko od svoje pitome Podravine, borio sam se kao zvijer koju nastrijeljenu love, koja ranjena i oboljela leži ostavljena u bespuću, usred šuma i planina, borio sam se da ostanem živ, makar se i to ponekad činilo besmislenim. I ostao sam živ, dakle - bio sam dobar borac.

Ni ja ni moji drugovi nismo težili za tim da budemo junaci; bilo je ponekad želje za nadjačavanjem, što je uvijek završavalo loše, pa i tragično. Meni osobno takvo besmisleno kockanje životom nije padalo na pamet. Rezonirao sam da, kad sam već tu i nemam izbora, onda neprijatelja treba nadmudriti, biti za sekundu brži, izbjeći nepotrebne rizike i biti beskonačno strpljiv, na sve načine nastojati izbjeći situaciju u kojoj se obično konstatira kako, ako se već mora, vlastitu kožu treba što skuplje prodati. Važio sam za borca koji ne prihvaća postojanje bezizlaznih situacija. Čini se da sam uvijek pribrano, bez panike, nalazio rješenja i zbog toga medu svojim drugovima stjecao uvažavanje. Mnogo kasnije vojna taktika učila me pravilu da onaj tko ne pobijedi u izravnu sudaru biva poražen, ili dokraja izravno kazano: Ako ne ubiješ, bit ćeš ubijen. Gadile su mi se priče o junaštvu, a naročito one o »junaštvu« poslije rata. Tuzla je bila puna partizana koji su došli odasvud i točno se razabiralo kako sve te priče o podvizima smjeraju na zadobivanje povlastica. Malo koga sam poznavao, jer su se moji borci iz Slavonije, ako nisu s onim velikim jedinicama otišli u Srbiju, rastrčali na sve strane u potrazi za obiteljima i samo je jedna omanja grupa bila stalno sa mnom. Bili smo izravno pod zapovjedništvom Komande Operativne grupe kao njeno osiguranje.
Pisao sam, kao i drugi, pisma roditeljima koja su išla tzv. partizanskom poštom i za divno čudo stizala na adrese koje su često bile napisane na cijelom listu papira. Zapravo, to nije ni bila uobičajena adresa nego opširna uputa kako pismo može doći do primatelja. Ponekad su putovala i mjesec dana, ali bi se rijetko zagubila, dok su pisma roditelja u obratnome smjeru stizala vrlo rijetko ili nikad. To ne čudi, jer ponekad desetak i više

dana nismo znali gdje je tko iz vlastite jedinice, bili smo stalno u pokretu, u bespućima, nazivi jedinica često su se mijenjali, i pisma nas ni na koji način nisu mogla naći. Konačno sam se skrasio u jednoj muslimanskoj obitelji iznad rječice Jale, nešto južnije od Vatrogasnoga doma. Pazili su me kao najrođenijega, a ja sam sate i sate provodio u Gornjoj Tuzli u toplim kupkama, kao da sam htio sprati sa sebe i iz sebe sav otrov nakupljen u tako kratko vrijeme, od 1942. do proljeća 1945. godine.

9. Na zgarištu rodne kuće, službeno mrtav.

Dok su se oko Zagreba još vodile sporadične borbe, osobno od Herljevića dobio sam odobrenje da posjetim roditelje. Imao sam neku propusnicu, a kako sam se imao brzo vratiti, sa sobom sam poveo i dva svoja borca. Čini mi se da sam beskonačno dugo putovao. Kuća u kojoj sam se rodio nije bila za stanovanje - polovica je izgorjela još 1942, a ostatak je oštećen granatama u posljednjim borbama. U dvorištu sam ugledao majku u crnini, ali se, umjesto da me radosno pozdravi, stropoštala na tlo. Bila je, naime, dobila čak dvije poruke da sam poginuo u borbama kod Ogulina, gdje nikad nisam ni bio. Obje je u ime komandanta bio potpisao neki Ivković, a majka ih je čuvala sve do smrti i tako ih dobro spremila da ih do danas nisam našao niti znam kako su nastale.

Po Slavoniji se još puškaralo; govorilo se da se to opiru neki bjelogardejci.2 Kod kuće sam proveo dvadesetak dana, pa se vratio u Tuzlu promijenivši pet, šest prijevoznih sredstava. Odmah sam se javio u Komandu, uvjeren kako je samo pitanje formalnosti da se razriješim dužnosti, vratim kući i nastavim školovanje. Rat je definitivno završen i izlazak iz vojske mora biti jednostavan.

Međutim, Herljevića više nisam zatekao. Tuzla je imala novoga komandanta, pukovnika Josipa Antolovića, za kojega su mi rekli da je Slavonac. Odlazim kod njega i molim otpust iz vojske radi školovanja. Učinilo mi se da je odnekud nešto znao o meni i mojoj maloj jedinici koja je osiguravala Komandu i patrolirala na pravcima za Zvornik i prema Gračanici. Potvrdio mi je da će s vremenom svakako biti demobilizacije, pa mi odobrio čudan dopust u trajanju dva mjeseca. Nikad neću zaboraviti njegove riječi:

- Odmori se, razmisli, obiđi poznate, škole još ne rade, ima vremena, pa ćemo razgovarati kad se vratiš...

Otišao sam u neko djelovodstvo, kancelariju, i rekao da mi je odobren dopust do kraja godine radi obiteljskih razloga i upisa u školu, a oni su mi odmah izdali papire. Zaključio sam da mi je Antolović zapravo odobrio izlazak iz vojske, samo što to još treba i formalno urediti, ili je ipak jednostavno potpisao što su mu donijeli na stol a da nije pročitao što piše.

Tako sam se vratio kući. Stari Banak držao je vatrene govore u Virovitici, Požegi, Daruvaru, govorio o seljacima kojima je »najzad granulo sunce«. Dolazio je i u Stari Gradac i nešto ozbiljno razgovarao s mojim teško bolesnim ocem Matom. Franjo Banak i Mato Špegelj nikad nisu bili članovi Partije, ali su kao lokalni prvaci HSS-a, pod vodstvom Božidara Magovca, Filipa Lakuša i drugih, poveli antifašističku borbu u Podravini i zapadnoj Slavoniji, za što su dobili Spomenicu i više odličja. Banak i Lakuš postali su članovi ZAVNOH-a, a Banak je u prvoj Bakarićevoj vladi bio odgovoran za poljoprivredu. I otac ima neku višu dužnost, ali je zbog slabosti ne obavlja.

Odlazim u Zagreb, Karlovac i Osijek, u Bjelovaru ostajem malo duže kod prijeratnih prijatelja. Nije mi dosadno: stalno su neke zabave, proštenja, mitinzi, dok se naokolo pomalo puškara. Kažu, »opet neki bjelogardejci«, koji da na

Do sredine 1946. u virovitičkom području djelovalo je nekoliko malih skupina križara, no sama Bijela garda bila je konstrukcija tajnih službi. Provokatori su pustili glas da je u Bilogori osnovana »vojska« takva naziva koja - po uputama Mačeka i s potporom Crkve - vodi borbu protiv komunizma, te poziva seljake da joj se pridruže. Tako su u drugoj polovici 1945, godine likvidirani neki protivnici nove vlasti koji su se naivno odazvali tim lažnim pozivima ili su pak optužbe protiv njih u tom smislu bile montirane.

neku partizansku melodiju pjevaju poziv »u boj protiv fašizma i komunizma«. Mislim da ni Banak i Špegelj ne bi u načelu bili protiv toga da komunizam propadne, ali čemu rat poslije rata, čemu još jedno stradanje i ubijanje kad je Hrvatska u dokumentima ZAVNOH-a definirana kao država i kad u vlasti sudjeluje više stranaka, medu njima najviše pripadnika HSS-a, ali i uglednih nestranačkih intelektualaca?
Polovice poznatih mladića mojega godišta nema. Od onih koji su mi bili izuzetno blizi nedostaju dvojica. Za mnoge se ne zna jesu li poginuli ili su još negdje širom zemlje.
U prvima danima 1946. vraćam se u Tuzlu. Svi su moji vojnici na broju, već sasvim solidno odjeveni, uhranjeni i vrlo disciplinirani. U gradu pak pravi zulum provode neki poslijeratni »junaci«, ali i neki nezadovoljnici iz rata. Na svakome koraku pijančevanje, razbijanje, pucanje iz različitog oružja usred grada, galama i incidenti. Jedni nisu zadovoljni činom i dužnostima, drugi su zavađeni s nekim svojim nadređenima, treći žele izići iz vojske, ali im ne daju, četvrti su se psihički slomili, pa padaju u trans i jurišaju na imaginarnog neprijatelja. Zaključio sam da je u većini slučajeva riječ o primitivnim pijanicama koji su se dočepali prvih plaća i obilja alkohola. Pri Komandi je formirana i neka grupa koja ih je hapsila i sprovodila u improvizirane zatvore.

10. Ponovo u podrinjskim šumama (siječanj 1946 - rujan 1947)
Šesnaestoga siječnja 1946. pozvan sam u Komandu, što se često događalo, pa nisam očekivao ništa posebno. No, kod komandanta Antolovića ekspresno mi je priopćeno da ću s jednom grupom ići u područje Zvornik - Srebrenica -Banovići. Idu još dvije grupe, svi sa zadatkom da osiguravamo drvosječe koji još od jeseni sijeku šumu, ali ih ometaju, pa i ubijaju zaostali četnici. Ta kampanja pribavljanja drva za loženje u gradovima i građe za izvoz, kaže Antolo-vić, zadatak je kao i najvažniji zadaci u ratu i dodaje:
- Ti poznaješ taj kraj, imaš tih jedanaest podoficira i nižih oficira iz ovih krajeva i stotinjak vojnika koji su bili u ratu, ali su sada pozvani na dosluženje kadrovskog roka. To će trajati do kraja proljeća, sada škola nema, a na ljeto ćeš moći planirati školovanje.
Sledio sam se od pomisli na ponovno pentranje stazama koje sam htio što brže zauvijek zaboraviti. Nisam ni čuo kada je rekao da mogu otići, dok su u kancelariju ulazili neki drugi, vjerojatno primiti isti zadatak. Kasnije sam ih dobro upoznao; svi su bili iz istočnobosanskih jedinica.
Taj je zadatak produžio moje vojnikovanje, a kada je uskoro počelo stradavanje moje obitelji i meni blizih ljudi, te su me dvije stvari zadržale u vojsci na duge staž«, što se duboko protivilo mojoj naravi i planovima.

Zadatak nije trajao do kraja proljeća 1946. nego do rujna 1947, i posrijed nije bila samo zaštita drvosječa nego uklanjanje velikih grupa četnika koji su s€ skrivali, ali i haračili u

tom kraju, čekajući zapovijed da se prebace na jug, gdje će ih čekati engleske podmornice i odvesti kod kralja, da se s njime kao velika vojska vrate u otadžbinu. Eto rata i poslije rata! Bilo je stotine onih kojima bi taj zadatak bolje pristajao i samo je velika slučajnost učinila da se baš ja nađem u svemu tome.
Kada smo se najzad vratili u Tuzlu, vojnici su otpušteni kući, a oficiri i podoficiri otišli su u svoje matične jedinice u mjestima širokoga tuzlanskog područja. Javio sam se novom komandantu grada, mladom potpukovniku Dušanu Pekiću, koji me srdačno primio. U kancelariju je, međutim, bez kucanja ušao Sukrija Bijedić, komesar toga područja, pa kako su imali nešto posebno razgovarati, Pekić mije rekao neka dođem sutradan u 11 sati. Bio sam točan i u povelikoj kancelariji zatekao više štabnih oficira te Suknju Bijedića. Pekić je ustao i pročitao neku naredbu generala Apostolskoga o pohvali moje jedinice, pa mi počeo dijeliti odlikovanja koja su stigla još 1946. godine i čuvala se dok se nisam vratio. Ništa neobično, i drugi su već bili okićeni odličjima. Međutim, iznenadili su me, a čini se i prisutne, broj i rang odlikovanja: dva Ordena za hrabrost, Partizanska zvijezda (u ruskoj verziji) i tako dalje.
Drugo iznenađenje bila je omotnica puna novca, primitak koje sam trebao samo potpisati u jednoj knjizi. Naime, po kuririma sam redovno na teren dobivao neku akontaciju, a ovo u omotnici bila je razlika do pune plaće i nekih terenskih dodataka. Posrijedi je bilo pravo malo bogatstvo. Kada smo se rastajali, jedan major me pozove sa sobom u svoju kancelariju i preda mi dva povelika obrasca da ih popunim ako želim trajno ostati u JNA. Za nama je nekim drugim poslom došao Pekić. Vidjevši u mojim rukama obrasce, kazao mi je:
- Uzmi deset dana odsustva i o svemu razmisli, pa kada se vratiš, riješit će se i to pitanje.
Ja sam odluku bio odavna donio, ali sam zadržao obrasce, jer sam želio razgovarati s roditeljima. Iz njihovih pisama vidio sam da nešto nije u redu, ali nisam mogao razabrati što se točno zbiva.

11. Progon HSS-a, udbaši i oznaši

Franjo Banak bio je od proljeća 1947. u zatvoru. Partizanski Stari Gradac postao je za neke institucije u Virovitici sumnjivo »neprijateljsko« mjesto i selom su noću jurili džipovi s nekim oficirima; ljude su odvodili na saslušanja, ne štedeći ni istaknute partizanske borce. Otac je u toj godini u nekoliko navrata bio po desetak dana na saslušavanjima, danas bi se reklo »informativnim razgovorima«, ali je bio kod kuće kada sam došao. Sva pitanja vrtjela su se oko političkoga djelovanja Franje Banka i Filipa Lakuša. Majka mi kaže da su odneseni svi papiri HSS-a u Virovitici i Bjelovaru, da su mještani u sukobu s nekakvim udbašima i oznašima, koji su glavna vlast, a razlog je prisilni otkup. Sve više ljudi psuje vlast i govori kako se nisu borili za to da ih se opet pljačka.
Obitelj nema nikakva prihoda i živi od danas do sutra. Sva je sreća što je još u dobru stanju imanje strica Sime, pa se može živjeti. Odmah gotovo sav novac dajem majci, a dio čuvam za ženidbu. Odavna se već zna da će mi supruga biti Katica, kći Franje Banka. Sada je više s mojom majkom nego kod svoje kuće, koja je opustjela. Majka joj je umrla 1945. godine, mlađa je sestra na školovanju, otac u zatvoru, a mali brat s njome. U meni hladnoća i razočaranje: o školovanju u građanskim školama ne može biti ni govora, a prijatelji se po-ženili i otišli, neki u Zagreb, neki u Osijek, neki u Rijeku. Tužno i tmurno.

Očito je kako jedino ja mogu pristojno zarađivati, i to službom u vojsci, pa kada se stanje u obitelji popravi, valjda neće biti teško izići i nastaviti školovanje. Vrijeme koje sam propustio od početka 1946. do rujna 1947. i prilike koje sam zatekao u svom domu bili su razlogom da postupim potpuno oprečno od onoga što sam namjeravao. Ni danas ne znam jesam li ipak imao neki drugi izlaz.
Vratio sam se u Tuzlu i zatekao novo iznenađenje: depešu da se prvim prijevoznim sredstvom uputim u Beograd i javim generalu Zugiću u komandi na Topčideru. Posumnjao sam da je u pitanju nešto u vezi s prilikama u mom rodnome mjestu, pogotovo s obzirom na to da je otac moje buduće supruge u zatvoru, a moj pod sumnjom nove vlasti. Zugić mi, međutim, kao iz topa kaže da sam raspoređen u Titovu Gardu. Svi papiri i upute bili su spremni i tako sam postao zapovjednik jedne manje gardijske formacije. Čini se da represivni aparat još nije bio tako povezan i centraliziran da bi neke vijesti iz Podravine stigle do Beograda.
Posljednje razrede gimnazije položio sam s velikim odricanjem i gotovo ilegalno, jer je politički komesar JNA general Otmar Kreačić bio zabranio školovanja koja nisu odobrena vojnim ili političkim propisima. Nakon nešto manje od dvije godine gardijske službe poziva me u svoj ured pukovnik Danilo Jau-ković, komesar Garde, i s nekakvim usiljenim osmijehom kaže kako mi, eto, kad tako dobro učim, »savjetuje« da pođem na vojno školovanje.
- Plaća ostaje ista, a mladi stručni kadrovi su nam potrebni.
Nije bilo teško odgonetnuti da je ipak stigla neka negativna dojava iz Virovitice. Dobio sam dojam da se u mene i dalje ima povjerenja, ali da u Gardi ipak ne bih trebao ostati. U Starom Gradcu sve je gore. Otac moje supruge trenutno je na slobodi, u Osijeku, gdje se navodno zaposlio. Još ne mogu shvatiti smisao svih tih zbivanja; osjećam jedino zaprepaštenost i tešku nelagodu, ali vjerujem da će se sve razjasniti, da su problemi privremeni. Pokazalo se, nažalost, da ništa nije bilo privremeno i da se ništa nije sredilo. Završile su varljive prijelazne godine, 1945. i 1946, i to što se događalo potkraj četrdesetih i nastavilo u pedesetima imalo je zlokobnu narav trajnosti.

III. Vojno školovanje i služba u Jugoslavenskoj narodnoj armiji (1947 - 1982)

Boljševizacija JNA počinje kad i u cijelome društvu, potkraj 1946, i traje do kraja ranih šezdesetih. Eksplozija tzv. omladinskih radnih akcija, izgradnja željezničkih pruga i cesta, industrijalizacija i elektrifikacija, sve to zajedno nije moglo prikriti zlokobnu ćud sustava koji se uspostavljao. Zavladali su isključivost, jednoumlje i primitivna represija. Navodni socijalizam koji se uspostavljao kao navodna tekovina narodnooslobodilačke borbe i »socijalističke revolucije« za mnoge je, i pojedince i društvene grupe, imao tragične posljedice. U tijeku antifašističkoga rata u zapadnim republikama nije se spominjala nikakva »socijalistička revolucija«, a sada je taj pojam zadobio gotovo nadnaravno značenje. S obzirom na narav borbe u zapadnim republikama i njene ukupno istaknute ciljeve, zbivanja u neposrednom poratnom razdoblju nisu drugo doli velika prijevara.
Tako sam ih doživio i imam za to dobre razloge iako ne osporavam drugima da su to vrijeme drukčije doživjeli. Bez obzira na to što sam bio osobno pogođen stradanjima Spegeljevih i Bankovih, držim da bih i bez toga jednako mislio.
U prvim poratnim godinama JNA je još uglavnom imala ratni sastav i brojila oko 800.000 vojnika. Prve veće demobilizacije izvršene su 1947, a tek 1954. bitno je smanjen

vojnički i zapovjedni kadar, na oko 400.000. Već od 1944. i 1945. na zapovjedne i druge dužnosti dolaze vojnostručno obrazovani oficiri bivše kraljevske jugoslavenske vojske iz zarobljeništva, stalnu službu u JNA zasnivaju i mnogobrojni bivši domobranski časnici koji su za rata prešli u antifašističku vojsku, a ima i dosta onih izraslih u NOB-u.
Nisam bio siguran da su takvi ljudi perspektiva modernih oružanih snaga, naročito oni koji su bili u poodmaklim godinama, što se ubrzo i obistinilo. Velik broj političkoga (partijskoga), pa i zapovjednoga kadra koji je izrastao u ratu naprosto nije mogao udovoljiti novim zahtjevima vojne službe u miru. Bili su postupno otpuštani, pa su se vraćali kući, svojim predratnim zanimanjima, a najveći broj morao je početi od ništice, jer je mirovina s kojom se 1954. izlazilo iz vojske bila zanemariva.

Sigurnija je bila perspektiva mlada poručnika izrasla u ratu nego neobrazovana zaslužna ratnika u dobi od pedesetih godina s činom pukovnika. U vezi s time kružila je dosjetka: Dajem tri pukovnika za jednog poručnika. Mladi su se školovali i napredovali, a stariji postupno odlazili sa simboličnom mirovinom, pri čemu izdvajam partijske kadrove s visokim generalskim činovima, rigoro-zne izvršitelje i prevoditelje poratne »socijalističke revolucije«. Bili su to, kako će se pokazati, kadrovi podobni za sve političke sustave.
Promjene sam bio zamijetio još u Tuzli, gdje su u vojarnama ruski instruktori uvodili svoju primitivnu vojnu školu. Kako sam bio izvan grada, nisam se s njima mnogo susretao, ali iz pričanja znam da su prije svega bili politički obavještajci, a ne vojni stručnjaci. Nestali su kada su 1948. raskinuti svi ugovori sa SSSR-om.
Još dok su oni djelovali, u Vrhovnoj komandi ili negdje drugdje u vojnim vrhovima što su ih tvorili bivši generali kraljevske vojske koji su se vratili iz zarobljeništva, narednici kraljevske vojske koji su u partizanima izrasli u generale i partijsko-politički generali, odlučeno je da se JNA ima pretvoriti u »pravu« vojsku i osloboditi partizanštine. Kao i mnogi drugi, mislio sam da treba ukloniti partizanštinu u smislu u kojem je taj pojam označavao manjak discipline te nekritičko veličanje junaštva, spontane osobne snalažljivosti i nekakve navodno urođene ratničke intuicije, dok su se istodobno potcjenjivale vojna stručnost i obrazovanost. No, držao sam da se mora sačuvati duh narodne i antifašističke vojske.

Nasuprot tome, u vojsci se uvodi dril nevjerojatnih razmjera: inzistira se na salutiranju bez ikakve mjere, bez kraja i konca uvježbavaju se oslovljavanje i koračanje, zapovijeda se dernjavom, uvode se priglupi formalizmi u ophođenju... Vojska se izgrađuje na mješavini doktrina: uvode se elementi iz ruskih, francuskih i kraljevskih jugoslavenskih vojnih akademija, s time što iza svih tih vojnih »škola« ideološko-politički stoji KPJ. Sve se objašnjava borbom za novo, suvremeno društvo, izgradnjom »novoga čovjeka«.
Nitko ozbiljan nije mislio da se može ostati na razini vojne izobrazbe partizana, ali novouvedena mješavina doktrina s pruskim tipom egzercira i drila smjerala je mnogo dalje: na postizanje apsolutne pokornosti, istovjetnosti mišljenja, podaništva partiji i državi, na budnost i oprez svuda i prema svakome, na uništenje čovjekove osobnosti.
Druga pojava toga razdoblja jest sveobuhvatna ideološko-politička presi-ja. Odjednom su odnekud iznikle gomile partijskih radnika, političkih uprava i odjela i omladinskih rukovodstava, počela su se nizati predavanja, seminari, obavezne rasprave o Ustavu, Partiji, Titu, Informbirou, trulom kapitalističkom Zapadu, unutrašnjem neprijatelju koji širi pipke na selu i u gradu... Upravo zbog sveprisutnosti ideološko-političkih tema

postupno nastaje blokada na relaciji učitelji - učenici. Sve je ubrzo postalo puka formalnost. I ona čuvena masovna skandiranja i oduševljavanja nečijim govorima ili napisima postaju formalna, ali u novostvorenoj atmosferi obavezujuća. Vjerojatno su mnogi iskreno mislili, ali u biti posrijedi je bila manipulacija narodom kakvu ćemo ponovo doživjeti potkraj osamdesetih i u devedesetima.

Treće što osobito obilježava boljševizaciju JNA uvođenje je masovna obavještajnoga i kontraobavještajnoga rada. Koliko je samo zanosan bio takav posao za polupismene novokomponirane obavještajce! U tim strukturama okupljao se svekoliki ološ koji se nije mogao skrasiti ni u kakvim partijsko-političkim strukturama, a o vojnostručnima da se i ne govori. Bili su to ljudi koji su zdušno i iskreno mrzili stručnost i znanje i sve koji su ih posjedovali, koji su zazirali od obrazovanih ljudi i automatski ih držali sumnjivima. Praćenja, sumnjičenja i provokacije širili su se kao nekontrolirana epidemija. Nitko ni u koga nije mogao imati povjerenja - sumnjivi su svi, samo je zadatak da se to dokaže ili naprosto napakuje, ovisno o ideološkim, državnim ili obavještajnim potrebama.
Ljudi u kožnatim mantilima sijali su strah. Njihovi uredi bili su pravi bunkeri s čeličnim rešetkama na vratima i prozorima na kojima su stalno bile spuštene debele zavjese, a pred njima su stajali stražari sa strojnicama. Svemu tome, naravno, svrha je bila prije svega mistificirati tajne službe i njihovu nedodirljivost, širiti strah i strahopoštovanje. Iako je među ljudima iz tih službi bilo pozitivnih izuzetaka, to ne može biti razlog da se cijelome sistemu svjesno postavljene represije dadnu ikakve olakotne ocjene.

Da se ne bi pobrkale Vojnoobavještajna služba i kontraobavještajne službe pod nazivima Odjeljenje za zaštitu naroda (OZN, kolokvijalno Ozna), Uprava državne bezbjednosti (UDB, kolokvijalno Udba), Služba državne bezbjednosti (SDB) i druge, valja razlučiti te sasvim različite institucije.
Vojnoobavještajna služba postoji u svakoj vojsci svijeta, ona se kao institucija i legalno predstavlja i legalno djeluje, te nitko iz vojnoobavještajnih institucija u svijetu ne taji da one i legalno i polulegalno, a u ratu i ilegalno prikupljaju podatke za svoja zapovjedništva; one su njihove oči i uši. Te službe nemaju ozloglašene kontraobavještajne zadatke, a još manje se bave prisluškivanjem vlastitih građana za potrebe vladajuće politike. Većina ljudi u vojnoobavješta-jnoj službi imala je visoko obrazovanje, u stručnom pogledu nadprosječno, pa su se tim odlikama mogli i braniti od eventualnih političkih deformacija.

1. Na Artiljerijskoj vojnoj akademiji
U vrijeme najtvrđe represije bio sam slušalac Artiljerijske vojne akademije, dakle rodovske škole. Bile su to prve klase temeljito školovanih vojnostruč-nih kadrova za JNA. Radilo se isključivo o mladim ljudima, u dobi od 19 do 23 godine, klase su bile vrlo brojne, a planovi i programi jasni, racionalni i precizno usmjereni.
1 Služba državne bezb(j)ednosti (SDB) naziv je koji se koristio na saveznoj razini i u svim republikama osim Hrvatske, gdje je u upotrebi bio naziv Služba državne sigurnosti (SDS). Ona je to ime dobila 1964, preimenovanjem dotadašnje Uprave državne bezb(j)ednosti (UDB), koja je pak nastala 1946. iz prijašnje istovrsne službe - Odjeljenja za zaštitu naroda (OZN), što ga je 1944. utemeljila nova vlast proizišla iz rata. No, i

nakon spomenutoga preimenovanja 1964, osim u formalnoj komunikaciji, često se koristio stari naziv UDB, Udba.

Među nizom vrsnih predavača moram izdvojiti dvojicu: pukovnika Vladimira Slobođaninova, profesora artiljerijske taktike i tehnike, koji je prije rata bic profesor na kraljevskim vojnim akademijama, pa je primljen u domobranstvo, ali je prilikom prvoga oslobođenja Bihaća prešao u partizane s cijelom svojom topničkom postrojbom, te pukovnika Josipa Petrovića, profesora gađanja i balistike, također predavača na starojugoslavenskim vojnim školama, koji je u NOV prešao iz domobranstva 1944. Obojica su se po umirovljenju preselili u Zagreb.
Iako je Akademija u mnogo čemu bila pošteđena izravnih udaraca uspostave revolucionarnih zakonitosti, povremeno se zbivalo nešto za što smo tada mislili da je slučajnost: u najaktivnijem dijelu dana kroz školu su sprovodili uhićenike; oficiri s plavim širitima sprovodili bi također oficira, ruku vezanih na leđima, bez kape i s otrgnutim epoletama. Očito je i to bila »nastava« - nama mladima trebalo je zorno pokazati kako prolazi onaj tko se ogriješi o jedinu ideologiju i revoluciju. Školom su se i inače, smrtno ozbiljna lica, vrzmali ti ljudi s plavim širitima, a među mladim slušaocima počelo je banalno potkazivanje -pojedinci su dojavljivali tajnim službama i najbanalnije stvari i nitko nije spavao mirnim snom.

Bilo je očigledno da sistem koji se uspostavlja izgrađuje vojnu silu i tajnu policiju ne samo za obranu i zaštitu od izvanjske opasnosti nego i zbog sigurnosti sustava iznutra. U tom je vremenu jugoslavenski režim uistinu izgradio obrambenu snagu koja može impresionirati i današnjeg analitičara. Takvu zaključku u prilog idu mnogi argumenti, npr. brzina i efikasnost pokretanja golemih vojnih snaga za krize oko Trsta i Istre te apsolutna potpora stanovništva u otporu Staljinu i prijetnjama iz istočnoeuropskih zemalja, a unutar zemlje slom tzv. dilasovštine, potpuno zatiranje i najnevinijih pojavnih oblika građanske politike, apsolutna potpora obračunu s Rankovićem itd.
U isto vrijeme na selu se provodi kolektivizacija stvaranjem seljačkih radnih zadruga, a i na selu i u gradu provodi se nacionalizacija; borba protiv kulaka i buržuja postaje velika preokupacija tek uspostavljene vlasti. Ja sam više nego drugi akademci pratio zbivanja u društvu zbog toga jer su i moji i roditelji moje supruge bili u samom žrvnju boljševizacije, već u početku 1947. oglašeni »zadrtim mačekovcima«. Osim za njih, strahovao sam i za vlastitu obitelj, koja je od 1951. imala pet članova - dvoje vlastite djece, sina i kćer, i maloga suprugina brata koji je ostao sam.

Njegov otac, moj punac Franjo Banak bio je, naime, stalno na udaru represije. Nije imao dlake na jeziku, a zbog sudjelovanja u NOB-u osjećao se jakim, pa je mahao svojim članstvom u ZAVNOH-u i pozivao se na prava koja su bila obećana seljacima. Napakovano mu je štošta, a najveća optužba glasila je kako širi vijesti da je izdana antifašistička borba i narodna revolucija, da je narod prevaren, pa čak i da podupire Rezoluciju Informbiroa. Do 1958. u nekoliko navrata proveo je ukupno osam godina u zatvoru. Moj otac Mato nakupio je pak oko dvije godine zatvorskog staža u obliku povremenih pritvaranja, katkad i od mjesec dana, a na saslušanja su nerijetko odvodili i moju majku Jelu.

No, to i nije bilo tako strašno u odnosu na ono što su pretrpjeli toliki drugi. Odjeci i posljedice tih zbivanja nisu dopirali do mene i sve do 1958. nisam osjetio posljedice koje su bile uobičajene u takvim prilikama, kada su za jednog člana obitelji odgovarali svi, čak i poznanici.
U posljednjoj godini školovanja svi koji dotad nisu ušli u Partiju, a tih je bila većina, primljeni su uz slavljenički ritual.
Školovanje sam završio odličnom ocjenom i kao prvi po rangu imao pravo birati garnizon službovanja. Izabrao sam Varaždin i u četiri godine, od 1953. do 1957, zavolio ga kao svoj zavičaj. Istina, plaća nije pokrivala ni elementarne potrebe moje obitelji i k tome roditelja u Starom Gradcu, ali bili smo relativno blizu jedni drugima, pa smo se nekako nosili s neimaštinom.
Već u prvoj godini polagao sam ispit za čin majora i medu gotovo stotinu kandidata bio jedan od sedmorice uspješnih. Ti tzv. selekcijski ispiti nisu se mogli ponavljati nego je onaj koji nije položio obično sljedeće godine prevođen u rezervu; u mirovinu nije mogao ići, jer nije imao dovoljno radnog staža. Stoga su za mnoge ti ispiti bili osobna i obiteljska katastrofa.

2. Prisjela promocija u potpukovnika

Godine 1957. položio sam ispit za prijem na školovanje u dvogodišnju Visoku vojnu akademiju. Njen je program bio integralno rodovski, tj. izučavali su se integralno svi rodovi kopnene vojske i vještine vođenja integralnih borbenih djelovanja, bojeva i operacija. Kako sam i Visoku vojnu akademiju završio s odličnom ocjenom, imao sam prema pravilniku pravo birati garnizon službovanja, pa sam u upitniku predložio tri: ponovo Varaždin, te Zagreb i Đakovo. Nisam smio ići daleko od roditelja i Podravine, jer smo samo tako mogli nekako spajati kraj s krajem.
Na dan svečanog zbora zbog čitanja naredbi i ukaza o postavljenjima, mjestima i dužnostima budućega službovanja, kada smo se već bili počeli okupljati oko velike kino-dvorane, pristupio mi je jedan vojni službenik i priopćio neka se odmah javim u kancelariju 8 u prizemlju upravne zgrade.
Nikad nisam bio u tom dijelu zgrade, ali sam brzo našao kancelariju 8 i pokucao, a netko mi je s druge strane vrata odgovorio otegnutim: Dana... Ulazim. U sredini prostrane kancelarije, opremljene vrijednim stilskim namještajem, stoji visok, meni potpuno nepoznat pukovnik, a iza radnog stola jedan general kojega sam vrlo rijetko viđao u prostorijama Akademije. Pukovnik mi se obrati mrtav-hladan:
- Druže potpukovniče Špegelj, došao sam da ti saopćim naredbu o tvom postavljenju i mjestu službovanja.
Slutio sam zlo! Pukovnik je nastavio:
- Postavljen si za komandanta garnizona Nevesinje.
Za to je vrijeme general šutke stajao iza svoga radnoga stola i bezglasno se smijuljio, kao, nije to ništa, ne boli.
U glavi mi je nastao košmar. Možda to sa mnom zbijaju neku šalu? Malo je čudno da naredbu objavljuje pukovnik, a da general pritom i ne pisne. Pukovnik je napravio nekoliko važnih koraka lijevo i desno, ostajući opasno ozbiljan:
- Dokumente o postavljenju i opisu dužnosti primit ćeš naknadno u mjestu službe.

Sav zdvojan, nekako sam progovorio da prema pravilniku imam pravo birati garnizon službe i da sam se upravo spremio za svečano postrojavanje. Pukovnik je savršeno pribrano nastavio istim tonom, kao da nisam ništa rekao:
- Ne treba da ideš na svečano postrojavanje. Ovo je službena odluka koja se ne može promijeniti. U roku tri mjeseca svi koji se sada raspoređuju na dužnosti, pa i ti, moraju u mjesto službovanja preseliti i svoje porodice.
Poslije tih riječi, gledajući generala kako stoji kao kip iza radnog stola, počeo sam se pribirati. Pa ovo je sasvim ozbiljno!? U glavi mi je zujalo, kao sirena - Neeveesiinjeeee!!! Gdje li je to? Kakva li je to dužnost? Vjerojatno ondje i nema nikakve vojske?
Pukovnik je moju zbunjenost prekinuo riječima:
- Potpukovniče Špegelj, možeš ići!
Ne znam jesam li još išta rekao i kako sam uopće izišao. Našao sam se na hodniku, s potpunom blokadom u glavi. Prolazim kroz park i idem u internat-ske prostorije; vidim da svečanost još nije počela. Ide li možda netko za mnom da mi kaže da se vratim u onu prokletu kancelariju i da će se stvari razjasniti... Ništa od toga.
Ušao sam u svoju sobicu u internatu. Stvari sam već bio pripremio za put i mogao sam odmah otići, ali nisam. Vrtio sam se u tom malom prostoru.

Prva mi je misao bila: Dakle, tako izgleda kada te uhite, kada ti kažu da si neprijatelj; tako, dakle, izgleda ta revolucionarna strogost i postupak s protivnikom države i Partije. Bilo mi je jasno da su najzad i do mene došli pipci onoga što se zbivalo u Starom Gradcu s mojim roditeljima i puncem, da je i mene, sina i zeta »zadrtih mačekovaca«, stigla duga ruka ljudi u kožnatim mantilima koji svuda oko sebe vide urote i neprijatelje. No, ako već moji imaju problema s državom, zar ja nisam osoba za sebe, zar se nisam žrtvovao u ratu, dobio priznanja i odlikovanja, u vojnim školama odlične ocjene? Za što sam se i za što smo se borili? Pred oči su mi došli i oni čudovišni prizori kada su oficiri s plavim širitima vodili slomljenoga kolegu ruku vezanih na leđima, otkinutih epoleta i bez kape, bilo u zatvor, bilo na suđenje.
Što reći obitelji i roditeljima, kako postupiti, što uraditi? Pomišljam da se javim generalu Ivanu Rukavini, koji me bio zapazio na vojnostručnim tribinama. Ali, što da mu kažem? Odjednom razumijem zašto je onaj general cijelo vrijeme imao onaj smrznut osmijeh. Pa i on je bio u smrtnom strahu od pukovnika! Tko li je taj pukovnik? Otkud mu ovlaštenja i tolika moć?
Milijun pitanja, nijednoga odgovora.
Uzimam stvari i gotovo trkom odlazim. U lisnici imam samo rješenje o godišnjem odmoru. Sve drugo, kako reče pukovnik, doći će za mnom u garnizon Nevesinje. U vlaku strahovita gužva. Sustiže me poznanik iz Garde, u uniformi i s velikom kožnatom torbom, i poziva u odjeljak rezerviran samo za nj. Kurir je, nosi neku poštu na Brijune, i spašava me od stajanja do Zagreba.
U obitelji ništa novo. Djeca se vesele i igraju, a supruga blijeda, zamišljena i šutljiva. Odlazim kod roditelja. Otac i Banak su na slobodi, kakvoj-takvoj, i poslije svih vlastitih iskustava nisu iznenađeni viješću koju donosim. Svi se slažemo da je to kraj moje službe u JNA. Ako sam ne zatražim izlazak, dat će mi otkaz. Odlučujemo da ću ipak čekati da mi dadu otkaz, da ću njima prepustiti da povuku sljedeći potez. Bilo je to privremeno, ali i jedino rješenje.

Vraćam se u Varaždin i ondje provodim cijeli godišnji odmor te, 1958. godine, izbjegavajući poznanike, i tek ponekad s prijateljem odlazim na Dravu pecati. Klonim se i velike vojarne u kojoj sam službovao, jer bih morao objašnjavati kamo idem i kakvu sam dužnost dobio, a kako objasniti da nisam dobio dužnost u artiljeriji nego nekakav garnizon koji i nije garnizon?

3. Košmar u garnizonu Nevesinje

Putovanje u Nevesinje potkraj kolovoza 1958. bilo je prava avantura: najprije vlakom normalnoga kolosijeka, pa uskoga, pa nekim čudnim malim vlakom preko Ivan-planine do Mostara. Ondje se propitujem kako se može doći do Nevesinja. Jedan stariji željezničar objašnjava mi da ima »pruga« za Nevesinje, samo što je autobus već otišao, pa neka se prošetam do teretnoga dijela željezničke stanice, gdje sigurno ima teških teretnih vozila koja dovoze balvane i vraćaju se u Nevesinje. Sigurno će me povesti. Tako je i bilo. Uskačem u jedan kamion koji samo što nije krenuo. Nikad nisam mogao ni zamisliti da se tolikim teretnim vozilom mogu tako svladavati serpentine i posve razoreni zemljani put. Prašina odasvud ulazi u kabinu i ubrzo postajem bijel kao mlinar, no vozač mi kaže neka budem miran:

- Sve je u mojim rukama. Ovo mi posljednja tura, pa neću žuriti.

Sto li tek radi kad mu se žuri?

Iskrcava me na »trgu« i pokazuje Dom JNA. Nitko me ne čeka, pa dvojici vojnika na ulazu objašnjavam tko sam. Oni mi preuzimaju prtljag, dok odnekud dolazi široko nasmijani zastavnik, pozdravlja me i otprve mu sve biva jasno. Zove se Vladimir Bakarić, načelnik je Doma JNA i nema nikakve izravne ni neizravne veze s političarem istoga imena i prezimena. Kaže mi da u kasarni, udaljenoj samo dvadesetak metara, ima neki tuš, kupaonica, pa se perem i presvlačim. Zastavnik Bakarić, koji je odavna u Zagrebu u mirovini, najčuveniji je po tome što je u Nevesinju osnovao podružnicu prijatelja i navijača zagrebačkoga NK Dinamo, a to ondje nije bila bezazlena aktivnost.

Sutradan ujutro, na svoje veliko iznenađenje, odjeću nalazim očišćenu i izglačanu. Na moj upitni pogled predsjednik podružnice navijača Dinama u Nevesinju široko se osmjehuje i kaže:

- Eto, mi nemamo ništa drugo, druže potpukovniče. Jedino što smo mogli, očistili smo odjeću.

Doručkujem u jednoj rupi koja se zove Hotel, pa odlazim u kasarnu, a do vrata me prati zastavnik Bakarić. Po krugu trči desetak konja, u maloj prostoriji na ulazu urla neki podoficir. Zastavnik kaže da je to zatvor, a ovaj što urla jedan je od garnizonskih pijanaca. Nekako se između konja probijam do posve oronule zgrade koja bi trebalo da služi za smještaj vojnika. Konačno mi se pridružuje potpukovnik Miodrag Mišić, s kojim se odlično znam s artiljerijskog školovanja, gdje smo bili klasici. Tek tada vidim da u kasarnu ulazi desetak oficira, mahom s činom majora i potpukovnika, te na kraju i dva pukovnika.

Sve je ludo i nestvarno. Nigdje vojnika osim četvorice koji toljagama tjeraju konje u drugi, ograđeni dio kasarnskoga kruga. Svi ti silni oficiri prolaze pored mene, pozdravljaju i šutke ulaze u oronulu zgradu. Čak me i dva pukovnika vojnički pozdravljaju, a ja samo sliježem ramenima i ne znam što bih mislio: netom sam u Visokoj vojnoj akademiji vidio pukovnika koji je bio nedodirljiv gospodar nad generalom, a ovdje pukovnici vojnički pozdravljaju mene potpukovnika. Sve se izvrnulo na glavu!

Potpukovnik Mišić odvodi me do moje kancelarije. U njoj drvena stolica, manipulativni stol, prastari drveni ormar i peć za zagrijavanje, sve čisto, uredno i - sibirski hladno iako je još ljeto. Mišić mi objašnjava da većina tih oficira nema nikakvu ili pak ima neku formalno napisanu a stvarno nepostojeću dužnost. Sve je gluplje nego što sam očekivao, a očekivao sam najgore. Mišić se bolno osmjenu i na odlasku kaže:
- Sastat ćemo se, pa ćemo razgovarati.
Pitam ga ima li neka kancelarija koja prima poštu, no baš u tom trenutku ulazi jedan podoficir i predaje mi poveću omotnicu. Kaže da je to odavna došlo.
Ostajem sam i sjedam za stol. Težak sam na suzama, ali sam u grču zaplakao, moleći Boga da nitko ne otvori vrata i ne vidi moju bijedu.
Tek drugi dan dolazi potpukovnik Rade Brkljač i objašnjava mi da još traje preseljenje jedne mješovite artiljerijske jedinice iz Mostara u Nevesinje, da je on trebao biti komandant toga garnizona, ali je došla izmjena naredbe i premješten je u Sarajevo. Obraća mi se prijateljski:
- A što da ti kažem, sve ćeš i sam vidjeti. Nikud ti se ne žuri.
Nakon dvadesetak godina našli smo se u Sarajevu. Bio je na odlasku u mirovinu i dugo smo razgovarali o Nevesinju. Bio je u pravu, sve sam vidio, a poslije onih prvih iskustava i plača u grču postao sam još tvrdi u odluci da izdržim. Uostalom, i što bih drugo? Isto kao nekad u ratu, u dolini Drine.
Čitam dokumente iz omotnice. Sve u svemu, piše da sam komandant garnizona Nevesinje, da su mi neposredno potčinjeni kuhinjski blok, sekcija za građevinsko održavanje objekata, priručno intendantsko skladište, garnizonski zatvor i Dom JNA, dok su mi disciplinski potčinjeni radio-relejno čvorište na Veležu, grupa za održavanje zračnih telefonskih linija, armijsko skladište streljiva i mješoviti artiljerijski »poludivizion«. Kako i naziv kaže, to nije bila nikakva standardna jedinica nego skup dvadesetak različitih oruđa koja su služila polaznicima raznih vojnih škola za vježbanje u gađanju na beskrajnim pustim prostorima nevesinjske visoravni. U svim tim jedinicama ima oko 80 vojnika, oko 20 oficira i podoficira i 10 do 15 viših oficira s fiktivnim dužnostima.

Odnekud sam morao početi, pa sam sazvao sastanak svih oficira. Ispunili su jednu oveću prostoriju, koja se zvala zbornica, pa mi se učinilo kako u Nevesinju ima više oficira nego vojnika. Predstavio me potpukovnik Mišić, a ja sam ih u nekoliko rečenica zamolio za suradnju, red, disciplinu, međusobno poštovanje i strpljenje, te na kraju da se kratko predstave.
Ustaje pukovnik Bošković i kaže da je upravo dobio rješenje o umirovljenju (zapravo, bio je izbačen iz JNA, ali se stidio to kazati), pa odlazi u Trebinje, gdje ima neki stan i obitelj. Za njim ustaje drugi pukovnik, kazuje prezime, sliježe ramenima i sjeda. Ubrzo je napustio Nevesinje i otišao u Zagreb, gdje je imao stan. Godinama je nešto radio u Hrvatskom narodnom kazalištu, lišen svih prava iz službe u JNA.
Zatim su se predstavljali svi drugi potpukovnici, majori, kapetani i pet do sedam poručnika ili potporučnika. Nije trajalo dugo, jer su izgovarali najkraću moguću formulu, npr. potpukovnik Pavlov, veterinar. Čemu veterinar? Konji koji su samo koji mjesec ranije došli u Nevesinje upravo su se ukrcavali u kamione i odvozili u Italiju. Dakle, i veterinar prelazi medu one s fiktivnim dužnostima.

Slijedi Ivan Kocmanić iz Pokupskoga, oficir roda veze. Sto li on radi ovdje, gdje nema ni jedinice veze ni tehnike za održavanje veza? Potpukovnik Jovo Maršić bio je bivši oficir bezbjednosti iz Sarajeva, gdje mu je navodno još živjela obitelj. Tada se predstavio samo prezimenom, a svoju dužnost definirao kao: »Radim ovdje u Nevesinju«, što je u prijevodu značilo: »Nemam nikakve formalne dužnosti«. I tako do zadnjega, dok ja uzaludno pokušavam sve shvatiti.
U dnu zbornice sjedilo je posebno društvo nižih oficira, među kojima su dvojica već bili pod gasom. Mišić, koji je stajao pokraj mene, šapatom mi kaže kako bi bilo dobro završiti sastanak da svi odu na svoje »dužnosti«, a da on pozove jednu manju grupu da me upozna sa stvarnim stanjem stvari.
Sastali smo se u Domu JNA - dva pukovnika, dva potpukovnika i ja. Govorio je samo Mišić, izuzetno obrazovan, nastavnik artiljerijskoga gađanja i balistike, ujedno apsolvent na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu, gdje ima stan i gdje je i radio u artiljerijskoj školi. Supruga s tri sina živi, zapravo preživljava u Zagrebu. Govorio je dosta slobodno, jer je već bio napisao molbu za izlazak iz JNA, a takve su se molbe rješavale najduže za sedam dana.
Ukratko, Nevesinje nije ništa drugo nego Goli otok na kopnu. Ovamo se upućuju dvije vrste oficira. Jednu skupinu čine oni koji nisu suđeni, pa ni osuđeni, ali im se nastoji okolišno objasniti da zbog nečega, ponajčešće ideološke nepodobnosti ili nepouzdanosti, njih osobno ili njihovih obitelji, moraju izići iz JNA, što se uklapalo u moja predviđanja vlastite sudbine. Drugu skupinu čine oni koji iz različitih neideoloških razloga također nisu podobni za JNA, npr. ljudi skloni piću ili naprosto izgubljeni u prostoru i vremenu. Postoji i malobrojna treća skupina: polupismeni podoficiri koji opslužuju poluprazna skladišta i kuhinjski blok, regrutirani iz redova običnih vojnika.

U prvoj su skupini uistinu natprosječno obrazovani viši oficiri, nastavnici iz različitih vojnih škola i istraživači iz vojnih instituta, i njen je nacionalni sastav »pravedan«, razmjeran udjelu u jugoslavenskom stanovništvu; zastupljeni su svi, uključivši i jednoga podoficira Nijemca. Do kraja 1961. svi su izišli iz JNA. Nisu izdržali, jer je revolucionarni zakon bio nemilosrdan.
Kako smo imali bezgranično mnogo vremena, potpukovnik Mišić govorio je dugo i ocrtavao tragedije pojedinaca i njihovih obitelji. Ipak, nije znao sve, jer su ljudi krili posebno mučne detalje. Uskoro je i on napustio Nevesinje, izišao iz JNA bez ikakvih prava, te diplomirao na Ekonomskom fakultetu u Zagrebu. Bio je jedan od direktora Zagrebačkoga električnoga tramvaja (ZET). Izmučen životom koji mu nije bio nimalo sklon, umro je iznenadno, od bolesti srca.

4. Kaznene ekspedicije
Na Goli otok na kopnu dolazile su čak tri kaznene ekspedicije, ali su sve, svjesno ili nesvjesno, skladno igrale po jedinstvenim notama revolucionarnog režima.
Prvu, slabo poznatu i jedva izravno viđanu KOS-ovsku ekspediciju vodio je pukovnik Jovan Tepšić Tošo. Dolazio je iz Sarajeva, uvijek u civilu, nije se znalo gdje noćiva, nikad nije ulazio u kasarnu niti se ikad sastao sa mnom, ali se znalo da povremeno u hotel poziva pojedine oficire, koji su potom obično podnosili zahtjev za izlazak iz JNA. Dosta dugo nisam ni znao za postojanje i djelatnost tog pukovnika, koji je uskoro i osobnim

primjerom pokazao kako revolucija jede svoju djecu. Naime, kako sam nakon nekoliko godina doznao, završio je na pravome Golom otoku.
Razgovarajući sa žrtvama Golog otoka na kopnu o Tošinim ekspedicijama, konačno sam doznao identitet pukovnika koji mi je bio priopćio presudu o postavljenju za komandanta nevesinjskoga garnizona. Bio je to Dane Cuić, Srbin iz Like, zemljoradnik koji je postao ortodoksni komunist i načelnik Uprave službi bezbjednosti JNA, strah i trepet svih i svakoga. Tada sam shvatio zašto se onaj general nije usudio pustiti ni glasa.
Druga kaznena ekspedicija djelovala je javno, čak bi se moglo reći eufo-rično. Na čelu joj je bio general Stanko Bjelajac, komandant korpusa u Mostaru, kojemu je garnizon u Nevesinju disciplinski pripadao. Odmah do njega bio je načelnik Štaba Četvrte armije u Splitu general Nikola Karanović, narednik bivše kraljevske vojske.

Dolazili su pojedinačno i skupno i sadistički se iživljavali na sužnjima u Nevesinju. Davali su besmislene uzbune i tjerali ljude na »vježbanje« po bespuću u užasnim vremenskim uvjetima, dok bi sami ostajali u automobilima ili se gostili u obližnjim kućama. Kako je većina oficira stanovala u obližnjim za-seocima i biciklima dolazila u Nevesinje, tako su činili i za tih uzbuna: dovezli bi se na biciklu s ratnom opremom, pa bez ikakvih dužnosti zajedno s vojnicima trčali i hodali nekoliko sati, cijeli dan ili nekoliko dana, ovisno o raspoloženju kaznene ekspedicije.
Na kraju bi se organizirala »analiza vježbe« u kojoj su »pratioci vježbe«, tj. članovi kaznene ekspedicije, iznosili »primjedbe«, tj. mrcvarili nemoćne i izrugivali im se. Potom bi posjedali u automobile i puni sebe i zadovoljstva svojom vlašću i pameću napuštali Nevesinje.
Poslije pet, šest takvih posjeta general Karanović potpuno se promijenio. Došao bi u Nevesinje, proboravio četiri ili pet dana u Domu JNA i otišao. Jednom takvom zgodom objasnio mi je kako on dolazi u Nevesinje »nauživati se dobre vojske«, ali mu je glavno liječiti teško oboljela pluća. Uskoro je i umro, dok je general Stanko Bjelajac do nedavnoga rata živio kao umirovljenik u Hrvatskoj, pa završio negdje u Srbiji kao četnički ideolog.

Treća kaznena ekspedicija, zadužena za materijalno-financijska pitanja, u cijelosti je stizala iz Komande Četvrte armije u Splitu. Vodio ju je general Janko Bobetko, Bjelajčev prisan prijatelj, a činilo ju je desetak ostarjelih pukovnika, pravih štabnih birokrata koji su u svakom jaju tražili dlaku. Međutim, vrsno obrazovani oficiri s nevesinjskoga Gologa otoka vodili su evidenciju i provodili propise tako temeljito i precizno da inspekcija ni u nekoliko navrata nije mogla naći nikakav propust, što im je, dakako, išlo na živce.
No, jednoga je dana u kasno proljeće 1961. u Domu JNA otkriveno da je kupljen glazbeni automat, da je, dakle, komandant garnizona nenamjenski u-trošio novac. Cijela se Bobetkova ekipa ustrčala kao da je iznebuha počeo rat. Svi pukovnici, uzbuđeni zbog nalaza, čudom se čude kako mi se to moglo dogoditi.
Iskreno sam odgovorio da sam sve učinio pri zdravoj pameti i namjerno, kao što sam pri jednako zdravoj pameti i također namjerno dao urediti dvije poveće prostorije u prizemlju Doma JNA i u njih smjestiti glazbeni automat. Novac - oko milijun dinara - privremeno sam bio odobrio iz prihoda kina u Domu, što je u međuvremenu, u tri mjeseca, automat svojim prihodom vratio i još počeo dobro zarađivati. Htio sam neosudenim sužnjima

Golog otoka na kopnu stvoriti kutak u kome će moći civilizirano provoditi slobodno vrijeme. Ta sitnica značila je i za samo Nevesinje veliku novost i promjenu.
- Ne, ništa to ne vrijedi, druže moj - kaže najstariji birokrat. - Sve su to ozbiljni prekršaji. Napisat ćemo rješenje kojim će se tvoja mjesečna plaća opteretiti do 30% i na taj način, uz kamate, vratit će se dug kinu u Domu JNA. Novac koji je automat zaradio i koji će zaraditi knjižit će se kao neplanirani prihod budžeta JNA, a automat će se uvesti u spisak inventara Doma JNA.
Malo je zastao da vidi što ću reći, ali meni nije bilo do rasprave. Predviđeno rješenje bilo je za mene i moju obitelj prava katastrofa.
Odnekud se stvorio i sam general Bobetko, ljutito obišao kasarnu i galamio lijevo i desno bez ikakva razloga. Automat nije spomenuo nego mije samo na odlasku kazao:
- Sve ćeš dobiti napismeno!
Kako o njemu tada nisam ništa znao, bio sam uvjeren da je i on još jedan narednik kraljevske vojske koji se preko noći domogao generalskoga čina.
Za desetak dana dobio sam rješenja, od kojih su neka nosila i njegov potpis, sve onako kako mi je u lice bio izdiktirao najstariji birokrat. I tako je počela otplata glazbenog automata iz moje ionako bijedne plaće.

Ubrzo nakon dolaska u Nevesinje postao sam podstanar u kući Nikole Grkovića, konobara u Hotelu. On i njegova supruga Slavica imali su dvije djevojčice, jednu netom rođenu. Dao mi je sobu, a malo predsoblje pretvorili smo u kuhinju. Tu sam se smjestio s peteročlanom obitelji. Plaća mi nije bila dovoljna ni za elementarno preživljavanje, a još sam morao pomagati nemoćnim roditeljima. Cesto sam od svoga dobroga stanodavca morao pozajmiti novac kako bih sastavio kraj s krajem. Te mi je godine poslije teške i duge bolesti i političkog mrcvarenja umro otac u 54. godini, a supruga i ja mogli smo mu otići na pogreb samo ako po tko zna koji put pozajmimo novac.
Čestiti Grkovići vidjeli su moju bijedu i uopće mi nisu naplaćivali stanarinu. Ni oni nisu imali mnogo više, ali smo se nekako snalazili, godinama prijateljevali i jedni drugima ostali u lijepoj uspomeni.
Zalio sam se na rješenja Bobetkovih birokrata, pa mi je smanjen mjesečni obrok otplate glazbenog automata, ali je ukupno rješenje ostalo na snazi.
Neko sam vrijeme čak razmišljao da ilegalno napustim zemlju, uvjeren da bih bio koristan bilo kojoj armiji u svijetu, ali dvije su stvari bile apsolutna prepreka: nisam mogao ostaviti suprugu, troje djece i bespomoćne roditelje, a budući da sam dobro znao kako prolaze politički emigranti, mogao sam zamisliti što li tek čeka vojnika koji emigrira. Ne znam je li i jedan aktivni oficir koji je emigrirao iz JNA preživio. Ipak, prvi je razlog bio važniji. Ostajem i izdržat ću. Ili, još bolje, izdržat ćemo!
Dobro psihofizičko stanje uspijevao sam održavati uvelike zahvaljujući lovu, u koji se smjelo ići pojedinačno, a visoke planine gornjeg toka Neretve i dolina Dabra bile su lovački eldorado. Na godišnje odmore i odlazak na more nisam ni pomišljao, pa sam sve slobodno vrijeme provodio po Veležu, Crvnju, Zelengori i Trusini s dvojicom iskusnih domaćih lovaca. Obično bismo uzeli dva tovarna konjića koji su nosili sve, od šatora do sirovih namirnica, a vraćali se natovareni lovinom.
Oficiri su odlazili i dolazili; samo rijetki vraćali su se na službu u JNA, a većina ih je izlazila iz armije. Došli su novi majori i potpukovnici: Sakotić, Adžić, Telban... Ovaj potonji, Stanislav Telban, Slovenac, dugogodišnji nastavnik artiljerijske taktike, došao je

na dužnost načelnika štaba, ali sam mu objasnio da u Nevesinju ne postoji nikakav štab, pa onda ni takva dužnost.
- Znam, ali već ću nešto raditi - hladno je odgovorio.

5. Izdržao sam!
Uostalom, ni sam nisam imao mnogo posla, zapravo, nisam ga uopće imao, jer su svi ti prekobrojni ljudi sve što je trebalo obavljali na izuzetno pedantan način i još je i njima ostajalo mnogo slobodna vremena. Već prvih godina u Nevesinju zamolio sam neke prijatelje koji su ostali kao nastavnici u Visokoj vojnoj akademiji da mi pošalju vojnu literaturu. Dobio sam šezdesetak vrijednih naslova i posvetio se sustavnu učenju.
Pisao sam komentare u vojnostručnim tiskovinama, prije svega u časopisima rodova kopnene vojske, a odlučio sam se i na polaganje ispita mada se to u mom slučaju činilo besmislenim. No, na taj sam način htio testirati kakav mi je stvarno položaj, odnosno kako će reagirati oni koji su me uvrstili u nepodobne.
Polovicom 1961. položio sam, vrlo uspješno, prijemni ispit za Ratnu školu JNA. Nisam se nadao da ću biti pozvan na školovanje, ali bilo je zadovoljstvo imati svjedodžbu o položenom prijemnom ispitu za najviše vojno školovanje. Te godine i nisam bio pozvan. Takvih je primjera bilo i s nekim drugim oficirima. No, ohrabren tim uspjehom, želio sam i dalje prkositi, pa sam se prijavio za ispite za čin pukovnika i u rano proljeće 1962. zaista stiže poziv. Ispit sam položio, držim, relativno lako. Naravno da nisam ozbiljno računao da ću čin i dobiti, jer nisam pozvan ni u Ratnu školu iako sam položio prijemni ispit.
No, osjećam se mnogo bolje iako i dalje moram uredno otplaćivati glazbeni automat, jer je propao pokušaj načelnika Doma JNA Vladimira Bakarića da to nekako sredi. Bobetko nije popuštao.
Potkraj travnja 1962. najavljeno je iz Komande Mostarskoga korpusa, kojemu je tada zapovjednik bio general Dušan Pekić, da će u obilazak garnizona Nevesinje doći zapovjednik Četvrte armije iz Splita, general-pukovnik Miloš Sumonja. S njime su bili još četvorica ili petorica generala i nekoliko viših oficira koje, osim generala Josipa Jože Skočilića, nisam poznavao. Znao sam da se neće ništa loše dogoditi, ne zbog toga jer lošije nije ni moglo biti nego zato što tako visoka delegacija nije za prljave poslove; njih obavljaju sitni davitelji.

Pošto su razgledali krug, kuhinjski blok i još neke sadržaje general Šu-monja mi kaže neka ga povedem u svoju kancelariju. Krenuo sam prvi, za nama je krenuo general Skočilić, dok su drugi ostali na prostranom vojnom krugu ili otišli u Dom JNA. Nije mi bilo baš ugodno, ali sam tjerao od sebe loše misli. U kancelariji je Šumonja počeo izravno. Vidjelo se da zna uglavnom sve o meni, ali uslijed uzbuđenja nisam upamtio što je sve govorio. No, prve riječi nisam zaboravio:
- Znaš, sve je to tako moralo biti, morali smo biti oprezni, bili smo sami u Evropi, bilo je grešaka, bilo je teških grešaka, i sve će se morati postupno ispraviti.
I sve u tom duhu... Govorio je da određene naredbe tek imaju doći, ali da mi može priopćiti kako mogu odmah predati dužnost, kako ću biti pozvan na školovanje u Ratnu školu, kako ću vjerojatno za 22. prosinca, Dan Armije, dobiti čin pukovnika (u činu potpukovnika proveo sam pet godina), kako su mi djeca dorasla za škole kojih u Nevesinju nema, pa mogu tražiti smještaj u Beogradu.. . Što je on više odmicao u

nabrajanju, to su se meni usta sve više otvarala; govorio je nešto i Skočilić, ali nisam zapamtio što. Šumonja je onda ustao i rekao da će poslije doći jedan potpukovnik, pa ću s njime malo porazgovarati.
Ne znam kako, ali najzad sam i ja progovorio, nespretno se zahvalio i zamolio neka se nekako riješi pitanje glazbenog automata. Odmah sam i zažalio što sam pokrenuo to pitanje, za mene veliko kao Velež, a za njih bezvrijednu sitnicu. Naravno, Šumonja o tome nije ništa znao, no Skočilić je nešto zapisao u mali notes. Potom sam ih sve ispratio. Pred Domom JNA posjedali su u nekoliko automobila i uputili se putem prema Kalinoviku, vjerojatno preko Sarajeva u Beograd, što je značilo da im je ovo nevesinjsko zaustavljanje bilo nešto onako, usput, ali za mene...
Došao je i potpukovnik što ga je Šumonja bio najavio i stavio mi na stol debeli fascikl:
- To je vaš dosje, pročitajte ga, a zatim, ako hoćete, uništite, jer se više dosjei ni za koga neće voditi, takva su nova rješenja.
Odgovorio sam da ja apsolutno znam najviše o sebi i da me dosje ne zanima. Slegnuo je ramenima, pa smo se pozdravili.
Naravno, tajni su dosjei ostali, jer režim nije mogao bez tajnih službi i njihovih izvještaja.2 Dosje sam ipak malo pogledao i vidio kako se najviše bavi mojim i ženinim roditeljima. Očito, tajne su službe imale doušnike u Starom

2 Komisije koje su nakon tzv. Brijunskog plenuma istraživale djelovanje tajne službe objavile su strašne brojke o dosjeima: u BiH ih je postojalo 172.274, na Kosovu više od 120.000, u Makedoniji 96.531, u samome gradu Beogradu više od 100.000, u Sloveniji oko 200.000, u Hrvatskoj čak oko 1.300.000 (u kotaru Karlovac postojala je evidencija o 96.800 građana, u Rijeci 170.720, u Šibeniku 30.000, u Varaždinu 51.000, stoje svaki peti stanovnik kotara, u Osijeku 137.482 itd). Dosjei su se otvarali za osobe koje su tražile putne isprave, dozvole za oružje, natjecale se za vojne škole, za pripadnike manjina, članove HSS-a i drugih predratnih stranaka, pripadnike bivših nepartizanskih vojnih formacija, svećenike, roditelje koji su slali djecu na vjeronauk, za sve koji su imali »negativnu političku prošlost« i davali »negativne izjave«. U evidenciji su bili čak članovi CK, republičkih izvršnih vijeća i drugi najviši funkcionari.

Gradcu. Poslije je moja majka u gnjevu presudila dosjeu - spalila ga je, kao da je htjela spaliti sve naše nevolje i njihove uzročnike.
Ispratívši potpukovnika, vratio sam se u kancelariju i sjeo iza manipula-tivnog stola. Sjetio sam se 1958. godine i svoga dolaska u Nevesinje i zaplakao od radosti. Čestitao sam sam sebi: Ipak si izdržao!
Za dvadesetak dana došla su različita rješenja, a jedno se odnosilo i na glazbeni automat. Nalaže se da se dotična sprava knjiži kao vojna imovina Doma JNA, a meni se ima vratiti sav dotad uplaćen novac. Bilo je to pravo malo bogatstvo i spas za sljedeće mjesece. U podstanarskom stanu, u kući dobrih Grkovića, bilo je toga dana veliko veselje.
Sljedećih dana predao sam dužnost potpukovniku Stanislavu Telbanu. I on je živ izišao iz Nevesinja i odavna živi u Zagrebu u mirovini, a kada sam i ja 1982. došao u taj grad, susretali smo se i sjećali nevesinjskih godina.
6. Svježe ideje u vojnoj doktrini i mijene u nacionalnom sastavu JNA
Razdoblje od ranih šezdesetih do osamdesetih godina moglo bi se nazvati, barem u JNA, nizom bitaka novoga sa starim, s naizmjeničnim pobjedama i porazima. Staro boljševičko

grčevito se držalo, ali nije nedostajalo ni svježih pomaka. Boljševički način vladanja bio je u svom surovom obliku potrošen.
Od 1958. do 1962. izrađivala se ambiciozna, vrlo kvalitetna studija o mogućnostima obrane malih država u okruženju velikih vojnih blokova. Pravi su njeni tvorci istaknuti vojni mislioci, generali Bogdan Oreščanin i Ivan Rukavina, a na projektu je radila veća skupina visokih oficira različitih profila. Posao je bio obavijen tajanstvenošću, ne što bi to htjeli sami autori nego zbog toga jer je partijsko-politički vrh strepio od onoga što bi se tim idejama moglo uzburkati. A ni brojni generali porijeklom iz bivše kraljevske vojske, krajnje konzervativni u promišljanju vojnih pitanja, nisu mogli progutati, kako su govorili, »pretvaranje JNA u nekakvu narodnu frontu«.
U biti, posrijedi je bio povratak filozofiji narodne obrane, jednome obliku decentralizacije oružane sile, tzv. totalnoj obrani odnosno naoružanom narodu. Raspravljalo se o odgovornosti republika za obranu, o obrani koja bi se istodobno vodila na cijelom jugoslavenskom ratištu, a ne samo na frontama, koje se vrlo lako mogu probiti. U temelju projekta bio je modificiran oblik organizacije i vođenja gerilskog rata iz doba antifašističkog rata u zapadnim republikama, te se u sklopu toga zagovaralo postojanje dviju vojnih komponenti: jedne osposobljene za vođenje frontalne obrane i druge za vođenje gerilske borbe od samoga početka agresije na cijelom jugoslavenskom ratištu.
Generali Oreščanin i Rukavina i njihovi suradnici težili su za »korisnim razbijanjem« jugoslavenskoga vojnoga monolita koje bi uvažavalo nacionalne i republičke odgovornosti i prava, te omogućavalo da se obrambeni rat nastavi i pošto popucaju sve linije frontalne obrane. To je uistinu bila prethodnica koncepcije općenarodne obrane iz sedamdesetih godina, a u političkom pogledu i mnogo više. Oni su se drznuli dirnuti u čvrstu strukturu Jugoslavije, u zagrljaj od čije su čvrstine počesto pucale kosti.
Studiju su srpski i crnogorski generali dočekali na nož, dijelom je ismijavajući, a dijelom je nastojeći diskvalificirati. Tvrdili su da se tako Armija razvodnjava i da će postupno nestati u Socijalističkom savezu, da se zapovijedanje usložnjava do besmisla, da je krajnje neizvjesno što bi mogao učiniti »naoružani narod« ako mu država ne bude po volji, da je nejasno što bi imali značiti »smiješni« koncepti poput »naoružanoga naroda«, »podjele oružane sile na komponente« ili »uvažavanja nacionalnoga faktora u obrani«... Zauzvrat su zagovarali apsolutnu centralizaciju i JNA i države, računajući kako će u takvu sustavu Srbi kao najbrojniji »konačno zauzeti svoje pravo mjesto«.
Partijsko-politički vrh iskreno se uplašio »naoružanog naroda« i zaključio kako je »sve ishitreno« i kako je potrebna dalja centralizacija privrede i države, pa se jednako imaju ponašati i oružane snage. Svi materijali spomenute studije sklanjaju se u trezore, a njihovi autori tjeraju u postupnu anonimnost, sve dok u sedamdesetima nisu posve nestali iz aktivna života vojske.
Kako uskoro ipak pada svemoćni šef tajnih službi i glavni oslonac zagovornika maksimalne centralizacije Aleksandar Ranković, u drugoj polovici šezdesetih počinje se osjećati stanovito otopljavanje. Dotad dobro čuvani dosjei nude se Rankovićevim žrtvama, s riječima koje sam i sam čuo u Nevesinju. -Evo, pročitajte i, ako vas je volja, uništite. Moralo se tako raditi, takva su bila vremena - govore oficiri KOS-a, kao da dosjei nisu rađeni u više primjeraka i kao da ih više neće biti.
Tzv. otvaranje tajnih službi bilo je i taj put obična prijevara. KOS u Armiji vrlo je dobro iskoristio Rankovićev pad, denuncirajući svoju sestru UDB-u, te se na taj način uspio

sačuvati i preživjeti da bi u sedamdesetima, a posebno u osamdesetima, u najboljoj suradnji s UDB-om (kasnije SDB, u Hrvatskoj SDS) odigrao niz destruktivnih igara i praktično ostao kruti obrambeni bastion režima na umoru.
Potkraj šezdesetih dolazi do kratkotrajna otapanja i u pogledu uvažavanja nacija, nacionalnoga i nacionalnih manjina, te vjernika na služenju vojnog roka. Predlagalo se da se u vojarnama dopuste novine, knjige i druge tiskovine na jezicima svih nacionalnosti, da se vojnicima vjernicima dopusti odlazak na vjerske službe u uniformi, kao i nošenje vjerskih obilježja oko vrata, ispod košulje. Mnogi su se ponadali većoj slobodi iskazivanja nacionalnih i vjerskih osjećaja, ali sve se brzo okončalo obrazloženjima kako još nije vrijeme za to, kako su ideje dobre, ali, eto, treba pričekati povoljnije uvjete.
U isto doba bitno je izmijenjen nacionalni sastav JNA. U poratnim godinama u oficirskom su kadru većinu činili Hrvati, Slovenci i Muslimani (Bošnjaci), što je bila posljedica snažnoga razvoja antifašističke borbe u zapadnim republikama. Godine 1968, prije početka znatnije srbizacije JNA, Hrvati su imali 15%, a Slovenci i Bošnjaci po 10% oficirskoga kadra iznad idealnoga omjera u odnosu na udio u ukupnom stanovništvu zemlje. Nasuprot tome, 1989. Srba u JNA ima 34% više od idealnoga broja, Crnogoraca 45% više, dok je Slovenaca 60% manje od potrebnih, Hrvata 30% manje, a Bošnjaka te Albanaca, Mađara i drugih nacionalnih manjina čak 60-90% manje od idealnoga omjera. Svi ti podaci objavljivani su u godišnjim statističkim pregledima što ih je izdavala Personalna uprava JNA. Oni su bili interna izdanja u samo nekoliko primjeraka, davali su se na uvid samo najvišim zapovjednicima i morali su se u određenome roku vratiti u Beograd. Ja sam, kao što su vjerojatno činili i drugi, zapisivao podatke koje sam držao važnima.

Studentski nemiri od 1968. do 1972. nešto su što je u pedesetima bilo potpuno nezamislivo. Pokušaj nekih ekonomsko-finacijskih reformi, koje je potkraj šezdesetih zasnovao Kiro Gligorov, bio je odbačen, ali su te zamisli zanjiha-le krutu ekonomsku strukturu SFRJ. Dolazi naposljetku i 1971. godina - Hrvatsko proljeće.
U tim burnim godinama bio sam nastavnik u Ratnoj školi i u sredinama u kojima se svaki pomak u SFRJ, bilo politički, ekonomski ili vojni, ne samo registrirao nego i temeljito analizirao i procjenjivao u odnosu na moguće posljedice. U privatnom životu već sam treću godinu bio udovac - moja supruga Kati-ca umrla je 1968.god.

7. Hrvatsko proljeće i sumnjičenja u Ratnoj školi u Beogradu
Gotovo sva beogradska štampa bila je zaokupljena događajima u Hrvatskoj, a na savezne organe i izravno na Tita vršio se silan pritisak neka nešto poduzmu. Novine iz Hrvatske, prije svega Vjesnik i Vjesnik u srijedu, u tren bi se rasprodale na beogradskim kioscima. Objavljivali su se hrabri i argumentirani tekstovi, zbog kakvih bi se u pedesetima išlo izravno na višegodišnji »odmor« na Goli otok. Govori Savke Dabčević-Kučar i Mike Tripala na masovnim zborovima s jedne strane ohrabruju narod i potiču borbu za demokratske promjene, a s druge pokreću ortodoksne partijske kružoke, naročito u vrhu JNA, na akciju kako bi se zaustavilo »nacionalističko divljanje«.
Jednom zgodom, kao prolaznik, slušam dva studenta kolportera na Tera-zijama kako, razdvojeni vrlo širokim kolnikom, dovikuju jedan drugome: - Sto je Jugoslavija? - Jugoslavija je žuta kruška! - A što rade žute kruške? - Pada-juuuu! - A u rukama im

naramci Studenta, tjednika beogradskih studenata, kojemu je na prvoj stranici velika žuta kruška.
Povremeno idem u Vojnotehnički školski centar u Zagrebu, gdje držim predavanja na poslijediplomskom studiju. Tako mi se slučajno pružila prilika razgovarati sa sekretarom Izvršnoga komiteta CK SKH Perom Pirkerom, a s nama se zatekao i Dragutin Haramija, predsjednik Izvršnog vijeća Sabora SRH. L kratkom razgovoru ništa posebno, samo tvrdnja da je ono što Hrvatska traž: interes svih u Jugoslaviji. Kako sam želio biti bolje informiran, zamolio sam svoga prijatelja pukovnika Josipa Stanešića, tada polaznika Ratne škole, kojemu je obitelj živjela u Zagrebu, da nastavi razgovor kada bude išao k njima.
Iz jednoga takva posjeta donio sam tri ili četiri primjerka Vjesnika u srijedu i stavio ih na stol u uredu, koji je bio stalno otvoren za slušaoce Visoke vojne akademije i Ratne škole. Dolazili su po lekcije, tek otkucana predavanja ili naprosto na razgovor; u mom uredu nije bilo nikakvih tajni. Dolazili su i visoki časnici stranih armija koji su u posebnoj grupi slušali program Ratne škole JNA. Kada sam primijetio da nedostaju Vjesnici u srijedu, nisam nikoga ništa pitao, jer sam ionako imao kod kuće još jedan primjerak istoga broja.
Jednoga dana pozvao me k sebi general-pukovnik Mićo Stanković, načelnik Ratne škole. Nastavnici, profesori i cijele katedre nisu imale ništa s njime; on je bio neka vrsta domaćina škole i nije se miješao u nastavu, pa me zbog toga poziv donekle iznenadio. Rekao mi je kako bih se trebao javiti u SSNO, generalu Dani Cuiću, istome onome koji me poslao u Nevesinje! Pa nije valjda opet nešto slično?! No, sada sam, bude li trebalo, bio spreman na otvoren sukob.

Cuić se, kada me ugledao, samo hladno osmjehnuo i odmah prešao na stvar. Rekao je da na Visokoj vojnoj akademiji ima »grupašenja u vezi s nacionalističkim pokretom u Hrvatskoj«. Naravno, sve je znao - da sam razgovarao s Pirkerom, da je s njim razgovarao i pukovnik Stanešić, protiv čega on, Cuić, nema ništa, ali:
- Jedna grupa Hrvata s Visoke vojne akademije upada u tvoj ured i ondje se snabdijeva novinama. Ni to nije za osudu, ali za osudu jest javno navijanje za hrvatsko nacionalističko vodstvo.
Šutim, jer ne znam što bih mu odgovorio (a i u grupi koju je spominjao nisu bili samo Hrvati). No, kada je naveo kako su dvojica iz Akademije kažnjeni otpustom sa školovanja, »djelomično i tvojom krivnjom«, kako je istakao, žestoko sam se suprotstavio, upozorio ga na sve što sam preživio u Nevesinju i odlučno odbio bilo kakvu odgovornost. Nisam čak ni znao da bi neki slušaoci bili otpušteni.
Međutim, general se nije dao; nije izgledao onako hladno i surovo kao nekad, ali se nije povlačio. Kriv sam, nastavio je, zato što je moj ured postao samoposluživanje za raznu literaturu, »da ne kažem, iz raznih nacionalističkih kuhinja«. K tome, u Ratnoj školi ima »različitih negativnih prepucavanja potaknutih događajima u Hrvatskoj«. Odnosilo se to na razgovore koje sam za kratkih odmora između nastavnih sati vodio sa slušaocima, te i sada u Hrvatskoj živi desetak umirovljenih generala i admirala koji su u njima sudjelovali.
No, Cuić kaže da ni to nije tako važno.
- Pa što je onda važno?

- Važno je da si bez odobrenja putovao u Zagreb, a to se uklapa u ovaj kontekst o kome govorim. Ja sam te htio prijateljski upozoriti. Za samovoljni odlazak u Zagreb vjerojatno će te kazniti savezni sekretar, kad s tim oklijeva načelnik Centra visokih vojnih škola. Kažem da imam naredbu - istina, okvirnu - za predavanja u Zagrebu, a termine mogu birati u dogovoru s voditeljem postdiplomskog studija u Zagrebu. On kao da to ne čuje i ja za desetak dana na jednom papiriću dobivam kaznu kućnog pritvora, s napomenom da za to vrijeme moram obavljati sve službene poslove kao i dotad. Kaznu sam protumačio kao »administrativnu mjeru«, opomenu. Potpisao ju je general-pukovnik Rajko Tanasković, načelnik Centra visokih vojnih škola, ali pod prisilom. On, kako je kazao i Cuić, nije htio da budem kažnjen kao što ni inače nije dopuštao da partijski ideolozi i politikanti njime manipuliraju, no često je bivao nemoćan. Papir mi je poslao po svom adjutantu s porukom kako on to smatra glupim.

Nakon nekoliko mjeseci vidjelo se da partijski ideolozi i tajne službe nisu bili zadovoljni načinom na koji je Tito na sastanku u Karadordevu potkraj 1971. slomio Hrvatsko proljeće, pa su ponovo počeli voditi zakulisne bitke. U Hrvatskoj su uhićeni Đuro Srnec, Zvonimir Cervenko, Vladimir Mutak, Stanko Kom-bol, Srećko Manola i još neki visoki oficiri i generali, te po kratkom postupku izbačeni iz JNA i osuđeni na robiju. U nemilost je pao i Janko Bobetko, no za nj se tvrdilo da se ne radi o politici nego o svađi s upravljačkim vrhom JNA oko dužnosti zapovjednika 5. VO u Zagrebu.
Drugačiji je bio postupak režima s generalima i oficirima Hrvatima koji su službovali u drugim republikama. Iako su inkriminacije bile iste, pa i teže nego u spomenutim slučajevima, nisu suđeni i zatvarani nego bi uglavnom dobivali partijsku kaznu ili premještaj u zabitne garnizone u Makedoniji i na Kosovu. Iza toga je stajala perfidna politika: ondje gdje bi bilo moguće okupiti istomišljenike, dakle u Hrvatskoj, trebalo je postupiti krajnje oštro, a u drugim republikama blaže, jer su ondje ti pojedinci ionako okruženi ideološkim anđelima čuvarima. A za neupućenu je javnost takav blaži postupak imao biti dokaz dobronamjernosti i demokratičnosti režima.
Tako je i za mene ocijenjeno da ne mogu ostati nastavnikom u Ratnoj školi, pa Personalna uprava JNA po nalogu generala Nikole Ljubičica pokreće nevjerojatan vrtuljak mojih premještaja. Najprije me šalju u Sarajevo, gdje su od mojega ranijega boravka bila ostala moja djeca Mirka i Vlado, jer me nisu mogli pratiti u premještajima. Ondje su pohađali gimnaziju i tako ih je upoznala prosvjetna savjetnica Stanislava Katarina Vegar, po struci profesorica biologije i kemije. Preko djece upoznali smo se i mi dvoje, te se ubrzo, 1971. godine, i vjenčali.
No, nakon samo deset mjeseci slijedi premještaj u Zagreb, za godinu dana šalju me u Sisak, gdje sam zapovjednik 7. (banijske) divizije, za dvije godine slijedi Zadar, pa se krug zatvara u Beogradu. Bilo je očito da me iskušavaju i vrebaju na pogrešan korak, pa sam zaključio da je najbolja zaštita bavljenje isključivo vojnim poslovima.

Ipak, baš u Sisku to mi nije polazilo za rukom. U Zagrebu sam se slučajno sreo s Marijanom Cvetkovićem, koji me pozvao u svoju još nedovršenu kuću nedaleko od Siska, gdje da će doći legendarni Vlado Janić Capo. On će nam pripovijedati o događajima iz Drugoga svjetskog rata, a mi ćemo malo roštiljati. Te su se seanse ponovile nekoliko puta. Poslije sam doznao da su sve magnetofonski snimljene, ali kao da nisu sadržavale ništa korisno za partijske vođe i tajne službe.

8. Spletke u Zadru i proces na Vojnom sudu

U Zadru, gdje samo došao kao zapovjednik garnizona i Artiljerijskoga školskoga centra, naišao sam pak na skupinu oficira, Crnogoraca i Srba, dijelom umirovljenih, dijelom u postupku umirovljenja, koji su stvarali krajnje mučnu atmosferu i nezdrave odnose u školama. Predvođeni potpukovnikom Milora-dom Boškovićem, neprestano su galamili kako su im učinjene silne nepravde i optuživah i klevetali koga god bi stigli. Medu njima je bio i Savo Bulatović, otac Momira Bulatovića, kasnijega crnogorskog poslušnika Slobodana Miloševića.

Pogotovo nisam razumio zašto baš mene napadaju kad kao pridošlica ništa nisam imao s njihovim umirovljenjem, no ubrzo sam shvatio da je pravi razlog što su se bojali da na vidjelo ne iziđu nedopušteni, pa i kriminalni poslovi kojima su se bavili. Među ostalim, protupravno su gradili vikendice i kao radnike koristili vojnike.

Potpukovnik Bošković podnio je protiv mene privatnu tužbu Vojnom sudu u Splitu, s besmislenim inkriminacijama: da sam mu rekao kako on i njegova grupa ne vide u svom oku brvno, a u tuđemu vide i trun, kako se grupaše i kleveću druge oficire, kako su nezadovoljni odlaskom u mirovinu, kako u gradnji vikendica koriste vojnu radnu snagu, te kako ne slušam njihove savjete o poboljšanju upravljanja Školskim centrom.

Predsjednik Vojnog suda u Splitu bio je pukovnik rođen u istome crnogorskome mjestu kao i tužitelj, a pronašli su i nekoliko oficira Hrvata koji su svjedočili u njihovu korist (dvojica i sada žive u Zagrebu).

Prva mi je presuda dosuđivala zatvor. Zalio sam se Vrhovnom vojnom sudu kojemu je predsjednik bio general Marko Kalodera. Predmet je vraćen Vojnom sudu u Split, s time što je dodana još jedna inkriminacija: da sam pred slušaocima Ratne škole u Beogradu prije toliko i toliko godina rekao da je Tito, »ako je ikad pogriješio, pogriješio u vezi sa smjenom hrvatskog vodstva 1971. godine«.

Proces se produžio na sljedeću godinu i ukupno trajao gotovo dvije godine. Na desetak ročišta po nekoliko sati ja sam u generalskoj uniformi sjedio na optuženičkoj klupi bez naslona, a moji tužitelji i njihovi svjedoci u udobnim polunaslonjačima. Sve se toliko oteglo i zato što su izostali dugo traženi svjedoci iz Ratne škole. Sam dojavljivač očito nije bio dovoljan, a nitko drugi nije htio o tome svjedočiti. Jednako tako, ni privatni tužitelj Milorad Bošković nije sa svojim optužbama bio dovoljan za neku težu, »primjernu« kaznu kakvu je vjerojatno projektirao KOS iako, držim, bez znanja vojnoga vrha.

Ponovo mi je izrečena zatvorska kazna, na što sam opet uložio žalbu Vrhovnom vojnom sudu, opet pod predsjedanjem generala Kalođere. Sud donosi definitivnu presudu: četiri mjeseca zatvora, uvjetno na dvije godine, a iz izreke se može zaključiti da je ipak riječ o stanovitim iskazima hrvatskog nacionalizma, što ne odgovara istini.

U tom slučaju apsolutno nije bio posrijedi moj hrvatski nacionalizam, kako su htjeli dokazati, nego srpsko-crnogorski nacionalizam, i to u Vojnom sudu u Splitu i u grupi Milorada Boškovića. Iako sam možda njihovo djelovanja trebao tako okarakterizirati, nisam to učinio.

Čini se da su KOS i srpski nacionalisti u tom besmislenom procesu napravili neke greške. U Zadru, Splitu, pa i Beogradu, više u vojnim, manje u civilnim strukturama, suđenje se negativno komentiralo, pa je jednom zgodom i sam admiral Mamula kratko kazao kako je »sud, i još netko iza suda, debelo zabrljao«. Nešto nije štimalo i trebalo se nekako izvući,

pa su se idejni tvorci suđenje dosjetili poznate metode batine i mrkve, u ondašnjem žargonu šibe i bombona.
Tako sam, još dok se predmet razmatrao u Vrhovnom vojnom sudu, dobio rješenje da radim na disertaciji i drugim pripremama za ispit za čin generala. Dotad sam bio nakupio 14 godina pukovničkog staža i mislim da sam bio pukovnik s najdužim stazom u JNA. Dovršio sam disertaciju i ona je u cijelosti ušla u pravilo Borbena djelovanja divizije kopnene vojske, koje se i danas koristi, te se nalazi u bibliotekama mnogih vojnih škola. U pet godina četiri puta sam premješten. Sada dobivam premještaj iz Zadra u Beograd, na dužnost komandanta Gardijske divizije.

9. Sve sustavnije posrbljivanje JNA
Iako je nekoliko kadrovskih analiza SSNO-a pokazivalo da su već nastali veliki nerazmjeri u nacionalnim omjerima, potkraj sedamdesetih nastavljena je, čak ubrzana kadrovska srbizacija vojske, a alibi za nju stvarao se na perfidan način.
Primjerice, savezni sekretar za narodnu obranu general Nikola Ljubičić, koji je na toj dužnosti bio od 1967. do 1982, konstatirao bi prilikom takvih analiza kako nacionalna pripadnost oficira i generala nije razmjerna udjelu dotičnih nacija u ukupnom jugoslavenskom stanovništvu, kako, štoviše, kadrovski sastav nije uravnotežen ni na razini republičke pripadnosti. Svi bi odmah izrazili zabrinutost nad takvim stanjem i trendom, a onda bi se po kratkom postupku zaključilo da Hrvati, Slovenci, Bošnjaci i još neki jednostavno nisu zainteresirani za službu u JNA, da se u zapadnim republikama na civilnim poslovima može bolje raditi i više zaraditi nego službom u JNA, te da ni dotična republička vodstva nemaju interesa za takvu regrutaciju.

Potaknut takvim neprihvatljivim zaključkom na jednoj analizi kadrovanja u SSNO-u, iznio sam primjere prijave kandidata za vojne akademije iz Pule i Varaždina u toku 1969. U Varaždinu su se te godine za vojne akademije bila prijavila 32 mladića, a iz Pule 14, svi su na zdravstvenim pregledima oglašeni sposobnima, srednju školu završili su ocjenom vrlo dobar ili odličan, a rezultat konačnog prijema u akademije bio je porazan: iz Varaždina su primljeni dvojica, a iz Pule jedan! Savezni sekretar obećao je da će se to ispitati, ali nikad ništa nije ispitano.
Na jednom sličnom sastanku u SSNO-u 1983. za riječ se javio general dr. Avgust Vrtar, Slovenac, i u kratku izlaganju usporedio unapređivanje visokih oficira i generala srpske i crnogorske nacionalnosti, kojih je u JNA bilo 30 do 45% više nego što bi bilo razmjerno, te Slovenaca, Hrvata i Bošnjaka, kojih je bilo oko 40% manje od potrebnoga broja. Bilo je vidljivo da se dominacija Srba i Crnogoraca dodatno povećava bez obzira na već uvelike narušene omjere. Vrtar nije ni završio, a nekoliko je srpskih generala počelo bučno prosvjedovati. Novi savezni sekretar, admiral Mamula, smirio je negodovanje, uvažio pravo generala Vrtara da postavlja primjedbe i zaključio kako za tu godinu, nažalost, ispravaka ne može biti. Nekoliko mjeseci kasnije Vrtar je umirovljen.
JNA se očito smišljeno srbizirala kako bi se pripremila za ono što će poduzeti potkraj osamdesetih, a usporedo s time počela je oprezno zahtijevati i promjenu Ustava iz 1974. godine da bi se uklonili, kako je govorio general Kadije-vić, »razorni konfederalni elementi«.
Čim je taj Ustav donesen neki su teoretičari, najprije s mnogo opreza i uvijeno, upozoravali kako njegove odredbe uvode disfunkcionalnu decentralizaciju i neefikasan

sistem tzv. kolektivnog rukovođenja. Takve kritike kolektivnog vodstva JNA je odmah prevela na vojne prilike i počela priređivati seminare, okrugle stolove i komandno-štabne vježbe na kojima se dokazivalo kako je zapovijedanje u ratu naprosto nemoguće dok postoje odvojene komponente oružanih snaga - TO i JNA. Kao drugo, dokazivalo se da je kolektivno vodstvo države, tj. savezno predsjedništvo, notorna besmislica, a u izvanrednim i ratnim prilikama neodrživo i samoubilačko rješenje.
Tako je nastalo savezništvo unitarista u saveznom državnom i partijskom vodstvu i upravljačkoga vrha JNA. I jedni i drugi htjeli su srušiti Ustav iz 1974, a dok to ne bude moguće, nastojali su odgađati i ometati donošenje zakona koji su proizlazili iz njega i razrađivali njegove odredbe. Različitim opstrukcijama zaista su uspjeli postići da se neke ustavne odredbe, posebno one koje su bitno uređivale konfederalne elemente, nikad ne realiziraju.
S druge strane, republike i pokrajine, pogotovo Slovenija i Hrvatska, nisu dopuštale promjenu Ustava, držeći ga svojom temeljnom stečevinom i jamcem ravnopravnosti. Štoviše, vodstva zapravo svih republika osim Srbije razmišljala su o daljoj decentralizaciji kako bi se mogle još više ekonomski i na svaki drugi način razvijati.
U oružanim snagama vodile su se žučljive rasprave i provodila razna kva-ziznanstvena istraživanja o tome kako je Ustav neodrživ s gledišta djelotvorne obrane države od izvanjske agresije. Vršio se snažan pritisak na savezne zakonodavne organe da barem malim promjenama, amandmanima, ako već ne mogu bitno promijeniti Ustav, pridonesu efikasnijem razvoju oružanih snaga i upravljanju njima. Pod efikasnim zapovijedanjem podrazumijevalo se zapravo ukidanje nadležnosti republika prema TO i bitno prenošenje dijela nadležnosti Predsjedništva SFRJ na Savezni sekretarijat za narodnu obranu.

10. Lažna uzbuna u vrijeme Titove agonije

Kako bi dokazali da dvokomponentne oružane snage nisu dobro rješenje prilikom ozbiljne izvanjske opasnosti, armijski vrh predvođen generalom Nikolom Ljubičićem kao saveznim sekretarom za narodnu obranu i admiralom Brankom Mamulom kao načelnikom Generalštaba JNA lansirao je u rano proljeće 1980. vijest da oružane snage Varšavskog ugovora obavljaju neposredne pripreme za agresiju na SFRJ.
Teška Titova bolest, za koju je bilo jasno da će kobno završiti, emocije koje su se u vezi s time budile u cijelom društvu, kao i političke spekulacije o razvoju poslije Tita koje su se javljale u zemlji i inozemstvu, činili su pogodan okvir za pokušaj velike manipulacije kojom su unitaristi željeli poništiti učinke Ustava iz 1974.
Nakon lansiranja zastrašujuće vijesti o agresiji odaslana je zapovijed i kratka uputa što treba činiti kako bi se udar spremno dočekao. Bojna spremnost gotovih snaga JNA dignuta je po kratkom postupku na najveći stupanj, a od Predsjedništva SFRJ zatražene su - i dobivene - neke ovlasti kako bi se mogla obaviti eventualna brza mobilizacija. Ujedno je obavljena djelomična i selektivna mobilizacija važnih specijalnosti za JNA i TO, mnoga su zapovjedništva prešla na tzv. ratne lokacije, a postrojbe JNA i TO izlazile su pod vidom vježbi iz garnizona, utvrđivale se i ukopavale teška oruđa. Stvorena je krajnja napetost i svi su pitali što se događa, ali nitko nije znao pravi odgovor.
Bio sam tada načelnik Štaba Prve armije u Beogradu, na položaju s kojega bih morao znati zašto se zapovijeda visoka borbena spremnost OS na cijelom teritoriju SFRJ, a niti sam znao niti sam mogao naslutiti ikakav razlog. Kako je u mojoj nadležnosti bila i Vojnoobavještajna služba Prve armije, izravno odgovorna upravo za onaj teritorij VU s

kojega navodno vreba opasnost, naredio sam joj da sve temeljito provjeri. Oni su se dali na posao i ustanovili da se ni u Mađarskoj ni u Rumunjskoj, pa ni dublje na teritoriju VU, ne zbiva ništa neuobičajeno.

To se moglo i očekivati. Bilo je to predvečerje raspada i VU i cijelog sustava sovjetske dominacije nad srednjom i istočnom Europom, pa su mnoge vojne formacije VU već bile ukinute, a materijalne i financijske restrikcije žestoke i svakodnevne. VU se kao vojni savez nije mogao ni obraniti, a kamoli krenuti u ekspanziju.
Upravljački vrh JNA smjerao je tom lažnom uzbunom na dva unutrašnjopolitička cilja. Kao prvo, htio je postići stanovitu homogenizaciju na cijelom području SFRJ, koju i nije bilo teško isprovocirati na temi opasnosti s istoka, te usporedo s time, koliko bude moguće, upozoriti da nismo sigurni ni sa zapada, od snaga NATO-a.
Kao drugo, htio je uplašiti i inače konfuzno i zaplašeno Predsjedništvo SFRJ, pa mu ukazati da se katastrofa može izbjeći samo ako se hitno preinači sustav oružanih snaga i po kratkom postupku provedu izmjene u Ustavu i Zakonu o obrani SFRJ. Izmjene Ustava i zakona treba pak da budu takve da se oružana sila u SFRJ može centralizirati pod jedinstvenim vodstvom, odnosno da se, umjesto Generalštaba JNA, formira Generalštab Oružanih snaga SFRJ. Potom će biti vrlo jednostavno SSNO i Generalštab OSSFRJ spojiti u tzv. Štab Vrhovne komande (ŠVK), čime će se stvoriti vrhovna vojna struktura koja će u bitnim pitanjima djelovati samostalno, a još živi vrhovni zapovjednik Tito i traljavo Predsjedništvo postat će tek formalno pokriće. Iako su se, naravno, svi u zemlji pripremali za razdoblje poslije Tita, upravljački vrh JNA htio je biti stožer s kojim će se i oko kojega će se rješavati glavna pitanja budućnosti SFRJ.
Kao treće, takvim upozorenjima na ozbiljne opasnosti izvana trebalo je postići da se u Saveznoj skupštini donesu rješenja o većim i drugačijim modelima financiranja oružanih snaga, a kao četvrto, valjalo je pokrenuti pomalo uspavana niža zapovjedništva i pojedince na odgovornim dužnostima u JNA i TO da se i oni, na »pravoj« strani, uključe u repozicioniranje snaga za poslijeti-tovsko vrijeme.
Nakon dvadesetak dana uzbuna je ukinuta, naglo kako je i proglašena. Ustav nije promijenjen, o tome se, štoviše, nije ni ozbiljnije raspravljalo, a promjene Zakona o obrani nisu bez promjene Ustava pružale ozbiljne mogućnosti upravljačkom vrhu JNA; nadležnosti u pogledu oružanih snaga ostale su iste. A kako su i republike iz svoga kuta procjenjivale razvoj događaja poslije Tita, počele su s više pažnje izgrađivati vlastitu vojsku, Teritorijalnu obranu, i učvršćivati vlastite pozicije. Tako je ambiciozna i dalekosežno zasnovana generalska spletka, koja je stajala milijune dolara, doživjela potpunu propast.
Kada sam u svojstvu načelnika Štaba Prve armije sudjelovao u neobično kratkoj analizi zbivanja, izravno sam upitao:
- Koji su stvarni razlozi ove vježbe?
- A što ti misliš? - uzvraćeno mi je pitanjem.
- Budući da sam ja odgovoran za operativni plan i operativni nadzor u prostoru Mađarske, ispitao sam što se tamo događa i doznao da se nije događalo ništa posebno ni neuobičajeno. Ne znam, možda postoji neka druga bitna informacija za koju ja ne znam, a koja je bila razlogom svega ovoga na čemu smo radili...
- Baš to - potvrdio je admiral Mamula. - Postojala je izuzetno ozbiljna informacija iz prve ruke iz Moskve i mislim da si o tome bio obaviješten još u prvim danima.

Odgovorio sam da o tome ništa nisam znao i na tome je rasprava završila, jer nitko drugi nije imao ni pitanja ni primjedbi.
Donesen je vrlo indikativan zaključak koji je definirao osobno admiral Mamula, a poduprli general Kadijević i većina generala. Prema njemu, »analiza je pokazala da se u jednoj operativnoj zoni ne mogu pojavljivati dva ravnopravna komandanta«. U prijevodu na konkretne odnose, to je značilo da u nekoj operativnoj zoni oružane snage ne mogu djelovati efikasno ako u njoj s jednakim zapovjednim pravima postoje zapovjednik neke jedinice JNA i njemu ravnopravan zapovjednik neke jedinice TO.
Taj zaključak vojnostručno ne stoji, jer se ta dva zapovjednika u pravilnoj organizaciji uopće ne sukobljavaju nego, naprotiv, dopunjuju i u suradnji postižu bitno veću efikasnost s obzirom na to da je riječ o različitim i jasno razgraničenim, ali komplementarnim tipovima vojnoga djelovanja: manevarskoj snazi na cijelom teritoriju zemlje (JNA) i teritorijalnom gerilskom načinu ratovanja na teritoriju pojedine republike (TO).
No, iz njega postaje definitivno jasno da je skupa uzbuna bila organizirana kako bi se stvorio »primjer iz prakse« i na njemu sagradila teorijska osnovica za podređivanje TO. Glavni cilj svih kasnijih taktičko-operativnih vježbi bio je dokazati kako dva zapovjednika ne mogu uspješno djelovati u istoj operativnoj zoni.
Osamdesete godine karakterizira i sve veće odvajanje vojnoga vrha i viših komandi od pravoga života vojske, škola i akademija JNA, a počelo je i smišljeno odvajanje JNA kao institucije sistema od državnih institucija, njeno pretvaranje u nešto nedodirljivo. Posredstvom Političke uprave, Uprave za sigurnost, Personalne uprave i Vojnoprivrednoga sektora SSNO-a upravljački vrh JNA zatrpavao je zapovjedništva i državna tijela golemim količinama materijala u kojima se analiziralo, upozoravalo i dokazivalo koje sve silne opasnosti prijete opstanku Jugoslavije i što treba učiniti da se zemlja spasi.

Najomiljenija tema bio je specijalni rat protiv SFRJ i u sklopu njega djelovanje vanjskoga i unutarnjega neprijatelja. Slijedilo je zaduživanje u inozemstvu, koje je tada zaista bilo doseglo velikih 15 milijardi USD, samo što ga oni nisu tumačili u ekonomskim kategorijama nego revolucionarnom retorikom kao »prvi korak prema gubitku nezavisnosti bez ispaljenoga metka«. Nizali su se opisi djelovanja CIA-e, Vatikana, multinacionalnih financijskih kompanija, sve to obavezno »u sprezi s unutrašnjim neprijateljima svih boja: secesionizmom, nacionalizmom, ekonomskom i političkom subverzijom prema saveznoj državi i, naravno, JNA kao njenu čuvaru«.

Svime time ništa nisu postigli u svojoj težnji za brzopoteznom centralizacijom, ali su otvorili mnoga pitanja na koja će se odgovori ubrzo početi tražiti. Nisu uspjeli ni u nastojanju da JNA predstave kao veliku i zastrašujuću silu bez koje se ništa u društvu ne smije odlučiti. U toj napetosti i s krajnje mutnim očekivanjima, s generalima i admiralima zatvorenima u kabinete i prepunima neutemeljena samopouzdanja, dočekan je dan Titove smrti.

11. Načelnik Štaba pogreba druga Tita

Josip Broz Tito umro je u Ljubljani 4. svibnja 1980, nakon pet mjeseci teške bolesti. Došao je trenutak da se konačno odgovori na pitanje koje je odavna lebdjelo u zraku i na

razne načine i iz različitih motiva zaokupljalo cijelo društvo. Bilo je jasno jedino to da će odgovor, kakav bio da bio, snažno utjecati na gospodarske, političke, sigurnosne i nacionalne odnose u zemlji koja je ispod mirne površine skrivala mnoge napetosti i potencijalna žarišta krize.
Tito je ideološki bio komunist, revolucionar, iskreno uvjeren da je socijalizam - onako kako ga je on razumijevao, s ishodištem u lenjinizmu, a ne u zapadnoj socijaldemokratskoj misli - najbolji mogući društveni sistem i kao takav nezamjenjiv i vječan. Iz činjenice da je riječ o komunističkom revolucionaru mogu se izvesti njegove zasluge, ali i odgovornosti i krivnje.
Bio je incijator i sutvorac pokreta nesvrstanih kao katalizatora u opasnoj sukobljenosti vojnih blokova za hladnoga rata, i u tom je pogledu bio državnik s utjecajem koji je znatno nadmašivao objektivnu veličinu i snagu Jugoslavije.
Hrvatska je u njegovu razdoblju prešla put od 150 USD do 6.000 USD nacionalnoga dohotka po stanovniku, te nadmašila sve zemlje Srednje Europe i približila se Austriji. Ali ni ta modernizacija nije bila bez naličja: budući da je provođena kao revolucionarni i ideološki motiviran projekt, odvijala se stihij-no, pod prisilom da se što prije stvori »radnička klasa«, pa su kao njen rezultat često nastajali frustrirani »polutani«, ljudi otjerani sa sela u goleme betonske spavaonice ili kaotična prigradska naselja. I osobno sam, u vlastitoj obitelji i među svojim Podravcima, bolno iskusio posljedice »revolucionarnog odnosa« prema seljaštvu.

Narodnooslobodilačka vojska Jugoslavije, koju je on vodio, bila je na kraju rata snaga na koju se moralo računati. Ta vojna snaga i njegova politička vještina - ili lukavstvo, kako je komu draže - omogućile su da se u sastavu Hrvatske prvi put u povijesti nađe Istra, a Zadar, Lastovo, Cres i Lošinj vrate u njene granice (i da Slovenija dobije Primorje i Kras). Njegova je vojska na Neretvi nanijelila četnicima poraz od kojega se nisu oporavili do kraja rata i samim je svojim postojanjem onemogućila restauraciju monarhije Karadorđevića. Da je do toga došlo, Hrvatska bi sigurno bila strašno teritorijalno okljaštrena i dovedena na rub opstanka, izvrgnuta beskonačnu teroru i iskorištavanju.

On je Jugoslaviju uredio kao federaciju, što je u početku bila obična propagandna formalnost, ali je sustav na tim osnovama s vremenom evoluirao i s Ustavom 1974. zadobio značajke konfederacije. To je omogućilo koliku-toliku emancipaciju svih naroda u Jugoslaviji, a taj je Ustav bio i pravni temelj međunarodnoga priznanja Republike Hrvatske 15. siječnja 1992. godine. Višegodišnju pripremu toga ustava karakterizira najprije Kardeljeva definicija da »Jugoslavija nije sistem iznad republika«, a ubrzo i Titov stav da je »Jugoslavija neodrživa bez bitne samostalnosti republika«. A budući da je iza toga stajao Tito, takvim se idejama nitko nije mogao javno suprotstaviti.
Na drugoj strani stoje nemale žrtve revolucije i režima koji je njome uspostavljen, stoje strašne poratne odmazde nad pripadnicima nepartizanskih vojnih formacija i civilnim stanovništvom, teror nad seljaštvom u vrijeme prisilnog otkupa i seljačkih radnih zadruga, progon i zatvaranje političkih neisto-mišljenika, nekontrolirana djelatnost tajne policije, kult ličnosti i autoritarnost vladanja, te ona velika prijevara koju sam već spomenuo - kada su nakon rata rigidni komunisti uzurpirali svu vlast i tako poništili pluralistički i oslobodilački karakter izvornog partizanstva, posebno u trima zapadnim republikama.

Osobno sam ipak, u ukupnom zbroju i s obzirom na sve objektivne unutrašnje i vanjske okolnosti, Tita visoko cijenio i mišljenje nisam ni danas promijenio, ali besmislene glorifikacije ni njega ni ikoga drugoga nikad nisam mogao prihvatiti.
Predsjedništvo SFRJ odredilo je posebnom odlukom da glavni koordinator oproštaja s Titom bude general-pukovnik Bruno Vuletić. Zbog osjetljivosti i opsežnosti posla osnovan je niz odbora i komisija, a mnogi su pojedinci dobili i posebna zaduženja. Ne znam na čiji prijedlog, ali ista je odluka određivala mene kao operativnog izvršitelja cijelog zadatka, s formalnim nazivom »načelnik Štaba pogreba druga Tita«.
Priopćivši mi odluku, general Vuletić je oko sat vremena prikazivao svojevrsnu opću zamisao saveznih i republičkih državno-političkih vrhova o tome kako bi pokop trebao izgledati. U organizaciji imam odriješene ruke, a savezna vlada poslat će financijskoga stručnjaka koji će djelovati po mojim nalozima.

Formirao sam štab od tridesetak visokih oficira i generala, s Odjelom za štabne poslove, Operativnim odjelom, Odjelom za plan, Odjelom za koordinaciju, Sanitetsko-medicinskim i Odjelom sigurnosti. Odredio sam i glasnogovornika te nekoliko njegovih pomoćnika iz svih važnijih institucija Federacije i grada Beograda. Noć uoči dolaska Titovih posmrtnih ostataka u Beograd cijeli sam štab premjestio na prvi kat Skupštine SFRJ koji mi je stavljen na raspolaganje.
Već tu noć počeo sam dobivati gomile savjeta, uputa, zahtjeva i preporuka, pa sam nazvao generala Vuletića da mi razjasni stvari. Došao je s petoricom najviših predstavnika Federacije koji su mi ponovo i jednoglasno kazali kako imam odriješene ruke i samo globalnu orijentaciju koju mi je priopćio Vuletić. Otad mi više nitko nije smetao ni dosađivao, pa sam izradio elaborat koji je vrlo precizno, iz dana u dan, iz sata u sat, iz minute u minutu, određivao svaki postupak od pokreta iz Ljubljane do ukopa u Kući cvijeća.

U poslu oko prijenosa posmrtnih ostataka bilo je kasno da interveniram zbog promjene lijesa, koji je bio posve neprikladan i nepogodan za nošenje, ujedno neshvatljivo skromno opremljen. Ručke su bile tako uske da ih je bilo teško prihvatiti rukom, i upravo su one bile razlog što su u Zagrebu ordonansi pokleknuli prilikom nošenja i skretanja kovčega. Odar je pripremljen u velikom predvorju Skupštine SFRJ; ondje sam organizirao mimohod koji se prekidao u 23 sata i nastavljao u sedam sati sutradan. Broj ljudi u mimohodu premašio je milijun, a kretalo se u četiri, ponekad i pet kolona.
Nekoliko sati prije samog pogreba odvijala se bitka za dovršenje grobnice. Ona je bila izrađena od plavo-sivoga mramora, s jednom srednjom pločom i gornjom poklopnom pločom teškom nekoliko tona, pa se za njeno pravilno namještanje morala uporabiti dizalica. Naravno, uporaba dizalice poslije polaganja kovčega u raku na svečanom dijelu pogreba nije dolazila u obzir, dok je, s druge strane, zadatak bio da se u Kući cvijeća sve završi kako bi državnici koji su izrazili takvu želju mogli odmah položiti cvijeće ili naprosto obići grob.
U tu je svrhu napravljena privremena ploča (kutija) iz dva dijela, na malim čeličnim kotačima, ustvari sastavljena od tankih mramornih ploča, pa su u jednom trenutku ordonansi, pripremljeni za takav postupak, ta dva dijela brzo spojili nad rakom, dok je s televizijskim snimateljima bilo dogovoreno da u tih pet sekundi snimaju nešto drugo, pa javnost nije vidjela trenutak stavljanja ploče. Kovčeg pak nije stavljen na dno rake nego

na improviziranu visoku podlogu u njoj, kako bi ordonansima bilo lakše. Pošto su otišli svi gosti kovčeg je pred komisijom Predsjedništva SFRJ spušten na dno, te su dizalicom namještene pokrovne ploče.
Za pogreba iz same je povorke zbog zdravstvenih tegoba odvezeno u medicinske ustanove oko 30 osoba, a da to gotovo nitko nije primijetio. Nažalost, troje je ljudi i umrlo, i to osobe koje su imale izravne zadatke na pogrebu; tolika odgovornost za neke je bila stres koji nisu mogli izdržati. Poslije pogreba evidentirali smo oko 230 medicinskih intervencija, najviše kada je povorka došla na mjesto pokopa. Tih deset dana, od kojih šest uopće nisam odlazio kući na odmor, iscrpilo je i mene do krajnjih granica.

Ipak, ni jedna savezna institucija niti itko iz Predsjedništva SFRJ nije našao potrebnim zahvaliti mojoj ekipi za odlično obavljen posao. Kada sam to spomenuo generalu Vuletiću, odgovorio je da se takva pohvala podrazumijeva. Videa da od službenoga priznanja nema ništa, osobno sam napisao naredbu o pohvali cijele ekipe i potpisao je u funkciji načelnika Štaba pogreba druga Tita.
Nikad nisam dokučio zašto sam baš ja bio određen za taj zadatak.
Nije moglo ne upasti u oči da je jedan izuzetno politički delikatan posao usred Beograda, upravo u trenutku kada se unitaristički i pritajeno velikosrpski dio vlasti i vojske spremao na redefiniciju sustava koji je osmislio upravo Tito, povjeren gotovo samim Hrvatima: generalu Vuletiću, meni i trojici mojih zamjenika, također određenih istom odlukom. I dva visoka predstavnika Saveznog SUP-a u mom štabu bili su Hrvati. Držim da je to bilo tako zato da se eventualni incident mogne tumačiti kao zaista puki slučaj i da se unaprijed otklone spekulacije o nekakvoj njegovoj političkoj pozadini.

Kao drugo, nadležni su sigurno znali da sam dotad organizirao dvadesetak vojnih vježbi za najviše predstavnike ili šefove država, maršale i generale itd. Bile su to vrlo složene vježbe na relativno malenu prostoru, s prikazom svih rodova i vidova vojske, koje su mogle trajati najviše oko jednog sata, a pratile su se samo s jedne uređene promatračnice. Za te kratke prikaze djelovanja ratne tehnike i uvježbane profesionalne vojske dobivao sam pohvale i darove, pa je to mogao biti razlog da mi se povjeri i donekle srodna organizacija kompliciranoga pokopa.

12. Razvoj vojne industrije i rađanje »sedme republike«

U unutrašnjim odnosima više nije bilo taktiziranja kao u sedamdesetima; teme su, doduše, ostale iste, ali je nakon Titove smrti svatko nastojao prema svome cilju krenuti otvoreno i po svaku cijenu! Naglo nastaju nova ili se očituju dotad prikrivena politička okupljanja i savezništva, a stare, već posve okoštale komunističke strukture nastoje na sve načine, i mrkvama i batinama, dobiti na vremenu.
Upravljački vrh JNA, bez obzira na to što je upravo iz njega potekla parola I poslije Tita - Tito, kao uzor uzima boljševički period jugoslavenskoga razvoja, model kakav je bio na snazi 1947-1960. Najjača politička figura u Srbiji, Drago-slav Marković, glasnogovornik je onih koji teže za promjenama Ustava SFRJ kako bi se, govore, »uvažili opravdani zahtjevi Srbije«, jer da je ta republika njime zakinuta, da su dvije pokrajine u njenu sastavu de facto dignute u status republika, da joj je usporen razvoj time što je opterećena davanjima za nerazvijene, dok se Slovenija i Hrvatska dodatno razvijaju na njen račun.

Kružoci Srpske akademije i Udruženja književnika Srbije, pisac Vuk Dra-šković i mnogi drugi velikosrpski nacionalisti iz intelektualne elite Beograda, ohrabreni tim tezama, počinju otvoreno tvrditi da Srbi kao najbrojniji narod moraju zadobiti odlučujući položaj i preuzeti bitnu odgovornost za Jugoslaviju kao cjelinu. Svaka njihova beogradska tribina počinje i završava tvrdnjama kako je Srbija potcijenjena, kako se nije razvijala koliko je mogla i morala, kako bitno zaostaje zbog opstrukcije drugih republika, kako je pokradena i, konačno, kako je krajnje vrijeme da se »preporodi«. Sve češći su otvoreni izljevi primitivne mržnje protiv Albanaca, uskoro i protiv Hrvata i Bošnjaka, ismijavaju se Slovenci, omalovažavaju Makedonci, poriče identitet Crnogoraca... Stvara se psihoza da se cijeli svijet urotio protiv Srbije, koja da je povijesno dominantna sila na Balkanu. Sve te mračne i huškačke ideje uskoro će na pseudoznan-stven način sistematizirati i povezati službeno/neslužbeni Memorandum SANU.

Hrvatska i Slovenija ističu pak da su preopterećene saveznim davanjima i zahtijevaju da svaka republika odgovara prije svega za vlastiti razvoj, a tek zatim za federaciju. Političari Bosne i Hercegovine i Makedonije pokušavaju smiriti rasprave i upozoriti kako će u neslozi još više stradati njihovo gospodarstvo. Kosovo je pred otvorenom dvojbom: ili obraniti autonomiju i dobiti pomoć od razvijenih, ili krenuti u nove štrajkove i druge oblike prosvjeda, dok Vojvodina nastoji očuvati tempo svog razvoja i u tome dolazi u izravan sukob sa Srbijom.
Upravljački vrh JNA kreće pak u vlastitu političku i ekonomsko-proizvod-nu ofenzivu, ubrzavajući razvoj vojnoindustrijskoga kompleksa. On u osamdesetima doseže impresivne razmjere, što ima i političku funkciju, jer se tim primjerom želi pokazati kako strogo centralizirana privreda, kakva je u vojnoin-dustrijskom kompleksu, daje odlične rezultate. Organiziranje vojne industrije kao samostalnoga ekonomskoga faktora s povoljnim statusom u tzv. posebnom državnom interesu postaje ekonomski - i politički - oslonac JNA. To s vremenom postaje prava opsesija novoga upravljačkog vrha JNA, prije svega admirala Mamule i generala Kadijevića.

Vojna je industrija u Jugoslaviji odavna postojala, te je najvećim dijelom bila koncentrirana u Srbiji i nešto u BiH. Međutim, iza novih zamisli stajala je ambicija da se odstrani ili barem što više umanji zavisnost od razvijenih industrijskih zemalja, ali i da se sudjeluje na svjetskom tržištu vojnih potreba. Tome je pogodovala i vodeća uloga Jugoslavije u pokretu nesvrstanih država, među kojima su sklopljeni mnogi sporazumi o proizvodnji, kooperaciji i plasmanu proizvoda vojne industrije. Jugoslavija je među njima imala povlašten položaj i neograničen pristup plasmanima vojnih proizvoda.
Sama zamisao razvoja takve industrije ne mora biti loša. Jugoslavenski vojnoindustrijski kompleks mogao je u okviru financijskih, znanstvenih, organizacijskih i drugih mjerljivih mogućnosti zemlje u određenome vremenu biti gospodarski koristan, ali ne kao izolirana djelatnost, kao država u državi, nego integriran u ukupnu gospodarsko-istraživačku djelatnost.
No, on se razvio mimo i protiv svake logike, te je s vremenom proizvodio sve osim suvremenih zrakoplova, složenih raketnih sustava i dijelova nekih kompleksnih proizvoda koji nisu bili financijski isplativi ili znanstveno-istraživački dosegnuti.
3 U drugoj polovici 1981. i u početku 1982. vodile su se konzultacije tko će naslijediti generala Nikolu Ljubičica kada 15. svibnja 1982. ode s dužnosti saveznog sekretara za

narodnu obranu. U novoj saveznoj vladi, koju je sastavila Milka Planine, to je mjesto pripalo Mamuli. Veljko Kadijević postavljen je pak 1985. za njegova zamjenika, a kada je u svibnju 1988. novi predsjednik savezne vlade Branko Mikulić razriješio Mamulu, formalno zbog navršene dobi za umirovljenje, Kadijević je preuzeo njegovu dužnost, te položaj zadržao i u vladi Ante Markovića. Ostavku je dao u siječnju 1992, nakon međunarodnog priznanja Slovenije i Hrvatske.

Usvojena je cijela paleta proizvodnje najmodernijega streljačkog naoružanja i opreme u gotovo neograničenim količinama. Planirana je i ostvarena proizvodnja tenka 1-72, poznatoga pod nazivom M-84, vrhunskih borbenih kvaliteta. Dvije trećine proizvodnje išle su u izvoz, uglavnom na Bliski Istok, a trećina je ostajala za JNA, no za nj su se uvozile oprema za ciljni sustav i elektronika.
Usvojena je i proizvodnja oklopnih transportera na gusjenice i kotače, različitih namjena, od borbenih sustava do sanitetskoga i logističkoga prijevoza, kao i proizvodnja haubica tipa nora 122 i 152 mm, koje pripadaju vrlo suvremenim sustavima i imaju domete od 18 do 25 km. Gotovo cijela proizvodnja bila je namijenjena JNA. Počeli su se proizvoditi i deseci različitih tipova vučnih i teretnih vozila, kao i raketnih protuzrakoplovnih i protutenkovskih sistema, te graditi suvremeni ratni brodovi i podmornice za djelovanje na malim morima i manji brzi naoružani brodovi na rijekama. U proizvodnju su ušli i helikopteri gazela i avioni galeb i jastreb, manje borbene vrijednosti. Proizvodile su se sve vrste streljiva visokoga svjetskoga standarda, od najsitnijih do najkrupnijih kalibara, pa gotovo svi sistemi sredstava veza, komuniciranja, prisluškivanja, ometanja i elektronske zaštite, te kompleti sve druge vojne i policijske opreme, za sve rodove i vidove vojske.

Planirala se i proizvodnja nadzvučnog aviona, što je bilo posve nerealno, ali je vrh JNA takvim planovima htio na sebe, na svoje navodne mogućnosti i sposobnosti, privući pozornost političara i na taj si način podići ugled. Bio je to i svojevrstan pokusni balon da se vidi kako će reagirati oni koji odlučuju o armijskim novčanim zahtjevima.
Proizvodnja navedenih borbenih sredstava i opreme raspoređena je u industrijske pogone svih republika, ali najviše u Srbiji i BiH. Sklopljene su tisuće ugovora, otvorene tisuće pogona širom Jugoslavije, tražena je i dobivena financijska podrška svih republika. Ipak, najvažniji dijelovi borbenih sistema zadržani su u industrijskim pogonima u Srbiji. Osim što su posrijedi bili najskuplji i proizvodno najprobitačniji dijelovi, armijski i vrh Srbije stekli su time i strategijsku kontrolu nad finalnom proizvodnjom.
Makar minijaturan u odnosu na vojnoindustrijske komplekse velesila, vojnoindustrijski kompleks Jugoslavije zaista je bio zaokružena cjelina vojnih potreba unutar zemlje sa znatnim izvoznim mogućnostima. Ostaje i činjenica da je u vrijeme ratova na Bliskom Istoku (arapsko-izraelski sukob, iransko-irač-ki rat i drugi regionalni sukobi) ostvarivao izvoz vojne opreme, oružja i streljiva vrijedan čak oko dvije milijarde dolara. To se vrlo često isticalo i u Saveznoj skupštini i u republikama s ciljem da se stvori uvjerenje kako je JNA ne samo sposobna sama se uzdržavati nego i biti nezaobilazan ekonomski, politički, pa i državni činilac. U optjecaj je puštena krilatica da je JNA zapravo sedma republika jugoslavenske federacije, što jasno govori o političkim ambicijama njena upravljačkoga vrha.

Ambicije su postajale nezasitne, pa se pod nazivom Zeleni plan razvija čak i vlastita poljoprivredna proizvodnja. U JNA se uzgajalo sve, od krumpira do šećerne repe, od kokošiju do goveda i konja. Često se događalo da mladi vojnik bude samo mjesec dana na vojnoj obuci, a da ostatak roka provede na poslovima koji s vojnom obvezom nisu imali nikakve veze. Primjera radi, samo je u Petoj armiji oko tri tisuće vojnika bilo zaposleno u Zelenom planu, dok je u tijeku 1988. na poslovima izvan vojne obuke bilo neprestano od trećine do polovice ukupnoga broja vojnika!

Postupno nestaje i ono malo profesionalnoga vojnoga obrazovanja što su ga vojnici dobivali i na njegovo mjesto stupa dosadna, više štetna nego korisna ideološko-politička presija, pa odlazak na služenje vojnog roka zapravo postaje besmislen. No, zatvoreni u svojim kabinetima, tvorci toga projekta bili su iskreno uvjereni da je »idejna svijest« sasvim dovoljna zamjena za vojnu stručnost. Govorili su da će vojnik, ako je uvjeren u vrijednosti socijalizma, lako postati i vojno stručan, no stvarnost je bila drugačija: u stručnoj se obuci ništa nije postiglo, a ideološko-političko djelovanje postalo je kontraproduktivno. Ta ocjena važi za sve nacionalne skupine u JNA, za sve socijalne grupe i za golemu većinu zapovjednoga kadra.
Nastao je paradoks vidljiv golim okom: s jedne strane sve obuhvatnija proizvodnja i gomilanje ratne tehnike u golemim skladištima, a s druge sve manje onih koji tom tehnikom znaju, mogu i hoće upravljati?!

13. Vojni seminar u Beogradu 7-16.svibnja 1982.
SSNO je došao na zamisao da pred generalima na položaju zapovjednika armija i nekim važnijim državnim i partijskim funkcionarima pokuša u obliku znanstvene rasprave plasirati vlastita mišljenja i pobuditi razmišljanja, a ponešto i sam zaključiti. Rasprava je imala biti dio široko zasnovana plana za promjenu Ustava, samo što se to još nije smjelo glasno izgovoriti, pa su se kroz relativno slobodnu, neobaveznu raspravu trebale plasirati teze i teme koje će tek za nekoliko godina izići na vidjelo.
U tu je svrhu od 7. do 16. svibnja 1982. u Beogradu održan vojni seminar, a u pozivu su bile istaknute sljedeće teme:
1) Međunarodni aspekti sigurnosti, stanje i odnosi između vojnih blokova;
2) Međunarodni položaj i sigurnost Jugoslavije, i s tim u vezi stanje i odnosi u društvu;
3) Društveno-političke i ekonomske prilike u SFRJ;
4) Oružane snage SFRJ: a) organizacijsko-tehnička modernizacija, i
b) osuvremenjivanje upravljanja i zapovijedanja.
Kao referenti za pojedine teme sudjelovali su admiral Branko Mamula, savezni sekretar za narodnu obranu, general-pukovnik Ilija Radaković, pomoćnik saveznog sekretara za pozadinu (logistika), general-pukovnik Milan Bje-logrlić, načelnik Visoke vojne akademije, te Miloš Minić, umirovljeni savezni sekretar za vanjske poslove. Ostali sudionici, koji su svojim prilozima sudjelovali u raspravi o svim temama, bili su general-pukovnik Branko Jerkič, general-potpukovnici Svetozar Višnjić, Mujo Mujkić, Todor Atanasovski, Josip Gregorić, Anton Lukežić, Stevan Mirković, Blagoje Adžić i ja, te viceadmiral Božidar Gru-bišić i general-major Aleksandar Spirkovski. Pojedinih dana bilo je mnogo više sudionika, što je ovisilo o temi.
Uzelo bi mnogo prostora komentirati sve teme ili različite pristupe i ocjene, pa će biti dovoljno predočiti samo zaključke, koji rječito govore o pravim namjerama autora, ali

objektivno i o općoj atmosferi koja je u to vrijeme vladala u JNA. Evo tih bitnih zaključaka:
- Zapadni je vojno-politički i ekonomski savez u ofenzivi protiv sve slabijega Varšavskog ugovora, multinacionalne kompanije vladaju svijetom, utrka u naoružavanju lomi moć SSSR-a, te se odnos snaga ubrzano mijenja na štetu SSSR-a i cijeloga VU. Sve se pouzdanije može zaključivati da je zapadni savez sposoban odnijeti pobjedu nad VU-om »bez metka«. Jugoslavija je u žrvnju dvaju blokova, a medu njima može doći do kompromisa na njenu štetu. Moguće je da zbog sve veće slabosti istočnoga bloka, kao i zbog vlastite zaduženosti, Jugoslavija uđe u zonu zapadnih interesa i pod njihovu dominaciju.
- Nekad izjednačeni odnosi snaga vojno-političkih blokova te jugoslavenski prostor kao tamponska zona medu njima činili su temelj stanovite i dosta trajne sigurnosti Jugoslavije, no s promjenom tih odnosa mijenja se i njen sigurnosni položaj.
- VU više ne planira osvajanje cijeloga jugoslavenskog prostora nego su u nekoj varijanti globalnog sukoba zainteresirani samo za strategijski pravac Budimpešta - Zagreb - Trst koji im omogućuje izbijanje u Lombardijsku nizinu u Italiji.
- Ni NATO više ne planira osvajanje cijele Jugoslavije nego se zadovoljava iznenadnim izlaskom na istočne i sjeveroistočne prostore Alpa, otprilike na crtu Rijeka - Zagreb - Maribor. Tom preventivnom strategijskom radnjom, tumačio je admiral Mamula, NATO bi pravodobno zauzeo pogodnu liniju obrane osloncem na Alpe, a to je za Jugoslaviju velika prijetnja, jer se može realizirati prije bilo kakva oružana sukoba. Geostrategijski položaj Jugoslavije zato zahtijeva da se formulira novo obrambeno strategijsko težište koje će podjednako u-zeti u obzir navedene planove obaju blokova. Više nisu izravno ugrožene Srbija ni Makedonija nego je, u obje varijante, najveća opasnost za Jugoslaviju na zapadu, sjeverozapadno od crte Osijek - Zadar i, normalno, na Jadranskome moru u svim varijantama.

To je bio prvi znak plana promjene vojnostrategijskoga težišta obrane na jugoslavenskom ratištu. Prema njemu, težište više ne treba usmjeravati prema Sovjetima i zemljama VU nego prema zapadu odnosno NATO-u, jer on može krenuti u napad preventivno, dok još nema sukoba vojnih blokova. Njegove su namjere teško predvidive, a mogućnosti goleme, dok na istoku vojni savez postupno slabi, a zemlje članice imaju velike unutrašnje teškoće.
- Jugoslavenska je ekonomija u katastrofalnom stanju; inflacija je trajna, produktivnost bitno pada, a zaduživanje raste, za što su krive republike, dok su savezni organi nemoćni. Zato se valja zapitati zašto se savezni vrh ustavno i zakonski ne osposobi za sprečavanje negativnih ekonomskih kretanja.
- Oružane snage moraju se usavršavati reorganizacijom i modernizacijom, pri čemu su važna dva cilja. Kao prvo, valja dobiti bitno veća sredstva za JNA, u sklopu čega treba povećati plaće oficira, koje su tada uistinu izrazito zaostajale za plaćama u građanstvu, a kao drugo, nužno je početi proces »ispravljanja« Titovih odluka u pogledu koncepcije ONO.
- Zbog povećanih opasnosti za Jugoslaviju potrebno je postići što veću samostalnost u vojnoj proizvodnji, usavršiti i racionalizirati ustroj oružanih snaga, te s divizijsko-pukovskog sustava ustroja kopnenih snaga prijeći na korpus-no-brigadni sustav. To će

poslije automatski povući ukidanje armija kao opera-tivno-strategijskih grupacija i sugerirati uspostavu vojišta kao zamjene za vojne oblasti.
Posebna je tema bila opasnost od nacionalizama. Načelno su, istina, osuđivani svi, ali su se posebno apostrofirali albanski nacionalizam i separatizam na Kosovu, kao i svi koji mu daju podršku, što se odnosilo na Sloveniju i dijelom na Hrvatsku.
Na seminaru je bilo značajnih sporenja, naročito u vezi s koncepcijom o-brane i organizacije OS SFRJ. Vodstvo seminara bilo je u takvim slučajevima izuzetno pomirljivo, što neosporno upućuje na zaključak da su zapravo puštali pokusne balone kako bi vidjeli ima li otpora, kakav je i odakle dolazi. U sporenjima su obično sudjelovali s jedne strane Mirković, Gregorić i Brovet, a s druge Jerkič, Atanasovski i ja, što je zapravo bio nastavak naših koncepcijskih neslaganja s raznih skupova, vježbi i analiza koje su se vrlo često priređivale u toj i prethodnim godinama. Oni su tvrdili da je decentralizacija u obrani pogubna, dok smo mi držali da je koncepcija ONO (i TO) jedina moguća za male države u obrani od velikih. Ni jedni ni drugi još nismo smjeli ulaziti u bitne i prave razloge spora.

Miloš Minić neugodno je iznenadio upravljački vrh JNA, jer je vrlo jasno zastupao tezu da su republike, njihova prava i odgovornosti neupitni, te da ne postoji nikakva Jugoslavija iznad i izvan republika. Izrijekom je ustvrdio da »eventualna redukcija tih prava i odgovornosti vodi u svekoliku nestabilnost Jugoslavije, čak prijeti njenu opstanku«. Bile su to teze koje je još potkraj šezdesetih najavio Kardelj, a Tito prihvatio, pa se Miniću tada nitko od organizatora nije usudio otvoreno usprotiviti.
4 Ta je procjena bila nategnuta, no potkraj osamdesetih pokazat će se da je analiza izvanjske opasnosti bila samo lice onoga što je snovao upravljački vrh JNA. Naličje, koje se tada jedva moglo i naslutiti, bilo je u tome što je navedena promjena strategijskoga težišta automatski omogućavala jačanje kontrole nad zapadnim republikama. No, o tome kasnije.

V. Zapovjednik Teritorijalne obrane SR Hrvatske (rujan 1982 - rujan 1985)
Već sam više od četiri godine bio načelnik Štaba Prve armije, što je po nepisanu pravilu bio rok za ostanak na jednoj funkciji. Nedugo nakon seminara osobno sam pred admiralom Mamulom kao saveznim sekretarom pokrenuo to pitanje i odmah predložio da budem premješten u Zagreb na neku dužnost moga ranga. Tada nisam znao da je istodobno predsjednik Predsjedništva SR Hrvatske Marijan Cvetković, s kojim sam se odavna poznavao, tražio od SSNO-a da baš ja budem stavljen Hrvatskoj na raspolaganje zbog zapovijedanja Teritorijalnom obranom.
Naravno da sam vrlo rado prihvatio tu dužnost. Zagreb je bio moj konačan cilj; konkretna dužnost i položaj nisu me zanimali. Bitno je bilo da je došao kraj silnim premještajima, da je, mislio sam, gotovo s dramama koje su se nani-zale u dugom vojničkom životu. Nisam mogao ni sanjati da još ništa nije gotovo.
Čim sam došao u Zagreb, javio sam se Marijanu Cvetkoviću, te ga obavijestio o glavnim problemima i stanju TOSRH. Kazao mi je:
- Samo vi radite i nikoga ne morate obavještavati osim povremeno Predsjedništvo SRH. U izgradnji naše vojske nećemo ni milimetar odstupiti od onoga što nam jamče ustavi SRH i SFRJ.
A evo što su jamčila ta dva ustava. U članku 239 Ustava SFRJ stajalo je:

Pravo i dužnost općina, autonomnih pokrajina, republika, odnosno drugih društveno-političkih zajednica je da, u skladu sa sistemom narodne obrane, svaka na svom teritoriju uređuje i organizira narodnu obranu i rukovodi Teritorijalnom obranom, Civilnom zaštitom i drugim pripremama za obranu zemlje, a u slučaju napada na zemlju - da organizira općenarodni otpor i njime rukovodi.
Ovdje su važne odredba o »rukovođenju Teritorijalnom obranom« i formulacija o »organiziranju općenarodnog otpora« u slučaju napada na zemlju. To znači da do trenutka izvanjskoga napada na Jugoslaviju općine, pokrajine i republike rukovode teritorijalnom obranom, a od trenutka izvanjskog napada TO ulazi u jedinstven sistem oružanih snaga, odnosno njome više ne rukovode republička vodstva nego štabovi oružanih snaga u suglasnosti s općim sistemom obrane. Republike u tom slučaju produžavaju voditi općenarodni otpor.

Ta odredba Ustava SFRJ nikad nije izmijenjena, a Ustav SRH još ju je produbio. U njegovu članku 326 stajalo je:
SRH, u skladu s osnovama sistema narodne obrane, uređuje i organizira NO [narodnu obranu], rukovođenje i komandiranje teritorijalnom obranom i civilnom zaštitom i drugim pripremama za obranu zemlje te način i oblike priprema; utvrđuje načela za usklađivanje planova i pripremnih mjera za ratno stanje; organizira i rukovodi općenarodnim otporom na teritoriju republike; obavlja zakonom određene poslove za potrebe JNA (zajednička vojna proizvodnja), organizira suradnju s JNA i drugim SR i AP u organiziranju i pripremanju NO.
Pod formulacijom »rukovođenje i komandiranje teritorijalnom obranom« razumije se isključivo i apsolutno pravo SR Hrvatske, tj. Predsjedništva SR Hrvatske nad svojom TO. Republika je dužna samo usklađivati zajedničke planove i surađivati s JNA u vojnoj proizvodnji, a sve ostalo je u njenoj nadležnosti.
Sljedeći članak kratak je i precizan u određivanju isključive nadležnosti nad zaokruženim, jedinstvenim sistemom TOSRH:
Teritorijalna obrana organizira se u SRH kao jedinstven sistem.
Kada je, dakle, u razgovoru sa mnom Marijan Cvetković, misleći na TO SRH, upotrijebio izraz »naša vojska«, postupio je savršeno u skladu s Ustavom. Zakonom o općenarodnoj obrani SRH i SFRJ bila su pobliže određena pitanja nadležnosti prema TO, pri čemu se poštovalo svako slovo Ustava.

Prema tome, nikakav Generalštab nije 1990. godine imao ustavnoga oslonca bilo što poduzimati u vezi s TO bilo koje republike, pa tako ni Hrvatske. Njegov načelnik, general Blagoje Adžić, postupio je protuzakonito i protuustavno kada je naredio premještanje njena naoružanja u vojarne i skladišta JNA. Štoviše, sve da je za takav postupak i bilo nekoga oslonca u Ustavu i Zakonu, načelnik Generalštaba ne bi imao nikakvo pravo bilo što naređivati, jer načelnik štaba općenito nema pravo zapovijedanja osim svome štabu. To pravo pripada isključivo vrhovnom zapovjedniku.

1. Stanje u TOSRH i razvojni planovi

Kako sam dugo bio nastavnik u visokim vojnim školama, imao sam priliku upoznati sve teritorijalne obrane republika i autonomnih pokrajina.
TO Slovenije bila je od početka najbolje organizirana i odlično opremljena, TO Bosne i Hercegovine bila je najbrojnija, ali je bila slabije opremljena, TO Srbije bila je relativno

slabo organizirana, ali se u svemu oslanjala na JNA, pa je ta republika izdvajala najmanje novca za razvoj TO, Vojvodina je imala malobrojnu, ali vrlo dobro opremljenu i dobro uvježbanu TO, dok su makedonska i crnogorska TO u svakom pogledu zaostajale za spomenutima.

TO Kosova postojala je samo na papiru. Upravljački vrh JNA i Srbije gajili su duboko nepovjerenje prema Albancima na Kosovu, pa je i ono malo trofejnog naoružanja što je bilo predviđeno za TO Kosova bilo pod apsolutnim nadzorom JNA. Povrh toga, Generalštab JNA izradio je, a sredinom sedamdesetih dodatno razradio strogo povjerljiv plan o postupku prema Albancima u slučaju ratne opasnosti ili velike unutrašnje krize. Njime se predviđalo da se od svih vojnih obveznika Albanaca na Kosovu formiraju pukovnije i brigade, dakako, bez oružja, s time što bi im bilo rečeno da su rezerva koja će oružje dobiti naknadno. Potom bi se pod pratnjom jakih vojnih snaga premjestili na sjever i zapad Jugoslavije, u Bosansku krajinu, okolicu Bihaća i Knina, na Svilaju i u zapadnu Hercegovinu, u napuštene kasarne i druge slične ograđene prostore, gdje bi pod stražom ostali do kraja krize ili rata. Drugim riječima, bili bi smješteni u sabirne logore.

Začetnik ostvarivanja koncepcije ONO i formiranja TOSRH bio je general Srećko Manola, koji je 1969. postao njen prvi zapovjednik. On je postavio organizacijske osnove i odbio sva nastojanja iz JNA i saveznog vrha koja nisu bila u skladu s odredbama ustava SFRJ i SRH. Kao sudionik Hrvatskoga proljeća, bio je nakon 1971. pod snažnim pritiskom Tita i unitarističkog vrha Jugoslavije, pa je 1972. morao napustiti vojnu službu, ali je ostavio sačuvanu samostalnost TO u skladu s republičkim ustavom.
Zamijenio ga je general Mate Bilobrk, pod čijim vodstvom TOSRH dobiva pravi oblik vojske za teritorijalni i gerilski rat. Ja sam pak na toj dužnosti zamijenio svoga prijatelja generala Augustina Jukića, koji je želio što prije predati dužnost i definitivno otići k obitelji u Ljubljanu. Kao zapovjednik od 1976, razvio je sve institucije TO u SR Hrvatskoj, te mi u nasljedstvo ostavio odlične međusobne odnose i vrlo sposobne kadrove na svim organizacijskim razinama. Načelnik Republičkog štaba bio je vrhunski obrazovani general Darko Pu-har, rodom iz Opatije, načelnik Operativnog odjela pukovnik Boris Belamarić, također iskusan vojnik s najvišim vojnim obrazovanjem, a pomoćnici zapovjednika bili su pukovnici Ivan Zbiljski, Vinko Mrkonja i Zlatko Kuhta.

Prema nacionalnoj pripadnosti, u sastavu RSTO bilo je 84% Hrvata, 10% Srba i 6% pripadnika drugih nacionalnosti, što je bio gotovo idealan preslik hrvatskoga društva. U oblasnim je štabovima bilo drugačije, te su imali čak oko 40% oficira i građanskih osoba srpske nacionalnosti, što je bila više nego trostruka nadzastupljenost s obzirom na udio Srba u stanovništvu, dok je razinu niže, u općinskim štabovima TO, omjer opet bio vrlo dobar, gotovo istovjetan nacionalnom sastavu stanovništva na dotičnom prostoru. Vojni obveznici TO bili su 85% Hrvati, a u istom postotku bili su zastupljeni i svi zapovjednici jedinica TO.
Ratna tehnika i oprema TOSRH nije, međutim, bila na potrebnoj i mogućoj razini, a pomorskih snaga i zrakoplovstva gotovo da nije ni bilo.
Sastanak s predsjednikom Cvetkovićem urodio je sljedećim zaključcima:

1. Održavati i dalje razvijati TOSRH kao samostalan faktor u isključivoj nadležnosti Predsjedništva SRH i zapovjednika TOSRH;1
2. Izraditi studiju razvoja TO za srednjoročno razdoblje;2
3. Postupno mijenjati odnos modernoga i trofejnoga oružja svih vrsta u korist modernoga;
4. U zapovjednom kadru poštovati nacionalnu strukturu stanovništva, a na glavnim mjestima u TOSRH treba da budu sposobni, stručni kadrovi hrvatske nacionalnosti;3
5. Na osnovi studije razvoja TO i konkretnih programa formirati poseban fond iz kojega će se financirati programirani razvoj.

S tim zaključcima, zaključcima razvojne studije, srednjoročnim planom i njegovom dinamikom otišao sam kod predsjednika vlade SRH Ante Marko-vića, koji se odmah složio sa svim zaključcima, dinamikom i srednjoročnim programom razvoja, ali i dodao kako »povećanja novca za ONO ne može i neće biti«. Znao sam da će tako zaključiti, a ni sam na njegovu mjestu ne bih bio postupio drugačije. Međutim, zahvaljujući generalu Puharu, imao sam vrlo precizne pokazatelje trošenja novca za ONO, distributer kojega je bio Sekretarijat za narodnu obranu SRH, dakle institucija republičke vlade, njeno ministarstvo obrane. Zato sam predložio preraspodjelu postojećih sredstava i točno naveo stavke koje ne treba financirati.
Marković se s tim odmah složio i dodao neka ja tu stvar pokušam izmijeniti, a da će on u jednom danu preraspodjelu potvrditi i provesti. Kao da je imao loših iskustava s nekim utjecajnim ljudima iz Sekretarijata za narodnu obranu SRH čim je posao prepustio meni. Sazvao sam predstavnike »potrošača« odobrenih sredstava za ONO i priopćio im zaključke. Digla se velika buka, u kojoj je bila složna svekolika birokracija na svim razinama vlasti. No, bio sam uporan i predložio desetak stavki koje više ne treba financirati, primjerice stotine vježbi tipa ništa nas ne smije iznenaditi, svu silu simpozija o »neoružanom otporu«, bezglavu gradnju raznoraznih skloništa, desetke okruglih stolova o svemu i svačemu itd.

Dogovora ipak nije moglo biti, pa sam zamolio predsjednika Cvetkovića da sazove Predsjedništvo kako bi ono donijelo odluku. Na sjednici Predsjedništva ponovio sam što sam bio rekao predsjedniku vlade Markoviću i ono je jednoglasno donijelu odluku u skladu s mojim prijedlogom: umjesto dotadašnjih 45% sredstava ukupne kvote za TO, njena će temeljna vojna struktura dobivati gotovo 70%.
Odmah sam otpočeo nabavku ratne tehnike iz domaće proizvodnje i inozemstva, za potonje i ne pitajući SSNO, tako da mi akcija naoružavanja Repu-

1 To je bila precizna formulacija Marijana Cvetkovića.
2 To je bio moj prijedlog.
3 Cvetković je pritom, kako sam pribilježio, dodao: »Kada general Ljubičić bude u TO Vojvodine imao barem jednoga Hrvata na visokoj dužnosti, onda ćemo i mi slično postupiti«.

blike Hrvatske ujesen 1990. nije u tom pogledu bila vatreno krštenje. Počeli smo i intenzivno vježbanje, pri čemu je odziv obveznika bio gotovo stopostotan, kao i u Sloveniji, dok je u Srbije bio izrazito loš.
Naime, u Hrvatskoj se s vremenom shvatilo da je TOSRH istinska hrvatska vojska, da su njeni zapovjednici poznati i bliski sugrađani, obrazovani i vojno osposobljeni ljudi, poznati iz gospodarstva i prosvjete, koji žive i rade kao poznanici i susjedi, koji imaju

zajedničke običaje i govore istim jezikom, sve oprečno doživljaju JNA. Bila je to jasna potvrda da građani svoju republiku - a ne Jugoslaviju - doživljavaju i osjećaju kao svoju izvornu i primarnu zajednicu i kao svoj izvorni pravno-politički okvir.

U Srbiji je bilo obratno: TO se shvaćala kao nešto suvišno, nešto što nije potrebno s obzirom na to da »imamo našu JNA«, ali istodobno nije se lako išlo na vježbe ni u JNA. Na jednoj analizi u SSNO-u, na kojoj nisu sudjelovali zapovjednici republičkih TO, konstatiralo se da su TO Slovenije i Hrvatske daleko najbolje u SFRJ, da su izrasle u prave moderne vojske za teritorijalni rat. Iza te ocjene nije stajala nikakva spletka nego je zaista bila izrečena kao iskrena pohvala.

2. Sukobi s vrhom JNA i potkopavanje TOSRH

Međutim, ubrzo se začinje snažna kampanja protiv Slovenije, zatim i Hrvatske. Upravljački vrh JNA najzad se uplašio tih hvaljenih vojski, pa je počeo optuživati Slovence da se ne drže Ustava, jer da su formirali »nekakve civilne ili mjesne straže«. Civilna straža, koja je imala desetak tisuća pripadnika, bila je dio TO Slovenije i pokrivala je cijelu republiku, te bila posebno odabrana i osposobljena, a njeni su pripadnici svu svoju opremu, oružje i streljivo čuvali kod kuće. Kritičare iz upravljačkog vrha JNA najviše je zabrinjavalo to posljednje, te su zapravo otkrili da zaziru od one TO nad kojom u nekoj situaciji ne bi mogli uspostaviti kontrolu. Bilo je to punih sedam godina prije agresije na Sloveniju i Hrvatsku.

U isto vrijeme admiral Mamula mi izravno zamjera što neku borbenu i drugu vojnu tehniku nabavljam iz inozemstva, tvrdeći kako za sve imamo dobru zamjenu iz naše proizvodnje. No, ni meni ni general-pukovniku Branku Jer-kiču, zapovjedniku slovenske TO, nije bilo ni na kraj pameti nešto mijenjati u programima razvoja TO.

U TOSRH razvio sam na teritoriju cijele republike posebne elitne jedinice, snage od voda do satnije, mobilizacija kojih je trajala samo dva sata, jer su njihovi pripadnici svu opremu imali kod kuće, a oružje i streljivo u vlastitim skladištima ili policijskim postajama udaljenima pola ili najviše jedan kilometar. Kada je upravljački vrh JNA za to doznao, pitali su me nije li to isto što i »civilne straže« u Sloveniji.

A onda u rano proljeće 1984. iznenadno u moj ured dolazi general-pukovnik Milan Daljević i tvrdi kako u mom štabu ipak ima - nacionalizma. Nisam odmah shvatio o čemu je riječ, pa sam samo pomislio da je to još jedan rutinski napadaj s vrha JNA. Prije nego što je Daljević prešao na temeljitije izlaganje problema koji ga je mučio pozvao sam u ured generala Puhara i pukovnika Belamarića. Bio sam spreman na obračun, pa sam htio imati svjedoke.

- Hajde, Milane, reci o čemu se radi? - pitam gosta iz Beograda.

- Vi ste pravilo Ratna služba Oružanih snaga SFRJ preveli na hrvatski jezik![4]

General Puhar smjesta je donio i pročitao Uputu SSNO-a u kojoj se kaže da sve republike imaju pravo i dužnost prevesti Pravilo na svoj jezik, o svom trošku. Čini se da KOS i Daljević za to uopće nisu znali, pa je nastala mučna situacija. Daljević se vrpoljio u stolici, ali nije odustajao:

- Eto, sada to znam, ali ipak, nema smisla prevoditi Pravilo kad svi u Hrvatskoj to razumiju i bez prevođenja...

Na to sam ustao i pošao prema vratima, pa je ustao i Daljević i nevoljko izišao iz ureda.

No, upravljački vrh JNA nikako nije imao mira, jer velika vojska što su je činile teritorijalne obrane Slovenije, Hrvatske i Bosne i Hercegovine zapravo nije bila pod njegovom kontrolom. Valja napomenuti i to da je kvaliteta vojnih obveznika bila nerazmjerno bolja u TOSRH nego u JNA. Naime, JNA je svoje obveznike stalno zamjenjivala kontingentima najmlađih godišta vojnih obveznika, a TO je svoje uzimala iz najzrelijih, najiskusnijih godišta, od obveznika koji su vojni rok u JNA odslužili dok je još stručna izobrazba u vosci bila kvalitetna. Osim toga, organi obrane u općinama mogli su birati kadrove za »svoju vojsku« iako su zbog toga iz JNA dolazile stotine pritužbi da svojevoljno pre-raspodjeljujemo vojne obveznike u korist TO.

3. Pokušaj admirala Mamule da me vrati u Beograd

Nedugo poslije Daljevićeva posjeta iznenadno me osobno telefonom zove savezni sekretar admiral Branko Mamula, s kojim se nisam čuo ni vidio dvije godine. Nakon kraćega kurtoaznoga propitkivanja predlaže mi da se vratim na dužnost u Beograd i poziva da preuzmem dužnost načelnika Centra visokih vojnih škola (CVVS). Na trenutak me zaista zbunio. To je bez daljega vrlo visoka i izazovna dužnost, dugo sam ondje bio nastavnik. Na čelu te institucije bio je, držim, najveći hrvatski vojnik 20. stoljeća - general Ivan Rukavina, pa njegov kolega Bogdan Oreščanin i drugi. Odgovorio sam da sutra dolazim u Beo-

4 Daljevića i one koji su ga poslali mučilo je što je umjesto linija pisalo crta, umjesto otanziva - ofenziva, umjesto pješadija - pješaštvo, umjesto tačka - točka, umjesto odbrana - obrana itd.

grad, i to upravo u CVVŠ, gdje ispitujem jednoga kandidata za čin generala, pa ću ga posjetiti i odgovoriti na ponudu.

Ispit je bio u 12, a ja sam u Beograd stigao oko 10 sati, pa sam vrijeme iskoristio da posjetim Mamulu. Bez nekog uvoda, kazao sam da više ne želim ići nikud iz Zagreba, pa da se stoga moram zahvaliti na ponudi. Lice mu je odavalo neraspoloženje, no imao sam dojam da je glumljeno. Ovdje moram reći da su moji službeni i osobni odnosi s njime uvijek bili korektni, čak mislim da mi je bio sklon. No, vrijeme i prilike činili su svoje. Već oko 11 sati bio sam u Akademiji, u dvorani za generalske ispite, kojima obično prisustvuju i zainteresirani slušaoci Ratne škole, pukovnici kao budući kandidati za ispite, nastavnici i drugi. Jedan poznanik general, nastavnik u Ratnoj školi, koji je 1983. kod mene polagao ispite za generalski čin, prišao mi je i kazao da u CVVS-u ima velikih novosti. Provodi se velika reorganizacija i CVVŠ se zapravo ukida, jer će svaka škola biti samostalna. Pitam ga ima li što o tome na papiru, a on odgovara da ima i da će mi odmah donijeti. Brzo se vratio i pokazao mi akt u kojemu je zaista stajalo da će se u toku godine izvršiti spomenuta reorganizacija.

Sve mi se objasnilo: cilj je bio ukloniti me s dužnosti zapovjednika TOSRH i uopće iz Zagreba, što pak iz sadašnje perspektive budi dodatnu sumnju da je upravljački vrh JNA mnogo ranije od Miloševićeve pojave na političkoj pozornici obavljao pripreme za poteze koji će se vući na prijelazu iz osamdesetih u devedesete.

U Zagrebu sam sve ispričao generalu Puharu i Marijanu Cvetkoviću, kasnije i generalu Rukavini, i svi su se složili da je posrijedi nepovjerenje i da odnosi kakve smo uočili prema TO Slovenije i Hrvatske nisu slučajni.

4. TOSRH postaje prava vojska

Potom su me iz JNA i njena upravljačkoga vrha opet dosta dugo ostavili na miru. Štoviše, za svoje sam načelne i teorijske stavove dobio potporu i gdje je nisam očekivao - na sastanku koji su ujesen 1984. u Karadordevu sazvali predsjednik Predsjedništva SFRJ Petar Stambolić i predsjednica savezne vlade Milka Planine upravo s namjerom da se raspravlja o koncepciji teritorijalne obrane.

Prisustvovali su admiral Mamula kao savezni sekretar za narodnu obranu i šestorica generala, zapovjednika šest republičkih TO: Mujo Mujkić (BiH), To-dor Atanasovski (Makedonija), Radislav Klanšček (Slovenija), Spasoje Todoro-vić (Srbija), Dragiša Drljević (Crna Gora) i ja, koji sam imao glavni referat. U njemu sam ustvrdio kako je potrebno dodatno jačati teritorijalne obrane i doraditi zakonska rješenja kako bi republike, u skladu s ustavnim odredbama, preuzele što veću odgovornost za njih; istakao sam kako su u miru isključivo republička predsjedništva nadležna za vođenje TO.

Pojedini sudionici rasprave zauzimali su se za to da se u nekim pitanjima odredi i savezna nadležnost, ali je takve zamisli osporio upravo admiral Mamula i dao meni za pravo. I zaključci što ih je potom formuliralo Predsjedništvo SFRJ pod Stambolićevim predsjedanjem bili su jasno na tragu mojega istupa, tj. precizno u skladu s Ustavom.

Ja sam pak cijelo vrijeme radio svoj posao i TOSRH je na taktičkim vježbama i vježbama bojnih gađanja, posebno protuzrakoplovnima, uvijek dobivala znatno bolje ocjene negoli slične jedinice JNA. Do kraja 1984. narasla je na oko 150.000 pripadnika.

Pomorske snage razvili smo u tri međusobno usklađene komponente: 1) manevarske snage, koje je činilo 20 koća i sličnih brodova u koje se ugrađivao jedan ili dva topa 45 mm boforst; 2) laka brza plovila, njih 80, naoružana strojnim puškama 12,7 mm, poneka i topovima 20 mm; 3) manji motorni čamci za kontrolu neposredno uz obalu i otoke, u lukama i slično, koji su bili naoružani strojnim puškama 7,9 mm i kojih je osposobljeno oko 450.

U zrakoplovnim snagama angažirane su i osposobljene tri eskadrile sportskoga i poljoprivrednoga zrakoplovstva - oko 30 zrakoplova, i upravo su oni i njihovi piloti u prvim okršajima s JNA 1991. u noćnim djelovanjima nanosili prve gubitke neprijatelju. Na žalost, i prve žrtve u zrakoplovstvu bile su iz tih eskadrila.5

Kopnene snage bile su svrstane u 31 brigadu, 47 samostalnih bataljuna (bojni) i oko 80 različitih samostalnih četa (satnija).

Protuzrakoplovne snage TO bile su formirane u dvije skupine: jednu u sastavima kopnenih snaga, a drugu u sastavu velikih poduzeća (INA, Željezara Sisak, Đuro Đaković u Slavonskom Brodu, Prvomajska i Rade Končar u Zagrebu, brodogradilišta 3. maj u Rijeci i Uljanik u Puli).

Do 1990. godine snage TOSRH narasle su na oko 200.000 vojnika. Prema podacima koje imam s kraja 1985. godine, 60% naoružanja bilo je suvremeno ili novije proizvodnje, a 40% trofejno. Između 60 i 65% oružja bilo je smješteno u krugu vojnih skladišta ili u vojarnama JNA, oko 25% bilo je u poduzećima i lučkim skladištima, dok je 10 do 15% suvremenog oružja bilo u skladištima novijih policijskih postaja, zajedno s oružjem rezervne policije, ili u vlastitim skladištima. Uslijed toga, upravljačkom vrhu JNA nije bilo teško uspostaviti kontrolu nad tim oružjem.

5 Poljoprivredni dvokrilac An-2 iz sastava poljoprivrednoga zrakoplovstva u Osijeku, koji je bio preuređen kao bombarder, ado posljednjega trenutka dostavljao je i pomoć

opkoljenome Vukovaru, oboren je noću 2. prosinca 1991. raketom zemlja-zrak pokraj Vinkovaca. Poginuli su zapovjednik eskadrile kapetan Marko Živković, njegov zamjenik kapetan Mirko Vukušić, te članovi posade Ante Plazibat i Rade Griva.

VI. Zapovjednik Pete armije Sjeverozapadnog vojišta (rujan 1985 - rujan 1989)
Potkraj ljeta 1985. ponovo mi telefonira admiral Mamula. Tada je izravan:
- Predlažem ti da primiš dužnost komandanta Pete vojne oblasti. Vjerujem da ćeš to prihvatiti, jer se nećeš morati premještati iz Zagreba. Mi zasad ne vidimo neko drugo rješenje.
Odgovorio sam mu kako mi je potrebno nekoliko dana da promislim, pa ću mu se javiti. Zapovjednik TOSRH u istom je rangu i ima isti čin kao zapovjednik 5. VO, pa je bilo očito kako nije riječ ni o kakvu unapređenju, što, istina, Mamula nije ni tvrdio. On je samo kazao kako nema druge osobe da zamijeni dotadašnjega zapovjednika 5. armije generala Zorka Čanadija koji je odlazio za načelnika GS JNA u Beograd. Možda griješim, ali tada sam mislio kako je temeljni razlog ipak u tome da me maknu s važne i o Beogradu neovisne vojne dužnosti zapovjednika TO.
Posjetio sam generala Rukavinu i članove Predsjedništva SRH Peru Cara, Todu Curuviju i posebno Marijana Cvetkovića kako bismo procijenili što bi se iza svega moglo kriti. Svi smo se složili da prijedlog ima političku pozadinu, ali i u tome da novu dužnost, usprkos svim sumnjama, treba prihvatiti. Rukavina i Cvetković pretpostavljali su, kao i ja, da se s dužnosti komandanta 5. VO može ostvariti kontrola i nad njome i nad TOSRH. Računali smo na to da u Štabu TO ostaju general Puhar i velika skupina odličnih kadrova, a slično je i na svim nižim razinama organizacije TOSRH. Osim toga, i u Komandi 5. VO bilo je oficira i generala s kojima sam odlično surađivao i politički se razumio.

1. Promjene u TOSRH nakon mog odlaska
Predsjednik Presjedništva SRH u međuvremenu je postao ortodoksni revolucionar, tipični jugoslavenski »borac protiv nacionalizama svih boja« Pero Car, što je omogućilo da upravljački vrh JNA predloži da me u TO zamijeni stanoviti Ilija Borić, Srbin iz Like. Pero Car bez rezerve prihvaća. General Darko Puhar, stariji po činu i neusporedivo sposobniji i iskusniji, ostaje načelnik Štaba, potčinjen posve anonimnom novopečenom generalu Boriću. Car me uvjerava kako admiral Mamula apsolutno ispravno objašnjava kako je konačno vrijeme da zapovjednik TOSRH bude Srbin.

Čim je Borić došao na dužnost, bilo je više nego vidljivo da je posrijedi ne samo potpun kadrovski nego i promašaj u svakom mogućem pogledu. Poslije Drugog svjetskog rata završio je školu učenika u privredi, zatim neku podoficirsku školu, pa preko zavičajnih ličkih veza i Vojnu akademiju, ali doslovce ništa nije naučio; još se i hvalio kako je sačuvao zdravu pamet jer ga škole nisu pokvarile. Nije prošlo ni nekoliko dana, a general Puhar našao ga je ujutro u uredu u skandaloznu stanju.
Ubrzo je general Puhar zbog pobolijevanja zatražio umirovljenje i preselio se u Rijeku, a za njim odlaze i drugi moji kadrovi, netko silom, netko milom. Nestaje struktura preko koje bih mogao kontrolirati Teritorijalnu obranu SRH. Protestiram kod Pere Cara, a on mi pred svjedocima odgovara kako svi ti mogu otići, da će doći mladi i bolji, i da on zna da sam ja taj štab »nacionalistički modelirao«.

U pohode Štabu TOSRH počinju dolaziti političari, direktori poduzeća, visoki dužnosnici Radio-televizije Zagreb itd. Sve govori podatak da ni jedan od njih nije do kraja 1990. ostao u Hrvatskoj; otišli su u Beograd. Jedan od stalnih Borićevih posjetilaca bio je i Borislav Mikelić, direktor Mesne industrije Gavri-lović u Petrinji, kasnije visoki funkcionar srpske paradržave na okupiranim područjima Hrvatske.
Počinje prava kampanja destrukcije TOSRH, njeno kadrovsko posrbljiva-nje, urušavanje mobilizacijskog sistema i prestanak modernizacije, a pijančevanje postaje jedna od glavnih metoda rada novoga zapovjednika.
Kod admirala Mamule inzistiram da se Borić hitno smijeni i ponavljam mu da nitko nikad nije tako kompromitirao JNA kao dotični u samo nekoliko mjeseci boravka u Zagrebu. Zapravo, Borić i nije siguran da zna gdje se nalazi i koju dužnost vrši, u njegov štab uselio se niz nepozvanih ljudi, te je na pomolu katastrofa. Zatražio sam da u Štab TOSRH, za načelnika, odmah dode general Zdravko Novoselić, koji je na dužnosti u Karlovcu, što je prihvaćeno.

Iako je ponavljao kako predsjednik Predsjedništva SRH Pero Car nema spoznaje poput mojih niti primjedbi na Borića, admiral Mamula ga nakon nekog vremena konačno smjenjuje i Borić odlazi u Beograd. Tako Novoselić postaje zapovjednik TOSRH, pa na mjesto načelnika Štaba dolazi meni otprije poznati general Miloš Vračarević, Srbin porijeklom iz zapadne Slavonije. Bilo je očito da Beograd tim potezom želi sačuvati kontrolu nad TO i držati na oku sva zbivanja u njoj, u koju je svrhu Vračarević dobio precizne zadatke od upravljačkog vrha JNA. Dokraja se razotkrio kada je ujesen 1991. pobjegao u Beograd i u nizu emisija RTV-Beograd »stručno« objašnjavao kako se, eto, u Hrvatskoj ustaštvo odavna pripremalo osvojiti vlast.

U sklopu ubrzane srbizacije u Komandu 5. VO dolazi i general Božidar Vuksanović, ne mnogo drugačiji od Borića, a nešto prije njega doveden je i general Andrija Rašeta. Odranije su u Komandi bili general Kemal Buzaljko, zadužen za moralno-politički rad, ranije načelnik KOS-a u Komandi, te pukovnik Bude Divjaković, načelnik Odjela bezbjednosti.
Dakle, došao sam u Komandu u kojoj je što otprije, što s novijim premještajima postavljen sistem »anđela čuvara« koji su izravno, mimo mene, komunicirali s upravljačkim vrhom JNA. Tako smo i ja osobno i svi s kojima sam se bio konzultirao uoči postavljanja na dužnost morali priznati da sam, slučajno ili ne, upao u zamku. Bez obzira na sav oprez i pogotovo moja konkretna iskustva s upravljačkim vrhom JNA, ispali smo naivnima iako u svoju obranu možemo kazati da nitko od nas nije potkraj 1986. mogao pretpostaviti da će se vojni vrh onako brutalno uplesti u jugoslavensku krizu.
Nije mi, barem u tome vremenu, preostalo drugo nego da u Štabu TOSRH i Komandi 5. armije pokušam postavljati nove kadrove. Mnogi oficiri Hrvati na službi širom Jugoslavije tražili su premještaj u Hrvatsku, što mi je omogućilo da se barem niži štabovi TO kvalitetno popune. Uz pomoć nekih prijatelja iz Beograda, i pošto sam dugo uvjeravao admirala Mamulu, uspio sam za svoga zamjenika dovesti izuzetno sposobna i obrazovana generala Konrada Kolšeka, Slovenca, čime sam Rašetu potisnuo u drugi plan, a boležljivoga Kemala Bu-zaljka zamijenio sam generalom Ivom Tomincom.

I danas mislim da su svi ti moji prijedlozi bili u Beogradu prihvaćeni samo zato što se općenito armijskoj javnosti, ali i javnostima Slovenije i Hrvatske nisu htjeli prije vremena otkriti pravi ciljevi upravljačkog vrha JNA.
I danas me zbunjuje ono što se tada već jasno razabiralo, naime da se i dio hrvatskih vojnih osoba počeo ponašati tvrdo jugoslavenski, što je u onim prilikama de facto značilo velikosrpski, prije svega general-pukovnik Josip Gregorić i pukovnik Vladimir Božičević, prvi rodom iz riječkoga kraja, drugi Zagrepčanin. Gregorić je za sebe govorio da je najprije komunist, pa Jugoslaven, pa građanin rođen u Hrvatskoj. Do kraja Domovinskoga rata ostao je u Beogradu, gdje je i umro u nekom hotelu, u bijedi, odbačen od onih kojima se toliko dodvoravao. Božičević je pak svečano 22. prosinca 1990. godine, na Dan JNA, u Beogradu primio nagradu 22. decembar iz ruku generala Kadijevića, vjerojatno na račun zasluga u uspostavi kontrole JNA nad oružjem TOSRH. Kako je bio na funkciji načelnika Operativnog odjela Štaba TOSRH, to je po naravi stvari bio.njegov posao.
Njih dvojica i još nekolicina sličnih kap su u moru u odnosu na gotovo 3.000 hrvatskih domoljuba, oficira i generala, koji su stali u obranu Hrvatske, u vrlo teškim i lošim uvjetima vodili izuzetno teške operacije, bojeve i borbe 1991. i 1992, te s novostvorenom Hrvatskom vojskom porazili JNA.

2. Gradnja vojne bolnice u Zagrebu
Odluka da se gradi nova vojna bolnica u Zagrebu donesena je na prijelazu iz sedamdesetih u osamdesete, ali odobreni novac dostajao je samo za početak radova. Takva početna dinamika osiguravanja novca nagoviještala je da će se bolnica graditi barem deset godina.
U Beogradu sam od 1978. do 1982. bio načelnik Štaba 1. armije, baš u vrijeme kada se gradila Vojnomedicinska akademija (VMA). Za njenu je gradnju bila zadužena Komanda 1. armije, što je osobno nadgledao general Perica Vu-četić, a pratio sam je i ja iako nije bila u opsegu mojih poslova. Znao sam da novac za nju pristiže u neograničenim količinama, dok se vojna bolnica u Zagrebu gradi u gotovo nemogućim uvjetima.
Kada sam po dolasku na službu u Zagreb potkraj 1982. otišao pogledati gradilište, svuda sam vidio samo pustoš. Bili su obavljeni neki hidromelioracij-ski radovi, vidjeli su se veliki iskopi zemlje, kao i betonski temelji, ali sve već obraslo šibljem. Kako se kao zapovjednik TOSRH nisam želio miješati u poslove Zapovjedništva 5. armije, koja je bila nadležna za taj posao, oprezno sam pitao Marijana Cvetkovića, predsjednika Predsjedništva SRH, što se zapravo zbiva. Odgovorio mi je da je grad Zagreb svoj zadatak u vezi s bolnicom odavna izvršio, te da dalji poslovi pripadaju JNA.
No, kada sam potkraj 1985. postavljen na dužnost zapovjednika 5. vojne oblasti, pa tako postao nadležan i odgovoran za gradnju vojne bolnice, otišao sam s većom skupinom stručnjaka na gradilište. Prizor se u međuvremenu nije promijenio: golemi betonski kostur buduće bolnice stršio je u nebo, a na gradilištu nije bilo ni radnika ni strojeva. U baraci u kojoj je radila uprava gradilišta saslušao sam izvješća u kojima je bila jasna samo jedna jedina stvar - da nema novca za nastavak.
Odlazim u Beograd kod generala Josipa Gregorića, pomoćnika saveznoga sekretara za logistiku, kako bismo se dogovorili bilo o financiranju, bilo o potpunoj obustavi gradnje. Gregorić mi odgovara kako se bolnica, ne bude li novca, jednostavno neće ni graditi i s bijesom dodaje da Hrvatska i Zagreb ne uplaćuju svoje obaveze u savezni budžet.

- Zato ni mi nećemo žuriti s financiranjem bolnice. Uostalom, nešto se ipak gradi, a imamo i drugih poslova.
Bez pozdrava sam izišao iz njegova ureda, zadimljena od cigareta i zagušljiva od vonja rakije, i otišao kod admirala Mamule. Temeljito sam ga izvijestio o prilikama, na što je on telefonom nekome zapovjedio neka se odmah odobri oko osam milijuna USD za nastavak gradnje vojne bolnice u Zagrebu. Pomislih, kakva li je to silna moć - jedan telefonski poziv i golem novac smjesta stiže!? Ne znam s kime je razgovarao, ali bilo mi je jasno da je taj novac poo-davna stajao neupotrebljen negdje u budžetu JNA. Posrijedi je očito bila čista opstrukcija, a admiralu Mamuli treba zahvaliti što je projekt pokrenuo s mrtve točke.

Već drugi dan u Zagrebu su me izvijestili da je novac stigao.
Uprava gradilišta bila je brojna, jer su postojala tri glavna izvođača koja su okupljala još oko 300 drugih firmi iz Jugoslavije i inozemstva. Osobno sam se oslanjao na načelnika Građevinske službe 5. VO pukovnika inž. Milana Lovre-kovića, Podravca, mog susjeda u rodnome kraju. On je svaki petak ujutro u baraci na gradilištu okupljao direktore glavnih firmi i važnije članove uprave gradilišta, i na te su dogovore redovno dolazili generalni direktor Industrograd-nje Mato Cop, direktor Tempa Milan Rukavina, direktor Montera Milan Mandić.
Sve je odjednom živnulo; katkad je radilo i po tisuću radnika. Pristizale su i nove svote novca, pa je počelo i ugovaranje nabave medicinske tehnike. Svaki drugi dan počeo sam održavati jednosatne sastanke, počinje se raditi i noću, a onda odjednom SSNO prekida financiranje s obrazloženjem da neko vrijeme neće biti novca. Domaći izvođači u takvim prilikama obično produžavaju raditi, ali inozemni, naročito oni koji isporučuju izuzetno skupu medicinsku tehniku ili obavljaju komplicirane radove na montaži, jednostavno prekidaju radove, pa se onda moraju zaustaviti i domaće firme.
Birokrati u SSNO-u tvrde mi da će, čim bude novca, nastaviti isplate. U tim natezanjima doznao sam da postoji novac predviđen za neke specijalne vojne radove na području Sjeverozapadnoga i Vojnopomorskoga vojišta i da taj novac čeka završetak nekih izvedbenih projekata. Odlazim kod admirala Mamule i izvještavam ga o svemu, uključivši i novac koji čeka. Odgovara da će mi se koliko sutra javiti i odgovoriti na moja pitanja.
Zaista, javio se telefonom i doslovce rekao da odobrava pozajmicu na nekoliko mjeseci. Obavještavam ga da će bolnica, bude li novac redovito pristizao, biti spremna za otvaranje polovicom svibnja 1988. i molim neka je osobno otvori. Na moju molbu poslao mi je i potvrdu o pozajmici.
Ponovo se danonoćno radi, a izvođači iz Njemačke služe za primjer. Sjajna je i skupina tehničara i inženjera - stručnjaka za medicinsku tehniku u kojoj je vrlo aktivna Mira Broz, članica Uprave gradnje i opremanja. Medicinsku tehniku privremeno smještaju u posebno opremljene hangare, iz kojih se neposredno ugrađuje u bolnički kompleks. Pozajmica je odavna potrošena, ali novac odnekud nastavlja pristizati, očito zahvaljujući Mamuli.
Jednog jutra zatječem na stolu u uredu poziv na saslušanje kod vojnois-tražnih organa radi istrage o dvama pitanjima: nenamjenskom trošenju golemih novčanih sredstava1 i neovlaštenoj podjeli razne medicinske tehnike iz stare vojne bolnice na zagrebačkoj

Salati civilnim medicinskim centrima i bolnicama u Hrvatskoj. Zahtjev za pokretanje istrage potpisao je general Josip Gregorić, dok je potpis suca istražitelja bio nečitak. Poziv sam ignorirao, ali sam za nekoliko dana, uz svu silu isprika, pozvan u Beograd da se očitujem pred istražiteljima. Nisam otišao nego sam pravnim

1 Na mnogim isplatnim dokumentima bio je, naime, moj potpis.

organima u mojem zapovjedništvu predao kopije papira kojima admiral Mamula odobrava da se novac sa »zabranjenih« računa upotrijebi za nastavak gradnje bolnice. Kao drugo, imao sam papir kojim upravo Josip Gregorić daje upute za postupak s medicinskom tehnikom iz stare vojne bolnice na Salati.
Pravni su organi, kao i cijeli sistem u JNA, bili subordinirani, pa su odmah izvijestili Pravni odjel SSNO-a ili neku sličnu instancu. Nastaje prava bura u vojnim telefonskim kanalima na relaciji Zagreb - Beograd, i na kraju je Gregorić ostao beskrajno razočaran, jer mu je umakla lovina, ali i ustrašen, jer se pitao što će reći admiral Mamula dozna li da je prekoračio ovlasti.
Kada je već glavnina medicinske tehnike bila ugrađena, došla je poveća skupina liječnika iz VMA koja je bila stručno nadređena svim vojnim bolnicama u Jugoslaviji. Razgledavali su gotovo završenu bolnicu i divili se, ali i zahtijevali da se nova medicinska tehnika »pametnije« (pre)raspodijeli.
Sazvali su sastanak s dijelom uprave gradnje bolnice i otvorili raspravu o tome je li zagrebačkoj vojnoj bolnici potrebna sva ta najmodernija tehnika. Govorili su kako u njoj neće raditi ljudi educirani za tu tehniku, pa autoritativno predlagali da se dio, i to najmoderniji, instalira u Beogradu. Kada me pukovnik Lovreković o tome izvijestio, rekao sam mu neka mi odmah tu ekipu pošalje u ured.
- O čemu se radi, drugovi? - pitam ih čim su ušli.
Novi ravnatelj VMA kratko odgovara da su došli vidjeti dovršetak bolnice, te da su ustanovili kako ima neke suvremene medicinske tehnike koju bi trebalo postaviti ondje gdje postoje educirani kadrovi za njenu primjenu.
Kako smo mi već nekoliko mjeseci imali na edukaciji u Njemačkoj tridesetak tehničara i drugog medicinskog osoblja, odgovorio sam mu da imamo taman ljude kakvi su potrebni i da je s njihove strane vrlo degutantno pokretati takva pitanja.
- Dođite kada bolnica bude puštena u puni pogon i rado ćemo vas primiti, ne daj Bože, i kao pacijente - kazao sam im.
Prepotentni su gosti otišli i nikad ih više nisam vidio.
Uskoro je admiral Mamula kao savezni ministar obrane svečano pustio u rad sve bolničke kapacitete. Bio je vrlo zadovoljan, očito računajući kako je tom gestom stekao nov autoritet u Hrvatskoj i posebno u Zagrebu, koristan za njegove narasle državničke ambicije. No, bez obzira na stvarne motive, činjenica je da je mnogo učinio za gradnju bolnice.
U tijeku 1991. u bolnici su ponekad ilegalno bili smještani specijalci Diver-zantsko-protudiverzantskog odreda JNA koji su dovođeni u okviru akcije uhićenja Virovitičana i pokušaja mojeg uhićenja ili fizičke likvidacije. Hodali bi u bijelim ogrtačima ispod kojih su skrivali oružje. Nekad bi se zadržali i desetak dana, nekad samo dan i noć. Znao sam da su bili smješteni i u Školskom centru JNA na Crnomercu, kao i pojedinačno u kućama i stanovima udbaša i kosova-ca. Nestali su kada je počelo razoružavanje skladišta i vojarni JNA.

Kao što su u planu obrane Hrvatske bili organizirani mnogi gradovi, važna industrijska i druga poduzeća, vojni garnizoni i skladišta JNA, tako je na specifičan način bila pripremljena i obrana vojne bolnice. Poveću grupu medicinskog osoblja i liječnika vodio je dr. Zlatan Križan. Svi su bili primjereno naoružani, a na oku su držali i specijalce JNA. Ništa se u bolnici nije moglo dogoditi a da Ministarstvo obrane i Glavni stožer HV za to ne znaju.
U pregovorima s JNA o predaji vojne bolnice vlastima Hrvatske svi su ti hrabri i stručni ljudi zaobiđeni, pa je tako i moglo doći do krajnje skandalozna ugovora s odredbom da JNA ima pravo odvesti u Srbiju tehniku tzv. Kemijsko-epidemiološkog odreda. Taj odred bio je velika i najsuvremenija mobilna jedinica i sastavni dio vojne bolnice; imao je tri velika laboratorija koja su tada spadala u sam svjetski vrh laboratorijske tehnike. Nažalost, ne samo u tome slučaju, general Andrija Rašeta prevario je vladine pregovarače, prikazavši im da je posrijedi vojna oprema koja se u skladu s osnovnim ugovorom o iseljenju JNA iz Hrvatske odvozi na nove lokacije.
Bilo je pri kraju osamdesetih mnogo prijedloga o imenu vojne bolnice, no dosta je reći da ih je najviše ponudio ordinarni srpski nacionalist, umirovljeni general Stanko Bjelajac. Odbio sam sve i ostavio pitanje u mirovanju. Na kraju je, u samostalnoj Hrvatskoj, bolnica dobila jednostavno i lijepo ime - Klinička bolnica Dubrava.2

3. Promjena strategijskog težišta na jugoslavenskom ratištu

U drugoj polovici osamdesetih, s promjenom odnosa snaga zapadnoga i istočnoga vojnoga saveza u korist zapadnoga, postupno se mijenja i značaj jugoslavenskog ratišta. Jugoslavenski teritorij bio je u desetljećima hladnoga rata neka vrsta međuprostora, tzv. tampon-zona koja je davala jednake povoljnosti i sigurnosti dvama sukobljenim blokovima. Ta zona na jugoistočnom krilu europskog ratišta, u četverokutu Turska - Grčka - Jugoslavija - Austrija, služila je kao predpolje za eventualno djelovanje vojnih blokova. Dakle, na jugoslavenskom se ratištu moglo procjenjivati kako djeluje eventualni protivnik, te na osnovi toga poduzimati pravodobne mjere.
S druge strane, Jugoslavija je bila objektivno zaštićena zbog važnosti njena teritorija za suprotstavljene vojne saveze.
Na njenu je ratištu djelovala brojčano impresivna vojna snaga, Oružane snage SFRJ, s jednom novinom za vojnu znanost - uporabom snaga za tzv. teritorijalni rat. Pod tim pojmom treba razumjeti koncepciju da se rat produ-

2 Kada sam kasnije i sam teško obolio, spas sam našao baš u toj bolnici - zahvaljujući njenoj modernoj tehnici, ali ponajprije vrhunskim stručnjacima kao što su kardiokirurg prof. dr. sci. Željko Sutlić, prim. dr. sci. Vjekoslava Raos, prim. dr. sci. Mladen Buljevac i drugi.

žava bez obzira na to jesu li frontovske snage bilo kojega vojnoga bloka probile frontalnu obranu manevarskih snaga.
Objektivno govoreći, mnogi su istaknuti vojni stratezi u oba vojna bloka respektirali takav način otpora na jugoslavenskom ratištu, što je proizlazilo iz uvjerenja, koje se i danas uvažava, da je dobro organizirano i od naroda podržano gerilsko djelovanje teško savladivo. To su potvrdila i mnoga iskustva u novije doba, od Vijetnama preko Kampućije do Cečenije. Jugoslavenski prostor, dakle, ne samo što je kao tampon-zona bio potreban sučeljenim vojnim blokovima nego je i objektivno, svojom snagom i

projektiranim načinom djelovanja, bio u stanovitu smislu desetljećima nedodirljiv, respektiran i stabilan.
Napukline u toj stabilnosti nazrele su se polovicom osamdesetih, a kraj osamdesetih donio je bitan poremećaj ravnoteže u odnosima vojnih blokova, što je, usporedo sa sveobuhvatnom unutrašnjom krizom u Jugoslaviji, urodilo posve novom geostrategijskom situacijom na jugoslavenskom ratištu.
Varšavski je ugovor postupno gubio hladni rat, pa su i njegove projektirane strategijske ofenzive na zapad i jugozapad postajale sve besmislenijima; raspad VU značio je i nestanak dugogodišnje opasnosti za Jugoslaviju sa sjevera i istoka. S druge strane, NATO dolazi do ispravna zaključka da je utrkom u naoružavanju ustvari pobijedio suparnika i da se u toj situaciji ranije projektirana defenzivno-ofenzivna strategijska djelovanja mogu potisnuti u drugi red prioriteta, dok u prvome redu valja zadržati inicijativu i čekati da se istočni savez uruši sam od sebe.
Upravljački vrh JNA tada je ispravno procijenio da više ne postoji vjerojatnost ugrožavanja Jugoslavije iz zemalja VU, ali i neispravno zaključio da je Jugoslavija postala ugrožena sa zapada, iz prostora zemalja NATO-a, pa se odlučuje na promjenu strategijskog težišta obrane sa sjeveroistoka na zapad.3 Već sam ustvrdio da je ta procjena bila nategnuta, te da je promjena strategijskog težišta vjerojatno bila više nadahnuta prikrivenom željom za vojno-političkom kontrolom zapadnih republika negoli pretpostavljenom opasnošću od NATO-a.
Osim što je zanimljivo primijetiti da se vrlo jake snage JNA postavljaju prema zapadu, još je znakovitije da se i vjerojatnim manevrom velikim strategijskim rezervama iz dubine jugoslavenskog ratišta, iz Srbije, Crne Gore i Bosne i Hercegovine, planira zaposjesti moguća linija obrane Virovitica - Novska - Bihać - Gospić. Takav manevar bio je predviđen mnogo ranije za slučaj opasnosti od NATO-a, ali on istodobno odgovara uspostavi kontrole nad zapadnim republikama, a na prelasku iz osamdesetih u devedesete uvjerit ćemo se da je odgovarao i planu agresije na Sloveniju i Hrvatsku te nešto kasnije i na BiH.
Teško da je to moglo biti slučajno, posebno zna li se da su od 1988. pa sve do neslavna nestanka JNA iznenadno učestali međusobni posjeti vojnih dele-

3 V. u prilogu na kraju knjige karte br. 1 (Raspored Oružanih snaga SFRJ pod pretpostavkom agresije snaga Varšavskog ugovora) i br. 2 (Raspored Oružanih snaga SFRJ pod pretpostavkom agresije snaga NATO-a).

gacija Jugoslavije, Mađarske, Rumunjske i SSSR-a. Isforsirani i dramatični posjeti generala Kadijevića vojnom vrhu SSSR-a počeli su s proljeća 1989, a najpoznatiji su oni iz proljeća 1990, siječnja i ožujka 1991, te čuvena noćna konzultacija s maršalom Jazovom sredinom ožujka o koordinaciji vojnog udara u dvjema zemljama.

4. Preustroj Oružanih snaga SFRJ i podjela ratišta

Preustroj Oružanih snaga Jugoslavije planiran je sredinom osamdesetih godina. Dugo i temeljito studirana je i istraživana sva problematika te strategijski izuzetno važne radnje, zapravo prve bitne promjene u OS SFRJ poslije drugoga svjetskog rata. Posrijedi su zapravo dvije strategijske radnje.
Kao prvo, mijenja se vojnoteritorijalna podjela jugoslavenskog ratišta: ukidaju se vojne (armijske) oblasti koje nisu zaokružene i logične operativne cjeline, te uspostavljaju vojišta kao fleksibilnije, primarno vojne organizacije koje podrazumijevaju logičnu

teritorijalnu operacijsku cjelinu. Osnovni kriterij za određivanje teritorija vojišta prije svega je pogodnost pripreme, vođenja i podrške vojnim operacijama, uzastopnima ili vođenima paralelno, i u tome jest bio bitan nedostatak sustava armijskih oblasti.4
Armijski sistem organiziranja JNA nastao je odmah poslije Drugoga svjetskog rata i zadržao se do 1988, dakle 43 godine. Bilo je različitih promjena, ali u armijski sustav odnosno sustav vojnih oblasti nije se diralo. Taj je sustav vojno-teritorijalnoga i vojnooperativnoga organiziranja bio koncepcijski opravdan i odgovarao je prije svega odgovoru na agresiju sa sjevera i istoka, s prostora članica VU. On je bio i politički motiviran, jer je na neki način valjalo ukloniti nezadovoljstvo vrhova zapadnih republika zbog ukidanja glavnih štabova NOV u tim, ali i svim drugim republikama.
Već sam kazao kako su u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH glavni štabovi NOV i njihova vojska bili neusporedivo, brojčano i kvalitativno, razvijeniji nego u drugim republikama. Međutim, Titovom odlukom 28. veljače 1945. prestaje postojati Glavni štab Narodnooslobodilačke vojske i partizanskih odreda Hrvatske, kao i glavni štabovi drugih republika. Istom se odlukom Narodnooslobodi-lačka vojska i partizanski odredi (NOV i PO) Jugoslavije od 1. ožujka preimenuje u Jugoslavensku armiju (JA), a Vrhovni štab NOV i PO Jugoslavije u Generalštab JA.

Vrhovi tih republika protumačili su neočekivano ukinuće svojih glavnih štabova zlom namjerom unitarnoga državnog vrha, pa je zauzvrat u svaki republički glavni grad instalirano jedno armijsko zapovjedništvo. Za zapadne re-

4 V. u prilogu na kraju knjige karte br. 3 [Prostorni ustroj JNA do 1987/88 - armijski sustav) i br. 4 (Prostorni ustroj JNA nakon 1988 - vojišni sustav).

publike to je bila svojevrsna - iako ni izdaleka poštena i valjana - zamjena za njihove glavne štabove NOV.
Kada se u početku osamdesetih otvorila rasprava o preustroju, na prvo je mjesto - opravdano - postavljen stav da su armije kao fiksna organizacija preživjele, te da je s time postao nedostatan divizijsko-pukovski sustav organiziranja vojne sile u okviru armije, dok bi oblast kao teritorijalno-mobilizacijski sistem mogla opstati, samo što je i ona bitno nedostatna kada su u pitanju zaokružene i logične cjeline mogućih vojnih operacija. Valja napomenuti kako je i u vrijeme armijskog sustava bilo znatnih sporenja u pogledu pogodna teritorijalnog usklađivanja operacija, te načelno nije bilo sporno da vojišni sistem daje veće mogućnosti usklađivanja operacija.

Međutim, kao i obično, ništa nije moglo proći bez upletanja ideoloških, političkih i republičko-nacionalnih primjesa, sporova i sumnji. Političke razloge ukidanja armijskog sustava možda najbolje sažima izjava generala Milana Da-ljevića kako armije treba ukinuti i zbog toga da se zapovjedništva tih strategijskih grupacija, primjerice 9. armije u Ljubljani, 5. u Zagrebu ili 7. u Sarajevu, ne bi »slizala« s republičkim vodstvima, odnosno lojalnost republici u nekoj kriznoj situaciji stavila ispred lojalnosti upravljačkom vrhu JNA u Beogradu.
Da se ta tema razmatrala u zatvorenim krugovima govori i činjenica da je jednoga dana 1987. kod mene kao zapovjednika 5. armije u Zagrebu došao moj stari poznanik, umirovljeni general Stanko Bjelajac, te me dosta grubo zapitao bih li ja »slučajno poslušao druga Miku Spiljka«, tadašnjeg prvog čovjeka SK Hrvatske, ako bi on

zahtijevao neku vojnu akciju ili bih izvršavao zapovijedi Vrhovne komande iz Beograda. Na tako glupo pitanje nisam htio ništa odgovoriti, ali je ono bilo znakovito i jasno je da ga nije smislio Bjelajac.
Slagao sam se s načelnim teorijskim i praktičnim razlozima zamjene armijskoga vojišnim sistemom organiziranja na ratištu, no spor je nastao kada je u-pravljački vrh JNA počeo nelogično krojiti teritorije vojišta. Operativno-terito-rijalni prostor Sjeverozapadnoga, Jugoistočnoga i, naravno, Vojnopomorskoga vojišta udovoljavao je svim bitnim rezonima vođenja mogućih operacija, ali je sumnju budila činjenica što je Sjeverno vojište sa sjedištem u Beogradu već na prvi pogled bitno odstupalo od operativno-teritorijalnoga rezona podjele jugoslavenskoga ratišta.
Kao prvo, nerazmjerno je veće od drugih vojišta, te njegov oblik i veličina govore o nečemu drugome, a ne o logici operacijskih cjelina.
Kao drugo, njegova je dubina operativno nedefinirana. Vojni rezon apsolutno upućuje na to da dubina, recimo, teritorija BiH treba da bude prostor za okupljanje strategijskih rezervi i logističkih resursa za potrebe operativnoga djelovanja svih drugih vojišta, dočim se po predloženoj shemi BiH izvlači iz svojega prirodnoga i logičnoga središnjega položaja cijeloga ratišta i definira kao zapadni rub samo jednoga, Sjevernoga vojišta. Bilo je jasno da u tome nema vojnoga rezona, a ako nema njega, onda može biti samo političkoga!

Prikriveni plan postaje još očitiji doda li se tome mišljenje upravljačkog vrha JNA da je Jugoistočno vojište pomoćno i u svakom pogledu - ne samo vojno nego i politički - potčinjeno Beogradu. Generali Branko Jerkič, koji je 1980-1985. bio zapovjednik 9. armije, Anton Lukežić, koji je od 1983. zapovijedao 7. armijom, ja i još neki shvatili smo bit igre, ali kako upravljački vrh JNA u tim dugim i oštrim raspravama nije imao stručnih argumenata, nastupao je s besmislenim obrazloženjem kako na kopnu ne treba više od tri zapovjedništva vojišta i, naravno, pobijedio.

Tako je postavljena vojnoorganizacijska osnovica za projekt unitarne Jugoslavije ili, alternativno, Velike Srbije. Tijekom agresije na Hrvatsku 1991. iz prostora Knina poduzeta je vrlo snažna ofenzivna operacija radi presijecanja Hrvatske kod Zadra na jugu, te istodobno iz prostora Banje Luke radi presijecanja na sjeveru, od Novske do Virovitice.
Toliko razglašena nova zapadna granica Srbije u stvari je već bila ispod površine nacrtana kao zapadna granica Sjevernog vojišta sa središtem u Beogradu. Istina, i granica dotadašnjih 5. i 7. armije išla je crtom Virovitica - Karlo-bag, ali pritom je bitno što se između te žuđene velikosrpske crte i Beograda bila ispriječila upravo ta 7. armija sa središtem u Sarajevu, koja je k tome pokrivala istočnu Slavoniju i na istočnom rubu svoje nadležnosti slijedila hrvatsko-vojvođansku granicu, što je, drugačije kazano, cijela Republika Bosna i Hercegovina kao takva branila Hrvatsku (i Sloveniju), dok je po novome Beograd sebi izravno podvrgnuo sav dotični prostor, praktički eliminirao BiH kao vojno-političku činjenicu, te Sarajevo kao njen glavni grad pretvorio u običnu svoju ispostavu, korpusno središte u razini s Tuzlom i Banjom Lukom. Slikovito kazano, crta od Virovitice do Karlobaga temeljito je podebljana.
Miloševićeve i Jovićeve izjave kako »Slovenija može izići iz Jugoslavije cijela, a Hrvatska samo bez krajeva u kojima žive Srbi« mogli bismo stoga u vojne termine

prevesti kao: »Sjeverozapadno vojište može izići iz jugoslavenskog ratišta!« U praksi, na terenu, to je bilo jedno te isto. Miloševića je sve čekalo pripremljeno, uključivši i mnogo veći izlaz na more od onoga koji je u miraz donosila Crna Gora, jer je uključivanje 9. (kninskoga) korpusa u Vojnopomor-sko vojište pokazivalo da je upravljački vrh JNA računao u projektiranu državu uključiti i hrvatski Jadran južnije od Zadra.

5. Promjene u zapovjednom ustroju OS SFRJ

Svaka moderna vojska poznaje i uvažava golemu razliku koja postoji između zapovjednih i štabno-zapovjednih pojmova i sadržaja. Zapovjedne ovlasti su ukupna i apsolutna prava zapovjednika od najniže do najviše razine zapovijedanja, a štabno-zapovjedne ovlasti iscrpljuju se samo u okviru nekoga štaba (stožera) i na liniji od najnižih do najviših štabova (stožera); to je tzv. štab-na subordinacija i ona je dokraja jasna.

Nasuprot tome, štabno-zapovjedna funkcija stoji u potpunoj ovisnosti o zapovjednim nadležnostima, te je isključivo tehničko-operativni servis zapovjedne funkcije. Zato načelnik štaba (stožera) ne zapovijeda vojskom nego tehnički i operativnoplanski izvršava zadatke koje postavlja zapovjednik. Te činjenice nikako ne znače da se automatski skidaju odgovornosti načelnika štaba, jer ako su mu date neke zapovjedne ovlasti, a i takva je praksa poznata, i on postaje odgovoran za posljedice.

U jugoslavenskoj je javnosti, uključivši dobar dio intelektualaca, vladalo mišljenje da su komande (zapovjedništva) armija (vojnih oblasti) zapovjedno bile pod nadležnošću saveznog sekretara za narodnu obranu i Generalštaba JNA. Međutim, ni u jednoj državi svijeta ni ministarstvo obrane ni glavni stožer nemaju zapovjednička prava, pa tako nije bilo ni u Jugoslaviji. Ustavno pravo zapovijedanja oružanim snagama isključivo i uvijek pripada vrhovnom zapovjedniku, dakle predsjedniku države ili kralju, a u jugoslavenskom slučaju Predsjedništvu SFRJ i njegovu predsjedniku. Zapovjedništva armija uvijek su bila izravno potčinjena vrhovnom zapovjedniku Josipu Brozu Titu, a nakon njegove smrti tom kolektivnom tijelu.

Istina, i vrhovni zapovjednik Tito i Predsjedništvo u kasnijoj ulozi vrhovnoga zapovjednika prenijeli su mnoge nadležnosti na SSNO i GS JNA. Te su ovlasti u Zakonu o obrani taksativno nabrojene, ali među njima nikad nije bila i ovlast zapovijedanja nego isključivo tzv. ovlasti štabno-tehničke naravi. Ako je riječ o ministarstvu obrane, tj. SSNO-u, ono prema vojnom ustroju ima sljedeće nadležnosti: materijalno-tehničku, kadrovsku (ali ne i personalnu!), financijsku, brigu o koncepciji rata (ali ne i oružane borbe!) itd.5

Upravo u tome pitanju razilazio sam se s generalom Stevanom Mirkovićem, načelnikom Generalštaba JNA, ali kako je Predsjedništvo SFRJ kao vrhovni zapovjednik već bilo izdalo ukaz o mom umirovljenju, nisam ulazio u oštriji spor, ali ni skrivao stav da je Mirković (veliko)srpski nacionalist.

Promjene zapovjedne strukture Oružanih snaga SFRJ prikazat ću dvjema shemama. U Shemi I, na str. 91, bitno je uočiti sljedeće.

Prvo, u prikazu nadležnosti zapovijedanja (crta 8) vidljivo je da samo vrhovni zapovjednik, ili Predsjedništvo SFRJ kada nema vrhovnoga zapovjednika, ima isključivo

pravo zapovijedanja zapovjednicima armija. SSNO (crta 4) ima pravo izdavati uredbe i pravilnike i regulirati pojedina pitanja redovnoga života oružanih snaga isključivo po točkama nadležnosti što ih je vrhovni zapovjednik prenio na SSNO i - ništa više! Kako je općenito poznato, Generalštab JNA nigdje i nikad nije imao zapovjedna prava nego je u okviru izdatih

5 Ovo je bilo potrebno analizirati i zbog onoga što se događalo u Hrvatskoj za vladavine HDZ-a, kada su se također nastojale prisvojiti zapovjedne ovlasti izvan ustavnih i zapovjednih prava, a što se nastavlja i u raspravama nakon izbornog poraza te stranke 3.

siječnja 2000. Ako je zapovjedna ovlast jasna i neosporna, onda uopće nije važno gdje je Glavni stožer: on organizacijski može biti i u Ministarstvu obrane. Međutim, bitno je da Stožer u zapovjednom pogledu apsolutno i u cijelost bude potčinjen vrhovnom zapovjedniku; u tom odnosu nema nikakva posredovanja. Štoviše, ima nekih prednosti u rješenju da Stožer bude u Ministarstvu obrane, jer postoje mnoge horizontalne materijalne, financijske i kadrovske veze, ali u upravljanju i zapovijedanju vojskom mora biti zajamčena apsolutna nadležnost vrhovnog zapovjednika, dakle predsjednika države, ma tko bio.

Šema i Zapovjedni ustroj Oružanih snaga SFR Jugoslavije prije reorganizacije 1988. godine
Vrhovno zapovjedništvo (Predsjedništvo SFRJ)
TREĆA ARMIJA Skopje
PETA ARMIJA Zagreb
SEDMA ARMIJA Sarajevo
DEVETA ARMIJA Ljubljana
DRUGI KORPUS Titograd - Podgorica
VPO - [JRM] Split
JRZ PZO Zemun - Beograd
Predsjedništva republika
TO republika
O Veza Vrhovnog zapovjedništva sa Saveznim sekretarijatom za narodnu obranu (SSNO); put prijenosa nekih ' nadležnosti na SSNO i odgovornost SSNO-a vrhovnom zapovjedništvu.
Q Veza savezne vlade (SIV) s dijelom funkcija SSNO-a za koje je nadležna ta vlada; opstoji i u ratu i u miru.
© Generalštab OS SFR] u ratu; čine ga mirnodopski sastav Generalštaba lugoslavenske narodne armije (INA) i veći dio SSNO-a, te ima naziv GŠ OS SFR]. Kao savezni sekretar za narodnu obranu, admiral Branko Mamula dodijelio mu je 1988. godine samovoljno taj naziv kako bi mu doveo u potčinjenost Generalštab]NA i teritorijalne obrane republika.
Q Izravna nadležnost SSNO-a prema armijama u skladu sa zakonski preuzetim nadležnostima od vrhovnog zapovjedništva.
© Tzv. tehničko-tehnološka štabna nadležnost; GŠ DNA izrađuje ratne planove, ali ih ne potpisuje i ne može zapovijedati.
© Stabno-tehnička funkcija GŠ i prema teritorijalnim obranama republika, također bez prava zapovijedanja kao pod ©.
Q Prava zapovjednička funkcija u miru, a u ratu kao pod ©.

Q Zapovjednička funkcija Vrhovnog zapovjedništva i u miru i u ratu, a © samo u ratu.
© GŠ OS koji nastaje u ratu (od mirnodopskoga GŠ i dijela SSNO-a) izravno je potčinjen Vrhovnom zapovjedništvu.
© Linija prava zapovijedanja samo u ratu.

Zapovijednik je uređivao tehničko-štabna pitanja. Ponekad može na specifičan na čin i zapovijedati, ali samo nadređeni štab nižemu, podređenome štabu, i tc samo u okviru tehničko-štabnih poslova.
Drugo, nadležnost zapovijedanja republičkom teritorijalnom obranom i miru isključivo je pravo predsjedništva i predsjednika predsjedništva svake re publike, što predočuje puna crta 7, dok isprekidana crta 6 prikazuje štabnu ve zu (GŠ JNA - RŠ TO). Općenito, sve isprekidane crte naznačuju da je riječ c tehničko-štabnim odnosima.
Treće, ono što se događa u slučaju rata ili neposredne izvanjske opasnost označeno je isprekidanim i punim crtama pod 3. Taj okvir obuhvaća Glavn štab Oružanih snaga - što je ustvari Štab Vrhovne komande - koji u ratu čine dijelovi SSNO-a i Generalštab JNA, dočim dio SSNO-a pod 2 ostaje djelovati v. sastavu Saveznog izvršnog vijeća, tj. vlade SFRJ.

I četvrto, zapovjednici TOSRH - i drugih republičkih teritorijalnih obranć - u ratu i neposrednoj ratnoj opasnosti izvana ulaze u sistem zapovijedanja vrhovnoga zapovjednika odnosno Predsjedništva SFRJ, što prikazuje crta 10.
U Shemi II, koja se donosi na str. 93, valja imati na umu sljedeće promjene
Prvo, predsjedništva republika izgubila su nadležnost zapovijedanja, odnosno, kako glasi formulacija u Ustavu SFRJ i ustavima republika, »nadležnost rukovođenja« Teritorijalnom obranom i u ratu i u miru. Dakle, izgubila su prava zajamčena Ustavom a da taj ustav uopće nije mijenjan! Predsjedništvo SFR] snosi veliku odgovornost što je prešutjelo taj protuustavni čin upravljačkog vrha JNA.
Drugo, operativne veze prikazane tanjim crtama pod 1 pokazuju kako su sve teritorijalne obrane republika u cijelosti ili po dijelovima ušle u »zajedništvo« sa zapovjedništvima vojišta. Posebno je važno uočiti ono što se dodatno, prilikom zamjene armijskoga vojišnim sustavom, dogodilo s hrvatskom TO: dio je ušao pod zapovjedništvo Sjeverozapadnog vojišta, dio pod zapovjedništvo Sjevernoga, a dio pod zapovjedništvo Vojnopomorskoga. Dakle, TOSRH je operativno i zapovjedno podijeljena natroje, a kriterij podjele ide crtama odgovornosti pojedinih vojišta koja presijecaju teritorij Hrvatske.

Treće, deblja crta pod 1 govori o zapovjednoj potčinjenosti zapovjednika vojišta i zapovjednika TO republika vrhovnom zapovijedanju. Ali, budući da Predsjedništvo SFRJ, onako nekompetentno kakvo je bilo, nije znalo što će s ovlastima zapovijedanja oružanim snagama, dobar dio nadležnosti te funkcije prenijelo je na Štab Vrhovne komande (ŠVK), koji je general Kadijević protuustavno formirao. Vodoravna crta 4 pokazuje kako je upravljački vrh JNA, utjelovljen u Kadijevićevu SSNO-u, makinacijom de facto prigrabio zapovijedanje Oružanim snagama SFRJ: linija zapovijedanja, koja ustavno ide kroz Predsjedništvo u SSNO, skrenuta je prije ulaska u Predsjedništvo i uvedena izravno u SSNO.

ŠVK pod točkom 2 isti je kao i GŠ OS pod točkom 3 u prethodnoj shemi, isprekidane crte u obje sheme pokazuju štabne odnose i veze, a ostala su pitanja objašnjena u legendama.

SHEMA I
Zapovjedni ustroj Oružanih snaga SFR Jugoslavije poslije reorganizacije 1988. godine
0 Zakonite linije operativno-teh-ničke potčinjenosti teritorijalnih obrana (TO) republika zapovjedništvima vojišta i tek preko tih linija veza TO s Predsjedništvom SFR] kao vrhovnim zapovjednikom.
© Ratni Generalštab Oružanih snaga (GŠ OS); usp. © u Shemi I.
© Stabna (tehničko-tehnološka) potčinjenost i u miru i u ratu; usp. ©
1 Q u Shemi I.
Predsjedništvo SFRJ kao vrhovno zapovjedništvo
Sjeverozapadno vojište Zagreb
Sjeverno vojište Beograd
Jugoistočno vojište Skopje
Vojnopomorsko vojište Split
JRZ i PZO Beograd
TO Slovenije, dijelovi TO Hrvatske
TO SrbijeJO BiH, dijelovi TO Hrvatske
TO Makedonije, TO Crne Gore, dijelovi TO Srbije
Dijelovi TO Hrvatske
Vlada SFRJ
SSNO
Dio SSNO i kao vladini organi
6S-0S ©
GS OS
© Potčinjenost zapovjedništava vojišta, dakle]NA, Saveznome sekretarijatu za narodnu obranu (SSNO). Zaobišavši Predsjedništvo, SSNO kroz ta zapovjedništva ostvaruje izravnu potčinjenost TO sebi. Posrijedi je organizacijski manevar na tragu izjave generala V Kadijevića da je »Teritorijalna odbrana, takva kakva je stvorena krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, objektivno (je) velika podvala« (intervju Vojnopolitičkom informatoru, 1/1989, str. 9). lako po Zakonu o narodnoj obrani Predsjedništvo SFR] kao Vrhovno zapovjedništvo/komanda jest bilo prenijelo neke svoje ovlasti na SSNO i GS, kako je pokazano pod Q u Shemi I, onisu se u kriznoj situaciji samovlasno proglasili Štabom Vrhovne komande (ŠVK) i prisvojili prava zapovijedanja koja im po Zakonu nisu pripadala, za što je primjer naredba načelnika GŠ generala Bla-goja Adžića 14. svibnja 1990. godine o razoružavanjuTO.
Dakle, štabno (tehničko-tehnološko) pravo pretvoreno je i u zapovjedničko pravo.
N/ Kao posljedica manevra pod Q, nestaje zakonsko pravo republika prema njihovim TO, odnosno one su im izvučene iz nadležnosti.

6. Političko osamostaljivanje JNA
Jugoslavenska narodna armija bila je od nastanka jedan od glavnih instrumenata i oslonaca revolucije, ne samo duboko ideologizirana i politizirana nego i - u sistemu vojnog ustroja - partizirana vojska. Sve vojne formacije, od čete do vrha JNA, imale su i

partijski ustroj u strogoj unutarnjoj subordinaciji. Politička uprava, odnosno mjesto pomoćnika za političko-pravni sektor, te vodstvo Saveza komunista u JNA, kontrolirali su cjelokupan profesionalni vojni sustav i imali izravan doticaj s vrhovnim zapovjednikom i državnim vrhom.
Godine 1949. i formalno je osnovano Opunomoćstvo CK KPJ u JNA, a dvadeset godina kasnije Komitet organizacije Saveza komunista Jugoslavije u JNA. Na dužnosti njegova sekretara izredali su se generali Branko Borojević, Džemil Šarac, Dane Cuić i Gligorije Jovičić, te admiral Petar Šimić. U početku je to bila vrlo važna i afirmativna funkcija za najviše dužnosti u JNA i vrhu SFRJ, ali od sredine sedamdesetih postupno gubi važnost, s njome i autoritet, te u osamdesetima više kompromitira osobe koje je obavljaju negoli što ih ističe.
Pri kraju desetljeća i taj segment armijskoga vrha sve više zauzimaju izraziti srpski nacionalisti i ekstremisti s golemim političkim i vojnim ambicijama. Admiral Šimić bio je svjestan toga, pa je dužnost primio pod pritiskom. Pošto je on u travnju 1990, iscrpljen i potresen konfliktima u vrhu JNA, umro od moždanoga udara, zamijenio ga je admiral Božidar Grubišić, također protiv svoje volje i pod snažnim pritiskom upravljačkog vrha JNA koji ga je pošto-poto htio maknuti s dužnosti zapovjednika Vojnopomorskog vojišta i uopće iz JRM, u kojoj je uživao velik ugled.6
Već sam prikazao kako je upravljački vrh JNA bio razvio, za jugoslavenske prilike, snažan vojnoindustrijski kompleks. JNA je raspolagala tisućama vojnih objekata različite namjene, tvornicama, vlastitim stambenim fondom, odmaralištima, bolnicama... Spoj velike političko-partijske strukture sjedne, te goleme ekonomske i industrijske moći s druge strane objektivno je omogućio autonomiju upravljačkog vrha i same JNA kao institucije kojoj na razini realne moći nije bila ravna ni jedna republika. S obzirom na to da je za njegova života stvarno i formalno odgovarala samo Titu, postupno je postala nedodirljiva i nekontrolirana institucija, država u državi, sedma republika, čak više od toga - država iznad države.
S time na umu relativno je lako protumačiti kako je došlo do zloupotrebe JNA u uzavreloj krizi na kraju osamdesetih i u početku devedesetih.
U armijskom vrhu tumačili su da je uzrok krize gospodarska i upravna decentralizacija SFRJ za kojom teže zapadne republike; njih stoga treba »obuz-

6 Na njegovo mjesto postavljen je admiral Milan Kandić, Srbin rodom iz Mostara, ali ni on, čini se, nije bio dovoljno radikalan za ukus beogradskih ratnih stratega, pa je ujesen 1991. zamijenjen. Tada je obračun s nepodobnim kadrovima u Ratnoj mornarici doživio vrhunac. Admiral Grubišić došao je u početku rujna 1991. u Hrvatsku i stupio u HV, ali je i u njoj doživio nepovjerenje od strane politički izmišljenih pseudovojskovođa bez ikakva vojnoga obrazovanja. Razočaran, napustio je vojnu službu. Slično se dogodilo i s admiralom Josipom Ercegom, koji je 1991. iz Beograda preko Mađarske prebjegao u Hrvatsku.

dati« i potčiniti vezivanjem u čvrst sustav projekata vojnonamjenske proizvodnje. Republike, posebno Slovenija i Hrvatska, nisu se odveć bojale tih prijetnji, ali istodobno nije bilo lako reći radnicima da je neki vojnoindustrijski projekt obustavljen, da je proizvodnja ponuđena drugome, da je ustezanje republika od financiranja razvoja vojnonamjenske proizvodnje stvar objektivnih mogućnosti a ne (samo)volje republičkih čelnika itd. Tako su neke republike, posebno BiH, postale de facto zarobljenice vojnoindustrijskih projekata i vojnonamjenske proizvodnje, dok su se Slovenci dosta uspješno čuvali prevelike angažiranosti na takvim projektima.

Kao zapovjednik Sjeverozapadnog vojišta bio sam sudionik7 mnogih susreta upravljačkog vrha JNA i republičkih vodstava na kojima su se vodile rasprave o vojnonamjenskoj proizvodnji.
Scenarij je bio uvijek isti. Obično bi domaćini dali uvod i prikazali ukupne republičke probleme, zadržavajući se uglavnom na gospodarskim pitanjima. Potom bi referirali generali koji su bili voditelji projekata u vojnoindustrijskom kompleksu, što se gotovo u pravilu svodilo na optuživanje pojedinih industrijskih poduzeća i posebno republičkih organa zbog nedostatna financiranja njihovih projekata i proizvodnje. Zatim bi govorio general Veljko Kadijević, a sadržaj njegova izlaganja bio je uvijek unaprijed poznat. Prvi bi na redu bili međunarodni faktori, odnosno međunarodna situacija i njen utjecaj na SFRJ, a slijedili su unutrašnji neprijatelji. Opis tih dvaju neprijatelja nije bio nikakva njegova osobna studija ni procjena nego se redovito formulirao u kuhinjama KOS-a i SDS-a; teze i način izlaganja nisu se mijenjali godinama - sve je bilo poznato i dosadno. Kao noviju temu Kadijević je lansirao tezu kako postoji vjerojatnost da bi se VU i NATO mogli dogovoriti o podjeli Jugoslavije fifty-fifty, pa bi povisio glas: »Dok su te mogućnosti evidentne, mi gubimo vrijeme na sporove i pogađanja«. U potvrdu toga iznio bi neka, po njemu, negativna zapažanja iz vojnonamjenske proizvodnje. Dosta vješto glumio je dobronamjernost i orijentaciju na suvremenost, ali bi ga uvijek pri kraju izdavalo strpljenje. Tada bi počeo isticati vrijednosti centraliziranoga državnoplanskoga gospodarstva i ponavljati kako je decentraliziranost pogubna, jer stvara dvostruke i trostruke proizvodne kapacitete. Za sve su, poentirao bi, krivi političari, ali i privrednici, a najviše loša savezna rješenja, drugim riječima - Ustav iz 1974. i zakoni izvedeni iz njega.

Generali bi sve to bogobojazno slušali, važno i ozbiljno klimali glavama i vidljivo se divili rječitosti svog saveznog sekretara.
Sva ta inzistiranja na vojnoindustrijskim projektima i velikim opasnostima za SFRJ i njene »revolucionarne tekovine« imala su, među ostalim, za cilj isticanje važnosti oružanih snaga Jugoslavije kao navodno treće ili četvrte vojne sile u Europi. Iako su navedene teze bile daleko od istine, u društvo su posi-
7 Sudionik kao neutralna osoba, jer savezni sekretar nije bio zapovjedno nadređen zapovjednicima armija. Zapovjedno je mogao djelovati samo u okviru precizno navedenih ovlasti prema Zakonu o narodnoj obrani SFRJ.

jane klice straha i strahopoštovanja pred tom silom, posebno medu slabije oba viještenima. Bilo je, dakako, i onih što su svjesno glumili da su ushićeni takvon silom. U narodu, poUtičkim i državnim vodstvima u SFRJ, pa i među vodstvim; velikih sila, stvoren je netočan dojam da je JNA sila koja može pokretati i us mjeravati političke procese te vojnički arbitrirati u opasnim kriznim situacija ma. Zbog takve su pogrešne ocjene velike sile povlađivale vojsci i bile obazrivi prema njenu vrhu, kojemu je ideološka podloga bio rigidni komunizam, dol su mu neki političari unutar zemlje iskazivali nekritično poštovanje koje se pre tvaralo u ljigavo dodvoravanje.
I neke vojno-političke analize stranih vojnoobavještajnih službi zaključili su da je s obzirom na spektakularnu kvantitetu, tj. broj ljudstva i ratne tehnikt ratne armije SFRJ posrijedi treća ili četvrta vojna sila u Europi. Kao i u mnogin drugim primjerima, pokazalo se da suhi brojevi i rigidna ideologija nisu mjerili za ocjenu realne snage;

vrijednost jedne vojske presudno određuju kvaliteta motivacija ljudstva. No, upravljački vrh JNA, odvojen od realnog života, pri hvatio je te privide i zanio se laskanjima.8
Taj vrh - Mamula, Kadijević, Stane Brovet, Stevan Mirković, Petar Gra-čanin, Blagoje Adžić i drugi - bio je čvrst u stavu da su Tito i Kardelj teške pogriješili uvođenjem Ustava iz 1974. godine. Za njih bilo kakva decentralizacija znači smrt Jugoslavije, a Mirković dodaje da je pojava Gorbačova i njegove perestrojke i glasnosti u SSSR-u smrt svjetskih socijalističkih ideja, da je Gorbačo\ »grobar socijalizma« i da »nas može sve upropastiti«. Kadijević procjenjuje dć se Jugoslavija može spasiti samo obnovom društveno-ekonomskoga modela 12 pedesetih godina.
Njima takvima smetala su vodstva svih republika, pa i Milošević u Srbiji jer je narasla samosvijest u republikama, pa tako na svoj način i u Srbiji, bik smetnja povratku u monolitni boljševizam. Naravno, imali su i alternativno rješenje: ne bude li moguće uspostaviti tvrdu unitarnu Jugoslaviju, valja se osloniti na onoga tko je politički, ideološki i nacionalno najbliži, dakle na vođu Srbije Slobodana Miloševića, jer im je bilo jasno kako samo na predlošku nabujaloga (veliko)srpskoga nacionalizma i s čistim srpskim sastavom u vojsci mogu računati na neku vojnu efikasnost, dok multinacionalna JNA može služiti same za zastrašivanje neobaviještenih.

8 V. podatke 0 strukturi i brojnosti JNA u napomeni uz kartu br. 4 (Prostorni ustroj JNA nakon 1988-vojišni sustav).

7. JNA i demokratski procesi u zapadnim republikama
Demokratske procese u zapadnim republikama, makoliko krhki i stidljivi bili, upravljački vrh JNA prati i analizira od samog početka, ali u drugoj polovici osamdesetih usporedo s tim pomnim analizama javljaju se, u dosluhu s drugim unitarističkim snagama, i ciljane subverzije protiv tih republika. Na Sloveniju, koja prednjači u otvaranju rasprava o mnogim pitanjima ustrojstva i funkcioniranja države, udara se kroz vojno suđenje trojici novinara Mladine i jednom kapetanu JNA, u Hrvatskoj se, uz neprestanu medijsku hajku zbog »povampire-nja ustaštva«, u kojoj se ustašom proglašava svatko tko išta kaže u prilog hrvatskom identitetu ili prigovori nekom postupku saveznog vrha, organiziraju udari na INA-u, Podravku i Petrokemiju Kutina, a u Bosni i Hercegovini subverzije prema Agrokomercu i Energoinvestu.
Iako se tvrdi da je riječ o raskrinkavanju gospodarskih nepravilnosti i nezakonitosti, u toj je republici pravi cilj srušiti autoritet političara Hamdije Poz-derca i njegovih istomišljenika koji su razvijali ideju o BiH kao ravnopravnoj republici s vlastitim pravno-povijesnim identitetom i autentičnom političkom voljom (a uvjereni federalist Pozderac bio je, osim toga, na čelu komisije koja je imala pripremiti prijedlog ustavnih promjena).
Destabilizacija Hrvatske imala je više ciljeva: u ekonomskoj je sferi valjalo preuzeti vanjskotrgovinske poslove velikih firmi, jer da u njima caruje kriminal, a u kadrovskom pogledu srušiti Miku Spiljka, Marijana Cvetkovića i druge zagovornike ustavnih načela o ravnopravnosti i autonomiji republika, te otvoriti prostor za kadrove sklone unitarizaciji SFRJ poput Pere Cara.
U Sloveniji su na meti bili gotovo svi partijsko-politički kadrovi osim nekolicine koji su dugo i sa zadovoljstvom službovali u Beogradu.
Nije sporno da je u navedenim firmama bilo lošega, pa i kažnjivoga poslovanja, ali činjenica da su u tim događajima sudjelovali beogradski Genex i još neke

vanjskotrgovinske firme pokazuje kako u pozadini nije bila načelna borba za zakonitost nego politička intriga. Na primjer, velika zamjerka INA-Trgovini bila je njena samostalnost u trgovačkim poslovima u svijetu, te se zahtijevalo da poslove uvoza nafte i naftnih derivata za sve u Jugoslaviji obavlja Genex, koji bi tako stekao monopol i mogao ucjenjivati republike. Iza teških optužbi na račun Agrokomerca iz Velike Kladuše stajao je pak izravno upravljački vrh JNA, a kada je konačno srušen (ubrzo i umro) Hamdija Pozderac, direktor Agrokomerca Fikret Abdić pušten je iz zatvora i s njime je upravljački vrh JNA odmah uspostavio bliske odnose, zaboravivši sve dotadašnje optužbe. Agrokomerc je dobio velike i povoljne kredite i plasman svojih proizvoda za potrebe Armije.
U predmetu »Janša i drugovi« glavni tužitelj iz sjene bio je admiral Mamula, pri čemu je glavni i pravi cilj bilo političko vodstvo Slovenije, a kritike tjednika Mladina na račun Mamulina navodno raskošna života u Opatiji samo povod. U tzv. aferi Podravka, kada se nastojalo smijeniti vodstvo tvornice i dovesti poslušne i podobne kadrove, glavne su konce vukle savezne obavještajne službe, SSUP i dio saveznoga partijskoga aparata. Nažalost, u Hrvatskoj su nalazili suradnike, rijetke, ali korisne u tim poslovima.
Glavni ciljevi tih afera, koje se stvaraju istodobno s teorijom o specijalnom ratu protiv Jugoslavije, bili su da se pozivom na »revolucionarni obračun« s raznim nepravilnostima u kojima sudjeluju i »strane neprijateljske snage« neke važne ekonomske ovlasti prenesu na savezne organe, sruše »neposlušni« političari u zapadnim republikama te u njima izazovu unutrašnji sukobi kako bi se institucionalno disciplinirale.

Upravljački vrh JNA posebno se oštro postavljao prema demokratskim težnjama i procesima u zapadnim republikama. Oni su se javili mnogo prije formalnoga osnutka političkih udruga i stranaka i bili su potaknuti spoznajama o demokratskim i ekonomskim standardima u Zapadnoj Europi. Moderna iskustva prenosili su i radnici na tzv. privremenom radu u zapadnim zemljama, kojih je bilo oko milijun, najviše iz Hrvatske i BiH.
S druge strane, bilo je vidljivo da su Slovenija i Hrvatska ozbiljno zapriječene u razvoju odljevom velikih financijskih sredstava u saveznu blagajnu. Oko toga se u saveznim partijskim institucijama vodila teška rovovska borba, pri čemu je partijski aktiv upravljačkog vrha JNA tražio revolucionarni obračun s onima koji su se željeli osloboditi tolikih saveznih obaveza. To je i bio razlog što je u svim tim aferama protiv zapadnih republika sudjelovao upravljački vrh JNA.

Partijsko-politički vrh JNA od 1988. u polujavnim i tajnim informacijama -koje su izlazile polumjesečno i mjesečno, po potrebi i češće - upozorava niža partijsko-politička vodstva na navodne vrlo loše političke prilike u svim republikama, posebno u Sloveniji i Hrvatskoj, gdje se pojavljuju nove političke grupacije, pa i stranke izvan političkog sistema SFRJ. Tvrdi se da se vodi perfidan i žestok specijalni rat velikih zapadnih sila protiv Jugoslavije, da su na vidjelo izbili pogubni rezultati decentralizacije SFRJ, da se ništa ne poduzima protiv kriminala u privredi, da je nacionalizam ovladao većinom institucija u republikama, da se slične pojave zapažaju i u JNA...
Partijsko-politički funkcionari JNA sve češće dolaze u obilazak, tumače informacije i drže predavanja. Pokrenut je snažan ideološko-politički presing na armijski sastav.

Rezultat je, međutim, bio porazan: vojnički, a u najvećem dijelu i oficirski sastav nije pokazivao nikakvu zainteresiranost za »zastrašujuća« upozorenja. Armijski sastav je sva ta nastojanja promatrao s dosadom i držao ih praznoslov-ljem izvan vremena i prostora. Umjesto da se obnovi »revolucionarna budnost«, nezadrživo se javljala zainteresiranost za novo, drugačije, bolje. Upravljački vrh JNA to nije mogao shvatiti, pa se još više uvlačio u odavna preživjelu boljševičku čahuru.
Njegova informacija iz listopada 1988. govori, primjerice, o tome kako bi se u okviru Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije i republika mogle pojaviti nove političke grupacije koje bi kao osnovicu svoga djelovanja uzele program SSRN. To se ocjenjuje opasnim, ali s napomenom kako bi se, ne bude li drugoga izlaza, moglo dopustiti. Kada su se nagodinu ipak pojavile naznake političkoga djelovanja drugačijih usmjerenja, pa i stranke koje nisu kanile ulaziti ni u kakav SSRN, nova informacija poručuje kako je moguće da nove političke grupacije imaju vlastite, zasebne programe, ali da ipak treba da budu u sastavu SSRN i kao minimum prihvate zatečene društveno-političke odrednice Ustava SFRJ.

U međuvremenu dolazi do velikih nacionalnih i političkih previranja u Srbiji: na sve strane pale se nacionalističke vatre, a u Udruženju književnika Srbije održavaju se tribine s huškačkim nacionalističkim istupima pisca Vuka Draškovića i utjecajnih članova SANU, prije svega velikosrpskoga ideologa Do-brice Ćosića. Upravljački vrh JNA hvata panika: sve se ruši pred bujicom nacionalizma, i to upravo onoga, srpskoga, koji oni nikad nisu držali opasnim i čija su očitovanja i ispade redovito omalovažavali, jer su ga, hoćeš-nećeš, doživljavali kao neku vrstu »borbe za očuvanje Jugoslavije«, ne baš Jugoslavije po njihovu ukusu, ali ipak Jugoslavije, dok su svi ostali nacionalizmi bili jednoznačno »rušilački« i »antijugoslavenski«. Sada konstatiraju da, kako kažu, »nažalost, i srpski nacionalizam« pod Miloševićevim vodstvom otežava borbu za opstojnost Jugoslavije, naravno, onakve kakvu tada priželjkuje armijski vrh.
Sljedeća informacija dopušta pak mogućnost samostalnih političkih grupacija, pa i stranaka, ali ističe kako svakako treba spriječiti da u naziv stave nacionalni predznak te zahtijevati da se prethodno izjasne o Jugoslaviji i Ustavu, jer bi svako drugo opredjeljenje bilo razbijanje Jugoslavije, dakle protuustavna djelatnost, a JNA u tom slučaju ima jasne ustavne ovlasti i obaveze.

8. Informacija Suština, uzroci i ocene napada na koncepciju ONO 7. ožujka 1989.
U ožujku 1989. počele su i neposredne, ubrzane pripreme upravljačkog vrha JNA za nasrtaj na demokratske snage u zemlji i njenu recentralizaciju i ideološko disciplniranje. Otkad je koncepcija ONO postala dio obrambene strategije SFRJ, o njoj su se vodile rasprave slične onima koje su pokrenute u to doba u predvečerje rata, ali ni jednom nisu bile poprimile takav netolerantan ton niti su u njima prevladavale kvalifikacije kao što su »neprijatelj«, »napad institucija u pojedinim republikama na JNA«, »osporavanje karaktera i uloge JNA«, »zahtjev da se konstituiraju republičke armije«, »nedopustivi zahtjevi za depolitizaciju JNA«, »zahtjev za promjenu unutrašnjih odnosa u JNA«, »napadi na pojedine organe JNA (KOS)«... Upotreba sve jače i agresivnije retorike protiv svih i svakoga imala je pripremiti otvoren uspon JNA na poziciju odlučujućeg faktora u krizi.

U tim kvalifikacijama, iako im je navodno kontekst bila rasprava o općenarodnoj obrani, ta se koncepcija uopće nije spominjala niti su one bile vojno-stručne naravi. Pravi cilj bio im nešto posve drugo, naime zadobivanje većih ovlasti, zapravo odriješenih ruku za obračun s političkim neistomišljenicima, a formulacija u naslovu informacije od 7. ožujka 1989, Suština, uzroci i ocene napada na koncepciju ONO, bila je prozirna maska.
Bio je to najskandalozniji dokument koji je SSNO pustio u raspravu, nešto posve novo i krajnje zloćudno, jer je i najpovršnije čitanje pokazivalo da uopće nije riječ o nekim napadima na ONO. Za njih, uostalom, nije ni bilo razloga, jer su republike, posebno zapadne, vidjele u toj koncepciji (i) jamstvo vlastite sigurnosti, ne samo od izvanjske opasnosti nego i od mogućega diktata Beograda, a TO su iskreno doživljavale kao svoju vojsku, te je kao takvu financirale i osposobljavale.
Posrijedi je bilo baš suprotno. Upravljački vrh JNA bio je taj koji je posredstvom spomenute informacije i široke rasprave o njoj u Skupštini SFRJ ustvari htio obezvrijediti i poništiti koncepciju ONO, te pod svoju kapu staviti sve vojne efektive u zemlji u sklopu strategije faktičnoga preuzimanja vlasti, odnosno uspostave političke kontrole nad njom. Bitan uvjet za to bio je da se republikama oduzme pravo na rukovođenje teritorijalnom obranom.
Upravljački vrh JNA osudio je zahtjeve za preispitivanje koncepta razvoja vojne industrije i promjenu jezične politike u JNA, ideje o depolitizaciji vojske, inicijative za civilno služenje vojnoga roka, dakle sve ono što je bilo posve normalno u kompleksnoj jugoslavenskoj stvarnosti, što je bilo u skladu sa suvremenim svjetskim kretanjima i za što su iskustva demokratskih višenacionalnih zemalja pokazivala da ne razbija bojnu spremnost nego je, naprotiv, učvršćuje, jer pomaže vojnicima da vojsku osjete svojom. Posebno su se okomili na stavove iz jedne brošure, koju oni nazivaju pamfletom, Republičke konferencije SSRN Slovenije s početka 1988, u kojoj se tražila zabrana političkog organiziranja unutar JNA i njena potpuna neutralnost u političkom životu zemlje, te na nešto raniju Uputu za regrute, u izdanju Saveza socijalističke omladine Slovenije, u kojoj se osporavalo pravo JNA da »vrši mo-ralno-političko vaspitanje svojih pripadnika na osnovama politike SKJ«.9
Smetao im je čak i prijedlog da se komunikacija JNA koja ulazi u civilni prostor Slovenije obavlja na slovenskome, te da osobni, vojni i drugi dokumenti novaka budu na slovenskome. U svoju obranu navode da se od 1988. tekst svečane obaveze koji vojnik nosi kući ispisuje na njegovu materinskom jeziku, te da su na vojarne i druge vojne ustanove postavljeni višejezični natpisi, ne videći pritom da time i sami priznaju kako su bila potrebna desetljeća čak i za takav, minimalan i simboličan oblik uvažavanja jugoslavenske stvarnosti i je-zično-nacionalne ravnopravnosti.

9 Dokument cifram prema ovjerenom primjerku koji posjedujem u osobnom arhivu. 100

Na zahtjeve, uglavnom iz Slovenije, ali sve više i iz Hrvatske, da se osigura ravnopravna zastupljenost svih jugoslavenskih naroda u oficirskom sastavu, reagira se tvrdnjom da se: U osnovi (se) radi o zahtevu koji je usmeren na dalje snižavanje kriteriju-ma za izbor u vojne škole učenika i pitomaca iz redova pojedinih naših naroda i narodnosti. Reč je o kriterijumima u vezi sa moralnim likom i ideološkim opredeljenjem, zdravstvenim i psihofizičkim sposobnostima i uspehom u prethodnom školovanju. (...) Kandidati za vojni poziv moraju biti privrženi osnovnim opredeljenjima samoupravnog društva i njegovoj nezavisnosti i slobodi.

Sto se tiče ostalih kriterijuma, dalje njihovo ublažavanje dovelo bi u pitanje kvalitet starešinskog sastava.
Osim što ovakvo razmišljanje pokazuje koliko su upravljački vrh i SSNO bili ideološki rigidni, te su patriotizam izrijekom poistovjećivali samo s jednom ideologijom, a vojsku defacto vidjeli kao produženu ruku Partije, ono odaje neprikrivene nacionalističke, pa i rasističke stavove. Ako je, naime, za njih ravnopravna zastupljenost svih naroda ostvariva samo snižavanjem upisnih kriterija, onda poruka glasi da su pripadnici nekih naroda - osim što su generalno i apriorno politički sumnjivi - također gluplji, bolesniji i psihofizički nesposobni-ji za vojni poziv negoli pripadnici nekih drugih naroda, prije svega onoga koji je u međuvremenu zadobio izrazitu nadzastupljenost u JNA i koji bi po sebi imao biti »privržen neovisnosti i slobodi«. Na tome se primjeru jasno vidi kako je već u to vrijeme bilo odmaklo stapanje ideološke rigidnosti jugoslavenskih unitarista i velikosrpske mitomanije o Srbima (i Crnogorcima) kao nedodirljivim »čuvarima Jugoslavije«.
Informacija SSNO-a izazvala je pravu uzbunu u SIV-u i konsternaciju u političkim i državnim institucijama republika. Savezna vlada, koju je upravo sastavio novi mandatar Ante Marković, na redovnoj je sjednici 14. ožujka pro forma priznala da treba »energično suzbiti« napade na JNA i u šest točaka donijela zaključke, napisane veoma inteligentno, tako da su se mogli tumačiti i ovako i onako, a da zapravo ništa konkretno nisu podrazumijevali:
1) Savezni sekretarijat za informacije treba u roku mjesec dana podnijeti SIV-u program mjera za suzbijanje »tendencija negiranja ustavne uloge i karaktera JNA kao zajedničke oružane sile naroda i narodnosti Jugoslavije«,10 što, naravno, taj Sekretarijat nikad nije izradio;
2) Savezni sekretarijat za zakonodavstvo, pravosuđe i upravu treba »da izvrši analizu nepoštovanja saveznih zakona u vezi sa napadima na JNA i predloži konkretne mere da se obezbedi funkcionisanje pravnog sistema«, što su oni učinili i ustanovili da nijedno mišljenje, bilo institucija, bilo pojedinaca, koje se u Informaciji navodi kao primjer »napada na JNA« nije u

10 I ovaj dokument navodim prema primjerku iz osobnog arhiva; peti i šesti zaključak izostavljam, jer su bili tehničke naravi i nemaju značaja za ovo razmatranje. 101

neskladu sa saveznim zakonima, pa je tako upravljački vrh JNA dobio još jedan udarac;
3) Nadležni savezni organi uprave, što se preporučuje i nadležnim upravnim organima u republikama i pokrajinama, treba »da iz svoje nadležnosti preduzmu mere radi suzbijanja napada na JNA«, no nijedan od tih organa nije ocijenio svrhovitim poduzeti bilo koju mjeru;
4) SSNO treba »da i dalje prati napade na koncepciju ONO, oružane snage i JNA radi sagledavanja efekata preduzetih i predlaganja i preduzimanja dodatnih mera za eliminisanje antiarmijske kampanje«, no, koliko se zna, SSNO potom nije stekao nikakve nove spoznaje, što i ne čudi, jer je njima samo plasiranje Informacije bilo osnovna svrha za kasnije samostalno »preduzimanje mera i akcija«.
Odmah nakon te svoje akcije prema Saveznom izvršnom vijeću SSNO, ne čekajući zaključke Skupštine SFRJ ni Predsjedništva SFRJ, otvara nekoliko »stručnih« vojnih rasprava o istoj temi. Generalu Kadijeviću i ljudima oko njega nikakvi zaključci nisu ni trebali; bilo im je dovoljno što je Informacija ugledala svjetlo dana i što je odaslana

saveznim organima. Time je, tvrdili su, dovoljno verificirana da bi se njome kao dokumentom moglo mahati pred generalima cijele JNA i republičkih TO.

9. Sjednica Savjeta za narodnu obranu 21-22. travnja 1989.
Vrhunac niza rasprava - i izravan nastavak Informacije od 7. ožujka -imala je biti sjednica Savjeta za narodnu obranu SFRJ, sazvana za 21-22. travnja 1989. godine. To je tijelo bilo izabrano kao institucija u kojoj će se dokraja zaoštriti sva pitanja i na njegovoj je sjednici SSNO želio konačno isposlovati službene zaključke o konkretnoj odgovornosti Slovenije i dobrim dijelom Hrvatske zbog »napada na koncepciju ONO i na JNA«. Možda bi SSNO nekako i prošao da je ostao na kvalifikaciji o »napadima na JNA«, ali je u raspravu nespretno upleo sadržaj pod naslovom Dostignuća i pravci daljnjeg razvoja Koncepcije općenarodne obrane (KONO) SFRJ. Otvarajući tu temu, pokazao je kako mu nije baš stalo da se raspravlja o »napadima na JNA«, za što je formalno mogao naći dosta pokrića u zaista kritičkim napisima o stanju u vojsci u zagrebačkom Vjesniku i pogotovo ljubljanskoj Mladini, nego da se otvori tema kojom će se faktično pripremiti udar na teritorijalne obrane zapadnih republika. Taj udar trebao je imati dvije razine: podređivanje teritorijalnih obrana SSNO-u, odnosno upravljačkom vrhu JNA, te uspostavu kontrole nad oružjem tih republika.

Međutim, formulacija Dostignuća i pravci daljnjeg razvoja... dala je nekolicini generala iz zapadnih republika priliku odbaciti nastojanja upravljačkog vrha JNA da se cijela koncepcija obrane i njene oružane snage centraliziraju. Argument je bio krajnje logičan i pokazivao je da Kadijevićevo društvo ima problema i sa zdravorazumskim zaključivanjem. Naime, ako se provede centralizacija, tada koncepcija ONO zapravo nestaje, a to pak protuslovi poruci naslova o njenu »daljem razvoju«, pa i izričito pozitivnim ocjenama TO i konkretnim najavama njena jačanja što ih je u povodu toga iskazao sam SSNO:
Usklađivanje brojne veličine TO do 2000. g. između 3 do 4% stanovništva smatramo realnim i povoljnim za modernizaciju ove nezamenjive [kurziv -MS] komponente naših OS. Time će se neposredno stvoriti uslovi za dogradnju TO u skladu sa koncepcijsko-doktrinarnim opredeljenjima, namenom i zadacima. To znači da treba zadržati odnos manevarske i prostorne komponente u okviru 20:80 u korist prostorne komponente (...) Snagama TO potrebno je savremeno i efikasno lako naoružanje (...) Svakako da u daljnjoj dogradnji TO prioritet imaju brigade TO, njihova organizacija, tehnička modernizacija i obuka. Time ćemo najkonkretnije obezbediti osnovne vrednosti snaga TO.11
Upravljački vrh bio je uvjeren da je centralizacija obrane i oružanih snaga pod kapom SSNO-a zrela stvar i da će je svi podržati, jer, eto, napadi su strašni, a kriza sve dublja, pa zacijelo nisu ni marili što pišu. Možda su bili spremni za neka visokoparna nadmudrivanja, ali jednostavno rezoniranje i upozoravanje na očite vlastite kontradikcije nisu očekivali i posve su se zbunili.
General Todor Atanasovski iz Makedonije postavio je, primjerice, jednostavno pitanje što uopće ostaje od koncepcije ONO ako se oružanć snage, dakle JNA i TO, centraliziraju pod kapom SSNO-a i u miru i ratu, a general Mujo Mujkić, zapovjednik TO Bosne i Hercegovine, odbacio je svaku mogućnost centralizacije ako se prethodno ne promijene Ustav SFRJ i republički ustavi, pa zaključio kako bi mu bilo drago znati što je tu zapravo posrijedi.

Kako je meni bilo najavljeno umirovljenje (iako je takvo najavljivanje odlaska u mirovinu već u proljeće dotične godine bilo sasvim neuobičajeno), nisam se posebno pripremao za sjednicu, držeći dovoljnim da u njenu radu aktivno sudjeluje moj zamjenik, general Konrad Kolšek. Kada sam, međutim, čuo pojašnjenja pojedinaca iz upravljačkoga vrha JNA, posebno generala Kadije-vića, nisam mogao izdržati.
Navodim što sam kazao na temelju dijela stenograma koji mi je nakon desetak dana dostavljen na moj zahtjev:
Koncepcija ONO je višekratno dokazana u NOR-u i cijelom poslijeratnom periodu izgradnje efikasne obrane od nadmoćnih snaga izvana; takav koncept pokazao se odličnim i na drugim mjestima gdje se vodio obrambeni rat male zemlje protiv velikih. Promjene koje bi značile reviziju tih osnovnih polazišta koncepta nisu prihvatljive, jer bi bitno umanjile sposobnost obrane. Teritorijalna obrana je narodna obrana i ako se revizija čini tako da se tome narodu oduzima to pravo, onda se možda može govoriti o obrani od naroda.

11 Citat je iz službenoga popratnoga materijala SSNO-a, zapravo njihova uvoda u raspravu koji imam u osobnom arhivu. 103

Sve je manje-više jasno kada se radi o agresiji izvana u bilo kakvom obliku, ali unutrašnju nestabilnost rješavati dogradnjom koncepcije ONO u smislu njenog pojednostavnjenja u vidu centralizacije ne samo da nije prihvatljivo nego bi značilo novo nepovjerenje prema republikama i umjesto da imamo stabilnost i sigurnost, imamo sijanje nepovjerenja, pa se u tom smislu uopće ne može govoriti o dogradnji i daljem razvoju, ili građenju stabilnosti, nego o negiranju postignutoga.
Štabovi TO ne smiju kopirati komande i štabove JNA, jer se radi o dva bitno različita načina djelovanja u obrani, pa se onda mora uvažavati i organiziranje u duhu te specifičnosti.

U tijeku moga izlaganja netko je upadao, ali se iz stenograma ne vidi tko. Koliko se mogu sjetiti, bio je to general Josip Gregorić, koji je i inače ponavljao da sam ja »neki zapadni general«, nakon čega bi se svi smijali. Meni pak nije bilo do smijeha, jer sam u životu već imao premnogo ružnih iskustava s takvom vrstom primjedbi. Upada u oči da nitko iz upravljačkoga vrha JNA nije reagirao na izlaganja Atanasovskoga, Mujkića i moje, a bilo je još sličnih istupa, npr. onaj slovenskoga generala Branka Jerkiča.12
Mislim da su zaključili kako za promjene nema suglasnosti, da ih stoga ne mogu provesti legalnim i legitimnim putevima, pa da na protuteže ne treba odgovarati, jer bi se time samo trošilo vrijeme, mogli bi se zaplesti u nedosljednosti i doći u opasnost da se akcija zakomplicira, nego valja nastaviti akciju kao da je sve dogovoreno, kao da je sve prema zakonu i Ustavu, kao da nitko nema ništa protiv.

Već istoga dana Savezni savjet za narodnu obranu Predsjedništva SFRJ, kojemu je tada predsjedatelj bio Raif Dizdarević, izdao je o raspravi priopćenje za javnost, koje je bilo novo razočaranje za upravljački vrh JNA. U njemu je, primjerice,
ocenjeno da se koncepcija opštenarodne odbrane u svim kritičnim periodima posleratne izgradnje zemlje potvrdila kao najoptimalniji oblik našeg ob-rambeno-zaštitnog i vojnog organizovanja, pa se, dakle, postavlja logično pitanje čemu mijenjati nešto optimalno.

Zatim je posebno naglašeno da je neophodno sagledati mogućnost racionalnije organizacije institucija opštenarodne odbrane (...), unapređenja sadržaja, metoda i organizacije odbrambenih priprema,
što je bilo fraziranje kako se zapravo ništa ne bi kazalo. Kao treće, prihvaćeno je da treba kritički oceniti rad komiteta za ONO i DSZ i preispitati njihovu ulogu, pa i opravdanost postojanja,

12 Osvrćući se na tadašnje rasprave, general Kadijević razloge za neuspjeh pokušaja da se donese tzv. vojni amandman nalazi u Ustavu, koji je republikama - ovdje konkretno Sloveniji - davao pravo veta, te »u činjenici da su ih [Slovence] objektivno podržavali i oni koji se nisu javno sa njima solidarisali, naročito Hrvati, neki Muslimani i Makedonci«; Veljko Kadijević: Moje viđenje raspada. Vojska bez države. Politika, Beograd 1993, str. 104. 104

što je više nego blaga formulacija, jer je na sjednici bila postignuta puna suglasnost da se komiteti ukinu, pa je to najesen i učinjeno.
U zaključnom dijelu Priopćenja stoji da je Savjet
razmotrio težišne pravce daljeg razvoja oružanih snaga i ukazao na veliki značaj očuvanja njihovog jedinstva i jedinstvenog rukovođenja i komando-vanja, i doslednog ostvarivanja ustavne uloge oružanih snaga.
Utoliko se može na prvi pogled učiniti da je Kadijević odnio pobjedu, no tom je formulacijom zapravo stornirana zamisao upravljačkoga vrha JNA. Zdravorazumski je jasno da se općenita preporuka o »jedinstvenu rukovođenju i komandovanju« konkretno definira isticanjem da se to mora činiti dosljednim ostvarivanjem »ustavne uloge oružanih snaga«. Tko god da je Priopćenje pisao, obavio je odličan posao, jer je Ustav dosljedno zahtijevao da predsjedništva republika rukovode svojom teritorijalnom obranom. Aktualna rješenja osiguravala su jedinstvo vođenja i zapovijedanja, pa nikakve promjene nisu bile potrebne.
Posljednja rečenica šećer je na sve prethodno:
I ovom prilikom je podvučeno da će se Jugoslovenska narodna armija dosledno razvijati kao zajednička oružana sila svih naroda i narodnosti i de-lovati u njihovom zajedničkom interesu.
Istodobno, upravljački vrh JNA već je posve otvoreno govorio da JNA nema svoje države, te da sebi mora tražiti državu, istina, u obliku Jugoslavije, ali ne onakve kakva je bila SFRJ. Na Priopćenje se nisu oglasili nikakvom zamjerkom i tako je okončan njihov posljednji pokušaj da svoje ciljeve ostvare legalno, u saveznim institucijama.
Otad će djelovati ilegalno, vrhunac čega će biti razoružavanje TO.

10. Predavanje u Domu JNA Ljubljani 5. lipnja 1989.
Postupno sam počeo predavati dužnost generalu Kolšeku, bez žurbe, kako bih ga što bolje uputio u probleme na koje će sigurno naići. Upozorio sam ga na generala Rašetu, koji je već tada hodao od Siska do Zadra na susrete sa svojim prijateljima, kasnijim vođama velikosrpske pobune. Potkraj travnja general Kolšek me obavijestio kako sam pozvan u Ljubljanu održati predavanje umirovljenim oficirima i generalima. Dugo nismo uspijevali uskladiti datume, pa sam se u ljubljanskom Domu JNA pojavio tek 5. lipnja 1989, u 18 sati.
U karijeri sam održao mnogo tribina u cijeloj Jugoslaviji, posljednjih godina pogotovo u Hrvatskoj i Sloveniji. Bili su to uobičajeni susreti i rasprave u vremenu u kojemu smo svi

očekivali važne promjene i događaje, a ja se trudio objasniti što sam i koliko sam mogao. No, ljubljanski susret izdvajao se iz svega dotadašnjega.

Kao prvo, iznenadio sam se videći da su došli ne samo umirovljeni nego i svi aktivni oficiri, ali i velik broj građana, ukupno zacijelo više od tisuću ljudi. Dvorana je bila prepuna, posjetioci su stajali i na stepenicama i u dvorištu Doma, čak na ulici. Organizatori su mi objasnili kako su oni obavijest postavili samo na oglasnu ploču Doma JNA, ali da su za nastup doznale i najavile ga gotovo sve ljubljanske novine.
Počeo sam konstatacijom da su događaji dobili veliko ubrzanje; iz dana u dan, iz sata u sat, filmskom brzinom pristižu novosti i odvijaju se događaji od najvećeg značaja. Sve je svima pred očima, pa i najšira jugoslavenska javnost vrlo zainteresirano sudjeluje u svim događajima; na djelu je sveopća, razumljiva i opravdana politizacija. Javnost ne samo da se interesira nego se prvi put nakon mnogo godina zbiva da ona stvara događaje, da želi sudjelovati, odbijati ili odobravati prijedloge i rješenja. To je nešto posve novo, što možemo nazvati prvim koracima demokracije. Ruše se zatvorenost i isključivo pravo samo izabranih, politički podobnih, da daju ocjene i kroje zajedničku sudbinu.
Takav uvod dodatno je podgrijao atmosferu, a ja sam se nakon njega izravno obratio umirovljenima, pozdravio ih i rekao kako sudionici NOR-a u tim burnim danima treba da kažu svoju riječ, sud i zahtjev. To proizlazi iz činjenice da su upravo ratnici, s Titom na čelu, bili glavni akteri stvaranja nove, avnojske Jugoslavije, također nove Slovenije, proizišle iz Slovenskog narodnooslobodi-lačkog odbora, kao i nove Hrvatske, sagrađene na temeljima ZAVNOH-a, i jednako svih drugih republika.

- To su - istakao sam - izvorišta pune ravnopravnosti svih naroda i svih republika!
Za te riječi dobio sam velik pljesak, pa sam nastavio u istom duhu.
Kada ratnici ne bi za to bili zainteresirani, moglo bi se zaključiti da su u NOR-u bili slučajno, što nisu. Parole i ciljevi NOR-a i u Sloveniji i u Hrvatskoj bili su u znaku borbe za slobodu Slovenaca i Hrvata i svih građana tih dviju republika. A te ideje nikad nisu bile bliže ostvarenju negoli danas.
Međunarodni vojno-politički odnosi nikad poslije Drugoga svjetskoga rata nisu bili povoljniji od sadašnjih. (U tom trenutku pomislio sam na one u upravljačkom vrhu JNA koji Gorbačovljevu politiku ocjenjuju kao svjetsku katastrofu koja omogućuje najezdu NATO-a.) SSSR definitivno napušta Brežnjev-ljevu politiku i doktrinu ograničenog suvereniteta; dotad nepomirljivi blokovi sve se više u politici upravljaju pregovorima; svuda na istoku Europe zbivaju se goleme promjene. Zašto bi kod nas bilo drugačije? Istina, ima ih koji bi da se održi staro, koji bi željeli nametnuti svoju volju i ciljeve, ali Jugoslavija i sve republike u njoj mogu opstati samo kao spoj samostalnih faktora države i privrede.
SSSR jest na prekretnici, ali se mora biti oprezan u procjenama. To je velika sila i trebat će mnogo vremena dok se preporodi. SAD i uopće Zapad su bogati i u tehnološkoj ekspanziji. Dosta je bilo ispraznih priča o opasnostima s Istoka i Zapada. Ako mi unutra ne napravimo korisne promjene nego ostanemo privredno nesposobni, odvojeni od svijeta, problema ćemo zaista imati, ali ne zbog neke izvanjske opasnosti nego zbog nas samih. Za dalji razvoj nužno je političko uvažavanje republika na principima decentralizacije, koju je odavna, 1968, najavio Kardelj, i što je regulirano i Ustavom.

Oružane snage sada mogu biti mnogo manje nego ranijih desetljeća. Tehnologija rata toliko je napredovala da više nije u pitanju obrana prostora-teri-torija nego jačanje privrede, koja znači i obrambenu sposobnost.
Zatim sam govorio o nekim pitanjima vojnih strategija koje su tada bile aktualne, npr. o tome da strategija djelovanja tzv. niskog inteziteta jest neugodna, možda i opasna, ali da ta opasnost ne može biti razlog za zaustavljanje ukupnih demokratskih procesa, ekonomskih i državnih reformi; naprotiv. Istakao sam kako u susjedstvu za nas više nema opasnosti, te dao analizu svake susjedne zemlje.
Bili bismo slijepi kada ne bismo vidjeli da i u Sloveniji ima napada na JNA, »ali ja želim posebno naglasiti da ih ima više, i da su opasniji, u drugim republikama u kojima se svojata JNA, dok se neistomišljenicima u drugim republikama prijeti vojskom - tom istom JNA«. Nesumnjivo je da smo pred možda najvećim iskušenjima nakon rata: kriza je zahvatila sve glavne faktore državnoga, društvenoga i privrednoga života. Nije nepoznato da je na sceni jedan globalan, još nejasno definiran sukob različitih koncepcija izlaska iz krize. Ipak, u bitnome se može reći kako su na jednoj strani desno reakcionarne, dogmatske, birokratske, antidemokratske tendencije vraćanja na staro, a na drugoj strani konstruktivna, realistična, svijetu otvorena kooperativna nastojanja, istinski demokratska i moderna stremljenja.
Završit ću jednim citatom iz stenograma:
Svoja, zasad prikrivena zalaganja, posebno glavne snage u sukobu, neće više moći maskirati nikakvim maskama; ova je godina sudbonosna i sve se karte moraju otvoriti. Čvrsto sam uvjeren da će se tada brzo razbistriti, a javnost će se opredijeliti za one opcije socijalizma, privrede i države koje realno osiguravaju bogatiji, demokratskiji život, otvorenost prema svijetu, jednom riječju, takva stremljenja s kojima ćemo u 21. stoljeće ući visokim vlastitim vrijednostima, a ne halabukom (mitinzima), mržnjom i kao, kako nas već vani zovu, zarobljenici prošlosti. Oružane snage, TO i JNA, u našem društvu nisu i ne mogu biti arbitar ni u ekonomici, ni u državi, ni u politici, nisu i ne mogu biti iznad društva, iznad naroda i republika. Zato, nitko ne treba imati iluzija kako će prekrajati ili srušiti Jugoslaviju i u okviru nje ravnopravnost naroda i narodnosti, demokraciju i slobodu svih, a ne samo izabranih.13
Predavanje je pozdravljeno pljeskom i uzvicima odobravanja.
S nekolicinom prisutnih otišao sam u susjedni salon, gdje smo nastavili raspravu. Prvi je progovorio stari general Rade Hamović, koji je povučeno živio u Ljubljani i kojega sam odmah bio ugledao u prvom redu u dvorani.
13 Stenogram se vodio na slovenskom, što sam ovdje preveo na hrvatski.

- Slažem se s vama u mnogim pitanjima i jedino mogu reći da ste dost; hrabri. Koliko znam, vi ste još u aktivnoj službi, ali niste mnogo govorili o struč nim vojnim pitanjima, vojnim strategijama, nego o ovim aktualnim temama Da vam pravo kažem, bojao sam se uskostručnih vojnih pitanja. Tko danas mis li o općenitim vojnim teorijama? Ovo što ste govorili aktualno je i za sve na; vrlo zanimljivo.
Govorili su i drugi, a ja sam svima zahvalio na dobrom prijemu i zaključic kako sam posve siguran da nailaze veliki događaji.
Već sutradan u mojem uredu u Zagrebu našao se admiral Petar Šimić. Re kao je da je na putu iz Splita, ali da zna da sam imao predavanje u Ljubljani, te da ono u armijskom vrhu nije dobro primljeno. Javit će mi se poslije određeni! konzultacija u Beogradu, ali nije ni

nakon desetak dana. Upravljački vrh JN/ očito se nakon iskustva sa sjednicom Savjeta za narodnu obranu držao načelć da više ni na što ne odgovara nego da iza kulisa radi po svome. Ja sam pal uskoro održao predavanja i u Mariboru i Postojni, te posjetio mnoge druge garnizone u Sloveniji i Hrvatskoj.

VIT Umirovljenik (rujan 1989 - kolovoz 1990)
U životu i vojnoj karijeri politikom sam se bavio onoliko koliko se ona odnosila na tzv. vojnu politiku, na vojnu strategiju, vojni aspekt međunarodnih odnosa i, naravno, unutarnje odnose koji znatnije utječu na kvalitetu vojne sile. Dakle, nikad nisam bio u onoj politici koja bi se mogla nazvati partijskom ili čistom politikom. Nikad nisam bio ni blagajnik osnovne organizacije SK, a kamoli neki funkcionar. Mnogi obični ljudi i ne znaju da je zaista postojao stanovit postotak visokih vojnih rukovodilaca koji naprosto nisu odlazili na partijske funkcije, ili za njih nisu bili podobni, ili su naprosto u tom području bili pasivni.

Pripadao sam trećoj skupini - jednostavno, oni me nisu zvali, a ja se nisam gurao. Utoliko moj »izdvojeni« partijski status nije nastao iz nekoga osobnoga promišljanja ili svjesnoga plana; čak sam ponekad bio itekako pogođen u službi zbog toga jer nisam imao takve funkcije. No, čini se da je najprije nekima odgovaralo da se ne motam po komitetima, a onda sam i ja s vremenom shvatio da mi takva pozicija odgovara. U drugoj polovici sedamdesetih i ja i oni pomirili smo se s takvim mojim političko-partijskim statusom i sklopili prešutan sporazum da se bavim isključivo vojnostručnom problematikom i operativnim poslovima oružane sile. Bilo je i smiješnih situacija, npr. kada bi se održavao kongres nekoga SK na Topčideru, dakle, u mojim objektima, pa bi iz mojega zapovjedništva bilo pozvano desetak mojih potčinjenih da sudjeluju kao delegati, promatrači ili gosti, a ja ne bih dobio poziv ni kao gost.
U takvu statusu dočekao sam 1989, godinu umirovljenja. Znao sam da vojna osoba, kada napušta oružane snage, nosi sa sobom dokumentaciju iz članstva u SK, no meni je nisu dali, a ja za nju nisam pitao.

Najzad sloboda! Slobodan sam da nekud odem, da se vratim kad mi odgovara, da ostanem raditi kod kuće, da se pozabavim mnogim poslovima koji su me odavna zanimali, od uzgoja voća preko rada u maloj svaštarskoj radionici do lova i ribolova. Sastajem se s mnogim ranije umirovljenim generalima i beskonačno raspravljamo o politici, ekonomiji, pravdama i nepravdama, a ponajviše o onome što slijedi. Postoje deseci opcija, no malo ih je koje zagovaraju da SFRJ ostane takva kakva je; svi su za bitne primjene. S istoka zemlje čuju se jasne poruke kako treba zaustaviti demokratizaciju i vratiti sve u tvrdu unitarnu državu iz pedesetih godina, druge opcije žele preinake u Ustavu i ekonomske reforme prema programu Ante Markovića, dok vlasti u Hrvatskoj i Sloveniji promiču dalju decentralizaciju, višestranačku demokraciju i otvaranje prema zapadnim državama.
Odlazim na neke skupove političkih stranaka u Zagrebu; svi govore o demokraciji, višestranačju, slobodama, pravima...
Pratim i mnogobrojne informacije iz JNA. Oni se očigledno ne snalaze, lutaju, ali se vidi da se zauzimaju za povratak u prošlost i užasavaju demokracije. Odavna sam u sukobu s tim mentalitetom i politikom i osjećam da dolaze dani kada će se sukob bitno produbiti.

Dok je još sredinom 1989. direktiva glasila kako su stranke dopustive, pod uvjetom da nemaju nacionalni predznak, potkraj godine osnovna poruka glasi kako i nacionalni predznak neke političke grupacije ili stranke može biti legitiman ako se u programu eksplicite priznaje SFRJ kao »nedjeljiva zajednica svih naroda i narodnosti Jugoslavije« (pri čemu očito ne shvaćaju ili neće da shvate kako je ta »nedjeljivost« u izravnoj suprotnosti s ustavnim pravom republika na samoodređenje do otcjepljenja). Istomišljenike, a i sami sebe, hrabre tvrdnjom da će SKJ ostati najveća i premoćno najjača stranka u zemlji, sposobna kontrolirati procese u društvu i očuvati Jugoslaviju. Tako se upravljački vrh JNA povlači iz rova u rov dok ga događaji prestižu. Među njima nastaje panika, jer shvaćaju da ne mogu arbitrirati, a što je najgore, počinju shvaćati i da je njihova »velika« JNA značajna samo dok se eventualno oružano ne upotrijebi, te da se na toj točki raspada kao kula od karata.

Za Izvanredni XIV. kongres SKJ, koji je počeo 20. siječnja 1990, partijski vrh JNA pripremao se kao nikad dotad i u nj polagao velike nade. Osjećaju se politički slobodnijima nego ikad, videći da u vrhu SKJ sjede nekompetentni politički početnici i pokoji zbunjeni i uplašeni činovnik iz stare garde. No, slovenski i hrvatski komunisti napustili su kongres, jer nisu mogli prihvatiti diktat Miloševićeve politike, i to je zapravo bio datum nestanka Saveza komunista Jugoslavije. Miloševićev »krnji« SKJ nije ulijevao povjerenje upravljačkome vrhu JNA, pa je na samom kraju godine osnovan Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju (SK-PJ), generalska stranka koju je osmislio admiral Mamula.
U Sloveniji i Hrvatskoj SK se nezadrživo transformira u socijaldemokratske stranke i raspisuje slobodne višestranačke izbore, a SKBiH raspada se na različite grupe. Socijaldemokrati Nijaza Durakovića žele slijediti primjer Slovenije i Hrvatske, drugi bi s određenim kompromisima ipak ostali u jugoslavenskom zajedništvu, dok su treći za Miloševića. On pak za to vrijeme, usklađeno s tajnim službama, nacionalističkim mitinzima ruši autonomne pokrajine Vojvodinu i Kosovo kao konstitutivne jedinice SFRJ.

1. Spoznaja o neizbježnosti sukoba
U upravljačkom vrhu JNA konačno shvaćaju da je Jugoslaviju nemoguće održati nekom novom revolucionarnom komunističkom partijom, a još manje dragovoljnim pristankom republika. Za generale je ta spoznaja bila šok i oni se definitivno okreću sili kako bi Sloveniju i Hrvatsku prisilili na ostanak u okvirima Jugoslavije.
Iako su Ustavom SFRJ republike bile definirane kao države, pa on, dakle, nije Jugoslaviju primarno određivao kao zajednicu naroda, ili etničkih kolektiva, nego kao zajednicu država, Milošević, Kadijević i Mamula tvrde kako je jedino ispravno tumačenje da pravo na samoodređenje do otcjepljenja imaju narodi, a ne republike. Po njihovu, referendumi se ne bi održavali unutar tih re-publika-država, uz sudjelovanje svih njihovih punoljetnih građana-državljana bez obzira na porijeklo, vjeru i etničku pripadnost, nego na cijelom teritoriju Jugoslavije, neovisno o republičko-pokrajinskim granicama, i na njemu bi se birač izjašnjavao isključivo kao Srbin, Hrvat, Slovenac... Osim što je neustavan i nepoznat u praksi demokratskih zemalja, jer birača prisiljava na etničku identifikaciju, takav oblik izjašnjavanja tehnički je jedva provediv, jer zahtijeva izradu posve novih biračkih spiskova, po novim kriterijima, i otvoren je neograničenim

manipulacijama, a posve bi bili neprovedivi i njegovi rezultati i tek bi tada nastao neopisiv kaos.
Nadalje, tvrdi unitaristi drže da za očuvanje Jugoslavije smiju upotrijebiti i oružane snage s obzirom na prvi stavak članka 240 Ustava SFRJ:
Oružane snage SFRJ štite nezavisnost, suverenitet, teritorijalnu cjelokupnost i ovim ustavom utvrđeno društveno uređenje SFRJ.
Oko toga stavka dugo se vodila prava rovovska bitka, jer republike nikako nisu pristajale da se oružane snage uvode u kategoriju zaštite ustavnog uređenja i uspjele su postići da se ta formulacija razumijeva kao pravo OS za slučaj da netko izvana pokuša silom promijeniti društvene odnose i sistem u SFRJ.
Koliko god armijski vrh nije bio sposoban razumjeti procese u društvu, ipak je shvatio da ih ni oružane snage, takve kakve su, neće moći silom zaustaviti. Zato planira neutralizaciju teritorijalnih obrana uspostavom kontrole nad njihovim oružjem, prije svega u zapadnim republikama.

Međutim, problem je i sama JNA, jer je u vojničkom sastavu višenacionalna, s novacima iz svih republika, dok među zapovjednim kadrom, koliko god da je srbizacija odmakla, većinu još čine nesrpski časnici. Stoga se vojska ne može oružano upotrijebiti za provedbu unitarističke politike, ali zato se njome može manipulirati i prijetiti u skladu s poslovicom da se prazne puške dvojica boje. Tako počinje borba za vrijeme kako bi se stvorila jedna drugačija vojska koja bi mogla i htjela izvršavati zadatke upravljačkog vrha JNA. Takvu vojsku objektivno nije bilo moguće stvoriti, ali vrh JNA to nije shvaćao nego je, usprkos svemu, s neisplativim rizikom, postupno i sa strahom, ali ipak - krenuo u oružani sukob, u vlastitu propast.

Nije bilo teško predvidjeti da je sukob neizbježan, posebno od trenutka kada je sklopljen tajni, uskoro i javni dogovor armijskog vrha i srpskoga nacio-nalističko-komunističkog vrha s Miloševićem na čelu. Za vodeće političare ugroženih republika nije smjelo biti iznenađenja, jer je neodgovorno baviti se politikom na razini strategije, a ne biti sposoban predvidjeti događaje nekoliko mjeseci ili godinu dana unaprijed. Čak i neki političari kojima sam osobno bic sklon vjerovali su da se nekom uravnoteženijom politikom, stanovitim popuštanjem unitaristima, može izbjeći oružani sukob, ne shvaćajući da je za unitariste poput Mamule i Kadijevića neprihvatljiva bilo kakva iole samostalnija hrvatska politika i da oni ne mare ni za kakve, ma kako razumne argumente.
Drugi pak, s Tuđmanom na čelu, okrenuli su se ekstremnom nacionalizmu i s te pozicije krenuli u nagodbe koje od ranoga proljeća 1991. dobivaju konkretan oblik u nacrtu stvaranja čistih nacionalnih država - Srbije i Hrvatske, s maksimalnim uvećanjem teritorija.
Istina, sve do kraja 1991. Milošević i Kadijević krili su svoje prave odnose, računajući da vojnim pritiskom na Hrvatsku mogu dobiti ne samo dobar dio njena teritorija nego, s obzirom na njen položaj, automatski i cijelu BiH. To je osujećeno, ali ne toliko organiziranim vojnim akcijama iza kojih bi stajala osmišljena obrambena politika vlasti u Zagrebu, koliko spontanom akcijom branitelja i časnika koji su u očajnim uvjetima ujesen 1991. stvarali Hrvatsku vojsku i obranili zemlju. Umjesto da doživi zvjezdane trenutke, stekne dugoročne saveznike među drugim ugroženim republikama i cijelome

svijetu pokaže svoju povijesnu zrelost, službena hrvatska politika zaplela se u kompromise i nagodbe, zapostavljajući izgradnju efikasna sustava obrane.
Hrvatski izlaz iz zaista teške situacije nikako nije mogao biti u nagodbama i kompromisima, osim ako im svrha nije bilo taktičko dobivanje na vremenu. No, i onoliko vremena koliko je dobiveno nije iskorišteno za obrambene pripreme, pa je i takva taktika izgubila svaki smisao.

2. Kandidat SKH-SDP na prvim slobodnim izborima

Pratio sam rad vrhova reformiranih SK Slovenije i Hrvatske i podupirao ih; slagao sam se s njihovom politikom i u nekoliko intervjua izrijekom istaknuo valjanost takve orijentacije. Pozdravio sam raspis slobodnih višestranačkih demokratskih izbora. Bila je to povijesna prekretnica i u tim događajima nisam želio ostati postrani.
Jednoga dana telefonirao mi je predsjednik SKH-SDP Ivica Račan i pripomenuo kako bi me želio vidjeti kao kandidata stranke na izborima. Pristao sam, pa su mi iz izbornog stožera javili da mi je pripala izborna jedinica čije je središte zagrebačka općina Maksimir. No, tek što sam se upoznao s organizatorima izbora u tom području, zamoljen sam da budem kandidat u svom zavičaju.

Ondje mi je izravni protukandidat bio Stjepan Sulimanac zvani Štefina, na listi HDZ-a. Poznavao sam ga još iz vremena prije Drugoga svjetskog rata, kada je bio aktivan u HSS-u, u kojemu je i obitelj Špegelj nešto značila na lokalnoj razini. Bio je čest gost kod mojih roditelja, a poslije rata agitirao je protiv prisilnog otkupa i pokušao u svom selu Turnašici kod Pitomače obnoviti rad HSS, pa je 1949. osuđen na devet godina zatvora. Robijao je u Lepoglavi istodobno kada i kardinal Stepinac. U početku sedamdesetih opet je suđen, jer je kao pučki pisac o svom trošku tiskao knjižicu s domoljubnim pjesmama i zapisima. Tada se u zatvoru upoznao s Draženom Budišom, Stjepanom Mesićem i drugim sudionicima Hrvatskog proljeća. Bio je autentičan seljak, radićevski borac za seljačke pravice, idealist, i nikako nisam mogao objasniti zašto nije u obnovljenome HSS-u nego u HDZ-u, u kojemu je zavladao mentalitet koji s njime i s radićevsko-mačekovskom tradicijom nije imao nikakve veze.

Još prije raspisa izbora nagovarao me kod naših zajedničkih prijatelja Bla-žinčića u Turnašici da pristupim HDZ-u. Mislio je ozbiljno, ali ja sam sve okretao na šalu i izbjegavao odgovor, među ostalim, i zato što sam se odlično osjećao kao umirovljenik bez javnih obaveza. I za izborne kampanje više puta sam se susreo s njime: nikad me nije prestajao zvati u HDZ, a ja sam pak uvijek odgovarao da ću se, bude li on u HSS-u, gdje mu je mjesto, i ja odmah tamo upisati, pa ćemo se ipak naći zajedno.
U kampanji su se nizali obilasci mjesta, govori i odgovori na stotine pitanja, sve vrlo uredno i bez vrijeđanja, u toleranciji kakva se u hrvatskom političkom životu do danas nije ponovila.
Posebno mi se u pamćenje urezao nastup u prepunoj dvorani u mome rodnome mjestu, gdje sam imao tribinu zajedno s Ivanom Šiberom, profesorom na zagrebačkom Fakultetu političkih znanosti. Na podij je na početku neočekivano izišao naš mladi gradački župnik Stjepan Monšteček i obratio se o-kupljenima:
- Dragi mještani, vi znate da se Crkva ne smije miješati u politiku i da mora ostati izvan stranačkih nadmetanja. Zato vam ja i neću govoriti o strankama, ali vam mogu govoriti o

ljudima. Vi treba da glasujete za one ljude koje poznajete i koji su ponikli među vama, za koje znate da su pošteni i da vole svoj kraj, da mu žele i znaju pomoći...
Na to je prišao našem stolu i čvrsto mi stisnuo ruku:
- E, pa, dobro nam došao, dragi Martine! Nek si nam zdravo i dobro!
No, kada sam došao u Križevce, doznao sam da je jedna gospođa također na listi SKH-SDP za istu izbornu jedinicu. Iz stranačkoga izbornoga štaba ispričavaju se zbog zabune, ali odgovaraju da ne znaju rješenje, pa neka ostane tako kako je do drugoga izbornoga kruga.
Sulimanac u prvom izbornom krugu 22-23. travnja dobiva oko 18.000 glasova, ja 12.000, a gospođa iz Križevaca 7.000. Ona inzistira da ide dalje, na što odmah pristajem, popunjavam obrazac o odustanku od drugoga kruga i spokojan se vraćam u Zagreb. U drugom krugu 6-7. svibnja Sulimanac je dobio oko 28.000 glasova i glatko pobijedio. Bio je to naš danak neiskustvu - i da sam ja ostao na listi, on bi bio pobijedio svojom populističkom, seljačkom retorikom.
I tako je završio moj izlet u politiku.
Lipanj provodim u Podravini, ali povremeno dolazim u Zagreb i sastajem se s prijateljima, odlazim i kod Račana. Razgovaramo o svemu, ali najviše o JNA i njenu upravljačkom vrhu. Slažemo se da će s njima biti teškoća. Negativno ocjenujemo i HDZ-ovu galamu s natruhama ustaštva i pokušaje rehabilitacije NDH.
Sve sam se češće i s velikim hrvatskim vojnikom i političarem, generalom Ivanom Rukavinom, lucidnim vojno-političkim analitičarem i sugovornikom koji me osvajao argumentiranim analizama i predviđanjima. U nekoliko susreta koji su znali potrajati duboko u noć u glavnim crtama predvidjeli smo događaje za 1990. godinu.
Potkraj srpnja sa svojom velikom obitelji odlazim na odmor na Vis, gdje u ljepoti uvale Rogačić ljetujem već 18 godina i gdje su mi unuci prohodali, pro-plivali i narasli do dobi za samostalan izlazak na plesnjak, do kojega su kilometrima pješačili. U uvali me pronašao novinar Nedjeljne Dalmacije i zamolio za intervju. Pristao sam na nekoliko pitanja, pa se ipak naširoko raspričao.1 Manje dijelove toga kazivanja prenijele su novine u Zagrebu i Beogradu; u Zagrebu je sve ocijenjeno kao realno predviđanje mogućih događaja, a beogradske novine dale su znak ortodoksnim nacionalistima da krenu u otvorenu kampanju protiv mene.

3. Provala KOS-a u stan i prvi službeni sastanak s predsjednikom Tuđmanom 20. kolovoza 1990.
Supruga i ja vratili smo se s odmora 20. kolovoza 1990, tri dana pošto je počela otvorena velikosrpska pobuna postavljanjem barikada i naoružanih straža u Kninskoj krajini i južnoj Lici. Otvorivši vrata našega stana na zagrebačkom Srebrnjaku, imali smo što vidjeti: u dnevnoj sobi sve što se dalo pomaknuti nabacano na sredinu, a sa zida odvaljen dio drvene obloge; i u spavaonicama sve stvari nabacane na hrpu u sredinu, kao pripremljene za paljenje; jedna stražnja vrata uredno zatvorena, ali se kroz staklo vidi da su jake drvene rolete izvana polomljene; druga, manja vrata otvorena, s vidljivim tragovima nasilna otvaranja.

1 V. Dražen Gudtć: »JNA neće oružano intervenirati (razgovor s generalom Martinom Špegeljom)«. Nedjeljna Dalmacija, 1004,29. kolovoza 1990, str. 8-9. Taj intervju vjerna je slika mojih razmišljanja toga mirnoga ljeta, prvoga nakon dugo vremena, a zadugo i

posljednjega. No, zainteresiranoga čitatelja upućujem na nj prije svega zato što sam te stavove i procjene oblikovao u razgovorima s generalom Rukavinom, te su oni utoliko bili i njegovi.

U općem neredu tražim telefon da obavijestim policiju. Začudo, radio je, i policija obećava da će odmah doći. Čim su vidjeli prizor, obavijestili su nadređenoga, pa je i on odmah došao s povećom ekipom.
Prvi put vidim kako se specijalizirane policijske ekipe postavljaju za organiziranu i usklađenu istragu. Samo je voditelj hodao naokolo i klimao glavom, kao da kaže: Ovo neće biti lak posao! I meni je sve bilo čudno. Ako je posrijedi bila provala radi krađe, zašto je odlomljena lamperija? I zašto nije odneseno ništa iz vrijedne zbirke oružja? Imao sam običaj pisati pribilješke na omanjim tvrđim karticama, koje su se poslije prepisivale na pisaćem stroju ili uništavale. Držao sam ih uredno složene u kupove, a sada su bile posložene po slobodnom dijelu parketa, kao da ih je netko želio čitati. Nije, naime, bilo teško zaključiti da su tako posložene kako bi se mogle snimiti. I voditelj istrage zaključuje da je sve vrlo čudno. Još ne znamo je li što i ukradeno, no u stanu i nisam imao ništa zbog čega bi se provalnicima isplatio tolik trud.

U jednom trenutku iz neke hrpe stvari oglasi se telefon. Osoba koja se predstavlja kao Zdravka, tajnica predsjednika Predsjedništva Republike Hrvatske Franje Tuđmana, kaže kako bi me on htio vidjeti. Kada, pitam, a ona odgovara da može i odmah. Pristajem, jer ionako ne znam što bih u stanu - policajci rade svoj posao, a ja se samo dosađujem i mudrujem kome bi i zašto mogla odgovarati ta provala. Tek u automobilu počinjem razmišljati zašto li me zove. Nije valjda da me osobno želi vrbovati za HDZ, kad već u tome nije uspio stari Stefina?
Dolazim u Visoku ulicu 2, gdje mi je sve manje-više poznato, jer je u istim prostorijama bilo nekadašnje Predsjedništvo SR Hrvatske u koje sam mnogo puta dolazio. Tajnica Zdravka Bušić odmah me uvodi u predsjednikov ured. Nas dvojica smo se dotad veoma rijetko susretali i znali se zapravo samo iz viđenja. Priupitali smo se o zdravlju, ali nisam dospio pitati zbog čega me zove, jer mi je odmah, posve izravno, ponudio dužnosti ministra obrane. Nakon gotovo godinu dana mirna života u samo jednom danu dva iznenađenja: krajnje zagonetna provala u stan i službena ponuda ministarskog mjesta!
- Predsjedniče, moram malo porazmisliti. Za danas imam dovoljno iznenađenja. U stanu sam otkrio veliku provalu, a ovdje mi se nudi dužnost ministra. Sasvim dovoljno za jedan dan.
Predsjednik je na to dohvatio telefon i javio ministru unutrašnjih poslova Josipu Boljkovcu za provalu, s preporukom da se događaj temeljito istraži. Dogovorili smo se da se javim za nekoliko dana.
Vratio sam se u stan, u kojemu je bilo još više policajaca. Vidim i dvije nove osobe u civilu - samo hodaju, drže ruke na leđima i prate razgovore policajaca. Pitam voditelja istrage tko su oni, a on mi odgovara da su iz vojske. Pitam se kakav li bi to interes u svemu mogla imati JNA? Pozivam jednoga i pitam ga kakva je njegova uloga u istrazi. Prilazi i drugi, pa počinje razgovor.

Samo desetak mjeseci ranije trebalo je da budu pod mojim zapovjedništvom, ali ne znam jesu li i bili. Trebao bih ih poznavati, barem iz viđenja. Kažu da su iz vojne policije, koja

je doprije nekoliko mjeseci osiguravala stanove svih generala, pa i moj. Pošto su obaviješteni o provali došli su vidjeti kako se to moglo dogoditi. Jedan kaže da nisu trebali skidati osiguranje, što potvrđujem.
Iz susjedstva telefoniram svom nekadašnjem šefu kabineta u 5. VO i pitam ga za nepoznate vojne policajce. Odgovara mi da oni jesu u sastavu vojne policije, ali da pripadaju istražnim organima kojima rukovodi KOS i da su na službu došli pošto sam otišao u mirovinu. Dakle, tako! No, nisam ih htio uzne-miravati, to prije što se vidjelo da se voditelj istrage i njih dvojica dobro otprije poznaju.

4. Razgovori s generalom Ivanom Rukavinom

Telefoniram Ivici Račanu, jer držim kako treba da bude obaviješten o predsjednikovoj ponudi. Nema ga u uredu, pa ostavljam poruku da bismo se sutradan morali vidjeti.
Odmah potom zovem svog uzora, najvećeg hrvatskog vojnika 20. stoljeća, generala Ivana Rukavinu. Dogovorili smo se da ga uvečer posjetim. Razgovaram i s ministrom Boljkovcem. Još se nismo vidjeli, a to je prvi put i da se čujemo. Kažem mu što mi se dogodilo, a on odgovara:
- Ma da, to se događa svaki dan, ništa novo, ali istraživat ćemo, naći ćemo lopove!
Dok sam sjedio, prilazi mi voditelj istrage. Pitam ga ima li kakvih indicija i što on misli o svemu. Vrlo otvoreno mi odgovara:
- Znate, ovo je vrlo specifičan slučaj. Provalu su izvršili profesionalci i ne vjerujem da ćemo ikad išta doznati o njima. Provalnici su se u stanu zadržali najmanje pet sati, ali nisu opljačkali vrlo vrijedne stvari koje se daju lako unovčiti. Vaša je supruga dosad ustanovila da joj nedostaju jedna narukvica, jedan prsten, jedne naušnice, možda i neke druge stvari. Otisaka ima mnogo, ali procjenjujem da će analiza pokazati kako su to uglavnom vaši otisci, jer na predmetima koji su očito morali biti prenošeni rukom provalnika nema nikakvih otisaka. Radili su u rukavicama. Ima jedan trag tenisice adidas i ništa više. Ne vjerujem da ćemo naći nešto ohrabrujuće. Istragu ćemo voditi po svim nama poznatim kanalima, pa ćemo vidjeti, ali, kažem vam opet, teško ćemo do nečega doći.
Bilo mi je jasno da se radi o obavještajnoj provali, ali mi nije bilo jasno čemu toliko razbacanih stvari, zašto vandalizam?
Zaključujem kako posrijedi nije bio toliko trud da se nađu neki kompro-mitantni dokumenti, mada je i to očito bio jedan od ciljeva, koliko upozorenje vrha JNA da će se sa mnom i drugačije obračunati ako ne ostanem pasivan u aktualnim zbivanjima. Uplašili su se pred pitanjem što bi mogao učiniti donedavni zapovjednik Sjeverozapadnog vojišta, nekadašnji načelnik Štaba 1. VO u Beogradu i zapovjednik TOSRH. Takav previše zna! S vrhom JNA odavna je u sukobu, a što li će biti počne li surađivati s novom vlašću u Hrvatskoj?
Uvečer sam posjetio generala Rukavinu. Rekao sam mu kakvu sam ponudu dobio i pitao ga što misli i što mi predlaže. Kaže da nije iznenađen. Tuđman je, veli, »malo čudan čovjek«, jako drži do sebe i svojega znanja. No, savjetuje mi da prihvatim.
- Dobro je biti na poziciji s koje se može konstruktivno djelovati na politiku.
Javio mi se i Račan. Dogovorili smo se da se nađemo u njegovu kabinetu u Kockici na Prisavlju. Kada sam ga obavijestio o ponudi, predlaže mi da prihvatim i skreće pažnju na činjenicu da je posrijedi državno ministarstvo i da se ministar bira u Saboru. Kad je tako, odgovaram, molim da se u Saboru netko u ime SKH-SDP očituje o tome u smislu

suglasnosti stranke, kako bi se i tim činom dala podrška demokratskom ustroju nove vlasti.
Obavijestio sam ga i o provali i otvoreno mu rekao da je posrijedi vrlo vjerojatno akcija obavještajaca KOS-a. Složio se i opisao mi svojedobnu sličnu provalu u stan Josipa Vrhovca, bivšeg ministra vanjskih poslova SFRJ i dugogodišnjeg funkcionara u Hrvatskoj. Kasnije sam doznao da su kod njega napravili još gore stvari: osim što su sve opljačkali, primitivno su se iživljavali u stanu.
Jedan od šefova organa sigurnosti u Beogradu znao mi je nekad u dokolici pripovijedati kakve se sve metode primjenjuju prilikom upada u stanove »sumnjivaca«. Primjerice, uđu u stan i obave pregled da se ništa ne primijeti, eventualno ostave dobro skrivene bubice, mikrofone. Jedan takav upad u moj stan sasvim je sigurno već bio izveden u proljeće 1990, što mi je potvrdio potpukovnik Ivan Mavrlja, koji mi je kao oficir sigurnosti 1990. i 1991. godine pomogao mnogim važnim obavijestima.
Indicija je bilo i previše da bih dvojio o čemu je riječ. Ali, umjesto da se uplašim i povučem u osamu, razljutio sam se i odlučio uzvraćati jednakom mjerom. Bila je to kap koja je prelila čašu, pa kada sam uzeo u obzir Rukavinine i Račanove sugestije, više se nisam dvoumio hoću li prihvatiti predsjednikovu ponudu. Otišao sam u Visoku ulicu i u kratkome razgovoru kazao mu da pristajem. U nekom kontekstu spomenuo sam generala Rukavinu, na što je uzvratio:
- I Rukavina je s nama!
U predvečerje 22. kolovoza 1990. odlazim po dogovoru kod Ivana Rukavine, kažem mu da sam već bio kod predsjednika i prihvatio ministarsku dužnost, pa prenosim kojima je riječima i on spomenut.
Rukavina se nasmijao i rekao:
- Dobro je to, ali nije tako.
Zgranuo sam se nad činjenicom da se predsjednik ne ustručava manipulirati imenima i tako velikih ljudi poput Rukavine.

Rukavina je mislio kako sam dobro učinio prihvativši novu dužnost, pa se prisjetio našeg razgovora iz 1985, kada smo se, kako je kazao, »nadmudrivali« s admiralom Mamulom u vezi s mojim premještajem s dužnosti zapovjednika TOSRH na dužnost zapovjednika 5. VO.
- Onda smo zaključili kako se možda s nove dužnosti može parirati namjerama upravljačkog vrha JNA, a sada zaključujemo slično, naime da se možda s dužnosti ministra obrane može djelovati protiv pojava ustaštva. Sve je dosta dvojbeno, ali vrijedi pokušati.

U tom razgovoru, kojemu je dijelom prisustvovao i njegov brat Zlatko, general Rukavina je prvi put bez dvoumljenja konstatirao »da su vrlo mogući, u doglednoj budućnosti, oružani sukobi, jer su ciljevi beznadno sukobljeni«. Bilo mi je jasno da mi neće biti lako, ali da treba ući u tu vatru. Nisam mislio da ću baš ja nešto bitno napraviti na toj dužnosti, ali jesam držao da mi je ona ipak bliža nego mnogima drugima. A imao sam i stare neraščišćene račune s upravljačkim vrhom JNA, pa kada tome dodam otimanje oružja TOSRH i provalu u stan, jasno je da mi nije manjkalo motiva.
Kući sam se vratio kasno. Supruga je uz pomoć susjeda uspjela složiti krevete, tek da se može prespavati, a sutradan su počeli popravci vrata i definitivno utvrđivanje što nam je

odneseno. Ustanovili smo da nedostaju tri komada nakita te manja šunka s bocom konjaka, što je također bila dobra indicija o čemu se radi. Ekipa koja bi se toliko izmorila - ta radili su pet sati! - obično bi se na račun žrtve malo pogostila. Tome su poslužili šunka i konjak, a nakit je bio pokušaj maskiranja pravih razloga provale.

- Ministar obrane Republike Hrvatske
(24. kolovoza 1990 - 15. lipnja 1991)
Konačno, 24. kolovoza 1990. službeno sam pozvan na zajedničku sjednicu svih triju tadašnjih domova Sabora. Predsjednik Tuđman je pročitao prijedlog o mom imenovanju, osobno me preporučio i zamolio zastupnike da glasuju. Na moje veliko iznenađenje nastale su prave ovacije, a svi su zastupnici ustali, što je značilo da sam aklamacijom izabran za ministra obrane Republike Hrvatske.
Zaredale su se čestitke poznatih i nepoznatih, a u predvorju mi je prišao i zastupnik HDZ-a Ivan Milas, koji je gotovo 20 godina živio u Austriji, i uskliknuo:
- Sam Bog vas je poslao k nama!
Odgovorio sam mu kroz smijeh da nisam ja nikamo poslan nego da je on, Milas, došao k nama, pa tako i k meni, koji smo u Hrvatskoj bili i ostali.
U tom općem veselju pada mi na um kako ti ljudi, puni zadovoljstva što su došli na vlast, možda i ne znaju što nas sve očekuje. Smeta mi to bučno hrvatovanje i vidim kako većina u Saboru misli da će se svi problemi riješiti sami od sebe samo ako svi složno budemo pjevali Lijepu našu i mahali hrvatskom zastavom. Nisam se mogao s njima veseliti, jer sam bio svjestan da je dužnost na koju sam postavljen puna iznenađenja, možda i najopasnija od svih dotadašnjih. Bio sam siguran da će Srbija i upravljački vrh JNA ići prema svojim ciljevima svim sredstvima, pa i oružjem, ali nije mi se činilo da su toga svjesni u novoj hrvatskoj vlasti niti sam znao što o tome misle vođe drugih političkih stranaka zastupljenih u Saboru.

Možda se zaista može dogoditi da budem zgnječen u sendviču dvaju na-cionalizama: srpskoga, koji se hladne glave, naoružan do zuba, sprema na krvav obračun sa svima koji mu se nađu na putu, i hrvatskoga, koji se razbacuje velikim a ispraznim riječima, držeći glavu u oblacima izborne pobjede i ne shvaćajući ni što se sprema ni koliko je odvojen od stvarnosti.
Nisam pravnik ni političar, ali od početka mi je bilo posve jasno da je s višestranačkim izborima u Sloveniji i Hrvatskoj Jugoslavija doživjela korjenitu promjenu iako su i dotad sve, pa i te dvije republike uživale znatnu samostalnost. Bio sam zapovjednik TOSRH i nitko mi iz Beograda nije zapovijedao! Ustav mi je nalagao da u ratu koji bi nam bio nametnut izvana djelujem u operativnom jedinstvu s JNA i - ništa više!

U međuvremenu je TO u Hrvatskoj bila razoružana. Tjedan dana nakon drugoga izbornoga kruga u Hrvatskoj, 15. svibnja 1990, na redu je bila redovna smjena na čelu Predsjedništva SFRJ, kada je umjesto predstavnika Slovenije Janeza Drnovšeka predsjednik trebao postati predstavnik Srbije, Miloševićev čovjek Borisav Jović. Dan uoči te smjene, kako bi Jović čim stupi na dužnost imao sve pripremljeno, Generalštab JNA donio je tajnu odluku da se oružje TO stavi pod nadzor JNA, drugim riječima - da se oduzme.

Sada je moj zadatak kao ministra obrane bio da to oružje vratim republici koja ga je zakonito kupila ili da na neki drugi način osposobim TO, to više što je upravo počinjala otvorena oružana pobuna na dijelu hrvatskog teritorija, potaknuta, vođena i vojno opremana iz Beograda.

1. Početak rada u Ministarstvu obrane

Na novo radno mjesto u Opatičkoj ulici došao sam 26. kolovoza i susreo se s dotadašnjim ministrom Petrom Kristom. Odmah sam mu kazao kako mi je Tuđman rekao da je za nj predviđeno novo mjesto u rangu ministra, što, navodno, odgovara i Kristinim željama, ali mi se nije činilo da je vijest primio s veseljem. Obišli smo sve urede i sa svakim se posebno pozdravili. Kriste mi nije imao što posebno prenijeti - bio je ministar nepuna tri mjeseca i objektivno nije ni mogao konstituirati Ministarstvo, raniji Republički sekretarijat za narodnu obranu SRH, a čini se da za to nije imao ni predsjednikovu potporu.

Ni sam nisam znao otkud i kako da počnem, ali sam čvrsto odlučio uspostaviti sasvim nov ustroj, pokrenuti nove djelatnosti i ukinuti neke koje više nisu potrebne. Ono što sam zatekao ni u kadrovskom, a još manje u organizacijskom obliku nije bilo ni približno mojim zamislima; ni ustroj ni kadrovi nisu mogli odgovoriti budućim zadacima.
U tim prostorijama u posljednjih sam desetak godina bio možda dva puta, više se ne sjećam kojim povodom. I iz toga se vidi kako vojne operativne djelatnosti nikad nisu imale bliže kontakte s tom izuzetno važnom institucijom, ne zato što ti kontakti i tijesna suradnja ne bi bili potrebni nego zbog toga jer je SSNO želio ostvariti, pa je i ostvario punu kontrolu i vlast nad tom republičkom institucijom i za našu neposrednu suradnju nije bilo mjesta. U prostorijama sam nailazio na razbacane manipulativne stolove, prastare drvene ormare i istrošene polufotelje, te ljude koji su »radili« po nekakvom automatizmu, gotovo iz navike. Zapravo, bili su tek jedna relejna postaja između SSNO-a i općinskih i regionalnih ureda za narodnu obranu; nisu trebali ništa kreirati nego samo izvršavati ono što je stizalo iz SSNO-a.

Naravno, stvari su se iz temelja izmijenile u vremenu kada je SSNO, vođen političkim ambicijama, kretao u pokoravanje zapadnih republika. Budući da su željeli postići još veću, zapravo nedodirljivu kontrolu nad Republičkim sekretarijatom, sada već Ministarstvom obrane, postavili su mnoštvo pojedinačnih veza i unutra stvorili svoj oslonac. Svakih sedam dana iz Beograda je dolazila neka inspekcija, bilo pojedinačna, bilo ekipna. Pregledavaju i provjeravaju sve, no primjećujem da ih najviše zaokupljaju mobilizacijski planovi, vojne kartoteke i sustav novačenja. U nekim općinskim središtima SSNO aktivira svoje neposredno potčinjene organe; to je bio 41 aktivni oficir raspoređen ondje u svrhu kontrole novačenja, a ustvari operativac službe sigurnosti i KOS-a.
Dan ili dva pošto sam primio dužnost zamjenik ministra obrane Miloš Funduk donosi mi brdo različitih planova, uputa, pregleda... Kaže kako bi bilo dobro da se upoznam s time, no kako sam već bio odlučio da cijelo ministarstvo drugačije strukturiram, da uspostavim neke odjele s novim sadržajima a neke djelatnosti posve zatvorim, nisam bio voljan pregledavati tolike papire, pa sam mu rekao neka sve odnese negdje u arhiv i s dobrim registrom ostavi za eventualnu kasniju upotrebu. Jedino što sam u tome brdu papira

zapazio bio je plan inspekcije MORH-a koji je baš tih dana trebalo realizirati. Njega sam zadržao.
Po tome planu, poveća ekipa MORH-a treba da ode u pregled općina na području od Siska do Benkovca, a vođa joj je upravo Funduk. Pozvao sam ga, odobrio polazak inspekcije i dao neke dodatne upute, prije svega da prouče zabrinjavajuće pojave u tom dijelu Hrvatske, npr. djelovanje beogradskih emisara te političke sabore i zborove, kao i da ocijene uvjete rada općinskih sekretarijata za narodnu obranu.
Na terenu su se zadržali pet dana, a usmeno izvješće podnio mi je Funduk. Konstatirao je kako je sve mirno i uredno, osim što siromašnim općinama nedostaje novca; nisu vidjeli ni jednoga emisara niti uočili da se održavaju ikakvi zborovi, ali je narod dosta uznemiren i strahuje od događaja sličnih onima 1941. godine. (Ja sam pak iz pouzdanoga izvora preko pukovnika Franciškovića bio obaviješten da su članovi inspekcije prisustvovali barem jednom srpskom prosvjednom zboru - u Gračacu.) Na kraju je obećao napisati opsežan i iscrpan izvještaj.

Zahvalio sam mu na izvješću, a u vezi s financiranjem siromašnih općina kazao kako MORH nema ni dinara osim za redovnu djelatnost. Sto se pak tiče emisara, imam desetke podataka o njihovu djelovanju, neki od njih čak su me posjetili na putu prema području gdje danas vlada napetost, te dobro znam tko su - a to su bili Dušan Pekić, Stanko Bjelajac, braća Zeželji, Radojica Nenezić i još neki umirovljeni generali.
Tvrdim da nema razloga strahu od ponavljanja '41, jer se to iz objektivnih razloga ne može dogoditi, ali se slažem s njime da su se u Hrvatsku vratili neki iz emigracije koji će nam zagorčati život i pokušati rehabilitirati NDH. No, ti povratnici niti shvaćaju što je bila NDH niti znaju kako bi je rehabilitirali i je li to uopće moguće; posrijedi su slabo obrazovani ljudi koji su se u inozemstvu bavili mutnim poslovima, mahali zastavama i prijetili oružjem, pa misle da je to sasvim dovoljno za stvaranje samostalne hrvatske države.
U svakom slučaju, naša je zadaća zajednički spriječiti bilo kakvu obnovu ustaštva. Dodao sam:
- Ali, bojim se parola među Srbima u tim krajevima koje ste posjetili, ć koje govore da je za njih prihvatljiva jedino unitarna Jugoslavija i sigurna zašti ta od strane Republike Srbije. Stanko Bjelajac čak fvrdi da nikakva Hrvatskć nije moguća, ili je moguća samo pod uvjetom da Srbi dobiju široku političku teritorijalnu autonomiju.
Jedan od pukovnika koji je bio u inspekciji u općinama Knin, Donji Lapa(i Gračac iskreno mi je prišao i kazao:
- Tamo je narod uplašen, kruže svakojake glasine, kažu da se približavć užas 1941. godine... Znate, nije to bez vraga. Ni ja lično neću prihvatiti takvi; zastavu i takav grb i posve samostalnu Hrvatsku, izvan Jugoslavije. Nisam nacionalist, ali to što se radi sigurno ne valja.
Nisam se htio s njime sporiti. Bio je navršio i previše godina, i rada i života, i zaslužio mirovinu. Zato mu i ne spominjem ime. Živi u Zagrebu, cijele vrijeme rata bio je lojalan građanin, a njegovi su sinovi godinama ratovali za Hrvatsku i prošli sve bojišnice. Cijenio sam stoje iskreno iznosio svoje sumnje, pa makar i ne bio u pravu.
Najavio mi se pukovnik Ivan Mavrlja, koji je odavna bio pomoćnik načelnika za sigurnost u Sekretarijatu, sada Ministarstvu, te se od prvih dana lipnja stavio u službu nove vlasti. Naravno, kao aktivnog oficira trebalo ga je zaštititi najvećom tajnošću.

Odlično je radio i dao izuzetno vrijedna zapažanja, a umirovljen je s neznatim priznanjima; nedavno je tragično poginuo.
Kaže mi da je bio u Komandi 5. VO i da se ondje redovno sastaju oficiri s terena, naime onih četrdesetak oficira raspoređenih u općinskim sekretarijatima i međuopćinskim zajednicama, te desetak vojnih i civilnih osoba iz našeg Ministarstva. Nije riječ ni o kakvu ozbiljnu obavještajnom poslu nego se prepričava što se zbiva u Ministarstvu, dok se za mene u minutu zna kada sam došao na posao, s kim sam popio kavu, tko mi dolazi i koliko ostaje, kuda idem i s kim u Saboru kontaktiram...
- To je nedolično i uvredljivo i zato sam vas došao obavijestiti. Osobno sam neke upozorio na takvo nedolično ponašanje, pri čemu mi je odgovoreno, kao u šali, da sam i ja hadezeovac.

Samo nekoliko dana potom prijavljuje se pukovnik Drago Francišković, koji je surađivao s Mavrljom, te se još u svibnju stavio na raspolaganje novoizabranoj vlasti, što mi je i Tuđman priopćio. S njim je došao i inž. Ivica Žilec, ravnatelj Centra za obavještavanje MORH-a. Centar je bio izuzetno važan odjel, a posadu mu je činilo petnaestak osoba različitih profila: radio-tehničari, telefonski tehničari, analitičari, birotehničari...
Pozivajući se i na Mavrlju, Francišković iznosi gotovo nevjerojatne podatke o sprezi brojnih osoba iz MORH-a s organima KOS-a 5. VO: tridesetak osoba iz Ministarstva i onaj 41 oficir instaliran od strane organa sigurnosti JNA kontroliraju gotovo svu našu djelatnost, kako u sjedištu u Zagrebu, tako i najsitnije detalje u općinama.

Razgovaram sa zamjenikom Fundukom i nekolicinom drugih pukovnika, posebno s načelnikom Tehničke službe u MORH-u Milanom Lončarom. Bio je iznenađujuće otvoren i izravan:
- Moj nadređeni je savezni sekretar za narodnu obranu i ja ne mogu prihvatiti ove promjene vlasti ni rad u Ministarstvu koji ne bi bio u skladu sa SSNO-om.
Slični razgovori krenuli su i s drugima. Pokušao sam stvari dovesti na pravo mjesto i otvoriti mogućnosti konstruktivna rada u MO. Kako nisam dobio nikakav iole pozitivan odgovor, odlučio sam određen broj osoba premjestiti ili otpustiti i odmah primiti druge, stručne ljude s kojima ću moći restrukturirati Ministarstvo i početi rad u novim uvjetima.

2. Preustroj MORH-a i okupljanje suradnika

Zbog rješenja o otpuštanju 21 osobe, od čega osmorice oficira i 13 civila, digla se u javnosti velika buka, dirigirana iz vojnoga vrha i pod ideološkim pokroviteljstvom unitarista u već posve dezorijentiranome Savezu komunista i generalskome SK - Pokretu za Jugoslaviju. Intonaciju medijskoj hajci davala je, logično, beogradska Politika, no i jedan novopokrenuti hrvatski tjednik, koji se u zaglavlju kitio oznakom nezavisnosti, pronosio je istovjetnu tezu:
U procijepu izvršne hadezeovske vlasti našao se pripadnik dojučerašnjih komunista general Martin Špegelj: na podugačkoj listi onih koje treba odstri-jeliti našli su se mahom Srbi, Crnogorci, Jugoslaveni i jedan Hrvat (...) Riječ je o diskriminaciji.1
No, posrijedi nije bio nikakav »višak Srba«, iako ih je u MORH-u bilo 42%, dakle tri i pol puta više od njihova udjela u stanovništvu Hrvatske, nego zaista višak činovnika, što se vidi iz podatka da je njih otpušteno gotovo dvaput više od oficira. Među otpuštenima bilo je 11 Srba, sedam Hrvata, dva Muslimana i jedan do danas nepoznate nacionalnosti. Kada se to događalo, nitko, pa ni ja, nije znao nacionalni sastav otpuštenih niti nam je to

bilo ikakvo mjerilo. Ne može se govoriti ni o kakvom »odstrelu«, jer su propozicije otpusta bile više nego povoljne: pet osoba ide odmah u mirovinu jer su ispunili sve uvjete, četiri se raspoređuju u upravi na druga, njima odgovarajuća radna mjesta, dok će svi ostali šest mjeseci primati plaću od Ministarstva kao da su u njemu u radnom odnosu i Ministarstvo im je dužno pomoći kod novog zaposlenja.
Ali jest istina da nisam htio tolerirati ne samo birokratizaciju i profile kadrova koji u novom ustroju jednostavno nisu imali što raditi nego ni tajnu djelatnost protiv Ministarstva.

1 Jasna Tkalec: »Višak Srba ili činovnika?«, Novi Forum, 2. studenoga 1990.

Dovršio sam nacrt nove strukture i o njoj iscrpno referirao predsjedniku vlade Josipu Manoliću, koji se sa svime složio. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske imalo je sljedeće odjele:
1) za novačenje i mobilizaciju;
2) kadrovski;
3) materijalno-financijski;
4) vojno-operativni i planski;
5) obavještajno-sigurnosni, odnosno Odjel za veze i šifre kojemu je pripadao i Centar za obavještavanje; te
6) birotehnički.
Neki su nazivi ostali isti, ali su sadržaj rada i profili u odjelu bili posve drugačiji. Više nije bilo odjela za pripremu i planiranje obrane u privredi RH, za neoružani otpor, planiranje vježbi izvršnih organa vlasti itd.

Za tako strukturirano Ministarstvo valjalo je pronaći ljude koji stručnošću mogu pokriti navedene poslove. Na razgovor sam pozvao najmanje 50 osoba koje su željele napustiti JNA (takvih je bilo mnogo, naročito onih koji su bili na službi u drugim republikama), te meni poznate osobe koje su u posljednjih nekoliko godina iz raznih razloga bile izišle iz JNA, a čija je stručnost odgovarala novoj strukturi i novom opisu radnih mjesta.
Tako su ubrzo u Ministarstvo došli general Tomislav Bjondić za vojno-ope-rativnu i plansku specijalnost, te pukovnik, danas brigadir u mirovini Drago Francišković, po struci obavještajno-kriptografske specijalnosti. On je već od svibnja radio na uspostavi obavještajnih i kontraobavještajnih ustroja MORH-a i dao je golem doprinos uspostavi Ministarstva i njegove obavještajne službe. Poslije moga postavljenja za glavnog inspektora obrane radio je u Inspekciji, prošao sve bojišnice i borio se širom Hrvatske. Zbog svoga poštenoga rada i uske suradnje sa mnom došao je u sukob s novokomponiranim obavještajnim djelatnicima, te je nakon pet godina teškog rada umirovljen bez ikakva priznanja.
Stigli su i pukovnici Ivan Karakaš, visoko stručan u poslovima novačenja i mobilizacije, dr. Antun Benčić, specijalist za materijalno-logističke poslove i vojnu tehniku, Stjepan Kerčmar, koji je bio završio najviše vojne škole, specijalist za operativno-plansku djelatnost, inž. Drago Falica, specijalist za vojnu borbenu tehniku i streljivo, Petar Ljubičić za inženjeriju, Bekir Dedić za mobilizacij-ske poslove, te Josip Kovač i Josip Brauneger, kao i časnik sanitetske službe, potpukovnik Zdravko Srček, te bojnik Zdravko Kuzelj, specijalist za oklopne postrojbe.

Među desetak civila valja spomenuti inž. Darka Kovačića, te pravnika Ivana Trobentara koji je u danima ustrojavanja MORH-a obavio velik posao kao šef kabineta ministra, a uvelike je pridonio i da pobijedimo u kasnijem sukobu s upravljačkim vrhom JNA u povodu KOS-ove špijunske manipulacije s uvozom oružja. Profesorica engleskoga jezika Mirjam Antolić zapravo je ni iz čega stvorila novi ustroj administrativnih i knjigovodstvenih poslova, a svojim je prevodilačkim sposobnostima u vrijeme uvoza oružja mnogo pridonijela urednom naoružavanju naše policije i obrambenih snaga. Danas je I. Trobentar djelatni pukovnik, a M. Antolić djelatna bojnica HV.

U Centru za obavještavanje promijenjeno je pet osoba; dotadašnji su zaposlenici, pošto su im predočeni konkretni dokazi o dojavljivačkoj djelatnosti, sami napustili posao. Novopostavljeni ustroj počeo je vrlo brzo funkcionirati. Koordinaciju među odjelima najprije je obavljao šef moga kabineta, a kasnije Vojnooperativni odjel, jer su gotovo svi ostali odjeli radili, i u dinamici i u sadržaju, upravo njegove poslove. Operativni odjel ranije uopće nije postojao nego sam ga ja uspostavio pošto je RSTO s generalom Zdravkom Novoselićem na čelu odbio odgovarati Predsjedništvu RH, kako je to Ustavom bilo regulirano. Na taj je način Ministarstvo obrane preuzelo sve poslove mobilizacije te ustroja i vođenja Teritorijalne obrane RH, što je bila velika promjena.2
Doduše, nismo kontrolirali oružje TO, no mnogo je važnije bilo uspostaviti kontrolu nad ustrojima TO, jer ima li se ustrojena vojska, odana političkim ciljevima vlastite države, u suvremenom svijetu nije osobita teškoća nabaviti za nju potrebno oružje, kako se to kasnije i potvrdilo.
Ministarstvo obrane naslijedilo je ugovor po kojemu SSNO raspoređuje 41 oficira JNA u opanske i oblasne organe narodne obrane na teritoriju RH; oni su formalno bili na poslovima nadgledanja novačenja, a stvarno su posrijedi bile ispostave KOS-a. Pukovnici Francišković i Mavrlja pronašli su u arhivu taj ugovor SRH i JNA, s odredbom da on, ako ni jedna strana ugovornica ne postavi zahtjev za produženje, automatski prestaje važiti 1. siječnja 1991. godine.
Odmah sam oficire iz Ministarstva poslao da određenim osobama u sekretarijatima za narodnu obranu općina i zajednica općina priopće neka se oficirima koji nadgledaju novačenje ne daju na pregled kartoteke vojnih obveznika i mobilizacijski planovi. Pustio sam da ugovor istekne, pa izdao nalog da se do 5. siječnja svi ti oficiri jave Zapovjedništvu 5. VO na raspored, odnosno da mu se stave na raspolaganje. Kako ih ne bih prijevremeno ugrozio, tako sam postupio i s onima s kojima sam surađivao, npr. pukovnicima Ivanom Ma vrij om i Draganom Andrićem, pa ih tek polovicom 1991. povukao u MORH.

2 Predsjednik Tuđman je još potkraj lipnja 1990. pozvao generala Zdravka Novoselića, zapovjednika TORH, i zahtijevao da mu objasni zašto je TO razoružana. Novoselić je odgovorio da je tako zatražio SSNO i na tome je ostalo. Do kraja te godine u razgovorima sa mnom pukovnici Janko Brunec, Vinko Mrkonja, Dragan Andrić i drugi u RŠTO izrazili su spremnost sudjelovati u akciji vraćanja oružja, ako do nje dođe, no general Novoselić, načelnik Štaba TORH general Vračarević, te pukovnik Vladimir Božičević uopće nisu htjeli razgovarati o toj temi. U početku siječnja 1991. izravno sam ih u svom uredu pitao koga će slušati -legalnog predsjednika Republike Hrvatske ili generala Kadijevića, na što su odlučno odgovorili da njima zapovijedaju samo Kadijević i

Savez komunista. Usprkos takvu držanju, zapravo izdaji, Tuđman ih je smijenio tek pošto je Republički štab TO pokraj 1990. počeo pomagati srpske ekstremiste u Vojniću, navodno samo odjećom i obućom.
Slovenska vlast je i u tom pogledu bila energična i dosljedna. Kada je zapovjednik njihove TO general Ivan Hočevar sredinom svibnja 1990. također odbio lojalnost Republici Sloveniji i izvršio nezakonitu naredbu iz Beograda o predaji oružja, predsjednik Milan Kučan ga je odmah smijenio i postavio lojalnoga pukovnika Janeza Slapara.

SSNO je bio zatečen. Protestirali su, ali zakonita načina za popravak nije bilo i morali su se pomiriti s činjenicom da su izgubili razgranatu agenturnu mrežu u Hrvatskoj.
U Ministarstvu smo u kratku vremenu obavili golem posao: radili smo planove za uklanjanje oružane pobune u Kninu, potkraj prosinca 1990. godine izradili smo i cjelovit plan obrane zemlje, što je bio velik i vrlo stručno urađen posao, a izrađen je i novi Zakon o obrani Republike Hrvatske. Najdelikatniji posao obavljen je kupovinom i rasporedom oružja za policiju i ustroje TO, te izradom planova mobilizacije za tridesetak brigada. Ministarstvo je bilo relativno malo, ali odlično organizirano i s vrlo stručnim osobama, te je moglo rješavati i najteže zadatke. No, kako u prostorijama u Opatičkoj ulici 1 više nije bilo moguće čuvati i ažurirati strogo povjerljive planove, dogovorio sam se s MUP-om da mi iznajme svoje nedovoljno iskorištene prostore na Tuškancu. Ondje sam premjestio cijeli Operativno-planski odjel, dio Logističkoga odjela zadužen za naoružanje i tehniku, te Odjel za sigurnost i obavještajne poslove. Da bih izbjegao susrete s mogućim agentima KOS-a, preselio sam i svoj kabinet.

3. Prvi plan za uklanjanje pobune u Kninu (rujan 1990)
Pojavni oblici pobune dijela Srba u Hrvatskoj bili su vidljivi već s proljeća 1990. godine. Odlazak vodstva SKH s 14. kongresa SKJ bio je nekim velikosrpskim emisarima znak da krenu u srpske krajeve u Hrvatskoj i pokušaju stvoriti protuhrvatski pokret, uvjeravajući narod kako nije moguća nikakva Hrvatska koja ne bi bila u čvrstoj, unitarnoj jugoslavenskoj zajednici. Na tu temu održano je desetak zborovanja na prostoru od Srba do Petrove gore.
Kako su se približavali višestranački izbori, tako su u područjima sa srpskim stanovništvom rasli nervoza i nepovjerenje prema Hrvatskoj i Hrvatima. Takvo raspoloženje stvarali su, vješto manipulirajući traumatskim sjećanjima na razdoblje NDH i emotivnom vezanošću tih ljudi za jugoslavensku zajednicu, umirovljeni generali Dušan Pekić, Radojica Nenezić, Stanko Bjelajac i drugi, dok su stranački vode Vuk Drašković i Vojislav Sešelj, obojica nekoć tvrdokorni komunisti koji su se preobratili u četnike, nizom huškačkih i šovinističkih istupa širili mržnju i izravno poticali oružanu pobunu. Pokrovitelji takve djelatnosti bili su Milošević, Jović i upravljački vrh JNA.
Njima je, nažalost, posao olakšavala neobuzdana retorika HDZ-a: s jedne strane, tumačenje NDH kao ostvarenja hrvatske težnje za samostalnom državom, a s druge izjednačavanje partizanstva, posebno partizana Srba, s četniš-tvom. Polazna osnova toga zla bila je Tuđmanova izjava na Prvom općem saboru HDZ-a 24. veljače 1990. godine da »NDH nije bila samo puka >kvislinška< tvorba i >fašistički zločin< već i izraz političkih težnji hrvatskog naroda za svojom samostalnom državom«. Ta izjava i dolazak

proustaških elemenata iz inozemstva, koji su javno hvalili i slavili Pavelića, dolijevali su ulje na vatru srpske oružane pobune.
Naravno, valja imati na umu da je ta pobuna bila dugoročno pripremana iz Beograda i da bi se u nekom obliku sigurno bila ostvarila neovisno o tome tko bi u Hrvatskoj došao na vlast i kakva bi mu bila retorika, ali je isto tako sigurno da bi velikosrpski emisari - da je vlast u Zagrebu vodila pametniju politiku, koja u najmanju ruku ne bi projektante rata gotovo svakodnevno hranila neodmjerenim i uvredljivim izjavama - znatno teže nahuškali Srbe na oružje, barem u krajevima u kojima nije bilo četničke tradicije iz Drugoga svjetskog rata.

U drugoj polovici kolovoza 1990. oružana pobuna se od Knina postupno širi prema Donjem Lapcu, kuha se i u Vojniću, na Kordunu, kao i u Pakracu, u Slavoniji. Potkraj mjeseca imamo i potvrđene podatke da su na improviziranim barikadama poluuniformirani ljudi s oružjem koje pripada TORH.
Ministar unutrašnjih poslova Boljkovac šalje tri policijska helikoptera u Knin da smiri situaciju, smijeni vođe pobune odnosno policajce koji su otkazali poslušnost i osigura uredan cestovni i željeznički promet. Tu akciju onemogućio je načelnik Generalštaba OS SFRJ general Blagoje Adžić, zaprijetivši da će poslati borbene avione JNA i srušiti helikoptere MUP-a ako se odmah ne vrate u bazu, jer da nemaju odobrenje kontrole letenja za polijetanje!?
Ja sam pak s predsjednikom Tuđmanom otišao na svečano otvorenje Prvenstva Europe u atletici, koje se od 27. kolovoza do 1. rujna održavalo u Splitu, što mi je bio prvi izlazak iz Zagreba kao ministra obrane. U Splitu sam se susreo s admiralom Milom Kandićem, zapovjednikom Vojnopomorskog vojišta. Razgovarali smo i o Kninu i admiral se složio da je ondje potrebno uvesti red, što je u nadležnosti organa unutrašnjih poslova Republike Hrvatske.
Prvih dana rujna 1990. odlučio sam osobno obići krajeve u kojima je bila naznačena ili potvrđena pobuna. S Tomom Golemom i drugima iz osobne pratnje prišao sam automobilom Kninu s bosanske strane; na cesti Grahovo - Knin nije bilo barikada kao ni u samom gradu znakova pobune. Na izlasku iz Knina prema Plitvicama i Zagrebu naišli smo na nekoliko barikada na kojima nije bilo posada. Vidio sam da je promet još moguć, ali da na pojedinim barikadama treba bitno usporiti vožnju iako tada još nitko nije pregledavao ni zaustavljao vozila. Barikade su bile načinjene na razne načine, uglavnom od hrpa kamenja, navoza zemlje i šljunka te posječenih stabala, balvana. Prolazili su mnogobrojni autobusi i automobili prema moru, kao i oni kojima su se ljudi vraćali s ljetovanja, što mi je dalo ideju da se u Knin uđe autobusima s tri strane: od Zagreba, Grahova i Splita.
Ubrzo po povratku, 10. rujna, pozvan sam kod predsjednika Tuđmana u Visoku ulicu 2, a sastanku je prisustvovao i predsjednik vlade Josip Manolić. On je na toj dužnosti 24. kolovoza zamijenio Stjepana Mesića, koji je na istome saborskome zasjedanju na kojemu sam ja prihvaćen za ministra obrane izabran za člana Predsjedništva SFRJ umjesto opozvanoga Stipe Suvara. Predsjednik je kratko analizirao sigurnosnu situaciju u Hrvatskoj, govoreći da se iz dana u dan pogoršava, a najveća je prijetnja »balvanska revolucija«. Sve dok se to zbiva, ne možemo tvrditi da smo vjerodostojna država ni djelovati u tom smislu. Manolić je kazao da se neprekidno pregovara s nekim istaknutim Srbima, ali bez rezultata.

Na kraju, obraćajući se meni, predsjednik je zaključio:
- Moramo što prije pripremiti plan po kojemu će naša policija upasti u Knin, svladati one koji su otkazali poslušnost MUP-u, maknuti barikade i uspostaviti red i normalan život u tom području. Nakon te akcije u gradu i okolici treba ostaviti jake posade naše policije.
Budući da sam netom bio prošao tim krajevima, imao sam dojam da se takva akcija može brzo provesti. Pobuna je bila u začetku, učinilo mi se da i nema neku jaču podršku naroda, i da su problem samozvani vode, milicionari, te nekolicina ekstremista u općini Knin. Pitao sam predsjednika što mi stoji na raspologanju za izvršenje tog plana.
Odgovorio mi je Manolić, spominjući Policijski odred za posebne namjene iz Lučkoga i, po potrebi, njegova ojačanja iz policijskih postaja u drugim krajevima Hrvatske.
Trebalo je ponovo opservirati sam Knin i okolicu, točno odrediti pozicije objekata i osoba što su trebali biti obuhvaćeni planom, pronaći plan grada u štc krupnijem razmjeru kako bi se imao pregled detalja, te moguće naše suradnike koji bi djelovali iznutra, u Kninu, kada akcija počne...
Zamolio sam zamjenika ministra unutrašnjih poslova Pericu Jurića da sa svojim ljudima obavi taj posao. Za nekoliko dana dobio sam brojne i izuzetne dobre infomacije iz Knina. Nabavljene su mape i planovi grada, imena i raspored osoba odgovornih za pobunu, unutrašnji raspored zgrada koje je trebale zauzeti, a na raspolaganju su stajale i tri ekipe naših ljudi s kojima se može računati u akciji, uključivši i nekolicinu iz same policijske postaje koja se bila odmetnula pod vodstvom Milana Martića.
U Kninu je bilo sjedište Zapovjedništva 9. korpusa, koji je pripadao Vojno-pomorskom vojištu. Zapovjednik mu je bio general Spiro Niković, koji je slijedio zapovijedi admirala Kandića, što je davalo naslutiti da se ne bi miješao u unutrašnje poslove Hrvatske. Zbog svega toga informirao sam se o stanju mjesnoga garnizona JNA. U samome gradu 9. korpus je imao artiljerijsku pukovniju s izuzetno malim brojem vojnika, neke manje jedinice i vod Vojne policije, ukupno ne više od 120 vojnika i oko 40 oficira. Jedan je razlog bio u tome što su baš tih dana bili otpušteni vojnici koji su odslužili vojni rok, a novi još nisu biL stigli, dok je drugi, osnovni razlog takve slabosti garnizona u Kninu bilo to štc je 9. korpus glavne efektive imao na obali - u Zadru, Šibeniku i Splitu, te u Benkovcu i Sinju.

Policijska (milicijska) postaja u Kninu imala je oko 70 policajaca, od čega su dvije trećine bile na redovnim dužnostima, a trećina kod kuće, na bolovanju itd. U samoj postaji ni u jednom trenutku nije bilo više od 20 do 25 policajaca Svi objekti koje je trebalo zauzeti bili su u relativno malom krugu, čak je i privatni stan Milana Martića bio nedaleko od policijske postaje. Znao sam približno vrijeme kada dolazi na posao i odlazi kući, te imao nacrt unutrašnjosti postaje, općine, Radio-Knina i svih drugih važnih zgrada.
Ipak, nije sve bilo jednostavno. Predsjednik Predsjedništva SFRJ Borisav Jović uvjeravao je Stjepana Mesića da su neredi u Kninu u našoj nadležnosti, no držao sam da on zapravo priželjkuje incident; što teže i dalekosežnije budu njegove posljedice, to bolje. Stanovita nepoznanica bio je i general Blagoje Ad-žić, koji će možda osobno narediti djelovanje JNA. Iako sam držao da bi njihov nastup bio bezopasan, štetniji njima negoli nama, sve to moralo se uzeti u razmatranje i pripremiti odgovore za sve situacije kako bi akcija protekla s najmanje rizika.

Plan je bio vrlo jednostavan: 12 autobusa različite veličine i oko 15 putničkih vozila ulazi u Knin iz navedena tri smjera, a sve u autobusima maskirano je kao da se radi o odlasku na odmor ili povratku s njega. U svim autobusima i putničkim automobilima organizirano je djelovanje za slučaj da neka patrola policije iz Knina pokuša izvršiti kontrolu autobusa. Bio je predviđen način svladavanja takve patrole i njen smještaj u autobusu.
Dolazak djelatnih grupa do objekata planiran je vrlo precizno; za neke sam vrijeme izračunao u sekundama. Planirao sam devet djelatnih grupa:
1. grupa za dodatno izviđanje i veze, koja prva neprimjetno ulazi u grad i javlja o eventualnim promjenama situacije;
2. grupa za zauzimanje policijske postaje i manja podgrupa za uhićenje M. Martića;
3. grupa za upad u zgradu općine, uhićenje odgovornih za pobunu i prekid svih vrsta veza;
4. grupa za upad u Radio-Knin, odakle će se po potrebi dati umirujuća priopćenja građanstvu;
5. grupa za kontakt sa Zapovjedništvom 9. korpusa, s nekoliko podgrupa koje imaju zadatak izvršiti eventualna zaprečavanja dođe li do angažiranja vojnih snaga;
6. grupa koja se dijeli na nekoliko podgrupa za kontrolu ulica, raskrižja, po-sjedanje kninske tvrđave i ostvarivanje veza s našim unutrašnjim grupama u gradu;
7. grupa za logistiku i medicinsko zbrinjavanje, koja ujedno ima zaposjesti Dom zdravlja u Kninu;
8. grupa kao taktička rezerva za djelovanje prema potrebi;
9. grupa za zapovijedanje i veze, u kojoj sam imao osobno biti.
Naoružanje odreda za intervenciju bilo je raznoliko, od pušaka sačmarica do ručnih bacača granata, ručnih bombi i mina različite vrste i namjene; mnogi policajac raspolagao je dvama, čak trima borbenim sredstvima. Za potrebe akcije nabavio sam više od stotinu pancirnih košulja veće otpornosti za policajce na najdelikatnijim zadacima.

Nacrt upada i djelovanja snaga MUPRH u Kninu

Plan sam radio sam, jer sam htio postići apsolutnu tajnost do trenutka izvršenja. Polovicom rujna bio sam gotov, pa sam se javio predsjedniku kako bi se upriličilo službeno predstavljanje plana. Tome su još prisustvovali predsjednik vlade Manolić, ministar unutrašnjih poslova Boljkovac i, mislim, predsjednik Sabora Žarko Domljan. Pošto sam sve izložio, predsjednik je ocijenio da je plan vrlo izvodiv i da predviđa sve moguće situacije. Rasprava se zapravo prenijela na pitanja razgovora i pregovora s idejnim vođama pobune, sa stavom da treba tražiti, ako je ikako moguće, mirno rješenje. I sam sam rekao kako je bolje danima pregovarati negoli minutu ratovati. Tu moju opasku kasnije su predsjednik Tuđman i njegovi ljudi vrlo često ponavljali, pa i onda kada za nju više nikako nije bilo mjesta, naime od kraja srpnja 1991.
Netko je predložio da jedna ekipa ugovori još jedan pregovarački susret, pa ako i on propadne, da se pokrene plan; dotad se akcija odgađa. Otišao sam u MORH i plan spremio u trezor. Dani su prolazili, razgovori se stalno nastavljali i propadali, a meni ionako u Ministarstvu nije manjkalo posla, prije svega na uvozu i distribuciji oružja za policiju i TO.

4. Početak naoružavanja Republike Hrvatske

Bilo je, naime, jasno kako nema nikakva izgleda da se naoružanje TO vrati pod našu kontrolu. Štoviše, general Adžić inzistirao je da se i oružje koje je slučajno ostalo u našim skladištima odmah preda »na čuvanje« u vojna skladišta.

Ministar Boljkovac i ja referirali smo 21. rujna 1990. predsjedniku Tuđmanu cjelovito o sigurnosnoj situaciji u zemlji. U zaključku, na moj prijedlog, predsjednik je rekao kako bi trebalo uvesti naoružanje za policiju, tada opremljenu samo kratkim oružjem, te dodao kako bi možda dijelom naoružanja trebalo opremiti i Teritorijalnu obranu, »neke manje jedinice«, kako je precizirao, o čemu da će donijeti odluku za dva, tri dana.

Stoga sam ga ponovo posjetio 25. rujna, podsjetio ga na te riječi i izložio sistem financiranja uvoza oružja. Naime, čim sam primio dužnost ministra obrane, zapovjedio sam da se sva novčana sredstva što ih poduzeća, pojedinci i drugi izdvajaju u Fond narodne obrane uplaćuju na poseban račun Ministarstva financija. Time sam spriječio da novac dobiju Štab TORH, koji je otkazao poslušnost vlastima Hrvatske, i JNA. Posrijedi je bilo oko 200 milijuna dinara na godinu, te još 50 milijuna iz tzv. Fonda za skloništa. Bilo je to vrijeme Marko-vićevih reformi i sav se novac mogao zamijeniti po tečaju 7 din = 1 DM, što znači da se na taj način do kraja 1990. na računu Ministarstva financija moglo naći nešto više od 37 milijuna DM.

Predsjednik je prokomentirao da niukom slučaju nećemo dodatno financirati vojsku, tj. JNA, pa dohvatio telefon, pozvao predsjednika vlade Manolića i rekao mu:

- Doći će general Špegelj, pa riješite to.

Otišao sam kod Manolića, no samo što smo se pozdravili, kadli i on dohvati telefon, pozove ministra financija Marijana Hanžekovića i rekne otprilike:

- Doći će general Špegelj, pa uredite to.

Sad sam već počeo razmišljati što li to znači i zašto ne želi sa mnom progovoriti ni riječi o tako važnu poslu. Otišao sam kod Hanžekovića i sebi obećao da ću od svega odustati ako me i on tako ekspresno otpravi. Međutim, Hanžeko-vić me lijepo primio, a iz onoga što mi je govorio bilo je vidljivo da su Tuđman, Manolić, on i možda još netko o tome u posljednja dva dana ipak raspravljali.

Za mene je to bilo uvredljivo, jer je značilo da su mi radili iza leđa. Bilo je očigledno kako su pristali da se Hrvatska naoružava i priprema za obranu, ali su pritom uzeli pristojnu distancu, pa ako ispadne loše, odgovarat ću ja, a ne cijeli vrh hrvatske vlasti. Na stanovit način to se i dogodilo potkraj siječnja 1991, kada sam ostao manje-više sam u borbi s KOS-om i kada mi je predsjednik preko emisara predlagao da se predam vojnom sudu JNA.

Naravno, još nikakav novac nije bio pristigao na račun. No, ministar Han-žeković je objasnio da uvoz oružja može početi odmah, a plaćat će se pozajmicama s drugih pozicija, što će se vratiti kada radne organizacije i drugi subjekti uplate svoje obaveze za 1990. godinu. Bio sam zadovoljan, pa sam otišao u MUP da se posavjetujem o tome tko bi mogao pomoći u isplati. Kako su u pitanju bila međunarodna plaćanja, za što MORH nije imao stručnjaka, ministar Boljkovac odmah je predložio Franju Gregurića, direktora vanjskotrgovinske tvrtke Astra, kojeg dotad nisam poznavao.

Pozvali smo ga da sutradan dođe u MUP gdje nas je Boljkovac upoznao i odmah se povukao. Već prve rečenice učinile su nas prijateljima; osjetio sam Greguićevo povjerenje i radovalo me što je odmah pristao pomoći.
Drugi susret utanačili smo za sedam dana, a dotad sam ja trebao učiniti svoj dio posla. Zamolio sam ministra vanjskih poslova Zdravka Mršića da mi pomogne uspostaviti kontakte u inozemstvu, najprije s prijateljima u Mađarskoj, a poslije sam uspostavio određene veze s još tri europske države i svuda naišao na puno razumijevanje. Bilo je očito da problema s nabavom neće biti, ali me mučila cijena kvalitetnoga oružja. Morao sam postupati krajnje štedljivo, među ostalim, i zbog toga jer su se drugi distancirali od tog posla.

5. Drugi plan za uklanjanje pobune u Kninu
Tada, u početku listopada, na zahtjev predsjednika Tuđmana, počeo sam istodobno raditi na drugom planu uklanjanja velikosrpske pobune.
U međuvremenu se, naime, u kninskom kraju mnogo što promijenilo nagore. Odnekud su znatno pojačane policijske snage pod kontrolom Milana Martića. Podatak koji sam tih dana primio govorio je da se broj policijaca povećao na oko 120. To je bilo moguće, jer je Martić raspolagao rezervnim uniformama, koje je mogao nabavljati i u susjednoj BiH, a ni oružja mu nije nedostajalo: skladišta JNA već su dobrim dijelom naoružavala ne samo odmetnute policajce nego i civile na barikadama. Barikada je bilo sve više i ponekad je policija u njihovoj blizini zaustavljala vozila radi kontrole dokumenata. Na željezničkoj stanici bila je postavljena stalna manja policijska postaja, na ulazu u zgradu Općine dežurala su dva policajca, a Martić je u dolasku i odlasku imao pratnju.
Dojavljeno nam je i da se u selu Golubiću, sjeverno od Knina, pojavila neka »vojska« s četničkim kokardama, oko 300 naoružanih ljudi.
Prvi plan mislio sam provesti gotovo bez uporabe oružja, iznenadno i u najvećoj brzini, te tako svih staviti pred svršen čin i pokazati odlučnost legalne vlasti u uspostavi reda. Drugi plan nije mogao računati da će proći bez oružanog sukoba i znatna povećanja ukupnoga broja policajaca u akciji.

Osnovu, međutim, nisam bitno mijenjao. Povećao sam broj djelatnih grupa, kao i broj objekata koje je trebalo staviti pod kontrolu, a računao sam i na desetak teretnih automobila s ojačanim stranicama kao zaštitom od puščanih metaka. Bio sam siguran da će doći do provjere dokumenata i da je moguće da Martićeve policijske patrole otkriju akciju. Zato sam u tom dijelu plana gotovo za svako vozilo predvidio taktički postupak za zarobljavanje patrole, makar po cijenu uporabe oružja. Formirana je i jedna nova djelatna grupa za osiguranje od smjera Golubića, a tražio sam i dobio značajno vojno-obavještajno pojačanje od organa SDS Splita i Livna.
Ponovo sam izložio plan predsjedniku Tuđmanu. Složio se, ali je napomenuo da je upravo u tijeku jedna ozbiljnija pregovaračka akcija; našli su se neki novi pregovarači koji obećavaju stanovit uspjeh i smirivanje. Zato je ponovo odlučio da se realizacija plana odgodi za deset dana, pa sam i taj plan strpao u trezor i produžio raditi na naoružavanju RH, koje je bilo u punom zamahu.
Taj put sam lakše prihvatio odgodu i složio se da pregovori imaju prednost. Bio sam gotovo siguran da će prilikom upada u pojedine objekte doći do oružanog sukoba, a kada on jednom počne, moguća su svakovrsna neugodna iznenađenja. S druge strane, u slučaju

većeg sukoba ne mogu računati na brzo djelovanje i brz završetak akcije. Samo nekoliko naoružanih ljudi u nekoj zgradi može znatno produžavati sukob, a to je za akciju koju sam planirao bilo pogibeljno.

6. Kupovina oružja u Mađarskoj (listopad 1990)
Ministar Zdravko Mršić i ja otputovali smo 5. listopada u Mađarsku, pri čemu me jedno privatno iskustvo činilo dodatno samopouzdanim.
Uoči raspada Varšavskog ugovora družio sam se s mnogim mađarskim lovcima, te tako upoznao i jednoga šezdesetogodišnjaka po imenu Antal, koji je žestoko kritizirao socijalistički sistem u svojoj zemlji. Kada su uskoro u Mađarskoj održani slobodni izbori, predsjednikom je postao stanoviti Antal i ja sam brzopleto zaključio da je to moj poznanik lovac. Ta tko bi mogao, mislio sam, biti predsjednik nove, demokratske Mađarske ako ne taj neumorni, žustri i lucidni kritičar bivšeg sistema? Zabunu mi je tek nakon nekoliko godina otkrio jedan zagrebački dopisnik mađarskih novina koji je negdje pročitao moj napis o »predsjedniku Antalu«, pa me posjetio i objasnio mi da pravi predsjednik Mađarske, sada pokojni Jozsef Antal, nije imao nikakve veze s lovom i lovcima. Iako sam bio u zabludi, ona mi je pomogla, jer mi je davala stanovitu sigurnost da ću se, zapne li što, moći za pomoć obratiti na najviše mjesto.
Srećom, sve je išlo veoma glatko. Ministar Mršić upoznao me s nekolicinom ljudi, među kojima je jedan savršeno govorio hrvatski, pa otišao s napomenom kako se svatko mora baviti svojim poslovima.

Mađarski prijatelji poznavali su Zakon o obrani SRH, koji je još bio na snazi, te je, kao i Savezni zakon o narodnoj obrani SFRJ, davao pravo Hrvatskoj da slobodno nabavlja i uvozi oružje i drugu vojnu opremu za svoju policiju i Teritorijalnu obranu, i to samostalno ako SSNO nema ili neće da joj proda oružje. Mi smo, štoviše, navrijeme bili poslali SSNO-u legalan zahtjev za oružje, ali se odande nitko nije potrudio da nam odgovori.
Razgovarao sam s predstavnikom Tehnike, respektabilna poduzeća za proizvodnju i promet vojne opreme i naoružanja. Otprije sam znao da je oružje za koje sam se zanimao izuzetno kvalitetno, a s druge je strane bilo očito da su se u svim istočnoeuropskim zemljama pojavili golemi viškovi vojne opreme i naoružanja nakon prestanka hladnog rata i ukidanja njihovih velikih armija.

Otvoreno sam mu rekao što želim, a on je bez riječi otvorio bilježnicu i jednostavno kazao: »Izvolite diktirati što želite«. Priupitao sam za cijene, a odgovor je bio ohrabrujući: kalašnjikov - 280 DEM, naboj - 0,4 DEM, i tako redom sve nova i nova ugodna iznenađenja i za druge vrste oružja, pa i složene protuzra-koplovne raketne sustave. Dogovorili smo se, globalno, o količinama i vrstama oružja i opreme te dinamici uvoza. Oružje je uvezeno do 15. siječnja 1991. u tri cestovna transporta, te trima brodovima morem i nekolikim transportnim zrakoplovima za pošiljke koje smo dopremali s Bliskoga i Srednjega Istoka.3
Kako je oružje pristizalo, odmah je distribuirano, globalno u dva smjera: jednim za policiju, a drugim za TO i dragovoljačke postrojbe, preteče formacija Hrvatske vojske. Policija je trebala oko 10.000 komada dugoga oružja, jer je

3 Za popis uvezenoga oružja v. ovdje Tablicu IV na str. 288.

predsjednik Tuđman njen razvoj ograničio na najviše 8.000 novih pripadnika. Nitko nije razumio razloge takva ograničenja, no on nije dopuštao nikakve primjedbe, a razloge nije htio objasniti. Ostatak oružja bio je namijenjen postrojbama TO, koje smo planirali razviti već pripremljenom mobilizacijom, i dragovoljačkim postrojbama, stvaranje kojih sam samoinicijativno potakao u svrhu obavljanja poslova oko naoružavanja i tihe, neprimjetne kontrole teritorija.
Uvoz je tekao krajnje uredno; KOS ili nije uopće doznavao za konkretne akcije ili bi doznao s dva do pet dana zakašnjenja. U jednom smo ih slučaju i obmanuli: na granični prijelaz za koji smo doznali da ga nadziru poslali smo dva prazna tegljača, koja su oni snimili i kasnije uključili u špijunski film. Bilo nam je žao što ih na granici nisu i pregledali, pa da ih dokraja izigramo.

7. Ocjena sposobnosti JNA za unutarnji rat 5. studenoga 1990.
U jugoslavenskom vojnom i političkom vrhu počelo se u drugoj polovici osamdesetih intenzivno razgovarati o tome je li i u kojem opsegu JNA sposobna za unutrašnji rat. Oni koji su tvrdili da je JNA treća ili četvrta vojna sila u Europi politički su pripadali većinom unitarističkim krugovima, posebno upravljačkom vrhu JNA, no istomišljenike su imali i u nekim inozemnim političko-državnim vrhovima Europe i Amerike koji su, svjesno ili nesvjesno, nerealno prosuđivali JNA, vođeni željom da se na temelju ekonomskih i demokratskih reformi Ante Marko-vića produži život Jugoslavije kao jedinstvene države. Govorili su da razlaz nije dobro rješenje, jer se pravi interes svih republika i naroda može ostvariti samo u jedinstvenu jugoslavenskom okviru, pa dodatno napominjali kako valja uvažiti činjenicu da je za očuvanje Jugoslavije i upravljački vrh JNA koji »raspolaže velikom vojnom silom«.
Drugi, u koje sam se i sam ubrajao, držali su da je JNA nesposobna za vođenje unutrašnjeg rata ako funkcionira kao zajednička vojna sila svih republika, svih nacija i svih socijalnih grupa u Jugoslaviji.
Treći su naprosto bili zdvojni, jer uslijed političke i/ili stručne neobaviještenosti uopće nisu mogli s kakvom-takvom sigurnošću suditi o temi, pa su najčešće posezali za frazom da se »ne zna« kako bi se vojska ponašala u slučaju nekontrolirana razvoja krize Jugoslavije kao državne zajednice.
Na samome kraju državnog života SFRJ pojavila se još jedna skupina koja je svjesno precjenjivala sposobnosti JNA i njena upravljačkog vrha. To su bili politikantski krugovi, poglavito u Hrvatskoj te ponešto u BiH, koji su smjerali na dogovor s upravljačkim vrhom JNA i velikosrpskim radikalima s Miloše-vićem na čelu u svrhu prekrajanja republičkih granica. Oni su svjesno hrvatsku javnost plašili navodno silnom JNA kako bi je držali pod kontrolom dok mudri vođa ne isposluje teritorijalno proširenje, a onda će ta javnost biti toliko zadovoljna samom činjenicom što se Hrvatska proširila da više neće ni spominjati dileme i nelagode koje su je nekoć zaokupljale.
U objema spomenutim republikama bilo je i dobronamjernih, ali krajnje neobaviještenih i nekompetentnih koji su tvrdili da je JNA apsolutno nesposobna za bilo što, bilo gdje i bilo kada. Naravno da ni to nije bilo točno, jer je JNA u stanju dok još nije izravno uporabljena, kao neizvjesnost i nepoznanica, proizvodila stanovit psihološki učinak i slala stanovitu simboličnu poruku, leb-deći nad svakim razgovorom kao prijetnja i opterećenje

za sigurnost ljudi. Ona je, dakle, ipak nešto mogla - mogla je prijetiti, ali ne i ostvariti prijetnju.
Zbog svih tih nedoumica bilo je nužno pripremiti kompetentnu procjenu sposobnosti JNA za slučaj unutrašnjih sukoba na tlu Jugoslavije, posebno u zapadnim republikama. To sam i učinio, te podatke izložio 5. studenoga 1990. u Uredu predsjednika u Banskim dvorima za potrebe predsjednika Tuđmana i njegova užega kolegija - Manolića, Boljkovca, Domljana, Mesića i potpredsjednika vlade Milana Ramljaka. Analiza je obuhvaćala vojnički sastav na teritoriju Slovenije, Hrvatske te Bosne i Hercegovine do crte Bihać - Bosanska Gradiška.
Ako je godišnji kontingent vojnika novaka u Jugoslaviji oko 200.0004 i ako se računa da je na promatranom teritoriju oko 40% toga ukupnoga kontingenta, posrijedi je oko 80.000 vojnika. Držao sam da na spomenutome prostoru u tom trenutku nema više od 65.000 do 70.000 vojnika, ali sam namjerno operirao maksimalno mogućim brojem.
Naravno, navedeni broj vojnika nije bio stalan nego je oscilirao od mjeseca do mjeseca. Događalo se da je jedna klasa vojnika, odsluživši vojni rok, odlazila kući, a sljedeći kontingent nije stigao, pa je broj vojnika padao 50%, i to u dužem vremenu. Neke vojarne i skladišta ostajali su na kraće ili duže vrijeme praktički bez vojnika. Međutim, ni tu činjenicu nisam uzimao u obzir nego sam zbog jednostavnosti procjene stalno računao s 80.000 vojnika.

a) Dob vojnika

Oko 90% vojnika bilo je tek navršilo 18 ili 19 godina života, dok su ostali bili stariji, jer su u vojsku dolazili pošto bi završili studij ili pošto bi im istekla privremena odgoda služenja zbog bolesti ili nekih drugih zakonom predviđenih razloga. Ta dob vojnika (18 godina) u mirnodopskim se razdobljima drži veoma važnim nedostatkom u odnosu na silne napore i izazove koje objektivno donosi iznenadni oružani sukob.
Takva procjena višestruko se potvrdila već u prvim oružanim sukobima prilikom kampanje JNA na Sloveniju. Od kraja travnja do kraja studenoga

4 To je bio isforsiran broj. Realno je godišnji kontingent mogao biti 150-170.000, ali ga je GŠ JNA odnosno general Petar Gračanin povećao na više od 210.000 kako bi se dobila što veća JNA. Da bi se dosegla ta brojka, većina novaka pozivana je u vojsku veoma mlada, čim bi navršili 18 godina, pa je godišnje otpuštanje zbog privremene ili trajne nesposobnosti za služenje vojske iznosilo čak oko 10%.

1991. Ministarstvo obrane Republike Hrvatske zbrinulo je oko 12.000 mladih vojnika koji su prestrašeni bježali iz vojarni. Na Zagrebačkoj gori, oko motela Tomislav, tada smo podigli logor od stotinu velikih šatora i pet, šest poljskih vojnih kuhinja. Mladići koje smo prihvaćali, većinom Albanci i Srbi, bili su uplašeni i izgubljeni, te su sami na različite načine dojavljivali rodbini gdje su. Roditelji su dolazili po njih i odvodili ih kući ili, nerijetko, u treće zemlje. Bjegunaca je bilo i više, samo što su se mnogi sami snalazili kako bi se domogli kuće.
Također, u travnju 1991, za suđenja skupini Virovitičana u Vojnom sudu u Zagrebu, kada su građani svakodnevno pred njim prosvjedovali, iz vojarne Maršal Tito u Novom Zagrebu poslana je jedna jača patrola vojnika u nekoliko pinzgauera demonstrirati silu. Trojica, četvorica naših policajaca na redovnoj dužnosti samoinicijativno su ih zaustavili na mostu preko Save i rekli im neka se vrate, što su oni mirno poslušali, kao da su jedva dočekali takvu »naredbu«.

Na istome mjestu dva mjeseca kasnije, ujutro 2. srpnja, u vrijeme drugoga vala napada na Sloveniju, iz iste je vojarne izišla borbena grupa u snazi ojačane čete, uključivši oklopne transportere, pod zapovjedništvom jednoga poručnika. Zadatak joj je bio zauzeti Most mladosti i ključne pozicije za njegovo držanje, te osigurati pravac Novi Zagreb - Sesvete - Dugo Selo/ Sesvete - Varaždin i spojiti se sa snagama 32. (varaždinskoga) korpusa.
Dio 2. brigade ZNG pod zapovjedništvom generala Bože Budimira i skupina građana zapriječili su koloni prolazak na mostu; revoltirani građani vikali su na njih i pritiskali automobilske sirene, gađali vozila kamenjem, a bačeno je i nekoliko Molotovljevih koktela napravljenih na licu mjesta, istakanjem benzina iz automobilskih spremnika. Prolazak preko mosta bio je zapriječen tramvajima, autobusima i privatnim automobilima, dok su gardisti bili raspoređeni na samoj konstrukciji, savskom nasipu i okolnim zgradama, ali nisu otvarali vatru.

U koloni je nastala panika i netko je iz nje ispalio nekoliko puščanih hitaca, od kojih je smrtno ranjen jedan građanin, na što je s naše strane odgovoreno. Dva vojnika iz oklopnog transportera i jedan iz terenskog vozila izjurili su u strahu i pokušali preko ograde mosta skočiti u Savu, pri čemu su dvojica poginuli, a jedan je teško ozlijeđen. Sva trojica bili su tek navršili 18 godina. To je potvrda nedostatne psihofizičke stabilnosti vojnika te dobi, ali i njihova svjesna odbijanja da sudjeluju u oružanom sukobu.

b) Nacionalni sastavvojnika

U dubokoj jugoslavenskoj krizi, koja je i nastala zbog međunacionalne neravnopravnosti, nedostatka građanskih sloboda i republičkih sukoba zbog raspodjele zarađenih sredstava, nacionalna pripadnost i republičko porijeklo vojnika imali su prevažnu ulogu prilikom ocjene sposobnosti JNA da oružano intervenira.

Na analiziranom području nacionalni sastav vojnika bio je sljedeći: oko 30% Albanaca, 24% Hrvata, 10% Muslimana (Bošnjaka), 7% Slovenaca, 4% pripadnika nacionalnih manjina (osim Albanaca), 3% Makedonaca i 22% Srba i Crnogoraca. Tako velik udio albanskih novaka prirodna je posljedica činjenice da su velikosrbi i upravljački vrh JNA Albance s Kosova, kao i Muslimane iz Sandžaka, tretirali kao načelno sumnjiv i opasan element. Zato nije dolazilo u obzir da bi mladi Albanci služili vojni rok u Makedoniji, Crnoj Gori, Srbiji, pogotovo na Kosovu, nego su slani u što udaljenije krajeve, uglavnom u Sloveniju i Hrvatsku. Drugi je razlog njihove brojnosti u tome što je statistički udio mladih u ukupnoj albanskoj populaciji bio dvostruko veći nego kod pripadnika drugih nacionalnosti.
Nadalje, u 1990. (i kasnije, prvoj polovici 1991) znatno se povećava broj Hrvata koji vojni rok služe u svojoj republici i Sloveniji, i to iz dva razloga.
Kao prvo, Jugoslavenska ratna mornarica najvećim je dijelom bila, po naravi stvari, raspoređena u Hrvatskoj te je defacto najvećim svojim dijelom bila hrvatska ratna mornarica.
Kao drugo, osobno sam kao ministar obrane bio odlučio da općinski sekretarijati za narodnu obranu novake iz Hrvatske upućuju na služenje vojnog roka isključivo u navedene dvije republike, na što je upravljački vrh JNA grubo prosvjedovao, a ja sam odgovorio da ću, budu li sabotirali takav raspored, posve prestati slati novake u JNA.
Razne građanske udruge u Hrvatskoj, te prva nekomunistička stranka - Hrvatski socijalno-liberalni savez, tražili su i skupljali potpise na peticije da se novaci prestanu

slati u JNA, što bih ja već tada bio vrlo rado učinio, ali u političkome vrhu nije bilo odlučnosti. Tako su naši novaci slani u JNA sve do 22. lipnja 1991. godine, kada sam, doznavši da je JNA definitivno odlučila krenuti na Sloveniju, poslao internu depešu općinskim sekretarijatima neka posve prestanu slati novake iako je već od početka svibnja malo tko odlazio na služenje vojnoga roka.

c) Vojnostručno obrazovanje i osposobljenost vojnika za uporabu ratne tehnike

U godinama od 1989. do uključivši 1991. dodatno se srozavalo stručno obrazovanje vojnika. U nekim se rodovima zbog nepotpunih posada za tenkove, topove, ratne brodove i drugu tehniku obuka svodila na nedopustivu improvizaciju. Izostanci s vojnostručne obuke poprimili su gotovo nevjerojatne razmjere; sve se držalo važnijim od nje. I konačno, kako je već rečeno, upravljački vrh JNA i nekompetentna Politička uprava SSNO-a pokrenuli su vrlo agresivnu ideološko-političku indoktrinaciju vojnika. Vjerodostojne analize redovito su iskazivale nedovoljnu individualnu osposobljenost vojnika, a kada je tako na individualnoj razini, jasno je da osposobljenost posada i timova, a pogotovo složenih taktičko-operativnih sustava mora biti katastrofalna.

Na logično pitanje zašto zapovjedništva nisu na to reagirala i nastojala poboljšati vojnostručno obrazovanje odgovor je vrlo jednostavan: centralizira-nost planova i programa vojnog obrazovanja bila je dovedena do apsurda, a ideološko-političkom obrazovanju dano je, i vremenski i tematski, dominantno mjesto. Nije toliko u pitanju bio formalan broj sati za taj predmet sam po sebi, koliko direktiva da se ideologija uključi i u stručne predmete.

d) Odsutnost vojnika i oficira s vojnostručnog osposobljavanja i obavljanja vojnih dužnosti u sistemu vojnih ustroja

U posljednjih šest, sedam godina života JNA problemi odsutnosti vojnika i oficira s vojnog osposobljavanja poprimili su razmjere katastrofe, iz koje ocjene izuzimam manje dijelove u složenim tehničkim sustavima Ratnoga zrakoplovstva i Ratne mornarice.

Ni u tom slučaju nije mogla pomoći intervencija nižih zapovjednih struktura, jer su zapovijedi upravljačkog vrha bile obavezujuće. A taj je vrh grcao u škripcu između megalomanske ambicije da stvori europski relevantnu vojnu silu i malobrojnosti mirnodopskoga vojnoga kontingenta koji je trebao servisirati tu ambiciju. Budući da je mirnodopska JNA bila samo 15% ratne JNA, taj je kontingent morao servisirati tehniku za 85% sastava ratne armije i mirnodopske snage JNA izgubile su se u tome začaranom krugu.

Iz analiza za 1989. i 1990. godinu, u kojima je kao polazište uzet maksimalan broj od 80.000 vojnika, proizišli su sljedeći podaci:

- Oko 9.000 vojnika i oficira bilo je raspršeno po udaljenim promatračnica-ma, graničnim postajama od Trsta do Bezdana na Dunavu i državnoj granici na moru, te zaduženo za izradu i održavanje potkopa za neke vrste ratne tehnike, centre veza, zapovjednička mjesta te objekte otočne i obalne obrane, ili su bili na postajama VOJIN-a (vojno obavještavanje, javljanje i navođenje).
- Oko 7.000 vojnika bilo je stalno zaposleno na poslovima u sklopu Zelenog plana.
- Oko 10.000 vojnika bili su poslije jednomjesečne obuke raspoređeni kao tehničari različitih struka u stotinama tehničkih radionica, remontnih zavoda i skladišnih grupa svih razina vojnog ustroja, te kao osiguranje svih vrsta vojnih objekata itd. To je grupacija koja je trebala održavati onu ratnu tehniku što je bila uskladištena za ratni sastav JNA, a to je bilo 85% njene ukupne ratne tehnike.

- Oko 8.000 vojnika bilo je raspoređeno na gradnji stotina kilometara kabelskih telefonskih linija, gradnji i održavanju stotina kilometara vojnih i drugih putova i mostova, na održavanju apsolutno prevelike vojne infrastrukture i građevinskih objekata, opsluživanju radio-relejnih i TV-čvorišta itd.
- Oko 4.000 vojnika i oficira bilo je u svakom trenutku izvan vojnih ustroja, na liječenju, bolovanju, dopustu ili odmoru po različitim osnovama. Indikativno je da je upravo u promatranim godinama neuobičajeno velik broj oficira i vojnika doslovce opsjedao zdravstvene ustanove, tražeći utvrđivanje trajne ili privremene nesposobnosti za vojnu službu.

- Oko 30.000 do 37.000 vojnika bilo je u prvom ili drugom mjesecu opće početne obuke (novaci) ili u kontingentu kojemu je tekao posljednji mjesec služenja te su bili raspoređeni u neke već razmatrane skupine (odsluženici).1' Novaci i odsluženici ne samo što nisu za borbenu uporabu, prvi iz stručnih i psiholoških, drugi ponajprije iz psiholoških razloga, nego ionako malen broj oficira opterećuju elementarnom obukom i/ili organizacijom otpusta.
- Ostaje 4.000 do 5.000 vojnika u tzv. borbeno gotovim ustrojima za trenutno borbeno djelovanje. To su bila dva vojnopolicijska bataljuna (Zagreb i Split), sedam manjih oklopno-mehaniziranih vojnopolicijskih četa i vodova u sastavima zapovjedništava korpusa, te pet oklopno-mehaniziranih bataljuna (dva u Zagrebu, po jedan u Kninu, Ljubljani i Osijeku), no čak su i u tim ustrojima u nedostatku cjelovitih i uvježbanih posada tenkove i oklopne transportere morali voziti mlađi oficiri.
- Odsutnost oficira iz trupnih jedinica varirala je od 25% do čak 35%, jer su i oficire pratile iste nedaće kao i sve skupine vojnika koje sam prethodno analizirao.
- U oficirskom sastavu bilo je 15-20% oficira sanitetske, intendantske, tehničke, pravne i drugih službi, a oni nisu sposobni za zapovjedne dužnosti.
- U oficirskom sastavu na sjeverozapadu zemlje, usprkos očiglednoj srbi-zaciji, natpolovičnu većinu još su činili oficiri nesrpskih nacionalnosti.

e) Zaključci

Prvo, tako rastrojeni vojni sastavi u mirno doba - a nije bila proglašena neposredna ratna opasnost ni rat - nisu sposobni ni za kakvu vojnu akciju, vojni udar i slično.
Kada bi se na sjeverozapadu Jugoslavije računalo na cijeli kontingent vojnika (80.000), tada bi on iznosio oko 20% ratne vojne sile toga područja. Dakle, ni taj ukupni kontingent ni izdaleka nije dovoljan za bilo kakvu ozbiljnu vojnu akciju, i to kada se gleda samo kvantiteta, a ako se, kao što se mora, u obzir uzme kvaliteta te nacionalna i republička pripadnost, situacija postaje kristalno jasna: JNA na zapadu Jugoslavije, ako republike dobro vode svoju obrambenu vojnu politiku, nije sposobna za unutarnji rat. Čim se suoči i s najmanjim oružanim otporom, ona se neizbježno vojnički i zapovjedno urušava, te postaje gola ratna tehnika koja se urednom mobilizacijom u zapadnim republikama može u nekoliko dana preuzeti i staviti u upotrebu u sasvim novoj, apsolutno većoj ljudskoj kvaliteti.6

5 Smjene vojnika u dolasku i vojnika u odlasku podešavale su se tako da nikad nije bilo dupliranja Štoviše, gotovo u pravilu novaci su kasnili oko mjesec dana, a odsluženici odlazili kući mjesec dana ranije. Razlog je bila štednja, na koju je JNA bila prisiljena zbog nedostatka novca.

6 M0RH pod mojim vodstvom bio je vrlo precizno postavio upravo takav plan, ali ga je predsjednik Tuđman - kako ću prikazati - sustavno potkopavao i sredinom 1991. posve uništio.

Drugo, da bi se cijeli ustroj JNA na teritoriju zapadnih republika uopće mogao aktivirati, bila bi potrebna mobilizacija barem 80% vojnih obveznika u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH. Zbog teritorijalnog sustava popune ratne armije, oni se nisu mogli nadomjestiti mobilizacijom s nekih drugih područja, primjerice iz Srbije. A mobilizacijom Slovenaca, Hrvata i Bošnjaka u dijelu BiH koji je bio u sastavu toga vojišta ne bi se dobila JNA, podređena Beogradu, nego de facto vojska Slovenije i Hrvatske (i u bližoj perspektivi BiH).
Treće, 80-85% ratne tehnike JNA u zapadnim republikama bilo je u skladištima ili, manjim dijelom, konzervirano u vojarnama, dok je najmanji dio, oko 15%, bio u dnevnoj uporabi radi obuke i u gotovim bataljunima. U pogodnom trenutku, uz šire savezništvo ugroženih republika, ta je ratna tehnika na zlatnom tanjuru bila ponuđena tim republikama. Brzom i urednom mobilizacijom i strategijskim razvojem vojne sile preduhitrila bi se agresija, s velikom vjerojatnošću da bi bio izbjegnut dugogodišnji i katastrofalni rat.

U takvom slučaju, međutim, projektanti Velike Srbije i Velike Hrvatske ne bi mogli tajno, polutajno i javno ostvarivati svoje planove. Budući da je Hrvatska imala ključno mjesto u prikazanoj zamisli preuzimanja dijela JNA i stvaranja ravnoteže snaga koja bi onemogućila razorni rat i genocid, njen politički vrh, koji je plan odbio, snosi povijesnu odgovornost i zaslužuje apsolutno negativnu ocjenu.

8. Treći plan uklanjanja pobune u Kninu
Taj je plan nastao polovicom studenoga, a inicirao ga je predsjednik vlade Manolić, vjerojatno po nalogu predsjednika Tuđmana.
Bilo je to vrijeme kada se pobuna počela širiti na druge krajeve naseljene srpskim stanovništvom, prije svega Gračac i Lapac. U jednom trenutku javljeno mi je da su četnici iz Golubića nestali. Procijenio sam da su raspoređeni po barikadama u širem području Knina. Promet kroz to područje bio je gotovo zaustavljen. Barikade su postale gotovo neprolazne, na pojedinima su se vidjele vojne kuhinje, a na jednoj čak top 76 mm B-l, slabo skriven u grmlju.
Upad autobusima više nije dolazio u obzir niti je bilo vjerojatno da bi akcija mogla završiti bez oružanog sukoba, pa je plan morao uvažiti nove okolnosti. Zato sam, umjesto autobusima, predvidio upad naše policije željeznicom s obje strane, jer su vlakovi još prometovali bez naročite kontrole. U skladu s redovitim voznim redom, na željezničkoj postaji u Kninu susreli bi se vlakovi iz smjera Splita i Zagreba. Svi vagoni iznutra su trebali biti obloženi neprobojnim pločama i vrećama pijeska, s otvorima za otvaranje vatre; odmah bi se zauzela željeznička postaja, a druge djelatne grupe krenule bi na ostale ciljeve.
Otkrili smo da Zapovjedništvo 9. korpusa surađuje s pobunjenicima, te je bilo manje-više očito kako su nastale bitne promjene u ponašanju JNA. To je bio dodatni problem, jer izvorno nisam predviđao da bi sastavi JNA mogli biti znatnija prepreka akciji, dok u novonastaloj situaciji ona poprima političku dimenziju i zadire u odnose Hrvatske i JNA. Kad sam završio plan, predsjednik vlade Manolić javio mi je da će u tijeku popodneva do mene doći umirovljeni general Janko Bobetko kako bi se upoznao s planom.

Bilo mi je drago što je odlučio doći; osjećao sam se usamljenim, a odgovornost je bila golema. Bobetko je pogledao plan, ponešto i pročitao, pa kazao da je dobar. Ponadao sam se da će se i osobno angažirati na organizaciji obrane Hrvatske, ali se na moju primjedbu kako bismo trebali zajednički raditi i na drugim projektima obrane zagonetno nasmiješio i bez riječi izišao. Nisam ga vidio sve do travnja 1992. godine.
Na predstavljanju trećeg plana bilo je više prisutnih nego ranije. U uvodu sam otvoreno izjavio da plan predviđa oružani sukob i da su mnoga pitanja u vezi s realizacijom akcije na minimalnoj razini isplativosti. Rizik zapletanja u dugotrajne okršaje bio je izvjestan. Činilo se da su svi i očekivali takav komentar, a netko je rekao kako do daljega i nema boljih alternativa od stalnog pregovaranja i nastojanja da se dobije na vremenu, s čime sam se vrlo lako složio. Tako je i treći plan završio u trezoru.

9. Problemi prilikom uvoza oružja (prosinac 1990)
Već u prosincu 1990. bilo je sasvim jasno da je pobuna sudbinski vezana za JNA i da se njome upravlja iz Beograda, posebno iz upravljačkoga vrha JNA. Izložio sam cjelovitu procjenu situacije i zaključio da se redoslijed uklanjanja opasnosti mijenja: na prvome mjestu više nije oružana pobuna Srba u Hrvatskoj nego JNA, takva kakva jest, više kao formalna institucija nego kao realna vojna snaga; opasnost dolazi od upravljačkog vrha JNA i dok se ta opasnost ne ukloni, nema izgleda da se ukloni pobuna. Bilo je krajnje vrijeme za izradu cjelovita, sveobuhvatna plana obrane Republike Hrvatske, to prije što se, s pristizanjem naoružanja, stvarala i materijalna podloga za nj.

U distribuciji oružja bilo je, dakako, neočekivanih, pa i opasnih situacija.
U jednoj lučici na otoku Krku bio je istovaren poveći brod oružja: oko 15.000 kalašnjikova, 40 protuzrakoplovnih sustava strijela 2M s 12 raketa po lanseru, 400 protuoklopnih sustava RPG sa šest projektila po lanseru, oko 10.000 protutenkovskih mina itd, sve složeno u više od 100 kontejnera. Sve je to u tijeku jedne noći, po velikoj hladnoći, iskrcalo 150 gardista s Tuškanca, kojima se, usprkos debelim zaštitnim rukavicama, zgulila koža s ruku, a neki su od napora padali i u nesvijest, no ispražnjeni je brod već u svitanje bio na sigurnu, u međunarodnim vodama. Od ukupno šezdesetak tegljača jedan je krak krenuo na jug prema Splitu i Dubrovniku, a drugi na sjever prema Zagrebu i dalje u Slavoniju.

Jedna kolona od desetak tegljača iznenada se na zaleđenome prijevoju Jelenje, oko četiri sata u noći, susrela s omanjom kolonom oklopnih vozila JNA koja se kretala iz smjera Delnica. Na samoj se cesti nisu mogli lako mimoići, pa su me iz kolone odmah obavijestili i pitali što da čine. Uputio sam ih na jedino moguće rješenje:
- Zamolite vođu vojne kolone da vam naprave prolaz, jer oni gusjeničari-ma mogu sići s ceste i bez problema se na nju vratiti pošto vi prođete.
Vojni policajci JNA koji su pratili svoju kolonu odmah su sklonili oklopna vozila i naši su sretno prošli. U tijeku dana obaviješten sam da je posrijedi bila kolona samohodnih oruđa u kojima nije bilo posada osim vozača i suvozača. Bilo je to uobičajeno tehničko premještanje iz jednoga u drugi garnizon, a obavljalo se noću kako bi se izbjegla prometna gužva tijekom dana.
Drugi je slučaj imao i šaljiv dio. Jedno privremeno skladište bili smo otvorili u nekadašnjem skladištu TO u Đurđevcu, koje je JNA bila ispraznila kada je oružje TO

odvezla u svoja skladišta. Zapovjednik đurđevačke policije uzbuđeno mi je javio da su dva čovjeka upravo krenula u garnizon, možda prijaviti naše oružje, na što sam zapovjedio neka odmah sve disperziraju i zametnu tragove. Za taj bi posao u normalnim prilikama trebalo dva do tri sata, a oni su oružje posakrivali u samo sat i pol, pa raspršivačem praha, napunjenim običnom prašinom, uklonili sve tragove. Toga su dana zaista neki oficiri došli u skladište, ali su mogli samo ustanoviti da unutra nema oružja, štoviše, da se ondje odavna ništa nije ni radilo.
Iako su odgovorni za dovoz oružja imali stalnu vezu s onima koji su trebali prihvatiti teret, događalo se da tegljač dođe na odredište, a da ga nitko ne dočeka, pa bi cijeli dan i noć prostajao na parkiralištu ili benzinskoj crpki. Naime, baš i nije bilo tako mnogo dragovoljaca spremnih za opasne poslove prijema, rasporeda i skladištenja pristigloga oružja.

U Splitu je takvu situaciju razriješio vrlo aktivni Mladen Bujaš, općinski sekretar za narodnu obranu, koji u taj posao nije bio planirano uključen. Na njegovu intervenciju ubrzo se uključilo desetak dragovoljaca i zadatak je obavljen. U Virovitici je kamion trebao sačekati i isprazniti Đuro Dečak, ali je poručio da ne može, jer ima problema s bubrezima. Uskočili su predsjednik općine Ante Krišto, te Antun Habijanac, Vinko Belobrk i Ivan Belani, i oružje rasporedili po svojim kućama i garažama, najviše kod Belanija u Suhopolju. Sličnih je slučajeva bilo i u Zagrebu i drugdje.
Proveo sam mnoge noći bez sna i ispunjen strepnjom, jer se vrh hrvatske vlasti vidljivo distancirao od tog posla, pa sam ostao relativno usamljen, s golemom odgovornošću da ne dopustim nikakav incident koji bi potkopao tadašnje pregovore o konfederalnom preustroju Jugoslavije. Bojao sam se, dakako, i za sve hrabre ljude koji su neposredno bili uključeni u posao, a istodobno sam bio svjestan da moramo brzo osposobiti barem nekakve oružane efektive, jer je upravljački vrh JNA iz dana u dan ne samo prijetio nego i poduzimao praktične mjere dizanja borbene spremnosti na cijelom slovenskom i hrvatskom prostoru. Iako sam znao da je posrijedi samo demonstracija sile za neupućene, nije se smjela odbaciti ni vjerojatnost vojnog udara. Iz njihova kuta gledano, on možda može uspjeti još samo u tim danima, dok se nova vlast nije temeljito organizirala.
Već 15. siječnja 1991. imali smo dobro naoružanu policiju i vrlo jak odred policije za posebne namjene, ukupno oko 30.000 ljudi, te oko 15.000 ljudi organiziranih u samostalnim bojnama, satnijama i manjim grupama. Većina ih je bila suvremeno naoružana, a najveća novoaktivirana grupacija - gardisti, kako su se neformalno nazivali - bila je smještena u Zagrebu.

Siječanj 1991. bio je i inače mjesec ispunjen iznenađenjima, dobrima i lošima, a glavno mu je obilježje što su u upravljačkom vrhu JNA, na vlastito zaprepaštenje, najzad definitivno zaključili kako vojni udar u zapadnim republikama više nije moguć, jer bi nastupile dugotrajne i vrlo neizvjesne borbe koje bi se vjerojatno morale voditi na način koji tehnološki i kadrovski uopće ne odgovara JNA, što bi za nju kao cjelinu moglo katastrofalno završiti.
Dobili smo, naime, pouzdanu obavijest da je na tajnome sastanku uže grupe upravljačkog vrha JNA u prvoj polovici siječnja jedan general, čini se, Marko Negovanović, načelnik Službe sigurnosti u JNA, konstatirao kako je udar u Hrvatskoj neizvediv, odnosno krajnje rizičan s mogućim nesagledivim posljedicama, jer iza Tuđmana stoji »potpuno politički

homogeniziran i nacionalno opijen hrvatski narod«, a iza mene »vojne i policijske formacije koje mogu odbiti udar«. Zbog takve situacije »treba agresivnije ići na podizanje borbene gotovosti jedinica JNA«, a »specijalnim akcijama« - pri čemu se misli i na film o meni koji će TV-Beograd emitirati 25. siječnja - destabilizirati novu vlast. Vijest nam je usmeno prenesena od Izvora, s podosta drugih informacija.7
Takvu mi je procjenu, naravno, bilo drago čuti, no i dalje sam se oslanjao prije svega na naše oružje, snagu i volju, te na nemoć JNA. Potkraj siječnja, usprkos svim nevoljama koje sam proživljavao, uspostavljam veze s više dobavljača oružja, jer dotad nisam bio potrošio ni polovicu sredstava. Ministar Han-žeković obavijestio me da je pri kraju uplata planirana novca iz radnih organizacija, dok su nelojalni Republički štab TO i organi JNA - razumljivo - protestirali što još ništa nisu dobili.
Tada naručujem specijalno oružje koje dolazi zrakoplovima: snajpere, puške sačmarice sa specijalnim nabojima za blisku i noćnu borbu, zaštitne košulje i

7 Pod šifrom zio" javljao se visoki oficir na jednoj operativnoj dužnosti. Navedena njegova obavještajna dojava bila je apsolutno pouzdana, provjerena s više strana, kao i niz ostalih njegovih izvrsnih obavijesti, npr. u vezi s prikupljanjem snaga JNA za izvršenje puča 15-20. siječnja 1991. (prebacivanje vojnika s punom ratnom opremom iz Srbije u Vinkovce, Đakovo i Dugo Selo, utovar tenkova na željezničke kompozicije u Brčkome, okupljanje oficira i proglašenje stanja pripravnosti na aerodromu Željava kod Bihaća, dekonzerviranje oružja na aerodromu Zemunik kod Zadra, dovoz sanitetskog materijala u garnizon Knin). Bile su to demonstracije, a ne neka stvarna opasnost; tako ih je i Izvor shvaćao. Informacije nam je dostavljao tako što bi ih prenio usmeno generalu Badurini ili, kucane na stroju, ostavljao na dogovorenu mjestu u Mađarskoj.
Izvor je htio ostati u Hrvatskoj, ali je odgađanje našega protuudara protumačio kao definitivan odustanak od njega, a kada je on najzad pokrenut ujesen 1991, više nije imao prilike prijeći na našu stranu. Danas živi kao umirovljenik u Srbiji i njegov identitet do daljega nije moguće objaviti.

pogotovo veće količine protuoklopnih mina; njima smo dopunili našu ionako već solidnu sposobnost blokiranja vojarni i cestovnog zaprečavanja. Otkrili smo da na ranžirnom kolodvoru u Zagrebu već nekoliko dana u tranzitu stoje tri vagona eksploziva, pa sam zapovjedio da se istovare u jednom hangaru u Zaboku i prazni vrate na kolodvor. Tim eksplozivom i pristiglim protuoklopnim minama mogli smo vrlo dobro zapriječiti gotovo sve ceste i prolaze u Hrvatskoj.
Ministarstvo je u suradnji s MUP-om pokrenulo i evidentiranje sportskog i lovačkog oružja. Iznenadio sam se kada sam doznao da u Hrvatskoj ima više od 200.000 komada vrlo različitoga registriranoga oružja. U evidenciji je izdvojeno oko 30.000 pušaka tipa karabin, a kako je Odjel za mobilizaciju imao pregled lokacije tog naoružanja po vlasnicima i stanovima, izradili su plan mobilizacije vojnih obveznika povezujući ih s najbližim evidentiranim oružjem. Izrađene su potvrde za davatelja i primatelja, a bilo je dosta slučajeva da je vojni obveznik ujedno vlasnik oružja. Svi su iz tih skupina obaviješteni o planu i njihovi su mobilizacijski pozivi izdvojeni. Na tim principima razvijala se naoružana Narodna zaštita (NZ), koja je odigrala veliku ulogu u osvajanju vojarni JNA u rujnu i listopadu 1991.

10. Stvaranje Narodne zaštite

Narodnu zaštitu začeli smo pod znakom neoružanoga narodnog otpora. Tim pojmom trebalo je umiriti neprijatelja, ali i predsjednika Tuđmana, odnosno uvjeriti ih da posrijedi nije stvaranje neke teritorijalne vojske nego organiziranje građana za otpor bez oružja.

Ideja ili filozofija neoružanog otpora dosta je stara. Kod nas nastaje potkraj pedesetih, a u sedamdesetima se razrađuje do besmisla. Neoružani otpor ima smisla kada je posrijedi vlastita država u kojoj neka oligarhija uvodi bezakonje i diktaturu, dočim je u odnosu na oružanu agresiju ili okupaciju izvana posve neučinkovit ili nosi rizik da se nenaoružani prosvjednici gurnu u sukob u kome nemaju nikakva izgleda osim da budu divljač za odstrel. O toj temi napisao sam niz stručnih radova i u Ratnoj školi priređivao vojno-političke tribine. Tako se u osamdesetima o tom obliku otpora prestalo službeno govoriti, ali mu je teorijski život ipak umjetno produžavan, jer su se radovima o njemu lako mogle steći magistarske i doktorske titule.

Procjenjujući našu sigurnosnu situaciju, stalno sam dolazio do zaključka da cijelu Hrvatsku trebamo sigurnosno pokriti nekim teritorijalnim sustavom koji bi djelovao u bliskoj suradnji s policijom i našim vojnim formacijama. Tako sam u Đakovu u listopadu 1990, na sastanku s predstavnicima Narodne obrane i drugim aktivistima za Slavoniju, prvi put spomenuo takvu mogućnost i ukratko obrazložio ideju Narodne zaštite, ali naoružane sportskim i lovačkim oružjem. Na ime me nadahula nekadašnja Hrvatska seljačka zaštita; ona je, istina, nastala kao neoružana struktura, ali je nakon osnutka Banovine Hrvatske do početka Drugog svjetskog rata prerasla u oružane formacije HSS-a, neku vrstu unutrašnje vojske za održavanje javnog reda.

Tada u Đakovu nisam pobliže razrađivao ideju, ali su se ubrzo samoinicijativom Slavonaca pojavile skupine NZ. Kako sam ocijenio da je taj oblik organiziranja obrane prihvatljiv i koristan, u prosincu 1990. održao sam u Varaždinu sličan sastanak s pedesetak aktivista iz Podravine, Moslavine, Međimurja i dijela Zagorja. Među ostalim, tada sam razradio zamisao, a uskoro i napisao kratku uputu o organiziranju, naoružavanju i zadacima Narodne zaštite. Princip je bio da je ona briga lokalnih i gradskih organa vlasti, a uputa je davala široke mogućnosti inicijative u organiziranju i vođenju, u skladu s konkretnim prilikama, što se pokazalo ispravnim.
Organizacija NZ bila je povjerena lokalnim organima ureda narodne obrane i prvih mjeseci NZ nije imala oružje. No, 2. ili 3. siječnja 1991. nehotično sam skrenuo automobil u prvu ulicu iza tvornice OKI u Zagrebu i ondje primijetio tri osobe u civilnim odijelima s trofejnim oružjem. Objasnili su mi da su pripadnici Narodne zaštite i pokazali mi odgovarajuću potvrdu. Vele da ne patroliraju zbog tvorničkih postrojenja nego da »općenito« kontroliraju taj sektor grada. Sa mnom je bio i ministar Boljkovac, pa smo se idućih dana dogovorili da se formiraju odredi NZ, i to naoružani, ali da se u službenim aktima NZ tretira kao neoružana organizacija. MUP je preuzeo evidentiranje pogodna sportskoga i lovačkoga oružja po mjestu i tipu, a MORH zadatak da preko općinskih sekretarijata za narodnu obranu evidentira vojne obveznike starijih godišta u skladu s mjestom (vlasnikom) evidentiranog oružja.
Planirali smo razvoj NZ za oko 30.000 vojnih obveznika, jer smo toliko evidentirali sportskih i lovačkih karabina, ali u rano proljeće njene se formacije naglo samoinicijativno razvijaju u cijeloj Hrvatskoj, osobito u Zagrebu. Tako je do kraja lipnja 1991. Narodna zaštita brojala više od 50.000 pripadnika, od toga u Zagrebu oko 20.000. Čim su donesene upute za organiziranje NZ i evidentiranje oružja postavilo se pitanje kako nabaviti dovoljnu količinu streljiva za čak osam tipova i kalibara karabina te nekoliko tipova i kalibara pušaka sačmarica. U travnju je izdan nalog poduzeću Lovac da

potrebno streljivo uveze iz Austrije, što je kreditirao MORH. Posao je izvrsno obavio tadašnji direktor Lovca Ante Marković.
No, ni s Narodnom zaštitom nije sve išlo baš glatko, jer je vodstvo Civilne zaštite (CZ) inzistiralo da se takve formacije organiziraju u njihovu okviru i pod njihovim zapovjedništvom. No, to je bilo nedopustivo, jer međunarodne konvencije i međunarodno ratno pravo određuju da je zadatak CZ pomagati civilnom stanovništvu, dok su zaraćene strane dužne omogućiti njeno djelovanje. Zbog toga sam i nastojao da se CZ organizacijski postavi u MUP, a ne u MO, što je konačno i učinjeno.
Organi KOS-a primijetili su formacije NZ, a kako su se javljale širom Hrvatske, ocijenili su da smo aktivirali veći dio Teritorijalne obrane. Neko vrijeme prihvaćali su naše službeno tumačenje o »neoružanoj organizaciji«, ali su već u svibnju otkrili da u Zagrebu pod tim imenom djeluje naoružana NZ.

Narodna zaštita odigrala je veliku ulogu u zaštiti velikih poduzeća i prometa, a posebno je zaslužna za daljinsku blokadu skladišta i vojarni JNA u vrijeme kada smo ih osvajali. Ona je prilikom osvajanja vojarne u Virovitici držala osiguranje na svim prilazima gradu, a slično je bilo i u Križevcima, Pločama, Đakovu... Takvo naše iskustvo podudarno je s iskustvom mnogih drugih malih zemalja koje su bile primorane na obranu protiv tehnički nadmoćna neprijatelja.

11. Pokušaji stvaranja obrambenih saveza ujesen 1990.
Uz izradu planova za uklanjanje pobune i nabavu oružja, pokušaji da se stvori neka vrsta savezništva ugroženih republika i naroda treći su ključan projekt kojemu sam se posvetio čim sam ustrojio Ministarstvo.
Prilika da se to počne ostvarivati naišla je kada se u Zagrebu zaustavila veća skupina albanskih političara s Kosova koju je vodio dr. Ibrahim Rugova, predsjednik Demokratskog saveza Kosova, stranke koja je tada okupljala gotovo sve kosovske Albance. Putovali su u neke zapadne zemlje da upoznaju javnost i politiku s terorom na Kosovu i u Zagrebu su se trebali incognito zadržati pet do sedam dana, pa ih je ministar Boljkovac smjestio u jednu vilu u Samoboru i sugerirao mi da razgovaram s njima. Držim da se obratio meni zato što je dobro znao za šovinističke stavove predsjednika Tuđmana o Albancima, o čemu sam i sam imao jedno iskustvo. Neke večeri u rujnu 1990. u kući obitelji Tuđman bili smo se privatno okupili Mesić, Manolić i ja i netko je u razgovoru nešto spomenuo zagrebačke tržnice. Tada sam prvi put vidio koliko se Tuđman umije uzrujati - u bijesu je rekao da će »čeličnom metlom očistiti naše tržnice od Siptara i muslimana«!
Nekoliko puta odlazio sam u Samobor na razgovor s Albancima. Zastupao sam mišljenje da oni u slučaju oružane krize, koja je već bila počela srpskom oružanom pobunom u Hrvatskoj, ne bi trebali pokretati nikakve oružane akcije; dovoljno je političko djelovanje i izbjegavanje incidenata koji ničemu ne služe. Takvo njihovo držanje bilo bi nerješiv problem za Miloševića i vezivalo bi srpske snage na jugu Srbije. Za početak su se složili s takvim djelovanjem iako su se otvoreno zauzimali za slobodno i nezavisno Kosovo, uključivši i oružanu borbu propadnu li svi mirni načini.
Potom sam predložio predsjedniku da nakratko primi trojicu s Rugovom na čelu. Tuđman je nevoljko prozborio nekoliko uvodnih riječi, nešto o aktualnoj političkoj situaciji, i upitao ih otkud oni u Zagrebu. Rugova je odgovorio vrlo kratko, onako kako smo se bili

dogovorili u Samoboru. Predsjednik Tuđman ga je prekinuo tvrdnjom da bi eventualni bliži odnosi, bilateralni razgovori ili, ne daj Bože, savezi - iako ni o kakvu savezu još nije bilo riječi! - između republika dolili ulje na vatru. Zatim je nervozno presjekao:
- Vaše pitanje treba rješavati u Beogradu, a ne u Zagrebu.
Albanski političari su se samo zgledali i počeli ustajati. Hladno su se oprostili i izišli. Otpratio sam ih do vile u Samoboru, pozdravio se s njima i obećao im da ćemo ipak drugi dan još razgovarati. Sutradan ih više nije bilo u Samoboru.

Pokušaji s političarima iz Bosne i Hercegovine nisu imali takav tijek. Odande se nikad nitko nije javljao iz službenih institucija nego sam razgovore vodio isključivo s pojedincima i grupama. U dva navrata potkraj 1990. razgovarao sam s Fikretom Abdićem, ali od tih razgovora nije bilo ništa, jer je on vjerovao da će se s Beogradom sve moći riješiti na lijep način. Oba je razgovora on inicirao, a kako je meni itekako bilo u interesu da Velika Kladuša, Cazin i Bihać budu u našem sustavu obrane, razgovore sam prihvaćao. Da bih ga provjerio, ponudio sam mu oružje, na što se on skamenio i sa strahom odbio.

Otprije sam imao dojam da je na razgovore upućen od nekih iz Beograda, možda od admirala Mamule, čiji je autoritet na nj ostavljao snažan dojam, a sada sam s više uvjerenja zaključio kako mi je poslan da nešto dozna o organizaciji naše obrane.
S mnogim grupama iz Bihaća, Tuzle, Bosanskoga Broda i Mostara razgovarao sam o opasnostima koje vrebaju naše dvije republike i o tome kako valja biti oprezan i pripremati se da ne doživimo iznenađenje. S jednom grupom Hrvata i Bošnjaka iz Bihaća dogovorena je i bliža suradnja. Vodio ju je sekretar za narodnu obranu općine Bihać Ante Vlašić, koji nam je ujesen 1991. dostavljao zlata vrijedne podatke s bihaćkog aerodroma, jer je imao pouzdane kontakte s pilotima i oficirima. U njegovoj je okolici i poginuo na zadatku prvih dana prosinca te godine.

Upravo taj hrabri čovjek uočio je da su 6. listopada 1991. na aerodrom Zeljava stigla dva MiG-21 bis koja nisu stacionirala u Bihaću; odmah su uvedeni u potkop, odakle nisu izlazili ni piloti. Preko svojega suradnika Himze Ezića, službenika na aerodromu, iste je večeri javio da se ti zrakoplovi pripremaju za borbeno polijetanje prema Zagrebu i da će napasti jedan od važnijih objekata -Sabor ili Banske dvore, možda katedralu. Obavijest je zaprimljena u Centru za obavještavanje MORH-a i pukovnik Bekir Dedić hitno je o tome izvijestio vodstvo SIS-a. Ondje dugo nikoga nije mogao dobiti, a kada je najzad u tome uspio, nisu ga ozbiljno shvatili. Sutradan, 7. listopada 1991. u 15 sati dva su zrakoplova zaista raketirala Banske dvore dok su unutra bili Tuđman, Mesić i predsjednik savezne vlade Marković, koji su samo pukim slučajem ostali neozlijeđeni.
Sa Slovenijom je situacija bila bitno bolja i gotovo da bi se moglo reći kako smo obranu pripremali zajednički. Vojna je suradnja bila daleko ispred političke, čak ju je gurala, te je već 20. siječnja 1991. potpisan Sporazum o obrani u osam točaka. Prema njemu, u skladu s dogovorom dva Predsjedništva, Slovenija i Hrvatska će, »u slučaju oružane intervencije protiv zakonitih organa vlasti i državljana obje republike«,
4. Pozvati državljane obiju republika (starješine, civilne osobe u službi u JNA i vojnike) da napuste JNA;
6. Prekinuti svako snabdijevanje komandi, jedinica i ustanova JNA;

7. Upotrijebiti sva zakonita sredstva, uključujući štabove, komande, jedinice i ustanove Teritorijalne obrane i organa za unutrašnje poslove te pozvati državljane obiju republika na zaštitu i obranu demokratskog uređenja i suverenosti. Upotreba tih snaga i sredstava je dogovorena i usklađena i podrazumijeva uzajamnu pomoć.8

Sve u svemu, moji pokušaji stvaranja obrambenog saveza svih koji su bili ugroženi ekspanzionističkom politikom Srbije nisu dali ni početne rezultate. Štoviše, potkraj lipnja pukao je i savez sa Slovenijom. Spasonosni ministarski sporazum o zajedničkoj obrani iz druge polovice siječnja, koji su u proljeće potpisali i predsjednici Franjo Tuđman i Milan Kučan, de facto je raskinuo predsjednik Tuđman kao zalog za svoje nagodbe s Miloševićem. Drugoga razumnoga objašnjenja nema.

12. Prvi cjeloviti plan obrane Hrvatske (prosinac 1990)

Bio je, najvjerojatnije, 25. studenoga 1990. kada je predsjednk Tuđman sazvao svoj uži kolegij. Nisam popisao prisutne, kojih je bilo desetak, ali pouzdano znam da su, osim mene, prisustvovali predsjednik vlade Manolić, predsjednik Sabora Domljan i ministar unutrašnjih poslova Boljkovac. Boljkovac i ja podnijeli smo referate, a rasprava je potrajala duboko u noć, samo nakratko prekinuta zbog večere. Predsjednik nije nikoga prekidao i cijelo je vrijeme marljivo pravio pribilješke.

Bila mi je to prva prilika da temeljito i iscrpno priopćim vlastite i procjene glavnih ljudi u Ministarstvu obrane u pogledu sigurnosti Hrvatske. Analizirao sam sigurnosno stanje države u odnosu na oružanu pobunu i opasnost od agresije Srbije i JNA, te prvi put izrijekom kazao kako ne vjerujem da je moguć miran rasplet jugoslavenske krize i kako su, najvjerojatnije, ugrožene sve tri zapadne republike. S druge strane, analizirao sam naše mogućnosti i također prvi put objavio da su one veće od armijskih, i to zbog visoke kvalitete našega ljudskog faktora. JNA sam pak tretirao kao kostur raznih zapovjedništava i administrativnih institucija, a ne kao realnu borbenu snagu, te argumentirao da ona, takva kakva je, nije sposobna za unutrašnji rat.

8 Cjeloviti tekst sporazuma, koji smo potpisali slovenski ministar obrane Janez Janša i unutrašnjih poslova Igor Bavčar, te ministar Boljkovac i ja, donesen je u Slaven Letica i Mario Nobilo: JNA - rat protiv Hrvatske. Globus, Zagreb 1991, str. 73.

Ministar unutrašnjih poslova i ja imali smo provjerene podatke da general Kadijević i predsjednik Predsjedništva SFRJ Jović traže načine kako da se legitimno proglasi izvanredno stanje u zemlji. Čim bi se ono proglasilo, borbena spremnost JNA digla bi se na najviši stupanj, pa bi se time i drugim ucjenama Slovenija i Hrvatska pokušale »urazumiti« i podvrgnuti diktatu Beograda. Obojica su, naime, bili zaključili da otvorena borbena upotreba JNA još nije moguća, naročito u većem konfliktu. No, morali smo imati na umu da upravljački vrh JNA može i pogriješiti u procjenama, pa donijeti odluku o borbenom djelovanju. Razmatrajući takvu njihovu moguću grešku, mislili smo prije svega na činjenicu da su se uslijed slijepe primjene kriterija ideološko-političke podobnosti u samom vojnom vrhu našle nekompetentne osobe.

Istodobno, oružana pobuna se širi: naoružane bande pojavljuju se od Zadra do Sunje, nižu se zborovi i mitinzi i u prostoru Pakraca, galami se oko Slatine u Podravini, u Baranji, selu Boboti kod Vukovara... Na mitingu u Jagodnjaku u Baranji Milan Paroški masi izjavljuje kako svakoga Hrvata koji kaže da je to hrvatska zemlja imaju pravo »ubiti kao kera uz tarabu«. Govori i samozvani četnički vojvoda Vojislav Šešelj, kojega na povratku

na cesti zaustavlja načelnik Policijske uprave Osijeka Josip Reihl-Kir i privodi u policijski kombi, ali usred saslušavanja iz Zagreba dobiva zapovijed da ga pusti. To mije Reihl-Kir osobno priopćio za jednoga posjeta MORH-u, ali nije htio kazati tko mu je izdao zapovijed.
Analizirao sam i svoj telefonski razgovor s admiralom Mamulom, koji sam bio obavio po nalogu predsjednika Tuđmana. Mamulu sam zamolio da se angažira u smirivanju situacije na Baniji, Kordunu i okolici Knina i rekao mu da bi demone trebalo vratiti u bocu, razgovarati i sve riješiti u miru. Odgovorio mi je vrlo odrešito:
- Nisam ja osoba za to. Ja sam posljednji koji bi mogao i htio vratiti neke zle duhove u bocu. Vi ste razvili apsolutni antikomunizam, svi ste protiv socijalizma i protiv Jugoslavije. Sve to neće proći baš tako kako mislite!
Upoznao sam Tuđmana s tim razgovorom, pa je i on još isti dan osobno razgovarao s Mamulom i dobio jednak odgovor.
Te činjenice, zajedno s onima iz vojnoobavještajnog sistema, govorile su da nema razloga za optimizam nego da se treba pripremati za obranu svim raspoloživim sredstvima. Stoga sam predložio da se nastavi uvoz oružja, formiraju manje gotove vojne formacije i, kada bude potrebno, pokrene mobilizacija, kao i da se na osnovi svih elemenata situacije izradi cjelovit plan obrane Republike. Ponovio sam i gotovo sve točke iz procjene sposobnosti JNA za borbenu upotrebu, koju sam državnom vrhu bio predočio 5. studenoga.
Koliko se sjećam, u raspravi su sudjelovali svi. Bilo je i dosta pitanja, npr. bi li se Albanci, koji čine relativnu većinu u JNA na teritoriju Slovenije i Hrvatske, ipak borili ako bi im tako bilo zapovjeđeno, bi li i drugi vojnici, s obzirom na vojnu disciplinu, zakletvu ili jednostavno inerciju i logiku vojne službe, poslušali oficire i borili se... Svi prisutni bili su impresionirani golemom vojnom tehnikom JNA u skladištima i vojarnama.

Predsjednik vlade Manolić ipak je jasno potvrdio da je potrebno izraditi cjelovit obrambeni plan, dok je predsjednik Tuđman govorio vrlo malo. Zaključio je da treba intenzivirati razgovore s vođama pobune, te ujedno otvoriti razgovore s vodstvima Srbije i JNA o sigurnosnim temama, ali i dodao:
- Naravno da se na sve načine moramo pripremiti da ne doživimo iznenađenje.
Tu njegovu zaključnu rečenicu shvatio sam kao nalog da se izradi cjelovit obrambeni plan.
13. Izrada i bitne odrednice plana
Rad na planu počeo je prvoga dana prosinca. Odredio sam da se radi u velikoj prostoriji pored Centra za obavještavanje u MORH-u, u koju se moglo ući samo iz Centra. U njoj nije bilo telefonskih veza i koristila se samo za gimnastiku u slučaju lošeg vremena. Znao sam da nije ni ozvučena (iako će potkraj siječnja sljedeće godine i ona prestati biti sigurna).
Operativno-plansku grupu, s mojim zamjenikom generalom Tomislavom Bjondićem na čelu, činili su pukovnici Stjepan Kerčmar, Drago Franciškovič, Drago Falica i Zvonimir Cervenko te njegov zamjenik Božidar Javorović. Nju sam osobno vodio, ujedno dajući smjernice i ostalima.
Drugu su grupu, prema dogovoru, trebali formirati pripadnici MUP-a, ali se nitko od njih danima nije pojavljivao usprkos mojim intervencijama kod ministra Boljkovca. Jedino je

odmah prvi dan došao zamjenik ministra Perica Ju-rić, te cijelo vrijeme s nama radio na planu organiziranja i upotrebe policije.
Treću grupu, koja je planirala logističke mjere i postupke, vodio je pukovnik dr. Antun Benčić, a četvrtu, za planiranje mobilizacije, kadrovska pitanja i ustroje, pukovnik Ivan Karakaš. Petu grupu činili su kartografi, crtači, daktilografi i slično osoblje, dok se šesta, pod vodstvom pukovnika Franciškovića, brinula za kontraobavještajnu i fizičku zaštitu. Voditeljima grupa izložio sam procjenu situacije, zamisao plana, bitne ciljeve i dinamiku izrade, kao i zamisao provedbe plana za različite slučajeve ugrožavanja Republike, pa su se u tome dijelu radila alternativna rješenja. Bit i glavna odrednica plana bilo je onemogućavanje/ odbijanje eventualnoga vojnoga udara koji bi bio usmjeren na rušenje vlasti u Hrvatskoj.
U tijeku izrade Jurić i ja smo u više navrata iscrpno informirali ministra Boljkovca o svim dijelovima plana, dok sam osobno više puta odlazio kod predsjednika Tuđmana i Manolića, te ih upoznao s političko-državnim odrednicama plana.

Njime je bila predviđena »stanovita zadrška« našega radikalnoga odgovora na vojni udar, što je bilo dogovoreno i s kolegama iz Slovenije, a da bi se taj pojam razumio, valja navesti da je plan predviđao dvije faze našega djelovanja. Prva faza odnosno redovna i stalna djelatnost snaga naše obrane bila je postavljena tako da se potpuno osiguraju i zaštite glavne institucije države, kako ih neprijatelj ne bi zauzeo, te glavne osobe tih institucija, kako ne bi bili uhapšeni legalni nositelji vlasti. Navedena zadrška bila je predviđena između te i sljedeće faze, sa svrhom da se u tome vremenskom intervalu od dana ili dva pouzdano ustanovi i pokaže svjetskoj i domaćoj javnosti tko je prvi počeo s nasiljem. Tako bi se stekao legitimitet za obranu i zadobila javna potpora.
Postojala je, istina, stanovita opasnost da upravljačkom vrhu JNA tom zadrškom omogućimo veći razvoj manevarskih efektiva, ali plan je imao odgovor i na to: ako bi veliki efektivi JNA izišli iz vojarni, odnosno pokušali izići u otvoreni manevarski prostor, izvršilo bi se tzv. pasivno zaprečavanje, što je bilo lako moguće, jer smo već imali tajno postavljene snage zaprečavanja oko svih vojarni. Osim toga, znali smo da je JNA na teritoriju Hrvatske i Slovenije vrlo loše popunjena, te nesposobna pokrenuti i desetinu tehnike koju ima u vojarnama (a u njima je držala 10-15% ukupne ratne tehnike, dakle relativno zanemarivu količinu).
Naš pravi i radikalni odgovor uslijedio bi poslije isteka 24 ili čak 48 sati, što bi ovisilo o situaciji i odlukama predsjednika Tuđmana.
Takva odrednica plana obrane Republike Hrvatske ostala je na snazi do 25. lipnja 1991, uoči napada JNA na Sloveniju, kada sam predsjedniku predložio da vojno djelujemo u savezništvu sa Slovencima, jer više nije bilo potrebe, a po meni ni mogućnosti da se taktizira radi krajnje sumnjivih političkih probitaka. K tome, sve su analize govorile da je posrijedi zadnji i najpovoljniji čas.
Druga faza našega djelovanja nastupa pod uvjetom da nakon 24 ili 48 sati vojni udar nije zaustavljen nego njegove snage ostaju aktivne, a nije nađen ni neki kompromis. Tada po zapovijedi predsjednika Republike prelazimo na realizaciju dijela plana pod radnim nazivom »radikalan odgovor«. On se sastojao od brzih akcija zauzimanja vojnih skladišta i vojarni, proglašenja opće mobilizacije, formiranja postrojbi Hrvatske vojske (TO), te slamanja udara na cijelom planiranom prostoru (Slovenija, Hrvatska i cazinsko-bihaćko područje u BiH).

Treća bitna odrednica plana bila je da se, kada prijeđemo u radikalnu akciju, ne smije prihvatiti primirje ili akcija završiti ranijem. Ta je odrednica razumljiva sama po sebi: započeti obračun mora biti okončan našom pobjedom nad JNA, ratnim razvojem naše vojske od oko 200.000 pripadnika, uklanjanjem oružane pobune i sigurnim posjedanjem naših granica, a dalje djelovanje ovisilo bi o novonastalim okolnostima.
U drugoj fazi sukoba sva su djelovanja precizno usklađena od najnižih razina do suglasnosti na razini države i savezništva s ostalim ugroženim republikama. Izrađuje se plan dinamike po vremenu i sadržaju i određuju zapovjednici na svim razinama i u svim postrojbama.

U vrijeme rada na planu raspolagali smo s oko 25.000 suvremenih pušaka, svim pratećim sredstvima za niže pješačke formacije i solidnom protuzrako-plovnom obranom, a pri kraju je bilo formiranje desetaka bojni, odreda i samostalnih satnija koje su primile oružje na ruke. Istina, to nisu bile uvježbane formacije, ali činili su ih najvitalniji vojni obveznici, k tome mahom dragovoljci. U pripremi je bila Narodna zaštita s 30.000 ljudi naoružanih sportskim i lovačkim oružjem, popis kojih je upravo bio završen i mobilizacija pripremljena. Raspolagali smo i s oko 28.000 dobro naoružanih policajaca koji su na sebe primili dva bitna zadatka: zaštitu institucija i osoba, te izviđanje, obavještavanje i kontrolu prometnica.

Bilo je detaljno snimljeno stanje vojnih skladišta i vojarni. Imali smo veze s oko 200 oficira i generala koji su još bili u JNA, te smo mnoga skladišta, granične postaje i slične objekte neprimjetno držali u svojim rukama. Ukratko, druga je faza imala vrlo jake i realne izglede za potpun uspjeh.
Procijenjene su i moguće intervencije JNA s drugih područja. Intervencija s prostora Slovenije nije dolazila u obzir, jer su ljudski efektivi JNA ondje bili sasvim slabi, a djelovanje slovenske TO usklađivalo se s našim. Nemoguća je i intervencija s prostora BiH: iako ondje postoje tri korpusa JNA, oni su tzv. R--sastava, što znači da bez mobilizacije ne mogu djelovati, a oni njihovi dijelovi koji rade u vojnim skladištima, radionicama, stražarskoj službi i obuci novaka, i koji bi se za relativno kratko vrijeme mogli pokrenuti, vrlo su mali i ne mogu utjecati na događaje u Hrvatskoj. Nije vjerojatna ni intervencija iz Srbije i Crne Gore, jer nije izvršena mobilizacija, a zatečeni efektivi zauzeti su osiguranjima od mogućih pobuna na Kosovu i u Vojvodini.

Na planiranje obrane i razvoj događaja u Hrvatskoj može uistinu utjecati samo oružana pobuna Srba, jer bi se ona u slučaju vojnog udara najvjerojatnije vrlo brzo počela širiti na svim područjima koja u znatnijem postotku naseljava srpsko stanovništvo. To zaista jest problem, ali je još ranije dogovoreno da se naše policijske postaje iz relativno sigurnih područja postave na zatečenim granicama pobune i na policijski način spriječe njeno širenje. Vrlo je važno da dobijemo nekoliko dana za vlastiti razvoj dostatnih vojnih snaga.
Zrakoplovstvo JNA vjerojatno bi djelovalo, pa zato nigdje ne smijemo stvarati unosne objekte (ciljeve) za takvo djelovanje. Za grad Zagreb upravo je postavljena protuzračna obrana s 40 lansera strijela 2M, desetak stingera i dvadesetak topova od 20 mm. S druge strane, osvajanje skladišta i vojarni obavlja se noću, te se naoružanje i oprema odmah disperziraju, dok se mobilizacija provodi u malim, rastresitim skupinama, pa se ne

stvaraju objekti na koje bi moglo djelovati zrakoplovstvo. Nakon dva do četiri dana mobilizacije raspolagali bismo protuzračnim efektivima dostatnima za solidnu obranu na cijelom području Hrvatske. Mobilizacija protuzračnih sastava stoga ima apsolutni prioritet.
Na primjeru našega djelovanja u Zagrebu izrađene su mape blokada i sustava zaprečavanja za sva mjesta.

Plan je rađen na jednoj općoj i desetak posebnih karata s tabličnim prilozima, pregledima i skicama, a u tekstovnom prilogu navedene su snage i sredstva za izvršenje.9 Dokumenti su po obliku rađeni tako da se mogu brzo umnožiti i distribuirati.
14. Predstavljanje plana državnom vodstvu 27. prosinca 1990.
Cijeli plan bio je završen 22. prosinca 1990, na dan donošenja Ustava Republike Hrvatske, o čemu sam obavijestio predsjednika Tuđmana i predsjednika vlade Manolića. Kako su svi u te dane bili prezauzeti Ustavom, predstavljanje plana odgođeno je za dane poslije Božića. Konačno je određeno da to bude 27. prosinca u 17 sati, u Dvorani za operativne poslove, gdje smo i radili. Došli su predsjednik Tuđman, predsjednik vlade Josip Manolić, član Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić, potpredsjednik vlade Milan Ramljak, predsjednik Sabora Žarko Domljan, ministar unutrašnjih poslova Josip Boljkovac s pomoćnicima te osmorica pukovnika i generala koji su vodili izradu pojedinih dijelova.
U dvorani je postavljen pano 3x10 m prekriven zemljovidima, shemama i grafičkim pregledima, dok je u središte postavljena opća karta plana.
Za predstavljanje je napravljen sljedeći protokol: moj uvod - pet minuta, potom pregled vojnoobavještajne situacije - pukovnik Francišković (10 minuta), prikaz operativnoga dijela plana - general Bjondić i pukovnik Kerčmar (50), sistem logističkog osiguranja - pukovnik dr. Benčić (20), mjesto, uloga i zadaci snaga Ministarstva unutrašnjih poslova - zamjenik ministra Jurić (10), obrana grada Zagreba - pukovnik Cervenko (10), plan mobilizacije i formiranje jedinica - pukovnik Karakaš (20), te nakon svih izlaganja moj kraći osvrt na neka pitanja u obliku dodatnih razjašnjenja. Potom je dano pet minuta za predah do rasprave, u tijeku koje će zapisnik voditi pukovnik Franciškovič..
U toj stanci prišao mi je ministar Boljkovac i predložio da o planu govore i njegovi pomoćnici. Bio sam iznenađen, jer oni dotad nisu bili ni kročili u dvoranu, a sumnjam da su u znatnijem opsegu i razumjeli što je bilo izloženo. No, nisam mu htio proturječiti, pa sam im odobrio da govore. Posrijedi su bili pomoćnik za policiju Stjepan Pečevski, pomoćnik za tehničko-logistička pitanja Željko Tomljenović i pomoćnik za Službu državne sigurnosti Josip Perković.

MUP kao cjelina nije sudjelovao u izradi plana, a ja sam bio uvjeren da to pitanje pokriva zamjenik ministra Jurić, koji je radio od početka, ušao u sve pojedinosti i odlično u plan uklopio djelovanje policije. Povremeno je dolazio i
9 V. u prilogu na kraju knjige karte br. 5 (Zone srpske oružane pobune u Hrvatsko/), br. 6 (Opća početna zamisao agresije na Hrvatsku i Sloveniju), te posebno br. 7 (Plan obrane Republike Hrvatske: vjerojatna djelovanja JNA i ciljevi vojnog udara), br. 8 (Plan obrane Republike Hrvatske: raspored vlastitih gotovih snaga i snaga pripremljenih za mobilizaciju) i br. 9 (Plan obrane Republike Hrvatske: zaprečavanje).

Boljkovac, no nije se upuštao u rasprave i dogovore. Stoga je bilo neobično da u trenutku kada se završeni plan predstavlja državnom vodstvu cijeli vrh MUP-a otvara raspravu s namjerom da globalno ocijeni posao.
Zapisnik i svjedočenje desetak visokih časnika koji su neposredno radili na planu nedvojbeno potvrđuju da je vrh MUP-a istupio protiv plana kao takvoga, uopće se ne upuštajući u njegov sadržaj, smisao i ciljeve. Njihovi istupi mogu se sistematizirati na sljedeći način:
- Nemamo dovoljno policajaca ni za redovne poslove i stalno organiziramo primanja u službu, čak moramo primati ljude po sniženim kriterijima. Po ugovoru koji se s njima sklapa policajci imaju točno određeno radno vrijeme, postaju i veoma ograničenu teritorijalnu pokretljivost; mnogi nemaju stana, a pričuvni bataljuni policije samo su ispomoć redovnoj policiji. S obzirom na sve to, plan je neostvariv.
- Plan ne možemo ostvariti ni s tehničkog aspekta, ali ipak nešto moramo poduzeti za slučaj vojnog udara. Zasad je teško reći što možemo, a što ne možemo, i za ovaj je plan teško reći što znači, ali možda bismo nešto ipak trebali imati.
- Plan je nerealan, jer je takav svaki plan koji se ne može realizirati. Osim toga, on je ishitren i mi nismo spremni za nekakav frontalni rat s JNA. Ona je vrlo jaka i mi se s njome ne možemo nositi, a postoji i vjerojatnost da nas neće napasti.
- Postoje stotine načina da se svi sukobi riješe dogovorima i pregovorima, na miran način, i nije se dobro upuštati ni u kakav plan koji bi to mogao omesti.
Prema zapisniku i mojim zabilješkama, potpredsjednik vlade Ramljak potom je pitao ima li naš plan oslonca u Ustavu i Zakonu o obrani.
- Da, imamo, i to ne samo oslonac nego i izričit zadatak da izradimo plan obrane Republike Hrvatske - odgovorio sam. - U ovom trenutku svaka republika SFRJ ima plan obrane. Imala ga je i bivša Socijalistička Republika Hrvatska, i to ne samo na razini republike nego u cijeloj vertikali vlasti i institucija gospodarstva. Naravno, više ne možemo imati plan kakav je imala SRH, ali to je pitanje sadržaja, a ne plana kao takvoga. Nema ni jedne republike u SFRJ, ni jedne države u Europi koja ne bi imala plan obrane. Mi imamo i stotinu dodatnih razloga da izradimo takav plan, da ga s vremenom usavršavamo i trajno posjedujemo. U svim republikama sadržaj plana je državna tajna, pa tako i ovaj naš nosi takvu oznaku.
- Nije mi jasno što znače stavovi gospode iz MUP-a - nastavio sam. - Očigledno je da oni nisu ni elementarno informirani o predmetu. Sto bi mogla značiti tvrdnja da mi ne trebamo imati, ili da ne smijemo imati plan obrane?! Znači li to da je Republika Hrvatska posebno i apsolutno sigurna od moguće oružane krize (iako bi i tada morala imati plan), a da su druge republike SFRJ neposredno ugrožene, pa moraju imati i imaju plan obrane?! Takav je zaključak besmislen, jer odavna imamo oružanu pobunu na dobrom dijelu Hrvatske.

Ništa ne pomažu defetistički zaključci da je JNA jaka, a mi slabi, a još je besmislenija tvrdnja da nas JNA neće napasti. Imam jake argumente za suprotno i prije nekoliko dana tu sam procjenu izložio na kolegiju predsjednika.
Onda je kratko govorio predsjednik vlade Manolić, a zapisnik pokazuje kako je bio sklon stavu da Hrvatska treba imati takav ili nekakav drugi plan kako bi se prema njemu pripremala i izbjegla iznenađenje. Za njim se javio član Predsjedništva SFRJ Mesić:

- U svemu, pa i u ovome pitanju stvari moraju biti sustavno riješene. Točno je da i druge republike imaju planove obrane, a plan postoji i na razini Federacije. Nisam ga vidio, ali general Kadijević stalno govori o njemu.
Ponovo je govorio pukovnik Cervenko:
- Plan obrane grada Zagreba postojao je otprije. Naravno, mi smo ga temeljito izmijenili. Ovaj cjeloviti plan obrane Hrvatske čini jedinstvenu cjelinu s planom obrane grada Zagreba, i to je sve apsolutno realno. Mi moramo imati plan, snage i sredstva, onakve kakve u ovom trenutku možemo imati, a hoće li ikad doći do realizacije, to ovisi o JNA i, naravno, odluci predsjednika Republike Hrvatske.
Bio sam strahovito neraspoložen bez obzira na to što su vrlo odgovorni ljudi na kraju dali pozitivna mišljenja. Čudio sam se otkud toliko nerazumijevanje notornih stvari.
15. »Nikakav plan obrane ne dolazi u obzir!«
Na kraju je progovorio predsjednik Tuđman i najprije postavio nekoliko pitanja:
- Bi li vojska, onoliko koliko je ima i onakva kakva jest, izvršavala zadatke oficira? Sumnjam da ne bi i Albanci pucali. Je li JNA baš toliko nesposobna za unutrašnji rat? Ta toliko dugo se pripremala, istina, za obranu izvana, ali ipak ima ogromnu ratnu tehniku i vani je veoma visoko cijene. Takav plan bi nam vezao ruke za razgovore i tko zna kako bi se razgovori dalje vodili?! Pitanje je koliko se takav plan uopće može održati u tajnosti...
Tako je nizao pitanja, ali je bilo očito da ne očekuje nikakav odgovor. Bilo mi je jasno da su to njegovi stavovi, a ne pitanja meni, no osjećao sam neodoljivu potrebu da ja njega nešto pitam:
- Hoćemo li se suprotstaviti vojnom udaru ili nećemo? Jer ako nećemo, ne treba nam ni ministar obrane niti ikakvo Ministarstvo obrane.
Uzdahnuo je i sumnjičavo pogledao na opću kartu plana, na kojoj je u lijevom gornjem kutu bilo mjesto za njegov potpis kojim se plan odobrava; u donjem desnom uglu već je stajao moj potpis kao odgovornoga za izradu i realizaciju plana. Čini se kako se ozbiljno uplašio mogućnosti da se njegov potpis nađe na toj velikoj mapi. Vidjelo mu se na licu da je obuzet strahom i zaokupljen nekim drugim, nama nedokučivim mislima (a ja se sada usuđujem pretpostaviti da su to bile one koje će u Karađorđevu razrađivati s Miloševićem).

Zatim je ukratko analizirao situaciju i ono što je dotad rečeno u raspravi, te uvažio izlaganja pomoćnika ministra unutrašnjih poslova i samoga ministra Boljkovca. Upozorio nas je da smo ušli u proces dogovaranja i pregovaranja o preustroju Jugoslavije u konfederaciju, što se ničim ne smije dovesti u pitanje. Na to sam se našalio, govoreći kako plan sasvim sigurno nećemo objavljivati, a do njegova eventualnog izvršenje protutnjat će dosta mjeseci.
No, predsjednik je dometnuo kako ima uvjeravanja upravljačkog vrha JNA da neće poduzimati nikakvu akciju protiv Hrvatske, a da je borbena spremnost vojske povećana zbog općenito nestabilna stanja u zemlji, što ne znači da ne trebamo biti na oprezu.
Zaključio je:
- Ovakav ili onakav plan obrane - svejedno je. Nikakav plan obrane ne dolazi u obzir!
Ukratko, plan nije htio odobriti, ali nije ni zapovjedio nešto drugo niti kazao što da se čini s gotovim planom. Bio je izdao zapovijed da se u svrhu uklanjanja kninske pobune izrade

čak tri aktivna odnosno operativna plana, spremna za trenutnu realizaciju, a sada ne želi jedan preventivan plan za obranu cijele zemlje!? Nisam mogao shvatiti što to ima značiti. Na njegovu primjedbu da je »odnos snaga« - pri čemu je vjerojatno mislio u državno-političkom smislu - za Hrvatsku nepovoljan, kratko sam odgovorio:
- Baš obratno, povoljan je, znatno smo jači i ja vjerujem u raspad JNA. Ona će svakoga dana biti sve slabija i sama će se urušiti. Promjene njena stanja moguće su samo nakon opće vojne mobilizacije u Srbiji i Crnoj Gori, ali za takav zahvat potrebna im je najmanje jedna godina, a vjerojatno i više.
Ostalo je, međutim, onako kako je predsjednik zaključio: Nikakav plan! Ali, što dalje raditi? Nema odgovora na pitanje hoće li se i kako Hrvatska braniti u slučaju vojnog udara ili agresije.
Nastala je grobna, vrlo mučna tišina. Da bih odagnao gorak okus što je ostao nakon rasprave, predložio sam da razgledamo Centar za obavještavanje, što su svi rado prihvatili i bili oduševljeni tehnikom i mogućnostima Centra. Centar je imao desetak vrsta veza, od kojih su neke bile posve zaštićene i vrlo stabilne u održavanju. Samo pritiskom na tipku izravno se mogao dobiti bilo koji općinski centar za uzbunjivanje i obavještavanje ili čak mjesna zajednica. Svi obavještajni centri u zemlji bili su tehnički i kadrovski posve obnovljeni i do prekida veza naprosto nije moglo doći. Dežurstva u centrima bila su danonoćna.
Imao sam dojam da je i predsjednik počeo realnije razmišljati o planu obrane: komentirao je kako je ovo što vidimo veoma potrebno obrambenim planovima i osobno provjeravao veze s pojedinim centrima u zemlji, ohrabrujući nas da nastavimo tehnički i kadrovski poboljšavati Centar.

Ni sada, poslije toliko vremena, ne znam kako bih objasnio njegovo ponašanje.
S ovolike vremenske distance, kada se zbroje sva katastrofalna iskustva prouzročena nepripremljenošću zemlje za obranu, svi time izazvani nenadoknadivi ljudski i teško nadoknadivi materijalni gubici, može se zaključiti da je predsjednikova reakcija na naš plan zapravo bila njegovo prvo vidljivo skretanje od stava da se Hrvatska mora spremiti na zakonitu samoobranu prema stavu da treba pokrenuti političke nagodbe s Miloševićem, a kako je u beogradskom vrhu bio i general Kadijević, onda i s njime. Dao je apsolutnu važnost nagodbama, što je primjereniji izraz od pregovora, te pripreme za obranu počeo držati provokacijama koje potkopavaju »mirni dogovor«.
Bilo mi je nejasno kako da poslije toga postupim u vezi sa zajedničkim planiranjem obrane sa Slovenijom. Da li im reći da hrvatska vlast odbija obrambene pripreme? Na kraju sam, što osobito dobro zna ministar Boljkovac, Slovencima prešutio kako je proteklo predstavljanje plana i produžio suradnju kao da se kod nas ništa nije dogodilo.
Poslije razgledavanja Vojnoobavještajnog centra pozvao sam u gornje prostrano predvorje sve prisutne na domjenak u povodu Božića i Nove godine, pa se atmosfera dodatno popravila. Predsjednik me pitao koliko je dugo plan rađen i zašto u tome nije sudjelovao i ministar unutrašnjih poslova. Odgovorio sam da je plan formalno izrađen u 25 dana, ali su se neki dijelovi -sustav mobilizacije i ustroja - radili i više od dva mjeseca, a što se tiče ministra Boljkovca, on je prilično često dolazio u prostorije u kojima smo radili i savjetovao se sa svojim zamjenikom Jurićem, koji je pak kontinuirano radio na planu.

Zapovjedio sam da se plan složi u pakete po dijelovima, pa sam ga spremio u svoj trezor, uz neupotrebljene planove za uklanjanje kninske pobune.

16. Tajne službe, društvo i politika

Kontraobavještajna služba u JNA, skraćeno KOS, formalno je bila sastavni dio Službe bezbjednosti/ sigurnosti JNA, a stvarno, od osnutka, uvijek samostalna, izdvojena, nedodirljiva i uslijed toga mistificirana i zastrašujuća čak i za svoje nalogodavce. Njeni su prsti bili umiješani u mnoge političke afere, kojih je u SFRJ bilo na stotine. KOS je preživio i pad Aleksandra Rankovića 1966. godine. Štoviše, denuncirao je svoju posestrimu UDB-u, dobio za to pripadna priznanja i tako ne samo ostao u životu nego i stekao nove ovlasti i zapravo neograničene povlastice. Neko vrijeme čak je figurirao kao glavni zaštitnik države, društva, Partije i ideološke čistoće, vladajući tajnom djelatnošću u zemlji i svijetu sve dok nije stasala nova UDB, sa starim metodama.

I KOS je djelovao u inozemstvu, samostalno ili u suradnji sa SDS-om, tj. UDB-om. Ako je posrijedi bio iseljenik odnosno radnik na radu u inozemstvu koji izbjegava vojnu službu ili osoba koja je iz JNA izbjegla u inozemstvo, KOS je nad njome imao apsolutnu nadležnost, koju je i koristio.

Mada su tajne službe u pravilu međusobno konkurentne, UDB i KOS od početka sedamdesetih surađuju - oprezno, ali ipak. Razvile su vrlo velik aparat, a njihovi pripadnici, pogotovo pak njihovi politički i državni nalogodavci težili su za što većom mistifikacijom službe i njenih pripadnika. Državom i društvom širio se strah od tajnih službi, pomiješan sa strahopoštovanjem, što je dosezalo i do samoga vrha JNA, države i politike. Time su službe jačale svoj ionako nedodirljiv autoritet kako bi se još više osamostalile i izbjegle bilo kakav nadzor ili kritiku. S vremenom su postigle da ni u jedan njihov podatak nitko nije imao prava, a onda ni želje posumnjati ili čak zahtijevati kakav ispravak u području njihova djelovanja.

Naravno, sve to ne bi bilo moguće da jugoslavenski politički sustav nije bio idealan ambijent za tajne službe.

Za temeljito sagledavanje njihove organizacije i metoda, te destrukcije što su je izazivale u državi i društvu koje su navodno štitile potrebno je mnogo više vremena i prostora od ovoga. Takva je analiza nužna, među ostalim, i zato da se nešto slično više nikad ne dogodi, kao i zbog toga jer su i u samostalnoj Hrvatskoj, za desetogodišnje vladavine Franje Tuđmana i HDZ-a, tajne službe do u najsitnije pojedinosti ponavljale organizaciju i metode tajnih službi bivšeg sustava. U autokratskom sustavu takve su pojave neizbježne, jer ni jedan veliki vođa ne može vladati bez takva zaleđa.

S druge strane, bit će vrlo zanimljiva analiza korisnosti tih tajnih službi u SFRJ i kasnije u sustavu Tuđmanove vlasti, i iz aspekta interesa onih koji su ih stvarali, i iz aspekta zaštite društva od nekih stvarnih opasnosti. Načelno kazano, beznadno su bolesni država i društvo u kojima te službe djeluju nekontrolirano, gdje se njima koristi politika samo jedne stranke ili, još gore, politička i ekonomska mafija.

Jesu li tajne službe u SFRJ i u Tuđmanovoj Hrvatskoj zaista nešto i nekoga zaštitile i tako državi priskrbile stanovitu sigurnost? Odgovor je neosporno od-rečan. No, u oba se slučaja inzistiralo na njihovoj uspostavi, te su im se pridavali značaj i vrijednost što ih nipošto nemaju niti mogu imati. A tako se postupalo prije svega zato što su pojedinci i grupe težili da ostvare povlašten uvid u područja koja su zatvorena za javnost. Njihova moć izgrađivala se na temelju dojava o tome što smjeraju politički neistomišljenici, na

kombinatorici o tome kome će se osigurati položaj i privilegij a koga će se ukloniti, na stjecanju bogatstva mimo zakona, na makinacijama koje su omogućavale da se što duže ostane na vlasti ili u nekom njenu unosnu segmentu. Tajne službe bavile su se za vladavine HDZ-a i organiziranim kriminalom, od prijema i plasiranja droge preko krađe i preprodaje automobila do stjecanja bogatstva na račun poreznih obveznika...
Nije rijetko da se u državi važnost tajne službe preuveličava i zbog neznanja odgovornih političara. Licitiranje tajnim službama i njihovo svojatanje, što je uslijedilo u Hrvatskoj nakon izbornog sloma HDZ-a u početku 2000. godine, govori o nezrelosti vodstava u glavnim institucijama države i vrhovima političkih stranaka, jer te službe jednostavno ne zaslužuju toliko pažnje.

Tajne službe mogu postati korisne - iako ni tada od njih ne treba mnogo očekivati - tek kada se nad njihovim radom uspostavi djelotvoran i potpun parlamentarni nadzor, kada im se precizno propišu zadaci i metode rada, kada ih usporedo sa Saborom nadziru i najviši državni djelatnici, te kada i Odbor za unutrašnju politiku Sabora i sami ti djelatnici budu prema Ustavu i zakonu krivično odgovarali za svaki pokušaj zloporabe, a svaka se samovolja djelatnika službi bude najoštrije sankcionirala.
Njihova djelatnost u otkrivanju kriminala, zločina i eventualne destruktivne i subverzivne djelatnosti drugih tajnih službi neosporno jest poželjna i potrebna. Koliko znam, ni jugoslavenske tajne službe do 1990, ni hrvatske u razdoblju 1990-2000. u tom pogledu ili uopće nisu radile ili nisu pokazale nikakav koristan rezultat, bilo zbog neznanja, bilo zbog prezaposlenosti političkim makinacijama i podmetanjima vlastitoj državi i njenu gospodarstvu.

Ne cijenim niti sam ikad cijenio tajne službe. Na takvu ocjenu imam pravo, jer sam se njima bavio desetljećima. Poznajem ih ne samo zato što su mi nekad, u skladu s Pravilnikom o radu službi sigurnosti u JNA, bile formalno potčinjene, nego još više zbog toga jer sam bio predmetom njihove destrukcije. Mnogo puta osjetio sam ih na svojoj koži: KOS je stajao iza mojega slanja na službu u Nevesinje, iza kažnjavanja 1971. zbog navodno neovlaštenih i sumnjivih odlazaka u Zagreb, iza gotovo dvogodišnjega procesa koji su Vojni sud u Splitu i Vrhovni vojni sud vodili protiv mene 1976. i 1977, da i ne govorim o nizu »slučajnosti« u osamdesetima, zaključno s provalom u stan ljeti 1990. godine.
Iako sam ih dobro poznavao, i organizacijski i po metodama, i dugo osjećao kako mi dahću u potiljak, uspjeli su me zaskočiti kada sam se najmanje nadao. Nije nikakva utjeha što iskustva kažu da uvijek tako biva: udaraju gdje se najmanje nadaš i kada najmanje očekuješ.

17. Izdajica

Mene je izdao kapetan Vladimir Jagar, mladić u kojega sam do kraja imao potpuno povjerenje. Rođen u Starom Gradcu, stotinu metara od kuće u kojoj sam i sam rođen, potjecao je iz obitelji s kojom su Spegelji najprisnije prijateljevali barem stotinu godina. Živo se sjećam njegova rođenja, dječaštva, stasanja, ženidbe, zaposlenja...
Njegov otac Karlo i majka Jela bili su dobri ljudi. Karlo Jagar uhvaćen je kao partizan 1943. i odveden u Jasenovac, odakle se spasio u zadnjoj grupi prilikom proboja logoraša u travnju 1945. Njihov sin završio je srednju školu me-talskog smjera, ali mu taj posao

nije ležao, pa je na moju intervenciju otišao u školu rezervnih oficira u Bileću. Računao sam da bih mu mogao osigurati neku vojnu službu i tako ga spasiti od bijede. Naime, roditelji su mu iznenada umrli, jedno za drugim, a tri su se starije sestre bile odavna udale i nastanile u Rijeci, Karlovcu i Osijeku. Vrlo rijetko dolazile su u zavičaj, pa je Vladimir zapravo ostao na mojoj brizi i bio moj štićenik.
Vojni poziv očito mu je odgovarao, jer je školu rezervnih oficira završio s odličnim uspjehom, pa sam mu sugerirao neka se prijavi za aktivnu službu u JNA i, naravno, pomogao da bude primljen. Rasporedio sam ga na dužnost zapovjednika jedne granične postaje, nekoliko kilometara od rodne kuće. Oženio se i dobio dvije djevojčice, blizanke, a poslije i sina. Odlično se snašao, volio je vojni poziv, a kao velikom zaljubljeniku u lov pogotovo mu je odgovarala služba na samoj Dravi, usred bogatih lovnih terena. Postao je izvrstan lovac, strijelac i zapovjednik.

Nastojao sam da napreduje u karijeri, što nije bilo teško s obzirom na to da je uvijek pokazivao odlične rezultate u svim vojnim poslovima. Premjestio sam ga na višu dužnost upravitelja armijskog vježbališta Gakovo, pa za zamjenika zapovjednika Graničnog sektora u Virovitici. U prosincu 1989. postao je kapetan, vrlo cijenjen u graničarskim poslovima.
U aktivnu vojnu službu u JNA uveo sam još dva mladića iz svoga rodnoga mjesta: Vladimira Sabarića postavio sam za zapovjednika jedne granične postaje, također vrlo blizu rodne kuće, a Franju Kovača, svoga sinovca, za upravitelja armijskog vježbališta Gakovo pošto je Jagar otišao na višu dužnost.
Nakon umirovljenja vrlo često sam se sastajao sa svom trojicom. Bili su istih godina, mladi i veseli, a njihove sam roditelje poznavao od djetinjstva. Bio sam zadovoljan što sam im nekako osigurao egzistenciju, a razmišljao sam i o njihovim mogućnostima u krizi koja se ubrzano približavala iako još s time u vezi nisam imao neki definiran cilj. To druženje nije bilo izdvojen slučaj, jer sam u drugoj polovici 1989. godine - imajući dobre osnove sumnjati u držanje upravljačkog vrha JNA u uzavreloj krizi - obnavljao i produbljivao poznanstva i prijateljstva s mnogim oficirima i generalima kojima sam nekoć bio nadređen.

A u gotovo osam godina zapovijedanja na teritoriju Hrvatske i Slovenije stekao sam temeljit uvid u sve kadrove i upoznao mnoštvo ljudi. Ne pretjerujem kada kažem da sam nakon umirovljenja blize doticaje ostvarivao s više od stotinu samo visokih oficira i generala, od Ljubljane do Vinkovaca i od Dubrovnika do Pule, a u Zagrebu, Varaždinu i Rijeci imao sam stalne kontakte i mnoge ne samo prijatelje nego i istomišljenike. Susreti s njima gotovo su se institucionalizirali i, kako se približavao vrhunac krize, postajali sve češći. Nismo izrijekom razgovarali o oružanom suprotstavljanju, ali je bilo govora o tome kako sve što se kuha neće proći mirno. Stalno sam ponavljao da završava vrijeme ideološko-političke presije koja je pod prijetnjom kaznenoga progona zahtijevala uniformno mišljenje i postupanje, te da dolaze dani kada svatko za sebe treba odrediti smjer.
Jednako su mislili i govorili i moji sugovornici: admirali u Splitu, general Darko Puhar i grupa pukovnika u Rijeci, nekoliko grupa pukovnika i generala u Zagrebu s generalom Petrom Stipetićem na čelu, sedmorica pukovnika u Varaždinu koji su stvarno držali pod svojom kontrolom zapovjedništvo 32. korpusa, npr. načelnik Operativnog stožera

pukovnik Božidar Purgarić, njegov zamjenik pukovnik Tomislav Mesić, pukovnik Rudi Stipčić, pukovnik obavještajne službe Miroslav Jerzečić.. .10
To navodim jednostavno zato što želim dokumentirati dvoje: prvo, da su pripreme za teške dane začete polovicom 1989, te drugo, da oficiri Sabarić, Kovač i Jagar, kao ni virovitička civilna trojka - Antun Habijanac, Đuro Dečak i Vinko Belobrk - nisu bili slučajna i usamljena grupa koju je, eto, zbog Jagarove izdaje, KOS razorio i tako bitno oslabio obranu zemlje. Oni su bili samo jedna od tridesetak velikih skupina što sam ih organizirao u Hrvatskoj, a i ta navodno razorena skupina uzmogla je zauzeti sva lokalna skladišta i vojarnu u Virovitici s neizmjerno vrijednom vojnom tehnikom. Za druge skupine i stotinu suradnika visokih oficira i generala KOS je doznao tek kada su od JNA oduzeli 66 do 70 skladišta i 42 vojarne s cjelokupnom ratnom tehnikom kojom je obranjena Hrvatska.

18. Tajno snimanje sastanaka
Ne znam pouzdano kada je kapetan Jagar zavrbovan, odnosno kada je počeo raditi za KOS. S dosta vjerojatnosti mislim da je sve počelo uoči višestranačkih izbora u Hrvatskoj, jer otad se unekoliko promijenilo njegovo ponašanje, što tada nisam zamjećivao. Jednom su mi zgodom Sabarić i Kovač spomenuli kako je Jagar bahat prema njima, ali tome nisam pridao važnost.
Odmah poslije izbora Jagar me upitao:
- Kako da se ponašam ako me organi bezbjednosti budu za nešto pitali? Da im kažem istinu, da prešutim ili da kažem neistinu?
Odgovorio sam kako oni uvijek znaju ili približno znaju odgovor na pitanja koja postavljaju, pa nema razloga ne kazati istinu, ali se time nipošto ne smije denuncirati svoje kolege i poznanike. Dodao je kako »oni odozgo« ne žele na proslavu Dana graničara 22. lipnja pozvati predsjednike Skupštine općine i Izvršnog vijeća Skupštine općine Virovitice Antu Kristu i Antuna Habi-janca, koji su na netom održanim izborima dobili te mandate. Kako sam već imao službeni poziv, rekao sam da ni ja neću doći ne budu li oni pozvani.
Posrijedi nije bilo moje slaganje s politikom nove vlasti, čijim sam ljudima, uostalom, bio protukandidat na izborima, nego načelan stav da se izborni rezultati moraju priznati. Bio sam legalist, te sam tražio da i vojska konačno prizna civilnu vlast, onu koju su birači izabrali.

10 Mnogi mi nisu dopustili da ih imenujem, jer su duboko razočarani i uglavnom su se posve povukli iz javnosti, no svi su časno izvršili domovinski zadatak zapovijedajući vojnim operacijama. Danas žive u raznim mjestima u Sloveniji, Hrvatskoj i BiH.

Od toga razgovora nije prošlo ni nekoliko sati, a Krišto i Habijanac dobili su pozivnice. Ne znam kako, ali oni su ubrzo doznali kakav sam stav zastupao pred Jagarom, pa smo se bolje upoznali i zbližili.
Od svibnja do rujna 1990. zaredalo se još nekoliko događaja koji su me mogli uputiti na oprez, ali - nisu. Vjerovao sam Jagaru i ni sanjao nisam da bi se moglo dogoditi išta slično onome što se na kraju dogodilo. Pošto sam postao ministar obrane počeo sam kod njega uočavati stanovitu promjenu: više nije bio onako samouvjeren i veseo, manje je govorio, ponovo mi je postao privržen, nije više nasrtao na Sabariča i Kovača. Sada mi je

jasno da je to bio znak potpuna prelaska u izdaju, da se, naime, počeo vladati u skladu s uputama KOS-a.
Zbog novih poslova i organizacije obrane na cijelom teritoriju Republike nisam se mnogo sastajao ni s njime ni s ostalima iz virovitičke grupe, koju sam ionako držao organiziranom i sposobnom da u slučaju potrebe kvalitetno izvrši zadatke. Činili su je oficiri Vladimir Jagar, Franjo Kovač i Vladimir Sabarić te civili Ante Krišto, Antun Habijanac, Vinko Belobrk i Ivan Belani. Tek na Kristinu i Habijančevu intervenciju prišao im je i Đuro Dečak, kojega sam prvi put vidio u dosta jadnu stanju u jednom restoranu.

Kapetan Jagar je pak svoj posao počeo mnogo prije nego što sam pokrenuo naoružavanje Hrvatske, tako da je očito kako kasnija inkriminacija na moj račun o »ilegalnom uvozu oružja radi terorizma« ne stoji. Operativci KOS-a neprekidno su, doslovce 24 sata na dan, ostvarivali kontrolu nad Jagarom i sustavno ga pripremali (učio je naizust što i kako treba govoriti, gdje i kako u odjeći skrivati male magnetofone itd).
Tako je snimio jedan sastanak koji sam usput, na proputovanju u istočnu Slavoniju, održao samo s oficirima na virovitičkim Ribnjacima, gdje nam je domaćin bio Slavko Poljanac zvani Slavac, lovovođa na jednom većem lovnom području. Bilo je to vrijeme kada još nije moglo biti riječi o uvozu oružja i taj sastanak ni po čemu ne mogu izdvojiti osim po tome što je upravo Jagar inzisti-rao da se sastanu samo oficiri i da to bude na Ribnjacima. Dio tada snimljenoga materijala koristili su tužitelji za suđenja Virovitičanima, ali ni to, kao ni sve ranije snimke, nije bilo ono što je KOS-u trebalo, kao što im ništa nije bila donijela ni ljetna provala u moj stan. Oni su tražili jak materijal kojim će moći udariti na ministra i preko njega na cijelu vladu, te je u konačnici snažnim propagandnim udarom i srušiti.
U međuvremenu su počeli uvoz i distribucija oružja, što je generalu Aleksandru Vasiljeviću, načelniku KOS-a, bila prilika da s mrtve točke krene k nečemu opipljivu iako ni to zapravo nije moglo imati dovoljnu težinu za ozbiljnu inkriminaciju s obzirom na to da smo predsjednik Tuđman i ja bili javno kazali kako Hrvatska ima pravo nabavljati oružje za svoju policiju.

S druge strane, vrhu JNA hitno je trebao slučaj kojim će moći dojmljivo pokrenuti svoj plan recentralizacije Jugoslavije, pa je KOS otvorio novu frontu. Trebalo je pokazati da se sprema napad na JNA, konkretno na vojarnu u Virovitici, da se, dakle, pripremaju terorističke akcije protiv vojnih osoba i njihovih obitelji, pa onda na osnovi tih inkriminacija izvući inkriminaciju ilegalnog uvo za oružja u funkciji terorizma. Tek kakav-takav spoj tih triju aspekata može bit ozbiljna optužba. Smislivši taj okvir, krenuli su u podmetanja koja će se na raz ne načine snimiti i proglasiti dokumentima optužbe. Pitanja koja je Jagar forsirao i njegovo inzistiranje na raznim sastancima, snimanima u studenome i prosincu 1990, trebali su stvoriti kritičnu masu za uhićenja i suđenja. Najviše materijala Jagar je snimio postavljajući provokativna pitanja Saba riću i Kovaču te Dečaku i Habijancu. Kasnijom analizom ustanovio sam da je snimao moj i Boljkovčev razgovor u automobilu na relaciji Zagreb - Virovitica Snimak je vrlo loš, ali ga je KOS ipak koristio uz pomoć spikera. Pripadnike virovitičke grupe snimao je na jednom jezeru nedaleko od Virovitice, u selu Rogovac, te na više mjesta u samome gradu.

Jednoga dana u listopadu 1990. zamolio me da mu posudim video-kame-ru kako bi snimao divlje životinje u prirodi. Tome su se bili domislili operative KOS-a, držeći kako moja kamera neće biti sumnjiva, ali u tome očito nešto tehnički nije odgovaralo, jer mi je ubrzo vraćena.
Koliko se može zaključiti na temelju filma, tonska su snimanja počela 14 listopada, a posljednje je obavljeno 16. prosinca 1990. Ona su činila glavninu materijala i samo je jedna epizoda, jedan zaista posve nevažan sastanak u Jaga-rovoj kući u Starom Gradcu snimljen vizualno, video-kamerom ugrađenom u televizor. Tehnika nije bila baš suvremena i materijal je ispao tonski nekvalitetan, ali upravo takav KOS-u je i trebao kako bi se do mile volje mogle dodavati i montirati prikladne verzije razgovora.

19. Montaža filma koji je zapalio Jugoslaviju

Budući da je u međuvremenu autor toga filmskog falsifikata Ljubodrag Stojadinović o tome objavio knjigu, moguće je KOS-ovu operaciju rekonstruirati i iz toga kuta.11
Stojadinović je radio kao novinar i publicist, diplomirani je politolog, a magistrirao je radom o sustavima masovne komunikacije i informacije. Završio je Vojnu akademiju i Visoku vojnoobavještajnu školu u Beogradu i službovao u raznim garnizonima u SFR Jugoslaviji, a do veljače 1992. godine bio načelnik Uprave za informiranje Vojske Jugoslavije.
Pisao je i satirične tekstove u raznim novinama, pa je i knjiga hibridna: s jedne strane, u opisima situacija ima dosta literarne slobode, sve su osobe donesene pod promijenjenim imenima odnosno nadimcima, u priču je uključio i jednu svoju ljubavnu vezu, no s druge strane, prikazi svih bitnih situacija u-glavnom odgovaraju onome što se - koliko ja mogu posvjedočiti - zaista događalo. Pod nadimcima je lako identificirati sve sudionike, datumi su također autentični, a razgovori sa sastanaka upravljačkog vrha JNA u svojoj osnovnoj

11 Ljubodrag Stojadinović: Film koji je zapalio Jugoslaviju. Art studio »Crno na belo«, Beograd 1995.

ideji - ako već ne u svakoj riječi - vjerodostojni su i logični, u skladu s obavještajnim podacima koje smo u to doba primali iz naših izvora u Beogradu i drugdje, kao i s mojim osobnim dugogodišnjim iskustvima s Kadijevićem, Ad-žićem, Mamulom i drugima. Zato Stojadinovićevu knjigu, bez obzira na literarni i satirični ton, držim dokumentom koji otkriva realnu sliku događaja i motive KOS-a i upravljačkoga vrha JNA.
Stojadinović počinje opisom svojega susreta sa Sekretarom, Veljkom Kadijevićem, koji ga je pozvao da mu kaže:
Odlučili smo da vam poverimo važan zadatak. Od toga kako će biti urađeno, može da zavisi sudbina svih nas.12
Njegovu doživljaju atmosfere koja je u to vrijeme vladala u SSNO-u ni sam ne bih imao što dodati. U kabinetu sa sedmoricom generala major Stojadinović imao je osjećaj da se nalazim u pećini, a oko mene večita družba okamenjenih ljudi (...) Kabinet u mraku, oni sami nepromenljivi i nepokretni, vreme već dugo zatvoreno i ustajalo, zidovi davno usahli od nedostatka sveže promaje, smeha, ideja i duha. Čijeg duha? Kojih ideja?
Oni nisu verovali nikome, osim ljudima koji su donosili dobre vesti. Ra-zumevali su samo ono što ih je uveravalo da se ništa ne menja i da ne može ' biti drugačije. Svaki pokušaj da se ustaljeni red stvari poremeti razumevali su kao jeretičko napastvovanje njihovog mira, strašno svetogrđe od opšteg značaja.

Sekretar se vratio i govorio o izdaji, o stvarima koje su nezamislive a ipak su se odigrale. O tragediji koja se sprema ako ne uradimo nešto. Čuo sam da su Prebega i njegovu izdaju snimili, i to tajno.13

Dali su mu video-kasetu na kojoj sam bio snimljen, a »u limenom sanduku bilo je složeno još mnogo materijala snimljenog tajnim kamerama, tajnim mikrofonima, koje su u tajnim prostorijama snimali tajni ljudi«. U Filmskom centru na Košutnjaku dobio je radnu sobu za pregled i presnimavanje materijala, no oprema je bila loša i zastarjela: video-uređaj nije imao daljinski upravljač, timing ni brojčanik. Od svega je, sa svojom suradnicom, morao složiti »dokumentarni« film, pod stalnim Vasiljevićevim nadgledanjem. Sinopsis je morao biti gotov do 25. prosinca 1990, prva verzija filma do 3. siječnja 1991, usvojena verzija četiri dana kasnije, a definitivna, spremna za televizijsko prikazivanje -10. siječnja.

Kako se razabire, Stojadinović je kao profesionalac htio srediti materijal i složiti snimke u suvislu cjelinu, ali nije bio sklon ideološkim dopunama. No,

12 Ljubodrag Stojadinović, nav. dj, str. 16.

13 Ljubodrag Stojadinović, nav. dj, str. 15-16, 19-20. Prebeg je naziv koji se u poćetku, povremeno i kasnije, koristi za mene, no glavno kodno ime mi je Švejk. Daleko od toga da bih se uvrijedio; ja takav kodni naziv doživljavam kao kompliment, jer Švejk je čestit i jednostavan čovjek koji voli život i kojemu se gade zadrti militaristi i umišljene veličine. Samome sebi autor je dao ime Dušan Jakovljević, »major vojske koja se raspada, podanik države koja više ne postoji sa zadatkom da spasem oboje« (25).

Kadijević, Adžić i drugi uopće nisu razumijevali neke tehničke teškoće i zadatosti o kojima je major Stojadinović morao voditi računa u poslu nego su odmah zahtijevali film. On je tvrdio:

- Želim samo da sve učinimo po svetim pravilima dokumentarnosti: što više podataka, što manje objašnjavanja!

- Mnogo ti ovde nešto mudruješ - umešao se brkati general [Adžić], koji nije voleo rasprave, niti imao znanja da u njima učestvuje. On se grozio dijaloga starijih i mlađih (...) Scena u kojoj major slobodno iznosi svoje mišljenje pred generalom Armije, za njega je bilo vojničko svetogrđe najgore vrste (...)

- Ne mudrujem, generale. Samo predlažem. Spreman sam da saslušam i prihvatim vašu zamisao, i da radim po njoj. Slušam vas. (...)

- Hoću spikera - rekao je [Kadijević] - spikera koji će da objašnjava naše stavove, pošto imamo ideju da sve to ide u svetsku javnost.

- Samo to ne - rekao sam odlučno -(...) Čitav film će u tom slučaju biti u senci ideološke retorike (...).

- Da li ste vi čuli šta ja govorim? - pitao je Sekretar.

- Čuješ li šta Savezni govori, povlađivao je Brka [Adžić] kao dete koje očekuje poklon.

- Želim varijantu sa težišnom upotrebom spikera. Uz ovo što ste vi predložili. Imate Filmski centar na raspolaganju, izaberite montažere i radite. Za vas nema novogodišnjih praznika. Prvu verziju želim da imam ovde 3. januara. Završili smo.14

Ne treba, međutim, imati iluzija o samome Stojadinoviću koji, iako mu se kao Miloševićevu čovjeku krug oko Kadijevića gadio, ne pokazuje da se od njih razlikuje u stavovima prema tadašnjim događajima. I on iskazuje iracionalnu mržnju prema Hrvatima i koristi iste izlizane fraze velikosrpske propagande, kao što se vidi iz rečenice da sam ja simbol »preporoda katoličke varijante zločina« jer da »prezirem javnost« (str.

74)?! Ni u jednom trenutku ne dovodi u pitanje svoj posao kao takav i tehničko preuređivanje, skraćivanje i prekrajanje mojih rečenica; njemu smetaju samo dodatni ideološki komentari, kao i zadrtost i nesposobnost nalogodavaca. Za njega sam ja bez dvoumljenja zločinac, ubojica i slično, a svaka politička ideja na tragu emancipacije Hrvatske - isto je što i ustaštvo.
Ukratko, da je bilo po njemu, film ne bi bio ništa manje lažan i prljav i služio bi istim agresivnim i genocidnim ciljevima, ali ne bi bio opterećen spike-rovim ideološkim frazama. Bio bi, dakle, inteligentnija i utoliko još opasnija manipulacija.
No, Vasiljević je još morao riješiti velik problem: kako kriminalizirati inače zakonit uvoz oružja, to prije što smo predsjednik Tuđman i ja u dva navrata na TV-Zagreb izjavili da za našu policiju uvozimo potrebno oružje zato što SSNO, kojemu smo se uredno obratili za opskrbu, odbija isporuku. Naše Ministarstvo

14 Ljubodrag Stojadinović: nav. dj, str. 65-66.

unutrašnjih poslova bilo je 9. rujna 1990. u skladu sa zakonom, kako se to inače činilo u svim republikama, poslalo dopis Saveznom sekretarijatu za narodnu obranu sa specificiranim potrebama (automatske i poluautomatske puške, pištolji, signalni pištolji, automatski pištolji, streljivo).13 Kako neko vrijeme nije bilo odgovora, MUP je intervenirao, na što je iz SSNO-a stigao odgovor da su zahtjev zaprimili, ali da će mu moći udovoljiti tek za dvije godine!?

20. Zasjeda u Starom Gradcu

Potkraj prosinca KOS i upravljački vrh JNA čvrsto su odlučili da me negdje zaskoče i uhite, pa na temelju prikupljenoga tonskoga i video-materijala organiziraju spektakularno suđenje kao prvooptuženiku virovitičke grupe. Ja, istina, u tom trenutku nisam znao za takve njihove konkretne namjere, ali sam bio općenito svjestan da mi je kao osobi koja organizira obranu Hrvatske sigurnost itekako ugrožena.
Ponašanje upravljačkog vrha JNA posljednjih godina i sve zapjenjenija propaganda beogradskih medija mogli su me samo učvrstiti u oprezu, a od početka mjeseca primali smo i obavijesti od jednoga višeg oficira iz Zapovjedništva 5. VO kako se u službi sigurnosti razmatra moje onemogućavanje, uključivši atentat ili, kako mi je dojavljeno 13. prosinca, namještenu prometnu nesreću. Za moju fizičku likvidaciju bile su već određene tri osobe, a glavni je bio Miodrag Aleksić, koji je svako malo, čim bi izbila neka napeta situacija, dolazio iz Beograda u hotel »I« u Remetincu. Bio je izvrstan strijelac revolverom mag-num 9 mm, višestruki prvak Srbije u gađanju puškom i pištoljem.
Stoga sam zapovjedniku svoga osiguranja Tomi Golemu naložio da formira grupu odabranih specijalaca koja će mi osiguravati kretanje i sastanke po Hrvatskoj. To je bilo presudno što 10. siječnja 1991. nisam uhićen, odnosno što nije došlo do oružanog sukoba s tko zna kakvim posljedicama...
Popodne toga dana krenuo sam s pratnjom na sastanak u Osijek. Sastanak je bio dogovoren nekoliko dana ranije, a na sam dan javljeno mi je kako se sudionici mogu okupiti tek u 22 sata. Nisam uspio ustanoviti tko je sve znao za sastanak, ali je više nego sigurno da je general Vasiljević znao ne samo za put u Osijek nego i u kojem ću se automobilu voziti, iako je putovanje organizirano automobilom strane registracije koji odavna nije bio u vožnji, kao i to da ću se neko vrijeme zadržati u svom rodnom mjestu.

Krenuli smo iz podzemne garaže MUP-a i već u Zagrebu se sigurno oslobodili špijunske pratnje. I to potvrđuje da je moje kretanje toga dana bilo unaprijed dosta točno dojavljeno KOS-u, koji stoga nije ovisio o neposrednim dojavama s terena i neposrednu praćenju.

15 Dopis MUP-a donesen je u Slaven Lefca i Mario Nobilo, nav. dj, str. 64.

Moja kuća u Starom Gradcu nije bila zagrijana, pa u nju nisam ni ulazio, a prilikom tako kratka zastanka nije je ni bilo potrebno otvarati. Tako sam oko 17,30 sati stigao u svoje stalno prijateljsko svratiste, u kuću susjeda Franje Para-dinovića zvanoga Brico. S njime su živjeli njegova supruga Marica, te sinovi Đuro i Branko sa ženama. Đuro i Branko bili su snažni muškarci s odsluženim vojnim rokom, izuzetno odani meni i mojoj obitelji. Toga dana, kao i 16. prosinca 1990, kada je sniman materijal za KOS-ov pseudodokumentarac, Paradino-vići su imali važnu ulogu u mojoj osobnoj zaštiti, kao što su se inače sjajno i postojano držali još od polovice 1989. do kraja rata.
Na putu u blizini mjesta, nedaleko od glavne ceste, vidjela su se neka vojna vozila, ali takve smo prizore ionako viđali svaki dan u Zagrebu. Međutim, ukućani me obavještavaju da i prema Dravi ima nekih vojnih vozila, dok kapetana Jagara nema nigdje niti se javlja. Dva susjedova sina govore kako im je ipak nešto sumnjivo s tom vojskom i nekoliko civila što su ih susreli kod crkve.

Taj je dan u Starom Gradcu bila naoružana skupina od dvadesetak vojnih obveznika, pripadnika Samostalne virovitičke bojne kao prve formacije buduće 127. (virovitičke) brigade HV. Očistili su oružje i odlučili malo vježbati u posve zamračenu naselju. S obzirom na upozorenja, i Tomo je rasporedio pratnju na pogodna mjesta, a i Đuro i Branko Paradinović bili su odlično naoružani, pa su izišli u vrtove i izviđali.
Nakon jednog Sata vojna vozila okolnim su putevima, obilazeći mjesto, krenula u Viroviticu, a slijedilo ih je nekoliko pinzgaucra koji su dotad bili skriveni u samome mjestu. Ja sam pak s pratnjom, sporednim putevima uz Dravu, otišao u Slatinu i preko Donjega Miholjca u Osijek. Tek potkraj ožujka doznao sam što se toga dana spremalo u Starom Gradcu i zašto je operacija - u kojoj su sudjelovali osobno general Vasiljević i izdajica Jagar - obustavljena.

Vasiljević i specijalci Protudiverzantskog odreda JNA trebali su me uhititi, ali bez incidenta, pogotovo bez pucnjave u kojoj bi moglo biti i mrtvih. Kako se pokazalo da to neće biti moguće, izravno iz Beograda stigla je zapovijed da se odustane. Hapšenje su odgodili za neku drugu zgodu (ili ga možda naumili prepustiti hrvatskim vlastima pošto budu pritisnute »dokazima« o ilegalnom uvozu oružja za terorističke akcije), te odlučili djelovati povećanjem borbene spremnosti JNA u Hrvatskoj, sve dok emitiranje filma sinkronizirano s uhićenjima Virovitičana ne stvori potrebne uvjete.

21. Uhićenja i neočekivani gosti na Tuškancu

Prije podne 23. siječnja uhićeni su Vlado Sabarić i Franjo Kovač; prvi je bio pozvan u svoje zapovjedništvo u Koprivnici, a drugi u svoje u Bjelovaru, te su gotovo istodobno uhićeni surovim zahvatima i s velikom vikom. Razoružani i vezani, odmah su prevezeni u vojni zatvor u Zagreb.

Popodne 24. siječnja, oko 16 sati, otišao sam sa svojim šefom kabineta Ivanom Trobentarom na objed u salon za ručavanje u neposrednoj blizini mog ureda na Tuškancu. Dan je bio naporan, a bio je sazvan i neki sastanak kod predsjednika Tuđmana. Kada sam kroz dugi hodnik, između brojnih gardista, ušao u salon, imao sam što vidjeti: za stolom su sjedili general Aleksandar Vasiljević, načelnik sigurnosti 5. VO pukovnik Boško Kelečević, pomoćnih našeg ministra unutrašnjih poslova Josip Perković i sam ministar Boljkovac!?
Iznenađen, upitao sam:
- Otkud vi ovdje?
Nitko nije ništa odgovorio; šutke su ustali na pozdrav i ja sam se sa svima pozdravio. Pukovnik Kelečević usiljeno se smijao. Bio je nekoliko godina moj oficir, a mislim da sam i pripomogao da postane načelnik sigurnosti 5. VO time što sam kao zapovjednik armije dao formalan pristanak na imenovanje. Ministar Boljkovac počeo je hitro oblačiti kaput, nešto govoreći u smislu da brzo mora nekud otići.
Sjeo sam na uobičajeno mjesto i ponudio ručak iznenadnim gostima, na što je Vasiljević dosta naduto reagirao:
- Mi nismo ovamo došli da se gostimo. Na to sam i ja oštrijim tonom upitao:
- Zašto ste onda došli u ovaj salon ako ne na ručak!? Istina, za ručak jest vjerojatno kasno, ali kad ste tu, ja vas nudim.
Tada još nisam znao za Kovačevo i Sabarićevo uhićenje, no mislim da je Vasiljević u tom trenutku možda pomislio da sam za to ipak nekako doznao i da je moj ton uvod u nešto što se neće dobro završiti, možda i u neki veći incident, a možda znak namjere da ih zadržim i pokušam trgovati njima u zamjenu za uhićenike. Bilo kako bilo, na moja oštra pitanja otkud oni na tome mjestu i primjedbu da mi se nisu najavili, Vasiljević je promijenio ton i počeo bajati kako sam ja njihov učitelj, kako su svi oni mnogo od mene naučili, kako me visoko cijene...
Kelečević se i dalje smijuljio, dok su na drugoj strani stola nešto među sobom razgovarali Perković i Trobentar.

Došao je i moj ručak. Prije nego što sam počeo jesti nezvani su gosti, uz silne isprike, ustali od stola i umiljato me pozvali neka, ako hoću, sutradan dođem u svoj nekadašnji ured u Zapovjedništvo 5. VO na kavu. Odgovorio sam da ćemo se čuti i oni su se brzo spremili i otišli. Ostao sam s Trobentarom. Ništa nismo razgovarali, a on je samo vrtio glavom i kao za sebe gunđao: Otkud ovi, ovdje nešto nije u redu...
Nakon jela otišao sam kod predsjednika. Sastanak je bio vrlo kratak, a ticao se odlaska našeg izaslanstva na razgovore u Beograd. Zbog vrlo napete situacije u Jugoslaviji, posebno u Hrvatskoj zbog oružane pobune, stalna dizanja borbene spremnosti vojske i demonstriranja sile na našim cestama, postavilo se pitanje je li uputno uopće ići u Beograd. Složio sam se s drugima i kazao da na razgovore treba ići i da ne može biti nikakve opasnosti. Istina, upravljački vrh JNA stvara sitnije incidente i zapovijeda besmisleno visoku borbenu spremnost, ali za neku veću akciju nema realne snage, štoviše, vrlo je vjerojatno da u svemu blefira. Pedsjednik je na kraju odlučio s Manolićem i Domljanom otići u Beograd.
Dosta ranije nego obično vratio sam se u ured na Tuškancu, jer se trebalo pozabaviti nekim pitanjima distribucije oružja i formiranja postrojbi. Potom je došao Franjo

Gregurić, pa smo poduže razgovarali o različitim temama, a kako je bilo kasno, odlučio je, kao i ja, prespavati na Tuškancu.
Oko sedam sati 25. siječnja pukovnik Francišković obavijestio me da se Kovač, Sabarić i Jagar nisu od 23. siječnja javili ni vratili kući niti obitelji išta o njima znaju. To se događalo i ranije, ali ovaj put to sam uzeo kao važno upozorenje s obzirom na njihovu ulogu u virovitičkoj grupi.
Oko 9 sati oglasio se moj izravni telefon čiji je broj znao vrlo mali broj suradnika. Zvao je pukovnik Kelečević i pitao hoću li doći na kavu u Zapovjedništvo 5. VO. Odgovaram da se gosta obično ne prima u Zapovjedništvu nego u hotelu, pa ga pitam odakle mu telefonski broj. Odgovara da se ne može odmah sjetiti tko mu ga je dao i predlaže da kavu, ako je nezgodno u Zapovjedništvu, popijemo u hotelu Kalnik, što je izlazilo na isto, jer je hotel u sastavu Zapovjedništva.

Očito je da nešto nije u redu: najprije u salonu ni manje ni više nego sam vrh organa bezbjednosti JNA, pa obavijest da su bez traga nestala tri oficira, pa Kelečević koji ima broj moga specijalnoga telefona. I još me zove u Zapovjedništvo 5. VO iako bi me odatle, ako me već toliko žele počastiti kavom, po naravi stvari trebao zvati general Kolšek kao zapovjednik 5. VO?! Sve skupa, više nego čudno.
Odgovaram da ću rado doći na kavu u jedan od zagrebačkih hotela, i to popodne, a kasnije ću mu javiti kada i u koji. Nešto je mucao, čuli su se neki drugi glasovi, pa se Kelečević počeo smijuljiti, da bi konačno odgovorio:
- Pa, dobro, kad ne može danas, onda nekom drugom prilikom.
Samo nekoliko minuta potom na drugi telefon javlja se supruga Antuna Habijanca i traži savjet, jer joj vojska upravo uhićuje supruga. Sve mi je u trenu prostrujalo kroz glavu. Kažem:
- Bježite!
- Ali oni su tu, u kući!
- Odmah javi našoj policiji. Nemaju zakonsko pravo uhititi civila.
- Već sam obavijestila našu policiju.
U tom trenutku sinulo mi je da su i tri oficira - dakle, podrazumijevao sam i Jagara - najvjerojatnije uhićena. Telefoniram u MUP i tražim ministra, ali ga nigdje nema. Nekom operativcu gotovo zapovjednički govorim neka odmah intervenira u Viroviticu da tamošnja policija spriječi Habijančevo uhićenje. Kako operativcu nisam vjerovao, osobno sam nazvao Antona Trohu, šefa policije u Virovitici, i kazao mu da odmah intervenira i spriječi uhićenje. Odgovara da će smjesta poslati policajca. Očito, dotad ništa nije bio poduzeo iako se Habi-jančeva supruga najprije njemu javila?!
Loše vijesti ne prestaju: uhićen je i Đuro Dečak, za nekoliko dana i Vinko Belobrk, a uskoro se zbiva neuspio pokušaj uhićenja Ivana Belanija.

Nastojim dokučiti tko je izdao virovitičku grupu. A možda su i sami bili neoprezni? Već su imali jedan incident: kada se skupina vojnika bila uputila na željezničku postaju da odu u Vojnu bolnicu u Zagrebu, na ulici ih je s jednom skupinom presreo lokalni osobenjak Renato Romić, kasniji stožerni brigadir iz niza HDZ-ovih instant-časnika, i potjerao natrag u vojarnu. To je ministar Boljkovac nazvao krajnjom i opasnom nedisciplinom, samovoljom i provokacijom prema vojsci, s čime sam se složio.

Je li KOS prodro i u druge, veće i važnije grupe? Znaju li za oficire i generale s kojima sam u vezi? Je li uopće u pitanju nečija izdaja ili KOS djeluje nasumce, osvećujući se za incident u Virovitici? Jesu li pratili Virovitičane kada su vježbali s oružjem nedaleko od grada? Treba li upozoriti ostale grupe širom Hrvatske? Sve mi se to vrti u glavi kao ubrzani film.
Prolazi podne. Telefoni su naprosto zagrijani: šef kabineta Trobentar, pukovnik Francišković i ja provjeravamo što se događa u drugim važnim središtima, ali nam svi odgovaraju da nema ništa posebno. Opet zovem ministra Boljkovca, koji mi treba zbog virovitičke policije, ali mi kažu da je negdje na putu i da će se javiti čim se vrati. Centar za obavještavanje u stalnoj je vezi sa svim općinskim centrima i svim organima za obranu u općinama. Svaki sat na stol mi dolaze obavijesti, ali ništa ne upućuje na zaključak da se provode uhićenja širih razmjera.

U međuvremenu na razgovore s vojnim vrhom u Beograd odlaze predsjednik Tuđman, predsjednik Sabora Domljan i predsjednik vlade Manolić, dakle cijelo republičko vodstvo, a s njima je i Stjepan Mesić kao član Predsjedništva SFRJ.

22. Emitiranje pseudodokumentarnoga filma na TV-Beograd 25. siječnja 1991.
Uvečer 25. siječnja netko me upozorava da će se na televiziji objaviti neko važno priopćenje, pa sjedam pred televizor. Javljaju da je u Beogradu u udarnom terminu, u sklopu glavnoga dnevnika, prikazan film o ilegalnom uvozu oružja u Hrvatsku i o tome kako ministar obrane priprema teroriste za akcije protiv JNA i Jugoslavije. Nešto kasnije RTV-Zagreb prenosi tu emisiju.
Film, čiji je naslov glasio Sto je istina o naoružavanju terorističkih formacija HDZ-a u Hrvatskoj, pogodio me kao grom iz vedra neba. Nisam uopće mogao shvatiti o čemu je riječ ni povezati dojmove; bio sam posve blokiran, u šoku, kao u onim trenucima kada se čovjek već teško fizički ozlijedio a osjet bola još nije stigao do mozga. Ipak, nastojim se vladati racionalno. Onako, s nogu, razmatram situaciju s užim kolegijem. Da malo ohrabrim i sebe i njih, zaključujem da se našima u Beogradu ipak ne može ništa dogoditi. JNA nije spremna za vojni udar i neće ulaziti u rizik koji bi je mogao stajati opstanka. Izdaja i uhićenja na drugim mjestima zasad nema niti su otkrili išta od uvezenoga oružja. Dotad smo bili uvezli više od 30.000 komada modernog oružja, dok se kasnije pokazalo da su u vrhu JNA uvezenu količinu procjenjivali na čak 80.000 komada. U takvu odnosu snaga samo bi se neuračunljive osobe mogle upustiti u vojni udar. Nije bilo mjesta ni za izazivanje većih incidenata, a u obzir nije dolazio ni izdvojeni incident samo s hrvatskim vodstvom; više su me brinuli eventualni širi razmjeri prodora KOS-a u naš sustav.

Ipak sam u najvećoj tajnosti s gardistima s Tuškanca i iz Rakitja poduzeo sigurnosne mjere, a slična upozorenja otišla su u sve krajeve Hrvatske. Budući da je naše izaslanstvo bilo u Beogradu, aerodrom na Plesu stavio sam pod pojačanu kontrolu.
Sto se tiče sadržaja filma, nije me uzbuđivala optužba zbog uvoza oružja, kao ni izlaganje mojih namjera u organizaciji obrane Hrvatske, ali me prestravilo što sam bio prikazan kao razbojnik, palikuća, organizator pokolja djece i ostalih nemoćnih. Shvaćao sam da su sve to vidjeli milijuni ljudi i da su mnogi ostali u uvjerenju kako im je predočena istina. Pitam se kako li je film djelovao na gledateljstvo u Beogradu, koje je odavna

propagandno preparirano da slijepo vjeruje i najstrašnijim konstrukcijama o Hrvatskoj i Hrvatima.
S druge strane, osobe i situacije što sam ih vidio na filmu govorile su mi da je operacija ipak ograničena na Viroviticu, da nema širih provala, jer bi ih KOS inače s ponosom prikazao. Bez obzira na sva iskušenja i teškoće što sam ih proživio, ovo mi se činilo posebnim - bilo je posve neočekivano i vrlo, vrlo teško i bolno. Bio sam ipak dovoljno pribran da shvatim kako autore moram smjesta napasti i optužiti; ni za kakav drugačiji, analitičniji pristup niti je bilo vremena niti bi bio dobar, jer ništa nije smjelo ostati dvojbeno.

Tako sam, umjesto na aerodrom pred naše izaslanstvo koje se te noći bez problema vratilo iz Beograda, odlučio otići na TV, sve demantirati i nazvati onim što jest - falsifikatom i montažom, proizvodom staljinističkih metoda i povratkom na duh boljševizma iz pedesetih godina. Predsjednikov savjetnik Slaven Letica dobro je prepoznao u kakvu sam psihološkom stanju bio dok sam davao izjavu: »Dan ranije, uvečer, pažljivo sam pratio njegov [Spegeljev] komentar filma na HTV oko ponoći. Izraz njegova lica i mimiku. Bio je to bivši čovjek, koji rezignirano ali dovoljno mudro određuje suštinu filma.16
A nastup je tekao ovako:

16 Slaven Letica i Mario Nobilo, nav. dj, str. 5.

(Spiker HTV): Beogradska je televizija sinoć emitirala u udarnom terminu, odmah poslije Dnevnika, na Prvom programu, »dokumentarnu« emisiju o tzv. naoružavanju pripadnika HDZ-a (...), koja je i laiku više nego sumnjiva i očito montiram, jer je većina razgovora titlovana (...) Prikazani su tako ministar obrane Hrvatske Martin Špegelj, ministar unutarnjih poslova Josip Boljkovac, bivši ministar inozemnih poslova Zdravko Mršić i načelnik javne sigurnosti Čakovca Marijan Balaban, načelnik centra Službe državne sigurnosti Varaždina Ilija Dodig, podsekretar za obrambene poslove Zeljko Tomljenović i podsekretar za državnu sigurnost Josip Perković (...) Ministra Spegelja taj »materijal« vrlo teško tereti, kao i cijelu Hrvatsku. Nakon prikazivanja toga provokativnoga i očito dobro namontiranoga materijala, što je novost u psihološko-propagandnom ratu protiv Hrvatske, zamolili smo ministra Spegelja za komentar.
- Upravo ste pogledali »tajno sniman« vojni materijal o vama i aktivnosti Ministarstva obrane Hrvatske na naoružanju republičke policije. Ovaj materijal teško optužuje vas, vaše Ministarstvo i Vrhovništvo Republike Hrvatske. Kakav je vaš komentar?
- Ja sam vrlo iznenađen, nisam nikad pobliže još doživljavao nešto što se događalo u SSSR-u potkraj tridesetih godina. Sad sam prvi put vidio što znači tajno snimati, tajno ozvučiti prostorije i naročito što sam zapazio, to je jedna montaža govora, montaža slike. To je očito zahtijevalo dugotrajni rad stručnjaka na montaži i sinhronizaciji jednog potpunog falsifikata, koji najviše govori o onome tko je to stvarao.
Nema ništa kod generala Spegelja, kod ministra obrane Republike Hrvatske, što ne bi moglo biti snimljeno i tajno i javno, ali ovo je toliko izmontira-no i toliko bestijalno napravljeno da me zaista uzbuđuje i duboko vrijeđa. Ja bih sad samo molio stručnjake da ovu snimku analiziraju, da je vrlo dobro promotre, da je generalno pregledaju, a nakon toga da je prikažu u cijeloj zemlji, Hrvatskoj i Jugoslaviji, i šire Europi da se vidi kakvim

se sve sredstvima bavi jedna iznimno oštra staljinistička struja koja vlada u JNA. Tu su montaže takve vrste da im je potrebno dobro odgovoriti.
Trebalo je njima veoma dugo da slože falsifikat, da ga montiraju, da ga konstruiraju da bi ga sada lansirali. Očito da je to s početkom djelovanja JNA u ovom prostoru Hrvatske, a ne samo Hrvatske već i drugih republika dočekano u istoj ofenzivi, u istom smislu, u istoj montaži, i da ima istu svrhu. Nabavljanje naoružanja i naoružavanje policije Hrvatske nije nikakva tajna, ona je objavljena prije dva mjeseca, i to je samo povod da bi se dokazalo nešto što je podzemno, što je tajno, što je kompromitirajuće za mnoge, a pogotovu za mene i za mnoge rukovodioce u Hrvatskoj.

Nadam se da ćemo idućih dana raskrinkati tu podvalu, koja me pogađa ne samo zbog toga što je ona politički i inače diverzantska nego i zbog toga što ulazi u intimu mog doma, što ulazi u intimu mojih najbližih i što je ušla zapravo u obitelj, pa to onda i govori o vezi s onim što sam rekao za tridesete godine, vrijeme čistki i represalija u SSSR-u. Ta montaža bi poslužila za veliku aferu kad bi se ona prihvatila i kad bi se dopustila na jugoslavenskom i na hrvatskom prostoru.
- Držite li da je ova montaža pripremljena sa svrhom baš za ovaj dan i noć, kad se sastalo hrvatsko i srpsko vrhovništvo?
- Da, to je nesumnjivo. Danas je razgovor Srbije i Hrvatske, jučer i prekjučer su poduzete na teritoriju Republike Hrvatske mnogobrojne aktivnosti JNA koje su izuzetno provokativne i izuzetno napadačke. Željelo se tim aktivnostima i ovim falsifikatom na televiziji, te vjerojatno naknadnim koji će doći, spriječiti dogovor između republika, spriječiti demokratske procese. To je jedna namjera koja je očito složena i montirana prema vremenu i prostoru, i to je zapravo zamka za dogovor i klopka da se od toga dogovora odustane, da se uspostavi nekakva država čvrste federacije s minijaturnim pravima republika i pokrajina.17
- Što možete poručiti uznemirenim građanima Hrvatske u ovom trenutku?
- Mir, mir i mir. Činjenica je da od naših tzv. zločinačkih i podzemnih priprema, kako je ustvrdio komentator uz ovaj film (...), nije nitko poginuo, nije nitko ranjen, nije nitko ugrožen. Činjenica je da su upravo ti koji su montirali taj film pobili ljude na Kosovu i uzrokovali žrtve u Kninu i oko njega.
Poručujem svim oficirima JNA, njihovim obiteljima i vojnicima da u Hrvatskoj mogu živjeti slobodno i sigurno.18

23. Kako se sklapao obavještajni mozaik
Politička atmosfera u početku 1991. bila je uistinu zapaljiva. Od 9. do 30. siječnja Predsjedništvo SFRJ - neki članovi pod pritiskom upravljačkog vrha JNA, drugi u dogovoru s njime - donosi niz akata koji govore da se kreće prema vojnom udaru ili da se barem plaši vojnim udarom, za što je sada jasno da je bilo sinkronizirano s emitiranjem filma. Makar su i sami objektivno procjenjivali da vojni udar u cijeloj Jugoslaviji nije moguć (a samim time nije moguć ni izdvojeno u jednoj republici), generali oko Kadijevića nisu odustajali od plana nadajući se uvijek novoj prilici.
Evo ključnih dokumenata i događaja:
- 9. siječnja 1991. Predsjedništvo SFRJ izdaje Naredbu da se do 19. toga mjeseca razoružaju sve tzv. nelegalne paravojne formacije u Jugoslaviji. U njoj stoji da se

17 Da je sve bilo dio plana - i da su moje riječi u filmu montaža - ustanovili su kasnije i autori BBC-jeve dokumentarne serije i popratne knjige o raspadu Jugoslavije. Generali su »bili spremni uhititi slovensku i hrvatsku vladu i uvest opsadno stanje«, ali su vojni udar »htjeli prikriti glazurom ustavne legalnosti«, naime dobiti odobrenje Predsjedništva na sjednici 25. siječnja uvečer. Kada je Kadijević predložio glasovanje, ishod je bio neodlučen, pa je on »iz rukava izvukao iznenađenje što ga je mjesecima pripremao. Izišao je s naoko bezazlenim prijedlogom da se napravi prekid kako bi se gledale večernje televizijske vijesti«, odnosno film praćen »debelo montiranom audiovrpcom«. Film je bio »smišljeno predan beogradskoj televiziji, koja je bila u Miloševićevim rukama, kako bi mu se emitiranje poklopilo sa sjednicom«. Hrvatsko izaslanstvo gledalo je film u posebnom uredu u zgradi Predsjedništva, »zaprepašteno i u nevjerici«. V. Laura Silber i Allan LitrJe: Smrt Jugoslavije. Otokar Keršova-ni, Rijeka 1996, str. 106-107.
18 Navedeno prema Večernjem listu, Zagreb, 26. siječnja 1991, str. 7, pod naslovom »Monstruozni falsifikat«. Također u: Slaven Letica i Mario Nobilo, nav. dj, str. 5-6, gdje je donesen i cijeli transkript filma.

u okviru pojedinih političkih partija stvaraju ilegalni paravojni naoružani sastavi koji, svojim postojanjem i planiranim terorističkim aktivnostima, predstavljaju neposrednu opasnost za izbijanje oružane pobune i međunacionalnih sukoba najširih razmera.19 Prosuđujemo li po tadašnjim zakonima i stvarnim zbivanjima na terenu, to je zapravo precizan opis srpske pobune: u okviru Srpske demokratske stranke (SDS) Jovana Raškovića zaista su protuzakonito stvorene paravojne formacije, a zaprečavanje prometnica, maltretiranje građana i oružani prepadi zaista su bili terorizam.
Također, naredba da se »imaju rasformirati svi oružani sastavi koji nisu u sastavu jedinstvenih oružanih snaga SFRJ ili organa unutrašnjih poslova« odgovarala je upravo toj situaciji, jer su pobunjeni policajci bili otkazali posluh legalnim republičkim institucijama, dakle izišli iz sustava »organa unutrašnjih poslova«. No, formulacija je zapravo namjerno nejasna, jer Borisavu Joviću, koji ju je potpisao, paravojni odredi SDS-a i četnici nisu nimalo smetali nego je smjerao na ono što se u Beogradu nazivalo »stranačke formacije HDZ-a« iako to nije bilo točno, jer je bila riječ o legalnoj hrvatskoj policiji pod punom kontrolom republičkih institucija za obranu i unutarnje poslove. Tako je svatko naredbu tumačio na svoj način i ona je, umjesto da pridonese razbistrivanju situacije, unosila dodatni kaos, što joj i jest bio pravi cilj.
- 10. siječnja izvodi se pokušaj mog uhićenja u Starom Gradcu, te u tom prostoru, ali i cijeloj Hrvatskoj, JNA proglašuje najveću borbenu spremnost, koja je, naravno, postojala samo na papiru, jer je u praksi jednostavno nije imao tko realizirati.
- od 9. do 19. siječnja JNA demonstrira oružjem, pokretima postrojbi, niskim preletima zrakoplova i kopanjem rovova u vojarnama (ili, kao u Osijeku, izlaskom u okolicu grada i razmještajem po šumarcima), a svi oficiri moraju stalno biti u vojarnama (npr. 16. siječnja u Vinkovce se dovozi 40 vojnika pod punom ratnom spremom, a u Đakovo 200 iz Subotice i Sombora; sutradan na zagrebačkom aerodromu stoje helikopteri pod punim naoružanjem).
- 19. siječnja Predsjedništvo SFRJ produžuje rok za predaju oružja za 48 sati; navodno na zahtjev nekoga iz hrvatske vlade.
- 24. siječnja, dakle dan uoči emitiranja filma, u svim vojarnama, postrojbama i vojnim ustanovama čita se nedatirani tekst Političke uprave SSNO-a pod naslovom Informacija o aktuelnoj situaciji u svetu i našoj zemlji i neposrednim zadacima JNA. To je bila uobičajena psihološko-pripremna metoda armijskog vrha kada se odlučuje na neku akciju, na tragu svih onih informacija o kojima sam već govorio. Evo kratkih izvoda iz nje:

Iako budući razvoj situacije u SSSR nije moguće pouzdano predvideti, u ovom momentu se može reći da je usporen proces dezintegracije te velike

19 Naredba Predsjedništva SFRJ od 9. siječnja 1991. u cijelosti je donesena u Slaven Letica i Mario Nobilo, nav. dj, str. 15.

zemlje. Sovjeti su se počeli pribirati i uviđati da put kojim su krenuli ne vodi uspehu reforme, već u propast. Reafirmišu se i narastaju snage koje su za očuvanje savezne države i njenih institucija. Ovih dana preduzimaju odlučnije mere radi zaustavljanja separatističkih tendencija u pojedinim delovima zemlje (...) Angažovana je i Sovjetska armija (...)
Ni u Jugoslaviji socijalizam nije dokrajčen i bačen na kolena (...) Zadržani su realni izgledi za očuvanje zemlje kao federativne i socijalističke zajednice.
Rušenje komunizma nije im [navodnim scenaristima sa Zapada - MS] uspelo ni u jednoj zemlji u kojoj je revolucija bila autohtona.
U pogledu naše zemlje, na Zapadu su shvatili da ideja jugoslovenstva i opredelenje za socijalizam, imaju mnogo dublje korene nego što su procenji-vali (...) Zalaganje nekih krugova na Zapadu za demokratiju je providna demagogija (...) Pod demokracijom u našim uslovima podrazumevaju, u prvom redu, ono što je antisocijalističko (...)
U raspravi o budućnosti Jugoslavije treba da se angažuje i stalni sastav Armije i kao institucija i kao građani ove zemlje (...)
Treba učiniti sve da Savez komunista - Pokret za Jugoslaviju u narednih pet-šest meseci postane glavna politička snaga na jugoslovenskom prostoru.20

Navedeno je jasan dokaz ideoloških zabluda i tvrdokornosti armijskoga vrha, njegove trajne opsjednutosti urotama izvana, potpunoga gubitka veze s vremenom i prostorom i nostalgije za definitivno prohujalim vremenima ideološke monolitnosti. Autori uopće nisu shvaćali kakve se epohalne promjene zbivaju u istočnoj i jugoistočnoj Europi, da se jedan sustav dokraja potrošio i kompromitirao, i da je probuđena politička energija cijelih naroda jednostavno nezaustavljiva, kao i to da mlade generacije jednostavno više ne reagiraju na stare ideološke parole nego žele živjeti poput svojih vršnjaka na Zapadu. Slijepa zagledanost u Sovjetski Savez, simpatije prema otporu koji vojska pruža Gorbačovljevim reformama i neskrivena nada da će se on obnoviti u statusu velesile kakav je imao u vrijeme hladnoga rata najava su svih onih kasnijih koketiranja s maršalom Jazovom i Kadijevićeva pokušaja da njegov vojni udar koordinira sa svojim. Zauzimanje JNA za provedbu »planiranih ekonomskih reformi« bilo je obično licemjerje, jer su upravo iz armijskog vrha dolazila najoštrija suprotstavljanja programu Ante Markovića. Formulacija o »afirmaciji društvene uloge i ugleda JNA« bila je uobičajena fraza kojom se uvijek pokrivalo i opravdavalo otvoreno upletanje vojske u političke procese, a stav da »nikoga ne treba prisiljavati da postane član« Saveza komunista - Pokreta za Jugoslaviju obična obmana, pa i skakanje u vlastita usta. Naime, dok je savezni sekretar Kadijević naredbom od 8. listopada 1990. bio zabranio svako političko organiziranje u JNA, njegov zamjenik admiral Stane Brovet upravo je nekoliko dana uoči čitanja

20 Cijelu Informaciju donose Slaven Letica i Mario Nobilo, nav. dj, str. 9-11.

Informacije u govoru pripadnicima Centra visokih vojnih škola u Beogradu kazao kako će ostati bez posla svi koji ne potpišu pristupnicu toj stranci, jer da je to njihova »najviša patriotska dužnost«.
Jedina procjena u kojoj su imali pravo bila je, nažalost, ona da Zapad neće intervenirati. Iako su, primjerice, 25. prosinca 1990. godine SAD diplomatskim kanalima poručile da će se »snažno suprotstaviti svakoj upotrebi sile s ciljem zaustavljanja demokratskih procesa«,21 i one i druge zapadne zemlje, s izuzetkom Njemačke, svojom su pasivnošću, nesnalaženjem, pa i manje-više prikrivenim prosrpskim stavom suodgovorne za razaranja i pokolje koji su uskoro uslijedili.
Informacija ujedno izravno najavljuje emitiranje KOS-ova pseudodoku-mentarnog filma i hapšenja:
Ako se Naredba [o razoružanju i rasformiranju tzv. paravojnih formacija - MS] ne sprovede onako kako glasi, tada će stupiti na scenu pravosudni i drugi organi sa svim konsekvencama koje nužno prate njihovo delovanje. Nadležni organi raspolažu nepobitnim dokazima o potpuno nelegitimnim vojnim formacijama (...) i njihovom pripremanju za izvođenje diverzant-sko-terorističkih i drugih nasilnih akcija. Ukoliko se Naredba Predsedništva SFRJ ne izvrši, te poražavajuće činjenice biće javno saopštene.
A upravo toga dana, 24. siječnja, u mojem salonu za objedovanje pojavili su se general Vasiljević i pukovnik Kelečević s vrhom našega MUP-a. Sutradan ujutro, dok me u Zagrebu Kelečević dvaput mamio u Zapovjedništvo 5. VO, Predsjedništvo SFRJ sazvalo je razgovor hrvatskoga, srbijanskoga i armijskoga vodstva u Beogradu, a uvečer je na TV-Beograd prikazan film o našim navodnim terorističkim pripremama.

24. Istina o prizorima u filmu

Poslije prikazivanja snimke filma HTV u zagrebačkom studiju priređuje neku vrstu okruglog stola o njemu, što se produžuje u sitne sate sljedećega dana. U sklopu te emisije emitiran je i naprijed navedeni razgovor sa mnom.
No, što sam zapravo mislio o filmu?
Njegov sadržaj dijelio sam u tri dijela: jedan je dio istina (uvoz oružja i pripreme za obranu), veći dio su poluistine (rušenje Jugoslavije, onemogućavanje oficira da dođu u svoje vojarne, blokada vojarni), a treći dio su primitivne laži i podmetanja što su me trebali predstaviti kao bezobzirna terorista i zločinca.

21 Kako svjedoči Kadijević, američki veleposlanik VVarren Zimmermann je »nama stavljao do znanja da Zapad ne bi prihvatio nikakvu intervenciju JNA protiv Hrvatske, da problemi paravojski navodno jesu teški, ali da se i oni moraju rješavati pregovorima baš kao što Gorbačov čini sa baltičkim zemljama«; Veljko Kadijević, nav. dj, str. 112.

Odmah se vidjelo da na nekim mjestima, i to najružnijima, čak nije bilo moguće montirati odgovarajuće pokrete usana, pa je uskakao spiker i čitao tekst koji navodno izgovaram ja. Na ekran je, primjerice, stavljen natpis »govori Martin Špegelj (nerazumljivo) - ponavljamo reči Martina Spegelja«, pa se čitalo kao da najavljujem da ćemo Srbe u Kninu »pokasapiti« i da nam Amerikanci šalju oružje i opremu za 100.000 vojnika. Katkad je pak spiker prepričavao moje navodne stavove, npr: »Ministar odbrane kaže da su ustaše žestoke, ali njihova žestina nimalo ne smeta«. Isti postupak primijenjen je i na ministra Boljkovca: preko njegove slike duž ekrana je postavljen natpis »nerazumljivo

telefonski«, a spiker je čitao navodnu njegovu poruku da ćemo protiv Srba »upotrijebiti sva sredstva, upotrijebit ćemo i oružje«, da Knin »ima da nestane« i slično.
Također, izbacivane su cijele polurečenice ili uvodni dijelovi mojih iskaza koji su jasno naznačivali kontekst i uvjetovanost izgovorenoga, npr. izostavljane su formulacije »ako budemo napadnuti«, »ako budemo u situaciji da nas oružjem žele uništiti, skinuti s vlasti« i još niz tih »ako«, iza kojih je redovito slijedila moja dodatna napomena da ćemo i tada sa svojim djelovanjem čekati od pet do čak 24 sata kako bi domaća i svjetska javnost vidjele što se i čijom krivnjom zbiva. To sam u više navrata govorio u Virovitici i sigurno je snimljeno, ali je posve izostavljeno u filmu kako bi ono što je govoreno strogo uvjetno i sa svim potrebnim ogradama bilo javnosti predočeno kao gotova stvar. Utoliko takve dijelove filma određujem kao poluistine.

A one navodne moje izjave o »ubacivanju bombi u kuće, pucanju u trbuh«, upadanju oficirima JNA u stanove, pri čemu »nije u pitanju niti žene, niti djeca, ništa. To se ne pita«, potpune su i krajnje primitivne laži. Takvih riječi u snimljenom materijalu nema, jer ih nije ni moglo biti budući da tako nikad nikome nisam ni govorio ni razmišljao.
No, ima jedno mjesto gdje su se one možda mogle naći u jednom sasvim drugom kontekstu. U lipnju 1990. godine, kao običan umirovljeni visoki časnik i znalac vojne struke, bio sam pozvan na tadašnju TV-Zagreb da s novinarom Mladenom Trnskim razgovaram o raznim tipovima rata. U intervjuu sam objašnjavao kako se vodi rat, kako se organiziraju vojna djelovanja, te posebno kakve su razlike između međudržavnoga i građanskog rata, što su sve bile teme koje su tada zaokupljale cijelu uznemirenu jugoslavensku javnost. Naravno, u općem opisu značajki građanskoga rata navodio sam kako u njemu nema jasne razlike između bojišnice i pozadine, između vojske i civila, pa se tako vode ulične borbe, često za svaku zgradu, svaki kat i svaki stan, često se koristi hladno oružje, upada se u stanove, iskazuje se izrazita okrutnost prema civilima itd.
Video-kaseta sa snimkom toga intervjua bila je pohranjena u televizijskom arhivu i čim sam se nakon emitiranja navodnoga dokumentarca s potpisom Službe za informiranje javnosti SSNO-a pribrao od šoka i shvatio odakle -ako već nisu posve izmišljene - najvjerojatnije potječu te moje riječi o napadima na civile, dao sam da se to nađe i donese. Na mjestu gdje je stajala još su bile korice s oznakom da sadrže taj intervju sa mnom otprije pola godine, ali -prazne! Kaseta je nestala!

Posredstvom spikera plasirana je još jedna primitivna laž, naime da se našim policajcima pilikom prijema provjerava hrvatsko porijeklo do trećega koljena. To je bila ordinarna budalaština, ali kako bismo mogli argumentirano odgovoriti i na takve optužbe, napravili smo odmah anketu. Tako je, primjerice, u općini Karlovac aktivni sastav policije činilo 74% Hrvata i 24% Srba, plus ostali^ a rezervni sastav 70% Hrvata, 29% Srba i 1% ostalih. Aktivni sastav policije općine Đurđevac činilo je 84% Hrvata i 16% Srba, u Bjelovaru 68% bili su Hrvati, 19% Srbi plus ostali, a u tim omjerima kretalo se i stanje drugdje osim u općinama s većinskim srpskim stanovništvom, gdje Hrvata gotovo i nije bilo iako su u mnogim mjestima imali znatan udio u stanovništvu.
I na onom okruglom stolu na HTV noću 25. na 26. siječnja, i inače, postavljala se i teza da je sve što izgovaram u filmu autentično, ali da je plod želje za dezinformiranjem protivnika i da sam onakve izjave, Svjestan da me snimaju, namjerno plasirao. Ta je teza u javnosti dvojbeno primljena, no jest istina da sam se ujesen 1990. godine služio

dezinformacijama, jer sam sumnjao - ali ne i pouzdano znao - da me prisluškuju i da je moguće kako je u mojoj neposrednoj blizini izdajica. Ujedno sam slijedio staro obavještajno pravilo da će neka interesantna pojedinost, kaže li se na više mjesta, doći do zainteresiranoga na stotinu i jedan način, sve ako i nema izdajice i prisluškivanja. Jednostavno, o onome što je u nekom kontekstu interesantno povjerljivo se govori među istomišljenicima, širi se krug osoba koje za to znaju i podatak kad-tad stiže onome kome je namijenjen, odnosno onome koji ga želi koristiti u svojim analizama.

Tako su u vrhu KOS-a zabilježili da sam uvezao 80.000 kalašnjikova. Takav sam podatak zaista u prosincu pustio u Splitu, Zadru i Rijeci, a vijest je došla u vrh KOS-a najkasnije do 15. siječnja. Kada sam pak htio ohrabriti svoje grupe u Virovitici i Đakovu, priopćio sam im da je pri kraju uvoz oko 40.000 kalašnjikova, i ta je vijest stigla u vrh KOS-a već u studenome 1990, što znači da je brzo i namjerno dojavljena (i to, kako sada znam, preko Jagara, dok je ona prva putovala duže, jer ondje nije bilo neposrednih doušnika). Budući da je KOS inače raspolagao podatkom da su u Hrvatsku kopnenim putem (tegljačima) stigla tri transporta oružja, da su na Kvarneru i u Istri iskrcana najmanje dva broda s lakim oružjem, te da je oružje dolazilo i velikim transportnim avionima, zaključili su da je svakako točniji podatak da je uvezeno više od 40.000, pa možda i svih 80.000 kalašnjikova. Spoznaja o tome, mako-liko netočna, združena s informacijama o gotovim bojnama i borbenim grupama, obrani grada Zagreba i našem potpunom uvidu u stanje i djelatnosti JNA, sigurno je utjecala na odlučivanje u armijskom vrhu, i to u smislu ustezanja od upotrebe otvorene sile. Utoliko je svrha odvraćanja bila postignuta i Hrvatska do daljega zaštićena.

U svrhu psiholoških djelovanja, u sklopu čega se odvija i djelovanje promišljenim dezinformacijama, bio sam okupio grupu visokih intelektualaca - psihologa, sociologa i informatičara, dao im upute i očekivao rezultate. No, ta je grupa ubrzo nestala u krugu Gojka Šuška, te je još neko vrijeme sa mnom ostao samo Mišo Munivrana.

25. Nagovaranje na predaju Vojnom sudu

Sutradan nakon emitiranja filma i sigurna povratka hrvatskoga izaslanstva iz Beograda, u što ni trenutka nisam sumnjao, predsjednik Tuđman je do-podne 26. siječnja bio zauzet zasjedanjem Sabora na kojem je u izvješću o beogradskim razgovorima, među ostalim, kazao:

- Još jedno važno - kada je Armija već bila u takvom stanju pripravnosti, i to po nalogu Predsjedništva, jasno, ona smatra da ima za to razloga i da mora povesti neke istražne postupke.

S obzirom na argumente koje su iznosili, a s obzirom na to da smo se suglasili o tome da treba pravni poredak poštivati, sa svačije strane, mi se nismo mogli suprotstaviti tome da Armija pozove dvojicu, trojicu ili ne znam koliko ljudi radi utvrđivanja istine, s njihove strane. Ali smo postigli suglasnost, i mislim da se to kaže u priopćenju, da kod toga armijski organi moraju surađivati s organima Hrvatske, onako kako je to u zakonima propisano (...)

U svezi s tim, ja bih vas molio još nešto. I u općinskim organima i u republičkoj upravi, uključujući i u nekim ministarstvima, i u nekih ministara, ima neodgovornosti prema

obavljanju svoje dužnosti onako kako to zahtijeva moral, kako to u demokratskoj Hrvatskoj hoćemo.22

Oko 14 sad 26. siječnja otišao sam kod predsjednika Tuđmana, jer sam držao kako mu se valja javiti poslije takva događaja. K tome, osjetio sam da u njegovu saborskom izlaganju ima nešto prikriveno, ali nisam bio siguran što. Mučila me rečenica o tome da se ne smijemo suprotstaviti ako JNA »pozove dvojicu, trojicu ili ne znam koliko ljudi« i pokušavao sam shvatiti znači li to da je u Beogradu pristao na virovitička uhićenja i moju predaju sudbenim organima JNA kao cijenu svoje nagodbe s Kadijevićem i Miloševićem. Primio me i dok smo stajali na sredini ureda, a ja smišljao odakle da počnem, predsjednik se nečemu na svoj način nasmijao i počeo govoriti otprilike sljedeće:
- Znam ja kako to izgleda; i mene su hapsili. U takvim je prilikama dobro biti miran. Gledao sam to u Beogradu, riječ je očito o propagandnom udaru, ali ima i dokumenata. No, ništa, nastavit ćemo razgovore. Nećemo svemu tome dati neku preveliku važnost, ali nećemo ni ratovati protiv JNA. Nešto ćemo poduzeti da se tenzije smanje!

22 Neke rečenice iz predsjednikova govora zapisao sam u svoju bilježnicu, no ovdje ih citiram prema Večernjem listu, 27. siječnja 1991, str. 2, pod naslovom »Pobjeda razuma«.

Što li to kani poduzeti? Vidim da je savršeno miran, što bi ukazivalo na to da je u Beogradu postigao neki kompromis koji je držao povoljnim za sebe. I otprije sam bio zabrinut zbog mogućnosti takva dogovora, a uskoro će se pokazati da sam imao dobre razloge za to.
Kako sam doznao iz kazivanja Stjepana Mesića, dogovor ili kompromis sastojao se od sljedećega: 1) vodstvo RH izvršit će djelomično razoružanje pričuvne policije; 2) naoružanje koje pretječe pričuvnoj policiji predat će se u vojarne JNA; 3) osigurat će se mirno i sigurno suđenje u Vojnom sudu u Zagrebu; 4) Ministarstvo obrane treba svesti na poslove ranijeg republičkog sekretarijata, a ne da se bavi i vojskom, dok Ministarstvo unutrašnjih poslova treba upozoriti na suradnju s JNA, i 5) ministar obrane Republike Hrvatske treba da odgovara po zakonu!?
A predsjednik je u svom saborskom govoru toga jutra bio posebno naglasio da će JNA utvrditi, »utvrditi istinu, s njihove strane«, i da se mora »poštovati pravni poredak«! Dakle, s obzirom na kontekst, da ministar obrane Hrvatske mora poštovati zakon, što nije sporno, ali ako se to odnosi na nekakav Kadije-vićev zakon, a o tome se radilo, onda stvari sa poštovanjem zakona stoje posve drugačije.

Već 27. siječnja 1991. dobio sam s dvije različite strane naloge pukovnika Kelečevića da me se odmah privede u vojni pritvor. Jedan takav nalog došao je izravno meni na ruke, a drugi mi je predao ministar Boljkovac i pritom savjetovao:
- Trebalo bi nekako vidjeti da se u Vojnom sudu dade neka izjava. Ja ponekad odem u Komandu 5. VO i ništa mi se ne dogodi. Mora se nekako razgovarati, ali i da vidimo što smjeraju.
Ništa nisam komentirao.
Isti dan predsjednik vlade Manolić pita me jesam li primio »poziv od Vojnog suda«. Kažem da jesam i opet ne komentiram ništa. Još dvojim je li dogovor u Beogradu obuhvatio i moje uhićenje. U intervjuu HTV-u 29. siječnja, koji se uglavnom odnosio na situaciju u Jugoslaviji i u tom kontekstu nastanak špijunskog filma, jasno sam javnosti

poručio kako ne vidim razloga za povlačenje s dužnosti, jer MORH zakonito kupuje oružje za policiju pošto mu SSNO to nije htio omogućiti, a što se tiče ostalih optužbi, film je prijevara i falsifikat. Dati ostavku značilo bi priznati poraz, pristati na metode i načine koji su primijenjeni u tom slučaju, što ja s gnušanjem odbijam i upravo na funkciji na kojoj jesam dokazat ću kako su optužbe bile lažne, kako su promašile cilj, kako su neodržive i kako ih demokratski svijet ne treba prihvatiti nego osuditi.23
Kelečević nije posustajao nego je i 30. siječnja izdao rješenje da me se privede zbog »osnovane sumnje« da sam »učinio krivično djelo oružane pobune«, jer sam pripremao i naoružavao »nelegalne vojne formacije«. Sve dvojbe sam

23 Intervju donose Slaven Letica i Mario Nobilo, nav. dj, str. 34.

riješio 1. ili 2. veljače 1991, kada sam se sasvim slučajno susreo sa Stjepanom Mesićem na hodniku ispred njegova zagrebačkog ureda. Pozvao me da uđem i odmah kazao:
- Vjerojatno su ti ponudili da se javiš u Vojni sud radi davanja izjave ili tako nešto. Ne čini to ni za živu glavu!
Pitao sam ga zna li tko to sugerira, a on mi je odgovorio da »ne treba puno pogađati«. Tada sam sve povezao: predsjednikov govor u Saboru, njegovu mirnoću i uvjeravanje da će se »sve srediti« prilikom prvoga razgovora s njime po povratku iz Beograda, i poziv pukovnika Kelečevića da se javim u pritvor; i čudno Manolićevo pitanje jesam li dobio poziv Vojnog suda; i Boljkovčev dolazak da mi preda nalog za privođenje i preporuči neka dadem »neku izjavu« Vojnom sudu. I jedan od odvjetnika mislio je kako bih trebao dati izjavu, pa napraviti protu tužbu.

Dotad sam ipak pretpostavljao da je u Beogradu bilo žestoko i da je predsjednik ondje obranio našu poziciju, objasnio pozadinu oružane pobune i dokumentirao kako pojedinci i grupe iz JNA podupiru i naoružavaju pobunjenike, o čemu smo imali precizne i pouzdane podatke, te ujedno obećao da će onemogućiti uvezene ustaške elemente, jer se u Beogradu i o tome govorilo. Sada sam pak morao zaključiti da je u Beogradu nešto utanačeno i o meni osobno, a nije bilo teško pogoditi što.24
Teže je bilo shvatiti kako uistinu mogu misliti da ću na prijateljski nagovor otići na vojni sud i ispričati se za ono što sam činio kao legalni ministar u legalnoj vlasti, pa budem li još suđen i osuđen, oni će me, kako je govorio predsjednik Tuđman, vratiti u Hrvatsku čim se stanje smiri i uspostave diplomatski odnosi između Srbije i Hrvatske. Dakako, ostanem li dotad živ.
Takvim spekulacijama, u ostvarivost kojih su oni očito vjerovali, ispriječila se samo jedna sitnica - ja se nisam složio s »prijateljskim« nagovorima. I oni tamo i ovi ovdje vrlo su brzo shvatili da ću se braniti svim raspoloživim sredstvima i na sve načine. Ukloniti me mogu jedino metkom, uvrebaju li priliku, no nema nikakva načina da se nađem na vojnom sudu. Tako sam odlučio i -točka! Pobrinuo sam se da za takvu odluku što prije doznaju i oni tamo i ovi ovdje.

24 Kako je kasnije zapisao Kadijević, na tom noćnom sastanku »hrvatska strana je bila neuobičajeno kooperativna u prihva-tanju stavova Predsjedništva SFRJ i, reklo bi se, spremna da žrtvuje neke izvršioce krivičnih djela«; Veljko Kadijević, nav. dj, str. 112. - Još jedan razlog upućivao je na to da predsjednik Tuđman ide u Beograd s jasnim i čvrstim stavovima. Zbog spomenute Informacije Političke uprave SSNO-a od 24. siječnja bilo je sazvano izvanredno zasjedanje Sabora. Na njemu je 25. siječnja, dakle nekoliko sati prije nego što će se ukrcati u avion, predsjednik odlučno i (i točno) izjavio da je »oružje nabavljeno na

legalan način i za potrebe legalnih organa, nakon što je Savezna direkcija odbila narudžbu MUP-a za naoružanjem iz Zavoda Crvena zastava u Kragujevcu«; Večernji list, 26. siječnja 1991, str. 2, pod naslovom »Hrvatska za dijalog i - obranu«. A sutradan, po povratku, na istome mjestu, nešto sasvim drugo!?

26. Razgovor s generalom Berislavom Badurinom

Potkraj veljače po tko zna koji put posjetio me umirovljeni general Be-rislav Badurina, nekadašnji šef Titova kabineta i diplomat. U njegove sam procjene imao veliko povjerenje, jer je bio izuzetno iskusan i obrazovan vojnik, dugogodišnji načelnik Druge (obavještajne) uprave Generalštaba. Budući da je njegova procjena o djelatnostima upravljačkog vrha JNA u početku siječnja bila točna, to sam ga sada slušao s dodatnom pozornošću.

Ukratko, kaže, oni nisu zadovoljni rezultatima siječanjskog udara na Hrvatsku; sve se završilo na malo korisnom propagandnom udaru, a za veći sukob nisu spremni. Sada nastoje, kao i ranije, dobiti podršku Rusa u mogućim akcijama na tlu Jugoslavije, ali nije vjerojatno da bi je u sadašnjim okolnostima mogli dobiti. Gorbačov ide svojim putem velikih reformi, a stari maršal Dimitrij Jazov te promjene prihvaća i prati. Međutim, nije isključeno da će Kadijević u sljedećim danima biti vrlo uporan da takvu podršku, barem verbalnu, dobije upravo od Jazova. To bi Kadijevića i njegove jastrebove moglo ohrabiti za neke nepromišljene akcije u Jugoslaviji.

- Još uvijek razmišljaju o tebi kao o uhapšeniku u vojnom zatvoru, ali više nisu tako uvjereni da je to moguće - kaže mi.

Spomenuo je beogradske i armijske koncepcije u vezi s mogućim izlaskom pojedinih republika iz SFRJ. Za srpsko vodstvo prihvatljiva je samo ona jugoslavenska zajednica u kojoj će glavnu riječ imati Srbi, ali su istodobno svjesni da je to zapadnim republikama neprihvatljivo, pa su, čini se, definitivno odlučili pošto-poto zadržati »samo« BiH i dijelove Hrvatske gdje u znatnijem postotku žive Srbi.

- Kad je tako - komentirao sam - trebalo bi raditi da se u hrvatsko-sloven-sko savezništvo uvede i BiH. Naravno, velik je problem pobuna Srba u Hrvatskoj, a svi su znaci da bi se isto dogodilo i u BiH. Ako bi se nekako izravnali vojni i politički odnosi snaga, pobuna bi bitno izgubila i bilo bi moguće ponovo organizirati da se ukloni, jer se tada armijski vrh ne bi usudio ući u otvoren sukob s dvjema, možda i trima republikama. Vođe pobune morali bi bježati, vjerojatno bi i dio srpskog stanovništva izbjegao u Srbiju, ali većina bi ostala u Hrvatskoj kao njeni lojalni građani.

Badurina je držao da bi to bilo realno samo pod uvjetom da se taj »ravnopravniji« odnos snaga brzo i uvjerljivo uspostavi. No, to i jest bio problem: savezništvo sa Slovenijom nije u pitanju, ali s BiH takva mogućnost nije vjerojatna. Stranka demokratske akcije (SDA), koja je okupila većinu Bošnjaka, pogotovo Alija Izetbegović i jedan krug ljudi oko njega, zanosili su se mogućnošću sporazuma koji bi Bošnjacima omogućio život u malo popravljenoj Jugoslaviji, a bez SDA ili mimo nije se moglo graditi nikakvo organizirano savezništvo s BiH.

Sto se tiče armijskog vrha, Badurina procjenjuje da je ondje dosta diletantizma i nerealnih koncepcija. Na primjer, još razmišljaju o cjelovitoj, tvrdo unitarnoj Jugoslaviji i procjenjuju da je mogu ostvariti, jer imaju cijele oružane snage pod svojom kontrolom. Misle da se sve politike i svi vodeći političari koji su se u posljednjim godinama pojavili

mogu ukloniti, uključivši Miloševića, jer narod želi Jugoslaviju, za koju je položeno toliko žrtava.
Nije se bilo teško složiti da su obje pretpostavke nerealne. Prvo, oružane su snage višenacionalne, čine ih građani svih republika, i kao takve ne mogu nasilno održati Jugoslaviju ni kakva je danas, a osobito ne unitarnu i centraliziranu državu pod vojnim patronatom. Drugo, većina stanovništva ne misli o Jugoslaviji i revoluciji u kategorijama u kojima to čine kabinetski generali u vrhu.
- U tome su u apsolutnoj zabludi - dodao sam. -1 nisam siguran da ozbiljno razmišljaju o uklanjanju Miloševića. Njegova i koncepcija upravljačkog vrha JNA samo su prividno i privremeno različite. Upravljački vrh JNA traži cijelu unitarnu Jugoslaviju, a Milošević Veliku Srbiju malo manju od Jugoslavije.
Na kraju je Badurina pripomenuo da je bio kod predsjednika Tuđmana i da on baš ne misli o savezništvima kao ja. Nije dalje elaborirao taj susret, a ja nisam na tome inzistirao. Uostalom, i sam sam znao kako je predsjednik kiselo prihvatio sporazum četvorice ministara 20. siječnja 1991, a kada je taj sporazum procurio u javnost, nije krio nezadovoljstvo.

27. Spletke u Beogradu i pregovori u Pakracu

Na dan 28. veljače 1991. dobili smo obavijest da upravljački vrh JNA ponovo zaoštrava odnos prema Hrvatskoj. Krajnje su nezadovoljni učinkom pseudodokumentarca i prijete da će uhapsiti dvadesetak osoba, dok predsjednik Predsjedništva SFRJ Borislav Jović više ništa ne vjeruje vojsci i govori kako samo daje prazna obećanja.25
O tome se mogu naći indikativni zapisi u kasnije objavljenim Jovićevim dnevničkim bilješkama. Kadijević je 25. veljače izložio Joviću »zaključke našeg vojnog vrha« o konceptu akcije: u Hrvatskoj i Sloveniji srušiti vlast vojnim udarom, u Makedoniji i BiH također, ali ne otvorenim udarom nego organiziranjem demonstracija, pobuna i mitinga po uzoru na srpsko-crnogorske s kraja osamdesetih, u prvom slučaju pod parolom »rušenja probugarskog rukovodstva«, a u drugom sve »dići na noge« pod geslom Za Jugoslaviju; ujedno »srušiti s vlasti sve savezne institucije koje ne prihvataju ovaj kurs«.26
Koji dan kasnije Jović se o tome »konsultovao« s Miloševićem, koji mu je rekao da »tretirati« treba samo Hrvatsku, a Sloveniju ostaviti na miru, jer oni

25 Ta je dojava potpuno podudarna s činjenicom da Jović u dnevniku tjedan dana kasnije, pošto mu je Kadijević najavio »neku novu taktiku ili akciju«, zapisuje: »Da vidimo i to (...) Sve što su do sada obećali nisu uradili«, Borisav Jović: Poslednji dani SFRJ. Izvodi iz dnevnika. Politika, Beograd 1995, str. 282. Taj dnevnik opsežnije citiram baš zato što je naknadno potvrdio da su sve informacije koje smo u MORH-u dobivali bile pouzdane i pravodobne i da je predsjednik Tuđman katastrofalno griješio kada ih je omalovažavao ili ignorirao.
26 B. Jović, nav. dj, str. 276-277.

»nisu kršili zakone (vojne) u tolikoj meri«, i da se može odlučivati »sa onoliko članova [Predsjedništva] koliko su >za< i da će vojska >poslušari<«. Jović je zapisao:
Vrlo je sumnjiva razlika u kršenju zakona između Slovenije i Hrvatske i vrlo je sumnjiva ideja da odlučuje manjina u Predsedništvu. To je stanje kada odlučuje vojska i to se ne može prikrivati. A niko i ne razmišlja o tome da je i vojska višenacionalna i da samim tim bez odluke političkog organa (ta-kođe višenacionalnog) teško može ostati monolitna (...)

Plaši se [vojska odnosno vrh JNA - MS] akcije bez »pokrića«. Ali odluka Predsedništva bez dovoljno glasova nije ustavna i nije pokriće.
Po mom mišljenju bolje je da se stvori prazan prostor vojsci da sama odlučuje, nego »pola riba - pola devojka«.27

Možda je to naknadna pamet, ali ipak jest jedno značajno priznanje da je svjesno kršen Ustav i da vojska nije bila sposobna silom preuzeti vlast.
U Beogradu su, nadalje, procjenjivali da Gorbačov, uplašen sve većim unutrašnjim kritikama, odustaje od korjenitijih promjena, čemu su se veselili, jer su mislili da bi tada maršal Jazov pristao podržati vojni udar u Jugoslaviji. I Jović se okuražio, pa je sam donio odluku o upotrebi vojske u Pakracu.28

Ondje su, naime, 1. ožujka policajci Srbi u suradnji sa srpskim civilima, naoružanima i uključenima u sustav organiziranja pobune, na prepad razoružali svoje kolege, policajce Hrvate, te sa zgrade skinuli - i gazili - zastavu Republike Hrvatske, a izvjesili srpsku. Sutradan je intervencijom postrojbi našega MUP-a uspostavljeno legalno stanje, a pobunjenici su se razbježali. Tada se JNA prvi put »postavila među sukobljene strane u cilju sprečavanja daljih međunacionalnih sukoba«, kako se to službeno nazivalo.
Član Predsjedništva SFRJ Stjepan Mesić došao je u Pakrac i autoritativno vodio pregovore o tom sukobu; u jednom je trenutku generala KOS-a Vasilje-vića prekinuo u pola rečenice i zapovjedio mu da sjedne i šuti. General Petar Gračanin, savezni sekretar za unutrašnje poslove, Miloševićev čovjek, tražio je mir i poštovanje zakona, a budući da su nemir i bezakonje bili nedvojbeno i-zazvali Srbi, logično je proizlazilo da se poštovanje zakona zahtijeva od njih. Završilo je tako što se, na Mesićev zahtjev, jedna manja oklopna formacija 32. korpusa JNA povukla iz grada, a jače formacije specijalaca našeg MUP-a preuzele su kontrolu u Pakracu.
Sve u svemu, način saniranja pokušaja pobune Srba u tom kraju pokazao je da smo spremni na pregovore, ali i na odlučan nastup i obranu, te da JNA ima sve one slabosti za koje smo i dotad znali.
U početku ožujka ponovo sam krenuo na put, u Rijeku, Zadar i Split. U Splitu, gdje je cijelu organizaciju vrlo autoritativno vodio Mladen Bujaš, opan-

27 B. Jović, nav. dj, str. 281 (28. februar 1991).
28 »Ovih dana smo previše bili zauzeti Pakracem i drugim događajima u Hrvatskoj. Naredio sam upotrebu vojske bez zasedanja Predsedništva, jer je bila nedelja. Članovi Predsedništva nisu bili u Beogradu. Malo su gunđali Janez Drnovšek i Vasil Tupurkovski, ali je ipak odluka potvrđena«, v. B. Jović, nav. dj, str. 282-283 (6. mart 1991).

ski sekretar za obranu, imali smo sastanak sličan onome u Đakovu pet mjesec ranije.
U Zadru pak nisam mogao naći ni jednoga od silnih lokalnih HDZ-ovaca a nije bilo ni drugih aktivista. U Općini sam se susreo s predsjednikom općinskog Izvršnog vijeća Simom Prtenjačom; priupitali smo se za zdravlje i to je bik sve. Sam nisam htio šetati gradom zbog sigurnosti bez obzira na to što smc imali dosta točnu informaciju da se KOS prema meni orijentira isključivo u Zagrebu, i ne misleći da se udaljavam. Zadar je živio uobičajeno. Dobio sam do jam da se misli kako je hrvatska država gotova stvar; samo da se još riješe nek problemi s pobunjenim Srbima, a sve drugo sredit će se samo od sebe.

U Rijeci sam razgovarao s umirovljenim generalom Darkom Puharom, koji je procjenjivao da je zapovjedništvo 13. korpusa JNA u rukama grupe pukovnika srpskih nacionalista, kojima su predvodnici načelnik Operativnog odjela načelnik Odjela sigurnosti, te da je general Marijan Čad, Slovenac, u njihovin rukama i pod njihovim utjecajem. Ipak, kaže Puhar, većina oficira razmišlja sasvim drugačije, dok je vojnički sastav zaokupljen pitanjem kako otići kući ili barem kako izbjeći vojnu obuku. Vojnici su ili tek došli na obuku (novaci) ili su nć raznim radovima, dakle vojska je neupotrebljiva za borbena djelovanja. Puha] je takve procjene zasnivao na osobnim uvidima u vojarne i brojnim susretima < oficirima istomišljenicima koji su ga često pozivali u vojarne.
Preko Slovenije sam se vratio u Zagreb i odmah primio našu televizijski, ekipu kojoj sam dao neki intervju. Ulomak su prikazali iste večeri i tako KOS-i i bez namjere sugerirali da sam stalno u Zagrebu.
U Beogradu su 9. ožujka izbile velike demonstracije. Budući da je u njiho vu vodstvu dominirao Vuk Drašković, jedan od najvećih ratnih huškača i de klarirani sljedbenik četništva Draže Mihailovića, nisam bio siguran koliko je or zaista protiv rata, a koliko samo protiv Miloševićeve »nedovoljne energičnosti u ostvarivanju velikosrpskog programa. No, deseci tisuća ljudi na ulicama, me đu kojima je neosporno bio velik broj istinski demokratski nastrojenih, i njihovo neosporno protumiloševićevsko raspoloženje u svakom su slučaju bili pozi tivan pokret i velika opasnost za planere rata. Stoga Borisav Jović u ime Pred sjedništva - a zapravo samo njegove polovice pod Miloševićevom kontrolom -izdaje nalog da vojska iziđe na ulice i general Adžić iz vojarni izvodi tenkove oklopne transportere.

28. Sjednica Štaba Vrhovne komande OS SFRJ 12-15. ožujka 1991.
Stanovito usporavanje promjena u SSSR-u ohrabrilo je upravljački vrh JNA da sredinom ožujka održi sjednicu Štaba Vrhovne komande (ŠVK) Oružanih snaga SFRJ.
Prema Saveznom zakonu o narodnoj obrani, ŠVK se formira u vrijeme neposredne opasnosti od agresije na SFRJ, a čine ga cijeli aktualni Generalštab JNA i dio SSNO-a, dok drugi, veći dio SSNO-a ostaje organ savezne vlade. Tako strukturiran ŠVK služi vrhovnom zapovjedniku oružanih snaga, dakle Predsjedništvu SFRJ, za zapovijedanje oružanom silom u svrhu obrane zemlje od izvanjske agresije. Tada, međutim, nije bio ispunjen ni jedan uvjet za formiranje ŠVK-a: nije bilo neposredne opasnosti od agresije niti je takvu ocjenu bilo donijelo Predsjedništvo SFRJ kao jedino nadležno za to, nikakva agresija nije bila u tijeku niti je bilo objavljeno ratno stanje, a ni Predsjedništvo SFRJ nije bilo donijelo odluku o formiranju ŠVK.

Očito, upravljačkom vrhu JNA trebala je bilo kakva legitimacija za djelovanje u ukupnom sustavu sigurnosti, pa i u ulozi Predsjedništva SFRJ, jer je neovlašteno htio vojsku učiniti političkim faktorom, čak arbitrom u krizi. Ta je prijevara bila krajnje opasna, jer je ŠVK imao pravo zapovijedanja svim sastavima OS SFRJ. Miloševićevu dijelu Predsjedništva takav je razvoj odgovarao, a ostale članove, nekompetentne u tim pitanjima, nije bilo teško prevariti frazama o ugroženosti zemlje i sprečavanju građanskog rata. No, pripreme terena -pravne i psihološke - za takvu prijevaru počele su mnogo ranije, još 1988, dok gotovo nitko nije slutio da slijedi krvavi obračun.
Te je godine Generalštab JNA iznenada preimenovan u Generalštab Oružanih snaga SFRJ (GŠOS). Odluku je donio armijski vrh s ciljem da Generalštab postane štabno

nadređen svim štabovima Oružanih snaga SFRJ, a ne samo štabovima JNA, koja je bila samo jedna komponenta OS. Tako su i štabovi teritorijalnih obrana u republikama i pokrajinama stavljeni u štabnu potčinjenost novom GŠOS-u, kako sam već prikazao.29
No, ni tim novim institucijama armijski vrh nije postigao Bog zna što. Da bi bio efikasan, trebale su mu barem dvije jake poluge: kao prvo, vrlo jasne odluke vrhovnog zapovjednika, a do njih se dolazi samo s odobrenjem svih članova Predsjedništva SFRJ, a kao drugo, jaka vojska spremna da u otvorenoj borbi uspostavi unitarnu Jugoslaviju po modelu iz pedesetih godina. No, nisu imali ni jedno ni drugo.
Inzistirajući da se sjednica održi u prostoriji Štaba Vrhovne komande, general Kadijević i društvo računali su da će u tim tajanstvenim podzemnim prostorijama, ispunjenima velikim kartama, crtežima, pregledima i tablicama, impresionirati članove Predsjedništva SFRJ, da će ih taj ugođaj i energičan istup Kadijevića, Adžića i Broveta sa zahtjevom za radikalne mjere uplašiti, pa će prihvatiti odluku o proglašenju izvanrednog stanja kako bi oružane snage preuzele vlast i »sačuvale Jugoslaviju«.

Sjednica je održana od 12. do 15.ožujka 1991, a u noći 12/13. ožujka Kadijević je odletio u Moskvu kod maršala Jazova, te se iste noći i vratio kako bi se sjednica nastavila. Potporu u Moskvi, kao ni za ranijih posjeta, nije dobio, te mu je rečeno da će se oni energično distancirati od bilo kakve upotrebe vojske u Jugoslaviji.
Ipak, upravljački vrh JNA ušao je u nastavak sjednice s odlukom da igru odigra do kraja, ali ni na ponovljenom glasovanju nisu dobili peti glas, koji su očekivali od predstavnika BiH Bogića Bogićevića kao Srbina. No, on je ostao legalist i demokrat, lojalan svojoj republici i svim njenim građanima, te kao ni na nekim ranijim i kasnijim sjednicama Predsjedništva nije prihvaćao prijedloge koji su, nekad prikrivenije, nekad otvorenije, smjerali na upotrebu JNA.
Jovićeva ostavka na položaj predsjednika Predsjedništva SFRJ, dramatično objavljena na TV-Beograd uvečer 15. ožujka, pošto je propao pokušaj da se od Predsjedništva iznudi proglašenje izvanrednog stanja, kao i ostavke članova toga tijela Nenada Bućina iz Crne Gore i Jugoslava Koštica iz Vojvodine sutradan, pa srpski opoziv predstavnika Kosova i odmah potom Miloševićeva izjava da Srbija neće poštovati odluke Predsjedništva, jer je nepotpuno - sve to bilo je upravo u funkciji najavljenoga »stvaranja praznoga prostora vojsci«, kako se izrazio Jović u maloprije navedenom dnevničkom zapisu.
No, iako su na trodnevnoj sjednici generali prijetili samostalnim udarom ne dobiju li ustavno pokriće, bio je to proziran blef, jer su znali da bez izravne podrške i pomoći SSSR-a i možda sličnih akcija u susjednim državama - Rumunjskoj, Mađarskoj i Bugarskoj - nemaju nikakve šanse. A već su bili spoznali i to da vojska kojom bi taj udar trebali izvesti ni približno ne odgovara zadatku, kao i to da su Hrvatska i Slovenija dovoljno naoružane za obranu. Sve što je upravljački vrh JNA tada i kasnije radio i govorio bila je igra da se pred Predsjedništvom sakrije vlastita nemoć, a da se u javnosti očuva barem neki autoritet.
A on se mogao održavati samo stalnim odgađanjem upotrebe vojske, jer kada se ona jednom upotrijebi, sve su karte otvorene i povlačenja više nema.

29. Nemušta opravdavanja planera rata
No, neki u vojnom vrhu zaista su tada smatrali da je krajnje vrijeme za udar.

General Nikola Cubra danas priznaje da su njih »petorica iz vojnog vrha«, koji su prisustvovali toj sjednici, »imali (smo) pripremljenu kompletnu dokumentaciju, ljude i sve ostalo«, a kada nisu dobili ustavno pokriće, »javila se ideja da vojska, sama, preuzme vlast«, pa su »vagali« razloge za i protiv i najzad odustali, medu ostalim, zbog izostanka potpore iz SSSR-a. Ocjenjujući kasnije događaje, tvrdi da je kampanja u Sloveniji bila kardinalna greška vojnog rukovodstva. Vojska je tada dobila ranu koju je bilo teško zalečiti. Da smo to u Sloveniji obavili za nekoliko dana, mi bismo kao vojska imali sasvim drugi ugled i tretman.30

Generala Cubru, formalno četvrtoga čovjeka u JNA, logističara, financijskog šefa i voditelja vojnoindustrijskoga kompleksa, poznajem, pa me zaista začudilo što tako otvoreno zagovara stav da je JNA u ožujku 1991. trebala uvesti vojnu upravu.
I knjiga generala Kadijevića prožeta je uvjerenjem da se Jugoslavija mogla održati samo pod uvjetom obnove režima iz pedesetih godina. Temeljna je njegova poruka da je on sve bio dobro pripremio i imao odlične vojne zamisli, da, »kada je riječ o strategijskim potezima, ništa ne bih mijenjao«, te da je »JNA uradila ono što je objektivno bilo realno«, samo što je politika htjela drugačije, pa je sve ispalo loše.31
Admiral Mamula također kaže da je u Jugoslaviji trebalo ići u vojni udar, s time što je, po njegovu mišljenju, idealan datum nastupio mjesec dana kasnije, prilikom jednoga u nizu sastanaka republičkih vođa. Tada mu je, navodno, čak iz inozemstva sugerirano da 18. travnja 1991. godine »JNA treba uhapsiti šestoricu u Ohridu i preuzeti vlast u zemlji«, te tako zaustaviti raspad Jugoslavije. Konkretne se poruke, tvrdi, ne sjeća, ali priznaje da je »ona odgovarala konceptu kojega sam cijelo vrijeme i sam zastupao«.32
O teritorijalnoj obrani republika i pokrajina ima negativno mišljenje i tu instituciju drži opasnošću za zajedničku državu, pa doslovce kaže:
U koncept općenarodne odbrane bila je ugrađena ideja nacionalne - republičke vojske, teritorijalne odbrane. Na iskustvu iz Hrvatske 1971. i Kosova 1981. g. vidjelo se da, u slučaju ozbiljne unutarnje krize TO može biti upotrebljena protiv zajedničke države i njene vojske. Kao neposredan zadatak nametalo se potčinjavanje jedinstvenoj komandi oružanih snaga na svim razinama, a ne jedino Vrhovnoj komandi. To je značilo isključiti [kurziv - MS] republička vodstva iz sistema komandovanja oružanim snagama i oružanom borbom.33

30 Tvrdnje u intervjuu koji je dao Đoki Kesiću, Nedeljni Telegraf (Beograd), 13. avgust 1997, str. 36. Kako ističe, intervju je sažetak onoga o čemu govori u svojoj knjizi Vojska i razbijanje Jugoslavije, no nju nisam imao prilike čitati.
31 Veljko Kadijević, nav. dj, str. 148,164.
32 Branko Mamula: Slučaj Jugoslavija. CID, Podgorica 2000, str. 189. Nasuprot takvu njegovu stavu, kako kaže na istoj stranici, »skepticizam« generala Kadijevića prema takvim koracima JNA bio je »dobro poznat«.
33 Branko Mamula, nav. dj, str. 61. Njegova posljednja rečenica potvrđuje da sam bio u pravu kada sam 1988-1989. ocijenio da je pravi cilj promjene sustava rukovođenja i komandovanja (RiK) u oružanim snagama oduzeti republikama ovlast nad TO. Formalno gledano, rečenicu bih i sam mogao potpisati, samo što njen smisao i sadržaj za mene - kao zagovornika (kon)federalnih ustavnih rješenja i ravnopravnosti republika - imaju pogubno značenje, a za Mamulu - kao unitarista i centralista -znače nešto pozitivno i poželjno.

U tom dijelu knjige admiral Mamula prikazuje svoja razmišljanja iz 1983. godine, nakon komandno-štabne ratne vježbe Sloga '83, i upravo je odatle Kadijević kasnije preuzeo

stav da je Teritorijalna odbrana, takva kakva je stvorena krajem šezdesetih i početkom sedamdesetih godina, objektivno (je) velika podvala.34
Inače, prije nego što je Mamula pokrenuo svoju spletku Kadijević je - barem u javnim nastupima - podržavao TO odnosno rješenje o dvokomponent-nom, manevarskom i prostornom, ustrojstvu OS SFRJ. Tada je isticao kako, nasuprot samo frontalnom ili samo partizanskom ratovanju, baš kombinovani oblik, prema našoj vojnoj doktrini, zauzima dominantno me-sto. Primena kombinovanog oblika oružane borbe pretpostavlja postojanje dveju komponenti oružanih snaga - jedne struktuirane za vođenje dejstava pretežno na frontu i u zahvatu fronta i druge osposobljene za vođenje borbe, prvenstveno, u pozadini neprijateljevih snaga koje dejstvuju na frontu, uz sposobnost prelivanja manjih ili većih delova jedne komponente u drugu.35

Mamula nije svjestan još jedne velike kontradikcije u svom stavu. Ako, naime, netko u unutrašnjoj krizi misli upotrijebiti TO »protiv zajedničke države i vojske«, znači da ni tu državu ni tu vojsku iz nekog razloga više ne osjeća svojima, pa bi prije svega trebalo u otvorenoj raspravi ustanoviti koji su tome uzroci i učiniti sve da se problem riješi na miran način. A ako ih pak i dalje osjeća svojima, što podrazumijeva da i obveznici iz dotične republike služe u toj »zajedničkoj vojsci«, onda sasvim sigurno neće poslati jednu polovicu svojih građana da kao pripadnici TO ratuju protiv druge polovice kao pripadnika JNA.
To može učiniti jedino pod uvjetom da, zaslijepljen ideološkim dogmama, izgubi zdrav razum i vezu sa stvarnošću. A tada će mu se dogoditi točno ono što se JNA dogodilo prilikom napada na Sloveniju, kada je očajna Komanda 14. (ljubljanskoga) korpusa tražila od SSNO-a odgovor na pitanje
ko može obezbjediti da se više ne ponove slični sukobi u kojima je otac na jednoj strani (JNA), a sinovi na drugoj (TO i Milicija)?36
Jednak princip vrijedi i za Mamulin plan hapšenja šestorice političkih vođa republika za njihova ohridskog sastanka. Zamisao je radikalna, naizgled jednostavna i - neprovodiva! On se, kako piše, i u kolovozu 1991, kada se nakon sloma JNA u Sloveniiji, raspravljalo o smjeni Kadijevića, susreo nasamo s Miloševićem. Rekao mu je da nije problem naći Kadijeviću zamjenu, ali da
pravi zadatak Armije jeste, da preuzme svu odgovornost za rješenje krize od Slovenije do Makedonije, ali da svi oni - predsjednici republika

34 »Biće razoružane sve oružane formacije (...)«, Narodna armija, Beograd, XLVI, br. 2682, 6. decembar 1990. str. 9.
35 Veljko Kadijević: »Marksizam i vojno organizovanje socijalističkog društva za odbranu«, Vojno delo, Beograd, XXXV, br. 6/1983, str. 73.
36 Navedeno u: Vaso Predojević: U procjepu. Dan graf, Beograd 1997, str. 127.

uključivo i on sam - Milošević, moraju otići s vlasti. Potvrdio sam da je to jedino rješenje u pokušaju da se spasi Jugoslavija, premda je i za ovaj pokušaj možda već kasno.37
Istodobno s uklanjanjem predsjednika svih republika vojska bi posjela sve državne i političke institucije u republikama i Federaciji, 1. gardijska divizija i 12. (novosadski) korpus brzim bi djelovanjem izbili u Varaždin i Zagreb, dok bi na političkoj razini SK - Pokret za Jugoslaviju zamijenio sve novonastale stranke i pokrio sve moguće političke

orijentacije. Takav je zahvat Mamula očekivao od Kadijevića i cijelog upravljačkog vrha JNA.
No, bile su to kombinacije bez temelja, pogotovo što se tiče brzog prodora kroz Slavoniju. Gardijska divizija, zapravo veliki oklopno-mehanizirani korpus, zaista je pet mjeseci kasnije poslana u napad na Hrvatsku. Krenula je uz veliku pompu, zasipana cvijećem i kroz špalir Beograđana, ali čim je prešla granicu, kod Tovarnika, jedna mala skupina naših branitelja uništila je nekoliko tenkova i oklopnih vozila. Rezervisti su ostavili tehniku i pobjegli natrag u Srbiju, te je samo mali dio divizije ostao djelovati južno od Bobotskoga kanala. Po zauzeću Ernestinova zapeo je u blatu, te zapriječen minama i suočen s otporom naših brigada definitivno zaglavio.

Novosadski korpus nikad nije ni prešao Dunav i Dravu, osim što je potkraj kolovoza ušao u Baranju u vrijeme dok naš državni vrh nije dopuštao nikakvu obranu.38 Na bojišnici pak taj korpus nije ostvario nikakav prodor iako je štošta pokušavao, čak desant na luku u Vukovaru, i iako se sve to događalo u prostoru najvećega hidrološkoga čvora u tom dijelu Europe, što daje velike prednosti djelovanju artiljerije, u kojoj su branitelji oskudijevali, i iako je u zaleđu imao Srbiju.

Ako je Mamula ohridskim scenarijem htio uvesti vojnu upravu u cijeloj Jugoslaviji, uključivši Srbiju, Kadijević je imao dodatni razlog da tako ne postupi, jer je dobro procijenio da mu je za slučaj vojnih poraza na zapadu posljednje utočište Milošević i da JNA nipošto ne smije ostati bez saveznika, pa makar to bila i samo jedna republika - Srbija.
Drugačije situaciju vidi i razlaže general Ilija Radaković, analizirajući varijante koje su vodile ili su mogle voditi do mirnog rješenja krize. On je bio jedan od manjeg broja vojnih i političkih ljudi koji su bili protiv samoubilačke politike upravljačkog vrha JNA. Uvjeren da je rat najgori izlaz, ako je uopće ikakav izlaz, drži da se jugoslavenska zajednica mogla sačuvati, kao »federacija, ali sa

37 Branko Mamula, nav. dj, str. 227. (istaknuto u izvorniku).
38 Predviđajući takav razvoj događaja ja sam već 11. studenoga 1990. kao ministar obrane naložio lokalnoj policiji da se pripremi za rušenje dunavskih mostova, a nakon rata u Sloveniji, kao zapovjednik ZNG, izdao sam 18. srpnja 1991. Zapovjedništvu u Osijeku manje-više istovjetnu zapovijed. Trebali su biti u pripravnosti za postavljanje protuoklopnib minskih polja, te pripremiti djelomično rušenje jednoga raspona na desnoj, hrvatskoj obali armiranobetonskih mostova na Dunavu kod Bogojeva i Batine. Nije, dakle, bilo u planu rušenje cijelih mostova nego samo onoliko koliko treba za onemogućavanje prolaska težih tereta, što bi se poslije rata lako popravilo. Za to sam im dodijelio sedam tona eksploziva i 200 protutenkovskih mina, no predsjednik Tuđman osobno je zabranio pripreme.

većim kompetencijama republika i, naročito, općina«, kasnije makar kao »konfederacija ili savez država«, te da su videniji Srbi u Hrvatskoj trebali zasnovati i sprovesti drugačiji pristup rješavanju unutrašnjih pitanja RH.39
S obzirom na srpski radikalizam koji se napajao četničkom ideologijom, a s druge strane kasnije snaženje neoustaške ideologije pod Tudmanovim pokroviteljstvom, koja je samo hranila ekstremizam na drugoj strani (i obratno), ta dobronamjerna zamisao nije se mogla ostvariti.

30. Začetak Zbora narodne garde

Dok se sve to u Beogradu kuhalo, Odjel za mobilizacijski sustav MORH-a dobio je zadatke da napravi ustroj za 32 brigade pješaštva (otprije smo imali kvalitetan plan mobilizacije 31 brigade TO) i motoriziranih sastava, te za jednu mješovitu artiljerijsku, dvije protuoklopne i jednu tenkovsku, a ubrzo je ustrojena i postavljena protuzračna obrana grada Zagreba. Trebali su poimenično provjeriti kartoteku i pozivni sustav za sve te formacije, a u ožujku su izvršene i stanovite vježbe njihove mobilizacije, više kao provjera sustava.

Posao nije bio nimalo jednostavan, jer su na djelu bila dva paralelna sustava: jedan, koji su još kontrolirali JNA i otuđeni Štab TO Hrvatske, i drugi, koji je stvorilo i kontroliralo Ministarstvo obrane. Iz SSNO-a su često dolazile pritužbe da općinski organi narodne obrane koji vode mobilizacijske planove svojevoljno skidaju s evidencije mnoge vojne obveznike JNA i stavljaju ih u neku njima nepoznatu evidenciju. A taj je postupak bio izravno vezan s našim mobilizacij-skim planovima, jer smo najvitalnije vojne obveznike prebacivali u svoje formacije. Razmjere naših mobilizacijskih priprema nikad nisu otkrili. U međuvremenu smo razvili i jedinice naoružane uvezenim oružjem; one su činile jezgre za brigade koje smo imali u mobilizacijskom planu. Siječanjske provokacije upravljačkog vrha JNA - prijetnje vojnim udarom, uhićenje Virovi-tičana i pokušaji da se i mene uhiti odnosno otme - dokraja su nas uvjerile kako Ministarstvo mora intenzivirati rad.

Hrvatska je tada imala 102 općine u 10 regija (oblasti), a mi smo postigli apsolutan nadzor nad 81 i djelomičan nad 11 općinskih sekretarijata za narodnu obranu; izvan našeg utjecaja ostalo je 10 općina u kojima su većinu stanovništva činili Srbi. Oblasni ili regionalni organi nisu nas toliko zanimali budući da nisu imali nikakav bitan utjecaj na novačenje i mobilizaciju.

Do kraja veljače 1991. uvezao sam više od 30.000 komada modernog oružja za pješaštvo i oko 10.000 pogodnoga - polukratkoga - i modernoga oružja za policiju, a oko 5.000 komada pješačkog oružja pronašli smo u skladištima što ih

39 Ilija Radaković: Besmislena YU ratovanja. Društvo za istnu o antifašističkoj narodnooslobodiačkoj borbi u Jugoslaviji (1941-1945), Beograd 1997, posebno str. 5.

nije bila otkrila ni ispraznila JNA. Dio vrlo efikasna protuzrakoplovnog oružja sačuvan je u velikim kombinatima (INA, Željezara Sisak,40 Đuro Đaković u Slavonskom Brodu, OLT u Osijeku, lučka skladišta itd), uvezli smo 50 protu-zračnih raketnih sustava S2-M i stinger, dvadesetak tisuća protuoklopnih mina, oko 40.000 kilograma eksploziva i drugog pribora.

Evidentirali smo oko 30.000 komada sportskog i lovačkog oružja za Narodnu zaštitu, što je sve s oružjem redovne policije iznosilo oko 90.000 komada oružja upravo pogodna za oblik djelovanja koji smo predviđali. Tenk i top u takvim prilikama malo vrijede, što se pokazalo u vrijeme našeg osvajanja skladišta i vojarni JNA, a tih 90.000 komada, od čega je dio bio u našim skladištima širom zemlje, nekoliko je puta premašivalo mogućnosti JNA u Hrvatskoj.

Kao i uvijek u vojnim stvarima, presudan je faktor imalo biti ljudstvo, njegovi motivi i kvaliteta. No, i u tome je Hrvatska s postojećim oružjem bila u apsolutnoj nadmoći za oblik djelovanja koji je slijedio. U to vrijeme JNA je u Hrvatskoj imala manje od 30.000

vojnika i oficira. Pritom je većina vojnika bila izvan borbene upotrebljivosti, što je samo mjesec dana nakon naše smotre na igralištu NK Zagreb nepobitno potvrđeno u oružanom sukobu u Sloveniji, a zatim i u Hrvatskoj.
U Hrvatskoj smo tada imali 16 bojni: virovitičku, splitsku, dvije zagrebačke - jednu u Rakitju, drugu u Pionirskom gradu, kumrovečku, varaždinsku itd, od kojih su neke datirale iz siječnja 1991. Razvijeno je i dvadesetak satnija ili manjih grupa, koje su često nastajale samoinicijativom na terenu. Svi ti sastavi bili su pod oružjem, koje su njihovi pripadnici držali kod kuće, a mogli su se po potrebi okupiti za nekoliko sati. Jedan manji dio bio je na borbenim zadacima: u izviđanju pokreta dijelova JNA, na razmještaju i osiguranju uvezenoga oružja, na vježbama...

Imali smo i četiri obučna centra - Rakitje, Kumrovec, Pionirski grad u Zagrebu i Ivanec, u svakome od 200 do 1.500 ljudi. U taj je broj u Rakitju uračunat i policijski sastav koji je dovršavao obuku za dužnosti policajaca po ugovoru. Ti su sastavi ujedno bili gotove vojne snage za trenutno djelovanje, a istodobno su služili kao elitna jezgra jedinicama koje će se mobilizirati u trenutku osvajanja oružja.
Mobilizacijski plan bio je usklađen po vremenu, mjestu, izvršitelju i vrsti naoružanja (pješaštvo, topništvo, oklopne jedinice, inženjerija i protuzračni sustavi itd).
U tri kruga bila je organizirana protuzračna obrana grada Zagreba, i to s oko 50 protuzračnih raketnih sustava S-2M i stinger, te 30 topova od 20 mm. Njome je zapovijedao bojnik Darko Rukavina, vrstan časnik koji je završio Vojnu akademiju u Beogradu i specijalizaciju za protuzrakoplovnu obranu u Zad-

40 Ondje smo imali dvije baterije dvocijevnih i trocijevnih protuzrakoplovnih topova od 20 mm, vrlo kvalitetnih i modernih, s izvrsno obučenim posadama.

ru. Od početka je sudjelovao u organizaciji obrane i bio prvi zapovjednik centra u Rakitju u kojemu se stvarala 1. gardijska brigada. Kada sam ga povukao v. Zagreb na navedenu dužnost, u Rakitju ga je zamijenio Josip Lučić.
Bez obzira na to što nismo imali veći broj tzv. gotovih snaga, tj. postrojb: spremnih za trenutno djelovanje, odnos snaga bio je značajno u našu korist; JNA nam više nije mogla ništa, čega su bili svjesni u njenu upravljačkom vrhu, ali ne i u tzv. vrhovništvu Republike Hrvatske. Štoviše, kako će se vidjeti, predsjednik Tuđman i neformalne grupe oko njega razbili su s mukom uspostavljenu organizaciju i skrivili što smo u nametnuti rat ušli posve neorganizirano. Tek je s osnutkom Glavnog stožera HV i dolaskom generala Antona Tusa na mjestc njegova načelnika, te nešto ranijim dolaskom tadašnjega pukovnika Imre Ago-tića za načelnika Stožera ZNG počela uspostava sustava zapovijedanja i formiranje brigada koje su mobilizacijski bile planirane još u rano proljeće 1991.

31. Sabotiranje obrambenih priprema i rađanje mafije
Zdravom razumu teško shvatljivo ponašanje dijela državnoga vrha počelo se sustavnije iskazivati i prepoznavati već u kasnu jesen 1990. Čim smo u Ministarstvu počeli raditi na sređivanju sustava Teritorijalne obrane, klipove u kotače počeli su nam bacati neki privatni organizatori vojnih postrojbi koji su takva ovlaštenja dobivali po liniji stranačke podobnosti u HDZ-u, te nisu htjeli ni čuti za »nekakvu« Teritorijalnu obranu. Ona je,

tvrdili su, »neprimjeren i štetan ostatak starog režima«, pa su, iako bez ikakvih vojnih znanja, naumili stvarati novu, »pravu hrvatsku vojsku«.
Oni su, a ne postrojbe koje smo organizirali u MORH-u i MUP-u, zapravo bili paravojska, i po republičkim i po saveznim zakonima. Nažalost, predsjednik Tuđman ih je podržavao, misleći da je preko njih cijela oružana sila pod kontrolom njegove stranke umjesto Ministarstva obrane. Takvim je držanjem zapravo potvrđivao stav upravljačkoga vrha JNA da se u Hrvatskoj generalno stvara politička, stranačka vojska, što za to vrijeme nije bila istina. Potkraj siječnja bili smo u policiji napravili anketu koja je pokazala da je čak 36% njenih pripadnika izvan stranaka, 30% bili su članovi HDZ-a, 15% SDP-a, 10% SDS-a i 8% nepoznato.
No, kasnije je zaista, s dugoročnim negativnim djelovanjem, Hrvatska vojska do srži politizirana i ideologizirana. Časnici su, uključivši generale, bili na razne načine uvlačeni u HDZ ili su dobivali promaknuća prema dnevnopo-litičkim kriterijima. U odorama, čak s oružjem, sudjelovali su i na stranačkim skupovima, a dio tako promaknutih generala ušao je u najviša stranačka tijela?!
Od kraja veljače MORH je počeo trpjeti sve snažnije udarce, ali ne od upravljačkog vrha JNA, koji nam ionako više ništa nije mogao, nego od predsjednika Tuđmana i njegovih tajnih službi. Tajne obavještajne službe oko Gojka Šuška, najprije ministra za iseljeništvo, zatim zamjenika ministra obrane,]Hale su predsjednika raznovrsnim glasinama o pojedinim ljudima u Ministarstvu: jedan je oklevetan da je pijanac, drugi psihopat, treći tko zna što, a svi ostali da su sumnjivi kao »jugonostalgičari«.

Sredinom godine stvorena je krajnje pogubna podjela među časnicima na one koji dolaze iz JNA te one koji dolaze iz različitih građanskih zanimanja po stranačkoj liniji HDZ-a ili iz inozemstva. Uočavala se tendencija obnove duha i modela NDH, u koju su svrhu Šuškovi ljudi stalno najavljivali povratak domobranskih i ustaških časnika iz emigracije, te se tim »provjerenim Hrvatima, ne-zatrovanima komunizmom i jugoslavenstvom«, spremali osigurati položaje i dužnosti. Takvih časnika, naravno, uopće nije bilo, odnosno ono što ih je i preostalo razasutih po svijetu bilo je u međuvremenu ostarjelo i ni jedan nije došao.41 Kada su to shvatili, odlučili su regrutirati kojekakve osobe kriminalne prošlosti i avanturiste,42 te pripadnike francuske Legije stranaca, dakle iz skupina kojima su i sami pripadali. Namirisavši novac, vlast i moć, te su skupine povele pravi podzemni rat protiv »jugonostalgičara« i Ministarstva u cijelosti.
Za sve ove godine nisam mogao odgonetnuti što je tu uistinu bilo posrijedi i zašto je na kraju zemlja nespremna dočekala agresiju i u njoj pretrpjela stravične gubitke i stradanja, te zašto su, dok je naša mladost krvarila na bojišnici, u pozadini nesmetano harali eskadroni smrti, dileri narkotika, pljačkaši, palikuće, mineri kuća i kradljivci automobila, izazivajući opravdano ogorčenje domaće i europske javnosti. A ti zločini, ma gdje da je njihova toljaga udarala i ma koji da se lokalni ološ u njih uključio, imali su glavu u Zagrebu.
U tijeku 1991. godine predsjedniku Tuđmanu podneseno je - koliko osobno pouzdano znam - desetak izvješća u kojima su poimenično navedeni kriminalci iz Sepurina, Šibenika, Pakračke Poljane, Gospića, Jastrebarskoga i drugih mjesta. Rezultat su bila unapređenja tih osoba, nekih i u generale!?
I onda mi je bilo jasno da se predsjednik o mnogo čemu dogovara s Miloševićem, ali tu činjenicu nikako nisam uspijevao dovesti u izravniju vezu s udarom na Ministarstvo

obrane. Dio odgovora krije se zacijelo u tome da je general Kadijević uspio uvjeriti predsjednika Tuđmana da JNA neće napasti Hrvatsku ako hrvatska vlast onemogući mene i Ministarstvo (za razliku od Miloševića kao predsjednika Srbije, Kadijević je kao savezni ministar formalno mogao davati takva jamstva). Nadalje, struktura Ministarstva obrane otkad ga

41 Neko vrijeme takvim se »hrvatskim časnikom povratnikom« predstavljao Mate Šarlija zvani Daidža, pravim imenom Nijaz Batlak, no to nije bilo točno. Stariji Dubrovčani sjećali su ga se, jer je odrastao na Zvekovici, u Konavlima, gdje mu je za stare Jugoslavije otac radio na željeznici. Brat mu jest bio u ustašama, ali ne i on. 0 tom liku iz skandaloznoga društva Šuškovih »hrvatskih junaka« bit će kasnije više riječi.
42 Doveden je Mladen Naletilić zvani Tuta, evidentiran u policijskim arhivima zapadnih zemalja, vlasnik kockarnica i bordela, sudionik prepada na banke, povezan s njemačkim Ijevičarskim teroristima i, povrh svega, s dosta indicija da je za boravka u inozemstvu - makoliko inače galamio o hrvatstvu - zapravo surađivao s jugoslavenskom tajnom službom. Došao je i Mira Barešić, osuđen u Švedskoj zbog ubojstva jugoslavenskoga ambasadora, potom tjelohranitelj paragvajskoga diktatora. U ljeto 1991. poginuo je u zadarsko-šibenskom zaleđu u sumnjivim okolnostima, u akciji koja je formalno bila organizirana protiv srpskih pobunjenika.

je preuzeo Gojko Šušak pokazivala je kako ono uopće nije bilo koncipirano kao institucija za organiziranje, pripremanje i vođenje obrane nego kao privatno poduzeće za pljačku hrvatskoga gospodarstva i poreznih obveznika te potporu plaćenicima.
Tek s time na umu može se koliko-toliko suvislo objasniti zašto je Franjo Tuđman rušio ministarstvo obrane države u kojoj je bio predsjednik.
U tom prvom naletu hajke i podmetanja uspio sam uz velike napore, i uz pomoć Stjepana Mesića, privremeno sačuvati dio osoblja Ministarstva, sve dok nismo završili formiranje Zbora narodne garde (ZNG). No, već u lipnju ponovo je počela hajka na nas, a onda je uslijedila i agresija JNA na Sloveniju, prilikom čega je Hrvatska jednostrano poništila sporazum o zajedničkoj obrani. Bila je to izdaja saveznika, ali još više udar protiv vlastitog naroda, najprije tako što je nespreman izručen na milost i nemilost već jasno profiliranu agresoru i ostavljen da se u očaju snalazi kako zna i umije, a potom tako što je u suradnji s tim istim agresorom, Miloševićem, uvučen u zločinačku vojno-političku akciju podjele BiH.

Samo politički slijepci mogli su se dvoumiti u pogledu vjerojatnosti agresije na Hrvatsku. S obzirom na tako uništeno Ministarstvo obrane, na činjenicu da Tuđman i Šušak nisu bili osmislili nikakvu strategiju obrane, kao i na tolike sabotaže u HV, u koju su dolazili legionarski narednici ili osobe iz kriminalnog europskog podzemlja, te odmah dobivali ili sami prišivali visoka časnička zvanja i stvarali vlastite vojske, zaista je zadivljujuće kako smo se ne samo obranili nego i vrlo brzo prešli u oslobodilački protunapad.
U početku ožujka 1991. doživio sam još jedno neugodno iznenađenje. Oko 10. toga mjeseca održan je jedan sastanak užega dijela Vrhovnoga državnog vijeća (VDV). Na kraju sastanka, kada smo već ustajali, predsjednik Tuđman je dosta glasno zatražio tišinu, pa zapovjednim glasom objavio:
- Od danas će nabavu oružja vršiti Šarinić, Šušak i Gregurić!
Uzeo je svoju knjigu za pribilješke i bez riječi otišao u ured.
Šušak nije bio prisutan, a Hrvoje Šarinić, predstojnik Ureda predsjednika, držao se kao da uopće nije iznenađen. Dotad ni on ni Šušak nisu imali nikakve veze s uvozom i

distribucijom oružja. Ne znam kako bi oni uopće znali kakvo oružje treba i još manje kome bi ga trebalo dati. Otrpio sam odluku, s komentarom:
- To je možda dobro, jer ja imam i drugih važnih poslova. Na izlasku mije Gregurić potiho kazao:
- Martine, ja u tom društvu neću igrati.
Malo smo zastali u predvorju, popričali s drugima koji su sudjelovali na sastanku i krenuli prema izlazu, jer smo ionako mislili zajedno otići na Tuška-nac u moje zapovjedništvo. Na stepenicama nas je zaustavio Šarinić, koji je netom bio izišao iz predsjednikova ureda, i kazao neka ga samo malo sačekamo. Otrčao je u svoj ured i brzo se vratio s velikom plastificiranom omotnicom, nezatvorenom, prepunom novčanica uredno povezanih u snopove. Vidio sam da se radi o devizama. Prišao nam je i obratio se Greguriću:
- Evo novac kojim ćete u Beču kupiti potrebno oružje.
Ne čekajući odgovor, otrčao je natrag. Gregurić i ja začuđeno smo gledali jedan u drugoga; sve se doimalo posve suludim, a mi smo se osjećali blesavo. Prvi put u životu vidim toliku količinu novca u devizama. Gregurić je ponovio da ne želi biti dio toga društva (što je iskreno mislio, ali kasnije jednostavno nije imao kud), pa predložio:
- Prebrojat ćemo novac, zatvoriti kovertu i odmah je vratiti Sariniću uz neko prigodno objašnjenje.
Znali smo da je taj postupak zapovjedio Tuđman, pa nije bilo uputno odmah se suprotstaviti i otvoriti raspravu. Ne znam koliko je uopće bilo novca, ali znam da je Gregurić sutradan sve vratio.
Pitao sam se što predsjednik uopće ima na umu, jer na takav način moglo se kupiti desetak lovačkih pušaka, nešto snajpera i još kakva sitnica, i to se ni po čemu nije moglo nazivati »nabavom oružja«. Odmah sam prekinuo sve kontakte s dobavljačima, što nije bilo ugodno objašnjavati u nekim europskim državama s kojima sam bio na putu sklapanja velikih poslova. Oni su rasprodavali oružje s područja Istočne Njemačke i drugih država nekadašnjeg sovjetskog imperija, jer im je bilo probitačnije prodati i za najmanju cijenu nego ga poslati u talionice u željezarama.
Uskoro se dogodio i nov pokušaj obmane. Protagonist je bio Gojko Sušak, za čije sam imenovanje mojim zamjenikom doznao iz novina i nikako nisam mogao dokučiti što bi on mogao raditi u MORH-u osim, valjda, kontrolirati Ministarstvo i ministra za predsjednikove potrebe. Jednoga dana veli mi da ide u Beč, da će se ondje sastati s nekim ljudima i da postoje izgledi da bi mogao ugovoriti nabavu velike količine oružja. Nisam znao zašto mi to uopće govori kad ja u svemu tome više ne sudjelujem. Nije me pitao kakvo nam je oružje potrebno, a sam nije imao pojma što bi i za koga trebalo kupiti. Nezainteresirano sam mu rekao neka ide.
Javio mi se u odlasku. Beč nije daleko, no njega nije bilo danima, pa sam se zabrinuo; ipak je on moj zamjenik i meni se službeno javio da ide na put. Tek peti dan, u trenutku kada sam ispraćao poveću skupinu novinara i prijatelja, ugledam ga kako dolazi iz smjera ulaza. Brzo sam se oprostio s gostima, a on mi onako usput, opušteno, kao da se ništa nije dogodilo, prilazi i na pitanje: »Pa gdje si, čovječe, toliko dugo?« odgovara da je sve u redu i da će mi sve reći za večerom.
Za večerom mi je ispričao kako je došao u Beč, otišao u dogovoreni hotel i dogovorenu sobu, te u njoj našao ni više ni manje nego truplo ubijenog čovjeka, upravo onoga s kojim se trebao dogovoriti o uvozu oružja.

Odmah sam posumnjao u priču i sutradan ujutro obratio se slovenskom ministru unutrašnjih poslova Igoru Bavčaru da istraži je li se u Beču u posljednje vrijeme dogodilo kakvo ubojstvo u hotelu. Nakon nekoliko dana javljeno mi je iz njegova ureda da u posljednjih mjesec dana ni u jednom hotelu u gradu i okolici nije bilo ni jednoga ubojstva ni samoubojstva. Učinio sam još jednu provjeru: preko svojih veza kod austrijske policije raspitao sam se drže li oni možda neki takav događaj u tajnosti radi istrage, ali je i njihov odgovor bio apsolutno negativan. Nikakva takva slučaja nije bilo!
Sada sam već počeo pomnije analizirati o čemu se radi.
Prvo, zašto sam odstranjen iz poslova nabave oružja, pa u novoj grupi za nabavu nisam mogao biti ni u ulozi stručnog savjetnika?
Drugo, koji je smisao distanciranja vlasti od posla koji sam obavljao u nabavi oružja 1990. i u prva dva mjeseca 1991. godine?
Treće, čemu onakav Sarinićev nastup s omotnicom prepunom deviza, vjerojatno po predsjednikovu nalogu, kad i zadnja neznalica zna da se na takav način ne može nabavljati oružje za vojsku?
Četvrto, što je istina o navodnu Suškovu putovanju u Beč i nebuloznoj priči o ubojstvu zbog kojega je posao propao?
Zaključio sam da se želi obmanuti prije svega mene, a preko mene i sve koji su procjenjivali da je Hrvatska ugrožena i da je opravdano nabavljati oružje i pripremati obranu. S jedne strane, sve strukture koje su radile na planovima obrane zemlje, a preko njih i hrvatsku javnost, trebalo je držati u uvjerenju da se ulažu napori za naoružavanje i pripreme, ali, eto, teškoće su prevelike. S druge strane, Miloševića i Kadijevića trebalo je konkretno i argumentirano uvjeriti da se Hrvatska ne naoružava i da u pregovorima mogu računati na potpunu iskrenost hrvatske strane.

Ukratko i dokraja jasno, obustava naoružavanja značila je ispunjenje zahtjeva generala Kadijevića i bila zalog za nagodbe s Miloševićem!
Taj prekid trajao je od polovice veljače do kraja lipnja 1991, dakle četiri i pol mjeseca, a uzme li se u obzir da je u veljači bilo nabavljeno vrlo malo oružja, može se reći da je prekid trajao i svih pet mjeseci.
Sredinom svibnja u prostranom predsjednikovu salonu bili su se okupili brojni članovi Vrhovnoga državnog vijeća, ali sjednica još nije bila službeno počela kada se nenadano i glasno javio zamjenik ministra unutrašnjih poslova Slavko Degoricija:
- Predsjedniče, zašto se Hrvatska već četiri mjeseca ne naoružava?
Nije se činilo da je predsjednik iznenađen. Smirenim glasom obratio se mom zamjeniku:
- Gojko, je li to točno?
Sušak se sporo digao sa stolice i nezainteresirano odgovorio:
- Predsjedniče, pa tako nekako.
Na to je predsjednik Tuđman mrtav-hladan otvorio svoju bilježnicu i objavio početak sjednice:
- Idemo na prvu točku dnevnog reda...

Ni poslije rata u Sloveniji struktura koja me smijenila i zamijenila nije uvezla ništa osim simboličnih količina, a i one su bile u funkciji maskiranja tajnih nagodbi Tuđman - Milošević, pa smo jesen dočekali posve nespremni.

Razdoblje neposredno poslije uhićenja Virovitičana, lansiranja špijunskog filma i pokušaja mog uhićenja, pa do kraja svibnja 1991, po mnogo čemu je osobito. Obilježeno je, naime, potiskivanjem MORH-a i mene osobno iz središta politike i posebno vojne politike.
Službene kontakte s pojedincima u JNA i njenim institucijama, kao i kontrolu nad tim kontaktima, preuzimaju pojedinci iz MUP-a i neformalnih grupa oko predsjednika, dok vojnoobavještajne poslove, koji treba da budu isključivo u vojnom odjelu MO, prisvajaju Josip Perković, Zoran Udiljak i drugi pripadnici kruga oko Gojka Šuška. Podataka je bilo u izobilju, ali više nisu stizali do Ministarstva obrane; negdje su zadržavani i korišteni u meni neznane svrhe. Budući da je bez takvih informacija naš rad bio nemoguć, u Ministarstvu smo morali na brzinu formirati vojnoobavještajnu grupu s pukovnikom Franciško-vićem na čelu.

Tako smo ipak dobivali vojnoobavještajne podatke od naših brojnih oslonaca u jedinicama i zapovjedništvima JNA, od policijskih ophodnji s kojima smo bili na vezi, jedinica Narodne zaštite i organa narodne obrane u općinama. Mnogi taksisti i drugi dragovoljci slani su u garnizone JNA u Srbiji, Bosni i Hercegovini i Crnoj Gori da i ondje u kontaktima s prijateljima prikupljaju potrebne podatke. Zagrebački taksisti obavili su i inače niz važnih poslova: obavljali su tajne prijevoze i obilazili blokadne punktove i općenito nam uvijek bili na usluzi.
Za to vrijeme »obavještajna grupa« oko predsjednika i Šuška postupno se pretvarala u kontraobavještajnu službu, budući SIS, zainteresiranu isključivo za političare, novinare, vojnike i druge eventualne neistomišljenike, te se s vremenom, zajedno s drugim takvim službama, izrodila u ucjenjivačko-mafijaški sustav.
32. Izbacivanje stručnjaka iz Ministarstva obrane
Bilo je očigledno da Šušak želi iz Ministarstva ukloniti ljude kojima ne može manipulirati i koji ne žele sudjelovati u podzemnim poslovima. Svim silama dovodio je iz inozemstva sebi podobne i postavljao ih u različite institucije države, poglavito u Ministarstvo obrane, te je s vremenom tu ustanovu pretvorio doslovce u interesnu grupu kumova, rođaka i istomišljenika u kriminalnim poslovima, zataškavanju, a nerijetko i poticanju pljački i zločina...
Kada je 1993. jednom zgodom, koja nije bila jedina takva, predsjednik Sabora Stjepan Mesić upozorio predsjednika na grupu zločinaca, dobio je kratak odgovor:
- Pusti ih, još će mi takvi trebati.
Otvorena hajka na Ministarstvo počela je kada mi je predsjednik Tuđman jednoga dana u lipnju osobno zapovjedio neka odmah odem u ured, pozovem generala Tomislava Bjondića i naredim mu da istoga časa napusti dužnost. »Ništa ne pitaj zbog čega!?« Kad sam to prenio Bjondiću, gotovo je zaplakao. Otišao je u Rijeku i pomagao gradskom kriznom stožeru. Ondje i sada živi, a javnosti nikad nije rečeno da je on od jeseni 1990. do lipnja 1991. desetak puta obišao Hrvatsku organizirajući obranu, i da je pritom izgubio sve.
Otjeran je i načelnik Operativnog odjela pukovnik Stjepan Kerčmar, koji je na moj poziv potkraj rujna 1990. došao u novoustrojeni MORH i također riskirao sve - obitelj, mirovinu, spokojan život. Bio je optužen da pije, a kada sam dokazao da to nije istina, zapovjeđeno mi je da ga onda otpustim bez obrazloženja. Navodno je kasnije gradonačelnik Splita Onesin Cvitan obavijestio predsjednika Tuđmana da Kerčmar

zahtijeva neka se ni po koju cijenu ne dopusti uhićenje četvorice Splićana, sudionika demonstracija ispred Komande VPO. No, Cvitan je javio u Zagreb da bi, posluša li se Kerčmara, to moglo i-zazvati rat, pa je KOS onu četvorku uhitio, kao i Virovitičane u početku godine, a Cvitan je nagrađen mjestom ministra unutrašnjih poslova. Pukovnik Kerčmar sudjelovao je Domovinskom ratu kao običan vojnik Narodne zaštite u Zagrebu. I pukovnik dr. vojnotehničkih znanosti Antun Benčić, odličan vojni logističar, dobio je otkaz bez obrazloženja. Kad sam inzistirao da se objasne razlozi, neuvjerljivo mi je rečeno da je »sigurnosno-politički sumnjiv«. Odmah sam uzvratio primjerima osoba iz najužega predsjednikova kruga koje dokazano pripadaju ili su pripadale jugoslavenskim tajnim službama, te istodobno dokazao Benčićevu apsolutnu nedužnost i pouzdanost. Na to mije rečeno da razloga za otpust i ne mora biti!? Ni on nije preveden u odgovarajući čin, te je kao običan vojnik sudjelovao u obrani zemlje.

Pukovnik Tomislav Mesić, načelnik Operativno-planskog odjela u Glavnom stožeru ZNG, morao je 5. srpnja 1991. u roku dva sata predati dužnost. Otputovao je u Sloveniju, gdje i danas živi. S njime sam uspostavio kontakt u studenom 1990. godine; bio je na izuzetno važnoj funkciji u Varaždinskom korpusu i eventualno otkrivanje stajalo bi ga barem desetak godina robije u Srbiji, no on je kao domoljub svjesno riskirao.
Iz HV je bez obrazloženja istjeran i pukovnik dipl. inž. vojnotehničkog smjera Drago Falica, koji je radio na logističkim pitanjima i potom u osvajanju proizvodnje oružja u našim pogonima. On je proveo brod pun oružja što je u prosincu 1990. doplovio na Krk, a od listopada 1990. do kraja 1992. obavljao je niz izuzetno važnih poslova u obrani zemlje, radio na stvaranju ZNG, u ratu logistički osiguravao bojišnice i razvijao domaću vojnu industriju.
Otjerani su i pukovnici Drago Francišković, Josip Herceg, Bekir Dedić, Josip Brauneger, Zlatko Erdec, dr. Vladimir Volarević, Zlatko Cišper, Drago Bilek, potpukovnik Zdravko Srček i deseci drugih profesionalnih časnika, a ostali su premješteni na nevažne poslove u raznim sektorima Ministarstva.

Tajne optužbe na račun Ministarstva i većine osoba u njemu bile su, naravno, loše konstrukcije i podle laži. U MORH-u su radili odreda javnosti poznati, čestiti i ugledni ljudi s najvišim vojnim i drugim stručnim obrazovanjem, izuzetno hrabri u akcijama i spremni na najveće osobne žrtve radi obrane domovine. Danas svakome mogu otvoreno pogledati u oči, jer sramota nije na njima nego na onima koji im nisu ništa priznali. Ni jedan nije preveden u onaj časnički čin HV koji je imao do rata, polovica njih dobila je mirovinu kao da uopće nisu bili u Ministarstvu obrane ili u HV, onima koji su u borbenim situacijama bili ranjeni s trajnim posljedicama nije se priznala invalidnost, a doslovce ni jedan nije primio neko odličje.
Prljave čistke nastavile su se u tijeku cijele 1992, a na mnoge načine i sve do silaska HDZ-a s vlasti.
Istodobno se u službenim istupima vrha vlasti počela sustavno pisati lažna povijest Domovinskog rata u kojoj se umanjivao doprinos oficira koji su došli iz JNA, a veličala uloga onih koji su došli iz inozemstva ili su činove dobili na temelju političke podobnosti, jer su bili spremni sudjelovati u prljavim igrama prema BiH i drugim potezima koji nisu imali nikakve veze s legitimnom obranom zemlje i stvaranjem moderne vojske.43

Naravno, u proljeće 1991. itekako su nam trebali vojni profesionalci, pa i pripadnici Legije stranaca, odnosno profesionalci bilo koje nacionalnosti i državljanstva. Jest da smo dosta profesionalaca imali u zemlji, ali oni su po našoj odluci morali ostati u JNA sve do trenutka kada dođe do zauzimanja i preuzimanja ratne tehnike od JNA ili kada ih državno vodstvo službeno pozove.
S time da naši oficiri, Hrvati i svi drugi koji su Hrvatsku držali svojom domovinom i bili je spremni braniti, ostanu u JNA složio se i predsjednik Tuđman, ali - kako sada znam - s posve drugim ciljem, naime zato da mu oni svojim znanjem, časnim shvaćanjem vojničkog poziva i principijelnim domoljubljem ne bi ometali nagodbe s agresorom, već tada osmišljeno postavljanje temelja za buduću stranačku vojsku i stvaranje paralelnih zapovjednih linija.

43 Podnoseći Saboru Izvješće o stanju hrvatske nacije i države u 1995. godini, dakle nakon okončanja ratnih operacija, predsjednik Tuđman je u nekoj vrsti sumiranja cijeloga rata poimenično naveo 24 visoka časnika i generala koji su se najviše istakli, među njima Daidžu i niz legionara, i dodao kako »pritom treba istaknuti da je trećina ovdje nabrojanih došla iz inozemstva«; v. Večernji list, 16. siječnja 1996. Godinu dana kasnije, u razgovoru sa skupinom odabranih (podobnih) novinara u povodu Dana državnosti, istakao je da časnici koji su došli iz JNA »niti su većina u Hrvatskoj vojsci, niti su igrali glavnu ulogu (...) U Hrvatskoj vojsci danas je među časničkim kadrom 28 posto ljudi iz bivše jugoslavenske vojske, a 72 posto su ljudi iz naših redova nastali iz rata. Kod toga su oko trećine vodećeg časničkog kadra oni koji su bili u emigraciji, iseljeništvu itd«; usp. »Pomirba - temelj hrvatskih pobjeda« Velebit, 49, 26. travnja 1996, Poseban prilog, str. 3.

Tezu ponavlja i general Bobetko kada tvrdi da su one koji su završili vojne škole JNA, naime srpske i crnogorske agresore, »tukli hrvatski časnici. Tukli su ih (...) generali bez akademije, generali stasali u Domovinskom ratu«; Mate Piškor: »Martin Špegelj izmišlja zbog ljubomore«, Obzor, 14. prosinca 1996, str. 12.
0 tome nema smisla ozbiljno raspravljati, osim što vrijedi imati na umu kako ni jedan ni drugi ne primjećuju da skaču sebi u usta, jer su i oni završili te vojne škole i dugo službovali u JNA. Takvi stavovi jednaki su onome što se nakon 1945. nazivalo partizanštinom, a nakon 1918. solunaštvom - slavljenje nekog urođenog vojničkog instinkta koji disciplina i stručno obrazovanje mogu samo pokvariti i uništiti. Pritom ni na koji način ne želim obezvrijediti one »neakademce« u HV koji su se svojim vojnim talentom, odgovornošću i sposobnošću afirmirali u ratu. Naprotiv, ali uz napomenu da je to ipak samo dobar temelj na kojemu kroz sustavno i visokostručno vojno obrazovanje tek treba stvoriti istinski kompetentna visokoga časnika.

Dakle, imao sam dobra razloga s radošću primati vojne profesionalce ma odakle dolazili, osobito one koji su bili porijeklom iz Hrvatske. Svi su oni, čim bi došli u zemlju, dolazili kod mene, a ja sam ih temeljito upoznavao sa situacijom, vojnim planovima koje želimo realizirati, velikim potrebama u obuci itd. U proljeće i ljeto 1991. bili su izuzetno potrebni u organiziranju postrojbi HV u nastajanju, a osobito u obuci dočasnika i časnika u našim centrima za obuku.
Ali, događalo se da ne prođe ni desetak dana, a oni bi iz tih centara naprosto nestajali. Neka posebna zapovjednička linija i vojna politika o kojima ništa nisam znao premještale su ih na neke druge zadatke. Pitao sam predsjednika zna li on za premještanje tih profesionalaca i kakvi im se zadaci dodjeljuju, ali mi je odgovorio da o tome nema pojma, uz dodatak:

- Vjerojatno su potrebni Gojku Šušku, pa ih on raspoređuje.
Kazao sam da bi to trebalo činiti s mojim znanjem i pristankom, na što kratko uzvraća:
- Da, trebalo bi.
Čim bi takvi nestali iz mog vidokruga, počeli bi strelovito napredovati: narednik Legije stranaca Ante Roso u samo nekoliko tjedana postaje bojnik, za mjesec dana general i za godinu dana general-pukovnik; general postaje i Dai-dža, što je bila zaista neslana šala, jer je njemu prije svega trebala zdravstvena pomoć; neznatno sporije, ali i s više vojnih zasluga do generalskoga čina stiže i dočasnik Legije stranaca Ante Gotovina.
Za isto to vrijeme, usprkos mojim ponovljenim i precizno objašnjenim zahtjevima, predsjednik uporno odbija bilo kakva unapređenja, čak priznavanje aktualnoga čina zapovjednicima ZNG i časnicima u drugim formacijama HV Tako se dogodilo da u elitnim postrojbama ZNG postoje zapovjednici bez ikakva časničkoga čina, čak ni prevedenoga, dok su oni u pričuvnom sastavu imali činove.
Uskoro sa zaprepaštenjem otkrivam da ti vojni profesionalci koji su premještani na meni nepoznate dužnosti zapravo postaju organizatori posebne političke vojske Gojka Šuška, ili dijelova HV, kasnije i HVO-a koje nije kontrolirao Glavni stožer. Bilo je više nego očito da se sve događa sa znanjem i odobrenjem predsjednika Tuđmana. Nije bilo teško pogoditi kakvu je pogodbu sklopio sa svim tim uvezenim skupinama: one su mu donijele novac i bile spremne, kao svojevrsni pretorijanci, jamčiti sigurnost njegove vladavine, a on će ih zauzvrat izuzeti iz zakonite hijerarhije i dati im odriješene ruke u »poslovima« koji su njih jedino i zanimali.

Dvije, pa i tri zapovjedne linije pojavljuju se već u proljeće 1991, jer je njemu takva struktura trebala kako bi mimo službenih organa i javnosti provodio vlastite planove, od sporazumijevanja s Miloševićem do operacija koje su smjerale na diobu BiH, trgovinu s agresorom i miniranje i paljenje kuća. Posrijedi nije bila nikakva slučajnost ili nesnalaženje (čega jest ponegdje bilo) nego sustav i plan, duboko osmišljen, s precizno odabranim izvođačima. Zločinačka zamisao da se onaj kojemu miniraš kuću neće više vratiti potvrđena je kao takva i u jednom nevezanom razgovoru o tim postupcima, kojemu je bio prisutan i Tuđman. Svi su se izjasnili protiv toga, a Šušak je izjavio da se protivi miniranju samo ako nije dobro tehnički izvedeno!?

Teško je kazati zašto sam nastavio raditi i u takvim uvjetima. Još od početka godine nisam mogao objasniti kako je moguće da se vlastitom ministru obrane - i vlastitoj javnosti - službeno kaže jedno, a potajno se sasvim ozbiljno razmišlja da se taj ministar izruči KOS-u i Vojnom sudu JNA? Kako se ponašati i kako raditi u Ministarstvu obrane kada mi iz čista mira vele da najvažniji dio priprema za obranu - naoružavanje - prelazi u ruke ljudi koji nemaju veze ni s obranom ni s Ministarstvom? I kako raditi u atmosferi sumnjičenja, blaćenja i neprijateljstva prema gotovo svim kadrovima koje sam doveo u MO? Što učiniti kada nakon čistki najboljih ljudi ostajem gotovo sam u zapovijedanju ZNG-om i drugim rasutim jedinicama koje priznaju moje zapovjedništvo, i kada uza se imam još samo pukovnike Mesića i Franciškovića?!
No, smijem li tek tako dati ostavku? Procjenjivao sam da predsjednik ipak neke stvari ne zna, da mu vjerojatno vješto podmeću, da su oko njega nekompetentni ljudi poput Šuška, Vice Vukojevića i Ante Belje ili vojnici tipa Daidže, ali da će se obrambena politika ipak promijeniti onog trenutka kada se suočimo s nadolazećom opasnošću. Također, budući da

na dužnost nisam bio imenovan od Tuđmana nego sam je preuzeo odlukom Sabora, osjećao sam odgovornost prema Saboru i svim građanima koji su izabrali zastupnike. A kao treće, već godinama imao sam i vlastitih nesređenih računa s upravljačkim vrhom JNA.
Neka podmetanja MORH-u bila su na samom rubu sabotaža. Primjerice, naš MUP je na stanovit način sudjelovao u uhićenjima Virovitičana, najsrdačnije preporuke da se i sam predam vojnom sudstvu dolazile su također s te strane, a pripadnici MUP-a doveli su KOS-ovce u moj salon za objedovanje samo dan prije nego što je izdan nalog za moje hapšenje. Budući da je posrijedi bilo važno ministarstvo, predsjedniku sve to nije moglo biti nepoznato nego je i sam morao na stanovit način u svemu imati prste.
U MUP-u se mogla čuti i netočna i defetistička ocjena da je JNA velika snaga s kojom se ne smijemo svađati i sukobljavati, baš kao što je i sam predsjednik mnoge rasprave presijecao tvrdnjom da je ona treća ili četvrta vojna sila u Europi. Da bi umirio tu navodnu silu, pristao je ne samo na uhićenja i suđenja te uklanjanje kompetentnih ljudi iz Ministarstva obrane nego i na dodatno razoružavanje ionako razoružane zemlje, tako da je u veljači i ožujku 1991. MUP u vojarne JNA u Osijeku, Vinkovcima, Rijeci, Bjelovaru i Zagrebu predao oko 400 komada uvezenog oružja!?

33. Suđenje na Vojnom sudu u Zagrebu 18. travnja - 20. svibnja 1991.
JNA nije filmom i uhićenjem virovitičke grupe ostvarila što je htjela, ali ni hrvatski državni vrh nije s događajima u siječnju postigao neki objektivno koristan rezultat. Narod je već bio homogeniziran, i to nije ovisilo o stranačkoj pripadnosti nego se zasnivalo na općoj spoznaji o opasnosti i svijesti o pravu na samostalno odlučivanje o vlastitom putu, o vlastitoj državi.
Znao sam da upravljačkom vrhu JNA postaje neizdrživo stalno držanje visoke borbene spremnosti u jedinicama; vojnici i oficiri su protestirali, sve ma-sovnije i bježali iz vojarni, i ta je mjera stvarala više štete nego koristi.
Velike sile i dalje su gajile iluzije da predsjednik savezne vlade Ante Mar-ković ima šanse transformirati Jugoslaviju u demokratsku državu tržišne privrede. Njihovi političari promatrali su zbivanja iz udaljenosti s koje se malo što moglo vidjeti i djelovali preko diplomatskih predstavnika koji su godinama živjeli u Beogradu, uopće ne upoznavši ostale krajeve zemlje, te su imali krajnje ograničene spoznaje. Većina njih Jugoslaviju je držala državom koja će se lako i bez sukoba transformirati u višestranačku liberalnu demokraciju.
Osobno nikad nisam potcjenjivao Markovićevu politiku demokratizacije na saveznoj razini i postupno uvođenje tržišne privrede; njegov program činio mi se uglavnom spojivim s prijedlogom o jugoslavenskoj konfederaciji koji je oblikovalo hrvatsko vodstvo tijekom ljeta i jeseni 1990. Ipak, reforme sam ocijenio utopijskima, i to ne zbog toga jer su zapadne republike težile za bitno većom decentralizacijom od one koju je Marković predlagao nego zato što sam znao da Srbija, Crna Gora i upravljački vrh JNA ni po kakvu cijenu neće prihvatiti njegov »demokratski i tržišni socijalizam«, a pogotovo ideju o daljoj (konfederalizaciji kad je njima već i Ustav iz 1974. bio crvena krpa pred očima.
Iz tih razloga, bez obzira na nenormalne uvjete u Vojnom odjelu MORH-a, ponovo sam se dohvatio plana obrane iz prosinca 1990. i doradio ga u duhu novih prilika, prije svega u smislu usklađivanja s planom obrane Slovenije. Osobno sam preuzeo zadatak daljih

priprema grupa, satnija i bojni koje će u datom trenutku osvajati skladišta i vojarne JNA, a ujedno smo intenzivirali rad na uređivanju uredne, brze i sigurne mobilizacije vojske u Hrvatskoj. Zbog toga smo zasnovali posve novu mobilizacijsku evidenciju, pozivarski sustav, planove pripravnosti itd.
I dok sam bio zaokupljen svim tim poslovima, počelo je dugo najavljivano suđenje uhićenim Virovitičanima.
Proces se odvijao u Vojnom sudu u Zagrebu. Predsjednik je bio pukovnik Zivko Mazić, tužitelj pukovnik Jovan Caprić, a sudsko vijeće činili su potpukovnik Mile Vignjević kao predsjednik, potpukovnik Branko Butelan kao član, te suci porotnici - pukovnik Ahmed Hanić, kapetan Petar Baucal i građanska osoba na službi u JNA Biserka Frandolić. Ona je pak, stjecajem raznih okolnosti, od početka rada Vojnog suda na procesu Virovitičanima surađivala s nama u Ministarstvu obrane. Ta važna konspirativna veza mnogo nam je koristila, kao i odvjetnicima optuženih. Valja izdvojiti i potpukovnika Vignjevića koji je na kraju te farse od suđenja kao predsjednik Vijeća glasovao za oslobađajući presudu svim okrivljenicima.
Optuženi su bili:
Martin Špegelj, civil iz Zagreba, ministar obrane Republike Hrvatske, general-pukovnik u mirovini, nedostupan;
Antun Habijanac, civil iz Virovitice, u pritvoru od 25. siječnja 1991;
Đuro Dečak, civil iz Virovitice, u pritvoru od 25. siječnja 1991;
Franjo Kovač, stariji vodnik I. klase iz Vojne pošte 4848 - Bjelovar, u pritvoru od 23. siječnja 1991;
Vladimir Sabarić, vodnik I. klase iz Vojne pošte 2269 - Virovitica, u pritvoru od 23. siječnja 1991;
Ivan Belani, civil iz Suhopolja kod Virovitice, nedostupan; Vinko Belobrk, civil iz Virovitice, u pritvoru od 6. veljače 1991; Josip Kovač, potpukovnik iz Vojne pošte 5027 - Zagreb, nedostupan.
Optužnica se protezala na 16 gusto kucanih stranica, a imali smo biti krivi što smo u periodu od polovine 1990. godine pa dalje, učestvovali u pripremanju oružane pobune na teritoriju Republike Hrvatske upravljene na ugrožavanje Ustavom SFRJ utvrđenog državnog uređenja i bezbjednosti Jugoslavije.
Meni se na teret stavljalo da sam »vrbovao aktivne starješine JNA za učestvovanje u oružanoj pobuni i borbi protiv jedinica JNA«, »vršio procjenu koje starješine treba spriječiti da dođu u kasarnu [u Virovitici - MS] i likvidirati ih«, i tome slično, što je definirano kao »krivično djelo oružane pobune«. No, bila je u svemu tome i jedna zanimljivost. U prvoj rečenici optužnice koja se odnosila na mene stajalo je kako sam, »protivno Ustavu SFRJ«, na »formiranju ilegalnih paravojnih oružanih sastava izvan jedinstvenih oružanih snaga SFRJ« radio »u suradnji sa Ministarstvom unutrašnjih poslova Republike Hrvatske«.
Dakle, izričito se navodi da je Ministarstvo unutrašnjih poslova sa mnom u svemu surađivalo, što je točno, ali je paradoksalno da se ono u aferi uopće nije spominjalo niti su njegova čelnoga čovjeka hvatali i nastojali mu suditi!? Štoviše, on je cijelo vrijeme u sklopu republičkih izaslanstava odlazio u Beograd na razgovore o mirnom razrješenju krize i sigurno se vraćao. Ne progoni se ni njegov pomoćnik Josip Perković koji je, kako je KOS također dobro znao, izravno policijski osiguravao moje akcije uvoza naoružanja;

njih dvojica čak dovode na Tuškanac dvojicu čelnih ljudi KOS-a i s njima normalno razgovaraju!?
Jasno je da Boljkovac i Perković sve to nisu mogli sami odlučiti nego da su se držali onako kako im je bilo odobreno, odnosno naređeno od strane predsjednika Tuđmana. U tome smislu ne držim ih odgovornima, ali je neosporno posrijedi apsurd koji bode oči, to veći što nije gonjen ni predsjednik virovitičke općine Ante Krišto iako je bio član »virovitičke grupe« i sudionik naših akcija I sastanaka koliko i ostali koji su uhapšeni. Jedini logičan zaključak može biti da je u sklopu neke pogodbe sudbeni progon precizno ograničen.
Zagrebački odvjetnici Silvije Degen, Milan Vuković, Miroslav Crnja, Zdenko Haramija i drugi, te odvjetnik iz Beograda Rajko Danilović, koji je branio nedostupnoga J. Kovača, od prvoga su dana kontaktirali s uhićenicima, a zatim smo vrlo često dogovarali taktiku i strategiju obrane.

Sto se tiče moje obrane, odvjetnika Vjekoslava Gršića, koji mi je dodijeljen po službenoj dužnosti, nikad nisam upoznao. Nije, naime, bilo potrebe za obranom dok je šef mojeg osiguranja Tomo Golem, mladić iz sela Vrane kod Biograda, visoko školovan policajac, komandos izvanrednih psihofizičkih i drugih osobina.
Obavijestio sam ga o svim svojim procjenama i otvoreno mu rekao da ću za svoju obranu bez krzmanja upotrijebiti oružje u svim prilikama koje bi mogle nastati,44 dok je zadatak pratnje da ne dopusti iznenađenje, te da se i sama oružjem uključi, kada i ako bude trebalo. Moramo se, rekao sam, osposobiti za relativno sigurno kretanje Zagrebom i cijelom Hrvatskom; neprijatelj - a to su i oni onamo, u Beogradu, i ovi ovdje, u dijelu hrvatske vlasti - za naše pokrete može doznati, ali samo s najmanje dva dana zakašnjenja. Neka u tu svrhu skupi svoje momke iz dotadašnje pratnje i među njima odabere do petoricu koje će educirati i psihofizički pripremiti kako bi i najteži zadatak mogli izvršiti uz najveću disciplinu.

Već tada smo imali indicija da je KOS ubacio jednoga policajca na Tuška-nac. Bilo je, dakle, razloga za oprez i u samome uredu, operativnom centru, blagovaonici, samo što je ondje ipak bilo lako organizirati dobro osiguranje, jer smo imah velik izbor izuzetno osposobljenih policajaca i gardista, od kojih je kasnije stvorena jezgra obrane Vukovara. Najveći problem bili su moji posjeti nekim našim institucijama u samom Zagrebu, a tek zatim kretanje drugdje po Hrvatskoj.
Obavljena je temeljita kontrola mnogih osoba koje se kreću neposredno uz Operativni odjel, gdje sam se najviše zadržavao. Otkrili smo da se intenzivno nadgleda cijeli prostor Tuškanca, osobito, dakako, zgrade Vojnog i Operativnog odjela MORH-a, pa je Tomo postavio tri vrste osiguranja. Jedan vrlo diskretan krug bio je u kontroli i osiguranju za posjeta novinskih i TV-ekipa i drugih službenih posjeta Tuškancu. Od kraja siječnja do polovice travnja ondje se, naime, izmijenilo barem stotinu novinara, koji su i po dva dana znali čekati da im dam intervju, dok sam ja zapravo bio izvan Zagreba. Slijedilo je tzv. vanjsko osiguranje, u krugu Tuškanca, u zgradama i na njima, dok je treći krug činilo unutrašnje neposredno osiguranje, koje je stalno bilo uza me, osobito u kretanju kroz Zagreb i na sastanke u razne državne institucije.
Gotovo dva mjeseca Tomo Golem je u vrlo teškom položaju zbog malenog predsoblja znao provesti sate, pa i pod punom opremom spavati na leđima,

44 A bio sam zaista vješt u lakom oružju, čak sam 1949-1952. godine bio vojni i državni prvak u gađanju iz pištolja i puške, u kategoriji brzoga i preciznoga gađanja.

nogu podignutih tako da njima upire u vrata prostorije u kojoj sam se odmarao ja, katkad i Gregurić i drugi.
Vjerojatno nikad nećemo doznati tko je sve medu ljudima na raznim dužnostima na Tuškancu u to vrijeme radio za KOS. No, uskoro smo doznali tko je glavni ubačeni policajac. Bio je to nositelj crnoga pojasa borilačkih vještina Mladen Brbanec, koji je navrijeme osjetio opasnost i pobjegao u Srbiju. I zbog Brbanca, a i inače, znao sam da je general Vasiljević svjestan da ću se braniti svim sredstvima, ali nisam znao znaju li to i oni u hrvatskoj vlasti koji su mi predlagali da se predam vojnom sudu. No, i to sam riješio.
Jednom zgodom na sastanku kod predsjednika iskoristio sam priliku i nešto govorio o suđenju na zagrebačkom Vojnom sudu, pa krajnje ozbiljnim glasom zaključio:
- A što se mene tiče, pokušaj mog uhićenja sigurno bi prouzročio mnogo mrtvih, što im se sigurno ne bi isplatilo. To se n-i-k-o-m-e ne bi isplatilo! Ispričavam se, ali, eto, zbog svega toga poslije duga niza godina ponovo nosim oružje i imam pratnju.
Uvjeren da je poruka dovoljno jasna, izišao sam iz predsjednikova salona i vidio kako svi u hodniku i predvorju Banskih dvora ispod oka promatraju moju pratnju; pažljivo oko moglo je uočiti da raspolažu brojnim oružjem koje u trenu mogu upotrijebiti. Za to su, naravno, isti čas doznali mnogi oko predsjednika i u vladi, što mi je i bio cilj. Više nitko nije spominjao da bih trebao otići u Vojni sud dati izjavu ili se čak javiti u pritvor, pa čekati milost ili ishod zakulisne kombinatorike, ili uspostavu diplomatskih odnosa sa Srbijom.

Suđenje, koje je počelo 18. travnja, u međuvremenu se oteglo, a odvjetnici me obavještavaju da je Sudbeno vijeće na velikim mukama; dobiva se dojam da inicijatori uhićenja i suđenja više tome ne vide svrhu. O procesu se i u Jugoslaviji i u svijetu sve manje piše, tema gubi na zanimljivosti, a jedino što i dalje bukti prosvjedi su građana Zagreba. Bilo je očito da JNA nije postigla cilj.
Vjerojatno je i Kadijević procijenio da sve treba okončati tiho i jednostavno, dok ne postane posve kontraproduktivno. Osim što je ostao bez prvoop-tuženoga, slabo mu ide i sa svjedočenjima. U toj ulozi pojavili su se osobno general Vasiljević i izdajica Jagar, čiji se iskazi ne drže pravovaljanima, dok drugi svjedoci nešto znaju samo o meni i potpukovniku Kovaču, koji smo nedostupni, a o »virovitičkoj grupi« nemaju pojma.
Ovdje valja napomenuti da ni u jednom trenutku suđenja nije bilo govora o napadu na virovitičku vojarnu 21/22. siječnja 1991, koji datum u svojoj knjizi navodi Antun Habijanac, pišući:
Ne smijem ni pomisliti što bi se dogodilo da smo 21/22. siječnja 1991. napali vojarnu u Virovitici (a i u cijeloj Hrvatskoj) kako smo planirali.45

45 Antun Habijanac: Za slobodnu Hrvatsku. Meditor, Zagreb 1997, str. 29.

Ja, naime, ni taj ni bilo koji drugi datum nikad nisam spominjao niti sam se uopće bavio datumima, ni usmeno ni u svojim planovima kao ministar, nego je na našim sastancima, kao i u Đakovu, Varaždinu, Splitu i drugdje, bilo govora isključivo o tome da, dođe li do

vojnoga udara, treba - nakon stanovite zadrške i odluke nadležnih, te na ovlaštenu zapovijed - odlučno osvajati skladišta i vojarne JNA.
Za takvu neistinu mogu postojati samo dva objašnjenja. Prvo je da je Vasiljević preko Jagara podmetnuo taj datum napada - i da je Habijanac povjerovao - kako bi na suđenju imao što jaču inkriminaciju, pa onda zbog nečega ipak od nje odustao kada je proces počeo (ili da je sam Jagar to izmislio iz nekog svog razloga, možda da se napravi važan, bilo pred Virovitičanima, bilo pred Vasiljevićem). Drugo je da je posrijedi jednostavno spekulacija samoga Habijanca kako bi napao mene kao »avanturista«, odnosno dodvorio se HDZ-u i predsjedniku Tuđmanu kao »mudrom spasitelju Hrvatske«. Njihova naklonost trebala mu je, naime, kada je počinjao poduzetničku karijeru koja ga je učinila jednim od najbogatijih ljudi Virovitičko-podravske županije.

Osobno sam sklon takvu tumačenju, jer Habijanac odmah nakon spomena datuma ispisuje ulizički hvalospjev vlasti, koristeći iste formulacije koje je godinama ponavljao predsjednik Tuđman da bi sakrio svoje kobne promašaje u pripremi zemlje za obranu: Kad sve ovo pročitate (...), i sami ćete vidjeti koliko su naš predsjednik i vlada imali znanja i snage spriječivši početak rata 21/22. siječnja 1991. napadom na vojarne! Zašto? Zato što su nas neprijatelji čekali spremni, naoružani do zuba, a mi smo bili djelomice naoružani i uvjereni kako će se sve promijeniti bez borbe.
Sve su vojarne, kaže, »spremno čekale« napad »polugolih Hrvata«, koje da sam u tu avanturu tjerao ja kao ministar obrane. Tada bi ih JNA kao od šale razbila i »danas bi Hrvatska bila Jugoslavija, a mi i dalje mali potlačeni narod«.46 Zaista, baš sreća što smo imali predsjednika koji nas je 1991. znao sačuvati od stradanja i stručno pripremiti kako ne bismo »polugoli« dočekali otvorenu agresiju!
Najzad, u ponedjeljak 20. svibnja 1991. Sudsko vijeće s tri naprama dva glasa donosi presude: Antun Habijanac - tri i pol godine; Đuro Dečak - tri godine; Franjo Kovač - dvije i pol godine; Vladimir Sabarić - godina i tri mjeseca;

46 A. Habijanac, nav. dj, str. 29-30. - Habijanac prepisuje ono što je uporno ponavljao predsjednik, naime da je plan c osvajanju vojarni bio »do te mjere avanturistički da sam se ja pitao: gdje su tu granice između avanturizma ili gluposti, ili pak provokacije, odnosno da me se uvede u takav položaj da se izručim neprijatelju unutarnjem i vanjskom na poraz«. Usp. »Hrvatsko jedinstvo - temelj pobjeda« (intervju F. Tuđmana sa skupinom novinara u povodu Dana državnosti), Velebit, 31, svibnja 1997, Poseban prilog, str. 4.
Tjeran istim motivima kao Habijanac, i general Janko Bobetko znao je ustvrditi da su nas od poraza »spasile providnos i krajnja intuicija predsjednika Tuđmana. Da je prihvaćen Špegeljov plan frontalnog napada na vojarne JNA, Hrvatska bi bil; sasječena, uništena. JNA bi imala izgovor da nas pregazi, svijet bi imao izgovor da to šutke promatra (...) To je bila smišljen; provokacija, a Špegelj je djelovao kao produžena ruka, vjerojatno kontraobavještajne službe.« V. Mate Piškor: »Martin Špegel izmišlja zbog ljubomore (intervju s J. Bobetkom)«, Hrvatski obzor, 14. prosinca 1996, str. 12.

Vinko Belobrk - godina; Josip Kovač - tri godine i tri mjeseca u odsutnosti. Mene pak nisu htjeli osuditi u odsutnosti - vrag bi ga znao zašto?
Odlukom predsjednika Sudskog vijeća, potpukovnika Vignjevića, civili su odmah pušteni na slobodu do pravomoćnosti presude, no bez obzira na takvu formulaciju, njihova i drama njihovih obitelji bila je definitivno završena. Kovač i Sabarić tretirani su kao oficiri i sprovedeni u vojni zatvor u Beogradu.
34. Kasnije sudbine optuženika

Ujesen, kada je već uvelike trajao bespoštedan rat, dobio sam od ministra obrane Šuška popis za razmjenu zarobljenika na obje strane, no na našem popisu nije bilo Kovača ni Šabarića, kao ni zastavnika Ivana Medvedovića, također suradnika MORH, niti Antuna Kikaša, koji je uhićen kada je JNA - u dosta nejasnim okolnostima - presrela zrakoplov s pošiljkom oružja za naše obrambene snage. Izostavljanje potonjega bilo je pogotovo čudno, jer su se Šušak i Kikaš dobro poznavali i kretali u istom krugu u Kanadi.
Zato sam otišao kod Šuška i predložio mu da u našu ponudu za razmjenu uvrsti neke vojnike JNA, mobilizirane u Beogradu i zarobljene u zapadnoj Slavoniji, a da se naš zahtjev proširi na spomenutu četvoricu te četvoricu Splićana, radnika u brodogradilištu, koje je KOS bio oteo na ulici mjesec dana nakon demonstracija ispred zgrade Zapovjedništva VPO 6. svibnja 1991, odveo u vojni zatvor u Sarajevo i u kolovozu im organizirao suđenje. Prihvatio je i svi su 25. studenoga razmijenjeni i dovedeni u Zagreb. Jedini koji je ostao vječno zatvoren, makar formalno bio na slobodi, jest izdajica Vladimir Jagar. Sam sebi odredio je najtežu kaznu: izgon u tuđinu i zaborav u zavičaju, a u Beogradu, gdje živi, prezir i odbačenost od onih kojima je služio i zbog kojih se bio toliko ponizio.

Što se tiče trojice suđenih civila, o kasnijem putu Antuna Habijanca maloprije sam nešto kazao. Đuro Dečak nije nepoznat našoj javnosti: njegova karijera u proteklih deset godina tipična je za pogubnu spregu vojske i politike, stručne neobrazovanosti i političke podobnosti, koja je obilježavala vladavinu HDZ-a i urodila teškim posljedicama i za vojsku i za cijelo društvo. Strelovito je dobivao činove i dogurao do generala iako nema nikakvo vojno obrazovanje, zapovijedao je brigadom u ratu i zbornim područjem nakon rata, bio župan, ušao u Zastupnički dom Sabora na listi HDZ-a, dospio zasjesti i na mjesto predsjednika dragovoljačke udruge, gdje se, umjesto nemalim realnim problemima razvojačenih branitelja, bavi politikantstvom i služi kao produžena ruka stranačke centrale u Zagrebu za mutne poslovno-političke operacije na području koje je dobio kao svoj feud. Sve to pratio je, naravno, i nevjerojatan ekonomski uspon.

Vinko Belobrk bio mu je sušta suprotnost. U lipnju, mjesec dana pošto sv. bili pušteni da na slobodi sačekaju presudu, sastao sam se s njima trojicom, te Ivanom Belanijem. Bio je to dug, posve neformalan sastanak, na kojemu smc razgovarali o tome kako su oni doživjeli suđenje, kako su im to podnijele obitelji, kako se osjećaju nakon svega što su proživjeli... Obećao sam im da ćemc sigurno izbaviti Sabarića i Kovača, te zauzeti virovitičku vojarnu kada za to dođe vrijeme. Tom me prilikom Belobrk iskreno zadivio: bio je pun duhovitih dosjetki i ironije i vidjelo se da je hrabar čovjek.
Kada su se ujesen u Virovitici osvajale vojarne, skladišta i granične postaje, bio je - zajedno s Belanijem - uvijek u prvim redovima, kao što je i u teškin borbama u zapadnoj Slavoniji pokazao vrhunsku hrabrost i viteštvo. Poginuc je kao zapovjednik izviđačkog voda 127. (virovitičke) brigade 7. siječnja 1992 na Brusniku pokraj Bučja, kada je sa skupinom svojih ljudi, prilikom jednoga od čestih ulazaka duboko iza neprijateljskih linija, upao u zasjedu. Prema onome što ja znam i koliko osobno mogu posvjedočiti, Vinko Belobrk istinski je heroj Domovinskoga rata, rame uz rame s herojima obrane Vukovara: Blagorr Zadrom, koji je poginuo petnaestak dana uoči pada grada i posmrtno dobio čir general-bojnika, te bojnikom Brankom Borkovićem Mladim Jastrebom i povjerenikom vlade za općinu Vukovar Marinom Vidićem Bilim. A moja definicija

herojstva glasi da je to osobna hrabrost iskazana u izravnoj oružanoj borbi i združena s odlučnošću, brzinom i inteligencijom u procjeni situacije.
Ostaje mi prikazati dalju sudbinu dvojice iz virovitičke grupe koji su ostali nedostupni sudu - Ivana Belanija i Josipa Kovača:
Naša civilna policija iz virovitičke postaje, vjerojatno po zahtjevu Vojnog suda iz Zagreba (i valjda u duhu predsjednikova obećanja Kadijeviću da će hrvatske službe unutrašnjih poslova surađivati s JNA) došla je 10. ožujka 1991. i u Suhopolje po Ivana Belanija, jer da u Bjelovaru treba dati iskaz u vezi s uhićenicima iz Virovitice. Iznenađen što to obavlja hrvatska policija, Belani je pristao ići, ali je pozvao svoje naoružane prijatelje, držeći da je tako sigurniji od iznenađenja. Zlu ne trebalo, iza službenoga automobila ići će njegovi prijatelji, on će u Bjelovaru dati iskaz građanskom istražnom sucu i sigurno se vratiti kući.

Kada su došli u Viroviticu, vođa policijske patrole predlaže mu da ipak odu u vojarnu JNA kako bi ondje dao iskaz. U tom trenutku Belani je shvatio kuda sve to smjera, ali je na nagovor policajaca ipak pristao produžiti do Bjelovara, priprijetivši da više ne smije biti nikakvih igara. No, pred Bjelovarom je zaključio da je zapravo na djelu uhićenje u vezi s virovitičkom grupom, da i njemu slijede zatvor i suđenje, pa u trenu odlučuje:
- Gospodo policajci, ja dalje ne idem. Vi idite svojim putem, a ja ću svojim.
Policajcima je bilo jasno da će izvući deblji kraj primijene li silu, pa su nevoljko popustili. Belani je sporednim putevima otišao u Međimurje k poznanicima i rođacima. Neko vrijeme ostao je u ilegali, a kada sam doznao gdje je, poslao sam po njega gardista Ivana Grbavca, kasnijega pukovnika i zapovjednika bojne Vojne policije u Zagrebu. Poznavao sam ga iz virovitičkoga kraja, gdje je kao agronom radio u firmi Viržinija, a i on je poznavao Belanija, pa je to olakšalo posao. Belani je došao s Grbavcem na Tuškanac, odjenuo gardijsku uniformu i postao zapovjednik voznog parka, vozač i sve što je trebalo.

Kada je potkraj svibnja virovitička grupa puštena na slobodu, i on se vratio u virovitički kraj, gdje se nastavljalo organiziranje obrane i priprema za osvajanje skladišta, vojarni i graničnih postaja. Podrum mu je bio krcat oružjem i streljivom, jer je njegova kuća bila mjesto na kojem bi se u slučaju mobilizacije obveznicima dijelilo oružje.
U srpnju 1991, kada je JNA poslije sloma u Sloveniji neuvjerljivo demonstrirala silu vozajući oklopnjake po cestama, jedna manja kolona lakih transportera i nekoliko kamiona ušla je u Suhopolje. Ivan Belani bio je negdje u središtu mjesta kada je pred svojom kućom, udaljenom oko 700 metara, ugledao zaustavljene transportere JNA. Bio je uvjeren da je riječ o upadu u njegovu kuću i da mu je obitelj u opasnosti. Kako su svi pripadnici ZNG-a u virovitičkom kraju bili naoružani, i on je nosio heckler & koch. Pokušavajući doznati što se točno zbiva, ušao je u jednu gostionicu i unutra zatekao zapovjednika kolone JNA kako s Đurom Dečakom pijucka gemišt kao u najboljim mirnodopskim danima. Smjesta je zapovjedio Dečaku da veže oficira, računajući da će s takvim zarobljenikom spasiti obitelj. No, Dečak je to odbio učiniti, pa je Belani ispalio rafal u strop gostionice i ponovo zaprijetio, na što je Dečak hitro oficiru vezao ruke na leđima.
Za to vrijeme mještani su razoružali tridesetak vojnika, kojima ni na kraj pameti nije bilo pružati otpor.

Na kraju se ispostavilo da su transporteri sasvim slučajno zastali pred Be-lanijevom kućom i da mu obitelj nije ni u kakvoj opasnosti, pa su mještani vojnicima vratili oružje, a njemu savjetovali da oslobodi oficira, što je i učinio. Postrojba JNA posjedala je u transportere i kamione i otišla u virovitičku vojarnu. Incident nije ni registriran. Čini se da je onom oficiru sve bilo jasno, pa nije htio vući vraga za rep. I taj događaj vrlo konkretno govori o (ne)sposobnosti JNA za unutrašnji rat.
Ali tu priča nije završila. U neko doba 1994. godine Ivan Belani dobiva poziv od općinskog suda kao okrivljeni što je u srpnju 1991. u gostionici u Su-hopolju, »ispalivši nekoliko metaka u strop, ugrozio živote prisutnih«. Bi suđenje i Belani dobi kaznu - istina, minimalnu - zbog »ugrožavanja života« Đure Dečaka i nepoznatog oficira JNA. Bila je to zapravo poruka osiljenoga HDZ-ova lokalnoga moćnika Dečaka čestitome i hrabrome Belaniju, koji je ostao u dobrim odnosima sa mnom i sve znao o njegovu nevjerojatnom usponu.
Nedostupan sudu ostao je i pukovnik Josip Kovač, aktivni pripadnik JNA. On je još u Republičkom sekretarijatu za narodnu obranu SR Hrvatske radio kao oficir tehničke službe i stavio mi se na raspolaganje čim sam postao ministar obrane.

Polovicom rujna 1990. s ministrom Boljkovcem i sa mnom obišao je skla dište TO u Svetoj Nedjelji nedaleko od Samobora, koje JNA začudo nije bilć ispraznila. Odmah sam izdao zapovijed da se sve oružje i vojna oprema dis perziraju kako ih ipak ne bi naknadno oduzeli. Još u toku noći sve je premje šteno pod našu kontrolu u Lučko. I zato sam, čim je naša veza dojavila da st KOS orijentira i na Kovača, pomislio da je netko od skladištara prijavio KOS-i tko je sve bio prisutan kada smo sklonili oružje. Bio sam u pravu - taj skladišta] kasnije je bio svjedok optužbe protiv Josipa Kovača i mene.
I mimo te obavijesti, imao sam jak razlog skloniti ga na sigurno. Kovač je naime, stanovao u istoj zgradi s generalom Petrom Stipetićem, koji je i prije, ć pogotovo pošto sam postao ministar obrane, hrabro i odlučno surađivao sć mnom. To smo držali u najstrožoj tajnosti, nastojeći održavati što manji bro kontakata, svjesni da iz Zapovjedništva 5. VO, gdje je Stipetić bio načelnil Operativnog odjela, budemo li pravilno radili i strpljivo čekali, možemo u da-tom trenutku bez metka zgrabiti svu vojnu tehniku u Sloveniji, Hrvatskoj i dijelu BiH, razviti vlastitu vojsku i promijeniti odnos snaga, što bi vjerojatno djelovalo kao klasičan primjer strategije odvraćanja, pa bi rat bio bitno skraćen možda i posve izbjegnut. Jamstvo za to bili su general Stipetić i desetak pukovnika na binim dužnostima u Zapovjedništvu 5. VO, među njima i načelnil Odjela veza pukovnik Zlatko Cišper preko kojega smo imali savršen uvid i; interne komunikacije JNA, gotovo potpuna naša kontrola u 32. korpusu, te jak oslonci u 10, 13, 14. i 31. korpusu, sve postavljeno u čvrstoj organizaciji i u savezništvu sa Slovenijom. Odobrio sam da Kovač drži vezu sa Stipetićem, jer se to moglo dobro maskirati zbog njihova susjedstva. Jednoga dana u početku proljeća njih su dvojicć održali sastanak na ulici, sjedeći u automobilu. Padala je jaka kiša, pa su se osjećali sigurnima, dok sam ja, poučen virovitičkim slučajem, možda puhao : na hladno. Ipak, ta je veza bila odveć važna i držao sam da su takvim susretorr pokazali neoprez.
Pukovnik Kovač i inače je bio sklon neplanirano napuštati Tuškanac i da ga je KOS uhvatio, virovitički slučaj bio bi povjetarac u odnosu na oluju koja b: tada nastala. Vojni tužitelj bio je protiv njega podigao optužnicu zbog »izuzi-manja oružja i vojne opreme iz

skladišta u Sv. Nedjelji«, no glavna je inkriminacija bio »bijeg iz JNA«. Nije bilo sumnje da ga se žarko žele dočepati.
Kako mi je bio rekao da u Njemačkoj ima brata, otpremio sam ga na nekoliko mjeseci u tu zemlju, s uputom da se smjesti podalje od brata, tako da ga ni po tom tragu ne mogu naći. Posebnim rješenjem osigurao sam mu novac za taj boravak. Mjeseci su prolazili, jednom ga je posjetila i supruga Evica, koja je radila u MORH-u, no on je neprekidno zanovijetao da se mora vratiti u Hrvatsku. Kada smo potkraj travnja 1991. završavali formiranje Zbora narodne garde i kada sam se pouzdano osvjedočio da KOS ne zna za naše veze s pojedincima i grupama u garnizonima JNA, dopustio sam mu da se vrati, pod uvjetom da bude poslušan i da stanuje na Tuškancu. Tako je najprije sa suprugom Evicom nastavio raditi u MORH-u, a zatim u Zapovjedništvu ZNG.

35. Javno postrojavanje ZNG u Zagrebu 28. svibnja 1991.
Još na sjednici VDV-a 10. siječnja 1991. predsjednik je bio donio usmenu odluku kojom je podijelio dužnosti u zapovijedanju oružanim snagama Republike Hrvatske u nastajanju. Tako su u nadležnost Ministarstva obrane došli pričuvna policija, gardijski odred na Tuškancu, obučni centri u Rakitju (ustvari 1. gardijska brigada), Kumrovcu i zagrebačkom Pionirskom gradu (ustvari 2. gardijska brigada), te 16 samostalnih bojni na cijelom teritoriju Hrvatske, tada ukupno oko 30.000 naoružanih ljudi.
Ministarstvo obrane cijelo je vrijeme uporno radilo na usavršavanju mobilizacije. Nastojali smo usavršiti i brigadne ustroje i provjeriti gotovo sve vojne obveznike i zapovjednike. Zborna mjesta bila su odavna određena, a u travnju su mnogi zapovjednici jedinica koje su se predviđale mobilizirati osobno uvježbavani, na konkretnom zadatku.
Kako sam već naveo, Zbor narodne garde nastajao je postupno, pošto smo procijenili da pored jedinica za mobilizaciju trebamo imati i snažnije grupacije gotovih snaga okupljenih u najvažnijim centrima u Hrvatskoj. Pripremali smo šest brigada koje smo imali namjeru ustrojiti kao gotove elitne formacije u miru. Početna ideja bila je da se te jedinice zovu Civilnom gardom, po uzoru na SAD, onda smo ih radno vodili kao Narodnu gardu, dok potkraj travnja predsjednik Tuđman nije zapovjedio da se prozovu Zborom narodne garde (ZNG), te da se ustroje četiri brigade, a ostale dvije predvide kao razvojne (u pričuvi).
Formalnu Odluku o ustrojstvu i broju pripadnika Zbora narodne garde, koja nije javno objavljena, predsjednik je donio 5. svibnja 1991. Prema njoj, ZNG se »formira za potrebe obrane ustavnog poretka, cjelovitosti i teritorijalnog integriteta Republike Hrvatske« i »djelovat će na cjelokupnom teritoriju Republike Hrvatske«, dok se pri Ministarstvu obrane osniva njegovo zapovjedništvo, ali zapovjednik još neko vrijeme nije imenovan (četrdesetak dana kasnije to ću i formalno postati ja).
Počele su intenzivne pripreme da se te četiri brigade formiraju. Radili smo i na usvajanju materijala za izradu odjeće, samo što rješenja domaćih tvrtki nisu bila dovoljno kvalitetna, a odjeću nismo htjeli uvoziti. Prikupili smo stoga nekoliko stotina kompleta tzv. SMB-uniformi, dali izraditi kape sa šiltom, te znakovlje, zastave... Nemalo sam se začudio kada sam kasnije vidio da neke brigade imaju i crne zastave, dok su izvorno nosile službenu državnu zastavu (trobojku) s lentom i imenom brigade.
Prave i veće gotove snage u miru je vrlo teško održavati. Stoga smo odlučili da se prvi sastavi tih jedinica regrutiraju na isti način kao policija, dakle da se s njihovim pripadnicima sklapaju ugovori o stalnom zaposlenju koji uključuju mjesečnu plaću, radno

mjesto i vrijeme, obavezne odmore, stambeno zbrinjavanje itd. S obzirom na to da se u policiju dotad bilo javilo više od 16.000 zainteresiranih i da je s oko 12.000 sklopljen ugovor o zaposlenju, MUP je mogao izdvojiti najviše oko 2.000 za potrebe ZNG.

MORH je pak širom Hrvatske, u samostalnim bojnama i satnijama, imac oko 30.000 ljudi, ali su oni bili kod kuće i okupljali su se tek na poziv. Nisu imal uniforme osim onih koje su dobili kao vojni obveznici JNA, a njih zbog raspoznavanja nije bilo poželjno koristiti. Tako su se okupljali s oružjem, ali u civilnim odjelima. Zbog svega toga nisu mogli zamijeniti gotove formacije koje se mogu trenutačno upotrijebiti.
Ministarstvo obrane nije imalo novca, niti je on u proračunu bio predviđen, kojim bi se regrutirale formacije ZNG po posebnim ugovorima koji bi odgovarali načinu i mjestu njihova djelovanja. Kada sam zahtijevao da se financijski otvori takva mogućnost, predsjednik je ljutito reagirao, ponavljajući da dopušta samo regrutiranje po modelu MUP-a, i to samo 10.000 ljudi, i ni jednoga više. Nije dopustio ni da se regrutira 12.000 policajaca, pa da se od toga broja 2.000 prevedu u ZNG. Ali, ipak i takva njegova čudna odluka omogućila mi je formirati četiri brigade ZNG, pri čemu je ostalo još oko 2.000 ljudi kao jezgra za gardijske i druge formacije širom Hrvatske.

Internim dogovorom dvaju ministarstava, oko 2.000 policajaca prešlo je u Gardu, najviše u Zagrebu za potrebe 1. i 2. brigade, te nešto manji broj za potrebe 3. (osječke) i 4. (splitske); 5. i 6. brigada nisu imale gotovih snaga nego su bile predviđene za aktiviranje mobilizacijom kao posebne elitne jedinice. Zbog toga su im dodijeljene zastave iako nisu imale predstavnike na svečanom postrojavanju 28. svibnja 1991. na igralištu NK Zagreb u Kranjčevićevoj ulici u Zagrebu.
Postrojavanje nije bilo nikakvo »zveckanje praznim puškama« ni »mane-kenstvo«, kako su neki proteklih godina pisali, a i danas se katkad mogu čuti takve uvredljive laži. Čuje se i to da smo ljude okupili mobilizacijskim pozivima, pa da su se nakon smotre odmah razišli kući, drugim riječima, da je ZNG bio fikcija.
Sto se tiče »praznih pušaka«, činjenice govore da smo tada imali pod suvremenim oružjem oko 60.000 vojnika ili vojnih obveznika i 30.000 policajaca (na smotri su pak prikazane formacije od oko 800 vojnika s najmodernijim oružjem, desetak protuzrakoplovnih sustava, nekoliko oklopnih transportera i nekoliko oklopnih automobila. Točno je da se radilo i o »manekenima«, taman onoliko koliko takvu formu ima - i po samoj naravi stvari mora imati - svaka svečana smotra, zbor ili parada svake vojske na svijetu. Točno je i to da su u postrojenim jedinicama bili i oni koji su za tu priliku pozvani vojnim pozivom; u izravnom televizijskom prijenosu vidjelo se da su dva ešelona imala sivoma-slinaste uniforme, ali kape sa šiltom i novim hrvatskim oznakama. A odziv pozvanih bio je stopostotan! Točno je i to da je dio postrojenih potom otpušten kući.
No, cjelovita istina o toj smotri nešto je posve drugo od spomenutih naklapanja iz neznanja, površnosti ili zlobe.
Nijedan razuman vojnik ne bi gotove jedinice povlačio s njihovih borbenih ili pripremnih zadataka na paradu, pa makar ona bila i tako važna za ohrabrenje hrvatske javnosti kako je to bio naš svibanjski zbor. Pogotovo to ne bi činio usred grada u kojemu još postoji opasnost od JNA, i u zemlji u kojoj već devet mjeseci traje i intenzivira se oružana pobuna. Bilo bi krajnje neodgovorno povlačiti u Zagreb, npr. pripadnike 3. brigade ZNG

koji su u Osijeku i okolini držali osiguranja oko svih glavnih vojarni i skladišta JNA i pripremali sredstva za zaprečavanje, ili 4. brigade iz Splita, koji su protiv sebe imali vrlo agresivne zapovjednike 9. (kninskoga) korpusa, ili čak dovoditi na stadion onih više od 700 gardista koji su u samome Zagrebu čuvali državne institucije i patrolirali, te osiguravali i naš zbor.
S druge strane, svečana smotra ZNG bila je više nego potrebna. Već smo dosta znali o prijetnjama Sloveniji, moglo se utemeljeno pretpostaviti da se slično priprema i Hrvatskoj, pa smo htjeli neprijatelju pokazati da nismo bespomoćni. To se moglo učiniti samo simboličnim svečanim postrojavanjem, jer bi postrojavanje cijelih brigada moglo ugroziti našu ukupnu borbenu spremnost. Mi, uostalom, nismo pokazivali da smo spremni napadati nego da smo se spremni braniti budemo li napadnuti. To je ujedno bila poruka i svjetskoj javnosti, a ocijenili smo da se i domaća javnost pomalo uspavala, da ima ravnodušnosti, apatije, ponegdje i defetizma, pa da je i nju nužno nečim pozitivnim zainteresirati i ohrabriti.

Svi smo tada bili apsolutno uvjereni u veliku vrijednost te svečane smotre; u to sam uvjeren i danas. U svemu smo u cijelosti uspjeli: javnost nam je čestitala, strani predstavnici javljali su svojim centrima da je riječ o ozbiljnim ustrojima odlično uvježbanih i naoružanih vojnika profesionalna držanja, a neprijatelj je bio zatečen. Prema obavijesti koju smo dobili, u Beogradu su procijenili kako, ako Hrvatska ima mogućnost brze i kvalitetne mobilizacije (dok su znali da oružja imamo dovoljno), probleme neće biti moguće rješavati samo djelomičnim angažiranjem JNA nego »ukupnim i radikalnim mjerama«.
Tim izrazom podrazumijevali su uklanjanje svih nesrpskih kadrova iz JNA, javnu i masovnu mobilizacija rezervista u Srbiji i Crnoj Gori, strategijski razvoj te srpske vojske (pod jugoslavenskim imenom) i početak operacija u obliku klasične agresije.
36. Problemi popune brigada i psi rata
No, iako smo svečanim zborom ZNG formalno zaokružili obrambeni sistem, još nisu bili riješeni neki važni problemi kojih smo u Ministarstvu odavna bili svjesni, ali ni prije ni poslije 28. svibnja nismo imali moć da ih na zadovoljavajući način riješimo.
Prvi važan problem bio je uspostava vojnog ustroja ZNG u pogledu uporabe prema vojnim pravilima, pokretljivost, kontinuitet u djelovanju itd, ukratko, da se formacije mogu pokretati bilo gdje na teritoriju Hrvatske i biti upotrebljene za bilo koji borbeni zadatak, da se zadaci izvršavaju u kontinuitetu i da ne postoji dnevno radno vrijeme...
Već prilikom prvih pokretanja postrojbi ZNG na zadatke prema vojnim pravilima njihovi su pripadnici počeli postavljati pitanja radnog vremena, redovnih plaća, stalnog mjesta boravka, stanova, dakle sva ona pitanja koja su bila regulirana ugovorima o zaposlenju u MUP-u. Iz tih je razloga počelo znatno osipanje onih 2.000 prvih pripadnika ZNG porijeklom iz policije. Posebno se zapovjednici postrojbi porijeklom iz policije nisu htjeli odreći službe u policiji i MUP ih je, na moje iznenađenje, vrlo rado vraćao u svoje postaje i druge formacije.
U ZNG je tako ostao vrlo mali broj zapovjednika i dobro školovanih policajaca, no nekako smo uspjeli održavati postavljene formacije. Josip Lučić i Bozo Budimir držali su na okupu 1. i 2. brigadu. Posebno velikih problema imao je Budimir, jer je njegova brigada bila popunjena samo 30%, te je s mukom i postupno povećavao postotak. Ipak, te su dvije brigade postupno rasle, kako u organiziranosti, tako i u pogledu vojnog ustroja.

Slični ili još veći problemi javljali su se u 3. brigadi u Osijeku, koju je stvarao i bio joj prvi zapovjednik bojnik Eduard Bakarec, a drugačije nije bilo ni u 4. brigadi u Splitu, kojom je zapovijedao Ivo Jelić.
Hrvatska vojska jest začeta ustrojima novoprimljenih policajaca u MUP-u, iz rezervne, redovne i specijalne policije, ali se ne smije skrivati da su na toj točki njene uspostave iskrsli veliki problemi.
Budući da se nije smjelo ostati na takvu stanju organiziranosti i trenutne borbene spremnosti, zapovjedio sam da se naprave preinake u planu mobilizacije i da se popuna dotičnih brigada do njihove pune formacije izvrši, u određenom trenutku, mobilizacijom vojnih obveznika iz najbliže okoline, s odabranim najvitalnijim kadrom. Drugim riječima, pristao sam da brigade ZNG ostanu kao jezgra budućih mobiliziranih jedinica i da se ta jezgra, do mobilizacije, upotrebljava kao gotove postrojbe.

Zapovjednici brigada željeli su, dakako, što više popuniti svoje postrojbe, često po svaku cijenu, pa su samostalno počeli primati ljude koji nisu zadovoljavali ni minimalne uvjete za takve elitne jedinice. Dolazili su i takvi koji nisu smjeli biti ni u jednoj jedinici HV. Primjerice, polovicom lipnja telefonom mi se javlja moj zamjenik Sušak i kaže da je poveća grupa »pravih« vojnika iz inozemstva stigla u Varaždin, pa po njih treba poslati dva autobusa - jedan za ljudstvo, drugi za opremu i oružje, jer su svi, kaže, odlično opremljeni i naoružani. Odmah sam u Varaždin poslao pukovnika Kerčmara i dva autobusa. Njemu su pak trebala dva dana dok nije uz pomoć naših ljudi u Varaždinu uspio pronaći te »komandose«. Bilo ih je 16 i svi su bili u dosta jadnu stanju, u civilnoj odjeći, krajnje neuredni i bez ikakve opreme, a o oružju da se i ne govori. Kerčmar me izvijestio o tome, pa sam mu zapovjedio da ih odveze i preda generalu Budimiru, zapovjedniku 2. brigade, koji će ih kao iskusan vojnik i oštar zapovjednik brzo disciplinirati.

On ih je zaista brzo opremio, naoružao i nakon kratke pripreme, »jer se radilo o pravim vojnicima«, htio pokrenuti na zadatke na Baniji, na što su oni počeli svakojako izvrdavati zapovijed, tražiti odmor, nekakvu specijalnu ko-mandosku opremu... Budimiru je postalo jasno da posrijedi nisu ljudi ni za kakvu, pa ni hrvatsku vojsku ni vojne zadatke nego - kako me izvijestio - pripadnici europskoga kriminalnoga podzemlja koji treba da budu predmet policijske obrade, a ne vojne obuke.
Ukratko, bila je to skupina kriminalaca koja je lutala Europom, pa tako dolutala i u Hrvatsku, njušeći priliku za dobar plijen pod firmom bučnoga rodoljublja. Danju su spavali u Pionircu, naselju pokraj Zagreba predviđenome za rekreaciju školske djece, a noću »operirali« Zagrebom i okolicom. Poslije desetak dana Budimir ih je morao razoružati, oduzeti im dijelove uniformi i jednostavno otjerati. Ne vjerujem da su izišli iz Hrvatske. Psi rata uvijek nađu svoje mjesto, pogotovo u kaosu koji je bio na pomolu i čiji su se programeri oslanjali upravo na takve beskrupulozne avanturiste. A slučajeva poput opisanoga bilo je na desetke.
Predsjedniku sam predložio da privremeno aktiviramo svih šest brigada ZNG-a tako da na 15 dana pozovemo vojne obveznike iz pričuve na vojne vježbe. Troškova, osim hrane, ne bi bilo, a imali bismo najmanje dvije koristi: širom Hrvatske imali bismo na raspolaganju za određeno vrijeme gotove postrojbe za trenutna djelovanja, te bismo još

zornije pokazali da je svečana smotra samo malen dio onoga što za 24 ili 48 sati možemo dobiti mobilizacijom.
Iako sam prijedlog bio priopćio samo užem predsjednikovu kolegiju, on ga je odbio pred cijelim VDV-om riječima kako »u ovom trenutku nije potrebno nikoga provocirati« i kako bi to bila »sabotaža pregovora koji se vode«.
Bio sam dodatno zabrinut zato što se od veljače uopće nije uvozilo oružje. U jednom susretu s predsjednikom Tuđmanom rekao sam mu da nemam pojma o proizvodnji oružja u našim pogonima, a još manje o uvozu. Iznenadio se, gotovo uvrijedio, i pitao kako je to moguće. Odgovorio sam da je upravo on to tako riješio, na što se posve razgoropadio:
- Nikad ja nisam tako riješio!
Pomislio sam da sam možda nešto pogrešno razumio kada je ono u veljači bio odlučio uvoz povjeriti Sariniću i Šušku, no samo nekoliko dana poslije toga razgovora i njegove tvrdnje da on nije tako »riješio« doznao sam od potpredsjednika vlade Gregurića da je Tuđman isti dan izrijekom uklonio svaku pomisao da i ja budem uključen u taj posao. U posao kojega zapravo nije ni bilo, jer je naoružavanje bilo svjesno i namjerno prekinuto.

37. Drugi cjeloviti plan obrane Hrvatske u savezništvu sa Slovenijom (druga polovica svibnja - lipanj 1991)
Polovicom svibnja bio sam odlučio temeljito preraditi svoj plan obrane, jer su u međuvremenu nastale nove, povoljnije prilike za organizaciju obrane: došlo je do još bliže vojne suradnje sa Slovenijom, Narodna zaštita je narasla na desetke tisuća pripadnika, bili smo pri kraju formiranja gardijskih brigada...
Ali, prijetile su i nove opasnosti. Budući da je, nakon Slovenije, i u Hrvatskoj 19. svibnja proveden referendum, na kojemu se više od 93% izišlih birača izjasnilo za suverenost, slijedilo je osamostaljenje naših dviju republika. Slovenci su se ozbiljno pripremali postaviti na granicama vlastitu kontrolu i preuzeti još neke ovlasti savezne vlade i SSNO-a, o čemu smo razgovarali na nizu sastanaka u Otočcu na Krki. Držao sam da će njihove odluke i hrvatsku politiku pokrenuti u istome smjeru.
Budući da je Operativni odjel izrađivao precizan plan malo prije opisane smotre gardijskih brigada u Zagrebu, imao sam vremena posvetiti se ažuriranju obrambenih planova. Sa slovenskim ministrom obrane Janezom Janšom bilo je dogovoreno da se, na osnovi sporazuma četvorice ministara i dvojice predsjednika, kao i zbog općenite potrebe, pristupi ažuriranju, dopuni i - najvažnije -potpunoj sinkronizaciji obrambenih planova. Dogovorili smo se da i predsjednike republika potaknemo neka i formalno potpišu neki dokument u tom smislu. Taj korak bio bi nešto najnormalnije i neizbježno u takvim prilikama.

Nažalost, taj naš prijedlog čekao je gotovo dva mjeseca, te je Sporazum o prijateljstvu i suradnji, kao i međusobnom priznanju, potpisan tek 25. lipnja 1991. godine. Isti dan je najprije Slovenija, a koji sat potom i Hrvatska proglasila suverenost.
Mi pak nismo čekali taj dan nego smo polovicom svibnja počeli izrađivati zajednički plan obrane dviju republika, zapravo dva operativno-strategijski sinkronizirana plana, jer smo procjenjivali da obranu trebamo planirati u vidu teritorijalnog rata na cijelom prostoru - oko vojnih objekata i u njima.47
Osnovna polazišta bila su nam sljedeća: nećemo primijeniti ni prihvatiti nikakve fronte, jer tada dolazi do izražaja tehnička nadmoć JNA; neprijatelja ćemo nastojati razbiti u

desecima sinkroniziranih akcija na cijelom prostoru dviju republika; istodobno ćemo osvajati vojna skladišta i izdvojene vojarne te u skladu s količinom i vrstom osvojenoga naoružanja obavljati unaprijed pripremljenu mobilizaciju. Pritom nećemo koncentrirati prevelike snage na malom prostoru, postupno ćemo preuzeti inicijativu i općim napadnim djelovanjem poraziti neprijatelja.
U takvu obliku naša obrana od početka je superiorna i objektivno dovodi tehnički opremljenu vojsku do kolapsa, najprije u logističkoj potpori zbog za-

47 Uz ovo izlaganje v. u prilozima na kraju knjige kartu br. 10 (Plan obrane Hrvatske I Slovenije (VI/1991).

priječenih komunikacija, a zatim se - ili usporedo s time - odvija rasulo vojničkoga i zapovjednoga kadra.
Potom smo definirali vojno-politička polazišta.
Prvo, na osnovi sporazuma četvorice ministara i dogovora dvojice predsjednika republika prihvatili smo stav da je napad na jednu republiku napad na obje.
Drugo, aktivno i radikalno djelovanje prema neprijatelju uslijedit će sa zadrškom od 24 ili 48 sati poslije početka njegova djelovanja, što je preuzeto iz prosinačkoga plana 1990, a o konkretnoj će situaciji ovisiti koju ćemo varijantu odabrati (naravno, važne ustanove vlasti i osobe bit će zaštićene odmah).
Treće, početak najvažnijega (radikalnoga) djelovanja vlastitih snaga bit će blokiranje vojarni u punoj suradnji s našim ljudima unutar njih i istodobno osvajanje skladišta JNA, s čime će se sinkronizirati planirana mobilizacija vlastitih snaga, koje zatim zauzimaju sve vojarne. Ondje gdje je zauzimanje vojarni pripremljeno i lako provedivo obavit će se odmah.

Četvrto, odnos snaga značajno je na našoj strani, što upućuje na to da se aktivna i radikalna akcija vodi do potpuna osvajanja svih resursa JNA na prostoru Slovenije i Hrvatske, ne dopuštajući nikakve prekide, lažna primirja i slično.
Vjerojatno je da se nove neprijateljske snage, kao eventualno ojačanje iz drugih republika, najmanje dva mjeseca ne mogu dovesti za upotrebu u Hrvatskoj i Sloveniji zato što će JNA zbog posve poremećenih mobilizacijskih planova morati izraditi nove i onda još u skladu s njima dovesti ratnu tehniku. Nadalje, opasnost od pobune na Kosovu i u Vojvodini, neizvjesna situacija na istoku i vrlo nejasna situacija u BiH obavezuju upravljački vrh JNA da ondje drži dovoljno jake snage. To čak može potpuno blokirati njeno narastanje na dostatnu veličinu na našem prostoru; praktično je nemoguć nekakav manevar JNA da se sve to osigura.
Ako bi JNA, što je bila samo teorijska pretpostavka, primijenila teritorijalni sustav mobilizacije, naime da mobilizira vojne obveznike u Hrvatskoj i Sloveniji, to bi izravno išlo u našu korist i mi bismo tu mobilizaciju podržali, jer bismo tako došli do ratne tehnike i ideje upravljačkog vrha JNA doživjele bi poraz i prije početka borbenih djelovanja. To je bilo posve nevjerojatno, no knjiga admirala Mamule svjedoči kako su neki zaista mislili da bi se Hrvati i Slovenci, mobilizirani u JNA, borili za Jugoslaviju pod vodstvom SK - Pokreta za Jugoslaviju?!
Iz ukupne procjene bilo je dosta vjerojatno da bismo imali posla samo sa snagama JNA stacioniranima na našem teritoriju, a njih vrlo dobro poznajemo i superiorni smo im. Hrvatska ima dodatnu teškoću u oružanoj pobuni Srba, ali je unutrašnja, poglavito vojna

organiziranost te pobune vrlo loša i nije vjerojatno da bi neka formacija pobunjenika mogla biti upotrebljena izvan dotad omeđene zone pobune.
Peto, procijenjene su sve formacije JNA na teritoriju Slovenije, Hrvatske i BiH, te je svaki korpus kopnene vojske, Ratne mornarice i Ratnog zrakoplovstva tretiran kao operativno-strategijska grupacija, a zatim po dijelovima: garnizonima, vojarnama, graničnim postajama itd.48
Za JRM je konstatirano da u tim operacijama uglavnom nema neku posebnu ulogu i da se plovni sastav može bitno blokirati osvojimo li samo polovicu obalnog topništva, dok zrakoplovstvo u teritorijalnom ratu, kada se djeluje na stotinama točaka, teško pronalazi isplativ cilj. Djelovanje na takve ciljeve zahtijeva let na malim visinama, pa bitno raste učinkovitost protuzračne obrane. Moguće je da vrh JNA, suočen s porazom, pribjegne odmazdi po gradovima i naseljima, ali to ne mijenja krajnji ishod. No, kako zrakoplovstvo jest realna opasnost, razvoj protuzrakoplovne komponente naše obrane mora imati apsolutan prioritet.
Šesto, razvijaju se dva glavna zapovjedna mjesta - Ljubljana i Zagreb, s glavnim zadatkom da vode borbena djelovanja svaki na teritoriju svoje republike. Na razini operacija i strategije, logistike, informacija i borbene podrške poslovi se moraju postaviti vrlo precizno. U tu svrhu razmjenjuju se po dva časnika za vezu, a na dva glavna zapovjedna mjesta postavljaju veze koje omogućuju zajedničko praćenje situacije i reagiranje iz minute u minutu. Na zapovjednom mjestu u Zagrebu instalirane su veze u osam vrsta s 24 kanala, od zaštićenih telefonskih linija do kompjutorskih i internih televizijskih veza. Tehničku pomoć zapovjednom mjestu u Zagrebu dat će Ministarstvo obrane Slovenije.

Plan je u obje republike završen 17. lipnja 1991. godine.
Planiranje obrambenih djelovanja u Sloveniji je provođeno jednostavnije i funkcionalno organiziranije. Čim je smijenjen general Ivan Hočevar, zapovjednik TO koji je otkazao poslušnost republičkoj vlasti, postavljen je lojalni Štab TO. Ministarstvo obrane imalo je prema novoj TO određene nadležnosti na razini strategije, ali su posrijedi ipak bile dvije jasno razgraničene institucije koje su tijesno surađivale.
Ministarstvo obrane u najvećem je dijelu redovito sudjelovalo u radu vlade kao i druga ministarstva, te vrlo često imalo priliku na zatvorenim sjednicama iznositi procjene, prijedloge i formulirati odluke. Za neke je trebala suglasnost, odluka ili zakon za koji je bio nadležan parlament, pa su na zatvorenim zasjedanjima Državnog zbora ministri obrane i unutrašnjih poslova, Janša i Bavčar, obrazlagali i predlagali odluke ili zakonske akte, o čemu bi se otvarala kratka rasprava i prijedlozi usvajali. Ta dva ministra o svemu su se gotovo svakodnevno konzultirali s predsjednikom države i predlagali mu rješenja u njegovoj nadležnosti.
Ministarstvo obrane još je u proljeće 1991. imalo normativno riješeno pitanje ustroja slovenske vojske, te je s uobičajenim teškoćama, ali organizirano i

48 0 toj analizi iscrpno sam referirao predsjedniku Tuđmanu i najužem državnom vodstvu 5. studenoga 1990, kako je ovdje već prikazano na str. 135-141. Potom je stanje u JNA postajalo još teže.

kontinuirano gradilo višeslojnu vojnu organizaciju na teritorijalnom načelu. U tako stvorenu normativnom prostoru zapovjedna struktura bavila se konkretnom

organizacijom i osposobljavanjem vojske, ali i svih drugih društvenih organizacija koje ovako ili onako mogu sudjelovati u obrani.
Takvoj organizaciji obrane apsolutno je odgovarao teritorijalni rat, strukturiran po vremenu, prostoru i vrstama djelatnosti koje mu najviše odgovaraju, što je u ratu realizirano s odličnim rezultatima.
U Hrvatskoj je, nažalost, sve bilo drugačije. Nije prihvaćen plan obrane iz prosinca 1990, prekinuto je naoružavanje, odbijen je bilo kakav zahvat u organiziranju TO pošto je njen zapovjednik general Novoselić otkazao poslušnost... Ministar obrane, a u sličnoj poziciji bilo je i Ministarstvo unutrašnjih poslova, rijetko je imao prilike na zatvorenim sjednicama vlade predložiti odluke koje bi vlada prihvatila te formalizirala uredbom ili nekim drugim aktom. Zatvorene sjednice Sabora nisu se ni održavale; kao ministar imao sam prilike sudjelovati u njegovu radu samo prigodom promjena Zakona o obrani u početku studenoga 1990.
Desetke puta tražio sam da se formira zapovjedništvo TO ili HV kao službena i javna institucija, ali uzalud; sve smo morali skrivati pod firmom osposobljavanja policije. Ništa od onoga što smo činili u pogledu ustroja i mobilizacije naše vojske nikad nije dobilo i službeno, normativno odnosno zakonsko rješenje.

- Zapovjednik Zbora narodne garde (15. lipnja - 7. kolovoza 1991)
Na moje uporno inzistiranje da vlada i Sabor, a u svojoj nadležnosti i predsjednik Republike, razmotre i odobre prijedlog ispravljanja nedostatne organizacije, predsjednik Tuđman donio je odluku da postavi drugoga ministra obrane, a mene imenuje zapovjednikom ZNG. Ljutito je odbio da se u vladi, a pogotovo u Saboru raspravlja o bilo čemu iz sektora obrane.
Konfuzije u njegovim rješenjima nisu bile nova pojava. Na sjednici VDV-a 15. lipnja 1991. rekao je da će novi ministar obrane biti dr. Sime Dodan, svojedobno dobar ekonomist, ali posve neupućen u vojsku i obranu, što je predsjednik morao znati. Ja sam postao ono što sam ionako već neformalno bio od ranoga proljeća - zapovjednik ZNG. Ustvrdio je kako nije u redu da ministar obrane bude i zapovjednik vojske; ministar obrane treba da je civil. Mislim da je o tom pitanju diskutiralo nekoliko članova VDV-a i nitko, naravno, ni ja, nije imao ništa protiv toga da ministar bude civil. Problem nije bio u tome nego u tome što sva hrvatska vojska nije u jedinstvenu organizacijskom sustavu, kojem je po Ustavu na čelu predsjednik, nego rastrgnuta između MORH-a i MUP-a.
Na sve to je ljutito odgovorio:
- Ministar će biti dr. Dodan, zapovjednik ZNG Špegelj i - točka!
Formalnu Odluku o imenovanju zapovjednika Zbora narodne garde potpisao je 20. lipnja. Imala je samo jednu rečenicu od devet riječi i nije precizirala nikakve ovlasti. Istoga je dana Dodan imenovan ministrom obrane.
Sva silna hrvatska vojska koja je bila predviđena mobilizacijom tako je praktično ostala izvan sustava, formalno izvan jedinstvena zapovijedanja, što nikome nije bilo jasno, ali je već tada predsjednik bio nedodirljiv i svi su sa strahopoštovanjem odustajali od primjedbi i prijedloga.

1. Potraga JNA za političkim pokrićem

Budući da je bilo jasno kako je ideja o konfederaciji posve propala, i u slovenskom i u hrvatskom parlamentu raspravljalo se o tome što činiti dalje.

Bilo je jasno da kao jedino rješenje duboke ustavne krize ostaje osamostaljenje, pa se raspravljalo o mjerama u vezi s time i ovlastima koje u tom trenutku preuzimaju dvije republike. Sve su te rasprave bile javne, pa ni upravljačkom vrhu JNA ni velikosrpskoj politici nije bilo nepoznato kakvo raspoloženje prevladava i u javnosti i u političkim vrhovima i kakve se odluke spremaju, uključivši i onu o preuzimanju granične i carinske službe itd.
A ni nama nije bila tajna da upravljački vrh JNA već mjesecima priprema vojnu akciju protiv Slovenije i Hrvatske, a njen osnovni okvir bio je ažurirani ratni plan Sutjeska-2 (S-2) za obranu od napada NATO-a. Znali smo i to da među njima još vlada uvjerenje kako se mora sačuvati cjelovita Jugoslavija, dakle sa Slovenijom.
U zajedničkim procjenama sa Slovencima zaključili smo da napad neće početi bez nekih bitnih političkih priprema i relativno jaka povoda kojim bi se upravljački vrh JNA koliko-toliko legitimirao pred svjetskom i onim dijelom domaće javnosti u kojem su još uživali ugled, ali i zaštitio u slučaju neuspjeha, odnosno izvukao stavom da je vojska po Ustavu dužna izvršavati političke odluke.
Najpovoljnija varijanta bio bi izravan zadatak Predsjedništva SFRJ. Kao alternativu zacijelo će nastojati isposlovati barem neki akt Skupštine SFRJ kao izravan oslonac za akciju, a dobra polazna točka mogao bi im biti i neki zadatak od strane savezne vlade. I Savezni SUP pod vodstvom generala Petra Gračani-na bio je sklon podržati JNA u takvoj akciji, čak izravno sudjelovati u njoj, iako su savezne ustavne nadležnosti unutrašnjih poslova bile isključivo u granicama koordiniranja samostalnih republičkih institucija unutrašnjih poslova.

A povoda je već neko vrijeme bilo napretek. Više republika ignoriralo je neke savezne propise, npr. samostalno su planirale gradnju industrijskih kapaciteta, zaduživale se u inozemstvu bez odobrenja savezne vlade, zadržavale devizna sredstva iz vlastitih prihoda, ne prijavljujući ih Narodnoj banci Jugoslavije, izgrađivale i opremale TO prema vlastitim rješenjima, a protiv unificiranoga diktata SSNO-a itd. Posebno su Slovenija i Hrvatska mnoga savezna rješenja držale neustavnima i nisu ih slijedile.
Primjerice, Hrvatska je odbila u savezni proračun uplaćivati dodatni doprinos za TO i JNA za 1990. godinu iako je to bilo regulirano saveznim propisima. Osobno sam još ujesen 1990. blokirao sve naknadne uplate za TO i JNA na teritoriju Hrvatske, načelno držeći kako se vojska koja otkazuje poslušnost legitimnoj vlasti neke republike, čak se suprotstavlja odredbama njena ustava, ne može financirati iz te republike.

Sličnih je primjera u Sloveniji i Hrvatskoj bilo još više u prvoj polovici 1991. godine. SSNO nas je optuživao da ne šaljemo novake u JNA, da vojnim graničnim postajama ne priznajemo pravo na obavljanje granične zaštite nego držimo da je to posao policije, te da smo počeli stvarati vlastite vojske. Savezna uprava carina nije htjela carinsku službu prepustiti republikama, konkretno Sloveniji, dok je SSUP je reagirao zbog namjere Slovenije da republička policija preuzme policijsku kontrolu na državnim graničnim prijelazima. Beograd nije priznavao ni promjene Zakona o narodnoj obrani SFRJ i izglasavanje republičkog zakona o tome, koji je u mnogo čemu bio suprotan saveznome, kao ni Ustav Republike Hrvatske od 22. prosinca 1990. niti referendum o suverenosti od 19. svibnja 1991.

Javnost se sustavno indoktrinirala tvrdnjama da se u Hrvatskoj obnavlja ustaška država, da se Srbima priprema pokolj kao 1941, da samo JNA može spriječiti građanski rat... Bilo je u tome i krajnje suludih floskula, poput one da Stjepan Mesić nosi bradu kako bi sakrio tetovirano U na obrazu. Nažalost, sirova retorika HDZ-a i neki postupci njegovih filoustaških pripadnika, pa i onih na najvišim dužnostima, sve su češće davali na uvjerljivosti tom propagandnom huškanju.
Armijski je vrh držao kako je u slučaju Slovenije dovoljno da savezna vlada naloži uspostavu graničnih rješenja prema saveznom zakonu, dok se na Hrvatsku kao teži i složeniji slučaj mora ići svom silom i proglašenjem izvanrednog stanja kako bi vojska sve uzela u svoje ruke. Osobno sam držao i držim da je vrh JNA, iako je tražio izvanredno stanje, u potaji molio Boga da ga Predsjedništvo ne proglasi, jer - što tada? U višenacionalnoj JNA Srbi i Crnogorci su manjina sve kada bi do zadnjega podupirali takvu akciju vojske (a nisu je podupirali). Kako onda i kojim snagama uspostaviti vojnu upravu na cijelom teritoriju Hrvatske, a pogotovo na cijelom teritoriju SFRJ?
Otkad je Predsjedništvo SFRJ na dramatičnoj sjednici sredinom ožujka odbilo proglasiti izvanredno stanje, dalje djelovanje JNA bilo je posve nelegalno. Savezna vlada pak nije bila nadležna na taj način rješavati probleme svojih ovlasti na granicama, a još manje je po tom zahtjevu mogla djelovati JNA. To iz svoga kuta ističe i sam admiral Branko Mamula:
Ona je [JNA] na svoj ustavni zadatak u Sloveniju krenula po svojoj odluci. Suglasnost STV-a nije davala legitimitet budući da SIV nije imao pravo odluke o upotrebi oružanih snaga.1
Nevolja je, međutim, u tome što on misli da je, bez obzira na Predsjedništvo, trebalo ići u notorni vojni udar i da je JNA od toga odustala »bez ikakvih međunarodno-pravnih, političkih i vojnih razloga«.2
Imalo sposoban i profesionalan vojnik koji realno gleda vrlo lako bi u toj situaciji zaključio da su rizici vrlo visoki, a isplativost krajnje dvojbena, te znao da JNA nešto predstavlja i vrijedi samo dok se ne upotrijebi. Zbog toga mi se -iz njihova kuta gledano - Kadijevićeva kolebljivost čini mudrijom, jer je on rezonirao da će tvrdnja o uspostavi saveznog režima na granicama ipak za dio

1 Branko Mamula, nav. dj, str. 179.
2 Branko Mamula, nav. dj, str. 179; također u uvodu knjige: »Vojno rukovodstvo JNA snosi odgovornost što nije izvršilo državni udar« (str. 9).

javnosti značiti kakvo-takvo, makar privremeno opravdanje upotrebe oružanih snaga, a kada akcija jednom počne, tko će voditi računa o finesama?
General Kadijević dobro je procjenjivao da su u upotrebi oružanih snaga potrebni oprez, selektivnost i postupnost, jer se takvom metodom može u hodu provjeriti vrijednost JNA, te zaključiti kako dalje voditi akciju. Stoga je pripremio rješenje za oba moguća ishoda: 1) ako se akcija kompromitira, treba što lakše i bezbolnije napustiti Sloveniju, sve izvučene snage zadržati na teritoriju Hrvatske i u pogodnom trenutku izvršiti vojni udar u Hrvatskoj, pa se povući na granice »nove Jugoslavije«, na crtu Virovitica - Karlovac - Gospić - Karlo-bag; 2) ako akcija uspije, ako se smijeni slovenska »secesionistička vlast«, isti model primijenit će se i u Hrvatskoj.
Međutim, dogodilo se nešto treće: formacije JNA u Sloveniji, uključivši dijelove koji su angažirani iz prostora Hrvatske, uplele su se u mrežu slovenske obrane i ostale bez

mogućnosti povlačenja, pa se čak i ono što je u Sloveniji na kraju ostalo od JNA moralo povlačiti morem, iz Kopra u crnogorske luke. Nakon takva poraza više nije moglo biti govora o vojnom udaru u Hrvatskoj i »formiranju granica nove Jugoslavije«, kako se izražavao Kadijević. Sve je odgođeno za jesen, ali posve novim načinom - klasičnom agresijom.
Naša beogradska veza dojavila nam je 20. lipnja da su u JNA prekinuti svi godišnji odmori i dopusti, a 22. lipnja da se savezna vlada ozbiljno priprema ne dopustiti da Slovenija preuzme savezne ovlasti i da bi to moglo biti opasno. O tome sam odmah izvijestio predsjednika Tuđmana i Manolića, ali oni obavijesti nisu pridali gotovo nikakvo značenje. U zaštićenoj vezi javio sam se ministru Janši, koji mi je odgovorio da i oni imaju takvu obavijest, ali ih ništa neće zaustaviti da proglase suverenost i u skladu s time zadrže sve državne ovlasti.
Znao sam da su Slovenci već razvili svoju TO, osobito tzv. Mestnu stražu, koju su nekad zvali Civilnom stražom, te da su u mjere oružane obrane uključene i mnoge druge organizacije, da su svi planovi dovršeni, a sve veze u zapovjednoj vertikali provjerene. Ministarstvo obrane neprestano je u tijeku političkog odlučivanja i na nj može utjecati sudjelujući u stručnim analizama, a političke procjene i odluke sinkronizirane su s vojnim obrambenim pripremama. Parlament, vlada, ministarstva obrane i unutrašnjih poslova i predsjednik države djeluju usklađeno, a sve važnije političke stranke imaju istovjetan stav o slovenskoj nezavisnosti i obrani te odluke.

Mene pak u Zagrebu nitko ni o čemu ne obavještava, a u posljednje se vrijeme bez mene održavaju i sastanci posvećeni pitanjima sigurnosti. Imam obavijest da je na jednome takvom sastanku sudjelovao i moj zamjenik Gojko Sušak, dok ja nisam ni znao da je održan!?
Istodobno se javno plasira tvrdnja da su Slovenci u nekom dogovoru s velikosrbima i Miloševićem, što tvrdi i sam predsjednik Tuđman. No, čak da je srpsko-slovenski dogovor i postojao, Hrvatska je tom novom Jugoslavijom bez Slovenije bila izravno ugrožena i morala je svakako nastojati izgraditi čvrsto savezništvo s Ljubljanom. Srbiji i može biti svejedno kuda će Slovenija, štoviše, ona bez te republike ima čistiju situaciju, no Hrvatskoj je od najvećeg interesa ići sa Slovenijom i usklađivati se s njome.3
Tri dana kasnije, 25. lipnja, primamo izvješća iz Rijeke, Karlovca i Varaždina da JNA formira neke ad hoc jedinice, da se vojnici dovode s raznih radova, čak iz tehničkih radionica, da ih se zapravo okuplja zbrda-zdola, jer očito nemaju vojnika ni za te male formacije od nekoliko tenkova, među kojima dobar dio voze sami oficiri, oklopnih transportera i nešto kamiona za prijevoz vojnika. Neke od tih jedinica na obližnjim poligonima vježbaju kretanje i osiguranje u kretanju.

To me ne uzbuđuje, jer je JNA i dotad sličnim malim jedinicama pomagala oružanu pobunu Srba u Hrvatskoj, npr. u ožujku u Pakracu. Ipak, izvješćujem Tuđmana i Manolića; prvi nije ništa komentirao, a drugi je kratko rekao da su to pripreme za plašenje Slovenije i Hrvatske. Kontaktiram i sa zapovjedničkim mjestom u Ljubljani. Znaju što i mi, ali nisu odveć zabrinuti.
Popodne toga dana, 25. lipnja Sabor je donio Ustavnu odluku o suverenosti i samostalnosti Republike Hrvatske, čime je pokrenut postupak razdruživanja od ostalih republika i SFRJ, te postupak za međunarodno priznanje, što je istodobno učinila i

Slovenija. Budući da je ona i inače prednjačila u osamostaljivanju, očekivala se reakcija izvršnih organa savezne vlasti, jer je, kako sam spomenuo, povoda bilo dosta, no savezna je vlada zaista nesmotreno uletjela u igru kada je iste noći odluke slovenskoga i hrvatskoga parlamenta proglasila ništavnim i poslala SSUP i JNA da »urazume« Sloveniju.4
Predsjednik savezne vlade Ante Marković kasnije se pravdao kako mu nije bilo ni na kraj pameti da JNA upotrijebi oružje, samo što ostaje nejasno kako bi i koja vojska mogla djelovati ne primijeni li silu - oružje. Upravljački vrh JNA jedva je dočekao zahtjev savezne vlade i krenuo na posao prema odavna napravljenim planovima. Naravno, oni su imali kudikamo veće ambicije od puke uspostave saveznog režima na vanjskim granicama Slovenije - prema Italiji, Austriji i Mađarskoj.
I tenkovi su počeli izlaziti iz vojarni.

2. Napad JNA na Sloveniju i zabrana »miješanja«

Ujutro 27. lipnja pozvan sam kod predsjednika, gdje zatječem predsjednika vlade Manolića, potpredsjednika vlade Ramljaka i novog ministra unutraš-

3 I dvije godine nakon završetka rata predsjednik je uporno ponavljao da su Beograd i Ljubljana »imali sporazum već od 1989. da Slovenci mogu otići«, da »taj rat sa Slovencima zapravo i nije bio rat (...) I da smo se mi uključili u napad na JNA [za vrijeme rata u Sloveniji], to bi bila prigoda da se JNA sa svim svojim snagama uz potporu svijeta obruši na Hrvatsku i da šatre i razori Hrvatsku«; usp. »Hrvatsko jedinstvo - temelj pobjeda« (intervju F. Tuđmana sa skupinom novinara u povodu Dana državnosti), Velebit, 31. svibnja 1997, Poseban prilog, str. 4. Ta tvrdnja postala je dogma HDZ-ove propagande i lažne povijesti Domovinskog rata.
4 V. cjelovite tekstove Odluke i Naredbe SIV-a SSUP-u i SSNO-u na str. 370-371.

njih poslova Onesina Cvitana. Čini se da su se sastali ranije i mene naknadne pozvali. Predsjednik nam se obraća vrlo opušteno, tumačeći kako će vojska vjerojatno nastojati u Sloveniji zadržati saveznu nadležnost na granicama, misi: da bi moglo doći do manjih sukoba, jer »Slovenci nerealno ubrzavaju stvari«, ali mi se u to nećemo miješati...
- Ali mi i Slovenci imamo sporazum o prijateljstvu, suradnji i sigurnosti -upadam mu u riječ.
Odgovara da mu je to poznato, ali da se ne radi o bitnom narušavanju sigurnosti nego o ograničenoj akciji JNA, pa zaključuje:
- Slovenci su se prenaglili s promjenom režima na granici, i općenito se prenagljuju. Uostalom, postoji neki dogovor saveznog vrha i njih.
- Ono što ja znam, a znam iz prve ruke iz samog vojnog vrha, jest da se ne radi o ograničenoj nego radikalnoj akciji protiv Slovenije. Ne znam je li i Vas, al: mene je osobno zvao predsjednik Milan Kučan i zamolio za pomoć, ako nikakc drukčije, onda da barem pokušamo spriječiti da jedinice JNA s područja Hrvatske kreću u Sloveniju.
Prema reakciji predsjednika Tuđmana vidjelo se da su dva predsjednike tih dana mnogo razgovarali, pa i o ulozi Hrvatske u sukobu koji u Slovenij samo što nije bio počeo. Tuđman se na to oštro, razdvajajući riječi kao kada se zapovijeda, obrati samo meni:
- Mi u svemu tome ne su-dje-lu-je-mo ni na ko-ji na-čin! Ne dozvoljavan: aktiviranje ni-kak-vih jedinica! Na našem teritoriju ne smije doći ni do ka-kvo-ga incidenta s JNA!
Podsjetio sam ga, iako je i sam to vrlo dobro znao, da sa Slovenijom imamo i zajednički odnosno sinkronizirani plan obrane od eventualnog vojnog u-dara JNA. Bio sam uvjeren

da je i predsjednik Kučan onom formulacijom »akc nikako drukčije« smjerao baš na taj sporazum i uzajamne obaveze koje su h njega proizlazile.
- Zbog toga postavljam pitanje što da odgovorim na upite sa zapovjedničkog mjesta u Ljubljani?
- Ništa!
Govorim da ću ja njegovu zapovijest provesti i proslijediti na sve niže razine, ali nisam siguran hoće li tko od naših samoinicijativno praviti probleme JNA u polasku u Sloveniju. Na kraju kažem da ćemo ipak u zaštićenim kanalima veza održavati kontakt sa Slovencima radi zajedničke obaviještenosti. Tc nije komentirao, a i ostali su šutjeli. Imao sam jak dojam kako očekuju da odem Razočaran, slegnuo sam ramenima da se dobro vidi u kakvu raspoloženju odlazim. Mislim da sam i vrata malo jače zatvorio.
Vrlo brzo ostvareno je pedesetak veza s postrojbama ZNG, zapovjedništvima samostalnih bojni i jedinicama pričuvne policije, općinskim sekretarijatima za obranu, vojnim zapovjednicima u kriznim štabovima, jedinicama Narodne zaštite... Svi su pitali zašto se tako zapovijeda. Znao sam da će to pitati pa sam Stožeru ZNG dao uputu da se odgovori kako je to zapovijest s najvišeg mjesta, da sve jedinice i svi pripadnici obrane ostaju na svojim zadacima, ali treba da izbjegnu bilo kakav incident s vojskom. Svi su primili obavijest i svima je bila jasna, ali su cijeli dan, a pogotovo sutradan, 28. lipnja, pljuštala pitanja i tražila se odobrenja za postavljanje blokada.

Svima na teritoriju Hrvatske zapovjedio sam da me iz sata u sat obavještavaju o pokretu jedinica JNA, osobito onih koje bi kretale prema Sloveniji. Veze su bile zaštićene i mnogo kasnije provjerom smo nepobitno utvrdili da KOS nije uhvatio ništa iz tih javljanja u zapovjedništvo ZNG i iz ZNG u Sloveniju, dok smo mi istodobno snimali razgovore zapovjedništava JNA na svim relacijama, pa i na relaciji Zagreb - Beograd. Mnogi niži zapovjednici u JNA koristili su svoje radio-stanice na otvoreni način, pa smo ih mogli pratiti i po sadržaju razgovora i po lokaciji.
Slovenskim ministrima Janši i Bavčaru potanko sam objasnio svoju poziciju i obećao im dostavljati sve informacije o JNA. Osjetili su moje nezadovoljstvo. Uistinu, osjetio sam se izdanim, a prema Slovencima varalicom. Kakvu mi je to ulogu predsjednik Tuđman namijenio i što uopće smjera? Gotovo godinu dana radimo zajedno sa Slovencima, potpisali smo sve potrebne sporazume, a sada - ništa!

Na zapovjedničkom mjestu ZNG na Tuškancu pratim situaciju iz sata u sat. Iz nekih garnizona 32. (varaždinskoga) korpusa oficiri s kojima održavamo veze upozoravaju nas kako pripremaju neke jedinice za pokret u Sloveniju, da je sve uznemireno i da bi bilo bolje da su blokirani u vojarni nego što moraju ići neznano kuda. Pukovnika Franciškovića šaljem u Varaždin da razgovara s našim vezama u Zapovjedništvu korpusa, prije svega, ako je ikako moguće, s pukovnikom Božidarom Purgarićem, načelnikom Operativnoga odjela, koji je najbolje informiran o svemu.
U međuvremenu mi se iz Zapovjedništva toga korpusa javlja pukovnik Tomislav Mesić, dotad Purgarićev zamjenik, s kojim sam održavao vezu od prosinca 1990. Oslobođen je vojne službe i odmah nam se stavlja na raspolaganje. Njegov dolazak bio je više nego potreban, jer je kao odličan operativac odmah mogao preuzeti operativne poslove u Zapovjedništvu ZNG, na mjestu s kojega je grubo otjeran Stjepan Kerčmar. Osobno kontaktiram s pukovnikom Stjepanom Matešom iz 10. korpusa u Zagrebu, a preko

posrednika, pukovnika Josipa Kovača, s generalom Petrom Stipetićem, koji javlja da je u Zapovjedništvu 5. VO luda kuća, da su na službu u 5. VO došli neki generali iz Srbije - Dobrašin Praščević, Slavoljub Đokić...5 Odlično ih poznajem i jasno mi je da general Kadijević nema ni ljudi ni izbora kad se oslanja na takve loše kadrove.
5 Pukovnik dr. Vaso Predojević, koji je tada bio pomoćnik zapovjednika 5. VO za moral i pravne poslove, opisao je iznutra prilike u Zapovjedništvu 5. VO u Zagrebu tijekom prva dva dana akcije (27-28. lipnja): »Jedan general je plakao jer je -uvučen u nešto prljavo«; drugi general je plakao iz ličnog hira; treći general je pozivao na čast i obraz, a tako se nije ponašao; četvrti general je likovao s onim >ja bih.. .<; peti general nije bio primjetan; šesti general je -radio posao za svog gazdu*; pukovnike u kolegiju niko ništa nije ni pitao; dva generala iz Beograda >vedre i oblače«, a »stari« pukovnici jure po hodnicima i »traže« izdajnike. Tužna, sumorna i žalosna priča.« Vaso Predojević: U procjepu. Dnevničke zabilješke o razbijanju Partije, Armije i Države. Dan graf, Beograd 1997, str.

103. Sam autor, protivnik upotrebe JNA, uskoro je zatražio umirovljenje i živi s obitelji u Ljubljani.

Sve što mi dojavljuju govori da se visoko zapovijedanje ni u što ne po-uzdaje i da se malo kome vjeruje. Zavladao je strah od oružanih sukoba, vojnici su u stresu i uplašeni, osamnaestogodišnjaci iz Srbije koliko i svi drugi, z oficiri ne znaju što će s takvom vojskom niti znaju kako će se ponašati vojnic: Slovenci, Hrvati i Albanci, koji su apsolutna većina. I među oficirima, usprkos svim čistkama, još prevladavaju nesrpski kadrovi. Istina, u visokim zapovjedništvima dominiraju Srbi, ali nisu zapovjedništva ta koja ratuju, a u konkretnom slučaju i ne znaju ratovati, jer položaj i čin nisu stekli vojnim znanjima i hrabrošću nego političkom i etničkom podobnošću.
Različito i vrlo agresivno, prijeteći razaranjem grada iz vojarni Maršal Titc u Novom Zagrebu, te na Selskoj cesti i Borongaju, ponaša se zapovjednik no-voformiranoga 10. (zagrebačkoga) korpusa general Dušan Uzelac, dotad partijsko-politički radnik i logističar. U vojarne je uveo praktički ratni režim i sve ih minirao, uključivši i vojnu bolničku zgradu u Vlaškoj ulici, u centru grada.

U Sloveniji je zamijenjen zapovjednik 31. (mariborskoga) korpusa, general Vukašin Vilotić, koji je dugo službovao u Sloveniji i ondje stvorio obitelj, pa se, što bi rekao Milan Daljević, »slizao sa Slovencima«. Na njegovo mjesto dovodi se netom unaprijeđeni general Mićo Delić, možda politički podoban, ali vojnički sigurno nesposoban. Nepodoban je i zapovjednik 14. (ljubljanskoga) korpusa, general Dane Popović, također s dužom službom u Sloveniji, pa ga zamjenjuje general Jovan Pavlov, za kojeg nikad nisam ni čuo. Preko noći ubačeni u posve nepoznatu sredinu, njih dvojica su se zatekli u kompliciranoj i opasnoj situaciji, pa je Pavlov već 30. lipnja zatražio hitnu smjenu, što je za jednoga generala nezamisliv postupak.
Mučno je i u Zagrebu, gdje je 1. srpnja iz Skopja doveden general Života Avramović da na mjestu zapovjednika 5. VO zamijeni generala Konrada Kol-šeka, koji nije htio narediti bombardiranje civilnih ciljeva. Ni Avramović ni ostali novodošli generali nisu vjerovali nikome zatečenome i ta zapovjedništva nisu mogla rješavati ni elementarna pitanja vojske u vojarnama, da se i ne govori o postrojbama koje su ostale na putevima i posve nespremne ušle u oružani sukob. Avramović sedam dana nakon preuzimanja dužnosti nije komunicirao ni sa kim u Zapovjedništvu, a u njegov kabinet smio je ući samo general Andrija Rašeta.

Prvoga dana akcije iz Varaždina je prema Čakovcu krenula jedna kombinirana jedinica JNA: nekoliko tenkova, oklopnih transportera, protuzrakoplov-nih topova i kamiona za prijevoz vojske. U Čakovcu, na cesti prema Ljutome-ru, pripadnici Narodne zaštite postavili su sasvim običnu zapreku: stari kamion poprijeko i uza nj neku staru drljaču. Kolona se zaustavila, pa su, onako na ulici, počeli razgovori i pregovori. Kako nitko nije htio maknuti zapreku, a oficiri se nisu usuđivali, nakon nekog vremena grupa oficira je jednim vozilom otišla u Varaždin po instrukcije, vojnici su se razišli po obližnjim kućama, a ostatak oficira šetkao je oko vozila i međusobno nešto raspravljao ili razgovarao s građanima, koji su sve radoznalo promatrali.

Zapreka se vrlo lako mogla ukloniti, ali - nije. Kolona se defacto bila predala, a mi smo tada u Varaždinu i Čakovcu raspolagali s više od 70 potpunih tenkovskih posada naših rezervista koji su kao zapete puške čekali da sjednu u tenkove JNA. No, nismo smjeli ni mrdnuti.
I tako su protekla dva sata dok se oficiri nisu vratili iz Varaždina, pa se kolona okrenula i sporednim putevima lijevom obalom Drave uputila prema Ormožu. Ondje ju je čekala velika i minirana barikada slovenske obrane, pa je došlo do borbe i prvih gubitaka JNA, što je prikazano i na televiziji. Ipak, više pregovorima nego silom, kolona se nekako probila i pokušala kontrolirati slo-vensko-mađarsku granicu sjeveroistočno od Maribora. Jedna mješovita kolona iz Karlovca i Jastrebarskoga, garnizona iz sastava 10. korpusa, uputila se prema Novome Mestu. I ona je prve nevolje doživjela na hrvatskoj strani, naišavši na ozbiljne barikade, dok ju je odmah preko granice čekao cijeli sustav zapreka. Počinju pregovori: general Rašeta najprije prijeti da će sve razoriti, a zatim moli da se koloni dopusti prolazak. Nekako je prošla, ali se poslije izgubila na uskim šumskim putevima brdovite Slovenije i praktično nestala.

Za to vrijeme jače jedinice 13. (riječkoga) korpusa iz Ilirske Bistrice neometano posjedaju granicu prema Italiji na potezu od Sežane prema Novoj Gorici, što je rezultat naklonosti i otvorene suradnje političara iz Sežane s JNA. No, to nije moglo donijeti neki pozitivan reultat ukupnoj kampanji osim što se general Kadijević s koliko-toliko pokrića mogao pohvaliti da je na većini mjesta izišao na granične prijelaze i da je JNA u tom pogledu brzo i bez gubitaka »potpuno izvršila zadatak«.
Od 28. do 30. lipnja manje kolone i helikopterski desanti pokušavaju posjesti granične prijelaze prema Austriji. Budući da slovenske jedinice nisu branile te prijelaze, nekim helikopterskim ili oklopno-mehaniziranim sastavima nije bilo teško posjesti pojedine točke.
Zbog tih »uspješnih« posjedanja i pokreta većih tenkovskih kolona na slovenskim cestama u beogradskom Generalštabu počinje slavlje, u Zapovjedništvu 5. VO u Zagrebu bitno su suzdržaniji i nervozniji, dok garnizone u Sloveniji obuzima predosjećaj katastrofe. Oni znaju da jedinice koje su poslane izvan garnizona ostaju bez goriva, vode i hrane, a da dezertiranje vojnika i oficira poprima masovne razmjere.
Savezni carinici, srpski policajci i specijalne jedinice na aerodromu Cerk-lje, umjesto da zauzmu Ljubljanu i granične prijelaze, ostaju manje-više u okruženju u Cerklju.
O zbivanjima opet razgovaram s ministrom Janšom, koji me spaja s predsjednikom Kučanom. Obojica traže da nešto više poduzmemo protiv jedinica JNA koje iz Hrvatske idu prema Sloveniji.

Odlazim kod predsjednika i obavještavam ga o stanju u Sloveniji i jedinicama koje kreću iz Hrvatske. On već zna za neke naše akcije u sprečavanju pokreta JNA. Prenosim mu i razgovor s Kučanom i Janšom. Odgovara da je i on zamoljen za pomoć, ali mi oštro zapovijeda da se svi koji samoinicijativno poduzimaju mjere protiv JNA odmah smijene i uhite:
- Ostajem kod zaključka koji si jučer čuo! Mi imamo na glavi pobunu u državi i nije nam potreban još i sukob s JNA!
On, dakle, i nakon 11 mjeseci oružanu pobunu dijela Srba Hrvatskoj promatra odvojeno od JNA i njenih akcija. Neshvatljivo!
Rano prijepodne 29. lipnja predsjednik je sazvao uži kolegij: Manolića, Domljana, Ramljaka, nove ministre obrane i unutrašnjih poslova, Simu Dodana i Onesina Cvitana, a ako se dobro sjećam, prisustvovao je i Stjepan Mesić. Predsjednik tvrdi kako se pokazalo da JNA ipak može provesti ono što planira, kako su se Slovenci prenaglili, ali mi se, eto, nismo dali uvući u sukob, koji će ionako završiti po dogovoru sa Srbijom i JNA, znači izlaskom Slovenije iz SFRJ, iako JNA još spekulira da i Sloveniju može zadržati u Jugoslaviji. JNA je posjela granice prema Austriji, Italiji i Mađarskoj. Ima, istina, problema, ali to se i očekivalo.
Odlučujem da se ne javljam u raspravi, ako je uopće bude. Šute i svi ostali. Već smo na nogama, spremni na odlazak, kad mi predsjednik Tuđman još jednom zapovijeda neka se ne miješamo ni u što. Jedino je Mesić s nogu dobacio:
- Ništa nije gotovo, ono glavno tek će se dogoditi!
Mislio sam da pod »glavnim« smjera na Sloveniju, kojoj da se crno piše, ali mi je u hodniku Banskih dvora objašnjavao da je akcija prema Sloveniji samo uvod u mogući vojni udar u cijeloj Jugoslaviji i da je to luda i unaprijed izgubljena akcija.
- Možda će od toga udara biti pošteđena Srbija, jer armijski vrh mora imati neku podršku, neku svoju državu, a to je nesumnjivo Srbija - zaključio je.

3. Protuudar slovenske obrane i rasulo JNA
Sljedeći dan ili dva ipak se javljam i odlazim kod predsjednika. Obavještavam ga o rušenju vojnih helikoptera i uništenju tenkova na cestama u Sloveniji, pri čemu na obje strane ima i poginulih. S naše strane Sutle, oko Krapinskih Toplica i Zaboka, poveće grupe mladih vojnika prijavljuju se mjesnim vlastima i otvoreno govore da bježe iz JNA. Sličnih pojava sve je više i drugdje u Hrvatskoj, pa predlažem da se na pogodnome mjestu prema Sljemenu formira okupljalište za te mladiće. Odgovara mi da, što se tiče našega držanja, sve ostaje kako je zapovjedio, ali se slaže da se uredi okupljalište za bjegunce, osigura ishrana i roditelji obavijeste da dođu po svoju djecu.
Ni sam nisam u sve bio dokraja siguran. Stanovito napredovanje jedinica JNA u prva dva dana bez jačega otpora možda je varka o kojoj smo se bili dogovorili, naime da se JNA pusti djelovati 24, pa i 48 sati, poslije čega slijedi radikalan odgovor.
Upravljački vrh JNA bio je na početku nesiguran i stoga oprezan, pa je u poziciju za veliki zahvat nastojao doći postupnim djelovanjem. Tu je poziciju gradio prije svega grmljavinom tenkovskih jedinica i zrakoplova u niskom letu te raznim helikopterskim manevrima, dok je manjim i brzopokretnim jedinicama brzo kretao na granične prijelaze. Zahvat ih je ohrabrio, jer su neke prijelaze brzo osvojili, pa su veće snage, također oklopno-mehanizirane, krenule na komunikacije širom Slovenije, što je trebalo da znači početak ostvarivanja ambicioznijega cilja. Jedinice u vojarnama širom Slovenije

demonstriraju ostatkom tenkova, a u beogradskome kabinetu procjenjuju da je pun uspjeh nadohvat ruci.
Inače, na papiru akcija nije bila loše zamišljena.
Dva korpusa u Sloveniji, 31. (mariborski) i 14. (ljubljanski), trebaju djelovati prema graničnim prijelazima, uglavnom prema zapadu, i ujedno poslužiti kao svojevrsni desanti u dvadesetak rajona širom Slovenije, te svojim širenjem ostvariti kontrolu slovenskoga teritorija i stvoriti uvjete za rušenje aktualne odnosno uspostavu nove, probeogradske vlasti. Ulogu je imao i Savezni SUP: savezni sekretar general Petar Gračanin poveo je na aerodrom Cerklje oko 1.500 carinika, policajaca i KOS-ovaca, te admirala Broveta i stotinjak Slovenaca odanih unitarnim idejama, sa zadatkom da preuzmu ne samo graničnu kontrolu nego i glavne institucije vlasti.

No, djelomičnim izlaskom manjih dijelova JNA na granične prijelaze ništa se bitno nije postiglo, grmljavina zrakoplova nikoga nije odveć impresionirala, a oklopne kolone ubrzo su doživjele katastrofu, ostavši bez goriva, hrane i vode, zaustavljene bez cilja i smisla.
Tako je bilo do 2. srpnja, dokad TO Slovenije uopće nije upotrebljena, jer je provodila taktiku zadrške. Sjajno se držao i glasnogovornik Ministarstva obrane Slovenije Jelko Kacin: njegovi komentari i obavijesti išli su izravno u sve postrojbe i medu sve građane Slovenije, ali i Hrvatske. Borbeni moral progresivno je rastao i onda je 2. srpnja krenulo ono protiv čega ni jedna vojska nikad nije uspjela - radikalni odgovor.6

6 Poslije je slovenski ministar obrane pisao da im je trebalo neko vrijeme za prelazak u akciju, posebno kod jedinica koje su se trebale suprotstaviti helikopterskim desantima bez obzira na to što su imale adekvatno naoružanje: »Razlog su prvenstveno psihološke prepreke. Teritorijalci su još do prije nekoliko dana bili obični civili. Dosad se još nisu priviknuli niti na uniformu, a kamoli na osjećaj koji stvara pravi rat. Mnogo njih bilo je pod utjecajem medija, koji su u nekoliko zadnjih mjeseci (...), naveliko razglabali kako nema nikakve opasnost' za Sloveniju, odnosno da vlada samo plaši ljude vojnom intervencijom da bi lakše militarizirali jadnu Sloveniju (...) Tenk, avion, helikopter - za mnoge teritorijalce i policajce bila su to neuništiva sredstva (...) To se moglo prevladati jedino tako da ljudi vide vlastitm očima (tu je televizija odigrala nezamjenjivu ulogu) gorući tenk ili srušenu letjelicu««. Janez Janša: Pomaci. Nastajanje i obrana slovenske države 1988-1992. Mladinska knjiga, Zagreb 1993, str. 143-144.

To su normalna raspoloženja i psihološke barijere koje svaki vojni stručnjak ugrađuje u svoje procjene i planove. Bile su ugrađene i u sve naše obrambene pripreme, kao i osmišljeni načini za njihovo prebrođivanje. Na kraju se dogodilo da možda ključan element psihološko-motjvacijskoga preokreta među borcima i civilnim stanovništvom u Hrvatskoj bude jedan slučajno nastali video-snimak rušenja dvaju zrakoplova JNA iznad Šibenika 20. rujna 1991, uz uzvik: »Obadva, obadva... Oba su pala!«

Krenuli su svi slovenski obrambeni efektivi, na svim cestama, oko svih vojarni i svih već gotovo napuštenih kolona JNA, kao i na bezbrojnim uskim planinskim putevima. Nastaju sukobi na stotinu točaka u cijeloj Sloveniji, padaju vojna skladišta i TO Slovenije dolazi do modernog oružja za protuzračnu i pro-tuoklopnu obranu, a jedinice JNA u vojarnama i cijelim garnizonima blokirane su minsko-eksplozivnim i drugim preprekama. A još nije aktivirana cijela TO Slovenije!

Taman kada im se učinilo da je uspjeh nadohvat ruci, u Beogradu se suočavaju sa spoznajom da je izvorna zamisao propala, pa nastaje stanka radi dogovora što i kako dalje.
Admiral Mamula zagovarao je protuudar sa znatno jačim snagama, ali u svojoj knjizi ne kaže kojima. No, zna se da se mislilo na upotrebu dijela snaga 32. (varaždinskoga), 10. (zagrebačkoga) i 13. (riječkoga) korpusa iz Hrvatske, masovnu upotrebu zrakoplovstva, te privlačenje velike gardijske brigade iz Srijemske Mitrovice bliže granici Srbije s Hrvatskom, a protuoklopne brigade iz Đakova u prostor zapadno od Zagreba. Plan je bio izrađen, ali i napušten, jer je problem bio i u dovođenju snaga i u potrebnom vremenu. General Adžić je imao na umu da će se TO Slovenije u međuvremenu bolje pripremiti, pa je zato nastojao odmah nastaviti po aktualnom planu, dok je Mamula držao da je potrebna veća stanka, dobra priprema, pa jak udar, čija će silina učiniti nevažnom razinu slovenske pripremljenosti.

Odlučili su intervenirati borbenim zrakoplovstvom, ali je i to postalo visokorizično, jer su se Slovenci u međuvremenu domogli učinkovita protuzrako-plovnog oružja i raketa. Zbunjeni i prestravljeni generali Kadijević i Adžić prijete da će razoriti Sloveniju, a neki slovenski političari pogrešno procjenjuju da bi JNA mogla upotrijebiti velike snage, pa su skloni popuštanju i pregovorima, ne shvaćajući da je JNA već upotrijebila sve što je mogla. Mogla je jedino početi bombardirati gradove i naselja radi odmazde nad civilima, ali slovenskoj vojsci, disperziranoj na cijelom prostoru, nije mogla ništa, među ostalim, i zato što je JRZ uglavnom bilo namijenjeno za lovačka djelovanja, a ne bombardiranja. Povrh svega, djelovanje s nanošenjem masovnih gubitaka civilima urodilo bi općom kompromitacijom i ubrzalo totalni poraz JNA na cijelom jugoslavenskom prostoru.
Taj drugi val agresije počeo je 2. srpnja, ali je tada cijela slovenska obrana efikasno odgovorila i sve su akcije JNA osujećene u samo dva dana, a život je u opkoljenim vojarnama postao nemoguć. Već 4. srpnja svi su granični prijelazi ponovo u slovenskim rukama, a sutradan slovenski vojni zapovjednik Janez Slapar mora zaustavljati svoje postrojbe da bi se mogli provesti neki politički sporazumi. Više ništa ne zavisi od JNA!
U Zapovjedništvo 5. VO stigla je 7. srpnja pred samu ponoć iz SSNO-a naredba generala Kadijevića, koja je distribuirana samo do razine korpusa, da se postupa po ratnim zakonima:
Hitno iz armije odstraniti kolebljivce i defetiste (...) Svakoga tko ne želi da se bori otpustiti a prema dezerterima postupiti po ratnim zakonima. Predaju jedinica spriječiti svim [istaknuto u izvorniku - MS] raspoloživim sredstvima.
Mi smo naredbu dobili vlastitim obavještajnim kanalima (i ovdje sam je citirao iz osobnog arhiva), a kakav je kaos vladao vidi se iz toga što ju je sutradan ujutro načelnik Pravne uprave SSNO iz Beograda poništio, jer nije bilo proglašeno ratno stanje, pa je stoga bila protuzakonita.

4. Pouke rata u Sloveniji
Slovenska vlast mogla je mirne duše otići na Brijune na pregovore pod međunarodnim posredništvom i prihvatiti sve točke Brijunske deklaracije, npr. da se moraju demobilizirati sve jedinice TO i ljudstvo vratiti u područja gdje živi, ili da se Jugoslavenskoj narodnoj armiji mora vratiti sva zaplijenjena oprema i objekti, ili da svi

zarobljenici moraju biti pušteni najkasnije do 24 sata 8. srpnja, a pogotovo onu da se postrojbe JNA moraju bezuvjetno vratiti u vojarne.
Neprihvatljiva im je bila jedino odredba da se uvodi tromjesečni moratorij na bilo kakve političke ili praktične odluke vezane za osamostaljenje Slovenije. No, ta je odredba ujedno bila praktički neprovodiva, pa se i ona mogla progutati i odšutjeti.
Iako se, čitajući Deklaraciju, može učiniti da je Slovenija doživjela potpun poraz, posrijedi je privid, jer je jedino pravo mjerilo bila situacija na terenu. Ta kako ljudstvo TO vratiti u područja gdje živi kada su sve postrojbe TO, po naravi stvari, bile formirane od rezervista koji su živjeli u području u kojemu su djelovali? Kakva realna smisla ima armiji vratiti objekte kad oni ionako stoje gdje stoje, na slovenskom tlu i u potpunom slovenskom okruženju? Kako vratiti zarobljenike kad su oni već sami otišli kući ili ušli u Slovensku vojsku? Kako vratiti JNA u vojarne kad se ona na cestama raspala, a slovenska vojska zaposjela više od 200 tenkova, stotine topova, protuzračnih sustava i gotovo sva skladišta JNA i izvršila taktičko i operativno disperziranje?
Slovenija praktično nije provela ni jednu točku Deklaracije osim dijelova koji nisu mijenjali bit odluka o osamostaljenju. Vojna pozicija njene vojske ne samo da nije oslabljena nego je svakim danom progresivno rasla i ona je bila glavni faktor na terenu, od vrha do dna prožeta pobjedničkim duhom.

Bahatost vrha JNA, ili njihova odvojenost od stvarnosti, možda se ponajbolje vidi iz činjenice da su 3. srpnja, kada je već sve jasno, zamjenik zapovjednika 5. VO general Rašeta i savezni sekretar za unutrašnje poslove Grača-nin na zagrebačkom aerodromu Pleso, u pregovorima s tročlanim slovenskim izaslanstvom, zahtijevali bezuvjetnu predaju!? Slovenci su ostali zapanjeni.

I admiral Mamula bio je zagovornik radikalnoga protuudara. Tada je JNA, piše on, propustila još jednu, možda i zadnju priliku da tok kaotičnih događaja stavi pod svoju kontrolu. Nitko ne može sa stopostotnom sigurnošću tvrditi da bi jula '91-e Armija uspjela. Ali, bila je to zadnja prilika kada je JNA još uvijek mogla spriječiti razbijanje zemlje, a narode poštediti tragičnog međusobnog rata i svih neposrednih i dugoročnih posljedica po njih, region i Evropu. Časno i razumno bilo bi da je JNA pokušala radikalni kontra udar, izgubiti se nije moglo više od onoga što je izgubljeno.7
U prilog »odlučnom nastupu«, tvrdi, ide »raspoloženje najvećega broja starješina JNA«, jer su za njih, uz sve državne i političke razloge, postojali i njihovi neposredni, intimni - odbrana dostojanstva i najdubljih patriotskih osjećaja, izdaja zakletve, odgovornost za razbijanje zemlje.8
Očito je da ni on ni ostali nisu shvatili kako su se ti »patriotski osjećaji« često javno prodavali za materijalne, statusne i političke probitke, te se samo na tome površinskome ponašanju »najvećega broja starješina« nije smjela temeljiti takva strategijska ocjena. Jedno je izvikivati ideološke parole i busati se u junačke grudi na partijskim sastancima, i k tome uživati u relativno komotnu građanskom životu, a sasvim drugo izložiti glavu u pravu vatru, i još ne znajući za što.
S naše strane gledano, Mamulin neosnovani radikalizam - za razliku od Kadijevićeva taktiziranja i kolebljivosti - bio bi neosporno skratio životni vijek JNA, pa bi se i rat zacijelo bio brže okončao. Tada bi narod zaista bio »pošteđen tragičnog međusobnog rata

i svih neposrednih i dugoročnih posljedica«, samo po drugoj osnovi od one koju je zamišljao Mamula.
Kadijević očito nije imao hrabrosti za protuudar nego je donio odluku o povlačenju JNA iz Slovenije, i to je, iz njegova kuta gledano, bolji potez, jer znači dobivanje na vremenu za preustroj vojske. Njegova plašljivost zapravo je, iako ne zadugo, produžila život JNA. Problem je, međutim, u tome što se jednostavno više nema što povlačiti, a i kada bi imalo, nema kuda! Povlačenje preko Hrvatske po prvotnom planu -da se jedinice JNA ondje povuku, te poslije kraće pripreme razoružaju hrvatske snage i posjednu granice »nove Jugoslavije« - više nije moguće, jer ne samo da nema jedinica JNA koje bi to uradile nego je katastrofom u Sloveniji bitno promijenjen vojni odnos snaga, koji ni dotad za JNA nije bio dobar.
Umjesto toga, odlučili su se za prijevoz željeznicom preko Hrvatske (Slavonije) u Srbiju, pri čemu su naše postrojbe, na moju sugestiju, zaustavljale

7 Branko Mamula: Slučaj Jugoslavija. CIO, Podgorica 2000, str. 179.
8 Branko Mamula, nav. dj, str. 179.

kompozicije i skidale vojnu tehniku, opremu i naoružanje.9 Upravljački vrh JNA zbog toga je bjesnio, ali ništa nije mogao promijeniti osim ostatke tehnike povući brodovima iz luke Kopra. A to je definitivno pokopalo i ono malo nade da će se u Hrvatskoj moći pregrupirati i odmah udariti na nas.
Tako se u praksi pokazala nesposobnost JNA za unutrašnji rat, samim time i točnost mojih procjena na osnovi kojih sam 27. prosinca 1990. bio predložio plan obrane. Operativni plan djelovanja JNA u Sloveniji radio se pod vodstvom generala Adžića koji je, neovisno o (ne)stručnosti za takav posao, imao jedan bitan nedostatak: bio je ideološki zaslijepljen i nesposoban shvatiti kako o opstanku ili raspadu Jugoslavije ne odlučuju tenkovi i zrakoplovi nego ljudi, njihov motiv i politička volja, borbeni moral i sposobnost. Iako je u oružanim snagama SFRJ vladao doktrinarni stav da je ljudski faktor najvažniji i presudan u odnosu na druga tri faktora oružane borbe, ideološka zadrtost, duboko usađene predrasude i mentalitet koji se nije mogao osloboditi preživjelih shema nadjačali su tu inače realnu spoznaju i katastrofa je bila na pomolu.

O tome svjedoči i strogo povjerljiva informacija u kojoj izgubljeno Zapovjedništvo 14. (ljubljanskoga) korpusa 8. srpnja 1991. pita SSNO da li su savezni organi vodili računa prilikom donošenja odluke o angažova-nju JNA na ovakav način da pretežan dio starješina živi dugo na ovoj teritoriji i da su ovdje zasnovali svoje porodice (ova situacija je proizvela mnoge porodične traume i tragedije).10
Upravljački vrh JNA bio je posve zanemario element konkretne ljudske ukorijenjenosti u život jedne sredine, misleći da će vojska djelovati poput automata, samo na razini nečije ideološke ili etničke pripadnosti. No, mnogi oficiri Srbi i Crnogorci, dotad na službi u Sloveniji, kao i u Hrvatskoj, nisu se brinuli za Adžić-Kadijevićevu kombinatoriku nego za to gdje će u rujnu upisati djecu u školu.
Planeri agresije bili su zanemarili i suprotne slučajeve, kada zapovjednik doveden sa strane ne bi upoznao svoju novu sredinu, kada ne bi ni pokušavao - ili ne bi uspijevao - suživjeti se s njenim problemima, težnjama i načinom razmišljanja nego bi ostao stranac i zbog toga opet nesposoban realno procjenjivah sve elemente nužne za kvalitetno vojno

djelovanje. Odatle i svi njihovi promašaji s dovođenjem ideološki i porijeklom podobnih oficira, čak i ako se

9 Tada sam izdao i nalog da se 11 modernih tenkova M-84, upravo završenih u Đuri Đakoviću za naručitelja iz Kuvajta, odvuku na sporedni kolosijek i ondje čekaju s motivacijom da u Rijeku nije došao brod koji bi ih odvezao. No, Tuđman me zvao i zapovjedio da se tenkovi odmah upute u Rijeku, kao i da se prekine sa zaustavljanjem kompozicija. I jedno i drugo lako sam opravdao. Prvo, napadači na kompozicije ne pripadaju mojoj vojsci, a drugo, broda još nema. »Nemam ništa protiv da odsad to pitanje regulira Ministarstvo prometa s Agencijom za izvoz.« Ti su tenkovi na kraju ipak otišli u Kuvajt i to, prema jednoj verziji, ukrcani u nekoj crnogorskoj luci. No, najstrašnije je što je više od 30 tenkova uredno predano Beogradu, kao da je riječ o najnormalnijem poslovanju u najnormalnijim mogućim prilikama!? Usp. ovdje u dokumentima str. 385 i 393.
10 Vaso Predojević: U procjepu. Dan graf, Beograd 1997, str. 127.

pretpostavi da su u čisto vojnom smislu bili stručni, na mjesta onih koji su se bili »slizali« sa Slovenijom, Hrvatskom, kasnije i BiH.
A za prelazak na nacionalnu srpsku vojsku bile su potrebne godine, pogotovo što se to imalo odvijati u nestabilnoj zemlji, s otvorenom krizom na Kosovu i potencijalnom u Vojvodini. Još je bilo svježe i sjećanje na intervenciju vojske protiv ožujskih demonstracija u Beogradu, što joj je uništilo ugled među mnogim Srbima u Srbiji koji bi je inače možda bili skloni poduprijeti. Kako su Srbi u Hrvatskoj već bili angažirani u pobuni, a oni u BiH zauzeti pripremama za svoju pobunu, osvježenje za JNA niotkud nije moglo doći.
Armijski vrh, Milošević i Jović, čelnici velikih sila - svi uviđaju da je JNA u rasulu, i još samo predsjednik Tuđman nastavlja govoriti o njoj kao sili koja će nas pregaziti ako je budemo iritirali.11
Oružani sukob u Sloveniji završen je potpunom pobjedom slovenskog naroda i vojske, ali ona nije značila i zarobljavanje svih efektiva JNA na teritoriju Slovenije, onako kako je to bilo predviđeno našim zajedničkim planom u slučaju uspjeha radikalnog odgovora. Time nipošto ne želim kritizirati slovenski pristanak na miran odlazak ostatka JNA. Naprotiv, gledano politički, bio je to odličan potez za osamostaljenje Slovenije.12
Kako je slovenska vojska bez obzira na takvu odluku zadobila velik plijen, zamolio sam ministra Janšu da mi ustupi dio ubojnog materijala. Odgovorio je kako mu je čak u interesu da se zauzeta skladišta što prije isprazne i sredstva disperziraju. Odmah sam pokrenuo dvadesetak tegljača i drugih teških teretnih vozila i počeo prijevoz darovanoga materijala u mjesta duž lijeve obale Sutle: Krapinu, Zabok, Zaprešić... U Stožeru ZNG procijenili smo da smo do 24. srpnja dovezli nekoliko stotina tisuća tona materijala, najviše streljiva za minobacače, topove 20 mm i velikokalibarska topnička oruđa, te protutenkovskih mina i desetak vagona eksploziva.

11 Već sam spomenuo kako su 2. srpnja ujutro dio 2. brigade ZNG i građani Novoga Zagreba bili zaustavili jaču kolonu koja je izišla iz vojarne Maršal Tito. Iz Zapovjedništva 5. VO tada su generalu Budimiru zaprijetili:
- Ako se za pet minuta ne povučete s mosta i ne stvorile slobodan prolaz, sravnit ćemo Zagreb!
- Ja zapovijedi primam samo od zapovjednika ZNG. Prijeti ti svome ćaći, a ne hrvatskom časniku - odbrusio im je Budimir i prijetnje su zamukle.
Sve to događalo se samo nekoliko stotina metara od vojarne u kojoj je bila koncentrirana velika vojna sila, dovoljna za dosezanje većih operativnih ciljeva: 140. mehanizirana brigada, tenkovska bojna, bojna Vojne policije, zaštitni puk5. VO... Ipak, kolona se u neredu povukla.

12 Pet godina kasnije, 1996, u jednoj emisiji Slovenske televizije dr. Zdravko Tomac i ja te Milan Kučan i Ciril Ribičič raspravljali smo, među ostalim, o ratu u Sloveniji i sjećali se th dana. Izrazio sam priznanje slovenskim građanima, državnom vodstvu, vojsci i policiji na pobjedi, ali nisam izdržao da ne bocnem političare:
- Vi Slovenci dobro ste doručkovali, odlično ručali, ali ne znam zašto niste i večerali?
Svi su razumjeli da mislim na dobre pripreme i izvrsnu izvedbu obrane, ali se čudim zašto potom nisu dokraja razoružali JNA. Predsjednik Kučan odgovorio je kao iz puške:
- Kad se dobro doručkuje i još bolje ruča, dobro je izostaviti večeru. Bolje se spava!
Svi smo se nasmijali, ali smo morali priznati da je to bio valjan politički rezon. Kučan je zapravo rekao: Nije nas podržala Hrvatska, nije nam bio sklon Van den Broek kao izaslanik EZ-a, pa je bilo pametno, makar i po cijenu stanovitoga kompromisa, što prije izvući se iz svega. A Kadijević neka do mile volje objavljuje svoju pobjedu!

Dvadeset četvrtog srpnja ministar Janša mi je javio da i dalje možemo odvoziti ubojni i drugi vojni materijal, ali samo platimo li uobičajenu cijenu. Novca nisam imao i prijevoz je prestao. Poučen dotadašnjim iskustvima, predsjednika Tuđmana nisam obavijestio što sam dobio iz Slovenije. Mislim da je ipak znao s obzirom na svoje špijune u Stožeru ZNG, ali je iz nekih razloga i on šutio.

5. Treći cjeloviti plan obrane Hrvatske

Popodne 24. srpnja najavio sam se predsjedniku vlade Manoliću. Čim sam došao upitao me znam li da se vlakovi kojima se iz Slovenije materijal JNA prevozi u Srbiju i Bosnu na prolasku kroz Hrvatsku zaustavljaju i da se vagoni s vojnom opremom i oružjem otkapčaju i teret raznosi.
- Da, poznata mi je ta pojava, ali nisam mogao istražiti tko to radi. Osim toga, to je posao MUP-a - odgovorio sam i odmah prešao na kratak prikaz novonastale situacije.
Prvo, Slovenija je do nogu porazila JNA i samo su sporazumaška politika i pritisak velikih sila spasili JNA od totalna poraza i omogućili joj da sačuva nešto ugleda koliko-toliko urednim izvlačenjem svojih ostataka iz Slovenije. Očigledno da savezni organi vlasti, upravljački vrh JNA i srpski politički vrh više ne računaju na Sloveniju i da definitivno prihvaćaju njenu samostalnost.
Drugo, JNA je ostala bez svih oficira Slovenaca i Hrvata, dijela Bošnjaka te Albanaca i pripadnika drugih manjina: neki su ostali u slovenskoj vojsci, neki došli u ZNG, a ostali odlaze kući. Srbi, Crnogorci i Makedonci povlače se s transportima u skladu s Brijunskim sporazumom. Imamo indikativne podatke da se dio snaga koje se povlače iz Slovenije zadržava u garnizonima i vojnim institucijama JNA u Hrvatskoj, dio razmješta u bosanske garnizone (Banja Luka, Tuzla i Bihać), a dio blizu istočnih granica Hrvatske (Ruma, Srijemska Mitrovi-ca, Novi Sad).
Treće, upravljačkom vrhu JNA potreban je barem mjesec dana da se sredi, eventualno mobilizira rezervni sastav i koliko-toliko osposobi vojsku za borbena djelovanja, a onda je na redu agresija na Hrvatsku, to prije što je kod nas odavna aktivirana oružana srpska pobuna. Zato je potrebno da predsjednik sazove uži državni vrh, zatim i VDV, kako bi se situacija temeljito procijenila, donijeli zaključci i izvršile sve pripreme da izbjegnemo iznenađenje.
Četvrto, plan obrane sam prepravio, jer se s odlaskom Slovenije situacija bitno promijenila. Za dva, tri dana mogu iznijeti procjene i prijedlog novih mjera obrane. Rekao sam mu da smo iz Slovenije dobili veliku količinu raznoga ubojno-ga i drugoga vojnog materijala i da sam to rasporedio duž rijeke Sutle. U posljednjih dvadesetak dana

izdao sam pedesetak različitih zapovijedi svim postrojbama i institucijama obrane o pripremi i izvršenju zaprečavanja. Taj posao pokrenut je još u početku 1991. i sada je posrijedi bilo samo usavršavanje, ali s mnogo boljim sredstvima.
Imamo oko 30.000 vojnika u tzv. gotovim snagama (gardijske brigade, rezervna policija, samostalne bojne i centri za obuku), te oko 50.000 pripadnika naoružane Narodne zaštite koja djeluje na teritorijalnom principu. Grad Zagreb ima dobar sustav protuzrakoplovne obrane. Naš mobilizacijski ešelon -oko 60.000, a po potrebi i svih 100.000 vojnih obveznika i časnika - u potpunosti je pripremljen. U našim skladištima imamo manji dio oružja i za njih, ali glavnina ih čeka u skladištima i vojarnama JNA širom Hrvatske.
Manolić se nasmiješio:
- Da, to je taj problem!?
Razumio sam da problemom drži zauzimanje skladišta, no nisam imao volje za još jedno uvjeravanje da je upravo to spas za Hrvatsku.
Dodao sam kako imamo i oko 28.000 dobro naoružanih policajaca, samo što su rastresito raspoređeni po postajama, dok je samo interventni odred od oko 500 policajaca spreman odmah djelovati prema bilo kojem objektu. Vidio sam da je već krajnje nervozan, pa sam završio molbom da o ideji obavijesti predsjednika Tuđmana, pa neka on odluči hoće li i kada saslušah moje procjene i prijedloge. Obećao je da će ga obavijestiti, pa sam otišao.
Nekoliko sati nakon razgovora, neposredno pošto je prošla ponoć, na našoj istočnoj granici dogodio se još jedan neizazvan zločin JNA u suradnji sa srpskim pobunjenicima, o kojemu sam odmah napisao službeno izvješće.13 Činio sam posljednje, očajničke pokušaje da se nešto konkretno učini na uspostavi obrane. Mislim da sam još dvaput navraćao Manoliću inzistirajući da intervenira kod predsjednika. Kako se ni do 29. srpnja nije dogodilo ništa (dok se istodobno danju intenzivno igrao tenis, a noću preferans), predložio sam mu da zajedno posjetimo predsjednika Tuđmana kako bih ga ukratko obavijestio o svom prijedlogu. Primio nas je isti dan oko 18 sati.

U najkraćim crtama ponovio sam što sam bio iznio Manoliću, pa predložio da na jednom užem kolegiju iznesem zaključke o situaciji nakon debakla JNA u Sloveniji, u što se može, za svoje područje, uključiti i ministar unutrašnjih poslova. Zatim bih predložio plan mjera za obranu Republike Hrvatske u novim okolnostima. Za sve to trebala bi mi dva do tri sata, najbolje u dvorani Operativnog odjela Zapovjedništva ZNG, jer su ondje svi dokumenti.
Predsjednik je sjedio duboko zavaljen u naslonjač i gledao negdje u prazno. Imao sam dojam da uopće ne sluša što govorim. Da bih ga upozorio kako je u pitanju vrlo ozbiljna stvar, izrekao sam još jedan zaključak iz naše analize, naime da će Hrvatska biti napadnuta izvana, iz BiH i Srbije, i da će to biti sin-

13 V. Izvješće o napadu na Erdut na str. 372.

kronizirano s djelovanjem srpskih pobunjenika i djelovanjem iz garnizona JNA koji sada stacioniraju u Hrvatskoj. Te se akcije mogu očekivati za dva do četiri mjeseca, kada se JNA konsolidira nakon sloma u Sloveniji i vjerojatno izvrši mobilizaciju u Srbiji i BiH. Zasad je u obje republike mobilizacija rezervista za potrebe JNA vrlo slaba. Ponovio sam:
- Gospodine predsjedniče, sada je na redu Hrvatska.

Dok sam govorio, povremeno sam zastajao, sve ne bih li nekako potakao bilo jednoga, bilo drugoga da nešto kažu, ali uzalud. A kada sam došao na kritičnu točku svoga ad hoc izlaganja, na prijedlog o oduzimanju naoružanja TO što ga je držala JNA, kao i njena vlastitoga naoružanja, najprije iz skladišta, kasnije i iz vojarni, predsjednik Tuđman konačno je ustao, mahnuo rukom i mrzovoljno me prekinuo. Rekao je da je njemu sigurnosna situacija Hrvatske i uopće situacija na tlu Jugoslavije poznata i da je »kontrolira«.
- A što se tiče plana obrane koji predlažeš, sutra u 18,30 sati sazivam Vrhovno državno vijeće.
Primijetio sam kako stvari koje mislim iznijeti nisu za razmatranje u VDV-u, jer se najstrože državne tajne ne iznose pred tijelom od dvadesetak članova. K tome, riječ je tek o prijedlozima.
Predsjednik je hodao po uredu i oštro ponavljao:
- Sutra u 18,30 sazivam Vrhovno državno vijeće!
Bio sam zatečen. Činilo mi se logičnijim da samo kratko kaže kako razmatranje nije potrebno, kad je već tako mislio, i ja bih odustao, no kao da mu se upravo nekud strašno žurilo. Izišao sam i polagano se uputio prema Mano-lićevu uredu, dok je on još nekoliko trenutaka ostao kod predsjednika Tuđmana, pa me sustigao. Kada smo ušli u njegov ured, progovorio sam:
- Ovo ne izgleda na dobro! Ima li predsjednik savjetnike? Sve ovo me čudi, makar ne bi moralo, jer sam takve stvari doživio već nekoliko puta. Nije to za sada stvar za VDV
- Vjerojatno će budućnost i povijest odgovoriti tko je bio u pravu, a što se tiče savjetnika, da, predsjednik ih ima, samo ne prima savjete!

6. Mučni sati uoči sjednice Vrhovnoga državnog vijeća 30-31. srpnja 1991.
U Zapovjedništvo na Tuškancu 36 pošao sam obilazno i naišao na tenisko igralište s lijepim pratećim objektima. Predsjednik Tuđman već je bio ondje, u sportskoj odjeći i spreman za igru. Bilo ih je još nekoliko u teniskoj opremi, ali najviše je bilo navijača. Atmosfera kao da će biti sto godina mira, kao da je država apsolutno sigurna, a dobra partija tenisa najvažnije pitanje na svijetu!? Poslije sam doznao da se te večeri igrao pravi turnir, pa preferans gotovo do zore.

Na Tuškancu sam otišao u Dvoranu za operativno planiranje, jer sam morao izabrati sadržaje koji se mogu priopćiti tako širokom krugu kakav je VDV Nisam mislio ništa pisati nego izlagati na temelju izbora iz mnogobrojnih tek-stovnih i grafičkih dokumenata plana. Oko ponoći sam procijenio da će mi za to trebati 70 do 80 minuta. Sredio sam taj materijal i otišao se u ured malo odmoriti. U krevetu nisam bio od 25. lipnja: odmarao sam se u automobilu, Dvorani za operativno planiranje ili u beskonačnim telefonskim razgovorima s prijateljima u Sloveniji i zapovjednicima postrojbi ZNG, pričuvne policije i Narodne zaštite.
Sto sam podrobnije analizirao kako su gotovo sva skladišta JNA u Sloveniji osvojena bez sukoba ili uz kratku borbu, to sam bio uvjereniji da i mi situaciju možemo preokrenuti u svoju korist, čak lakše nego Slovenci. Uspjeh ne može izostati sredimo li naše vojne snage, uključivši najstrože stegovne mjere prema razularenim ustaškim bukačima, privatnim vojskama raznoraznih »vitezova« i paralelnim vojnim formacijama, pa u datom trenutku zauzmemo skladišta i vojarne i provedemo mobilizaciju.

Osvojenim oružjem razvili bismo sve 32 brigade hrvatske vojske i nekoliko brigada rodovskih jedinica, što je s već postojećim snagama ZNG, pričuvne policije i samostalnih bojni više od 130.000 vojnika kopnenih snaga, te u ko-načnici jamči apsolutan uspjeh. Tada bi i pregovori - istinski pregovori, a ne nagodbe i pogodbe u kakve se upletao predsjednik Tuđman - imali smisla i donijeli siguran uspjeh.

Najstrože stegovne mjere spomenuo sam zato što je bilo sve više neurednosti i nediscipline, a istaknuti pojedinci iz HDZ-a i neki koji su došli iz inozemstva ponašali su se strašno, kriminalno. Rušile su se kuće u Bjelovaru, oko Virovitice i Karlovca, pljačkala privatna imovina i trgovine, pri čemu posrijedi nije bila samo neodgovornost ili pojedinačna samovolja nego organizirane tajne noćne akcije. Gardijska formacija iz Iloka obavještavala me o vrlo sumnjivim događajima na vukovarskom području, no prije nego što sam uspio razjasniti djelatnost Tomislava Merčepa i poduzeti potrebne mjere, jer je tada kao sekretar za narodnu obranu općine Vukovar bio u mojoj nadležnosti, netko ga je -čini se, Manolić - iznenadno pozvao u Zagreb. Kasnije se doznalo da su ga neko vrijeme u Vukovaru bili zatvorili i sami njegovi drugari, braća Plišo.

Dotad smo već imali nekoliko katastrofalnih akcija koje su pokrenute iza leđa i meni i ministru unutrašnjih poslova: suludu akciju policije u Borovu Selu, pucanje iz ručnih bacača na kuće i improvizirane srpske barikade, katastrofalni napad na vinkovačko predgrađe Mirkovce, provociranje u zaleđu Zadra... U tim je akcijama neprijatelj nepotrebno provociran, a obitelji poginulih i cijela javnost teško su traumatizirani. Nadalje, u Centar za obuku u Kumrovcu pridošlo je iz inozemstva i Hercegovine dvjestotinjak mladića. Predsjednik općine i građani Kumrovca poslali su, međutim, ubrzo potom zaprepašćujuću obavijest da ti mladići pljačkaju po mjestu, pijani napastuju žene, ne plaćaju što uzmu u prodavaonicama... Kada su jednoj grupi tih tipova skrenuli pažnju na njihovo ponašanje, jedan je, da bi pokazao kako on »može činiti što ga je volja«, polio benzinom svoj stari automobil i zapalio ga pred zgranutim građanima. A to je samo jedan slučaj.

Neredi su se bili toliko razmahali da je bio nužan radikalan i kontinuiran zahvat u pogledu posluha, uključivši uhićenja, a o svemu je trebalo obavijestiti i javnost. Iako nisam više imao iluzija, napisao sam kratak tekst - naredbu o disciplini koju je supotpisao zamjenik ministra unutrašnjih poslova Slavko De-goricija, jer se radilo i o policiji. Navodim je u cijelosti prema primjerku iz osobne dokumentacije, bez ikakvih izmjena: Kontrolom na cestama, gradovima i naseljima posebno Osijeka, Vinkovaca i Vukovara, a i u nekim drugim južnim dijelovima zemlje događaju se nedopuštene pojave koje se pod firmom gardista ili policije odvijaju. Prave razbojničke bande, uniformirane, poluuniformirane i u civilu, oružjem raznog porijekla, harače po mjestima napadajući bezobzirno svakog, pljačkaju pa i ubijaju, ne pitajući ni za ime i prezime. Ti polupijani banditi unose razdor i nemir u stanovništvo, naročito u svim kriznim područjima Hrvatske. Razne privatne policije i garde, samovoljni pojedinci i manje grupe, svojim ponašanjem prevršile su svaku mjeru, sve više postoji opasnost za urednu obranu Republike Hrvatske koja je trenutno u svojim najtežim danima demokratskog postojanja.

Zbog toga: ZAPOVIJEDAMO
Sva zapovjedništva u tijesnoj suradnji s policijom, kao i zvaničnim organima vlasti, ODMAH uspostaviti red. Neuredno oblačenje, ponašanje, korištenje alkohola, nepropisno nošenje uniforme, tretirati kao težu povredu discipline. Takve na licu mjesta razoružati, hapsiti i pritvarati u policijskim stanicama i upravama. U slučaju otkrivanja razbojničkih skupina ili pojedinaca koji bi pri razoružanju pružili otpor, upotrijebiti oružje, napraviti izviđaj i dostaviti izvješće.
Zapovjednike svih razina koji nisu u stanju provesti ovu Zapovijed također uhapsiti, jer su propustili obvezu prema Ustavu i Zakonu što predstavlja teško krivično djelo.
Svim zapovjednicima do uključno zapovjednika voda, ovu Zapovijed saopćiti uz potpis.
Ova Zapovijed se odnosi jednako na sve sastave policije, a posebno na sastave garde aktivnog i rezervnog sastava.
O učinjenom dostaviti izvješće, dana 26.07.1991. g. u 22,00 sata - telefaksom.
I ta je depeša, dakako, prošla bez učinka.
Iz Zapovjedništva ZNG, kao i ranije iz Ministarstva obrane, istjerani su izuzetno sposobni oficiri. Ostao sam gotovo sam, s nekoliko oficira nižih činova koji su rukovali planom obrane, održavali veze i drugu tehniku, obavljali popunu jedinica ZNG i NZ, vodili evidenciju, operativni dnevnik i slično, uglavnom tehnička posada, tek toliko da se održava institucija. Jedini operativac bio pukovnik Tomislav Mesić, no i on na odlasku.

Dio policijskih časnika na dužnostima nižih zapovjednika u brigadama ZNG, uglavnom u 1. i 2, naprosto odlazi u MUE Ondje je bila služba s radnim vremenom, dok je ZNG vojna služba, nema radnog vremena ni određenoga mjesta boravka, a i primanja su znatno manja. Zbog toga sam prisiljen zapovjedne dužnosti dodjeljivati istaknutijim policajcima i običnim vojnicima, a da sve bude dokraja naopako, prijedlog unapređivanja u najniže dočasničke i časničke činove predsjednik je bez riječi obrazloženja odbacio. A bez te razine časnika nema vojske, to izravno vodi u kaos! Tako je ispalo da imamo brigade ZNG, ali bez formalno postavljenih zapovjednika s odgovarajućim časničkim činovima..
S terena pak stižu alarmantni izvještaji. Miniraju se kuće Srba i Hrvata u Podravini - virovitičkoj i bjelovarskoj općini, uključivši sam grad. U Bjelovaru je minirana kuća načelnika Policijske uprave Bjelovara Ive Srneća, mlađega brata generala Đure Srneća koji je bio u zatvoru zbog sudjelovanja u Hrvatskom proljeću, a kasnije će postati moj zamjenik u Glavnoj inspekciji HV.
Predsjednik općine Bjelovar Stanko Pavlić osobno mi je donio popis 183 minirane kuće u općini. Većina je prethodno opljačkana, a barem trećina pripadala je hrvatskim obiteljima. To jasno pokazuje da posrijedi nije bila čak ni nekakva »nacionalna revolucija« koja bi se okomljivala na Srbe nego »anacionalna revolucija« uvezenih kriminalaca i mafijaša koji su brzo našli svoje domaće partnere. Mnogi od njih nisu bili čak ni ustaše u nekom ideološkom smislu; ustaštvo i protusrpska retorika bili su im samo maska za ono što ih je jedino zanimalo - pljačku, svuda i svakoga. O svim tim događajima dokumentirano obavještavam predsjednika Tuđmana, sve do 29. srpnja.
Istodobno, izvješća iz tridesetak garnizona JNA u Hrvatskoj i dijelu BiH govore da je ta vojska praktično u rasulu. Ima podataka da će Zapovjedništvo 5. VO otići izvan Zagreba, što se ubrzo ostvarilo njegovim odlaskom na vojni poligon kod Slunja. Oficiri ne rade

ništa; posve su izgubljeni poslije poraza u Sloveniji. Hrvati, Slovenci, Bošnjaci, Albanci i drugi neprekidno se javljaju preko naših veza sa željom da istupe iz JNA i prijeđu u ZNG, ali ih odbijamo, jer držim kako u trenutku zauzimanja skladišta i vojarni oni treba da iznutra obave glavni posao kako bi akcije prošle bez borbi i žrtava.
I predsjednik Tuđman zahtijevao je da aktivnim časnicima JNA ne dopuštamo prelazak u ZNG, ali zato što nije htio iritirati generala Kadijevića, dok su Sušak i njegov krug držali da im vojni profesionalci »nepouzdana nacionalnog osjećaja, iskvareni jugoslavenstvom i zatrovani komunizmom«, ne trebaju pored »pravih Hrvatina« poput Tute, Daidže, Zulua i sličnih.
Krizni stožeri posebna su priča i možda najbolje pokazuju svu štetnost i nestručnost vojnih obrambenih priprema na predsjednikov i Suškov način, jer posrijedi nije bilo ništa drugo nego preuzimanje zapovijedanja vojskom od strane HDZ-a. U situaciji u kojoj smo bili sva izvršna i zakonodavna tijela morala su prijeći, svatko u svojoj funkciji, na ratni kolosijek, a činilo se suprotno: stvarah su se krizni štabovi koji su preuzimali i nadležnosti vojnog zapovijedanja.

Tako predsjednik Kriznoga stožera za srednju i sjevernu Dalmaciju Drago Krpina ukida 25. srpnja 1991. sva vojna zapovjedništva u Splitu i okolini, kao i Zapovjedništvo za srednju i sjevernu Dalmaciju s generalom Petrom Simcem na čelu, i tako preuzima vojnu nadležnost, čime poništava moju zapovijed od 18. srpnja 1991, dakle zapovijed legalnoga zapovjednika ZNG.
Iz Zadra pukovnik Mate Viduka 24. srpnja javlja da je Skupština općine Zadar donijela rješenje da se sva hrvatska vojska potčini Kriznom štabu Zadra, de facto stranačkom odboru HDZ-a u kojemu nema ni jedne jedine vojne osobe!? Kako u Zadru imam prijatelja i poznanika na funkcijama u općini, pitam ih što se zbiva, pa mi, s primjetnim strahom, poluglasno odgovaraju da je takva obvezujuća uputa došla iz Zagreba, da je Sušak osobno bio u Zadru i tako se dogovorio s lokalnim HDZ-om. Prema inspekcijskim izvještajima od 21. srpnja, slično se događa u Slavonskom Brodu i Vinkovcima, a u Čazmi i Bjelovaru uopće se ne zna tko drži vlast i tko je nadležan za vojsku - teroristi ili ipak kakvi-takvi izabrani HDZ-ovi dužnosnici, ili možda razlika i ne postoji.
Jedan od najskandaloznijih postupaka dogodio se nešto kasnije, u početku kolovoza, ali ću ga prikazati ovdje, jer je proistekao iz istih odnosa. Tada sam već bio na odlasku, ali dužnost još nisam bio predao niti je bio imenovan novi zapovjednik.
Pukovnika Tomislava Mesića postavio sam 23. srpnja na dužnost načelnika Stožera i zamjenika zapovjednika ZNG, a postavljenje je potvrdio i potpisao predsjednik Tuđman. Zapovjedio sam mu 4. kolovoza da preko zapovjednika 1. brigade ZNG izda zapovijed da se dio postrojbe koja je bila u Hrvatskoj Kostajnici izvuče, jer mi je trebala za jedan drugi zadatak, te da se kontrola u gradu prepusti jedinici MUP-a. On je to proveo, a onda mu je uvečer iz Siska telefonirao predsjednik Kriznog stožera za Baniju Ivan Bobetko, saborski zastupnik HDZ-a, i naredio da opozove zapovijed. Prijetio je da će osobno doći u Zagreb i pukovnika Mesića - doslovce - zadaviti bodljikavom žicom, kao i poubijati sve koji se prezivaju Mesić, da je on šef Kriznog stožera i da se ni jedna odluka u Hrvatskoj ne može donijeti bez njegova znanja!?
Taktički postupak oko izvlačenja dijela postrojbe riješio sam istu večer u sporazumu s novoimenovanim ministrom unutrašnjih poslova Ivanom Veki-ćem, a pukovnik Tomislav

Mesić izvijestio je napismeno o nedopustivu Bobet-kovu ponašanju predsjednika republike. Bez rezultata.
Osim nediscipline, samovolje i miniranja kuća, u lipnju i srpnju događaju se bez moga znanja sulude vojne akcije. Ujutro 26. srpnja odnekud mi telefonira predsjednik Tuđman i traži neka vidim što se događa u Mirkovcima i neka obustavim napad. Najljubaznije što sam mogao priupitao sam ga na kakav napad misli, jer ja nemam pojma ni o kakvoj našoj ofenzivnoj akciji u tom području.
- Dobro, dobro, prekini taj napad! - nervozno je odgovorio i spustio slušalicu. U međuvremenu je akcija ionako prekinuta s užasnim ishodom.
Počeo sam istraživati kakav je to napad bio i tko ga je tako diletantski naredio i vodio, pa sam doznao da je dva dana ranije Vinkovce posjetio predsjednik Tuđman u pratnji Gojka Šuška. Tada mu je Šušak objasnio da mogi vojno osloboditi Mirkovce, selo na ulazu u grad, zapravo predgrađe, s većin skim srpskim stanovništvom, gdje su se bili utvrdili pobunjenici u jačini jedne bojne. Duž ulica iskopali su rovove, na više mjesta postavili mitraljeska gni jezda i protupješačka minska polja, imali su minobacače i općenito bili dobre naoružani od strane JNA. S druge strane, naše snage u tom trenutku nisu bile dovoljno jake ni opremljene za slamanje pobune niti je takva akcija imala vojn rezon. Svejedno, predsjednik je pristao i važnim glasom dodao: »Samo nemojte napadati frontalno!« Napad je počeo pred zoru i završio katastrofom: poginule je 12 mladića iz Županje i Slavonskoga Broda Tada sam shvatio zašto je izbjegavao odgovor na pitanje o naredbodavcu napada i samo nervozno ponavljač neka zapovjedim prekid.

Koji dan poslije tragedije kod mene su došle očajne supruge i majke poginulih, ali sam im mogao reći samo jedno:
- Ja jedino mogu plakati skupa s vama i ništa drugo. O tim događajima znam koliko i vi. Otiđite odmah kod predsjednika Tuđmana, on zna sve i može sve!
Poslušale su me i otišle k njemu. Drugi ili treći dan poslije zlokobne sjednice VDV-a u noći od 30. na 31. srpnja, na kojoj sam podnio ostavku, susreo sam se sa Stjepanom Mesićem i doznao što su nesretnice doživjele:
- Kod Tuđmana su bile žene iz Županje i Slavonskoga Broda. Bilo je mučno! Kad su otišle, Tuđman je bjesnio u svom kabinetu, praskao lijevo i desno, Bilo nas je četvorica ili petorica, Manolić, Domljan, ja, možda još netko. Tebe je optuživao kao provokatora, jer kako si mogao ucviljene žene poslati k njemu. Govorio je: »On nije sudjelovao u toj šlampavoj akciji, ali nisam ni ja. On je morao tim ženama objasniti što se i kako dogodilo, a ne ih slati kod mene«.
Što činiti? Čekati da se neprijatelj oporavi poslije sloma u Sloveniji? Čekati da se garnizoni JNA u Hrvatskoj popune rezervistima iz Srbije? Čekati da nedisciplina, samovolja i djelovanje kriminalnih grupa nestanu sami od sebe? S terena stalno stižu pismeni upiti zašto se ništa ne preduzima, zašto se čeka, kuda sve to vodi...
Procjenjujem da je krajnje vrijeme za akciju. Formalnih i stvarnih povoda ima i previše, jer ekstremisti iz JNA svakoga dana provociraju. No, i sama oružana pobuna Srba s potporom nekih struktura JNA bila je ne samo dovoljan povod nego i krajnje ozbiljno upozorenje Hrvatskoj. Bivša Socijalistička Republika Hrvatska imala bi legitimno, ustavno zajamčeno pravo oružano ukloniti pobunu i one koji je podupiru, a bučno proglašena suverena Republika Hrvatska već godinu dana krotko trpi zlostavljanje i

progon tisuća stanovnika, goleme gospodarske štete, nadmeno izrugivanje svih svojih institucija...
Jasno mi je da zaista moram ići do kraja. Ako predsjednik ne prihvati ni najnužniji dio obrambenoga plana uz savezništvo s onima u BiH koji to hoće, moram učiniti sve da on sam snosi posljedice pasivnosti i vezivanja s polusvijetom koji mu se nametnuo iz inozemstva, da se i ne govori o onome najopasnijem - pristanku na tajne razgovore s Miloševićem i neograničenu povjerenju u Kadijevića.
U mojem uredu ostala je još daktilografkinja Evica Kovač, supruga pukovnika Josipa Kovača. Tu je još i moja prepolovljena pratnja: izuzetni Tomo Golem i njegovi Mato Varga, Siniša Banak, Mladen Kovač, Dražen Petrović... U operativnoj dvorani još radi pukovnik Tomislav Mesić s nekoliko oficira i nešto tehničkog osoblja; negdje na terenu je pukovnik Drago Francišković. Bio sam tužan, bijesan i beskrajno umoran od bezbroja pitanja bez odgovora. Najviše me mučila osobna nemoć i pitao sam se moram li i dalje trpjeti tu razornu neizvjesnost.
Otišao sam u spavaonicu i zatvorio oči, ali san nije dolazio. Tuširao sam se, popio kavu i već u 6 sati bio u uredu, nad dokumentima za izlaganje. Oko 11 sati javlja se Hrvoje Šarinić
- Kao što znate, za danas u 18,30 sazvana je sjednica VDV-a i želio bih vas upozoriti da vaše izlaganje ne treba biti duže od 15 minuta.
- Pa dobro, zar je moguće da u ovoj državi nitko nema više od 15 minuta vremena da sa mnom razmotri goruća pitanja obrane zemlje?! - prasnuo sam. -1 tko vam je uopće dao pravo da mi određujete koliko ću izlagati?
- Nisam ja izmislio tih 15 minuta nego mi je predsjednik osobno naložio da vam prenesem da ne prekoračujete predviđeno vrijeme od 15 minuta.
Sada sam bio nacistu da se ipak događa nešto strašno, da je predsjednik konačno otvoreno krenuo i na mene. Prisjetio sam se kako je na sastanku užega dijela vodstva potkraj ožujka ministar Boljkovac, misleći na navalu mutnih tipova iz inozemstva, otvoreno kazao:
- Predsjedniče, ovi će nam pucati u leđa! Nekima od tih koji dolaze iz inozemstva treba dati čast, ali ne i vlast.
Ništa mu nije odgovorio, ali im je u međuvremenu očito dao i čast i vlast.
Kad sam sve zbrojio i složio, odjednom je nestalo tuge, umora i zdvojnosti. Znao sam što moram učiniti i osjetio duboko olakšanje. Napisao sam podsjetnik za skraćeno izlaganje i Evica ga je prepisala do 15 sati. Nisam bio zadovoljan, ali je barem sve bilo postavljeno u krajnje jasnu obliku. Nema obrazlaganja, nedostaju mnogi dijelovi, ali što je - tu je, makar predsjednik očito ne želi ni toliko.

7. Prvi dio sjednice

U 18,15 sati 30. srpnja došao sam u veliki salon pokraj ureda predsjednika u Banskim dvorima i sjeo na svoje uobičajeno mjesto, sučelice predsjedniku.
Primjećujem da su donesene stolice i za drugi red, iza onih oko stola. Potom ulaze neki ljudi koje prvi put vidim, stižu i ministri, neki u duplikatu - oni

za koje se već zna da su na odlasku i oni koji dolaze na njihovo mjesto. Tu su i brojni predsjednikovi savjetnici, pomoćnici, pobočnici i vrag bi ga znao kako se sve ne zovu i

što im je posao. Sve u svemu, raznorodna skupina dvaput brojnija od ionako velikoga VDV-a, možda i pedesetak ljudi.
No, mene više ništa ne može zasmetati, pa ih sa zanimanjem gledam. Čak mi je zabavno kada shvaćam da prisustvujem valjda jedinstvenu primjeru na svijetu da se takva tema razmatra i u prisutnosti ravnatelja državne novinske agencije HINA.
Nasuprot meni sjeli su predsjednik vlade Manolić i Stjepan Mesić, koji je mjesec dana ranije pod pritiskom izaslanstva Europske zajednice postao predsjednik Predsjedništva SFRJ, pošto je srpska četvorka mjesec i pol opstruirala redovnu smjenu na čelu toga tijela. Tako je on ujedno vrhovni zapovjednik OS SFRJ, dakle vojske koju ja želim razoružati. Između njih jedna je posebna stolica. Konačno, u manirima apsolutnoga vođe, ulazi predsjednik Tuđman. Svi us-tajemo i u mrtvoj tišini čuju se samo njegovi koraci. Neki smrtno ozbiljan tip pridrži mu stolicu, pa stane iza njega ruku na leđima. U uhu mu završava neka žica, što prvi put vidim u ovom ambijentu.

Predsjednik otvara svoju bilježnicu i namješta pero za pisanje, pa kroz naočale jastrebovim pogledom prostrijeli sve, lijevo pa desno, i zagleda se u bilježnicu. Očito je na djelu već uigrani ritual zastrašivanja prisutnih prije nego što će progovoriti; možda je to i način da prikrije vlastiti strah, dijelom zacijelo i način da stvori dojam sveznajućega i strogoga vladara. U svakom slučaju, smrtna tišina pokazivala je da ga se većina plaši. Osobno nikad nisam imao tremu pred autoritetima; pred stvarnima sam osjećao neku posebnost trenutka, ali ne i tremu, a pred onima koji su sami sebi pripisivali nadnaravnost nisam osjećao ništa. Ovaj put bio sam slobodan od svega, pribran i nacistu sa samim sobom. Izuzimajući Jagarovu izdaju, ništa u tijeku 1990. i 1991. nije me iznenadilo i sve su se moje procjene potvrdile.
A onda je predsjednik konačno progovorio, s vidljivom namjerom da bude ležeran:
- Otvaram proširenu sjednicu Vrhovnoga državnog vijeća. Imamo samo jednu točku dnevnog reda: prijedlozi generala Spegelja. Izvoli!
Bez uvoda i isprika, počeo sam izlaganje.14 Povremeno bih pogledao u predsjednikovo lice i vidio da ima stisnuta usta i ukočen pogled. Mislim da se u toku cijeloga izlaganja nije pokrenuo ni jedan njegov prst. Kao da se ukočio!
Nakon mojega završnoga Hvala! i neznatne stanke progovorio je opet predsjednik:
- O ovom pitanju neće biti rasprave. Govorit ću samo ja.
14 V. u teze tog izlaganja ovdje na str. 373-381. U tijeku izlaganja vjerojatno sam donekle odstupao u redoslijedu, opsegu, možda i sadržaju, ali i dalje ih držim posve mjerodavnima i vjerodostojnima. U rekonstrukciji kasnije rasprave pomogao mi je Stjepan Mesić, te još neki sudionici. Usp. također uz ovu temu kartu br. 11 (Plan napada na Hrvatsku poslije povlačenja JNA iz Slovenije; VII/1991).

Otvorio sam bilježnicu i počeo pisati nekom vlastitom stenografijom koju, ako zapis ne prepišem za koji sat, više nitko ne može pročitati, pa ni ja. Bilješke sam pravio desetak, petnaestak minuta i odustao, shvativši da postaje besmisleno bilo što zapisivati. Predsjednik se ponavljao, čak cijele rečenice, čas prelazio na neke opće teme o globalnoj politici, čas se vraćao na izravne osobne napade, pa i uvrede na moj račun...
Bila je to najburnija noć i sjednica u mom životu! Trajala je punih deset sati. Te sam noći, među ostalim, u dijalogu s predsjednikom prešao na ti, odnosno vratio se na način oslovljavanja kojim sam mu se obraćao i ranije, sve dok mu se nakon izbora za

predsjednika u Saboru prema Ustavu od 22. prosinca 1990. godine nisu svi počeli obraćati s vi, pa sam i ja tako postupio.
Predsjednik je krenuo grubo i ljutito:
- Slušao sam ove navodne prijedloge plana obrane i ranije, i 1990. godine. Ocijenio sam ih kao provokacije!
- Nikad, ni jednom moji prijedlozi nisu tako ocijenjeni! - prihvatio sam oštar ton.
- Želiš na nas navući JNA, koju mnogi ocjenjuju kao treću ili četvrtu vojnu silu u Europi! Ona nas može pregaziti, uništiti. Gdje tu ima razuma? General Špegelj je general rata. Nama rat ne treba. Razumom ćemo doći do rješenja bez rata!
- Nije JNA ni tristatridesettreća vojna sila u Europi! - podviknuo sam. -Ona se, budući da je višenacionalna, sama urušava. Osim toga, ja ne tražim rat nego odgovor na agresiju!
Predsjednik Tuđman nije se protivio mojim upadicama nego bi strpljivo pričekao da završim rečenicu, što je bila novost u njegovu ponašanju. Štoviše, cijele noći ostat će kao ukočen u svojoj stolici, stalno nešto zapisivati i - što se nikad prije ni, koliko znam, kasnije nije dogodilo - nikoga neće prekidati u izlaganju.
- Kako ti to misliš napasti vojarne? Kako bi se u tom slučaju ponašale druge republike? Kako bi reagirale velike sile? To bi sve bile otežavajuće okolnosti. To je sulud prijedlog! Ovo što Špegelj predlaže vrlo je opasno, on ima sulude ambicije! To je avantura s nesagledivim posljedicama! Što ovaj plan znači? Prekid političkih pregovora! A tko smije prekinuti političke pregovore? Ja sam, vidite, uvjeren da Kadijević neće napasti Hrvatsku. Nisam naivan, ali sam u to uvjeren, jer imam jamstva! Imam jamstva!!! A kako ti to misliš napasti vojarne JNA i nekakva skladišta? Gdje su ta skladišta, o čemu ti pričaš?
- Ne radi se o napadu nego o obrani - upadam ja.
Ta je primjedba, čini se, bila kap koja je prelila čašu. Otad je sve češće ponavljao cijele rečenice.
- Što ti zapravo hoćeš? Što ti zapravo hoćeš? Znaš li ti koliko je JNA jaka? Mnogi je u svijetu vide kao treću vojnu silu u Europi. Ima tisuće tenkova, nekoliko tisuća topova i 330 borbenih zrakoplova!

- Točno znam - javio sam se - koliko je JNA jaka i koliko je slaba! Bez vojske, to je gola bespomoćna tehnika. Nitko me ne treba ništa učiti o JNA! Uostalom, u tri navrata sam pred užim kolegijem temeljito analizirao JNA. Nitko tada nije imao primjedbe, ne može ih imati ni sada; sad su čak potvrđene moje procjene!
Opet nije reagirao iako sam mu izravno protuslovio. Čini mi se da je svaki put kada bih ja nešto govorio on spremao nastavak svoga izlaganja, uopće me ne slušajući. Točno je znao kako će sve završiti, ali nije mu bilo svejedno kako će to primiri sudionici sjednice. Pričekao je da završim, pa nastavio:
- Takozvani rat u Sloveniji bio je praktički dogovoren između Armije i Slovenaca, uz suglasnost Srbije, pa i velikih sila! To je sve dogovoreno, a ja nisam dozvolio da upadnemo u zamku. Nisam ti dozvolio tvoj plan, izbjegli smo katastrofu!
- Ne vjerujem u to, imam argumente za suprotnu tvrdnju!
Ta ga je upadica razbjesnila. Bilo je očito da se sve teže kontrolira, ali me ni dalje ni na koji način nije upozoravao neka ga ne prekidam.
- Ti to izmišljaš, ti pretpostavljaš, a mi politiku ne možemo voditi na pretpostavkama. Odvijaju se razgovori i blizu smo stanovitim rješenjima. Sto ti buncaš? Ovo ugrožava

našu opstojnost. Oni nas mogu pregaziti, uništiti!!! Pretpostavke su jedno, a realnost drugo!
U tom trenutku netko je iz prepune dvorane dobacio:
- Nije pretpostavka, oni nas napadaju!
Tada se izravno okomio na moju ličnost, kao da sam ja to dobacio.
- Pratim ja tebe već dulje vrijeme i suviše dugo te upozoravam! Morao sam te zaustaviti mnogo ranije! Poslednji put ti kažem: Nikoga više neću u-pozoravati, a ponajmanje tebe! Skidat ću bez upozorenja. Ja imam plan, a ne ti! Jesi li ti svjestan da bi naši gradovi, ako bismo se ravnali po tvom planu, bili razoreni. Možda bismo imali i 30 ili 130 tisuća mrtvih, a ne, kako ti jamčiš, najviše tri tisuće!
Iako sam u svojim planovima i procjenama redovito uzimao u obzir mogući broj žrtava, u izlaganju na tom sastanku taj sam podatak bio namjerno preskočio, što znači da je spomenutu brojku predsjednik pamtio od lipnja. Tada sam, naime, bio egzaktno dokazao da ne smije biti više od 2.300 poginulih u svim akcijama, čemu sam radi sigurnosti dodao 700 i brojku zaključio na 3.000. Ni jedan brojčani podatak nije izveden napamet nego je izračunat po klasičnim ratnim modelima i općepriznatoj metodologiji. Budemo li se iole držali plana, poginulih nije moglo biti više od toga broja, a moglo se dogoditi da ih uopće ne bude.
- Ti si general rata, a nama rat ne treba. Ti želiš da nas pregaze, da nas unište... Sto mi možemo s deset tisuća naoružanih ljudi?
- Nije deset nego 70 tisuća plus policija!

- Imam ja i drugih podataka o tebi? Tri tisuće mrtvih? Što je tebi? Tko smije imati tri tisuće mrtvih, 40.000 izbjeglica? Znaš li ti o čemu uopće govoriš?!
- Itekako znam! Već sada imamo oko 300 poginulih i oko 30.000 izbjeglih i prognanih, a ako se nastavi ovakav trend, za mjesec dana bit će više tisuća mrtvih i više od 50.000 izbjeglih. Čini se da ovdje neki drugi ne znaju o čemu govore!
- Tko stoji iza tebe? To ćemo otkriti! To nisu čista posla, sve je to vrlo sumnjivo... Kojim i kakvim ljudima si se ogradio u Ministarstvu, a poslije u ZNG? Tko su ti oficiri?
- Ne treba otkrivati tko stoji iza mene. Uskoro će se vidjeti! I nitko me ne okružuje, jer su svi već brutalno otjerani!
Najednom obrat: više mi se ne obraća nego po svaku cijenu nastoji izbjeći dijalog, makar i ovakav kao dosad, sve više nalik svađi. Moje upadice ozbiljno su mu smetale i počeo se gubiti. Sve češće mu je trebalo predaha; nestajalo mu je teksta. Odvratio je pogled od mene i obratio se publici za koju je vjerovao da će mu aplaudirati. No, kao da se i njima bojao govoriti o pravoj temi sastanka, pa je ušao u sasvim općenita pitanja.
- Mi moramo pregovarati i dogovarati se. Tko to ne prihvaća, mora odstupiti! Tko podržava rat, mora odstupiti! Tko ne podržava državnu politiku, mora biti udaljen! Tražim jedinstvo u vođenju politike i tu neće biti popuštanja! Čujem i otamo neke primjedbe... Rekao sam da ću govoriti samo ja i nitko više!
Upozorenje je bilo upućeno nekome u dvorani, ali nisam zapazio kome.
- Koliko i kako u svemu u ovoj krizi sudjeluje Amerika? Ona gleda svoj interes, a njen interes je Jugoslavija. Zemlje Zapadne Europe su podijeljene, suprotstavljene, nikad se ne zna što će koja zastupati. Genscher je liberal na odlasku. Dobro, Nijemci bi nas podržali, ali gdje je tu jamstvo? Susjedne zemlje postavljaju tenkovske prepreke na graničnim prijelazima. Nije jasno kako bi se ponašali Albanci, Bošnjaci, Makedonci... Možda bi po

zapovijedi pucali u nas? U ovom prijedlogu spominje se Bosna i Hercegovina. Pa molim vas, što ona znači?! Ona je unutar sebe stoljećima suprotstavljena. Tu nema lijeka! Nikad se ne zna kako bi postupila Vojvodina. Baranja nikad nije bila u sastavu Hrvatske!
- Ali sada jest, i to već pedeset godina, a Vojvodina nikad nije bila u Srbiji! - nisam mogao izdržati da mu ne upadnem u riječ. Odšutio je i nastavio:
- Moramo razumno sami određivati svoju politiku. Ključ razrješenja krize na tlu Jugoslavije je na relaciji Srbija - Hrvatska. Ima i drugih faktora, ali ovi su presudni.
Nakratko se ipak još osvrnuo na mene i ponovio gotovo doslovce jednu svoju opasku iz travnja. Tada je, kada se razgovaralo o stvaranju Narodne garde, rekao, a sada ponovio:
- Što ti hoćeš? Zar želiš da i ja budem optužen kao ti u virovitičkom slučaju?

Sada svi primjećuju da se ponavlja: da je JNA treća sila u Europi, da bi nas pregazila, da bismo bili uništeni, da nam nitko neće pomoći, jer svi žele Jugoslaviju, da jedino politikom možemo nešto izvući, što i činimo, da moramo imati partnera ovdje, a ne negdje drugdje, i da je sva sreća što se nismo upleli sa Slovenijom, pa sada imamo manevarskoga prostora, a imamo i jamstva da nećemo biti napadnuti...
Nisam više pratio što govori niti sam za to mario. Znao sam samo to da više nema povlačenja i da je razlaz definitivan! Ostalo mi je jedino nejasnim zašto nije i sebi i drugima skratio muke tako što će jednostavno odbaciti plan i kazati mi da napustim sjednicu. O uzimanju naoružanja iz vojnih skladišta, mobilizaciji hrvatske vojske, predloženim ustrojima, taktici i strategiji uopće nije govorio, očito svjestan da bi morao dati protuargumente, a njih nije imao.
Prema nepovezanim rečenicama i ponavljanjima, pa i prema tome što je tolerirao upadice, moglo bi se zaključiti da nije bio sasvim siguran kako će prisutni primiti njegove stavove. Bili su to, naime, dani kada je u stranci imao velikih problema, jer su neodgovornim odnosom prema obrani bili duboko nezadovoljni i mnogi pripadnici njena vrha i saborski zastupnici, predvođeni Vladimirom Seksom i još nekim jastrebovima. U Saboru je kuhalo, o čemu ja u tom trenutku nisam ništa znao.
Završio je riječima:
- Trideset minuta odmora, zatim nastavljamo!
Opet nešto novo. Bio je jasno rekao da će samo on govoriti i bilo je očito da je završio, a ipak najavljuje nastavak.

8. Istup Stjepana Mesića

Nismo se počeli ni ustajati sa stolica, a Stjepan Mesić javio se dosta glasno da bi prije odmora htio nešto kazati. Predsjednik je nekoliko puta pitao »može li to poslije odmora«, ah je Mesić bio uporan, pa mu je nevoljko odobrio da odmah govori. Pomislio sam da će i on krenuti na mene, pa za njim i ostali. No, na moje golemo iznenađenje, ali i na iznenađenje svih, što se osjetilo po žamoru u dvorani, Mesić je odmah rekao:
- Ja se slažem s onim što je general Špegelj govorio i predlagao!
Koliko sam tada znao, bilo je to prvi put da se Mesić tako izravno nije složio s Tuđmanom. Sada znam da se s njim sporio i 27. prosinca 1990. prilikom rasprave o prvom cjelovitom planu obrane RH, pa u vezi s odlaskom na razgovore u Karađorđevo, kao i zbog toga jer je predsjednik stalno inzistirao da Mesić neprekidno bude u Beogradu i služi mu kao veza s Miloševićem i Kadije-vićem. Neovisno o meni, te je noći i Mesić bio odlučio tim neslaganjima dati javni oblik i staviti ih na prosudbu mnoštva ljudi.

Rekao je da će govoriti vrlo kratko, što bi on obično i poštovao, no ovaj je put govorio pola sata i pritom se, za razliku od predsjednika, ni jednom nije ponovio:
- Ja sam u Beogradu već godinu dana, pratim izbliza, na licu mjesta, što se događa i priprema. Mi ovdje pričamo priče, vjerujemo u pregovore i obećanja, a oni traže i koriste to za dobivanje na vremenu, jer još nisu spremni za obračun s Hrvatskom, nisu spremni na oružanu akciju, posebno zato što su im u slučaju Slovenije poremećeni računi. Svi okrivljuju Kadijevića, a on njih, jer mu, kaže Kadijević, nisu htjeli pomoći. Tu situaciju i Kadijevićeve nevolje vrlo vješto koristi Milošević i već je vidljivo kako grabi utjecaj na vojsku. Oni spremaju rat protiv Hrvatske, a zatim će se obračunati i s Bosnom, i to nikakvi pregovori neće moći spriječiti! Jedina je naša šansa oružana sposobnost suprotstavljanja.
- A kako da budemo spremni? Oružano! Samo tako moramo biti spremni, jer nitko u ovo vrijeme ne respektira govorancije. Priče koje u Beogradu kruže o ovakvom ili onakvom držanju i djelovanju velikih sila prema Jugoslaviji također su u funkciji dobivanja na vremenu. Kada im odgovara za interese velikosrpske politike, prihvaćaju prijedloge velikih sila i propagiraju ih, a kada im ne odgovara, naprosto ih ignoriraju ili protestiraju.
- Ja inzistiram da se osvoje skladišta oružja, da se izvrši mobilizacija i da se tim oružjem i mobilizacijom proširi i osposobi naša vojska! Samo tako imat ćemo neke šanse u pregovaranju i dogovaranju. Ja sam formalno vrhovni zapovjednik Oružanih snaga SFRJ, na što se oni smiju i zbijaju šale. Kadijević s ironijom odmahuje rukom kada mu želim nešto reći, a kamoli da mu zapovijedam. Kažu: »Vidi Stipicu, vrhovnoga komandanta! Pazite, ljudi, može Stipica narediti da nas Armija hapsi!« Toliko pucaju od smijeha da bi se moglo reći kako su to već atentati na mene.
- Beogradsko-armijski vrh spreman je da oružjem postigne svoje ciljeve. Oni i pobunjenike ovdje u Hrvatskoj podržavaju i naoružavaju i štite od naše policije, a svrha toga je da se i pobuna iskoristi za agresiju.
- Trebalo bi zato u užem krugu razmotriti prijedlog i plan generala Spegelja po dijelovima. Ne može se tek tako cijeli plan odbiti, jer što nam onda ostaje? Ako u planu ima nešto što treba popraviti, ili posve izostaviti, ili dopuniti, onda se to mora učiniti u stručnoj grupi, a i poslije toga ionako o svemu odlučuje politika - predsjednik, Sabor, vlada.
- Štampa u Hrvatskoj piše kako tamo neki ekstremisti, marginalci u Beogradu govore o Velikoj Srbiji, ili novoj Jugoslaviji, čija će zapadna granica biti na liniji Virovitica - Karlovac - Gospić - Karlobag. No, ne radi se o marginalci-ma nego o službenoj politici Slobodana Miloševića i polovice Predsjedništva SFRJ s Borisavom Jovićem na čelu.
- Što znači parola svi Srbi u jednoj državi, što znači referendum Srba u Hrvatskoj o tome u kojoj državi žele živjeti? General Kadijević u svim nastupima i govor generala Adžića u Vojnoj akademiji izravno upozoravaju. Gotovo se otvoreno traži da svi oficiri nesrpskih nacionalnosti napuste JNA. Armijski vrh zagovara tvrdu unitarnu Jugoslaviju po svaku cijenu. Procjenjuju da su dovoljno jaki da to ostvare, jedino što to nisu mogli u nacionalno homogenoj Republici Sloveniji; tako se pravdaju.
- Dakle, plan generala Spegelja treba razmotriti i opredijeliti se kako jačati vojnu snagu Hrvatske, a plan bi se realizirao kada se steknu potrebni uvjeti ili kada budemo ocijenili da je trenutak da se više ne smije čekati. Za nas bi bilo pogubno da u nametnuti oružani sukob uđemo nespremni. Moramo biti čvrsto organizirani, sa snažnim i beskompromisnim zapovijedanjem vojnih profesionalaca. Hrvatska kao država mora se

za taj slučaj pripremiti u svim sektorima. Za te mjere imamo oslonca u saveznom ustavu iz 1974. godine, u našem ustavu, u zakonima o obrani i SFRJ i Republike Hrvatske.
- Tih prava moramo se držati. Možemo žmiriti koliko nas je volja, ali to nam neće pomoći da se obranimo!
Mesić je efektno završio, a ja živnuo. On je bio na mjestu odakle je mogao vidjeti i ocijeniti kako se priprema agresija na Hrvatsku. Kada bi u Zagrebu izvještavao o tome, predsjednik ga nije htio slušati nego je uvijek nervozno tražio da se odmah vrati u Beograd. I osobno sam bio prisutan jednom takvom duelu. Tuđman je govorio da moramo neprekidno biti u Beogradu, jer je »ključ svega na relaciji Srbija - Hrvatska«, na što mu je Mesić odgovorio da je »zasad ključ svega Beograd, a Zagreb i Hrvatska su predmet«.
Površnom promatraču moglo bi se učiniti da su moj prijedlog plana obrane i Mesićev istup bili na liniji stavova HDZ-ovih jastrebova. Međutim, razlike su bile velike. HDZ-ovi jastrebovi ili radikali zastupali su nešto što bi se moglo nazvati modelom novoga »velebitskog ustanka«, sitne provokacije, stranačku vojsku... Iz toga sam kruga, doduše, imao podršku, ali i oni i ja dobro smo znali da su nam ciljevi ipak različiti, a k tome su se oni, svaki put kada bi procijenili da netko drugi može poraziti Tuđmana, ipak odlučivali za nj. Željeli su njegovu smjenu, ali pod uvjetom da ga zamijeni netko iz njihova kruga.

Ja sam zagovarao općenarodnu obranu s poštovanjem svih ratnih konvencija, vojsku i obranu u preciznu i čvrsto organiziranu sustavu (a ne stranačku vojsku), profesionalni zapovjedni kadar, prelazak cijele države na ratni kolosijek i uklanjanje oružane pobune (a ne uklanjanje Srba). Moji suradnici i ja htjeli smo postići ravnotežu oružanih snaga koja će rat spriječiti ili ga barem učiniti sukobom dviju regularnih vojski, sa što manjim stradanjima civilnog stanovništva.
Utoliko je, kako sam odmah zaključio, Mesićev istup imao i značenje objave njegove osobne odgovornosti u toj krajnje opasnoj situaciji. Već sam spomenuo kako mu je predsjednik Tuđman prigovarao što nije stalno u Beogradu, a uskoro će ga i izravno optužiti da smo iznenađeni agresijom zato što on nije bio na svome mjestu, u Predsjedništvu u Beogradu. Mesić je očito slutio takav razvoj, pa je njegov govor bio konkretno upozorenje predsjedniku Tuđmanu da se nitko poslije neće moći opravdavati na račun drugoga ili izvlačiti na nedostatak informacija. Zaista, nikakva iznenađenja nije smjelo biti, jer je sve bilo lako predvidivo i sve se znalo. Jedino što nismo dokraja poznavali bila je predsjednikova tajna politika.

On je pak bez riječi saslušao Mesića, pa mrtav-hladan dao 30 minuta odmora.
Neki su otišli u predsjednikov ured, a glavnina nas ostala je na hodniku; oni koji nisu bih članovi VDV-a okupili su se u jednome dijelu hodnika, a mi članovi u drugome. Za mene je bilo bitno što nisam imao osjećaj da me poslije predsjednikove tirade ljudi izbjegavaju, pogotovo što me atmosfera na početku bila zaista podsjetila na nekadašnje sjednice politbiroa i centralnih komiteta na kojima bi partijski vođa nekoga napao, pa bi dotičnome istoga trenutka svi okrenuli leda i bez suđenja ga učinili žigosanim osuđenikom. Novi ministar unutrašnjih poslova Ivan Vekić, inače pripadnik radikalne struje u HDZ-u, i još neki izrazili su čuđenje što postoji tako izravan sukob o tako bitnoj stvari i što se o svemu ne raspravlja kvalificirano.

9. Drugi dio sjednice

U nastavku, pošto je odmor potrajao petnaestak minuta duže od najavljenoga, predsjednik je upitao tko želi govoriti te tako i eksplicite odstupio od više puta ponovljena stava da neće biti rasprave.

Javio se ministar Vekić, koji je očito bio u nedoumici kako da se opredijeli, pa je bilo teško shvatiti što zapravo želi kazati:

- Nešto se mora učiniti. Je li to ovaj plan, prijedlog, ili nešto drugo, nisam siguran. Rat protiv nas već je počeo. Ne znam što bi još trebalo, pa da konstatiramo da se radi o agresiji. Ipak, ne mogu se opredijeliti, mnogo toga nedostaje za opredjeljivanje, ali je činjenica da u državi imamo oružanu pobunu. To je svojevrsni napad na Hrvatsku. Za sada nisam siguran kako se opredijeliti...

Ako i nisam točno zapamtio svaku njegovu riječ, sjećam se da je govorio u tome smislu i da se u glavnini izlaganja postavljao na takav način, dakle u osnovi za organiziranu obranu. Sa svoje strane rekao sam samo da je VDV savjetodavni organ predsjednika i da u tom kontekstu »opredjeljivanje« znači davanje savjeta, a ne glasovanje.

Onda se javio novi ministar vanjskih poslova Zvonimir Separović i rekao da prvi put sudjeluje u raspravama takve vrste.

- Stvari koje se raspravljaju od velike su važnosti. To je za mene toliko novo, neuobičajeno, tako da sam uzbuđen. Ne poznajem materiju, to je nešto za mene iznenađujuće, posve novo, i ne bih mogao zauzeti nikakav stav.

Odlično, pomislio sam, najbolje je ne imati stav, osobito ako se ne poznaje materija.

- Odluku će donijeti predsjednik Tuđman, on je prema Ustavu vrhovni zapovjednik oružanih snaga! - kazao sam vrlo glasno, pridigavši se iz stolice, sve u uvjerenju da će predsjednik shvatiti kako ciljam na njegovu najveću odgovornost. No, šutio je.

Franjo Gregurić, još potpredsjednik vlade, no koji će za dan, dva postati predsjednik vlade demokratskog jedinstva, počeo je dosta glasno, pa sve slabije i tiše, tako da sam ga na kraju jedva čuo, ali ono što sam čuo bilo je najbliže Mesićevu izlaganju. Dodao je da nismo baš tako slabi, jer je 70.000 motiviranih i naoružanih ljudi velika snaga. S druge strane, ne znamo kako bi se ponašala JNA ni koja je njena snaga, ne zna se ni kako bi se ponašali mladi Albanci, kojih je 30% u JNA na našem teritoriju.

Ukupno gledano, Gregurić nije ništa savjetovao, ali je imao stanovito pozitivno mišljenje o prijedlogu. Zato moja replika nije bila toliko odgovor njemu koliko nastojanje da komentiram jedno važno pitanje.

- Mi JNA odavna vrlo dobro poznajemo, kako sam maločas i govorio, a sada imamo i iskustvo iz Slovenije. Ondje se raspala, urušila, nešto zbog oružanog otpora Slovenaca, ali ipak najviše zbog svoga višenacionalnoga sastava i različitih republičkih interesa, koji su se neizbježno u nju preslikali, kao i gotovo stoljetnoga sukoba nesrpskih naroda s velikosrpskom politikom. U Sloveniji ni jedan Albanac, da Hrvate i ne spominjem, nije ostao u JNA niti je izvršavao zapovijedi srpskih oficira; mnogi su se priključili vojsci Slovenije. Nikako ne mogu dokučiti otkud nekima, pa i predsjedniku Tuđmanu uvjerenje da bi Albanci poslušali oficire Srbe i pucali po zapovijedi kad se zna da svako dijete na Kosovu zna da Milošević i uopće velikosrbi Albance drže robovima.

Svi ostali koji su se javili ostali su u krugu dotadašnjih ocjena, prijedloga i stavova iako je u odnosu na Mesićev istup sve bilo blijedo i bijedno. Ipak, bilo mi je vrlo važno što

nitko nije izričito podržao Tuđmana. To i danas držim znakovitim iako ne znam je li uzrok u posvemašnjoj nesigurnosti prisutnih s obzirom na prilike u kojima smo bili ili u njihovu strahu od izjašnjavanja. Mene to nije ohrabrivalo u smislu da moji predloži imaju šansu, jer sam znao tko i kako stvarno odlučuje, ali me jest veselilo.
Iznenadno se netko, više ne znam tko, javio pitanjem kako će reagirati svijet ako razoružamo JNA na našem teritoriju. Nitko nije odgovarao izuzmemo li da je zapravo odgovor nekoliko puta već bio dao predsjednik Tuđman. Kako nisam htio da se na pitanje odšuti, odgovorio sam protupitanjem:
- A kako je taj veliki svijet reagirao kada je Adžić protuustavno i protuzakonito razoružao Teritorijalnu obranu Hrvatske? Ništa! Baš nikako taj veliki svijet nije reagirao! Sada, nakon više od godinu dana, pišu i govore da je ta akcija bila protuustavna. Pravdaju se da su mislili kako se na taj način sprečava unutrašnji oružani sukob. Baš mudro!
Drugi su sa strahopoštovanjem govorili da je predsjednik, ako ima neke spoznaje koje mi nemamo, sigurno u pravu! Došlo mi je da se smijem od muke: Dakle, ja i ne moram znati kakav plan ima predsjednik, ali znam da je on u pravu, jer možda zna nešto što ja ne znam, samo što mi to ne želi kazati!? Većina se ipak složila s ocjenom da se agresija priprema, da je i pobuna zapravo agresija i dio agresije, te da trebamo biti osposobljeniji za obranu.

Posljednji je, već u zoru, govorio predsjednik vlade Manolić, vrlo blago i tiho, kao da je htio sve primiriti i ukloniti sve tjeskobe. Sadržaj njegova istupa teško je rekonstruirati. Pamtim više smisao, ukupnost, nego rečenice:
- Sve moramo brižljivo izvagati, ne smijemo načiniti pogrešan korak, ali ne smijemo ni ostati pasivni u iščekivanju što će se dogoditi. Pobunjenici i JNA djeluju sinkronizirano. Ipak, može se postaviti pitanje nije li ovo što je general Špegelj predložio riskantno, nije li to odveć ishitreno...
- Kako ishitreno? - upao sam mu u riječ. - Pa radimo na tome od 27. prosinca 1990. godine! Nećemo valjda već noćas u akciju! Onih kriminalnih akcija bilo je i previše, ali ja ne mislim na takve akcije nego želim da se ponašamo pažljivo, da ne srljamo. No, tko je taj koji će i kada donijeti rješenje da akcija više nije ishitrena?
I tim završnim pitanjem smjerao sam na predsjednika i htio ga potaknuti da konkretno reagira, ali bez odjeka. Ni Manolić se nije uzbuđivao što sam ga prekinuo. Ponašao se tako da sam dobio dojam da me želi smiriti, da mi želi reći da je moj napor uzaludan, da je bolje čuvati zdravlje... Govorio je dosta dugo i formalno dao predsjedniku Tuđmanu za pravo, ali pritom nije mene optuživao niti osporavao moje tvrdnje.

10. Razlaz i ostavka

Kada je Manolić završio, zatražio sam riječ. Predsjednik je svisoka i s dosadom kazao:
- Hajde, samo kratko!
- Prvi plan obrane predložio sam 27. prosinca 1990. godine. Šest sati smo ga temeljito razmatrali. Tada su neki govorili da ne smijemo raditi ishitreno. Ta se riječ ponavlja, evo, već sedam mjeseci a da nitko nije točno objasnio što to znači i koji je sadržaj te ishitrenosti, tko i kada će donijeti odluku da više ne postoji ishitrenost. Tada je plan obrane, koji ima svaka država, koji je imala i SR Hrvatska i sve jugoslavenske republike, odbijen. Nije odbijen zato što nije valjao. Naprotiv, bio je izvrstan, vrlo stručno urađen, i imao je trajnu vrijednost. Oni koji kažu da je po njemu trebalo odmah napasti JNA

smišljeno lažu. Odbijen je decidiranim i vrlo jasnim riječima: »Ovakav, ili bilo kakav, plan obrane Republike Hrvatske ne dolazi u obzir!«
- Isto se dogodilo s lipanjskim planom. Tada smo sve trebali raditi zajedno sa Slovenijom, ali je rečeno da je taj rat dogovoren i da se mi u nj nećemo miješati. Bila je zabranjena bilo kakva djelatnost naših vojnih formacija. Točno je preciziran i razlog takvoj zapovijedi: »Ne smijemo ničim dovesti u pitanje naše pregovore i dogovore; ključ rješenja krize u Jugoslaviji je na relaciji Srbija -Hrvatska!«
- Ostali smo pasivni i Slovenija je otišla, a mi smo ostali i veliko je pitanje što nas još čeka. Mi smo već u ratu, a još nemamo i čak ne želimo imati bilo kakav plan obrane i organiziran sustav obrane. Ne znam što bi to moglo biti toliko tajno da mi ne bi moglo biti poznato, a što bi osporavalo moj prijedlog. Uostalom, živim, gledam, slušam, čitam i razmišljam, pa mi nitko i ne treba priopćavati svoje velike tajne. Ono što je bitno, a to je naša ugroženost, više nikome nije tajna.
- Sto se tiče insinuacija o tome tko stoji iza mene, o tome da su moja nastojanja sumnjiva, da me okružuju sumnjivi ljudi, da hoću rat s JNA - na to uopće ne želim trošiti vrijeme. Zanima me samo ono što je sada bitno. Ovaj prijedlog plana možeš prihvatiti selektivno, možeš ga prihvatiti u cijelosti, a možeš ga u cijelosti i odbaciti, i koliko sam shvatio, to si i učinio. Ali u tom slučaju ja zadržavam mogućnost podnošenja neopozive ostavke!
Tako sam predsjedniku ponudio tri varijante odluke. Bio je to moj očajnički pokušaj da od njega izvučem neki konkretan zaključak, ali - on je šutio. Bilo je pet sati ujutro, vani je već svitalo, kad je naprosto zatvorio svoju knjigu. Digao sam ruku i nešto glasnije izjavio:
- Podnosim neopozivu ostavku na sve svoje funkcije. Pisanu ostavku s obrazloženjem podnijet ću danas.
Ni tada nije izgovorio ni riječ. Ustao je i otišao u svoj ured, a da nitko od prisutnih nije točno znao na čemu smo. Koliko je bilo suditi po općem tonu njegovih istupa, ostalo je na tome da sam ja neodgovoran avanturist kojemu je isključivo do toga da iritira Beograd i cijeli svijet.

Zabrinut, obeshrabren i umoran, i ja sam krenuo u svoj kabinet na Tuškancu. Bilo je pet sati. Još istoga prijepodneva izdiktirao sam Evici Kovač neopozivu ostavku na sve funkcije, a nešto kasnije napisao i obrazloženje. Uvečer su ostavka i obrazloženje predani Uredu predsjednika; njega nije bilo.15
Dok sam diktirao ostavku i pisao obrazloženje, prisjetio sam se mučnih susreta u svom radnom kabinetu kad su me mlade udovice i majke poginulih mladića očajnički molile za objašnjenje nakon suludih akcija na Borovo Selo, Mirkovce, Tenju... One dolaze k meni po logici da sam ja zapovjednik ZNG i drugih vojnih formacija, a akcije mimo mene vodi Sušak po osobnom predsjednikovu odobrenju i moji obavještajni organi mogu mi dojaviti samo već okončane slučajeve. Pitam se nije li sva ta predsjednikova igra sa mnom sračunata na to da za tragedije budem odgovoran ja, da ja primim udarce javnosti, a da za sve dobro priznanja dobiju on i krug oko njega.

15 Ostavka je napisana na službenome memorandumu Zapovjedništva ZNG, datirana 31. srpnja 1991, naslovljena na predsjednika Republike Hrvatske i predsjednika Vrhovnoga državnog vijeća, i u cijelosti glasi: »Podnosim neopozivu ostavku na dužnosti: zapovjednika Zbora narodne garde i člana Vrhovnog državnog vijeća Republike Hrvatske. Predlažem da se u javnom izvješću navedu takvi razlozi koji neće

naškoditi politici vrhovništva Republike Hrvatske ali koji neće oštetiti ni mene osobno. -Zapovjednik ZNG Martin Špegelj, general-pukovnik u mirovini.« - Obrazloženje u cijelost v. na str. 382-383.

IX. Izgnanik i povratnik (kolovoz - rujan 1991)

Dramatični sastanak Vrhovnoga državnog vijeća održan je noću 30/ 31. srpnja, a nekako u isto vrijeme zasjedao je i Sabor, ah je sjednica prekinuta. Najprije je rutinski bio najavljen prekid u trajanju šest sati, zatim je produžen na 24 sata, a naposljetku je trajao puna tri dana. U toj stanci održan je sastanak Glavnog odbora HDZ-a, na kojemu se navodno trebao dogoditi puč protiv Tuđmana u režiji stranačke desnice.

Netko je, međutim, proširio vijest da je bura u HDZ-u povezana sa sjednicom VDV-a, mojom ostavkom i definitivnim razlazom s predsjednikom. No, istina je da je HDZ-ova desnica, osobito ona uvezena iz inozemstva, imala izravnu ulogu u mom uklanjanju i da je na tome već duže radila, pa je možda netko i bez zle namjere povezao ta dva događaja, ali ja za to uistinu nisam znao.

Dva dana čekao sam objavu ostavke i primopredaju dužnosti i o tome me nitko nije obavještavao, osim što je jednom nakratko došao pukovnik Francišković i rekao da se u HDZ-u nešto ozbiljno događa. Kako nisam bio zainteresiran, dalje nije objašnjavao. Može se postaviti pitanje nije li možda sam predsjednik procijenio da je moj prijedlog plana obrane u funkciji pokušaja puča protiv njega. On je trajno bio opsjednut zavjerama, držao je kako cijeli svijet - osim, valjda, Kadijevića, Miloševića i Šuška - sprema neke tajne akcije protiv njega. U svakom slučaju, znakovito je da je u tijeku rasprave zamišljeno šutio na moje oštre prosvjede i stalne upadice, što je inače za nj bilo nezamislivo. Je li bio takav zato što se plašio da se ipak iza brda nešto valja protiv njega? Pospremio sam svoje krpice i dio arhiva koji mi je služio u tekućem radu predao u Stožer ZNG, u službeni arhiv.

Zamolio sam Josipa Manolića kao predsjednika vlade da me primi ili da dođe na Tuškanac, te da odredi moju zamjenu kako bih predao dužnost. Naravno, ni on nije mogao doći dok je trajala sjednica Glavnog odbora HDZ, zbog čega je vjerojatno i moja ostavka stajala negdje na stolu, jer je predsjednik Tuđman nije htio davati u javnost dok ne okonča sukob sa svojim stranačkim jastrebovima. Kada je sjednica završila, Manolić mi je telefonom najavio da dolazi na Tuškanac.

Stigao je za pola sata. Nismo imali Bog zna što za razgovor. Ponovio sam mu da sam podnio neopozivu pismenu ostavku na sve funkcije, da već treći dan očekujem da bude objavljena i da netko treba doći primiti dužnost od mene. Na kraju sam mu rekao da želim raditi nešto drugo, bilo gdje u Hrvatskoj, da sam član Povjerenstva za vojnu industriju, balističar, pa se razumijem u vojnu proizvodnju i mogao bih pomoći.

Odgovorio je kratko:

-Ne!

- Kako da objasnim to ne?

- Tuđman traži tvoj odlazak iz zemlje. Javit će ti se zamjenik ministra obrane, gospodin Sušak, s kojim će se taj problem razmotriti i riješiti. Za načelnika Stožera ZNG doći će pukovnik Imra Agotić, a ubrzo će netko doći kao tvoja zamjena na mjestu zapovjednika.

1. Mutna misija Gojka Šuška

Sutradan, u srijedu, 5. kolovoza 1991, u moj ured na Tuškancu došao je Gojko Sušak, neuobičajeno ozbiljan. Nije bilo mnogo razgovora. Izravno mi je predložio da sa

suprugom otputujem u Kanadu. Sve bolje od boljega! Jedva sam se svladao da ne prasnem. Predložio sam mu, s obzirom na to da je sam spomenuo moju suprugu Stanku, da odemo u moj stan, pa ćemo ondje razgovarati o detaljima. Telefonirao sam supruzi, koja je također inzistirala da dođemo na Srebrnjak, to prije što su se ona i Sušak otprije poznavali. Odlučio sam da razgovor s njime vodi ona, jer sam vlastito mišljenje o odlasku u inozemstvo želio zadržati za sebe radi mogućega slobodnijega manevriranja. Njihov razgovor tekao je otprilike ovako:
- Kažete, Kanada. Pa znate li vi da mi nemamo novca ni da odemo u Ljubljanu, a kamoli u Kanadu? - kazala je supruga.
- Ništa vi ne brinite, mi ćemo sve organizirati. Samo za osobne troškove na putu dajem vam pet tisuća kanadskih dolara. Tamo ćete biti prihvaćeni i sve će vam biti organizirano.
- Slušaj, Gojko, to je tako tanko i sumnjivo objašnjenje! Čini mi se da ćemo biti osuđeni da pred crkvom u maramicu primimo koji dar radi preživljavanja. Pazi kako govoriš o tako ozbiljnim stvarima!
- Vi kao da prijetite? Ja vam govorim da će u Kanadi, u Norvalu, nedaleko od Toronta, biti organiziran vaš smještaj, imat ćete kola i vozača, dat ću vam pet adresa na koje se možete javiti i svi će vam izići u susret. Sutra ću poslati kurira u Beograd da donese vize za vas.
Još je nešto objašnjavao, primjerice kako se novac - valjda tih 5.000 kanadskih dolara - prenosi preko granice vezan oko pojasa. Pustio sam da razgovor teče i nisam se miješao. Želio sam pažljivo slušati i proniknuti o čemu se tu radi. Kanada je u svakom slučaju bila vrlo sumnjivo, a politički krajnje provokativno rješenje. Šušak iz Kanade u Hrvatsku, a Špegelj iz Hrvatske u Kanadu. Baš zgodno! On i moja supruga razmijenili su još dosta oštrih riječi i ostalo je na tome da se donesu vize iz kanadske ambasade u Beogradu.
Sutradan kasno uvečer, 6. kolovoza 1991, Šušak ponovo dolazi u naš stan. Kaže da nije mogao dobiti vize, da se Kanađani izgovaraju, da u sporovima na tlu Jugoslavije ne bi htjeli biti ni na čijoj strani... Uglavnom, viza nema, a onda mi, kao da se toga iznenada sjetio, veli kako bi bilo odlično otputovati u Švedsku. S time se, kaže, suglasio i predsjednik. Odgovorio sam da o svemu moram dobro razmisliti, a on je nastavio, kao da naglas razmišlja:
- Možda je moguća i Belgija... Neka država Latinske Amerike ne bi bila dobra, to je suviše daleko...

Osjećao sam se zaista bijedno i potreseno. Bilo je očito da teško mogu izdržati progon najprije od strane KOS-a, a sada, neosporno, od strane hrvatskih tajnih službi, odnosno pojedinaca u njima odanih Šušku i njegovih uvezenih »specijalaca«. Zaključio sam da ću ipak na neko vrijeme nestati, ali u vlastitoj režiji, u najvećoj tajnosti, pa nek' se misle. Što se tiče samog razgovora sa Šuškom, formalno je sve ostalo otvoreno.
Konačno, na moju intervenciju, 7. kolovoza uli sati na radiju, a onda i na televiziji objavljena je moja neopoziva ostavka, naravno, bez obrazloženja, ali korektno prema njenu tekstu. Istodobno je, nakon kratkoga mandata Šime Dodana, imenovan i novi ministar obrane - Luka Bebić, kao član nove višestranačke vlade demokratskog jedinstva s predsjednikom Franjom Gregurićem.
Za Bebića sam u Dvorani za operativne poslove organizirao upoznavanje sa Zapovjedništvom ZNG i glavnim sadržajima obrambenoga plana koji je predsjednik odbacio. Referirali su svi nosioci sektora i primopredaja je potrajala satima. Luka Bebić

nije krio pozitivno iznenađenje svime što je vidio i čuo. Sustav veza sa svim sastavima ZNG i samostalnim bojnama, obučnim centrima i jedinicama rezervne policije funkcionirao je besprijekorno u posve zaštićenim vezama. Načelnik Operativnog centra pukovnik Tomislav Mesić upoznao ga je sa snagama kojima Zapovjedništvo raspolaže, naoružanjem, protuzrakoplov-nom obranom grada Zagreba... Ministar je pred svima izrazio svoju visoku ocjenu sustava i njegova funkcioniranja, a ja sam ga upozorio kako što hitnije treba doći i zamjena za pukovnika Mesića, jer je i on dao neopozivu ostavku. Potpisali smo zapisnik da sam dužnost zapovjednika ZNG predao 10. kolovoza.
Uskoro je došao i pukovnik Imra Agotić. Sačekao sam ga u uredu na Tuškancu. Razmijenili smo nekoliko rečenica, pa sam ga uputio u Dvoranu za operativne poslove da ondje primi dužnost od pukovnika Mesića. Bilo mi je drago što je Imra prihvatio tu dužnost, jer sam znao za njegove visoke kvalitete.
Sada sam bio posve slobodan!
Prijedlozi da odem u Kanadu, Švedsku ili Belgiju, kao i razmišljanje o latinskoameričkim zemljama, pobudili su u meni sumnju nije li riječ o nečemu mnogo opasnijem od protjerivanja. Skupina povratnika koja je jedino Šuška priznavala kao autoritet, uglavnom iz Kanade te Švedske i još nekih zapadnoeuropskih zemalja, nikome nije bila poznata po nekoj političkoj i uopće javnoj djelatnosti u inozemstvu, nisu pripadali ni pravoj ekonomskoj emigraciji, i bilo je teško doznati gdje su boravili, što su radili i od čega su tolike godine živjeli.

Povrh toga, već sam dosta znao o fizičkom uklanjanju nekih ljudi koji nisu bili po mjeri ekstremista. Načelnik osječke policije Josip Reihl-Kir, a nešto kasnije i Mato Šabić zvani Šaban, zapovjednik obrane osječkoga predgrađa Jug II, bili su me posjetili na Tuškancu i obojica mi otvoreno kazali da im se prijeti, čak naveli imena mogućih inicijatora i izvršitelja. Reihl-Kir mi je rekao da je bio i kod ministra Boljkovca, koji da ga zbog toga namjerava povući u Zagreb.
Nažalost, to nije učinjeno navrijeme i egzekutori su bili brži: ubio ga je 1. srpnja 1991. Antun Gudelj, predsjednik ogranka HDZ-a u Tenji. Ubojstvo se dogodilo na kontrolnoj točci, na koju je Reihl-Kir stigao u automobilu, pred očima skupine policajaca na dužnosti, no ubojica je svejedno nestao u »nepoznatom smjeru« i čak izišao iz zemlje.
U početku 1992. u krajnje sumnjivim okolnostima ubijen je i Šabić koji je, istina, i sam potjecao iz ambijenta s ruba zakona, ali se prilikom organizacije obrane pokazao pouzdanim, disciplniranim i otpornim na pritiske HDZ-ove desnice i njenih lokalnih revolveraša, a kasnije i kao dobar borac s autoritetom na svom sektoru, gdje nije dopuštao pljačku, maltretiranje civila, pijančevanje i strančarenje. Prije smrti još je jednom bio u Zagrebu i u Uredu za zaštitu ustavnog poretka izvijestio o švercu, svakojakim klanovima, »lažnim vojničkim veličinama« i drugim mračnim zbivanjima u Osijeku.
Znao sam i za velik broj različitih, vrlo sumnjivih i nerazjašnjenih ubojstava u inozemstvu - Francuskoj, Švedskoj, Njemačkoj, Belgiji, Italiji...
Zato sam u tajnosti napravio vlastiti plan odlaska iz zemlje; htio sam jednostavno na neko vrijeme nestati i odmoriti se od svega. S pukovnikom Fran-ciškovićem dogovorio sam se o izradi ispravnih putovnica, a osobne iskaznice, vozačke dozvole i novih dokumenata za automobil na izmišljena imena i adrese. Uzeo sam ime pokojnoga Karla Zelenbrza, svoga prijatelja iz djetinjstva u Starome Gradcu. Sve je izrađeno u toku jedne noći.

2. Odlazak u Sloveniju 12. kolovoza 1991.

U zaštićenoj vezi javio sam se Janezu Janši i Igoru Bavčaru u Ljubljanu da me njihova policija prihvati u Brezicama i da mi privremeno osiguraju smještaj; točan sat dolaska u Brezice javio sam naknadno. Kasno uvečer u subotu 11. kolovoza 1991. u naš stan došao je moj kum Slavko Antolić i automobilom odvezao svojoj kući velike kovčege koje je supruga bila pripremila za put.

Sutradan je supruga pospremila stan, spustila sve rolete, žicama pojačala kvake na vratima i prozorima i otišla u susjedstvo na kavu. Ondje je ispričala da ide na ručak kod naših kumova, kamo je i otišla tramvajem oko 12.30 sati. Ja sam iz zgrade Sabora sa svojim vozačem Matom Vargom krenuo malo prije 13 sati u smjeru našega stana na Srebrnjaku, ali sam kod Kvaternikova trga - za svaki slučaj, iako se kasnije ustanovilo da me nitko nije pratio - skrenuo u zapadni dio grada, kod Antolića, gdje je već bila Stanka. S osiguranjem sam imao dogovor da u 15.30 dodu po mene dvama automobilima; jedan je bio onaj pre-registrirani na konspirativno ime. Izvrsno smo objedovali, iako u tišini koja nas je posebno pritiskala s obzirom na to da su susreti s Antolićima uvijek bili bučni i veseli.

U utanačeno vrijeme došla je pratnja i ukrcala kovčege, pa smo sporednim ulicama izišli na cestu za Ljubljanu. Granična služba još nije funkcionirala, pa smo dosta velikom brzinom s upaljenim signalnim policijskim svijetlima vrlo brzo došli do Brezica, gdje nas je prihvatilo vozilo slovenske policije, također s uključenim signalnim svjetlima. Nisam znao naše odredište u Sloveniji. Išli smo prema Ljubljani, ali smo je i prošli i put se odužio. Došli smo do Bledskoga jezera i na njegovoj krajnjoj jugozapadnoj točki popeli se malom uzbrdicom do usamljene vile. U njoj su nas dočekali domaćica, šutljiva ah izvrsna kuharica, i trojica pratilaca koje su poslali Janša i Bavčar i koji su već na prvi pogled budili povjerenje. Dva dvometraša i njihov za glavu niži vođa bili su zaista pravi komandosi u odličnoj psihofizičkoj kondiciji, naoružani kratkim i srednje dugim oružjem. Poslije lagane večere rastao sam se od Tome Golema i trojice njegovih momaka, koji su se automobilom vratili u Zagreb.

Ubrzo su, prirodno, počele kolati glasine, najprije da sam u događajima oko dramatične sjednice VDV-a i jednako dramatične izvanredne sjednice vrha HDZ-a ranjen, a moja supruga poginula, pa nešto kasnije obratno - da je ona ranjena, a ja poginuo. U trećem nastavku oboje smo bili samo ranjeni i liječimo se na skrovitu mjestu.1

Drugi ili treći dan boravka na Bledu posjetili su me ministri Janša i Bavčar. Prisjećali smo se naših sastanaka od jeseni 1990. do moje ostavke na dužnost ministra obrane i pokušavali procijeniti što će se događati. Lako smo se složili da je propuštena izuzetna prilika za definitivan obračun s JNA i da Hrvatsku sada čeka napad u bitno težim prilikama, bez saveznika i s razvijenom srpskom oružanom pobunom na gotovo trećini teritorija. Složili smo se i u tome da se pobuna ne može ukloniti ne ukloni li se JNA. Opisao sam im zbivanja od 26. lipnja do 8. kolovoza. Iako su i inače bili dobro obaviješteni, zaprepastilo ih je ponašanje predsjednika Tuđmana i uopće nisu mogli ocijeniti u kom smjeru on vodi hrvatsku politiku, tako apsurdnu, punu nelogičnosti i kontradikcija.

1 Kako sam poslije doznao, ministar Bebić je na svojoj prvoj konferenciji za novinstvo 18. kolovoza u zgradi Sabora upitan što se događa sa mnom i gdje sam. Odgovorio je da sam otišao na »zasluženi odmor«

i izrekao niz pohvala za moj rad u proteklih godinu dana. To je, čini se, zadovoljilo novinare, ali priče su se i dalje množile.

Bili su zgranuti što predsjednik vjeruje Kadijeviću da neće napasti Hrvatsku. Istina, Milošević ima vlast nad Kadijevićem, ali još je gore vjerovati Mi-loševiću da je on taj koji neće Kadijeviću dopustiti udar na Hrvatsku. Naprotiv, logično je da Milošević pusti Kadijevića neka s podrškom paravojnih formacija iz Srbije i razvijene srpske pobune pokuša osvojiti dijelove Hrvatske. Milošević se kao realizator Velike Srbije distancira od takva nauma, posebno od Kadije-vićeva i Mamulina stava o održanju cjelovite Jugoslavije po svaku cijenu, jer to ometa velikosrpski projekt, ali ni na kraj pameti mu nije odustati od Velike Srbije, uključivši barem trećinu Hrvatske.
No, dva su razloga što velikosrbin Milošević privremeno pušta »velikoju-goslavena« Kadijevića.
Prvo, uspije li Kadijević u akciji protiv Hrvatske, Milošević ostvaruje maksimalan cilj, pri čemu je svjestan da upravljački vrh JNA i admiral Mamula kao poseban autoritet ne mogu u takvoj državi igrati neku važniju ulogu, pa će realna moć pripasti Srbiji, dakle samome Miloševiću.
Drugo, ako Kadijević ne uspije i stvari u Hrvatskoj općenito krenu loše kao u Sloveniji, Milošević otvara sva vrata nagodbama s Tuđmanom, ali prethodno preuzima JNA, odstranjuje manje-više sve generale koje su stvorili »Jugoslaveni« Mamula i Kadijević i kreće u akciju s pravom srpskom vojskom koja mu u svim nagodbama daje dodatnu težinu. On zapravo ima samo jedan problem: koliko teritorija objektivno može osvojiti?
Gosti su se vratili u Ljubljanu, a mene je čekao program fizičke rehabilitacije i terapije. Kako sam posljednjih sedam mjeseci uglavnom sjedio, bilo u uredu i na raznim sastancima, bilo u automobilu putujući po Hrvatskoj, prvi dan u šetnji nisam izdržao ni nekoliko stotina metara. No, supruga i moja slovenska pratnja nisu me puštali iz šaka. Jedan komandos uvijek bi ostajao u vili, a dvojica su išli sa mnom na pješačenje. Nije bilo lako, ali sam napredovao i na kraju mogao obići cijelo jezero.
I inače sam nakon nekoga vremena planirao otići u Njemačku, a supruga se s našim starim prijateljima Helom, Klausom i Hinkom dogovorila da dođemo k njima. Cijela Njemačka bila je na strani Hrvatske i naši su prijatelji bili oduševljeni što nas mogu primiti.

3. Prelazak u Njemačku 18. kolovoza 1991.

Krenuli smo 18. kolovoza, a pratnja je cijelim putem imala interne veze s policijskim postajama na pravcu kretanja. Pratioci su ostavili oružje u policijskoj postaji na prijevoju Podkoren, pa smo bez problema ušli u Austriju; Franciškovič je bio izradio besprijekorne isprave. Neposredno uz cestu vidjeli smo mnoštvo protutenkovskih zapreka, triadri, koje su Austrijanci pripremili za svaki slučaj. Sa Slovencima smo se rastali pred tunelom Tauern i nastavili sami, sve do Augsburga, urednoga i bogatoga bavarskoga gradića.

Prijatelji su nam prepustili cijeli prostrani kat svoje kuće, pa su počeli beskrajni razgovori. Učinilo mi se da Drugi program Njemačke televizije ne radi ništa drugo osim temeljita praćenja raspadanja Jugoslavije. Mediji su snažno utjecali na oblikovanje njemačkog javnog mnijenja, koje je ionako bilo izrazito sklono Hrvatskoj, i prikupljanje pomoći postupno je obuhvatilo milijune ljudi. Bio sam odlično obaviješten i o djelovanju

službenih njemačkih institucija, pa sam se dodatno uvjerio da je trebalo na vrijeme dati otpor agresiji. Redovito sam pratio novine, uključivši zagrebački Vjesnik.
Ni tu nisam imao mira od napasne kondicijske terapije. Klaus i ja prelazili smo desetke kilometara na biciklima uređenim stazama kroz stare hrastove šume. U ono malo slobodnoga vremena pisao sam, bilježio različite podatke o događajima tijekom 1990. i 1991.
Iz informacija koje sam dobivao iz Zagreba i Ljubljane, ali i iz njemačkih izvora, bilo je više nego jasno da Hrvatskoj neposredno prijeti agresija. Kadijević je počeo grupirati snage oko Knina, Mostara, Tuzle i Banje Luke, te na istoku u Bačkoj, Baranji i Srijemu.2 JNA više uopće nije skrivala da naoružava pobunjenike, a jedan broj njenih profesionalnih oficira prebačen je u pobunjeničku vojsku. Drugi (nikšićki) korpus i četnici iz Trebinja pucaju po Konavlima, a na mostarskom aerodrumu rezervisti se ponašaju kao rulja.

Najmanje podataka imam o tome što se radi na organizaciji naše obrane, ali sam obaviješten da su svi obrambeni planovi i moji kadrovi koji su na njima radili ili posve otpušteni ili prerasporedeni, pa je pukovnik Agotić morao gotovo iz početka popunjavati Zapovjedništvo ZNG. Stručnih vojnih profesionalaca ionako je bilo malo, posebno onih sposobnih za stručne operativne poslove, a u tri udara na vojnu komponentu Ministarstva obrane - siječanj/ veljača, travanj/ svibanj i srpanj/ kolovoz 1991. godine - odstranjeno je tridesetak časnika s visokim vojnim obrazovanjem.
I Agotiću i ministru Bebiću trebali su suradnici profesionalci, jer je dio planova, osobito mobilizacijskih i planova pripravnosti ostao, samo što više nije bilo onih koji su ih izradili. Pošto sam najzad otjeran i ja, uklonjeni su i zanemareni mnogi bitni dokumenti: evidencija HV po vidovima, rodovima i službama, evidencija zapovjedničkoga kadra za cijelu hrvatsku vojsku, plan njene mobilizacije, plan pripravnosti, te cjeloviti plan obrane zemlje koji smo ažurirali 15-25. srpnja, nakon rata u Sloveniji. U okviru njega bili su razrađeni zadaci obavještajne službe, pregled mogućega djelovanja neprijatelja, vlastite snage i njihovi zadaci i logistička služba. O svemu smo prilikom primopredaje u Operativnom centru ZNG referirali novom ministru obrane Bebiću. Zanemarene su ili raspuštene i grupe (jedinice) za osvajanje skladišta i vojarni.
Agotić je bio odličan i sposoban vojnik, ali je ubačen u očajnu situaciju. Hrabro je prionuo na posao i zaista ne znam što bi se dogodilo s postrojbama
2 Usp. u prilozima na kraju kartu br. 11 (Plan napada na Hrvatsku poslije povlačenja JNA iz Slovenije - VII/1991).

ZNG da nije bilo tako. O Bebićevoj vojnoorganizacijskoj sposobnosti nisam mogao suditi, ali sam znao da je njegov zamjenik Sušak apsolutno nekompetentan za te poslove. Znao sam, nažalost, i što misli predsjednik Tuđman: vjeruje u jamstva onih koji mu pred očima razaraju i pljačkaju državu i ubijaju i protjeruju njene građane!
Hvata me sve veća ljutnja i nervoza, a predsjednika - kako mi dojavljuju -sve veća panika. Kao da počinje shvaćati o čemu je riječ. Javljaju mi da im se čini kako ne bi imao ništa protiv moga povratka. Istina, o tome ne govori izrijekom, ali više me ne spominje kao »generala rata«, »avanturista« i »provokatora«.3 Svaki čas raspituje se kako smo organizirani, koliko imamo oružja, koliko smo spremni za obranu...

Jedno jutro odlazim s Klausom na željezničku postaju, gdje se jedino mogu kupiti hrvatske i bosansko-hercegovačke novine, i negdje u kutu stranice, ne znam više u kojem listu, nalazim kako Stjepan Mesić, odgovarajući na novinarsko pitanje, predviđa da će se »ipak morati raditi po planovima generala Spegelja«. Odmah zovem u Zagreb, odakle mi potvrđuju da je situacija kritična, a Mesićeva izjava autentična. Držim da je to bio njegov način prijetnje agresoru, ali i upozorenje vrhu oko Tuđmana da je krajnje vrijeme za organizaciju obrane i sprečavanje kaosa.
U trenutku sam odlučio: odmah se vraćam u Hrvatsku!
Nisam dopustio nikakvo protivljenje i već 8. rujna prelazim preko Pod-korena u Sloveniju, gdje me čekaju isti oni komandosi i opet vode na Bled Supruga je sutradan otputovala u Zagreb da se bolje obavijesti o stanju. Sastak se s Golemom i drugima iz moje pratnje, te pukovnicima Franciškovićem i Trobentarom, pa mi javila da je sve onako kako smo doznavali u Njemačkoj, »samo još malo gore«. I da svakako trebam doći.
Na Bledu sam napisao kratka pisma Stjepanu Mesiću, Franji Greguriću Savki Dabčević-Kučar i generalu Antonu Tusu. Znao sam da ću se s njima sastati, ali sam sumnjao da ćemo imati vremena pretresti sve što treba, pa sam htk na taj način iznijeti svoje poglede na situaciju i stav da bi odmah trebalo zauzet vojna skladišta i vojarne te krenuti u postupnu mobilizaciju. Dopisujem i krat ku informaciju o tome što se u lipnju, srpnju i dijelu kolovoza događalo s pri premom obrane, kao i ponešto o svom razlazu s predsjednikom Tuđmanom.
Ponovo mi u posjet dolaze Janša i Bavčar i slažemo se da je agresija mo guća svakog časa, odnosno da tzv. puzajuća agresija u vidu oružane pobune armijske podrške toj pobuni odavna traje, a da se svakog trenutka mogu aktivi rati i snage JNA neposredno na našim granicama sa Srbijom, BiH i Crnom Go rom. Obavještavaju me da se još nešto zaostale tehnike JNA prevozi iz Sloveni je u Srbiju, ali te vlakove i konvoje u Slavoniji zaustavljaju moji gardisti i tako se

3 Pukovnik Francišković doznao je iz pouzdanih izvora da se nakon moje ostavke i odlaska iz Hrvatske predsjedni Tuđman u nekoliko prilika zanimao jesam li bio suradnik KOS-a i radim li za njih?! Znam da je jedna osoba koja je bila kod njeg. na takvu razgovoru to odlučno zanijekala i kao puku mogućnost.

naoružavaju. General Kadijević nemoćno bjesni, a predsjednik Tuđman negoduje nad tim »neodgovornim postupcima«!?
S dvojicom slovenskih ministara odlazim na jednu njihovu vojnu vježbu, ustvari provjeru protuzrakoplovnih raketnih sustava koje su osvojili. Ondje me slučajno i bez mog znanja snimila Slovenska televizija, a vijest je isti dan prikazana i na HTV-u. Tako sam se vratio u javnost.

4. Ponovo u Hrvatskoj - susreti u Zagrebu i Starom Gradcu
Uvečer istoga dana, 10. rujna 1991, stižem sa svojom starom, vjernom pratnjom u Zagreb i odmah se sastajem sa Stjepanom Mesićem. Kaže mi da se vode određeni pregovori s posadama vojnih skladišta i nekih vojarni o predaji našoj vojsci, ali da to nije organizirano ni zapovjeđeno iz Zagreba nego samoinicijativa ljudi na terenu koji se za te akcije pripremaju od jeseni protekle godine.
- Ali, znači li to da u Zagrebu za me nema posla ako se i dalje odbija sve što bi moglo unaprijediti obranu?

- Da, otprilike je tako!
Franjo Gregurić odgovorio mi je na pismo: u svemu se slaže sa mnom, smatra da je propušteno važno vrijeme, ali da želi pomoći obrani kao što je i nekad činio. Sa Savkom Dabčević-Kučar razgovaram telefonom: i ona misli da dobro procjenjujem situaciju i pita me smije li pismo dati Draženu Budiši. Dopuštam, s napomenom kako ga smije pokazivati i drugim oporbenim političarima. Ja sam pak spreman zajedno s generalom Ivanom Rukavinom analizirati prilike i predstaviti rješenja svima koji mogu utjecati da se obrana djelotvornije uredi.
U stan mi dolaze suradnici izbačeni iz službe u Ministarstvu i ZNG, ali i nekolicina koji su još na funkcijama: pukovnici Ivan Karakaš, Drago Francišković, Ljubo Barišić, Zvonimir Cervenko, pa Ivan Trobentar, Ivan Grbavac, Darko Kovačić i deseci drugih iz cijele zemlje. Jedni su čuli da sam se vratio, pa me žele posjetiti, druge sam osobno pozvao.
Kažem kako je vrijeme da se počnu zauzimati skladišta i vojarne, te da mobilizaciju treba sinkronizirati s osvajanjem oružja, i to unutar precizne organizacije i s krajnjim mjerama discipline; dragovoljci su itekako poželjni, ali se i oni moraju rasporediti u vojne ustroje prema mobilizacijskim planovima. Takve sam poruke odaslao u Osijek, Bjelovar, Varaždin, Đakovo, Split, Rijeku, dok su u Zagrebu pod zapovjedništvom pukovnika Červenka djelovali Štab TO grada, kojemu je bila potčinjena i Narodna zaštita, te Zapovjedništvo protuzra-koplovne obrane grada s bojnikom Darkom Rukavinom na čelu. Svih sam upozorio da ja ne zapovijedam niti imam bilo kakvih formalnih ovlasti, ali kao građanin imam pravo sugerirati nužne mjere, a svatko ima pravo moje sugestije shvatiti na način koji drži ispravnim. Uostalom, i bez tih su sugestija već samoinicijativom bile počele pripreme za osvajanje skladišta i vojarni širom Hrvatske.
Ponovo razgovaram s Mesićem. Kaže da se u vrhu ništa ne zapovijeda, da je naprosto zavladao tajac u kojemu bujaju nejasnoće i spekulacije, a to je već predvorje općega kaosa.

Tako ministar Bebić 6. rujna potpisuje uredbu kako »smatramo da u ovom trenutku ne treba stupiti na snagu niti jedna uredba sa zakonskom snagom iz područja obrane«, drugim riječima, ne naređuje se ni pripravnost, a kamoli aktivna obrana.4 Nešto kasnije, 12. rujna, zapovijeda da se sve vojarne isključe iz komunalnih veza i blokiraju, a već sutradan da se deblokiraju?! I tako se oda-šilju deseci zapovijedi koje se, nerijetko isti dan, drugim aktom stavljaju izvan snage, a onda se samo nekoliko sati kasnije ponavlja prvotna zapovijed. Luda kuća! Potpuna pometnja!
Dakako da sam ministar Bebić u tome nije imao nikakvu odlučujuću ulogu; točno sam znao tko tako zapovijeda: jedan nekadašnji general JNA koji je činove stjecao partijskom poslušnošću i sjedenjem u kabinetima, pa se prometnuo u Vrhovnika i uskrisitelja hrvatske države i odmah upustio u mutne nagodbe s jugoslavenskim unitaristom Kadijevićem i vođom pomahnitaloga velikosrpstva Miloševićem.
Kako više nemam što raditi u Zagrebu, odlučujem otići u svoju rodnu kuću u Starom Gradcu i pratiti zbivanja.
Ondje pred mojom kućom zna biti i desetak automobila: dolaze ljudi bez obzira na stranačku pripadnost i naše prethodne političke odnose, jer vide što se zbiva i što će se zbiti ako se nešto ne učini; i znani mi zapovjednici jedinica u formiranju, ali i ljudi koje nikad nisam vidio dolaze pitati za savjet. Oko 15. rujna stižu, ne znam da li spontano, u

prolazu, ili s ranije dogovorenim planom, Vladimir Seks, Branimir Glavaš, Đuro Dečak, Josip Petričević i Ante Krišto, pa predsjednik bjelovarske općine Stanko Pavlić, a iz Zagreba pukovnici Ivan Karakaš, Drago Franciškovič i drugi. Predlažu mi neka se s predsjednikom Tuđmanom nekako uredi da preuzmem zapovijedanje obranom u Slavoniji, odnosno u međurječju Sava - Drava.
Telefonski sam u vezi s Miadenom Bujasom, Petrom Simcem i Ivom Jeli-ćem u Splitu, kao i s aktivistima u Varaždinu, Đakovu i Slavonskom Brodu, te generalom Darkom Puharom u Rijeci... Dva dana kasnije dolaze predsjednici općina Slavonski Brod, Virovitica i Vinkovci. Potonji, Tihomir Zovak, govori da su imali susret s potpredsjednikom vlade Zdravkom Tomcem te zahtijevali da kod predsjednika Tuđmana traži da preuzmem zapovijedanje obranom u Međurječju.
Ocijenio sam da je njihov postupak vrlo opasan, jer može imati barem dvije loše posljedice. Kao prvo, predsjednik i krug oko njega mogli bi to s obzi-

4 Naredbu o poduzimanju mjera pripravnosti vlada je dostavila na potpis predsjedniku Tuđmanu još 29. kolovoza, a on ju je potpisao tek 23. studenoga, nakon gotovo tri mjeseca, pet dana nakon pada Vukovara!? Tek je tada vlada mogla proglasiti opću mobilizaciju na cijelom državnom teritoriju, što je isti dan, 23. studenoga, i učinila.

rom na prilike našeg razlaza protumačiti kao pripremu udara protiv njega. Kao drugo, 14. rujna u kontaktu sa Stjepanom Mesićem doznao sam da će se formirati »komanda Hrvatske vojske« i da su pozvani generali Anton Tus i Petar Stipetić, pukovnik Karl Gorinšek i deseci drugih visokostručnih profesionalnih časnika koje sam odreda poznavao i izuzetno cijenio. Sto bi oni mislili i kako bi se osjećali da osjete kako mimo njih nešto radim u njihovu budućem području djelovanja? Osim toga, bio sam uvjeren da će oni ionako ići na osvajanje oružja, jer će se jedino tako moći nositi s agresijom. Za razliku od mene, oni će za to imati sva ovlaštenja i legitimitet.
Zato sam odlučio više nikoga ne primati i ne dijeliti sugestije, a posjetitelje iz Zagreba zamolio sam neka mi dojave doznaju li za kakve negativne reakcije na moj povratak i aktivnost; tada ću prijeći u Mađarsku i nikome neću smetati.
No, iz svih kontakata sam shvatio da počinje velika oslobodilačka akcija koja mora uspjeti. Na skladišta i vojarne JNA krenuli su ranije naoružani odredi, samostalne bojne, ZNG i naoružana Narodna zaštita, te u naše ruke počinju padati skladišta, vojarne i granične postaje.
Te su se postaje nekako s omalovažavanjem nazivale karaulama i obično se misli da su bile malene i da njihovim zauzećem nismo mnogo dobivali. Međutim, one su pripremane za funkciju prednjih odreda u slučaju agresije na SFRJ, odnosno trebale su ukloniti neposredno iznenađenje, prve prihvatiti borbu i usporiti brzinu napada neprijatelja Stoga su imale skladišta vojne opreme i naoružanja za vojne obveznike koji će se mobilizirati u sastav tih prednjih odreda. Oni su pak, zbog brzine, morali biti iz najbližih naselja oko graničnih postaja. Iako u postajama jest redovno bilo 30 do 70 naoružanih vojnika, oružja, streljiva, drugoga ubojnog materijala i vojne opreme bilo je i za 250 vojnika. Imale su veliku količinu različitih, osobito protuoldopnih mina i eksploziva, a u pojedinim važnim postajama bilo je i raznih protuzrakoplovnih sustava - topova 20 mm i raketnih sustava S-2M.
Bilo je prošlo gotovo deset mjeseci otkad je nastao tzv. prosinački plan obrane Hrvatske. Prema njemu, u slučaju jasno očitovana vojnog udara ili otvorene agresije Srbije ili JNA

trebali smo krenuti u radikalan protuudar: osvajanje skladišta i vojarni i opću mobilizaciju u tijeku koje bismo osvojenim oružjem naoružali novih 150.000 vojnika, izvršili strategijski razvoj i natjerali neprijatelja na razgovor bez fige u džepu. Tada sam računao i na već provjereno savezništvo sa Slovenijom, a bilo je dosta naznaka da se to može postići s najvećim dijelom BiH.
Svi razlozi kojima sam tada potkrepljivao naš organizirani odgovor u međuvremenu su se dodatno potvrdili: oružana pobuna razvila se na trećini teritorija, otvoreno su je vodili oficiri i štabovi JNA, iz Srbije je krenula klasična agresija armijom s nekoliko stotina tenkova i više od tisuću velikokalibarskih artiljerijskih oruđa, gradovi se razaraju, na sve strane rijeke izbjeglica. Zemljom kruže strani posrednici i promatrači koji nemaju pojma o čemu se radi i tko je tko. Sve to službena politika ne primjećuje, čak koketira s agresorom i zanosi se nagodbom na račun trećega - BiH. Stvaraju se deseci komisija - za pregovore, sporazume, kompromise, primirja... Niotkud uputa, zapovijedi, ohrabrenja, odluka - osim onih koje unose još veću pometnju.
Zapovjednik ZNG pukovnik Agotić šalje se u iscrpljujuće, beskrajne, beskorisne i besmislene pregovore s JNA, a general Tus upozorava se da ne smije provocirati JNA, jer se s njome vode pregovori?!

Konačno, prekipjelo je u narodu, kod aktivista u cijeloj Hrvatskoj, različitih funkcionara, najčešće vodtelja ureda narodne obrane, šefova policijskih uprava, predstavnika lokalne vlasti i običnih građana. Prekipjelo je i oni su samoinicijativno krenuli na skladišta i vojarne, ali sada u mnogo težim uvjetima - bez slovenskih saveznika, bez mobilizacijskih planova i planova prelaska svih institucija države na ratni kolosijek koji su u međuvremenu uništeni ili zanemareni, bez preciznih naredbi s vrha, s krajnje nekompetentnim, novoimenovanim ministrom obrane Gojkom Šuškom.
On ne samo što nije imao nikakva vojna znanja nego kao povratnik nakon više od 20 godina emigracije nije poznavao Hrvatsku ni onoliko koliko je poznaje svaki njezin prosječan građanin. A od tog ministarstva sve zavisi: inicijative, razjašnjenja, formuliranje odluka koje treba donijeti vlada, ratna proizvodnja za potrebe obrane, uspostava specifičnih odnosa s prijateljskim državama za potrebe obrane, uključivanje svih institucija države u organizirani ratni napor...

A kada je narod na svoju ruku krenuo na vojarne, vrhovna je politika -umjesto da barem tada dade jasnu i odlučnu potporu - zbunjena i čak želi taj sveopći juriš nekako zaustaviti, defacto spasiti JNA od potpuna poraza. No, događa se nešto neočekivano i za predsjednika Tuđmana duboko porazno: narod se oglušuje o njegove depeše o prekidu akcije, ne mari ni za bijes i prijetnje neprijatelja; nitko i ništa ne može ga zaustaviti i pokolebati u odluci da ne dopusti da zbog opsesija i nesposobnosti političkoga vrha bude poslan kao ovca na klaonicu.
Padaju vojarne, sve granične postaje JNA od Belišća do slovenske granice, više od 40 manjih i srednjih te četiri velika skladišta. Od 14. rujna do 15. prosinca osvojili smo 250 tenkova, oko 100 oklopnih transportera i oklopnih automobila različite namjene, 400 artiljerijskih oruđa i više od 500 minobacača raznih kalibara, oko 190.000 suvremenih pušaka i drugoga lakog naoružanja, 38 oklopnih transportera s ugrađenim protutenkovskim raketnim sistemima velike moći, 44 izuzetno efikasna protutenkovska

topa T-12 100 mm, te više od dva milijuna tona streljiva, drugoga ubojnog materijala i vojne opreme.5
U MORH-u je već 1990. bila izrađena evidencija, zapravo prijepisi iz službene vojne evidencije vrste i količine tehnike i streljiva u skladištima i vojarnama. Bila je veoma precizna i stalno se obnavljala. Imali smo pregled stanja u

5 Točni podaci o osvojenom oružju i opremi ne postoje, no usporedbom raznih izvora mogu se izraditi prilično precizni proračuni. Prema svemu sudeći, brojevi koje navodim za streljačko oružje znatno su manji od stvarnih, jer su tisuće ljudi uzimale oružje iz stokova koji nisu nikad ušli u službene evidencije.

velikim skladištima od Sv. Roka i Oštarija u Lici do Doljana pokraj Daruvara, te nizu drugih, a o malima i srednjima da se i ne govori.
U planovima obrane posebna je pozornost bila usmjerena na lokacije sa sredstvima koja smo držali najučinkovitijima i najprikladnijima za načine borbenih djelovanja što smo ih predviđali, ponajprije na tenkovsku tehniku i topništvo za podršku.
Primjerice, na našem teritoriju, u Đakovu i Virovitici, bile su dvije protuok-lopne brigade punog sastava (kao i jedna nešto manjega sastava u Sloveniji, u Postojni, koja više nije bila aktualna). One su nam bile izuzetno važne, jer je jedna u izravnoj borbi mogla zaustaviti napad cijele suvremene tenkovske divizije. Takvu protuoklopnu brigadu činio je divizion topova T-12 100 mm, izuzetno efikasnih u borbi s tenkovima, bataljun oklopnih transportera s vođenim i polunavođenim protuoklopnim raketama, divizion haubica 105 ili 122 mm, mješoviti divizion protuzrakoplovne obrane (topovi i rakete), inženjerijski bataljun za protuoklopno zaprečavanje, motorizirani bataljun za formiranje pro-tuoklopnih otpornih rajona, manji bataljun za organizaciju veza i tri jedinice jačine satnije za logistiku i zapovijedanje.

Naša neosporiva prednost bila je u tome što su vojni obveznici, naši građani iz okolnih mjesta, u slučaju mobilizacije posjedali upravo ta skladišta i vojarne. Deseci tisuća njih dolazili su unutra prilikom vježbi i u pravilu su bolje od ročnih vojnika poznavali stanje, broj i način upotrebe ratne tehnike. Za tih vježbi uspostavljeni su i brojni kontakti sa stalnim, djelatnim osobama koje su radile u tim skladištima i vojarnama.
Ništa nismo radili napamet i ništa se nije prepuštalo slučaju. Čak i ondje gdje je bilo neugodnih iznenađenja, kao u Virovitici, brigada je osvojena u punom sastavu.
Idealan trenutak za akciju bio je, kako čitatelj zna, napad JNA na Sloveniju, kada smo ne samo imali pouzdana saveznika nego i sami bili na vrhuncu organizacijske pripremljenosti i spremnosti, uključivši vrlo bitan element - trajne veze i komunikaciju s našim ljudima, visokim oficirima JNA, u svim bitnim i mnogim manjim garnizonima, zapravo svima osim Knina.
U međuvremenu su nastupili znatno nepovoljnu! uvjeti za preuzimanje oružja, urednu mobilizaciju i razvoj snaga. Cijeli svibanj i lipanj 1991. pripremali smo na terenu izgradnju čitava efikasna sistema pregovaranja uz pomoć naših oficira u garnizonima. Kada je hrvatska službena politika iznevjerila sporazum sa Slovenijom, a Slovenija porazila JNA, u tom su segmentu plana nastali veliki problemi. Naši oficiri u garnizonima rezonirali su, otprilike, kako se Hrvatska očito ne namjerava braniti na slovenski način, pa stoga njihov ostanak u JNA postaje bespredmetan. I tada je stotinjak

oficira na koje nismo mogli djelovati prešlo na našu stranu, što je u tom kontekstu manje bio dobitak, a više gubitak, jer su u tim garnizonima bitno oslabile naše unutrašnje snage. Zbog toga sve akcije, osobito one u međurječju Sava - Drava, treba ocijeniti mnogo većom ocjenom, jer su izvedene u težim uvjetima od onih s kraja lipnja i početka srpnja.

Nemoguće je pojedinačno opisati sve operacije osvajanja i zarobljavanja ratne tehnike od JNA, pa odabirem posebno zorne slučajeve koji svjedoče kako posrijedi nije bila nikakva »ishitrenost« ni moj ili čiji drugi »avanturizam« nego osmišljen i kvalitetan sustav.

5. Osvajanje obalnog topništva, vojarni i skladišta u Šibeniku (13-19. rujna) i Pločama (14-19. rujna)

Naoružavanje otimanjem od JNA počelo je bez velike buke, ali s velikim oprezom, još u srpnju, nakon slovenskog rata. Desetoga srpnja 1991. s ranžir-noga kolodvora u Zagrebu preusmjerili smo tri vagona privrednoga eksploziva koji su iz Srbije ili BiH kretali u izvoz nekamo na Zapad. Od 15. do 25. srpnja na željezničkoj pruzi od Zagreba do Slavonskoga Broda zaustavljeno je više od 50 vagona vojne opreme, oružja i streljiva koje je JNA izvlačila iz Slovenije u Srbiju, a noću 23/24. srpnja iz utovarnoga dijela luke Ploče »izuzet« je izvozni kontingent od 2.000 pušaka i 126 tona streljiva, čime su odmah ojačane 113. brigada u Šibeniku i 4. brigada ZNG u Splitu.

Te akcije nisu bile napadne, izvedene su tiho, bez uporabe oružja, i neprijatelj dugo nije znao što se zaista dogodilo osim što su prosvjedovah zbog zadržavanja ili istovara željezničkih vagona. U dotadašnjem tijeku godine bilo je mnoštvo sličnih akcija.

Jedan drugi primjer pokazuje da su moje procjene iz 1990. bile precizne i da su takve akcije mogle postati pravilo.

Na otoku Žirju pred Šibenikom bila je u betonskim skloništima pozicioni-rana baterija obalne obrane - šest topova 90 mm velikoga dometa, a posadu je činilo deset ročnih vojnika i zapovjednik, vodnik Zeljko Baltić. On je predložio da se baterija postavi u sustav hrvatske obrane, što je, naravno, njen ratni zapovjednik Miroslav Alić iz Šibenika prihvatio. Baterija je popunjena mobilizacijom rezervista iz obližnjih mjesta i 14/15. rujna 1991. bila je u punom ratnom sastavu, osposobljena trenutno otvoriti vatru. Posada je i dalje održavala redovne veze sa Zapovjedništvom JRM, čak su svakodnevno propisno dizali i spuštali jugoslavensku zastavu.

I onda, u ključnom trenutku za obranu Šibenika 16. rujna, kao iz vedra neba baterija otvara plotunsku vatru na grupu brodova JRM koji patroliraju južno od otoka Zlarina - jednoga izravno pogađaju, a drugi bježe. Potom otvaraju vatru na brodove JRM u Šibenskom zaljevu i krajnjim dometom tuku tenkove koji su se sa zapadne strane približili šibenskom mostu i zaprijetili odsijecanjem Šibenika od Zadra. Za sedmodnevne bitke za grad obalno topništvo sa Zirja ispalilo je na neprijateljske objekte 3.000 granata velikoga kalibra s izuzetnim učinkom.

Velik doprinos tom uspjehu dao je, uz Baltića i Alića, potpukovnik tehničke službe Zvonimir Baraković.

Zauzimanje vojnih objekata u šibenskoj Rogoznici primjer je primjene metoda u skladu s konkretnim prilikama. Riječ je o obalnoj bateriji na Zečevu i drugoj na otoku Smokvici te skladištu u Krušćici, koji su svi otprije bili u stanovitoj blokadi naših snaga.

Zapovjednik rogozničke policijske postaje Ivan Fakčević vozio je svojim automobilom zapovjednika dotičnih vojnih objekata Stevana Oršića na dalje pregovore o odnosima vojske i vlasti i tom ga prilikom zarobio. Pokazalo se da je Oršić kooperativan, pa su bez metka osvojene obje baterije i skladište.
Dobili smo četiri topa 100 mm i četiri topa 88 mm (stacionarni) s dometom od 18 do 25 km, četiri topa 130 mm, četiri topa 88 mm te četiri topa 85 mm (pokretni) s dometima od 18 do 32 km, te 12 topova protuzrakoplovne obrane 20/3 (trocijevni 20 mm), pet lansera raketnog sistema obala - more s dvjema raketama svaki, 27.000 granata, te veće količine streljačkog oružja, ručnih bacača, minobacača i druge vojne opreme. Brzom mobilizacijom u Šibeniku i Rogoznici baterije su popunjene i već su sutradan bile spremne za djelovanje. Presudan prilog uspjehu dao je, uz Fakčevića, zapovjednik primoštenske policije Ivan Cobanov.

Već 19. rujna pripadnici ZNG i MUP-a osvajaju Remontni zavod Velimir Skorpik i vojarnu Kuline, pa dolazimo do jedne raketne topovnjače, dva raketna čamca, jednoga torpednog čamca, tri patrolna čamca, osam desantnih jurišnih čamaca, pet desantnih minopolagača itd. Svi vojnici i oficiri zarobljeni u tim akcijama bez ikakva su zadržavanja pušteni kući osim onih koji su tražili da ostanu u HV, a tih je bilo dosta. Izuzetne zasluge u akciji imaju dva spomenuta policijska zapovjednika, te Rahim Ademi, danas general HV.
Drugačijem tipu pripada akcija pod šifrom Zelena tabla, kada je 13. i 14. rujna u luci Ploče osvojeno veće vojno skladište Male Bare, a bilo je planirano i osvajanje vojnoga dijela luke s minolovcima i drugim ratnim brodovima.
Pripreme su bile kompleksne i popodne 14. rujna sve su naše snage u punoj pripravnosti. Potom akcija teče na sljedeći način: u 18,30 blokiraju se Jadranska magistrala i svi sporedni putevi, a domovi zdravlja stavljaju se u stalno dežurstvo; u 18,45 prekidaju se sve telefonske veze; u 18,50 postavlja se (nateže) čelično uže između rta Višnjice i mula, čime se blokira ulaz u luku; u 19,05 prekida se napajanje strujom čitave doline Neretve; u 19,15 počinje osvajanje Malih Bara u suradnji sa zastavnikom JNA Antom Vrdoljakom iznutra i vojnici se predaju bez ispaljenog metka; u 19,30 počinje pražnjenje vojnog skladišta, izuzetno brzo, jer se s obzirom na važnost Ploča za JRM očekivao udar zrakoplovstva ili neka druga intervencija.

Istodobno drugi dio naših snaga napada vojnu luku radi zarobljavanja brodova, ali posada pruža oružani otpor, najprije s brodova, a pošto su i oni stavljeni pod vatru, brzo se iskrcava i uzvraća iz uređenih skloništa na obali.
Oko 22 sata nalijeću zrakoplovi JNA, osvjetljavaju cijeli prostor i raketiraju skladište i okolinu Malih Bara; u Pločama se vidi kao usred dana i kolone kamiona natovarenih oružjem postaju ciljevi zrakoplovstva. U raketiranju su ubijena dva građanina Ploča, dok je u samom skladištu teško ranjen zastavnik Vrdoljak, a desetorica njegovih vojnika koji su pomagali u ukrcaju čudom ostaju neozlijeđeni. U borbama u vojnoj luci zapaljena su tri, a potopljen jedan minolovac. Stižu torpedni čamci, vjerojatno s Visa, presijecaju čelično uže i uplovljavaju u luku u kojoj na sve strane gori.
Ipak, u iduća dva dana grad i luka Ploče prelaze u cijelosti u naše ruke. Osvojeno je oko 5.000 suvremenih pušaka, 20 topova 20/3, oko 200 protutenkovskih mina, 100 zolja, tisuće tromblonskih mina i ručnih bombi, 500 pištolja, više od 100 tona raznog streljiva,

30 kamiona druge vojne opreme, a poslije definitivna odlaska JNA u sljedeća tri dana u našim rukama ostaje 120 novih kamiona.
Odluku o akciji donio je štab u sastavu Petar Simac, M. Raos, G. Kova-čević, koji se osobito istakao, te V. Barbir, B. Milošević, Pavlović, Erak, Vuletić, Bezer, Kaleb i Puljić, a izvršili su je pripadnici ZNG i policije.
Navedena dva primjera iz srednje Dalmacije, da i ne spominjem Delnice, Gospić, Zadar, Sinj, Split i još neke obalne baterije, osobito one koje su vatrom ispratile JRM iz Splita, potvrdila su naše ranije procjene o takvim mogućnostima. JNA nas nije uništila ni pregazila, kako je najavljivao predsjednik i ponavljali njegovi ulizice, nego baš obratno: takve akcije omogućile su nam da se obranimo od gaženja i uništenja.

6. Osvajanje 32. korpusa u Varaždinu (14-22. rujna)
Na dan 18. prosinca 1990. u jednoj nevelikoj prostoriji zgrade policije održan je sastanak s četrdesetak osoba iz različitih struktura grada i općine Varaždin (vodstvo policije svih struktura, predstavnici vlasti, svi općinski sekretari za narodnu obranu varaždinske regije, nekoliko članova bivšeg Štaba TO, predstavnici političkih stranaka zastupljenih u Skupštini općine itd). To su, kako čitatelj zna, bili dani kada sam u Zagrebu završavao tzv. prosinački plan obrane, prema kojemu smo u slučaju vojnog udara ili agresije nakon početne zadrške imali posegnuti za radikalnim odgovorom, i upravo je to bila osnovna tema varaždinskog sastanka. Iz mojega 70-minutnog izlaganja i 40-minutne rasprave postalo je posve jasno da se postupno i organizirano moramo pripremati za zauzimanje skladišta i vojarni kako bismo uopće mogli uzvratiti agresoru.
Potom sam se u organizaciji šefa varaždinske policije sastao s dvojicom aktivnih pukovnika iz Operativnog odjela Zapovjedništva 32. korpusa JNA -najprije s Božidarom Purgarićem, nešto kasnije s Tomislavom Mesićem. Poslije toga, kao i drugih sastanaka s visokim oficirima korpusa, nije bilo ničega što MORH nije znao o djelatnosti u njemu, ali i izvan njegovih struktura.

U međuvremenu je službena politika učinila što je učinila i najpovoljnija je prilika propuštena. U lipnju i početku srpnja u varaždinskom korpusu još nije bilo desetak oficira ekstremista, prije svega pukovnika Berislava Popova, i zapovijedanje su zapravo držali pukovnici Purgarić, Stipčić i Jerzečić, te pomirljivi Jovan Raduški. Ročnih vojnika bilo je upola manje nego u normalnim prilikama: jedni su odslužili i otišli kući, a drugi još nisu bili stigli. Sto je najvažnije, uopće nije bilo srpskih rezervista, a vojarne nisu bile minirane. Dio Korpusa bio je u posljednjim danima lipnja angažiran u Sloveniji, gdje je neslavno prošao.
Do sredine rujna situacija se znatno promijenila u korist neprijatelja. No, bilo je jasno da se više ne smije čekati, pa se posljednje pripreme odvijaju 13. rujna 1991: aktivirani su svi efektivi policije, ZNG, TO, NZ, kao i civilne vlasti; postavljena je blokada svih vojarni i cesta, a blokade su ojačane eksplozivnim napravama i imaju stalnu naoružanu posadu.
Formiran je Općinski krizni stožer s predsjednikom Cedomilom Cesarcem i članovima Ivanom Bakarićem, sekretarom za narodnu obranu, Vladom Mati-jačićem, načelnikom PU Varaždin za operativne poslove, Milanom Lackovi-ćem, Zeljkom Mekotom, Josipom Matečakom, Zvonkom Kulašem, dr. Anđelkom Koprekom i Krešimirom Copom. On je objedinjavao i koordinirao sve akcije, a veoma je važno što je - za razliku, primjerice, od

Kriznog stožera u Sisku - bio otvoren svim kvalitetnim ljudima i idejama i što je promišljeno poticao inicijativu ljudi iz različitih struktura i uvažavao visokostručne profesionalce raznih struka, od policije preko ZNG do NZ i CZ. Sve je bilo planski usmjereno k jedinstvenu cilju i uspjeh nije izostao, uspjeh koji je bio presudan za promjenu odnosa snaga.
Najprije su 14. rujna presječene sve komunalne veze (struja, voda, dovoz hrane i prometovanje s vojarnama i između vojnih objekata). Iz Komande 32. korpusa ultimativno se zahtijeva ukidanje blokada, što Stožer odbija i praktički uzvraća ultimatumom. Zatim se događaji razvijaju na sljedeći način:
- 15. rujna: zrakoplovstvo bombardira uzletište i uništava nekoliko poljoprivrednih zrakoplova, što se ocjenjuje kao zastrašivanje; nastaju prvi izravni oružani sukobi te ima, uglavnom među građanima, mrtvih i ranjenih; djeluje se snajperima, a u vojarnama izbijaju unutrašnji sukobi u kojima također ima mrtvih i ranjenih;
- 16. rujna: oko 70 vojnika prebjeglo je u grad, a obitelji oficira opsjedaju vojarne i Komandu, tražeći svoje muževe i očeve;
- 17. rujna: predaje se karaula kod Kotoribe, a u Čakovcu vojnici ročnici masovno bježe iz vojarne; dva visoka oficira prelaze u naše redove; još 40 vojnika s Ivančice bježi iz JNA; zrakoplovi JNA ponovo bombadiraju Varaždin radi zastrašivanja; iz vojarne Kalnički partizani minobacačima tuku po gradu, iza čega stoji pukovnik Berislav Popov, koji je nakon sloma JNA u Sloveniji promaknut i doveden u Varaždin.
Naše napadne snage ojačavaju se s oko 200 gardista i policajaca iz Zagreba i Ivanca, te se vodi žestoka borba oko vojarne Jalkovečke žrtve; gore objekti u njoj i oko nje, a isto se događa i oko drugih vojarni. Predaje se bez borbe vojarna u Čakovcu (13 oficira i 45 vojnika), kao i drugi manji vojni objekti u okolici Varaždina.

Ponovo stižu ojačanja našim snagama iz drugih općina regije i iz Zagreba. Predaje se manja vojarna kod željezničke stanice s devet oficira i tridesetak vojnika, a iz osvojenih skladišta i vojarne u Čakovcu dolazi oko 800 komada streljačkog naoružanja.
- 18. rujna: objavljuje se svojevrsna opća mobilizacija TO, NZ i drugih vojnih obveznika. Iz vojarne Kalnički partizani topovskom vatrom ruše okolne kuće; u gradu ima desetak ranjenih; još dvije karaule predaju se bez borbe; u obližnjim mjestima prikupljaju se dragovoljci, čekaju oružje i raspored za borbu, a susjedne općine vrše djelomičnu mobilizaciju i pripremaju se ojačati naše snage u Varaždinu; predao se i Dom JNA s desetak vojnika i jednim oficirom; borbe se vode oko vojarni, iz kojih se nasumce puca po gradu; ima ranjenih i poginulih.
- 19. rujna: borbe se produžavaju s nešto manje žestine, ali popodne ponovo počinje granatiranje grada. Predsjednik Kriznog stožera Cesarec dogovara način pregovora s generalom Vladimirom Trifunovićem, zapovjednikom korpusa. Konačno je pod borbom osvojena vrlo važna artiljerijska vojarna Jalkovečke žrtve, te zarobljeno oko 30 oficira i oko 200 vojnika. Polovicom dana, baš kada su se počeli predavati veći objekti, u trokutu predsjednik Tuđman - predsjedatelj Mirovne konferencije o Jugoslaviji Peter Carrington - Slobodan Milošević dogovoreno je primirje, pa su u Varaždin došli predsjednikovi izaslanici, mirovnjaci EZ-a i pregovarači generala Rašete; nitko im se nije suprotstavljao, ali ni mario za njihove prijedloge da se obustavi osvajanje garnizona. Iako je zbog granatiranja grada i napada zrakoplova u Varaždinu izbila panika, naši vojnici, policajci i pregovarači ostali su pribrani.

- 20. rujna: osvojeno je veliko vojno skladiše Varaždinbreg zahvaljujući kombinaciji pregovora, pritisaka i popuštanja. Radimir Čačić, Mirko Ramuščak i Milan Lacković strpljivo razgovaraju s pukovnikom Raduškim, načelnikom Štaba 32. korpusa, pa im je pušteno nešto struje, vode i kruha. Palo je i skladište Banjština, ali se to taji da se ne izazove zrakoplovstvo ili udar iz glavne varaždinske vojarne po tom izuzetno važnom skladištu. Pukovnik Popov i dalje razara grad i od svojih vojnika zahtijeva onesposobljavanje svega što bi moglo koristiti našoj vojsci.
U grad dolazi F. Gregurić i razgovara s Cesarcem, Čačićem i još nekim članovima Kriznog stožera. Cesarec donosi vijest da Popov i Raduški predlažu razmjenu talaca, kao oblik uzajamnoga jamstva da će do konačnog rješenja sve teći mirno. Na našoj strani kocka pada na Ramuščaka, koji pristaje, i Stjepana Adanića, koji odbija jer da njegov rang nisu ni Popov ni Raduški nego general Trifunović?!
- 21. rujna: počinje postupna predaja vojnika iz glavne vojarne; vojnici nalaze načina da, usprkos prijetnjama smrću, pobjegnu iz vojarne. Krizni stožer donosi definitivnu odluku da se sutradan izvrši opći napad na Komandu I vojarnu Kalnički partizani, a prije toga postavi neopoziv ultimatum s tekstom kojega treba osobno upoznati pukovnika Popova u vojarni i generala Trifuno-vića u Komandi, ukazati im na bezizlaznu situaciju i besmislenost daljeg otpora.
U zoru u nedjelju 22. rujna Trifunoviću i Popovu pročitan je ultimatum kojim se njima, njihovim obiteljima i svim oficirima i vojnicima jamči potpuna sigurnost, oficirima stečena prava i materijalno zbrinjavanje, a vojnicima siguran povratak kući, ako odmah počnu organizirano napuštati vojarne. Rok za odgovor bio je deset minuta, a za napuštanje vojarne do 5, 45 sati.
Supruga generala Trifunovića razgovara s njim telefonom i apelira na razumne postupke, a on traži razgovor s našim ovlaštenim predstavnicima. U 05,30 sati Cesarec i Čačić odlaze u Komandu i razgovaraju s njim i Raduškim, a rok ultimatuma se produžava. Oficiri ekstremisti traže izlaz, čak predlažu povlačenje u Maribor?! Zagreb dopušta da oficiri (i vojnici) koji to žele odu u Srbiju kroz Hrvatsku.

Dana su sva jamstva, pa se svi takvi ukrcavaju u autobuse; obostrano je prihvaćena ruta Varaždin - Lipovac, a s kolonom će do granice Srbije kao taoci ići Cesarec i Čačić. Oko 13 sati desetak autobusa s oficirima i oko 500 vojnika kreće, s tim što se do granice kod Lipovca oko 300 vojnika iskrcalo i krenulo kući drugim putevima. General Trifunović je s oficirima pješke prešao granicu, a Cesarec i Čačić vratili su se istim putem u Varaždin.
U Varaždinu i okolini zarobili smo 74 tenka T-55A, 66 oklopnih transportera raznih borbenih namjena, 36 topova kalibara većih od 100 mm, 188 topova kalibara manjih od 100 mm i minobacača od 60 do 120 mm, 46 samovoznih protuzrakoplovnih topovskih i raketnih sistema, oko 25.000 komada modernoga pješačkog oružja, te neustanovljenu količinu oružja koje je JNA bila oduzela Teritorijalnoj obrani. Zadobili smo i oko 400.000 tona streljiva i raznoga drugoga ubojnog materijala, kao i velike količine druge vojne opreme.
Na našoj strani poginule su četiri osobe, a ranjenih je bilo 26, dok su na strani JNA poginula dva oficira, a ranjenih je bilo 11. Grad je pretrpio određena razaranja.
Policija je činila stožer oružanih formacija osvajanja 32. korpusa, ali važan je doprinos jedinica ZNG, jedinica iz obučnih centara Hrvatske vojske, naoružane Narodne zaštite, Civilne zaštite, sanitetske službe i brojnih punktova logističke potpore.6

6 Dio podataka uzeo sam iz knjige Damira Dretara, Vlade Premuža, Želimira Škareca i drugih Varaždinski dani rata, Varaždin 1991, a ostatak iz arhiva GSHV, iz Operativnoga dnevnika od 14. do 23. rujna 1991.

7. Osvajanje 265. oklopno-mehanizirane brigade u Bjelovaru (14-29. rujna)

Ratna tehnika 265. brigade JNA u Bjelovaru, zajedno s onom osvojenom u Varaždinu, zaista je donijela definitivan preokret u odnosu snaga, na što neprijatelj više nije imao valjan odgovor. Krizni štab u Bjelovaru krenuo je u akciju kada i varaždinski, 14. rujna, i koristio se njihovim iskustvima u slamanju volje glavnih zapovjednika JNA, ali je osvajanje ipak trajalo sedam dana duže. Završeno je 29. rujna u 19,30 sati, sa znatno većim žrtvama i razaranjima, i to iz nekoliko razloga.

Kao prvo, 265. brigada tradicionalno se popunjavala pretežno srpskim oficirskim kadrom (više od 65% u garnizonu samom gradu Bjelovaru). Od travnja 1991. takav je kadar dodatno ojačavan dovođenjem oficira srpskih nacionalista iz Srbije, a nakon sloma JNA u Sloveniji i odande.

Kao drugo, brigada je u kolovozu mobilizirala dio rezervista Srba iz zapadne Slavonije.

Kao treće, na čelu brigade bio je pukovnik Rajko Kovačević, krajnje zadrta osoba koja nije znala niti htjela znati išta mimo Kadijevićevih i Adžićevih zapovijedi. No, držim da bi i on bio popustio kada se našao u bezizlaznoj situaciji da uza se nije imao načelnika KOS-a, kapetana prve klase Dragišu Jovanovića. On je cijelo vrijeme bio u neposrednoj vezi s generalom Vasiljevićem, jer je i bio poslan u brigadu da je pretvori u neosvojivu tvrđavu u neposrednoj blizini zapadne Slavonije, uz projektiranu granicu Velike Srbije. Jovanović i drugi oficiri održavali su razgranate veze sa zapadnoslavonskim pobunjenicima i naoružavali ih, a ovima je blizina tako jaka garnizona značila važno ohrabrenje.

Četvrti razlog upornu odbijanju predaje bio je psihološke naravi. Srpski ekstremisti iz vojarne već su oko 20. rujna otvarali puščanu i topovsku vatru po gradu, te povukli velik dio obitelji u vojarnu, valjda da im vlastite žene i djeca služe kao taoci, čime su stvorili situaciju u kojoj se iz straha odlučuje na borbu po svaku cijenu. Generali Rašeta i Vasiljević iz Zagreba su stalno podgrijavali nadu da će se garnizon upornom obranom uz uporabu svih sredstava, te s dolaskom međunarodnih promatrača kao posrednika u sporazumu JNA i Hrvatske, uspjeti sačuvati i uredno sa svom tehnikom premjestiti u Srbiju ili sjediniti s pobunjenicima u zapadnoj Slavoniji.

Važna je bila i uloga psihički nestabilna majora Milana Tepića. Nije pouzdano utvrđeno, ali je vjerojatno da je on, pošto je u Sloveniji digao u zrak jedno skladište da ne padne u ruke slovenskoj vojsci, izvanredno promaknut i doveden u Bjelovar upravo zato da ponovi »podvig« i pokaže vojsci »kako se treba boriti«. Tako je u šumi Bedenik digao u zrak desetak vagona eksplozivnog materijala, pri čemu su poginuli jedanaestorica naših branitelja, a strašna eksplozija čula se na 40 km udaljenosti. Beogradska štampa slavila je taj zločin kao herojsko djelo, a Tepića, koji je i sam tom prilikom poginuo, nazivala »novim Sinđelićem« kako bi potakla ratničko raspoloženje. Ali, vojnim obveznicima iz Srbije više se nije rado išlo u vojnike; Kadijevićeva i Miloševićeva vojska mogla se popunjavati još samo četnicima iz Hrvatske i BiH te s nekoliko stotina zločinaca iz kruga srpskih kolonista u Srijemu.

Pripreme za preuzimanje brigade počele su u listopadu 1990, kada sam održao sastanak s predsjednikom općinskog izvršnog vijeća Jurom Simićem, te općinskim sekretarom za

narodnu obranu i načelnikom PU Bjelovar Stjepanom Budimskim. Odmah potom u bjelovarsku organizaciju poslano je oko 350 modernih kalašnjikova. Organizacija osvajanja vojarne gradila se postupno, s maksimalnom sigurnošću i oprezom, a poslije nekoliko mjeseci, u siječnju ili veljači 1991, za zapovjednika TO općine Bjelovar postavio sam Stjepana Budimskoga, pa je naša organizacija mogla legalno djelovati pod firmom TO.
U vojarni smo imali svoje ljude na visokim vojnim dužnostima, ali kada naša vlast nije iskoristila priliku da zajedno sa Slovencima porazi JNA, neprijatelj se snašao, uklonio sve politički sumnjive i na njihova mjesta doveo srpske ekstremiste ili otvorene četnike. Nakon tih promjena nije bilo šanse za djelovanje iznutra, pa 16. rujna pukovnik Josip Tomšić s trinaestoricom oficira, u suglasnosti sa S. Budimskim, otvoreno prelazi na našu stranu. Iz Varaždina je došao i pukovnik Miroslav Jerzečić, a iz Glavnoga stožera pukovnik Želimir Skarec kako bi organizirali preuzimanje brigade.
Njima su na raspolaganju bili jaki odredi policije, dijelovi ZNG i Vojne policije, te jedna bojna HV iz Obučnog centra Varaždin (Ivanec). Krizni štab u sastavu J. Šimić, S. Budimski, Ivan Srnec, Miralem Alečković i Stjepan Ivanić, te predsjednik općine Stanko Pavlić i aktivist HSS-a, kasniji bjelovarsko-bilogorski župan Zeljko Ledinski, imali su iza sebe cijelo stanovništvo grada i svih susjednih mjesta. U gotovo svim graničnim karaulama imali smo suradnike i one su osvojene bez borbe, kao i Doljani, jedno od najvećih vojnih skladišta JNA u Hrvatskoj.
Nigdje se s naše strane nije tako dugo i iskreno pregovaralo kao u Bjelovaru. Isti pukovnik Škarec, kojega su u Varaždinu nesmotreno optuživali za brzopletost i želju da sve okonča borbom prsa u prsa, u Bjelovaru je uporno govorio:
- Vi znate da je stav našeg predsjednika Franje Tuđmana i hrvatskog vrhovništva da se nesporazumi s tzv. JNA nastoje riješiti mirnim putem, pregovorima, i na tome moramo ustrajati bez obzira na teškoće na koje nailazimo u pregovorima... Svi moramo djelovati tako da nam stvari ne pobjegnu izvan kontrole.
Pregovori su se vodili s pukovnikom Kovačevićem, kojemu je obavezno asistirao kapetan Jovanović. Bilo je desetak sastanaka ili telefonskih razgovora, ali bez ikakva napretka. Štoviše, pregovarači JNA postupno su postajali sve ekstremniji i nerealniji, zahtijevajući da pod jamstvom hrvatske vlade i međunarodnih promatrača s cjelokupnom ratnom tehnikom napuste Bjelovar. Kovače-vić i Jovanović nisu popuštali ni pošto smo osvojili Varaždinski korpus, te garnizone u Koprivnici i Križevcima; pregovori su vrlo intenzivno trajali sve do 29. rujna, pa i ujutro toga dana.

No, u 10,43 sati poludjeli major Tepić minira skladište, dok Kovačević po Rašetinim uputama i pod Jovanovićevom prijetnjom tenkovskim topovima i minobacačima razara grad. Gori na sve strane, dim i prašina prekrivaju cijeli Bjelovar, zgrade u susjedstvu vojarne pretvaraju se u ruševine, pogođena je i crkva i pred njom ubijene tri starice... Više se zaista nema što čekati. Policajci, gardisti, vojnici, građani Bjelovara, kreću u juriš i u 19,30 svi su vojni objekti u našim rukama.
Zarobljeno je 365 neprijateljskih vojnika i 60 oficira, dok se dan ranije četrdesetak vojnika nekako iskralo iz blokirane vojarne i predalo. Civili i djeca koji su bili u vojarni u tijeku juriša neozlijeđeni su se raspršili na sve strane. Svi vojnici odvedeni su u sabirni centar i odande poslani kući; u centar su sprovedeni i oficiri, te za nekoliko dana razmijenjeni za naše zarobljenike iz četničkog logora na Manjači, u BiH.

Zadobiveno je 78 tenkova T-55, 80 oklopnih transportera različite borbene namjene, 12 samohodnih protutenkovskih oruđa 90 mm, devet najsuvremenijih top-haubica 122 mm gvozdika, 12 oklopnih transportera za protuoklopnu borbu s polunavođenim raketama maljutka, više od 100 kamiona za tegljenje i transport, više od 10.000 komada streljačkog oružja porijeklom iz JNA, TO i skladišta Doljani, te oko 20.000 tona streljiva, od najmanjih do najvećih kalibara, u što je uračunat plijen iz Doljana. Dakle, plijen je neznatno manji od varaždinskoga, te je očito da sam imao jak razlog što su ta dva garnizona od početka posebno ciljana i obrađivana.
Poginulo je 18 bjelovarskih branitelja i građana, kao i zločinci - pukovnik Kovačević, kapetan Jovanović, major Tepić i još nekolicina koji su neposredno tenkovima razarah grad.
Uspjeh je, međutim, imao i naličje. Da je tako bilo samo u Bjelovaru, možda ga ne bi imalo smisla spominjati, ali kako je sličnih popratnih zbivanja bilo u barem desetak akcija osvajanja vojarni, držim da posrijedi nije slučajnost nego nešto što ima i glavu i vidljiv rep. Iako o tome imam dosta vlastitih bilježaka, iako u GSHV i MORH-u postoje depeše, upute i drugi pisani dokumenti koje sam sve pregledao, citirat ću Juru Sirnica kao glavnog aktera osvajanja i najboljega poznavatelja zbivanja.
Samo koji dan prije završnog juriša za načelnika Službe za zaštitu ustavnog poretka u Bjelovaru bio je postavljen Mile Ćuk, i to zahvaljujući intervenciji S. Budimskoga i zauzimanju samog Sirnica kod J. Manolića i I. Vekića. Ćuk je inače živio u bjelovarskome kraju, još za izborne kampanje u proljeće 1990. postao je jedan od vozača u ekipi Franje Tuđmana i HDZ-a, a onda i osoba od povjerenja u krugu Gojka Šuška. Bjelovarčani tada još nisu znali za sve te igre, no Ćukovo držanje prilikom osvajanja 265. brigade pokazuje da je upravo započinjao strelovit uspon još jednoga HDZ-ova »hrvatskog viteza« koji će, bez ikakva vojnog obrazovanja, učas projuriti do generalskoga čina, postati zapovjednik Prvoga gardijskoga zbora, zapravo Tuđmanovih pretorijanaca, te za nagradu dobiti Bjelovar kao svoj feud, otprilike onako kako je Đuro Dečak dobio Viroviticu.

Na sam dan oslobođenja, u 13,30 sati, kada su naše postrojbe već bile u vojarni, Mile Ćuk nastupio je sa zahtjevom da se odmah prekine vatra i Stjepanu Budimskome zaprijetio uhićenjem. Takvu zapovijed dobio je iz Zagreba, paralelnim zapovjednim linijama koje je kroz HDZ već uspostavljao predsjednik Tuđman. Nasuprot tome, generali Tus i Stipetić, načelnik i pomoćnik načelnika Glavnoga stožera, bili su zapovjedili osvajanje vojarne i u njihovo je ime pukovnik Zelimir Skarec na terenu zapovijedao operacijom. Ćukovo upletanje unijelo je zabunu među branitelje, što je neprijatelj iskoristio za rušenje kuća u neposrednoj blizini svog objekta na Vojniću, odakle je još pružao stanovit otpor. Srećom, branitelji su se brzo pribrali i izvršili zadatak do kraja.7
No, predsjednik i krug oko njega nisu praštah takav neposluh - mjesec i pol dana kasnije, 16. studenoga 1991, uhićeni su pukovnik Skarec i predsjednik Kriznog stožera Budimski, dok je Ivan Grbavac, zapovjednik bojne Vojne policije koja je sudjelovala u akciji, uskoro smijenjen. Za to nema drugoga objašnjenja osim onoga da je predsjednik Tuđman imao obavezu udovoljiti Kadije-vićevu i Miloševićevu zahtjevu, koji su podupirali međunarodni promatrači, da se JNA s cjelokupnom tehnikom postupno, u neodređenu roku, povuče iz Bjelovara. Ali, kuda? Neosporno, u obližnji zapadnoslavonski prostor pod četničkom kontrolom, odakle bi dovršila razaranje grada.

Hrabri i odgovorni domoljubi pokvarili su račun, pa su morah biti kažnjeni. Nakon nekoliko mjeseci zatvora pukovnik Skarec otpušten je iz HV bez ikakvih prava, a i Budimski je proveo stanovito vrijeme u pritvoru. Suđenje, kao ni u tolikim drugim takvim slučajevima, nikad nije održano; jednostavno je otpušten i zaboravljen. Glavnim junakom oslobođenja Bjelovara službeno je proglašen Mile Ćuk.

8. Osvajanje ratne tehnike u Križevcima (15-17. rujna)
U vojnim objektima u Križevcima i okolici zadobiveno je tehnike za jednu pješačku brigadu, jedan divizion protuzrakoplovnih sustava i jedan topnički divizion potpore, ali - iako je akcija bila relativno mirna - nije prošla bez žrtava. U jednoj slučajnoj borbi s grupom vojnika koji su se iz skladišta probijali u vojarnu poginula su dva branitelja. U vezi s tom akcijom valja istaknuti nekoliko elemenata.
Prvo, Križevčani su se pripremali više mjeseci, a osnovna direktiva potjecala je sa sastanka koji sam u prosincu 1990. održao u Policijskoj upravi Varaždin, te iz mnogobrojnih kontakata koje su lokalni aktivisti ostvarivah u

7 0 tome dokumentirano u knjizi Jure Šimića i suradnika Bjelovar u Domovinskom ratu - svjedoci vremena, Bjelovar 1997, str. 119. Odatle sam uzeo još neke podatke, a većina je iz mog arhiva te manjim dijelom iz arhiva MORH-a.

MORH-u. I ondje je postojala suradnja s oficirima JNA unutar objekata, koji su pomogli da se akcija okonča s najmanjim žrtvama.
Drugo, pregovori su kombinirani s upozorenjima, koje je podupirala vrlo djelotvorna blokada, da je predaja najbolja za sve. Presudni za uspjeh bili su vještina pregovarača, ranija poznanstva s oficirima i vojnicima JNA, te određena spremnost zapovjednika garnizona da se sve okonča na miran način.
Treće, vojna rješenja u križevačkom slučaju bila su bliska stručnom vojnom rezoniranju: određene su snage prve linije, tj. linije neposrednog osvajanja, zatim linije rezervi neposredno iza njih, te treća, izuzetno važna linija dubokoga kružnoga osiguranja naoružanom Narodnom zaštitom.

Odavna je postojala organizacija i precizni planovi za razvoj 117. brigade u području Koprivnica - Križevci. Pukovnici Josip Brauneger i Bekir Dedić iz MORH-a bili su izradili njen cjelovit ustroj te s lokalnim aktivistima pripremili mobilizaciju. Bilo je predviđeno da brigada u početku ima sedam profesionalnih časnika, četvoricu iz Koprivnice i trojicu iz Križevaca, i s njima se održavala stalna veza; čekao se samo znak za akciju. Naravno, oružje je bilo u skladištima i vojarnama JNA. Nažalost, pošto sam smijenjen i istjeran iz zemlje, i taj je plan razbijen, pa je na kraju sve ovisilo o samoinicijativi.
Kao i drugdje, u Križevcima je prvi i glavni oslonac u osvajanju vojnih objekata bila lokalna policija, ali je specifično što su organizatori od početka djelovah s već postavljenom organizacijom svoje TO. Takvo rješenje urodilo je boljom organiziranošću, a time i djelotvornošću. Zapovjednik Štaba TO bio je Vladimir Kolić, a načelnik Ivan Katavić, na čelu policije bili su Božidar Štubelj i Ivan Barušić, dok su razgovore sa zapovjednikom vojarne vodili Milorad Kovačević, Vlasta Kliček, Boris Cataj i Valentin Puževski.
9. Osvajanje 158. mješovite protuoklopne artiljerijske brigade u Đakovu (15-18. rujna)

U listopadu 1990. sugerirao sam kao ministar da se u Đakovu održi sastanak o pripremi obrane. Sastanak je dogovorio zamjenik ministra unutrašnjih poslova Perica Jurić, organizirali su ga Valter Rudman, načelnik PU Đakovo, i Zvonko Bušić, općinski sekretar za narodnu obranu, a prisustvovali su mu predstavnici gotovo svih istočnoslavonskih općina, dok su predstavnici Osijeka, Đakova i Broda imali zadatak sadržaj rasprave prenijeti u sve ostale općine u Slavoniji.
Već sam naveo da je sličan sastanak održan u Varaždinu za šire područje, a tako je bilo i u drugim većim centrima. Razgovaralo se o načinu pripreme obrane, o tome kakve jedinice formirati i što im dodijeliti od oružja koje se upravo uvozilo, o načinima uspostave veza s oficirima i vojnicima JNA radi pomoći kada budemo zauzimali skladišta i vojarne, organizaciji mobilizacije vlastitih snaga, zadacima vlasti u vojnoobrambenim poslovima...

Upravo je Đakovo tipičan primjer organiziranosti i dugih i strpljivih priprema, primjer koji svjedoči kako smo se mogli relativno lako obraniti, te u kojemu se vidi da u osvajanju skladišta i vojarni nisu sudjelovali samo aktivisti stranke na vlasti, kako je to HDZ volio tumačiti, nego svi domoljubi, bez obzira na stranku, čak većina izvan svih stranaka.
Glavni akteri izuzetno važne akcije bili su Mate Zorica, predsjednik općine Đakovo, ujedno predsjednik Općinskoga kriznog štaba, te Zvonko Bušić, član Kriznog štaba i sekretar za narodnu obranu, Zvonimir Bere, zapovjednik pričuvne bojne ZNG, ranije zapovjednik općinske TO, Božo Blažević, zapovjednik satnije 3. brigade ZNG, Ivan Hrga, zapovjednik policijskih snaga, te Ljubo-mir Caleta i Niko Grbeža, zapovjednici protudiverzantskoga i diverzantskoga voda, izravno naslijeđeni iz TO općine Đakovo. I, naravno, cijelo stanovništvo Đakova.
Neprijatelj je u Đakovu imao dvije vojarne: veliku Dračice i tzv. Malu vojarnu, tj. bivšu komandu garnizona, zatim veliko skladište Gaj i vojni poligon Nabrđe. Formacijski, 158. brigadu činili su Zapovjedništvo s prištabnim jedinicama, inženjerijska četa, tri mješovita protuoklopna diviziona, haubički divizion 122 mm M-38, samostalni laki raketno-artiljerijski divizion protuzrakoplov-ne obrane, pozadinski bataljun i dvije posadne baterije brdsko-planinskih i protuoklopnih topova.

Već potkraj 1990. uspostavljane su veze s oficirima i vojnicima u garnizonu te građanima Đakova koji su radili u skladištima. Vođena je smišljena propaganda koja nikoga nije vrijeđala, ali je postupno razarala eventualnu monolitnost jednica JNA u Đakovu. Intenzivne pripreme vršene su u prvoj polovici rujna 1991, kada je sve bilo spremno za mirno preuzimanje velike ratne tehnike, ali i za osvajanje borbom.
Bilo je jasno da se više ne smije čekati - 12. korpus pomaknut je iz Novog Sada u prostor Baranje, a cijelu desnu obalu Dunava, od Bijeloga Brda do Iloka, već su držali naoružani pobunjenici s izravnom potporom JNA. Đakovčani stoga 15. rujna kreću: najprije je ultimativno zatraženo oružje TO, ali nije došlo do sporazuma. Otpor JNA znatno je uzdrman kada je oko 120 vojnika i deset oficira napustilo njihove formacije u gradu i skladištima. Odmah potom krenuo je otvoren napad; istodobno su se vodile borbe i pregovori. Prvi je osvojen Gaj, zatim Nabrđe, pa Mala vojarna i konačno nova vojarna Dračice.

Zarobljeno je oko 340 vojnika i 40 oficira. Vojnici su neko vrijeme zadržani, pa poslani kući, a oficiri su ispraćeni u sabirni centar Zagreb. Stanovit broj vojnika i oficira ostao je u HV Sve je bilo gotovo bezuvjetnom predajom JNA 18. rujna, dakle u tri dana. Nažalost, ni u Đakovu nije moglo bez žrtava: poginula su četiri branitelja i tri pripadnika JNA.
Zahvaljujući podacima što su ih prikupili brigadir Zvonimir Bere i pukovnik Zlatko Stolnik, u ovom je slučaju moguće posve precizno navesti što su tom prilikom stekle naše obrambene snage.

TABLICA I:
SREDSTVA JNA
razna neborbena vozila 192
topovi MT-12100 mm 54
haubice 122 mm M-38 18
brdsko-planinski topovi B-1 4
protuoklopni topovi 76 mm ZIS 14
borbena oklopna vozila (BOV) s topom 3/20 mm 18
borbena oklopna vozila nosači protuoklopnog sustava maljutka (BRDM-2) 18
protuzrakoplovni topovi 20/3 partizanac 12
samohodni protuzrakoplovni top 30/2 praga 1
pješačke cijevi svih vrsta i kalibara cea 5.000
ručni raketni bacači 64 mm zolja 2.200
ručni raketni bacači 90 mm osa 800
ručne obrambene bombe svih vrsta 4.000
topnička zrna - potkalibama 100 mm 29.160
topnička zrna - kumulativna 100 mm 14.580
topnička zrna - rasprskavajuća 100 mm 8.100
granate 122 mm za haubicu M-38 12.960
meci 20 mm za protuzrakoplovni top cea 600.000
topnička zrna 76 mm - razna 4.320
razna streljiva za pješaćko naoružanje cea 2.900.000
protupješačke mine svih vrsta cea 10.000
protutenkovske mine svih vrsta cea 30.000
razni eksplozivi (u kilogramima) 30.000
sporogoreći štapini (u metrima) 10.000
detonirajući štapini (u metrima) 20.000
razni upaljači za rušenje 5.000
rakete strijela 2M 104
rakete maljutka 648
Osim toga, zadobivena su sredstva TO općine Đakovo koja je JNA kontrolirala, i stanje je u metak odgovaralo službenoj operativnoj evidenciji STO Đakovo.

TABLICA II:
SREDSTVA TO OPĆINE ĐAKOVO
pištolji 7,62 mm TT 102
pištolji 7,65 mm automatski 18

automati PPŠ 7,62 mm 125
automati 11,48 mm thomson 62
poluautomatske puške 7,62 327
automatske puške 7,62 mm 268
puške 7,9 mm M-48 592
poluautomatski snajperi 7,9 mm 22
puškomitraljezi 7,32 mm 50
puškomitraljezi 7,5 (razni modeli) 45
mitraljezi 7,62 mm i 3
ručni bacači M-57 47
ručni raketni bacači 90 mm osa 19
ručni raketni bacači 64 mm zolja 32
minobacači 60 mm TI 6
minobacači 82 mm 6
bestrzajni topovi EIsT 4

STRELJIVO
meci 7,62 mm za pištolj i automat 56.700
meci 7,65 mm za pištolj 4.076
meci 11,48 mm za thomson 22.329
meci 7,62 mm za automatsku i poluautomatsku pušku 347.760
meci 7,62 za mitraljez 2.760
meci 7,9 mm za pušku i puškomitraljez 214.800
mine za minobac 60 mm 900
mine za minobac 82 mm 900
mine za bestrzajni top BsT 36
tromblonske mine 912
ručne obrambene bombe 3.589
protutenkovske bombe 198
rakete 90 mm za ručni raketni bacač osa 45

Sve postrojbe koje su osvajale skladišta i vojarne đakovačkoga garnizona odmah su, popunjene i naoružane, odlazile na bojište i organizirale obranu na 27 km širine bojišnice sjeverozapadno od Vinkovaca, što neprijatelj nije mogao svladati.
Taj velik i potpun uspjeh u osvajanju cijele moderne protuoklopne brigade snažno je odjeknuo u Hrvatskoj. Ubrzo je osvojena i takva brigada u Virovitici, pa sam, kada sam se nekoliko dana potom susreo s njime, izvijestio predsjednika da one u dobroj organizaciji mogu zaustaviti dvije oklopne divizije, s time da se ne smiju dijeliti, jer samo cjelovite mogu dati maksimum i biti kapitalan ulog u obrani Hrvatske s istoka. Predsjednik se, dakako, složio, ali su brigade ipak raspodijeljene kojekuda.
U razgovoru mi je napomenuo da je netko u Đakovu bio »svojevoljan i neposlušan«, što nisam odmah shvatio. Bila je riječ o tome da su u tijeku osvajanja vojarni i skladišta iz HDZ-ova središta u Zagrebu u Đakovo prispjele dvije depeše s naredbom da se napad smjesta obustavi, jer je zaključeno primirje, pa će JNA mirno otići iz Đakova. Vođe akcije mislili su drugačije, pa su depeše, poslane telefaksom, strpali u džep i produžili napad, te na kraju izvijestili Zagreb da su skladišta i vojarne u našim rukama. U tijeku

cijele akcije održavana je veza s GSHV-om, koji je imao isti cilj kao i oni koji su osvajali skladišta.
I tako bi se moglo opisivati osvajanje 65 vojnih skladišta i 48 vojarni, dok su nam izmakli 10. (zagrebački), 13. (riječki) i 9. (kninski) korpus, najveći dio Ratne mornarice, artiljerijska uporišta na većim otocima, sve vojne zrakoplovne snage itd.
10. Zaključci o osvajanju naoružanja i ratne tehnike JNA
U procjenama koje sam uključivao u prijedloge obrane kada sam razmatrao radikalan odgovor na pobunu i agresiju navodio sam da u osvajanju vojarni i skladišta JNA nećemo imati više od 3.000 poginulih. Predsjednik je to nazvao ludošću, rekao da na tolike gubitke nitko ne smije pristati i da će nam JNA do temelja razoriti gradove. No, netom prikazani tipični slučajevi govore da sam u proračunima bio apsolutno realan i da su naši stravični gubici nastali upravo zbog nepripremljenosti za obranu i nedovoljne naoružanosti u najpotrebitijem vremenu.
Uostalom, nisam ni govorio napamet nego radio na temelju egzaktne metodologije koju rabe vojni stručnjaci širom svijeta.

Na osnovi gornjega uzorka mogu se izračunati potencijalni naši gubici da smo osvojili sve vojarne, sva skladišta i cijelu Ratnu mornaricu na našem (i slovenskom) tlu, tj. Sjeverozapadno vojište, dio Sjevernog vojišta i Vojnopomor-sko vojište bez Južnog sektora (Boka). Na tom prostoru JNA je imala 58 vojarni, od čega 46 većih, te više od 70 skladišta, dakle 128 branjenih objekata (izuzimam granične postaje, jer su one zbog okolnosti koje sam već objasnio bile de facto naše).
Prilikom zauzimanja deset velikih objekata - pet vojarni i pet skladišta u Varaždinu, Bjelovaru i Đakovu - poginulo je 26 branitelja i građana (4 u Varaždinu, 18 u Bjelovaru i 4 u Đakovu). Ne može se, dakako, na osnovi toga samo mehanički izvesti da bismo prilikom zauzimanja svih 128 branjenih objekata imali nešto više od 300 mrtvih. U procjenu sam uključio još niz elemenata koje propisuje vojna struka, materijalnih i psiholoških, k tome svaki u ekstremnoj varijanti, najpovoljnijoj za neprijatelja i najnepovoljnijoj za nas, te došao do brojke od 1.800 do 2.000 ljudskih žrtava. Lako je moguće da bi ih bilo mnogo manje, jer, s jedne strane, nakon padanja sve većega broja objekata, pogotovo najjačih i najvažnijih, među preostalima počinje padati motivacija za otpor, a s druge strane, naše snage počinju nastupati sa sve kvalitetnijom opremom, sve uvjerljivijom vojnom silom i sve većim iskustvom.
No, zbog apsolutne sigurnosti, gornjoj granici te brojke dodao sam još tisuću, dakle čak je udeseterostručio u odnosu na kasnije stvarne gubitke u Varaždinu, Bjelovaru i Đakovu.

A prema podacima koje je službeno nakon završetka rata u godišnjem izvješću Saboru iznio predsjednik Tuđman, »u čitavom Domovinskom ratu 1991-1995. hrvatski narod u Republici Hrvatskoj« imao je 10.668 poginulih i 2.915 nestalih, što zapravo znači ukupno 13.583 mrtvih, te 37.180 ranjenih.8
To je, gledano mrtve i nestale, četiri i pol puta ili 450% više od moje apsolutno najnepovoljnije procjene!
Niže donosim tablice koje prikazuju vrste i količine oružja koje je protuustavnom odlukom načelnika Generalštaba JNA generala Adžića oduzeto Teritorijalnoj obrani, oružje i opremu koju je MORH nabavio dok zakulisnim igrama nisam bio isključen iz naoružavanja zemlje, ukupnu količinu oružja i tehnike što ju je JNA imala na tlu

Slovenije i Hrvatske uoči početka rata, te količinu koju su smo osvojili u akcijama na njena skladišta i vojarne.

TABLICA III:
ORUŽJE, STRELJIVO I OPREMA TORH ŠTO IH JE U SVIBNJU 1990.
ODUZELA JNA

NAORUŽANJE	KOLIČINA
suvremeno dugo oružje 7.62 mm	120.000
trofejno dugo i srednje dugo oružje 7.62, 7.9 i 11 mm	80.000
pištolji 7.65, 7.62 i 9 mm	2.500
minobacači 60 i 82 mm	cea 2.000
minobacači 120 mm	cea 120
ručni protutenkovski bacači RPG-60	cea 800
protuoklopni raketni sustavi (prenosivi)	500
protuzrakoplovni topovi 20 mm (1, 2 i 3 cijevi)	300
raketni protuzrakoplovni sustavi strijela 2M (ručni)	150
protuzrakoplovni mitraljezi 12.7 mm	cea 120
protuzrakoplovni topovi boforst**	cea 60
protuoklopne mine	cea 20.000
eksploziv za rušenje i zaprečavanje	cea 801

* Podaci nisu sasvim precizni, jer su se količine i kvaliteta potkraj osamdesetih mijenjali gotovo iz dana u dan.
** Ti su topovi bili skinuti s brodova JRM zbog nedostatka odgovarajućega streljiva, te osposobljeni samo za djelovanje protiv ciljeva na zemlji i moru.

8 »Izvješće predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana o stanju hrvatske države i nacije u 1995. godini, na zajedničkoj sjednici oba doma Hrvatskog sabora 15. siječnja 1996«; Poseban prilog u Večernjem listu, 16. siječnja 1996, str. 22. Prema istom izvješću, ukupne izravne materijalne štete u Hrvatskoj iznose oko 27 milijardi USD. Prognanika je potkraj 1991. bilo pola milijuna. (Na konferenciji u Haagu 7. rujna 1991, dakle neposredno uoči početka osvajanja vojarni i mjesec dana pošto je odbio moj treći plan kao pogibeljan, predsjednik je izjavio da Hrvatska već ima 2.200 poginulih, Večernji list, 8. rujna 1991, str. 1.)
Indikativno je za predsjednikov način razmišljanja da ne govori o gubicima u stanovništvu Hrvatske, u smislu da se branila država u kojoj ne žive niti su je branili samo Hrvati, nego o gubicima hrvatskog naroda, što onda dijeli na Hrvate u Hrvatskoj i Hrvate u BiH. Prema toj »metodologiji«, gubici Hrvata u BiH (9.909 mrtvih i nestalih, 20.649 ranjenih) pribrajaju se prvonavedenima kao »ukupni hrvatski gubici«.
I to pokazuje da se on, bez obzira na ustavni naziv, nije intimno osjećao predsjednikom Republike Hrvatske, u smislu svih njenih građana, nego - kako je govorio i kako su ga njegovi poslušnici zvali - »predsjednikom svih Hrvata« na svijetu.

VAŽNIJA TEHNIKA I OPREMA

radio-uređaji (motorola i drugi)	cea 800
radio-uređaji srednjega i velikoga dometa	cea 150
vozila za mobilne veze	60

teretna vozila za logistiku i prijevoz vojnika 300
zapovjedna vozila ŠK-1 i ŠK-2 10
specijalna sanitetska vozila 6
STRELJIVO
za kalibre od 7.65 do 12.7 mm (u prosjeku po cijevi oružja) cea 1.000 kom.
za kalibre od 20 do 120 mm cea 80.0001

TABLICA IV: ORUŽJE NABAVLJENO U ORGANIZACIJI MINISTARSTVA OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE U RAZDOBLJU 5X1990 - 15.1.1991.

VRSTA	KOLIČINA	OPASKE
automatske puške AK-7.62 kalašnjikov	27.300	uvoz; dio nađen u skladištima TO
poluautomatske puške PAP-7.62	430	nađene u skladištima TO
specijalne puške sačmarice SPAS i druge	1.200	opremljene za blisku i noćnu borbu
snajperske puške 7.62 i 7.9 mm	210	
laki puškomitraljezi ultimax	200	vrhunsko oružje NATO-a
puškomitraljezi 7.62 i 7.9 mm	2.100	uvoz i domaći izvori
UKUPNO PUŠAKA I MITRALJEZA	30.360	
pištolji 9 mm beretta	4.000	uvoz
automatski pištolji 7.65 cobra	120	iz skladišta TO
pištolji 7.65 mm zastava	120	iz skladišta TO
pištolji 7.62 77	300	iz skladišta TO
UKUPNO PIŠTOLJA	4.540	
protuzrakoplovni topovi 20 mm (1, 2 i 3 cijevi)	26	sačuvala TO u »radničkim baterijama«
topovi 40 mm boforst	40	iz skladišta TO u morskim lukama
topovi 76 mm M42	26	izostali iz kontrole JNA
topovi 76 mm B-1	6	izostali iz kontrole JNA
protuzrakoplovni raketni sustavi S-2M	40	uvoz, s 10 raketa po lanseru
protuzrakoplovni raketni sustavi stinger	20	uvoz, s 10 raketa po lanseru
protuzrakoplovni mitraljezi 12.7 mm	80	izostalo u skladištima i remontu
minobacači 60, 82 i 120 mm	140	uvoz i dio izostao iz kontrole JNA
oklopna vozila na kotače s ugrađenim topom 20 mm	12	uvoz i naslijeđeno*
minsko-ekspl. sredstva (POM, PPM, r/bombe)	72 t	uvoz
eksploziv	301	mobiliziran iz prometa u RH
streljivo od 5.56 do 120 mm	2-16	borbenih kompleta po cijevi

NAPOMENA: Topovi i protuzrakoplovni raketni sustavi promatraju se zasebno zbog velike razlike u osobinama i namjeni.

* Šest tih vozila JNA je bila naručila od mariborskog TAM-a, ali sam se s predstavnicima slovenske vlasti dogovorio da se prodaju nama, jer se »JNA može strpiti«. Ostalih šest vozila MORH je preuzeo od MUP-a Hrvatske, koji ih je naslijedio od Republičkog sekretarijata za unutrašnje poslove.

TABLICA V:
RATNA TEHNIKA JNA NA TERITORIJU
SLOVENIJE 1 HRVATSKE*

VRSTA	KOLIČINA	OPASKE
suvremene puške 7.62 mm	cea 450.000	bez oružja TORS i TORH

automat, oružje srednje dužine cijevi 7.62 i 9 mm cea 30.000 bez oružja TORS i TORH
puškomitraljezi 7.62 i 7.9 mm cea 25.000 bez oružja TORS i TORH
oružje kratkih cijevi (pištolji) 7.65, 7.62 i 7.9 mm cea 30.000 bez oružja TORS i TORH
tenkovi T-34, T-55 i fvl-84 810 JNA ukupno cea 2.700
samohodna oruđa 56
topništvo i minobacači kalibara iznad 100 mm 1.400 JNA ukupno cea 7.800
topovi 76 mm cea 160
minobacači 60 i 82 mm cea 1.600 JNA ukupno cea 10.000
višecijevni bacači raketa cea 36 broj projektila nije poznat
lanseri raznih raketnih sustava (SA-2, 3,4, 6 i 10) cea 120 broj projektila nije poznat
lanseri raketnog sustava S-2M cea 1.350 bez TORH
rakete za sustav S-2M više od 2.500 bez TORH
protuzrakoplovni topovi 20 i 40 mm cea 450 bez TORH
borbeni zrakoplovi 30-100**
transportni zrakoplovi 4-10**
transportni helikopteri MI-8 cea 40 Zagreb, Pula, Bihać, Split
laki helikopteri gazela za zapovijedanje i vezu te protutenkovsko djelovanje cea 36
raketni i torpedni čamci i topovnjače 45
naoružani patrolni brodovi 10
minolovci 9
pomoćni i brodovi logistike nepoznato
podmornice (nekoliko tipova) 11
minsko-eksplozivna sredstva (protutenk. i protupješ. mine, ekspl. za rušenje i zaprečavanje cea 400.0001
streljivo za sva oružja i oruđa (osim raketa) cea 2.500.0001 5-15 borbenih kompleta***
vučna i teretna vozila više od 4.500
radio-uređaji**** cea 10.000

* Tehnika koja se navodi pripadala je 5. vojnoj oblasti (Sjeverozapadno vojište), Vojnopomorskom vojištu (bez Boke kotorske) i dijelu 1. vojne oblasti (Sjeverno vojište), tj. jedinicama koje su bile locirane u Slavoniji, Baranji i hrvatskom dijelu Srijema. Ako se od navedenih količina naoružanja i streljiva odbiju količine koje su osvojile slovenska i hrvatska obrana, vidi se da je JNA ipak u BiH, Srbiju i Crnu Goru izvukla oko dvije trećine ukupnoga naoružanja i streljiva. Iz Hrvatske je uglavnom izvukla objekte Ratne mornarice, zrakoplovstvo i složenije protuzrakoplovne raketne sustave.

** Broj borbenih i transportnih zrakoplova mijenjao se gotovo iz dana u dan, ovisno o odlukama zapovjedništava.

*** Ukupna količina vjerojatno nije točna, jer nisu poznate količine strategijskih rezervi vrhovnog zapovijedanja koje su bile locirane na teritoriju Slovenije i Hrvatske.

**** Uključuje uređaje različite snage i dometa, za veze zapovijedanja od razine voda do strategijskog zapovjedništva (statična, prijenosna i mobilna sredstva s potrebnim agregatima).

TABLICA VI:
NAORUŽANJE, TEHNIKA I STRELJIVO OSVOJENI IZ SKLADIŠTA I VOJARNI JNA U RAZDOBLJU 13.IX - 25X11.1991.

VRSTE ORUŽJA I TEHNIKE	KOLIČINA
suvremeno pješačko oružje	170.000-200.000
oruđa kalibara 60 do 82 mm	cea 450
oruđa kalibara od 100 do uključivo 203 mm	cea 180
suvremeni protutenkovski raketni sustavi na oklopnim transporterima	cea 280
protutenkovski raketni sustavi (nosivi)	cea 500
protuzrakoplovni raketni sustavi na oklopnim transporterima	cea 20
protuzrakoplovni raketni sustavi S-2M (ručni)	cea 380
protuzrakoplovni višecijevni topovi 20 mm	cea 110
tenkovi T-55, T-55A te M-84	cea 240
oklopni transporteri na kotačima i gusjenicama za prijevoz desanata, zapovijedanje, izviđanje i sanitetske potrebe	cea 320
streljivo svih kalibara i namjena	cea 500.0001
eksploziv svih vrsta i namjena	cea 1.7001
rakete za razna protuzrakoplovna oruđa, prevozive i nosive varijante	24 - 50 po lanseru
raketni sustavi obala - more	nepoznat broj i tip
teretna vučna vozila za razna oruđa i uređaje, logistiku i prijevoz vojnika	više od 2.000
radio-uređaji raznih vrsta i namjena	cea 800
radari (statični i prijenosni)	cea 30
protutenkovske mine raznih tipova i namjena	cea 5001
protupješačke mine (razne)	cea 2.000

NAPOMENE:
- Osvojeno je i nekoliko manjih borbenih jedinica JRM te nešto više raznih pomoćnih brodova i brodova za logistiku, kao i brodova zatečenih u remontu i izgradnji.
- Osim što je oružje zarobljavano ili zaposjedano u skladištima i vojarnama JNA, iz remontnih zavoda (Bregana) uzeto je pravodobno desetak tona raznog oružja, uključivši veću količinu protuzrakoplovnih strojnica 12,7 mm. Dio oružja, oruđa i opreme zadobiven je skidanjem sa željezničkih transporta u tijeku odlaska JNA iz Slovenije i Hrvatske.
- Najveći dio oružja TORH vraćen je u sklopu zauzeća skladišta i vojarni JNA, ali u tablicu nisu uključena trofejna sredstva iz ukupnog arsenala (oko 500.000 komada).

Oružje navedeno u Tablicama IV i VI, uz minsko-eksplozivna i druga ubojna sredstva koja nam je u srpnju 1991. ustupila Slovenija, jest ono čime je obranjena Hrvatska; time i ničim drugim. Naime, u preostalih 11 mjeseci 1991, pošto smo moji suradnici i ja odstranjeni iz procesa obrambenih priprema, te u tijeku cijele 1992. godine MORH nije uvezao odnosno kupio ni jedan tenk, ni jedan zrakoplov, ni jedno suvremeno oruđe, ni jednu tonu streljiva, a nestali su milijuni maraka i dolara za koje se tvrdi da su utrošeni za naoružavanje!?

Čini se da je u tom poslu izvršena pljačka planetarnih razmjera. Bezdušni ratni profiteri kupovah su ih jednostavno krali oružje iz zauzetih skladišta i prodavali ga ugroženom stanovništvu po trostruko većim cijenama. Jedan kalašnjikov prodavan je i za više od

2.000 DM u Virovitici, Šibeniku, Vinkovcima, Slavonskom Brodu, a vjerojatno se slično događalo i drugdje (kako sam naveo, kao ministar obrane u Mađarskoj sam ujesen 1990. kalašnjikov dobivao za 280 DM). Navodni kasniji uvoznici oružja i »spasitelji Hrvatske« pojavili su se niotkuda i bestidno obmanuli hrvatsku javnost. To su mogli, jer je nastao nered prouzrokovan šarlatanskim, nekompetentnim vođenjem.
Pitanje je delikatno i bolno, i još čeka odgovor. Ta se zbivanja moraju dokraja istražiti iz načelnih razloga, radi budućnosti Hrvatske, a sudionici pljačke i uzročnici kaosa koji je urodio silnim žrtvama i razaranjima moraju se doznati, imenovati i izvesti pred lice pravde. To je bio zločin, a zločin će biti i ako se događaji ne istraže nego prepuste zaboravu. Naša domovina mora se istinom i činjenicama osloboditi hipoteke koju joj je nametnula katastrofalna politika HDZ-a u to presudno doba.

Sadašnje spoznaje nameću zaključak da dotične milijarde nisu utrošene za naoružavanje, čak uopće za obranu u najširem smislu pojma. Tenkova i topova imamo onoliko koliko smo ih zarobili od JNA ujesen 1991. te od srpskih paravojski u Bljesku, Oluji i operacijama u zapadnoj Bosni 1995; nije kupljen ni jedan! Suvremenih pušaka zarobili smo i više nego što nam je bilo potrebno, pa njih nije ni trebalo kupovati. Doduše, nabavljeno je dvadeset zrakoplova MiG, ali su, osim što su zastarjeli, kupljeni iz golemih viškova propaloga Varšavskoga ugovora i nisu mogli biti odveć skupi. Kupljeno je i nešto vojne opreme, ali i to je količinom i cijenom zanemarivo u odnosu na nestale svote. Kupljen je dio raketnog sustava SS-300, za koji se ne zna koliko je stajao, no ta kupovina sama po sebi zorno pokazuje nekompetentnost onih koji su o tome odlučivali. Taj posve neupotrebljiv sustav poslužio je jedino za lažni prikaz na pompoznoj vojnoj paradi na zagrebačkom Jarunu 30. svibnja 1995.

Treba istaći da se osvajanje masovno dogodilo u sjevernoj i sjeverozapadnoj Hrvatskoj, a manje na obali. Naime, tih su se dana izaslanici vlade demokratskog jedinstva, koje je predsjednik Tuđman stalno požurivao, bili naprosto razletjeli po Hrvatskoj kako bi na osnovi globalnog sporazuma vlade i JNA organizirah odvoz ratne tehnike JNA, i to ne daleko nego u BiH, zapadne dijelove Srbije i Crnu Goru, odakle je ta tehnika ubrzo prebačena u istočnu Hercegovinu da napadne jug Hrvatske.
Stjecajem prilika, upravo je duž obale relativno brzo došlo do »sporazuma« tih izaslanika i garnizona JNA. Takvu raspletu osobito su pridonijeli ministar pomorstva Davorin Rudolf, ministar Dražen Budiša i, naravno, lokalni krizni štabovi. Oni su djelovali točno po odlukama vlade i predsjednika Tuđmana, ali to ne znači da njihovo djelovanje treba ocijeniti pozitivno.
Ipak, ni u Međurječju nije sve išlo kako je bilo pripremljeno. Nismo imali znatnijeg uspjeha u razoružavanju JNA u Osijeku, Vinkovcima i Vukovaru, gradovima u kojima su vladali lokalni HDZ-ovi guverneri i samozvani vojskovođe. Zbog njihove samovolje i izvansustavne djelatnosti JNA je izišla iz garnizona, ušla u zone srpske pobune i djelovala zajedno s pobunjenicima.

U svim drugim akcijama uspjeh je bio potpun, te smo došli u posjed velike količine svih vrsta oružja i vojne opreme, ne samo za uspješnu obranu nego i za prelazak u ofenzivna djelovanja.

Stvoreni su uvjeti za potpun poraz agresora i postoje vrlo jaki vojnostruč-ni argumenti da bi se to dogodilo najkasnije do druge polovice 1992. godine (u što uključujem ne samo Hrvatsku nego i obranu i potpuno oslobođenje BiH, naravno, u sporazumu s njenim legalnim vodstvom i u savezništvu s njenim legalnim obrambenim snagama). S tom ocjenom bio je apsolutno suglasan i Glavni stožer Hrvatske vojske. S novoosvojenim i prije nabavljenim oružjem mogli smo dobro opremiti više od dvije jake armije, s izuzetno motiviranim vojničkim sastavom. Umjesto toga, zbog sustavna odbijanja bilo kakvih priprema za obranu, nastao je kaos. Štoviše, u međuvremenu je uništena temeljna kadrovska i mobilizacijska organizacija.
Sve do studenoga 1991. predsjednik Republike, iz samo njemu znanih razloga, nije htio potpisati dokumente o sustavu zapovjednoga kadra, promaknućima ih naprosto o potvrđivanju ranije stečenih časničkih zvanja, pa se HV počela formirati praktično bez časnika?!
On je neosporno najodgovorniji, ali krivi su i njegovi ministri obrane: Ši-me Dodan, koji u mjesec i pol dana možda i nije dospio shvatiti u što je ubačen, Luka Bebić, koji je bio prijelazna figura za javnost, i Gojko Šušak, koji je svojom apsolutnom nekompetentnošću zapečatio katastrofu.

Iako je vlada demokratskog jedinstva čim je osnovana, 3. kolovoza 1991, donijela zaključak da se ustroji vojska s ukupnom redovnom hijerarhijom, predsjednik je tek 21. rujna uvečer, nakon više od mjesec i pol dana, potpisao tu odluku i objavio osnutak Glavnog stožera Hrvatske vojske s generalom Antonom Tusom kao načelnikom. On i pukovnik Agotić primili su na sebe nevjerojatnu odgovornost - u općem kaosu stvarati vojsku i odmah s njome ulaziti u oružane okršaje. To je bila zastrašujuća zadaća i oni su je sjajno izvršili. Samo oni koji su zapovijedali na bojišnici u Podunavlju i u obrani Zadra i Šibenika zaista znaju što se događalo u sustavu postavljanja obrane i kakva se katastrofa bila nadvila nad zemlju i narod. Samo velikoj motivaciji i borbenom moralu vojničkog sastava i vlastitim inicijativama zapovjednoga kadra, od Glavnog stožera do zapovjednika desetina i malih borbenih grupa, treba zahvaliti što smo izdržali prvi mjesec agresije, a zatim i prešli u protuofenzivu.
Izdržali naspram agresoru i usprkos predsjedniku Tuđmanu i ministru Šušku.

11. Sporazumi o neometanu odlasku JNA
Iako donekle narušavam kronološko načelo, na ovome je mjestu nužno prikazati i niz sporazuma što ih je vlada demokratskog jedinstva, po nalogu predsjednika Tuđmana, sklopila s JNA pod formalnim pokroviteljstvom mirovne misije Europske zajednice. Oni su integralan dio događaja ujesen 1991. i tek s obzirom na njih mogu se cjelovito razumjeti akcije osvajanja oružja i sve što im je stajalo na putu.
Ti sporazumi bez konkurencije ulaze u sam vrh najčudnijih poteza u ratu koji je ionako obilovao protuslovnim, nerazumnim, čak izravno samoubilačkim potezima službene hrvatske politike. Njima vlada jamči slobodan i siguran odlazak izvan područja Republike Hrvatske svim pripadnicima vojnih jedinica, ustanova i komandi JNA navedenih u pripadnim pregledima (aneksima), kojih ima 15, dakle svim samostalnim armijskim jedinicama, te 10. (zagrebačkom) i 13. (riječkom) korpusu, svim skladišnim grupama, sa svim naoružanjem i vojnom opremom, tehnikom remontnih zavoda i slično.

Temeljni sporazum, s pozivom na odluke Konferencije u Haagu 18. studenoga, iz kojega su onda proizišli sporazumi koji su tretirali situaciju na lokalnim razinama, neosporno jest tehnički dobar i formalno nedvosmislen, ali je po stvarnom sadržaju i s obzirom na konkretnu vojno-političku situaciju u kojoj je sročen apsurdan, ako ne i veleizdajnički. Potpisali su ga predsjednik hrvatske vlade Franjo Gregurić, opunomoćenik Generalštaba OSSFRJ general Andrija Rašeta i predstavnik Promatračke misije EZ-a.

Pouzdano znam da je Gregurić bio pod velikim pritiskom, svjestan da će, ne potpiše li on, predsjednik već nekoga naći, imao taj ih ne imao stvarni legitimitet. Jer, Franjo Tuđman sustavno se čuvao da ne ostavi pisana traga u poslovima zbog kojih bi mogao odgovarati pred sudom javnosti. Tako je i 1995. poslao predstojnika svoga ureda Hrvoja Sarinića potpisati Erdutski sporazum, a u Davtonu, kada je Krešimir Zubak odbio potpisati sporazum koji Bosansku Posavinu prepušta srpskom entitetu, odredio je kao potpisnika svoga poslušnika Jadranka Prlića iako ovaj za to nije imao nikakav legitimitet osim što je slučajno Hrvat iz BiH.

Da bi se prikazao sav neshvatljivi apsurd sporazuma, na sljedećoj stranici donosim jedan od priloga kojima su se konkretizirale njihove odredbe i koji su činili njihov integralan dio, u ovom slučaju za zagrebački garnizon kao dio 10. korpusa 5. vojne oblasti. Primjerice, pod rednim brojem 1 tabličnog pregleda stoji da se 149. ssrp PVO, tj. 149. srednji samostalni raketni puk PZO, dotad lociran na aerodromu Pleso kod Zagreba, premješta pravcem Zagreb - Karlovac - Bosanski Novi u Banju Luku kao novo mjesto lociranja, s time da mu je, kako stoji na vrhu šestog stupca slijeva, »potrebno ojačanje« od deset motornih vozila (m/V) i 30 vozača. U susjednom desnom stupcu, međutim, dodaje se »ojačanje koje traži 5. VO«, a ona pak za istu jedinicu traži još deset motornih vozila, 13 ZIL-ova, tj.

PREGLED JEDINICA, KOMANDI I USTANOVA JNA KOJE SE PREMJEŠTAJU S PODRUČJA REPUBLIKE HRVATSKE (Garnizon Zagreb)*

Red. br. Naziv jedinice Mjesto lociranja Pravac premještanja Novo mjesto lociranja Potrebno ojačanje Ojačanje koje traži 5. VO Vrijeme premještanja Polazak kolona

1 149. ssrp PVO Pleso Zagreb -Karlovac -B. Novi Banja Luka 10 m/v 30 vozača 10 m/v 13ZIL 30 vozača 2 vozila inž. m. 7 dana 24.11. 28.11.

2 151. VB 111.avbr 151. lard PVO Pleso Zagreb -Karlovac -B. Novi Banja Luka 250 m/v 30 šlepera 250 m/v 30 šlepera 15 dana 24.11. 28.11.3

3 33. partd Dugo Selo D.Selo-Glina-B. Novi Banja Luka 20 m/v 10 vozača 20 m/v 10 vozača 10 dana 25.11.

4 VKC, VRC, VMC, Apoteka Vlaška 87 Zagreb -Glina-B. Novi Banja Luka 20 m/v 10 vozača 25 m/v 10 dana 25.11.

5 K-da10. K. 10bVP 10 BV Branimirov a M. Tito Zagreb -Slunj -Bihać Bihać 10 m/v 15 vozača 30 m/v 50 vozača 5 dana 26.11.

6 140. mbr M. Tito Dugo Selo Zagreb -Glina-B. Novi Banja Luka 30 m/v 50 vozača 30 m/v 100v/mv 40 v/bv 30 v/bv 20 v/inž. m. 10 dana 26.11. 30.11.

7 5. p VOJIN Pleso Zagreb -Karlovac -B. Novi Banja Luka 40 m/v 40 m/v 7 dana 26.11. 28.11.

8 155. rpPVO Kerestinec Zabok Žažina Zagreb -B. Novi -Prijedor
Prijedor 70 m/v 40 šlepera 70 m/v 40 šlepera 10 dana 26. i
28.11. 1,4. i 7.12.
9 123. pontb M. Tito Zagreb -Glina-B. Novi -Doboj Novi Sad
25 m/v 20 vozača 10 m/v 15 šlepera 20 vozača 5 v/bv 73 GL 15 dana
27.11.
10 639. pob VUCZ »Topčider« 1. L. Ribar Zagreb -Glina -B. Luka-Tuzla
Banja Luka Beograd 60 m/v 15 spec.m/v 20 vozača 12 šlepera 45 vozača
4 v/bv 10 dana 27.11. 01.12.12
11 CVTŠ »I. Gošnjak« Črnomerec Zagreb -B. Novi -B. Luka Beograd
30 šlepera 100 voj. voz. 30 šlepera 100 voj. voz. 10 dana 29.11.
12 VZ »Zmaj« Velika Gorica Zagreb -B. Luka-B. Novi Beograd 190
m/v 50 vuč. voz. 100 ljudi 190 m/v 50 vuč. voz. 100 ljudi 15 dana
poseban plan
* Objašnjenje kratica v. na str. 295

teških vučnih vozila sovjetskog porijekla (za njih konkretno ne znam jesu li im dani), još 30 vozača i dva vozila za prijevoz inženjerijskih strojeva. Vrijeme iz-mještanja je sedam dana, a polazak kolona od 24. do 28. studenoga 1991.
Izrazi »potrebno ojačanje« i »ojačanje koje traži 5. VO« ne znače ništa drugo nego da JNA jednostavno nema ljudstva da odveze tehniku, pa joj treba ustupiti naše vozače i naše kamione. Dakle, mi moramo odvesti njihovo oružje na nove položaje s kojih će tući nas i uništavati našu zemlju!? A dok naši momci voze na sigurno topništvo koje će već sutradan tući baš njih i njihove kuće, naša policija mora te kolone pratiti i pobrinuti se da mirno prijeđu »linije razdvajanja«!? I sve to događa se u vrijeme očajničke obrane na istoku, razaranja Dubrovnika i krize u obrani Zadra, u vrijeme kada smo konačno uspjeli okupiti deset slobodnih brigada i pokrenuti uspješnu protuofenzivu u zapadnoj Slavoniji! Bilo je nemalo primjera kada su naši ljudi od muke i očaja plakali, ali su morali izvršavati zapovijed ministra Šuška i predsjednika Tuđmana, sjesti za upravljač i voziti.
Povijest ratovanja zaista ne bilježi takav slučaj!

Nadalje, pod rednim brojem 6 iste tablice stoji da 140. mehanizirana brigada (mbr) iz vojarne Maršal Tito u Zagrebu i vojarne u Dugom Selu odlazi pravcem Zagreb - Glina - Bosanski Novi također u Banju Luku, ali i taj pokret Hrvatska treba da pomogne, kako je procijenjeno, jer formulacija »potrebno ojačanje« znači procjenu, s 30 motornih vozila (m/v) i 50 vozača (v/mv). No, pokazalo se da to nije bilo dovoljno, pa zato u sljedećem stupcu stoji formulacija »ojačanje koje traži 5. VO«, odnosno JNA je konkretno tražila i od Republike Hrvatske dobila koliko joj je trebalo, ako ne i više. Tako se u tom stupcu navodi još 30 motornih vozila (m/v) i 100 vozača motornih vozila (v/mv), među kojima mora biti 70 vozača borbenih vozila (v/bv) i 20 vozača inženjerijskih strojeva (v/inž.m). Opća oznaka za borbena vozila (bv) u konkretnom se slučaju odnosila na vozače za 40 oklopnih transportera i 30 tenkova.
Premještanje može teći čak deset dana, u kolonama kojima je vrijeme ori-jentirno od 26. do 30. studenoga. Pritom treba znati da ta brigada ima 35 tenkova, oko 50 oklopnih transportera, 32 oruđa većih kalibara, velike količine pro-tuzrakoplovnih sredstava i

štošta još, ali - osim nekolicine oficira koji znaju voziti tenk - svu tu silnu tehniku nema tko odvesti.
No, kad već ta glasovita »treća europska vojna sila« nema ni minimalan broj specijalnosti koje joj trebaju da bi funkcionirala, Hrvatska će spremno mobilizirati svoje vozače tenkova, oklopnih transportera, teških inženjerijskih stro-

Kratice uz tablicu na str. 294: ssrp PVO - srednji samostalni raketni puk Protivvazduhoplovne odbrane; VB - Vazduho-plovna baza; avbr - avio-brigada; lard PVO - laki artiljerijski divizion Protivvazduhoplovne odbrane; partd - partizanska divizija; VKC, VRC, VMC - vojni komunikacioni/računarski/medicinski centar; K-da 10. K - Komanda 10. korpusa; bVP - bataljon Vojne policije; BV - bataljon veze; mbr - mehanizovana brigada; p V0JIN - puk Vojnog osmatranja, javljanja i navođenja; rp PVO -raketni puk Protivvazduhoplovne odbrane; pontb - pontonirski bataljon; pob VU CZ - pozadinski bataljon Vojnog ugostiteljstva Crvena zvezda; CVTŠ - Centar vojno-tehničkih škola; VZ - Vazduhoplovni zavod; m/v - motorno vozilo; vuč. voz. - vučno vozilo; v/bv - vozač borbenog vozila

jeva i kamiona za vuču artiljerijskih oruđa kako bi joj omogućila da izvede taj egzistencijalno bitan manevar. I zaista, za taj su posao regrutirani Zagrepčani!
Iz jednoga drugoga tabličnoga pregleda u aneksu istoga sporazuma vidi se da će se 4. oklopna brigada u Tastrebarskom, koja također pripada 10. (zagrebačkom) korpusu, prevesti željeznicom u Srbiju, s time da će Hrvatska dati 45 vozača tenkova da bi se uopće mogla ukrcati na vlak. A tu treba znati, što tablica ne pokazuje, da navedena brigada ima 74 tenka, koliko i ona koju smo osvojili u Bjelovaru, nakon čega je predsjednik Tuđman predsjednika Kriznog stožera Budimskoga i zapovjednika osvajanja pukovnika Skareca nagradio zatvorom.

Apsurdi bi se mogli nabrajati unedogled. Tako sporazumom koji su 21. studenoga - dva dana nakon pada Vukovara! - u selu Žitnicu, u šibenskom zaleđu, potpisali ministar Davorin Rudolf u ime vlade te general Nikola Mlade-nić u ime zapovjednika VPV i general Vladimir Vuković kao zapovjednik 9. korpusa, vlada Republike Hrvatske jamči slobodan i siguran odlazak pripadnika JNA s cijeloga Vojnopomorskoga vojišta, uključivši i sve jedinice 9. (kninskoga) korpusa, s cjelokupnim oružjem i vojnom opremom u vlasništvu JNA (tj. bez oružja oteta Teritorijalnoj obrani).
Među garnizonima iz kojih će JNA otići nabrajaju se Zadar, Šibenik, Split, Divulje, a upada u oči da nema Benkovca ni Knina, kao da oni nisu u Hrvatskoj. No, i za to postoji odgovor: ondje je JNA već sve bila prepustila četnicima i s njene strane više se nije imalo što premještati. Ne zna se što je gore: da su naši pregovarači to previdjeli ili da za to nisu marili. A izravna je posljedica sporazuma bilo dovođenje artiljerijskih formacija iz Zadra upravo u benkovačko područje tako da više grad nisu morale razarati iz neugodna i inferiorna položaja u njemu samome nego s propisno utvrđenih položaja u njegovu neposrednom zaleđu, ležerno kao na vježbalištu.
Na dan 20. studenoga zaključen je sporazum o premještaju brodova JRM iz Splita, Šibenika, s Lastova i Visa u roku 30 dana u Boku kotorsku. Potpisali su ga također Rudolf, Mladenić i Vuković, dok je iz nepoznata razloga izostao inače potreban potpis nekoga iz Promatračke misije Europske zajednice.
Taj premještaj priča je za sebe. Ratni brodovi u šibenskoj luci otvorili su u odlasku vatru po gradu, ali su odmah kažnjeni tako što su uzvratnom vatrom zapaljeni ih prisiljeni na predaju. Mnogo ozbiljnije bilo je prilikom »izmještanja« ratnih brodova iz splitske luke Lora na Lastovo i Vis (što je dodatni apsurd, jer su valjda i ta dva otoka dio Hrvatske, a

sporazumi govore o »premještaju s područja RH«). Izišavši iz luke, u kojoj su zapravo bili kao u našim rukama, otvorili su vatru po gradu i u tom je podmuklom napadu bilo i mrtvih civila. Konačno se netko dosjetio da imamo obalne topove, pa je naređeno da se uzvrati. Nekoliko je brodova ozbiljno oštećeno i JRM je panično pobjegla u skloništa Visa i Lastova. Ondje je još neko vrijeme živjela u strahu, dok konačno nije pobjegla u Boku, gdje i danas trune.
Smiješan, kad ne bi bio tragičan, i lokalni je sporazum koji su general Vuković i predsjednik Izvršnog vijeća i Kriznog stožera Skupštine općine Šibenik Josip Juras potpisali 14. studenoga, navodeći da to čine »u skladu s odlukama Predsjedništva SFRJ donesenim 18. 10. 1991. u Hagu«, dakle, deset dana pošto je Sabor 8. listopada legitimno razvrgnuo sve veze Hrvatske sa SFRJ i njenim članicama, pa nikakvo Predsjedništvo SFRJ više ni formalno nije postojalo (a stvarno ga nije bilo već barem pola godine). To više nije bila ni SFRJ, jer je istoga dana, 8. listopada, istekao tromjesečni moratorij koji je Brijunska deklaracija odredila Sloveniji na njene odluke o osamostaljenju, pa ona otad više ni de iure ni de facto nije bila članica jugoslavenske federacije; stoga više nije bilo ni te federacije u izvornom smislu.

No, Šibenčani se nisu mogli pomiriti s time da se iz grada izvlači ratna tehnika koja će ih, čim odmakne iza neprijateljskih linija, nastaviti ubijati i razarati (i bili su u pravu jer su sve te formacije odmah uključene u formacije oružane pobune u Kninu). S druge strane, JNA je htjela uzeti doslovce sve, čak prekidače struje sa zidova. Prolazeći prilikom izvlačenja kroz hrvatska naselja hapsila je, palila i brutalno ubijala, a kako je povrh toga utanačeni pravac evakuacije prolazio kroz sredinu zone djelovanja naših snaga, one su bile onemogućene u djelovanju širih razmjera i ometane u obrambenom rasporedu. Pukovnik Ivan Bačić je prosvjedovao, ali uzalud.

U tom košmaru prosvjeduje i Policijska uprava Šibenik, odnosno njen načelnik Nikola Vukošić, te 27. studenoga precizno nabraja što se sve zbiva: iako se obavezala na mirnu evakuaciju, JNA je 21-25. studenoga 35 puta kršila prekid vatre i otvarala vatru na šibenskom području; u selu Oklaju, gdje nije bilo nikakvih borbenih djelovanja, uhitila je i zatočila nekoliko civila; u Čistoj Velikoj, Lađevcima, Piramatovcima, Drnišu i drugdje palila je kuće i pljačkala; nije dopustila nadležnoj komisiji uvid u stanje opreme TORH u svojim skladištima iako je to po sporazumu bila dužna; nije razminirala minska polja u objektima koje je predavala iako je i to bila dužna; nije europskim promatračima predala popis opreme i vozila što ih evakuira itd, a morala je sva sredstva - oružje, topove, tenkove, brodove, vozila - popisati i obilježiti kako bi se točno znalo što, kuda i na koju lokaciju ide. Time se htjelo osigurati da dotična tehnika više ne sudjeluje u agresiji na Hrvatsku.
No, promatrači su možda i iskreno vjerovali da će neprijatelj voditi računa o popisu, pa im se, onako neupućenima i izgubljenima, nema što zamjeriti. Problem je bio drugdje - u Zagrebu.
Šibenčani nisu mogli ništa promijeniti, ali su se barem usudili postaviti prava pitanja i nazvati događaje pravim imenom - nečuvenom prijevarom. Njihov je dopis poslan Izvršnom vijeću SO Šibenik kako bi redovnim putem došao do odgovornih, ali ne znam dokle je stigao. Do mene, koji sam tada bio glavni inspektor, jest, ali ja nisam imao nikakav instrumentarij za djelovanje; oni koji su ga imali dosljedno su šutjeli.

Za sve te apsurdne, sramotne i pogubne sporazume postojao je samo jedan lijek - preduhitriti ih, dakle osvojiti garnizone i skladišta JNA. Mnogi su, i na jugu i na sjeveru, to i činili i ja sam u svojoj kući u Starom Gradcu bio svjedokom toga golemoga i veličanstvenoga pothvata cijeloga naroda.

Trinaesti (riječki) korpus posebna je priča. I s njegovim zapovjednikom generalom Marijanom Čadom sklopljen je sporazum o neometanu odlasku, ali su naši aktivisti i vojnici preduhitrili neke odredbe, osvojivši skladišta i vojarne u Delnicama i Gospiću. No, glavne su Čadove snage bile u Rijeci i bližoj okolini (u Rijeci je bila i jedna velika formacija, motorizirana brigada inače stacionirana u Ilirskoj Bistrici, u Sloveniji, ah je odande na vrijeme izvučena poslije poraza JNA).
Korpus je sve to silno oružje sigurno ukrcao na brodove, a što nije mogao, posebno topove obalne obrane, bacio je u more. Tako je jedan pješački general pobjedonosno otplovio na jug, svoju flotu u Boki uredno predao Kadijeviće-vim generahma koji su upravo razarali Dubrovnik, pa se mrtav-hladan vratio u Rijeku uživati u mirovini i prostranu stanu s pogledom na more. Jer, tvrdio je, sve je radio ne samo po naredbi generala Kadijevića nego i u skladu s uputama vlade Republike Hrvatske. I govorio je istinu! Strašnu istinu, ali ne o sebi nego o hrvatskoj vlasti!
Jednaku istinu govorio je i general Nikola Mladenić kada se nakon slična pothvata i na sličan način vratio u Hrvatsku, ali njemu objašnjenje nije uvaženo nego je osuđen na zatvor. No, to je samo jedna, ne najvažnija kontradikcija hrvatske službene politike.
298
X. Glavni inspektor obrane
(22. rujna 1991 - 31. prosinca 1992)
X. Glavni inspektor obrane
(22. rujna 1991 - 31. prosinca 1992)
X. Glavni inspektor obrane
(22. rujna 1991 - 31. prosinca 1992)
Mimo ivih očekivanja 22. rujna telefonom me u Stari Gradac zove Hrvoje Š, rimč, predstojnik Ureda predsjednika, i traži da dođem u Zagreb, na razgovo
- Predsjednik Tuđman.
dužio, pa srnu završili razgovor Poziv mi je bio potvrda da me cijelo vrijerr otkad sam se vratio iz Njemačke budno prate, jer predsjednik očito sumn kako mu nešto radim iza leda.
ljao predsjednik Tuđman;
- Da, lo je posve u redu, jer Sarinić nije imao nikakva utjecaja u našei
- Dodi u Zagreb, pa ćemo /a vrijeme ručka razgovarati.
-Dobro. Ako možeš danas u bilo koje vrijeme, dodi da razgovaramo
- Doći ću za tri sata u tvoju rezidenciju.
- Dobro, dogovoreno!
Mimo svih očekivanja 22. rujna telefonom me u Stari Cradac zc rinić, predstojnik Ureda predsjednika, i rra Ji da dođem u Zapet
-ftedsjednik Tuđman.
- Ako me predsjednik traži, neka me on i zove! - odgovai složio, pa smo završili razgovor. Poziv mi je bio potvrda da me "o is Njemačke budno p
a leđa
>redsjednik TUđman:

>n sc ponovo oglasio. Izrav
1. Imenovanje bez ukaza i ovlasti
Dok sam se vozio prema Zagrebu na radiju sam čuo da je prije koji sat vremena završena akcija u Varaždinu i da je u našim rukama sva ratna tehnika 32. korpusa. Bio sam oduševljen i očekivao sam da će i predsjednik biti jednako raspoložen. Stigao sam oko 17 sati i on me pozdravio kao da se baš ništa među nama nije dogodilo. Sve je nekako nalikovalo na naš prvi susret u kolovozu 1990, no sada se doimao umornim i zabrinutim. Odmah je otvorio karte i kazao kako je sindikativno* da se zauzimanje vojarni i skladišta događa u Slavoniji.
1. Imenovanje bez ukaza i ovlasti 32. korpusa. Bio sam oduševljen i očekivao sam da će i predsjednik biti jednako raspoložen. Stigao sam oko 17 sati i on me pozdravio kao da se baš ništa m nama nije dogodilo. Sve je nekako nalikovalo na naš prvi susret u kolov 1990, no sada se doimao umornim i zabrinutim. Odmah je otvorio karte i ka Podravini i Varaždinu. Pomislio sam da opet slijedi sukob, pa sam brzo uzvratio protupitanjem:
- U kom smislu indikativno?
- Pa ti si tu rođen, Slavonac, Podravac...
Nije to rekao tonom prijetnje ni svađalački nego kao jednostavnu konstataciju, pa na meni ostaje da mislim što to ima značiti.
- Ja sam ponosan na Slavonce i Podravce. U Varaždinu i okolini dobili smo golemu ratnu tehniku. To je kapitalna stvar za obranu!
- Da, to je uistinu velika stvar - hladno je potvrdio, pa me izravno upitao bih li se složio da se aktiviram u nekoj funkciji u Hrvatskoj vojsci.
U trenu sam shvatio da me nekom službenom funkcijom zapravo želi izvući iz Podravine i Slavonije. Mučilo ga je što se oko mene okupljaju zapovjednici, predsjednici općina, čak dio čelnih ljudi HDZ-a, a znao je i da se s terena zahtijeva neka preuzmem zapovijedanje u međurječju Sava - Drava.
- Da li bi se želio staviti na čelo vojnog školstva HV? Dugo si bio nastavnik u vojnim školama...
Dosta glasno sam se nasmijao.
- Još mnogo duže bio sam zapovjednik velikih formacija JNA, a zaista je bespredmetno da u ovim prilikama preuzimam brigu o vojnom školstvu - opet sam se nasmijao i nervozno pokrenuo u naslonjaču, pa se mogao dobiti dojam da ustajem. Zato je brzo reagirao:

- Dobro, imaš li ti kakav prijedlog?
- Da, imam. Mogu biti glavni inspektor obrane i Hrvatske vojske, s velikim ovlastima i na principima ovlasti koje ima glavni inspektor, na primjer, u Njemačkoj. Glavni inspektor u njihovoj vojsci, barem koliko znam o ranijem dobu, bio je istodobno zamjenik vrhovnog zapovjednika i imao velike ovlasti koje je decidirano na nj prenio vrhovni zapovjednik. Obično je imao pravo odlučujuće intervencije u slučaju neizvršavanja zapovijedi ili planova, pravo na suspenziju zapovjednika...
Nabrajao sam ovlasti i bio odlučan ne prihvatiti ni tu dužnost ne bude li tako definirana.
- Da, to je odlično. Odmah će biti napisano postavljenje.
Shvatio sam da mu je najvažnije da prihvatim bilo koju dužnost u oružanim snagama kako bi mogao imati kontrolu nad mojom djelatnošću. Osobno mi ni na kraj pameti nije

bilo činiti bilo što što ne bi pridonosilo obrani zemlje, ni s kim se nisam kanio sukobljavati i bio sam spreman na bilo koju formu svoga sudjelovanja u zajedničkom naporu, i on je to vrlo dobro znao, ali - sumnjičavost je bila bitna crta njegova karaktera i nadjačavala je sve ostalo.
Od početka nam je obojici bilo jasno da različito shvaćamo dužnost glavnog inspektora, pa se u tom smislu može reći da se od početka radilo o prijevari.

On je po svaku cijenu tražio načina da me makne kao »slobodnjaka« i stavi pod svoju kontrolu; sama funkcija nije važna i dobra je svaka koja me gura ustranu kako se oko mene ne bi okupljali »nepodobni« koji bi ga mogli omesti u mesijanskoj ulozi »uskrisenja« i teritorijalnog proširenja hrvatske države. Bio je procijenio da je na određen način pod mojom kontrolom cijelo područje Hrvatske sjeverno od Save, a kada bih i sam razmišljao na njegov način, tome bih pribrojio cijeli akvatorij s Dubrovnikom, Splitom, Zadrom, Rijekom i Pulom. S druge strane, izvan mojega su utjecaja bili gradovi i prostori u dva trokuta: Osijek - Vukovar - Vinkovci i Sisak - Gospić - Jastrebarsko, s Karlovcem kao središtem, gdje su od početka na površinu izbili raznorazni HDZ-ovi »vitezovi« i »nacionalni revolucionari« koji su prema urednosti, sustavu, subordinaciji i organiziranoj vojsci osjećali duboku netrpeljivost, ako ne i gađenje.
Ni taj svoj utjecaj, ni svoj aktualni slobodnjački status nisam ni na koji način kanio koristiti protiv zakonitoga predsjednika Republike, ali on - obuzet strahom od raznih zavjera - nije tako mislio. Čini se da je i stvaranje višestranačke vlade demokratskog jedinstva 2/3. kolovoza, među ostalim, bilo posljedica straha da bi u tim teškim prilikama netko mogao ugroziti njegovu osobnu vlast, pa ju je svojevrsnim popuštanjem želio učvrstiti. U tome je uspio, a čim je kriza, onako kako ju je on shvaćao, prošla, odbacio je i tu vladu, i sve mjere koje je donio u vrijeme popuštanja, pa tako i mene kao glavnog inspektora.

U tome temeljnom okviru svoga svjetonazora on je i funkciju glavnog inspektora shvaćao kao nuždu u svrhu osobne sigurnosti (i utoliko sam bio svjestan da je privremena), a ja kao izuzetno važnu točku u funkcioniranju ukupnog sustava obrane.
Moj se pogled zasnivao na onome što sam poznavao iz rješenja i prakse velikih, iskusnih i uređenih vojski u zapadnim državama. Tu je dužnost osobito važno bilo ispravno shvatiti i urediti s obzirom na specifične ratne prilike u Hrvatskoj, s jedne strane nastale agresijom, dio koje je bila unutrašnja oružana pobuna, a s druge obrambenom nepripremljenošću države.
Glavni inspektori u razvijenim zapadnoeuropskim demokratskom državama imali su u organiziranju i funkcioniranju najviših zapovjedništava oružane sile izuzetno važnu ulogu s velikim ovlastima. One su bivale posebno velike u kriznim razdobljima u ratnom stanju, npr. u tijeku vojne mobilizacije i strategijskog razvoja oružanih snaga, što je izuzetno kritičan i opasan trenutak. Za to postoje najmanje dva važna razloga
Kao prvo, predsjednik države (ili kralj odnosno kraljica) civilna je osoba, a istodobno je vrhovni zapovjednik oružane sile. Iako su posrijedi u pravilu visokoobrazovani ljudi, u vojnostručnim pitanjima često su posve neinformirani, bez obzira na neke časne izuzetke. U takvim je slučajevima glavni inspektor oružanih snaga de facto bio zamjenik vrhovnog zapovjednika, odnosno načelnik vojnoga kabineta vrhovnog zapovjednika s decidirano zakonom nabrojanim stalnim ovlastima te nekima koje je primao u tijeku djelovanja u

ratu, odnosno oružanoj borbi. Osobito u potonjemu, jer je vođenje rata mnogo širi pojam i sadržaj od oružane borbe: u njemu sudjeluju sve državne institucije i u nj su uključeni svi efektivi države, dok oružanu borbu vodi samo oružana sila.
Oružana borba jest glavni dio rata, ali rat ima i mnogo drugih dijelova i tiče se države kao cjeline. Naravno, oružana sila nije izdvojena ni izolirana cjelina nego je stotinom veza uključena u sve sustave države, u punoj je zavisnosti od države, a država od nje traži sigurnost od vanjskih opasnosti. To uvezivanje u jedinstven državni sustav za oružanu silu obavlja ministarstvo obrane kao vladina institucija (u Europi su ministri obrane u pravilu civilne osobe). To je ministarstvo nadležno za vladine obrambene poslove, a dio ministarstva i glavni stožer nadležni su za vođenje oružane borbe po zapovijedima vrhovnog zapovjednika, te njegova zamjenika - glavnog inspektora.
Dakle, vrhovnom zapovjedniku treba stručnjak koji će mu pomagati u donošenju strategijskih odluka o vođenju oružane borbe.

Kao drugo, glavni inspektor s pozicije načelnika vojnoga kabineta s opisanim ovlastima te s funkcije zamjenika vrhovnoga zapovjednika može s visokim vojnostručnim autoritetom povezati funkciju vrhovnog zapovjednika s glavnim stožerom oružanih snaga na jednoj strani i održati izravnu zapovjednu liniju prema zapovjednicima vidova i rodova oružanih snaga na drugoj strani. Sve što vrhovni zapovjednik odluči prolazi, naime, kroz njegov vojni kabinet, pa se štabno-tehnički obrađuje u glavnom stožeru, te u vidu zapovjednih i drugih oblika upravljanja vojnom silom djeluje na sve institucije oružanih snaga. Ništa se bitno u funkciji glavnog inspektora ne mijenja ni u slučajevima kada je za zapovijedanje vojnom silom nadležan ministar obrane, kao u SAD, ili je vrhovni zapovjednik predsjednik vlade, kao kancelar u SR Njemačkoj.
Glavni inspektor obično ustanovljuje i svoju nadzornu službu, inspektorat ili inspekciju, kojoj je zadatak kontrolirati sve djelatnosti (provedbu zapovijedi i funkcioniranje cijelog vojnog sustava) u zapovjednoj i stožernoj nadležnosti, od najviših do najnižih vojnih instanci.

Modela ima raznih, no većina ih je slična opisanome. O tome sam pisao dok sam služio u JNA, ne zato da bi se primijenilo u Oružanim snagama SFRJ, nego kao informaciju za visoko vojno školstvo. Uostalom, takav je model rukovođenja oružanim snagama u SFRJ bilo nemoguće primijeniti, jer nije bilo primarno stručno nego političko vođenje vojske, dok je u Republici Hrvatskoj, prilagođen konkretnim uvjetima, u načelu bio primjenjiv. No, predsjednik Tuđman, iako formalno general, znao je o vođenju oružane borbe i organiziranju oružanih snaga koliko i bilo koji civil, građanin, s dodatnom opasnošću što je držao kako samim time što nosi generalski čin ima vojnu kompetentnost. K tome, živio je u opasnoj i na kraju tragičnoj zabludi da se sve može riješiti kombinatorikom s Miloševićem, da je, kako se izražavao, razumio »povijesne silnice« na jugoistoku Europe i da sve ostalo neizbježno slijedi iz »svjetskopovijesne logike«. A tko razumije taj okvir, razumije i sve ostalo - od gospodarstva do kulture, od politike do vojne znanosti... Tako se njegova nekompetentnost širila na sve strane.

Predsjednik očito nije očekivao takav moj prijedlog, a vjerujem da nije baš ni slušao što govorim o ovlastima glavnoga inspektora. Rekao sam da bi u samom postavljenju, ukazu, trebala biti navedena jedna odredba o ovlastima, prema kojoj bi se onda napisao

poslovnik i u njemu decidirano pobrojale ovlasti. Taj poslovnik i ovlasti potpisao bi vrhovni zapovjednik oružanih snaga Republike Hrvatske, dakle predsjednik Tuđman.
- Pa, može i to - kazao je i pozvao tajnicu. Dok je dolazila, primijetio je da ipak u postavljenje ne bi trebalo ubacivati onu odredbu nego s tim u vezi odmah napisati pravilnik odnosno poslovnik i u njemu popisati ovlasti glavnog inspektora. U trenu je izmigoljio, a ja sam nesmotreno pristao. Rekao je da će on potpisati taj ukaz, no ubrzo je i njega i moje ovlasti dao na potpisivanje ministru Šušku. Sam ukaz kasnije je ipak potpisao predsjednik, dok Sušak svoje nije učinio ni do mog odlaska s dužnosti i iz HV Nisam bio naivan, ali znao sam da bih u slučaju odbijanja ponovo morao napustiti zemlju, a možda bi mi se dogodilo i štogod gore. Ubijalo se tada i za mnogo manje stvari. Iako mi formalno nije davala nikakve mogućnosti djelatna utjecaja, funkcija mi je omogućavala kretanje, službene kontakte i legitimnost priznatog autoriteta u svim zapovjedništvima oružanih snaga.
Povrh toga, držao sam da mi je dužnost pomoći zemlji onim što sam najbolje znao, za razliku od smiješne ponude dužnosti u vojnom školstvu koja bi me vezala za ured i učionicu. Bili su to kritični dani kada više nije bilo izbora osim jednoga - braniti zemlju, odmah i bezuvjetno. Učinio sam samo ono što su učinili vrhunski vojni profesionalci Anton Tus, Imra Agotić, Petar Stipetić, Božo Budimir, Karl Gorinšek, Petar Simac, Ivo Jelić, Josip Tuličić, svi hrvatski zapovjednici, vojnici i policajci. Izgubljeno vrijeme i prilike nisu se mogli vratiti niti je ostalo vremena za postavljanje temeljite organizacije. Sjetio sam se kako smo još ujesen 1990. u mom uredu pukovnici Fran-cišković i Karakaš, tadašnji ministar iseljeništva Gojko Sušak i ja razgovarali o nekim organizacijskim i novčanim problemima. Sušak se žalio da ga opsjedaju ljudi iz inozemstva, predlažu pomoć i ulaganja, ali da zbog neorganiziranosti vlasti ne može ništa riješiti. Nezadovoljan, dodao je, misleći na svoju kanadsku putovnicu:
- Dokumenti su tu, u džepu, i ja se mogu vratiti vani ako se tako produži.
- Blago tebi. Ja takve mogućnosti nemam - uzvratio sam, pa smo se svi nasmijali. Poslije mi se takva njegova napomena više nije činila smiješnom. Ipak, nitko nije pobjegao iz zemlje kada je zaista zagustilo iako bi, da pravo kažem, bilo korisno da su i on i mnogi drugi povratnici - ministri, državni funkcionari, saborski zastupnici, a o kriminalcima i kojekakvim lažnim ratnicima da se i ne govori - zaista to učinili.

2. Ustrojavanje Glavne inspekcije Hrvatske vojske

Dužnost glavnoga inspektora primio sam u početku listopada, a službenu odluku o mojemu imenovanju, u samo jednoj rečenici, predsjednik je potpisao tek s datumom 8. studenoga 1991, no ja sam odmah nakon našega usmenoga sporazuma krenuo na posao. Privremeni smještaj za Glavnu inspekciju našao sam u Opatičkoj ulici 1, zamolio i odmah dobio nekoliko telefonskih linija i počeo prikupljati inspekciju. Nešto kasnije, pošto je osvojena zgrada Zapovjedništva 5. vojne oblasti, preselio sam se u svoj ured iz vremena kada sam bio njen zapovjednik.
Kao u svemu tih dana, i u ustrojavanju Inspekcije mnogo što moralo se raditi od nule. No, barem su mi na raspolaganju bili odlični kadrovi iz mojega Ministarstva obrane, Zapovjedništva ZNG i drugih krajeva Hrvatske koje su kao nepodobne uklonili Sušak i njegov krug. Želio sam ih uvrstiti u Inspekciju, prije svega zato da im dadem legitimitet i formalnu osnovicu za njihov glavni zadatak: pomoć u organiziranju HV na terenu, neposredno na bojišnicama, u borbama. Oni su znali što i kako treba raditi i bili sposobni

i pripremljeni u nemogućim uvjetima napraviti bitna organizacijska rješenja i ustrojiti stotinu različitih postrojbi.1
Budući da su naši planovi iz druge polovice 1990. i prve polovice 1991. bili uništeni u Suškovu ministarstvu, njihovo je iskustvo bilo dragocjeno iako je, naravno, novoosnovani Glavni stožer HV bio taj koji je određivao što će se i kako organizirati. Istodobno, ministar i Ministarstvo obrane nisu, čini se, imali pojma o čemu je riječ i što bi trebalo raditi.
Tako smo stjecajem okolnosti dobili ulogu letećih ekipa koje u zonama borbenih djelovanja nastoje pomoći u ustrojima, izboru zapovjednoga kadra i podjeli oružja sukladno ustrojima, dok sam se osobno angažirao u pomoći zapovjedništvima da organiziraju i vode operacije i istodobno izgrađuju ustroje.

Nešto kasnije, u siječnju 1992, na moju je molbu u Inspekciju došao general Đuro Srnec, iskusan i obrazovan vojnik, koji je zbog ideja Hrvatskog proljeća bio poslan na robiju. Znao sam da nije dobra zdravlja, ali se spremno odazvao i postao moj zamjenik, ni na što se ne žaleći. Hrabro i odlično je obavljao sve poslove, obilazio bojišnice i organizirao rad ekipa Inspekcije. Pozvao sam i pukovnika Ivana Karakaša, eksperta za vojni ustroj, koji je taj posao radio od jeseni 1990, ali više nije mogao naći ni jedan od odličnih tadašnjih planova. Pukovnik Drago Francišković bio je vrstan djelatnik u području vojnoobavještajne službe, što je bilo izuzetno važno svim zapovjedništvima HV u stvaranju.

Ponovo sam okupio i pukovnike Ljubu Barišića, Josipa Braunegera, Antu Marinova, Ivana Grbavca, Zdravka Kuzelja i Zdravka Srčeka, vratio mi se i moj

1 U danima kada sam završavao ovaj rukopis posjetio me pukovnik Bekir Dedić i iznenadio iscrpnim poznavanjem cijelog vojnog ustroja na teritoriju Hrvatske. On i danas pozna sve brigade i njihove dijelove, a takav je bio i pukovnik Karakaš i mnogi drugi.

nekadašnji šef kabineta Ivan Trobentar, te voditeljica administrativne službe i prevoditeljica Mirjam Antolić. U sastav Inspekcije uključio se i pukovnik Zvonimir Ambrinac, a tijekom zime i proljeća 1992. odazvali su se dočasnici Darko Vrbanac, Mato Varga, Mladen Kovač i Davor Starinšek. Moj osobni pratilac od prvih dana Tomo Golem bio je tada na specijalističkoj obuci u MUP-u, ali sam ga, kad god je bilo moguće, vodio sa sobom na teren kao i nekad.
Sekretarijati za narodnu obranu u gradu Zagrebu dodijelili su nam tri putnička vozila, a gradonačelnik Mladen Vedriš meni jedan puch, vrlo udobno i kvalitetno terensko vozilo, koje je kasnije uništeno u srpskom granatiranju istočnih dijelova Osijeka. Ponovo sam se Vedrišu obratio za pomoć, pa mi je dodijelio novo vozilo istoga tipa. Ono je također uskoro pogođeno granatom na jednom parkiralištu u zadarskom zaleđu.
Sredinom listopada 1991. nastojali smo zajedno s Operativnim odjelom Glavnoga stožera, koji je vodio general Petar Stipetić, otkriti koje i kolike snage neprijatelja idu u agresiju, kakva im je kvaliteta, kojim će pravcima i ciljevima (objektima) težiti i koje su im mogućnosti. Ocijenili smo da su najveće opasnosti: 1) udar s istoka iz prostora Srijema, Bačke i Baranje te ofenziva dolinom Drave i kroz Slavoniju na zapad; 2) udar iz prostora Banje Luke i Stare Gradiške kroz zapadnu Slavoniju prema Virovitici, Slatini i Orahovici; 3) udar iz pravca Knina, iz Ravnih kotara, na Zadar.

Kasnije su se pokazali i neki drugi pravci: prema Sisku i Karlovcu, prema Ogulinu, prema Šibeniku te iz jugoistočne Hercegovine i Crne Gore u dolinu Neretve.
Zbog toga smo formirali tri ekipe za tri tadašnje glavne opasnosti. U Osijek i Vinkovce otišao sam osobno, jer je na tom strategijskom pravcu neprijatelj bio usmjerio najjače snage, samo što još nismo mogli provjeriti njihovu kvalitetu. Iako se pokazalo da smo ih dosta precjenjivali, oprez nije bio štetan; naprotiv. Druga ekipa otišla je pomoći organizaciji u krugu Kutina - Daruvar - Gru-bišno Polje - Virovitica - Slatina - Orahovica - Požega - Nova Gradiška, gdje su se formirale brojne velike postrojbe HV, jer je i laiku bilo jasno da neprijatelj nastoji presjeći Podravsku magistralu i tako odsjeći istočnu Slavoniju. Pukovnik Barišić je na čelu treće ekipe otputovao na zadarsko-šibensko područje, gdje su se također ustrojavale naše jake snage i gdje se neprijatelj iz šireg prostora Knina surovim, zločinačkim djelovanjem protiv stanovništva nastojao probiti u Zadar i Šibenik.

3. Pijana rulja u gostionici kod Vinkovaca
Na putu u Osijek kratko sam se zadržao u Virovitici, gdje se u širem prostoru formirala snažna 127. brigada, pa u Slatini, gdje se formirala 134. brigada, te Orahovici, gdje se stvarala samostalna bojna.
Ono što sam vidio nije me zadovoljavalo. Osobito manjkavom držao sam kvalitetu mobilizacije i urednost organiziranja ustroja. Iako se prilikom formiranja brigada moralo apsolutno poštovati pravilo da svaka vojna specijalnost dođe na svoje pravo mjesto, bilo je samovoljnih odstupanja, što sam odmah i govorio nadležnima. Telefonom sam se javio u GSHV i izvijestio ih da u tom poslu treba pružiti pomoć mojoj ekipi trenutno zaduženoj za taj prostor, te općenito skrenuo pažnju na taj i još neke probleme ustroja i osposobljavanja vojske.

U Osijeku sam se sastao s generalom Karlom Gorinšekom, gradonačelnikom Zlatkom Kramarićem i prvakom HDZ-a Branimirom Glavašem. S potonjim sam se prisjetio sadržaja i zadaća sa sastanka u Đakovu potkraj listopada 1990, u sklopu priprema za obranu. Složio se da je u realizaciji tih zamisli u međuvremenu bilo teških i neobjašnjivih opstrukcija s vrha vlasti. I u tom prostoru formirale su se različite jedinice, s istim greškama kao u virovitičkom kraju. Moja ekipa i ja nekoliko dana smo poučavali zapovjednike kako se organizira postrojba.
Uslijed neuredne i nepripremljene mobilizacije pojedinci, pa i veće grupe dolazili su bez poziva, te sami odlučivali u koju će se jedinicu uključiti, koju će vojničku ili zapovjednu funkciju obnašati i gdje će ići za vikend; u tome je bio začetak tzv. vikend-ratovanja. Neku jedinicu prihvaćaju, drugu odbijaju, neke grupe žele braniti samo svoje selo... Ukratko, zbrka koja se nije smjela tolerirati i koja je izravna posljedica dotadašnjega upornog odbijanja bilo kakvih sustavnih rješenja.
Ohrabruje da su svi vojnici, i oni s pozivima i oni koji dolaze bez poziva, odlučni da se bore protiv agresora, ali neki jednostavno ne žele nikakvu stegu i urednost u zapovijedanju drže suvišnom. Žele se boriti, ali - kažu - činit će to gdje i kako sami hoće. Nesustavna mobilizacija urodila je i kaosom u podjeli oružja i druge tehnike. Jer, nije problem objaviti mobilizaciju nego je točno pc planu provesti, i u toj je fazi sudbonosno važno najoštrije vojničko postupanje, uključivši prijeke vojne sudove kakvi su se u prošlosti formirali upravo za taj period vojnih priprema.

Jedni su izjavljivali da nemaju nikakav plan ni uputu za mobilizaciju, drugi su drsko odgovarali da imaju i plan i upute, ali ih ne žele primjenjivati, jer da oni najbolje znaju kome oružje treba dati, a kome ga oduzeti, te da treba poštovati zahtjeve pojedinaca i grupa o tome u koju postrojbu žele otići. U Vinkovcima je neki aktivist HDZ-a naplaćivao već plaćeno oružje, a kada su vidjeli moje zaprepaštenje, objasnili su mi da s oružjem moraju tako »pažljivo postupati« kako bi došli do novca za nove nabavke!? Tadašnje prilike - unutrašnja oružana pobuna, klasična agresija i kaos u ustrojavanju HV uzrokovan sustavnim odbijanjem obrambenih priprema - bile su idealne za tipove s dna društva, pljačkaše, švercere i ucjenjivače, privatne osvetnike i ubojice iz koristoljublja, kao i psihopate koji su se kitili svežnjevima ručnih bombi i oko vrata vješali krunice a da se nisu makli iz neke gostionice pristojno udaljene od mjesta mogućega okršaja. Upravo među tima treba tražiti one koji su se busali u domoljublje i najavljivali konačan obračun s »neprijateljima hrvatske slobode«, pozivali se na ustaštvo, iako o njemu nisu imali ni elementarnu predodžbu, i psovali »partizanske komunjare«, iako ni o tome nisu ništa znali.

Golema većina vojnika i zapovjednika koja je disciplinirano u najtežim uvjetima prihvaćala borbu s agresorom negodovala je i osuđivala pljačkaše i »ratnike u kafićima«, ali nije imala vremena onemogućiti ih, jer je neprijatelj već u neposrednom susjedstvu palio i ubijao sve pred sobom. Vojne policije, koja bi se imala pozabaviti tim polusvijetom, još nije bilo, a i ono što se ustrojavalo trpjelo je iste nedaće. Kasnije je baš u nekim vojnopolicijskim ustrojima, npr. u Gospiću, Šibeniku i Splitu, došlo do strašnih deformacija i pravog mafi-jašenja.
Noću negdje između Osijeka i Vinkovaca svraćam u gostionicu pokraj puta, jer me zainteresiralo desetak putničkih automobila, kombi i teretno vozilo pred njom. Teretno vozilo nema prometne tablice, ali vidim da potječe iz JNA. Unutra zatječem mnoštvo uniformiranih, do zuba naoružanih vojnika. Pitam prve do sebe što tu rade, na što se jedan, polupijan, zakrvavljenih očiju, s dvije ručne bombe obješene o gornje džepove, s krunicom oko vrata čiji križ visi između bombi, okrene i uperi u mene kalašnjikov s dva spremnika streljiva povezana ljepljivom vrpcom, i prodere se:
- A što ti radiš ovdje?
Njegovi prijatelji podigli su mu cijev kalašnjikova uvis i uglas zagalamili:
- Ma, pusti ga u pizdu materinu!!!
Nisam znao što da mislim i što da učinim. Stajao sam kao ukopan. U meni su se budili i bijes i nemoć. Pijanka oko mene nije se prekidala, galama je za-glušivala uši, neki su se smijali poput psihopata, a jedan mi je pokazivao ispruženi srednji prst. Poražen, uvrijeđen i krajnje tužan, okrenuo sam se i s pratiocem napustio prostoriju. Jedino što mi je padalo na pamet bilo je kako bih trebao odnekud dovući top i raznijeti gostionicu zajedno s njenim posjetiocima.

A, opet, mislio sam, možda oni nisu krivi, ili barem nisu glavni krivci. Oni su tek dio ešelona osmišljena u Zagrebu, ljudi od vrste - kako se jednom izrazio Gojko Šušak - koja izvršava svaku zapovijed, odnosno oni za koje je predsjednik Tuđman jednom zgodom bio kazao Stjepanu Mesiću da će mu »još trebati«. Bez te dvojice pokrovitelja u Zagrebu ti kriminalci, razbijači i propalice, dotad nepovezani ili povezani u manje skupine, nikad

ne bi bili postali organizacija koja prekriva cijelu zemlju niti zadobili vojnički formaliziranu moć i legalizaciju.
U Đakovu svraćam u zapovjedništvo Đakovačke brigade i zapovijedam da jedna trijezna postrojba odmah ode u gostionicu i uhiti sve u njoj, uključivši vlasnika. Vjerojatno sam strašno izgledao, jer su smjesta počeli spremati inter-ventnu postrojbu. Dodao sam da na povratku iz Vinkovaca želim sav taj ološ naći zatvoren u podrumu, pa ću razgovarati s njima, ako se dotad otrijezne.
Još dugo se nisam mogao smiriti. Putem do Vinkovaca pitam se kakvu bi moć zapovijedanja profesionalni časnici, netom dobrovoljno došli iz JNA, mogli imati s ovakvim razbojničkim skupinama. Zaključujem da odmah treba osnovati prijeke vojne sudove s vojnopolicijskom pratnjom iako sam svjestan da će zbog nepripremljenosti zemlje za obranu i odsutnosti svakog sistema stradati i neki koji ne bi trebali. No, druge nema želimo li izbjeći opću propast. Predložit ću to predsjedniku kao vrhovnom zapovjedniku!
U Vinkovcima se sastajem s Tihomirom Zovakom te potpukovnikom Josipom Petričevićem, zapovjednikom vinkovačke brigade u formiranju. Poznavao sam ga kao mirna i blaga čovjeka, pa nisam vjerovao da će se moći nositi sa sve većim problemima, a pogotovo s tipovima iz gostionice.
Kada sam na povratku kroz Đakovo svratio u zapovjedništvo, doznao sam da je postrojba koja je išla u intervenciju našla gostionicu u plamenu i ni žive duše u blizini. Baš divno!?

4. Prvo osobno izvješće predsjedniku Tuđmanu 25. listopada 1991.
Preko Našica i Bjelovara kasno uvečer stižem u Zagreb i odmah u Uredu predsjednika molim da me izjutra primi predsjednik. Nije prošlo ni deset minuta kadli mi javljaju da će me primiti čim dođe na posao, u 9 sati.
Ujutro, u njegovu kabinetu, nastojao sam mu što smirenije i sustavnije prikazati situaciju. Nisam kanio nabrajati sve pojedinosti niti navoditi tko je kriv, jer smo to ionako bili vrlo jasno raspravili potkraj srpnja, a sada je trebalo sređivati pogubni kaos. Stoga sam nakon općega prikaza izravno išao na bitno:
- Predlažem da se odmah osnuju ekipe iz raznih resora vlade, uključivši Ministarstvo obrane, te posebno mješovite ekipe parlamentarnih političkih stranaka, kao i da se odmah formira vojna policija, čiji kostur treba da čine iskusni policajci MUP-a, ali u vojnim odorama. Vojna policija mora se regrutirati po vojnoj obvezi od najvitalnijih, rekao bih, svestrano najzdravijih vojnih obveznika. Njih treba posebno uočljivo obilježiti, dati im kratke upute i odobriti primjenu svih mjera radi uspostave reda. Odmah treba formirati desetak prijekih sudova i staviti im na raspolaganje jedinice vojne policije.
Predsjednik je sve prijedloge odmah prihvatio i o svemu pravio bilješke. Pouzdano znam da su potom zaista pokrenute neke akcije za uspostavu reda u Slavoniji, ali su ubrzo zastale i ugasile se.

Bez obzira na opisane ispade i noćno iskustvo iz gostionice, iz dana u dan uvjeravao sam se u visoke vrijednosti hrvatskih vojnika. I predsjedniku sam tom prilikom ponovio kako je taj vojnik jedan od najboljih u Europi pod uvjetom da djeluje u dobroj organizaciji i da se njime ispravno, autoritativno i pravedno zapovijeda.
- To je - istakao sam - razlog više da se što prije uvedu red i željezna disciplina. Zapovijedanje mora postati bespogovorno, zapovjednik se ne može birati na skupštini

vojnika, on se dokazuje u praksi ili propada. Ako se sve to provede, i uz dobro utvrđivanje, imat ćemo 50% manje gubitaka u borbi. Dakle, predsjedniče, vrijedi truda. Referirao sam dosta dugo i bio iznenađen što ima toliko vremena. Zaista mislim da je tada shvatio težinu situacije i bio iskreno zabrinut, što nije ni pokušavao sakriti, ali sam na osnovi iskustva bio svjestan da će iznenadna koope-rativnost i tolerancija nestati čim se pribere i obnovi samopouzdanje. Na kraju sam dodao da ću pismeni izvještaj i prijedloge ostaviti u njegovu vojnom kabinetu, a jedan primjerak predati Glavnom stožeru.
No, kako mi još nije pokazivao da je vrijeme isteklo, odlučio sam kao primjere dodati kratka zapažanja o slučajevima manipuliranja oružjem.
- Sjetite se, predsjedniče, kako je još u lipnju 1991. došao kod mene predsjednik općine Vinkovci Tihomir Zovak. Rekao je da je bio kod vas i da ste mu odobrili 2.000 komada uvezenoga suvremenog oružja. Tada smo u vlastitim skladištima imali ukupno oko 5.000 komada. Nisam vjerovao da bi samo jednoj općini, i to onoj koja je već primila oko 1.000 komada suvremenog oružja, moglo biti odobreno još dvaput toliko, pa sam vas pitao telefonom i vi ste odobrili upravo tu količinu. Naravno, ja sam nalog izvršio.
- Sada sam u Slavoniji vidio da u distribuciji oružja vlada potpuna pometnja. Jedni lageruju oružje »na sigurno«, u neka svoja skladišta, jedni, primjerice Tomislav Merčep, prikupljaju novac za kupovinu oružja, drugi su odnekud nabavili veće količine oružja koje prodaju s obrazloženjem da je taj novac potreban za nove nabavke. Ljudi kupuju oružje prodajući i posljednje vrijednosti iz kuće ili trošeći posljednje novčane rezerve. Kalašnjikov doseže cijenu od 1.500, pa i više od 2.000 maraka!
Čvrsto sam vjerovao, pa sam mu to tada i rekao, da to oružje potječe iz stokova kupljenih i uvezenih 1990. ili iz onih osvojenih u skladištima i vojarnama JNA, te da se ratni profiteri pod maskom velikih domoljuba bogate na račun ugroženih ljudi. Izrijekom sam spomenuo Ivana Radoševića kao takva beskrupulozna trgovca.
Predsjednik nije ništa izravno komentirao nego je kazao nešto o čemu nisam imao pojma:
- Navodno su dva šlepera oružja ušla u Hrvatsku iz Mađarske, krenula na put prema istočnoj Slavoniji, pa u Donjem Miholjcu ponovo prešla u Mađarsku, da bi se ponovo iz Barcsa pojavila u Virovitici.
Iako je naglasio riječ navodno, bilo je očito da je precizno informiran o tim tegljačima. A njihovo kretanje značilo je da je netko - ja nisam znao tko, ali on neosporno jest - još jednom naplatio već plaćeno oružje. U našoj situaciji za takav postupak nema drugoga naziva osim - zločin.

5. Inspekcija u Zadru, Šibeniku i Splitu

Poslije dva dana boravka u Zagrebu, 26. listopada krenuo sam s dvojicon inspektora u Zadar. To sam i inače planirao, ali je i predsjednik inzistirao d; žurno krenem, jer da treba intervenirati zbog ozbiljne opasnosti oko Zadra Šibenika.
Putujem preko Senja i otoka Paga. Na putu mnogo kamiona s našim voj nicima, različito naoružanima i u različitim uniformama, pa i u civilu. Pašk most je raketiran i promet se odvija jednom voznom trakom. Prethodnih dan; JRZ je vrlo intenzivno djelovalo u zoni Zadra i Šibenika, ali je prestalo pošto j< u kratkom roku srušeno sedam zrakoplova, uključivši i ona čuvena šibensk; Obadva, obadva, oba su pala!
U Zadar stižemo kasno uvečer. Grad nije u mraku, ali ni osvijetljen kac nekad. Zapovjedništvo sektora Zadar lako pronalazim, jer je u zgradi u kojo sam prije više od 20

godina stolovao kao zapovjednik. Prozori su zamračeni unutra je pet do sedam viših časnika, dok je zapovjednik pukovnik Josip Tuličić u obilasku bojišnice. Ubrzo se vraća. U ruci nosi pušku M-48, pa ga pitam zaštc se naoružao baš njome.
- Imamo - kaže - uglavnom suvremeno oružje, ali dobili smo i oko 40C komada ovakvih pušaka, koje vojnici iz nekih razloga nerado primaju. Zatc sam se ja naoružao jednom takvom kako bih bio uvjerljiviji u tvrdnji da su te puške izuzetno efikasne, kako u velikom dometu, tako i u pogledu ekonomična utroška streljiva. U ambijentu našega djelovanja ova puška ima prednosti pred automatskim puškama.

Pukovnik Tuličić analizirao je vojne događaje u sektoru, gdje je bila 4. brigada ZNG pod zapovjedništvom pukovnika Ive Jelića, u kojoj je on sam donedavna bio načelnik štaba. Kaže da su vođene teške borbe, u kojima je bilo pitanje sata kada će Zadar biti odsječen, ali je neprijatelj ipak odbačen; opasnost je ostala, ali grad se više ne može odsjeći. Bojišnica polazi od Vranskog jezera do Starigrada, ali dijelovi toga širokoga sektora nisu u kontinuitetu posjednuti našom vojskom zbog nedostatka raspoloživih jedinica, ali i neposluha pojedinih zapovjednika koji naprosto sami određuju koji će dio fronte posjesti i braniti. Odmah dodaje da ni četnici pukovnika Ratka Mladića nisu uredna vojska koju bi trebalo posebno respektirati. Ima pravih razbojničkih skupina koje nikog ne slušaju; ponekad im se na čelo stavlja i sam Mladić, za kojega prvi put čujem. Kažu mi da je bio načelnik štaba 9. (kninskoga) korpusa, a sada je, misli Tuličić, njegov stvarni zapovjednik.
Kod neprijatelja se sve svodi na veliku tehničku i vatrenu moć, pa mu taktika i složeniji manevri nisu ni potrebni. Naša obavještajna služba odlično funkcionira i zna gotovo sve o neprijatelju, kojemu je najvažniji cilj odsjeći Zadar na sjeverozapadu, udarom preko Posedarja u smjeru Paškoga mosta. Drugi pravac ide sa sjevera, uz Vransko jezero, kuda žele izbiti u Biograd i s juga odsjeći Zadar, no na tome potezu nisu postigli ništa spomena vrijedno.

Tuličić i njegov pomoćnik za obavještajnu službu iznose detalje o zločinima četnika u zadarskom zaleđu, odakle u grad dolazi velik broj izbjeglica. Obavještavam ih da je u istočnoj Slavoniji u pogledu zločina nad civilima situacija ista, što ne može biti slučajno. Posrijedi očito nisu ispadi ovoga ili onoga četničkoga ili armijskoga zapovjednika nego široko osmišljen zločin kao integralan dio, a ne posljedica agresije.
Naše snage čini 112. brigada kojom zapovijeda Marko Čulina, 134. (biogradska) brigada u formiranju, sa zapovjednikom Rodoljubom Barićem, te pet samostalnih bojni: starigradska, otočna, gradska, maslenička i škabrnjska. Situacija je slična slavonskoj: vojska i narod su voljni boriti se, ali nema uredna formiranja jedinica ni posluha u izvršavanju zadataka, mnogo je samovolje i potcjenjivanje zapovjedničkih mjera. Sjećam se proljeća 1991, kada sam upozoravao da glavninu HV moramo uspostaviti mobilizacijom, a samo manji dio - četiri brigade ZNG - na profesionalnoj osnovi. Upravo u tom razlikovanju nastali su veliki problemi, jer su se počele masovno formirati jedinice ZNG na principima tih četiriju brigada, dakle s profesionalnim vojnicima pod ugovorom s propisanom plaćom. To je bilo potrebno u razdoblju od svibnja do listopada, no sve druge postrojbe u formiranju morale su se zasnivati na vojnoj obvezi dok traje rat, a naknade i prava vojnih obveznika osiguravali bi se prema Zakonu o obrani koji predviđa

osiguranje od ozljeda, smrti itd, a ne i plaće profesionalnih vojnika. I taj je nesporazum bio posljedica nesustavne pripreme obrane.
Tuličić ocjenjuje da se stanje ipak popravlja, a on ima važnu potporu civilne vlasti. Iz općinskih izvora osiguravaju se narudžbe oružja i opreme; nema podataka o zloporabama poput slavonskih, ali vidim da se i ovdje nabavke dis-perziraju na način koji omogućuje razne malverzacije. Zali se da nema gotovo nikakvih globalnih direktiva i da se na njegove upite ne odgovara, pa mu kažem da to ima i pozitivnu stranu, jer mu dopušta da sam određuje zadatke prema konkretnim prilikama.

Najveće snage angažirane su na obrani pravaca Maslenica - Posedarje i Benkovac - Biograd, a izuzetnu važnost ima raspored Samostalne starigradske bojne na Velebitu prema Obrovcu. Na tom pravcu neprijatelj neće djelovati, ali sve dok su ondje naše snage, morat će u Obrovcu držati jake snage radi zaštite desnoga boka.
Ponoć je odavna prošla, a za rano jutro bio sam predvidio obilazak bojišnice prema Maslenici i u zoni Vranskog jezera. Upozoravaju me da obilazak trebamo završiti prije nego se razdani, pa odmah krećemo dvama vozilima. Na cesti prema Biogradu mnoštvo rupa od granata; s obližnjih visova Jadransku magistralu osmatraju artiljerijski izviđači Ratka Mladića i upravljaju vatrom. Ipak, pogoci su zapravo slučajni, jer drugačiji i ne mogu biti kada se posrednim ciljanjem gađa cilj širine 10 metara postavljen paralelno. Obilazim neke naše postrojbe i jednu jedinicu lakih minobacača u blizini Vrane. Četnički položaji su na dominantnom visu sasvim blizu sela. Naš je položaj dobro utvrđen, vladaju red i disciplina; u samom Biogradu mnogo je vojske na ulicama.

Kasno popodne na povratku u Zadar zaspao sam od umora, a uvečer sam ponovo u Zapovjedništvu sektora, s gotovo svim zapovjednicima postrojbi. Žale se na mnoge stvari, najviše na samovolju koja ponegdje prerasta u sabotažu; nekim je postrojbama gotovo nemoguće zapovijedati, krizni stožeri, koji su zapravo HDZ-ova stranačka tijela, čak ukidaju neka zapovjedništva i teže da sami zapovijedaju vojskom. Kažem da sam nakon inspekcije u istočnoj Slavoniji o tome izvijestio vrhovnog zapovjednika, ali on još nije izdao konkretne zapovijedi o uspostavi reda i discipline, zapovjednom sustavu i označavanju zapovjednika.
Počelo je noćno bombardiranje sjevernih predgrađa Zadra i zapovjednici oko ponoći odlaze u svoje postrojbe.
Izjutra se najavljujem predsjedniku općinskog izvršnog vijeća Šimi Prte-njači, koji me obavještava kako sve institucije i sva poduzeća čine sve da se vojsci osigura logistika. Kako me izvijestio Tuličić, odnekud su uvezli velike količine oružja, streljiva, vojne odjeće i druge opreme, osiguravaju ishranu, zbrinjavaju izbjeglice... Kao da osjećaju kako je najgore prošlo. Prodor od Maslenice u situaciji dok je garnizon JNA još bio u Zadru bio je uistinu opasan. Kažem kako se ne slažem što su dopustili odlazak JNA iz grada sa svim naoružanjem, ali mi odgovaraju da je bila takva direktiva i potvrđuju da su se ti isti topovi, čim su izišli iz Zadra, okrenuli na ni.
Nakon zakašnjelog ručka krećem u Šibenik. Kada smo došli u zonu koju topničkom vatrom kontroliraju četnici, vozači su instinktivno ubrzali, ali dalje od Biograda nema te opasnosti, pa se smiruju. Na mostu pred Šibenikom uočavamo tragove vožnje i okretanja tenkova. Šibenik i Zadar bili su istodobno izloženi neposrednoj opasnosti od odsijecanja, ali je neprijatelj odbačen i Šibenčani čvrsto drže položaje s obje strane Zatona, dok Drniš

i Gračac (kod Zatona) drže četnici. U gradu primjećujem mnogo uniformiranih i odlično naoružanih vojnika.
Zapovjednik 113. brigade dopukovnik Ivan Bačić dočekao me u zapovjedništvu, a ubrzo je stigao i predsjednik općine Josip Juras, prvak lokalnog HDZ-a. Prije Bačića brigada je promijenila čak tri zapovjednika: prvoga, Antu Ljubičica, naslijedio je nakon 32 dana Mate Viduka, njega nakon 34 dana Milivoj Pe-tković, koji je to ostao 36 dana, što je zoran primjer lutanja, nesigurnosti i loše uspostave zapovijedanja. Slično se događalo i sa zapovjednicima drugih brigada. Ipak, svaki od njih pridonio je izgradnji vrlo jake 113. (šibenske) brigade.
Bačić mi referira o stanju brigade i zadacima koje izvršava. Čini se da brigada i bojišnica u Šibeniku imaju mnogo manje problema od onih u Zadru; naoružanja i drugih logističkih potreba ima dovoljno, bojišnica je konsolidirana. Govorio je i Juras. Dobio sam dojam da je i on član zapovjedništva brigade, što ne mora biti loše, ali zapovjednik mora biti jedan i to u vrlo čvrstom hijerarhijskom sustavu.

Naglas razmišljam o nedodirljivosti vojnog zapovijedanja i velikim problemima obrane Zadra. Ako bi Zadar bio dodatno ugrožen i ako bismo se suočili s njegovim odsijecanjem, morali bismo prikupiti velike snage s područja Splita i Šibenika i udariti u bok neprijateljskih snaga. Sličan zadatak imale bi i naše odlično postavljene snage na desnom boku neprijateljskog prodora prema Zadru, na padinama Velebita. Uvjeren sam da će se obrana Zadra konsolidirati, ali uvijek treba imati više rješenja za različite alternative. Bačić je razumio o čemu govorim, ali je Juras primijetio da šibenska brigada »ni slučajno« ne može dobiti takav zadatak. Bilo je očito da ne razumije o čemu govorim. Bačić mi je pokazao kako, kao i Zadrani, imaju mnogo podataka o neprijatelju; znali su njihov raspored, položaje artiljerije i tenkova, dobre i slabe strane. .. Raspored brigade bio je postavljen po pravcima, vrlo ekonomično, i bili su dobro utvrđeni. No, i Bačić se žali da nemaju redovite veze s nadređenim zapovjedništvima, a za mnoštvo vojnika u gradu objašnjavaju mi da je riječ o zamjenama s bojišnice radi odmora, što je ohrabrujuće.

Našli su nam prenoćište. Do odmora sređivao sam pribilješke. Nije bilo potrebno nešto hitno javljati u Zagreb, a čini mi se da visoka politika i ne mari znati kako stvari stoje. Za njih je ono što se događa narodu u istočnoslavenskim selima i zadarskom i šibenskom zaleđu samo trenutna nezgoda, neki nesporazum koji će vrhovnik brzo ukloniti svojom »razboritom politikom« i »razumijevanjem povijesnih silnica«.
Dobio sam telefonsku vezu s Mladenom Bujasom u Splitu, pa dogovaramo susret u Zapovjedništvu 6. operativne zone. Bilo bi dobro da dođu i pukovnici Mate Viduka i Ivo Jelić, kapetan bojnoga broda Petar Šimac... Svi ti odlučni i hrabri ljudi još su se 1990, kao Bujaš, i u početku 1991, kao Jelić, Šimac ili Go-ran Pavlov, predsjednik splitske općinske vlade, sastajali sa mnom u MORH-u i dogovarali o obrambenim pripremama. Od njih sam htio čuti kako sada stojimo. No, ujutro mi Bujaš javlja da je Viduka na terenu oko Metkovića, a Jelić negdje u borbenom rasporedu svoje 4. brigade ZNG. Odgovaram da ih nikako ne treba pozivati; poslije ću ih već naći na terenu.
U Split stižemo oko 11 sati i odmah idemo u zgradu u kojoj je nekad bio općinski i oblasni štab TO, a sada je Zapovjedništvo za srednju i sjevernu Dalmaciju. Zgradu sam dobro poznavao iz vremena kada sam bio zapovjednik TOSRH. Unutra je bilo dosta

časnika, a mene su dočekali Bujaš i Šimac i temeljito me obavijestili o situaciji. Visoko su ocijenili samoinicijativu u osvajanju skladišta, uporišta obalne obrane i vojarni, kada smo stekli stotine topova i minobacača, gotovo 10.000 komada lakog pješačkog oružja, stotine tona ubojnog materijala...
Složni su u ocjeni da politika ide šumom, a vojska drumom i puni zamjerki na račun Kriznog stožera s Dragom Krpinom na čelu, koji je u najtežim danima obrane smijenio kapetana bojnoga broda Šimca s dužnosti zapovjednika OZ za srednju i sjevernu Dalmaciju.

Ja ipak nešto drugačije gledam na krizne stožere. Ideja da se osnuju takva tijela radi jedinstvena organiziranja države i društva za obranu više je nego dobra, jer je nužno uskladiti mnoge poslove civilnog sektora na svim razinama, od prometa i prehrane preko proizvodnje oružja i streljiva do uredne i brze mobilizacije vojnih obveznika i materijalnih sredstava za oružane snage. No, na djelu je krenulo naopako, zavladali su šarlatani i krizni stožeri počeli su se autoritativno miješati u vojno zapovijedanje. Već sam spomenuo kako se bahato i pogubno držao Ivan Bobetko, čelnik kriznog štaba za sisačko područje, a u Dalmaciji mu je pandan bio Krpina iako, čini se, s manje štete. Ima li se na umu da je u Zadar 11. studenoga došao osobno ministar Sušak i naredio zapovjednicima da izvještaje - raspored jedinica, stanje naoružanja itd. - podnose Skupštini općine, u kojoj je HDZ imao većinu, jasno je da posrijedi nije bila samovolja lokalnih HDZ-ovih »revolucionara« nego sustav potaknut iz stranačkih vrhova kako bi se spriječio nastanak bilo kakve snage neovisne o stranci na vlasti - pa što košta da košta. Povijest ratova zaista ne poznaje slučaj da se vojni izvještaji podnose općinskim skupštinama!

Kasno popodne smo kod predsjednika Izvršnog vijeća općine Split Gorana Pavlova, gdje se radi danonoćno. Grad je razvio svoju veliku 4. brigadu ZNG, vojni obveznici i zapovjednici iz Splita svakodnevno odlaze na popunu drugih brigada, ali, kao i drugdje, nedostaje oružja, osobito topništva. Slično Đakovu, u rujnu su, svjesni situacije, bez naloga, čak protiv naloga političke vlasti osvajali skladišta i vojarne (Ploče, otoci, Zadar). Tako su količinama uvezenima 1990. dodali triput više iz skladišta JNA. Dobrom raspodjelom tog oružja možemo se obraniti i uskoro prijeći u protuofenzivu.
U Dalmaciji je formirano 12 brigada, a tri su u fazi razvoja, sve prema propisima koje je dostavio GSHV Brojna stanja pojedinih brigada vrlo su različita (procjenjuje se da ima oko 25.000 vojnika), no vrlo dobro su naoružane, uključivši topništvo i tenkove, što bi bilo neizvedivo bez zauzimanje vojarni i skladišta. Ocjenu stanja dao je Petar Šimac, prvi zapovjednik 6. operativne zone, koja je obuhvaćala srednju i sjevernu Dalmaciju.
Sljedećih nekoliko dana obilazili smo postrojbe, osobito one u razvoju, u Vrgorcu, Metkoviću, Opuzenu i Pločama, gdje sam susreo pukovnika Viduku. Dubrovnik je u vrlo teškoj situaciji: koji dan ranije, 24. listopada, neprijatelj je izvršio desant na Kupare i s istoka došao nadomak gradu. Zovem brigadira Karakaša u Zagrebu i želim vezu s GSHV-om, što on nastoji uspostaviti preko obavještajnog centra. Želim razgovarati i s predsjednikom vlade Greguićem, ali vezu je nemoguće uspostaviti.
U Pločama dobivam obavijest da se u Splitu priprema ojačavanje dubrovačke obrane oružjem i hranom, čemu se, kako sam kasnije doznao, bio posvetio Petar Kriste, moj prethodnik na dužnosti ministra obrane.

6. U Rijeci s generalom Darkom Puharom

Posljednjega dana listopada vraćam se istim putem i ponovo posjećujem zapovjedništva u Splitu, Šibeniku i Zadru, koji trpi sve intenzivnije granatiranje. Ondje smo prenoćili i izjutra preko Novalje na Pagu krenuli u Rijeku, gdje sam se kanio sastati s generalom Darkom Puharom. Iako teško, neizlječivo bolestan, uključio se u riječki krizni stožer kao koordinator proizvodnje oružja i streljiva i mobilizacijskih poslova.

Našli smo se u prostorijama općine Rijeka. Nosio je vojnu maskirnu odoru, ne baš po mjeri, i doimao se vedrim i agilnim, bolesti usprkos. Predstavnici gotovo svih riječkih poduzeća izvješćuju da mogu proizvoditi sve što treba: oklopne automobile, minobacače, vojnu odjeću... U šali kažem da to baš i ne treba proizvoditi nego uzeti od JNA, na što su uglas skočili s odobravanjem, pomislivši u prvi mah da je to direktiva koju im donosim iz Zagreba. Nažalost, stvarnost je bila drugačija; direktiva je glasila da se omogući što uredniji i mirniji odlazak JNA s riječkog područja.

Potom sam se s generalom Puharom izdvojio u drugu prostoriju kako bismo razmotrili mogućnosti osvajanja 13. korpusa. Tu formaciju, kojom je zapovijedao general Marijan Čad, Slovenac, stalno sam uspoređivao s 32. (varaždinskim) korpusom: ako smo u težim lokacijskim i kadrovskim uvjetima uspjeli u Varaždinu, još lakše mora biti u Rijeci. Istina, u zapovjedništvu 13. korpusa djelovala je pukovnička grupa ekstremnih srpskih nacionalista, no ako bi Čad pristao, pukovnici bi se mogli izolirati.

I Puhar, koji ima izravne veze s nekim oficirima u zapovjedništvu korpusa, drži da treba hitno izolirati trojicu do petoricu pukovnika s Bogdanom Krti-nićem na čelu (on je sredinom studenoga prešao Martićevim četnicima). Spominje mi nevjerojatnu tvrdoglavost generala Čada, koji stalno, kao automat, ponavlja da mora čuvati vojničku čast, biti odan zakletvi i izvršavati zapovijedi iz vrha JNA.

Sve sam to otprije znao, jer sam za obilazaka zapovjedništva korpusa kao zapovjednik Sjeverozapadnog vojišta uočio te Čadove osobine. Ipak, sada je posrijedi agresija njegove JNA na Hrvatsku, pa ako ne želi uvažiti tu činjenicu, treba ga tretirati kao i velikosrpske nacionaliste. Puhar drži da Čad blefira kada prijeti da će razoriti Rijeku, no korpus neće predati nego će ga izvesti iz Rijeke u skladu s naredbom generala Kadijevića i naše vlade. Ostajemo kod toga da se i dalje pokušava razgovarati s Čadom.

Dotad su bila osvojena skladišta i vojarne u Delnicama, s oružjem za jednu veću brigadu. Spominjem lučka skladišta u kojima su topovi 40 mm naše Teritorijalne obrane i neka protuzrakoplovna oruđa, pa barem to treba uzeti za HV. Puhar je, naravno, za to znao i kaže mi da je oružje s velikom količinom streljiva već »izuzeto«, ali je problem u tome što su posrijedi statični, brodski topovi sustava boforst koje treba prepraviti da bi se montirali na teška vozila.

Sve vojarne u Rijeci su blokirane, no i ovdje politika proizvodi kaos: čas se zapovijeda da se vojarne blokiraju, a za koji sat da se blokada smjesta ukloni. Te zapovijedi ne dolaze iz Glavnog stožera nego iz vrha političke vlasti i Ministarstva obrane. Vojnici su, naime, znali svoj posao, ali ih je političko vodstvo ometalo koliko je najviše moglo.

Prijetnja generala Čada da će razoriti Rijeku bude li napadnut i jedan objekt pod njegovim zapovjedništvom mogla je uplašiti samo neznalice i straš-ljivce koji ništa nisu naučili iz iskustava u Varaždinu, Virovitici, Đakovu i drugdje. Vrh JNA uzdao se u

zrakoplovstvo, ali su nakon uspjeha naše protuzrako-plovne obrane od Vukovara do Šibenika ostali bez riječi. Zapovjednik JRZ general Zvonko Jurjević zaključio je u tajnoj analizi da će za dva mjeseca, što zbog obaranja, što zbog tehničkih kvarova, JNA ostati bez zračnih snaga, pa je tražio da se uvedu nova sredstva za bombardiranje i odobre zabranjene kasetne bombe.
I najopreznije moje analize mogućnosti zrakoplovstva JNA kazivale su da nema razloga za strah, što je na kraju potpuno potvrđeno. Oni su ionako rakeg, tirali i bombardirali šire područje Rijeke koliko su najviše mogli; nisu mogli učiniti ništa gore i ništa više od toga. Opasnost od razaranja grada iz vojarni nije postojala, jer su bile među visokim građevinama i stoga taktičko-tehnički inferiorne, sposobne za kratkotrajnu osvetničku ili prepadnu akciju, ali ne i za bilo kakvo sustavnije razaranje kao u Vukovaru, Dubrovniku, Osijeku ili Vinkovcima. Uostalom, ni u tim slučajevima nikome nije padalo na pamet da prestanemo davati otpor zbog toga što trpimo razaranja.
Najgore što se moglo dogoditi bilo je da Rijeka doživi gubitke i razaranje kao Varaždin, a dobili bismo cijeli korpus kojim bismo toliko ojačali da bismo sigurno bitno smanjili i žrtve i razaranja u cijelom ratu. Isto vrijedi i za garnizon u Puli, koji također nikako nismo smjeli pustiti.
Nažalost, politika je opet presudila.

7. Drugo osobno izvješće predsjedniku Tuđmanu 8. studenoga 1991.
U Zagreb se vraćam 3. studenoga. U MORH-u me ministar Gojko Šušak obavještava da se priprema sporazum o primirju i deblokadi JNA u cijeloj Hrvatskoj, čime nije baš oduševljen. I ja otvoreno kažem da sam apsolutno protiv toga, znajući da će to prenijeti predsjedniku Tuđmanu. U tom kratkom razgovoru dobio sam dojam da Šušak nije daleko od mojeg mišljenja, samo što nije htio biti otvoren.
Posjetio sam i GSHV u potkopu Dubravkin put. Ondje smo mi iz Glavne inspekcije dobili globalne odluke Stožera, tj. smjernice i upute za jedinice HV, što smo za prvu ruku držali dovoljnim da pomognemo zapovjedništvima na terenu. Iako smo se željeli potpuno pridržavati regulative i zapovijesti GSHV-a, ne mogu, nažalost, suradnju nazvati uzornom. Ne znam što ju je priječilo -prezaposlenost Stožera zbog izuzetno teških prilika ili su pak i ondje moguću pomoć Inspekcije i moju osobnu ocijenili nepotrebnom. Nama je bio izuzetno važan svaki podatak iz Stožera, ali mnoge njegove zapovijedi, planovi i mjere nisu dolazile do postrojbi u formiranju.

Tih dana u Inspekciji završavamo pravilnik rada, pa molim za prijem kod predsjednika. Primio me 8. studenoga. Ukratko sam mu prikazao situaciju na obali i upozorio da nisu minule opasnosti za Zadar i Šibenik, a treba očekivati i udar u dolinu Neretve.
Čini mi se da mu se žuri, pa mu predajem primjerak pravilnika radi potpisa. Kaže neka ga predam tajnici, koja ga uzima i predaje mi papir s mojim postavljenjem za glavnog inspektora. Nisam odmah zapazio kojeg je datuma napisan, a prilikom čitanja u svom kabinetu uočavam da je posve svjež, datiran upravo tim danom. Uostalom, od početka sam znao da sam u svemu privremen, kao što je privremena i vlada demokratskog jedinstva, kao što je, naposljetku, privremeno i »demokratsko« ponašanje predsjednika.
Oko 12 sati sutradan, 9. studenoga, neočekivano sam opet pozvan kod predsjednika, no posrijedi je bio samo uobičajen ručak u tijeku kojega se nije ništa ozbiljno razgovaralo. Htio sam mu reći da isti dan krećem u istočnu Slavoniju, pa ako ima neke zahtjeve, neka

mi ih priopći, no uto su se začule sirene zračne uzbune i udaljene detonacije, pa smo sišli u podzemno sklonište. U maloj prostoriji bilo nas je sedmero, osmero, uključivši tajnicu. Predsjednik je govorio kako JNA treba što prije otići s našeg teritorija.
- Naravno, slažem se s time, ali pod uvjetom da odu u civilu - dodao sam.
- Da, da, znam za takvo tvoje mišljenje... - duboko je uzdahnuo. Nikad ga nisam vidio tako zabrinuta.
Kada je oglašen završetak uzbune popeli smo se u njegov ured, gdje se zatekla i nekolicina članova vlade. Predsjednik je nešto počeo govoriti Franji Greguriću, ali je brzo mijenjao teme - ne završivši jedno, načeo bi neko drugo pitanje. Šutio sam i čekao, dok mi se nije obratio:
- Svakako bi trebalo odmah otići u Osijek, Vinkovce, Županju...
Odgovaram da upravo to i namjeravam. Kao da ne čuje što govorim, obraća se ostalima preporukom kako bi više politički jakih ljudi iz svih parlamentarnih stranaka trebalo otići u istočnu Slavoniju.

8. Na granici sa Srbijom
U sumrak 9. studenoga ulazimo u Osijek obavijen dimom, dok granate praskaju na sve strane. Idemo kraj crkve sv. Petra velikom brzinom, skrećemo u dvorište i ulazimo u zgradu Sekretarijata za narodnu obranu i ranijeg štaba TO Osijeka, gdje je Zapovjedništvo Operativne zone Osijek. Zgrada ima tzv. atomsko sklonište duboko pod zemljom, pokriveno debelim armiranobetonskim pločama, a ulaz je zaštićen visokim zidom vreća s pijeskom.
Zapovjednik pukovnik Karl Gorinšek u obilasku je bojišnice jugoistočno od Vinkovaca, pa me o situaciji iscrpno obavještava načelnik stožera. Sekretara za narodnu obranu Branimira Glavaša, s kojim sam kao ministar obrane dosta često kontaktirao, nalazim u uredu u kojem ima dosta uniformiranih osoba i kutija s vojnom opremom koja čeka distribuciju. Brzo je napravio red i počeo mi objašnjavati situaciju, isto ili slično kao u Zapovjedništvu OZ. Molim ga da mi organizira susret s gradonačelnikom Kramarićem, što je odmah sredio. Negdje ćemo zajedno večerati i razgovarati kad se vrati pukovnik Gorinšek. Kako se nije vratio do ponoći, večera je propala.

Bilo je jasno da je obrana u krajnje ozbiljnim problemima. Neprijatelj je vrlo velikim tenkovskim snagama od 20. rujna do 7. listopada zauzeo Tovarnik, Slankovce, Stare i Nove Jankovce, gdje su mu pomagali četnici iz Mirkovaca, a selo Nijemci na Bosutu u velikoj je opasnosti. Zapaža se da glavni udar usmje-ruje tragom četničkih uporišta: probio se između Vukovara i Vinkovaca i dohvatio zaravni južne zone Bobotskoga kanala; Vukovar je odavna u okruženju. Slažem se s operativcima OZ Osijek kako je malo vjerojatno da će neprijatelj neke veće snage usmjeriti južno od Vinkovaca, jer je posrijedi gotovo neprohodno zemljište u šumama Spačve, s mnogim nabujalim, gotovo nesavladivim kanalima, dok se na pravcu Lipovac - Županja može probijati samo trasom autoceste, koja je temeljito minirana.
Neprijatelj nema velikih snaga, osobito pješaštva koje bi osiguravalo napredovanje i u takvim teškim terenskim uvjetima. Svi zaključuju da je prodor između Vinkovaca i Vukovara glavni pravac djelovanja tenkovskih snaga neprijatelja. Do danas, 10. studenoga, neprijatelj je ovladao crtom Silaš - Antin, usmjeren prema Ernestinovu, dok glavne snage usmjeruje južnom zonom Bobotskoga kanala, širine do deset km.

Očito je da je u velikim problemima, jer usprkos silnim tenkovima i topništvu ima izrazito slab tempo napredovanja: oko 55 kilometara prostora od Tovarnika do Silaša istočno od Ernestinova svladao je u 50 dana, od 20. rujna do 9. studenoga, što je u prosjeku 1,1 km na dan. Mnogi su tada, ali i mnogo poslije, procjenjivali da je tako slab tempo prouzročen zadržavanjem oko Vukovara i željom da se grad pošto-poto zauzme prije nego što se produži na zapad, što je samo djelomično točno. Herojska obrana Vukovara zaista je izuzetan primjer u povijesti ratova, ali neprijatelj je imao toliku tehničku nadmoć da je mogao odvojiti velike snage i za zauzimanje grada i za proboj u dubinu teritorija Hrvatske, a nije uspijevao ni jedno ni drugo.
U tehnici je imao strahovite gubitke, a uništenje jednoga tenka obično bi prouzročilo bijeg uplašenih posada drugih tenkova, pa bi onda naši branitelji iz blizine uništavali i te tenkove. Imali smo i potvrđene izvještaje da neprijatelj ima više od 20% tehničkih gubitaka, tj. kvarova na tenkovima, koji su toliki i zbog toga jer ih same posade onesposobljavaju iz straha da ne nalete na minu ili ručni bacač nekoga branitelja. Dotad je srušeno i više od 50 zrakoplova. Jedino artiljerija hara, djelujući s distance. Neprijatelj zapravo djeluje kao da uopće nema pješačkih ustroja, kao da boluje od iste boljke koja ga je stajala sloma u Sloveniji. Znamo da Srbi iz Srbije masovno dezertiraju, tako da ono ljudstva što ga imaju u pješaštvu - a to su uglavnom razbojničke paravojne skupine - upotrebljavaju jedino protiv branilaca Vukovara.

Kasno poslije ponoći došao je i pukovnik Gorinšek, blatnjav i umoran. Svima je bio potreban barem kratak odmor, a njemu posebno. Prenoćili smo u Zapovjedništvu kako je tko znao i mogao, posve zaboravivši večeru.
Ujutro je vladalo zatišje, pa s časnikom za obavještajne poslove OZ Osijek odlazim kroz Vinkovce u selo Privlaku. Preko Bosuta je neprijatelj i s krovova se vidi desetak tenkova i topova, što i nije neka novost. Ono pak što sam vidio na crti obrane bilo je i bolno, ali i izvor iskrena i duboka ponosa.
Taj prostor u užasnim vremenskim i terenskim prilikama brane mladi, dobro naoružani vojnici 105. brigade iz moga rodnoga kraja, zapravo samo njeni izviđači i prethodnice, jer cijela još nije stigla. Čim se zabije lopata, rupa se napuni vodom, pa preostaje gradnja nadzemnih skloništa. Dozeri naprosto naguraju zemlje i u takvu nasipu izrađuju se usjeci; sve je to slaba zaštita od topničke vatre. Deseci, stotine vojnika gotovo su do koljena u blatu, na terenu na kojemu se i najbolje vojničke kožnate čizme za nekoliko dana pretvore u krpe, a ima ih i u tenisicama i građanskim cipelama; kišnih ogrtača gotovo i nema. Odjeća se namoči od kiše i na tijelu i osuši, dok je kiša i snijeg ponovo ne namoče. Ulazim u jedan veći zaklon, izrađen od kratkih hrastovih oblica, s relativno debelim slojem zemlje na vrhu. Unutra je petnaestak branitelja; svaki sat po trojica odlaze na stotinjak metara udaljeni tzv. prednji kraj, neku vrstu prednje straže. Razgovaram s njima i jedina im je primjedba što nemaju gumene čizme.
Neizbrisiv dojam ostavlja ozbiljnost tih mladih ljudi, njihova odlučnost, trpljenje i strpljenje, spremnost na žrtvovanje; zapovjednici su s njima u istim uvjetima i samo mali broj može se povremeno odmarati u naselju. Kolike li razlike između ovoga što vidim i one pijane rulje iz gostionice!?
Predsjednik Tuđman zapovjedio mi je da posjetim i Županju, pa žurimo i tamo, jer su dani kratki. U vožnji radio-telefonom zovem u Zagreb Ivana Čer-maka, kojemu govorim da se bilo gdje, »makar u paklu«, mora pronaći barem 300 do 500 pari gumenih čizama

velikih brojeva i odmah poslati u OZ Osijek za branitelje od Komletinaca do Osijeka. Već iste večeri javlja mi u Osijek da je »zarobio« sve gumene čizme do kojih je mogao doći, nekoliko stotina, ali ide i u dalje nabavke.
Vozimo do autoceste Zagreb - Beograd, okrećemo prema granici i tek tri do pet kilometara ispred Lipovca nailazimo na desetak naših policajaca, pa se spuštamo s ceste na livadu. Jedan mi se javlja kao zapovjednik i referira. Naoružani su kalašnjikovima i s nekoliko ručnih protutenkovskih bacača, a improvizirali su nadstrešnicu za zaštitu od kiše. Neprijatelj još nije tuda pokušao proći, a oni su oko 200 metara ispred položaja postavili mnogo protutenkovskih i pješačkih mina.

Vodi me do »minskog polja«. Mine nisu ukopane ni maskirane nego posijane, ali ako se brane puščanom vatrom, neprijatelj ih ne može proći; obilazak je gotovo nemoguć, jer su svuda naokolo neprohodne šume i voda. Imaju jedno vozilo i kažu da su im opskrba i zamjene radi odmora redovite i dobre. Zahtijevam da odmah počnu graditi zaklone od topovske i puščane vatre s obje strane ceste i nadzirati širu zonu kako ih neprijateljski pješaci ne bi iznenadili. Zapovjednik, koji se, kao i ostali, doima veoma odgovornim, obećava da će nekim strojevima za jedan dan napraviti zaklone. Bio je, veli, u vojsci inženjerac i dobro poznaje sve vrste mina; postavio je i mine iznenađenja.
Pitam mogu li do Županje preko Gunje, pa uz Savu. Misle da to neće biti moguće, ali me odvode do puta koji vodi u selo Vrbanju, pa ću sam vidjeti kako i kuda dalje. No, put Vrbanja - Županja bio je gotovo neprohodan, ili smo se mi bili u tim šumama izgubili. Svuda nabujali kanali, porušeni mostovi i umjesto njih neke improvizacije koje podnose samo najlakša vozila; veći su mostovi minirani, opet posijanim i vidljivim minama koje sami uklanjamo i poslije prolaska vraćamo, jer te minske prepreke nitko ne čuva. U Županji nas dočekuje mnoštvo vojnika, zapovjednik 131. brigade Miro Vlašić i predsjednik općine Jure Zovak. Odmah idemo u Zapovjedništvo.

Nije bilo vjerojatno da bi oslabljeni Tuzlanski korpus imao mogućnost forsirati nabujalu Savu i bočno ugroziti našu obranu na pravcu Sid - Đakovo, ali ništa se nije smjelo isključiti. Tvrde da znaju sve o neprijatelju, koji zastarjelim, gotovo neupotrebljivim tenkovima T-34, koji im se često kvare, manevrira na desnoj obali Save. Zamjeram im što svejedno nisu sagradili zaklone i obećavam da ću ih uskoro ponovo posjetiti.
U Gunji drže dvije satnije vojnika, sve moguće prijelaze su minirali i ne očekuju da bi ih iz toga trokuta i u povoljnije vrijeme netko mogao iznenaditi, ali ni oni se nisu utvrdili.

9. Smotra u osječkim Crvenim vojarnama

Preko Đakova odlazim u Osijek. Kao i jučer, grad u sumraku izgleda stravično, zasipan teškim granatama, sav u nekoj crvenoj prašini i dimu. Jurimo kao na utrkama i ulijećemo u dvorište Zapovjedništva OZ. Izvještavaju me da su gumene čizme već na putu, a Branimir Glavaš predlaže da sutradan, 12. studenoga izvršim smotru vojske u tzv. Crvenim vojarnama, što prihvaćam.
Pukovnik Gorinšek žali se da neke postrojbe samovoljno dolaze, a druge jednako samovoljno odlaze, i to je kretanje gotovo nemoguće kontrolirati. Najteže je na prvoj crti: sve je u dubokom blatu, hladne kiše neprekidno zalijevaju promrzle vojnike, ali su oni izuzetno požrtvovni i hrabri i ništa im ne treba dvaput reći. Idu u izviđanje duboko u neprijateljski raspored i usput još unište koji tenk u kukuruzima. Uočavaju da neprijatelj nigdje nema pješaštva; zaključani su u tenkovima i oklopnim transporterima, pokreću se

samo danju, a ako jedan tenk nagazi na minu ili ga naši iz ručnoga bacača onesposobe, posade iz susjednih oklopnjaka izlaze i bježe u svoju pozadinu.
Gorinšek ne zna nad kojim to jedinicama imam ujutro izvršiti smotru, što me iznenađuje. Kako može postojati vojska za koju ne zna zapovjednik operativne zone?! No, ako zaista imamo slobodne snage, sljedećih dana svakako treba pokušati proboj do Marinaca, što i oni iz Vukovara trebaju učiniti sa svoje strane, pa da se spasi što se spasiti može. Bilo je jasno da je s vojnoga gledišta Vukovar dao mnogo više nego što je objektivno mogao i da je dalja obrana gotovo nemoguća, pa je izvlačenje vojske i građana nešto za što se svatko mora žrtvovati. Potom razgovaramo sa zapovjednikom vukovarske obrane bojnikom Brankom Borkovićem - Mladim Jastrebom i povjerenikom za općinu Vukovar Marinom Vidićem - Bilim, koji kažu da bi se mogli probiti do Marinaca i neko vrijeme držati koridor.
Sutradan me u prostranu predvorju Crvenih vojarni, koje su sagrađene još u austro-ugarsko vrijeme, čeka brojna ekipa TV-Osijek s voditeljem Darkom Uranjekom, kojega otprije poznajem. Vidim i Glavaša i Tomislava Merčepa, ali još ne i vojsku. Merčep je u crnoj odori, ali s novim, propisanim državnim znakovljem, u ruci mu automatski pištolj škorpion 7,65 mm s ukrasnim gajtanom kojim je negdje u rukavu pričvršćen za ruku; nosi i neke čudne kožnate rukavice opšivene sjajnim nitnama. Glavaš je u standardnoj maskirnoj odori, također sa službenim znakovljem.

Kažu mi da je nadesno, u širokom hodniku, jedna bojna HOS-a, a nalijevo bojna HV. Na pitanje kome pripadaju, odgovaraju da pripadaju obrani grada Osijeka i da su namijenjene za specijalne zadatke. Najprije krećem lijevo i pozdravljam već dobro usvojenim vojnim pozdravom Domovini pozdrav! na što gromko i složno odgovaraju Pozdrav! HOS-ovci pak svi u crnim odorama i s ustaškim znakovljem. Zgranut sam. Kako je vojska u Crvenim vojarnama imala i nekoliko tenkova i oklopnih transportera, iako ne u klasičnoj ulozi nego kao prateća oruđa, i kako je bilo očito da nije nigdje angažirana, mogla se s ojačanjem koje će Gorinšek pronaći probiti do Marinaca i prihvatiti Vukovarce. Procijenili smo da se takav koridor može držati najmanje 48 sati, pa sam opet zvao Vukovar.
Javio se vojnik ili časnik koji se predstavio kao Mađar, ali kako je govorio ponešto nesređeno, zatražio sam da me spoji s Brankom Borkovićem. Nije uspio, jer je Borković bio negdje drugdje. Kako ionako nije bilo preporučljivo komunicirati tim telefonom, jer ga je bilo lako prisluškivati, određeno je da se Gorinšek svojom zaštićenom vezom s odgovornima u Vukovaru dogovori o akciji. Iz Vukovara su još jednom potvrdili da se mogu probiti do Marinaca, s time da ondje budu prihvaćeni.
Izišao sam na veliki krug za postrojavanje, gdje je bio postavljen mikrofon. Bojne sam ostavio u hodnicima, u relativnoj sigurnosti, jer su po gradu padale granate i još ledena kiša.

Stao sam iza mikrofona i kao prvo zapovjedio da za jedan sat svi vojnici i časnici, bez izuzetka, moraju imati službeno vojno znakovlje, a u vezi s odorama, podsjetio sam na kinesku izreku kako nije važno kakve je mačka boje; bitno je da lovi miševe. Čuo se pljesak, a negdje blizu prasnula je granata. Potom sam ih pozvao da krenemo u uži prodor na pravcu Vukovara.

U Zapovjedništvu OZ Osijek bilo je na osnovi planova i zapovijedi Glavnog stožera izrađeno nekoliko planova prodora k Vukovaru, a ažuriran je i prepravljen onaj koji je najbolje odgovarao naumljenom prodoru sa stanovitim održavanjem koridora. Za sve časnike izrađene su zapovijedi s mapama i skicama i akcija je mogla početi izjutra 13. studenoga. Iz Vinkovaca su trebali poslati vodiče, a kretanje u borbenom rasporedu trebalo je početi u Nuštru, gdje je bilo planirano na prepad pred zoru zauzeti prve neprijateljske položaje.
Bio sam prisutan kada je zadatak primao zapovjednik jedne satnije, Nijemac. Za nj su mi govorili da je izuzetno hrabar i odličan zapovjednik, što se pokazalo točnim. Nije znao hrvatski, pa mu je prevodio jedan španjolski novinar koji je duže boravio u Hrvatskoj i dobro govorio hrvatski i njemački. Potom su vojnici dobili kraći odmor, a ja sam zapovjedniku Merčepu obećao da ću ih čekati u Vinkovcima i poći s njima.
Sutradan sam uzalud čekao sve do 11 sati, pa sam se oko 13 sati vratio u Osijek i našao ih u Crvenim vojarnama, odakle se nisu ni micali. Pitam u čudu Merčepa što se zbiva, a odgovor me zaista zapanjio:
- Kukuruzi su puni mina, a nisam siguran ni da mi Dedaković ne bi pucao u leđa.
Bila je to vrlo tanka i uvredljiva isprika. Kako je Merčep bio u sastavu MUP-a, nisam nad njime imao nikakvih ovlasti osim da o neizvršenju zapovijedi izvijestim ministra unutrašnjih poslova.

Dok se situacija u Vukovaru iz sata u sat pogoršavala, pokušavao sam ga uvjeriti da se zadatak ipak može izvršiti. Gotovo svaki dan iz Vukovara se upravo tim pravcem probijaju grupe branilaca i civila. Tako je desetak dana ranije tuda prošla grupa branitelja predvođena jednim od zapovjednika sektora Ivanom Kapularom; napustili su položaje i probili se bez odobrenja. Neprijatelj na tom pravcu nema pješaštva, a naše male borbene grupe dobro naoružane RPG-ovima lako će svladati tenkove, dok nas iz Vukovara uvjeravaju da oni mogu stići do Marinaca. Sto se tiče Mile Dedakovića, donedavnog zapovjednika vukovarske obrane, koji je bio izišao iz okruženja i sada je trebao sudjelovati u proboju, Merčepu sam odbrusio da je izvalio notornu glupost - kakav je to odnos među braniteljima ako se misli da bi jedan drugome pucali u leđa? A mina u kukuruzima ima, ali je također činjenica da svaku noć netko iziđe iz Vukovara.
Ponovo je napravljena organizacija i određeno vrijeme za pokret i početak proboja. Uvečer sam krenuo u Vinkovce, uvjeren da će sve biti u redu, ali je opet propalo. Sada Merčep tvrdi da su krenuli, ali da je došlo do puškaranja među vojnicima dviju bojni, čak da ima ranjenih. Uvečer sam se vratio u Osijek i opet ih našao u Crvenim vojarnama.
Tada je u Zapovjedništvu OZ, zajedno s Glavašem, za te dvije bojne izrađen pokusni ili vježbovni zadatak, za 15. ili 16. studenoga, kako su to običavali činiti zapovjednici u mnogim ratovima uoči akcije. Time se provjeravalo može li se neka postrojba uopće uporabiti. No, oni ni taj zadatak nisu izvršili. Istine radi, pojedini ustroji tih dviju bojni sudjelovali su tijekom jeseni u najvećim okršajima, ali dijelu nije padalo na pamet izlagati se opasnosti i na tome se sve slomilo.
O svemu sam osobno referirao predsjedniku Tuđmanu, a na moj je zahtjev pukovnik Gorinšek pismenim izvješćem, koje je sadržavalo i prijedlog mjera, obavijestio GSHV i ministra obrane.
Potom sam otišao u Đakovo pregledati bojišnicu sjeverozapadno od Vinkovaca. Nismo mnogo vidjeli zbog noći i magle i gubili smo se u kukuruzištima, šumama i poplavljenim

livadama. No, bilo je jasno da postoji dobar razlog što se neprijateljski tenkovi miču samo nekoliko stotina metara na dan, a često danima stoje u mjestu. Naši vojnici s ručnim bacačima bili su jednostavno neuhvatljivi: kao domaći ljudi, poznavali su svako drvo i humak, i bilo je slučajeva da su se primicali na samo desetak metara i tukli izravno u pogonski kotač. Posada pogođenoga tenka bi se predala, a one iz drugih pobjegle u pozadinu.
Ujutro 16. studenoga razgovarao sam sa zapovjednikom 131. (županjske) brigade Mirom Vlašićem i vidio da su se u međuvremenu počeli ozbiljno utvrđivati, pa sam se oko podne vratio u Osijek. Neprestano stižu informacije o probijanju većih i manjih grupa branitelja i građana Vukovara. Dolaze strašno iscrpljeni, s ranjenicima, jer neprijatelj puca nasumce iz protuzrakoplovnih topova, ali barem ne stradavaju u minskim poljima.
S Glavašem, Kramarićem i Gorinšekom zaključujem da teku zadnji dani obrane Vukovara. Jedino što se može i mora jest probijati se prema Marincima i ondje u kukuruzištima prihvaćati Vukovarce. Vrtim se između Osijeka i Vinkovaca sve do 21. studenoga, a na ponovnom sastanku zapovjednika vinkovač-kog sektora i općinskoga kriznog stožera pokušavamo organizirati neprekidno izviđanje radi pomoći grupama u proboju.2
Želim razgovarati s pojedincima iz grupa koje su se probile 17. i 18. studenoga, ali oni izbjegavaju razgovor. Imam dojam da se osjećaju krivima što su se morali probiti, što su napustiti poprište. Uvjeravam ih da je činjenica što su se tako izranjavani i iznemogli probili iz grada koji se više nije mogao braniti podvig ravan samoj obrani Vukovara, ali oni to ne mogu shvatiti. One koji se nisu probili zločinci su odveli u stravične logore ili poubijali.
Iako su svi branitelji Vukovara vrlo toplo primljeni, brzo su nestajali u dubini naše obrane, kao da ne žele govoriti kako se osjećaju i kakvu pomoć traže. I sam sam bio slomljen i naizmjenično osjećao srdžbu, nemoć i tugu.

2 Usp. odgovarajuća izvješća na str. 384-390.

Propuštena su barem dva mjeseca i tadašnji državni vrh nikad neće moći skinuti odgovornost sa sebe. Sve je prepušteno samoinicijativi na terenu i kojekakvim međunarodnim misijama, s kojima uopće nisam htio imati posla bez obzira na njihovu neosporno humanu namjeru. A već 22. studenoga, samo tri dana poslije vukovarskih užasa i pokolja, predsjednici Tuđman i Milošević razgovaraju u Moskvi, kod Gorbačova, i to, kako svjedoči zapisnik, prilično opušteno.

10. Sa zapadnoslavonskim zapovjednicima u Slatini

U Orahovici noću od 21. na 22. studenoga tenkovske granate padaju na Podravsku magistralu, a u Slatini i po gradu. Iz Virovitice javljaju da se grad još ne granatira, ali četnici ozbiljno prijete s visova istočne Bilogore. Ako bi tenkovi s istoka ubrzali prodor duž Bobotskoga kanala i prešli na prohodno zemljište prema Našicama da se spoje s četnicima na Papuku i Bilogori, postalo bi uistinu krajnje dramatično za opstojnost same Hrvatske.
Znam da pod zapovjedništvom pukovnika Rudija Stipčića sedam jakih brigada u Posavskom sektoru uspješno provodi prvu etapu operacije Orkan-91 i napreduje s obje strane prema glavnoj komunikaciji Pakrac - Novska, no što li rade tri izuzetno jake,

pripremljene i dobro naoružane brigade: 127. virovitička, 136. slatinska i 123. požeška? Što li rade vrlo jake samostalne bojne iz Ora-hovice, Grubišnoga Polja i Daruvara?
Od Grubišnoga Polja do Orahovice prikupljena je velika vojna snaga; dio je u obrambenom dodiru s neprijateljem, a većina obavlja opće pripreme i osposobljavanje. A ako je situacija takva kakva je, nije li uputnije prijeći u napad i odbiti neprijatelja od Podravske magistrale nego produžavati pripreme?
Svjestan sam da nedovoljna pripremljenost može imati teške posljedice, ali zapovjednici u bojevima uvijek imaju takve dvojbe. No, bez prihvaćanja rizika nema učinkovita zapovijedanja, pa onda ni pobjeda. Odgoda udara mogla bi biti kobna. Kvalitetnije pripreme za organiziran napad na cijeloj zapadnosla-vonskoj fronti, onako kako se provode, dakle slabo, mogle bi trajati mjesecima. Spajanje neprijateljskih snaga s istoka i ovih u zapadnoj Slavoniji imalo bi teške posljedice. Mislim da odgode više ne smije biti.
U zapovjedništvu 136. brigade u Slatini, gdje je zapovjednik Josip Cerni, u noći 22/ 23. studenoga čitam zapovijedi GSHV s potpisom generala Tusa iz kojih je očito da su sve te brigade i samostalne bojne, kao i cijeli Posavski sektor, već trebali otpočeti napadne operacije, što čini samo Posavski sektor Rudija Stipčića, i to još od kraja listopada. Znam da nemam pravo zapovijedanja, ali preda mnom na stolu je zapovijed GSHV, pa kao inspektor imam pravo ustanoviti što se događa sa zapovijedima i poduzeti i najstrože mjere da se izvrše.

Zapovijedam da se pukovnik Miroslav Jerzečić, zapovjednik OZ Bjelovar, te zapovjednici 127, 136. i 123. brigade Đuro Dečak, Josip Cerni i Miljenko Crnjac, kao i zapovjednici orahovičke i grubišnopoljske samostalne bojne pozovu u noći 23/ 24. studenoga na zapovjedno mjesto u Slatini.
Svi su stigli oko 21 sat i kratko referirali o stanju i zadacima svojih postrojbi. Primili su zapovijedi za napad, ali još nije sve precizirano; potrebno je na terenu točno odrediti pravce i objekte napada za točno određene jedinice. Netko, mislim Đuro Dečak, spominje da prije prelaska u napad treba dobro osigurati desni bok. Veliku izloženost bokova svoga vojnog rasporeda nismo imali mi nego neprijatelj, pa je dijelom i zbog toga u zapadnoj Slavoniji doživio poraz. No, neprijatelj je još oko 19. studenoga otjeran s područja istočno od komunikacije Virovitica - Grubišno Polje, čime je bio osiguran desni bok 127. brigade, pa je napad mogao navrijeme početi. Ukratko, Dečakova priča nije imala nikakva smisla.
Miljenko Crnjac izvješćuje da drži položaje na grebenu Papuka, što je izuzetno važno za udar iz pravca Slatine prema Pakracu, dok me vojnoobavještaj-ni časnik impresionirao temeljitim prikazom stanja kod neprijatelja. Imao je najsvježije podatke, sistematizirane i korisne.
Ja sam bio kratak:
- Imate zapovjedi i nitko nema pravo ni pod kojim uvjetima odgoditi njihovo izvršenje. Upozoravam vas na mogućnost da se snage četnika i JNA u zapadnoj Slavoniji spoje s velikom armijom koja, iako sporo, još napreduje s istoka. Naše snage u Posavskom sektoru krenule su u ofenzivu još u listopadu i krajnji je čas da se krene sa sjevera, s Podravske magistrale, na jug, i pravodobno osujeti vrlo opasna neprijateljeva namjera!
Nastala je mrtva tišina. Čini se da sam zvučao tvrdo, da su shvatili da neopravdano odgađaju napad. Pogledao sam pukovnika Jerzečića, koji je vrlo glasno zapovjedio da se do 27. studenoga izvrše sve pripreme kako bi sutradan počeo opći napad svim

raspoloživim snagama. Obećao sam da ću 28. studenoga prisustvovati početku operacije i sastanak je završio.3
U zoru toga dana zagrmjelo je na cijeloj bojišnici od Grubišnog Polja do Orahovice, a za manje od mjesec dana, 26. prosinca, tri su brigade izbile na komunikaciju Pakrac - Požega, oslobodivši više od polovice zapadne Slavonije, i onda je ofenziva - zaustavljena!?
Možda se nikad neće doznati pravi razlog te katastrofalne greške našega državnog vodstva. Na moj izravan upit ministar Sušak je odgovorio da smo morali stati kako bismo izbjegli nove pogibije s obzirom na to da će se 2. ili 3. siječnja 1992. potpisati trajno primirje. To je bilo, najblaže rečeno, neozbiljno, a nije se ni ostvarilo. Neprijatelj je 25. prosinca na Posavskom sektoru izvršio protuudar i upravo smo u razdoblju od 26. prosinca 1991. do 5. siječnja 1992, imali velike gubitke i onda još četiri godine, do akcije Bljesak, samo Podravskom magistralom imali vezu s istokom zemlje i trpjeli velike ljudske gubitke, uklju-

3 V. odgovarajuće izvješće na str. 391-395.

čivši civilne, oko okupiranoga dijela zapadne Slavonije, odakle se neprestano razarala Nova Gradiška.
Pozivam Inspekciju u Zagrebu i određujem da dio inspekcijske ekipe odmah krene u istočnu Slavoniju pomoći pukovniku Gorinšeku. Ondje nakon pada Vukovara neprijatelj ne samo što nije ubrzao napredovanje prema Zagrebu, kako je zamišljao general Kadijević, nego je posve utonuo u blato. Svi strojevi njegove tehnike su zaribali, a rezervisti iz Srbije sve su masovnije otkazivali posluh i Ernestinovo je ostalo najzapadnija točka u njegovu napredovanju.

11. Kriza na južnom bojištu potkraj 1991. i u početku 1992. godine.
Jedna grupa inspektora ostala je u istočnoj Slavoniji, dio sam uputio na bojišnicu na potezu Gospić - Karlovac - Sisak - Sunja, a sa mnom su na jug, na područje od Karlobaga do Stona i sela Hutova, pošli brigadiri Ljubo Barišić, Ante Marinov, Ivan Karakaš i dr. Vladimir Volarević.
Najveće teškoće na samom kraju godine imali smo u obrani Dubrovnika i zaustavljanju prodora 37. neprijateljskoga korpusa, inače formacije sumnjive vrijednosti. I na tom području imali smo apsolutnu nadmoć u ljudskom faktoru, a kvalitetni i visokomotivirani vojnici i zapovjednici činili su - u grupama i pojedinačno - prave podvige. Problemi su bili, kao i drugdje, u organizaciji, pripremljenosti i čvrstini ustroja, nedostatku apsolutnog posluha i neprihvaćanju autoriteta zapovjednika. Nažalost, neprihvaćanje bespogovorna autoriteta karakteristično je za cijeli naš obrambeni rat, što će očito trebati znanstveno istražiti. No, za opći kaos apsolutno je odgovorno državno ratovodstvo.
Zato nam je glavni cilj bio pomoći obrani, a ne prikupljati podatke o negativnim pojavama i dostavljati ih vojnom i političkom vodstvu, jer se ionako ma-nje-više sve znalo. Međutim, ponekad sam bio nemoćan rješavati probleme na mjestu događaja, jer nisam imao rješenja od onih koji su bili izravno nadležni za neka pitanja, dok oni ili nisu znali rješavati probleme na pravi način, ili su namjerno donosili rješenja suprotna potrebama sistema.
Ocijenio sam da je najveća kriza naše obrane na relaciji Ston - Dubrovnik i Ston - Hutovo. Zapovjednik tog sektora bio je pukovnik Luka Džanko, koji je netom zamijenio

osebujnoga Matu Sarliju Daidžu, o kojemu je Suškov krug stvarao famu kao o čovjeku velikih mogućnosti.
General Nojko Marinović kaže mi da je Daidža došao kao dragovoljac, te po odobrenju sekretara za narodnu obranu općine Dubrovnik Miljenka Bra-toša dobio napismeno kako smije samostalno izviđati u dubrovačkom zaleđu. Lutajući tim područjem, uključio se u jednu bojnu ZNG iz sastava 116. brigade. Ta je bojna branila pravac Cepikuće - Slano, no kako su se zbog težih grešaka u miniranju i zaprečavanju na pravcu Zavala - Slano neprijateljski tenkovi s te strane probili u Slano i odsjekli Dubrovnik, obrana pravca Ćepikuće - Slano postala je bespredmetna.
Uslijed toga kod Ćepikuća nije ni bilo nikakve borbe, no Daidža je za glavni dnevnik HTV dao izjavu kako je ondje pod njegovim zapovjedništvom neprijatelju namještena zasjeda i nanesen težak poraz. Tim nevjerojatnim javnim nastupom počela je njegova promocija u ratnog junaka. Potom se pojavljuje u Dubrovniku s Matom Bobanom, tu i tamo ode do bojišta, deset dana, 16-26. listopada, čak je zapovjednik Stona, gdje je samo povećavao ionako velike probleme, a 6. studenoga javlja u Zapovjedništvo sektora Dubrovnik da ide u Zagreb zbog nabave, jer da se o tome upravo telefonski dogovorio s ministrom Šuškom.

Tih dana predsjednik Tuđman u nevezanu razgovoru s grupom zapovjednika izjavljuje kako se treba ugledati baš u Daidžu, koji je »sam razbio« četničku Trebinjsku brigadu kod Ćepikuća. Daidža se vraća u Dubrovnik s aktom, s predsjednikovim potpisom, da je promaknut u čin brigadira i postavljen za zapovjednika Sektora Dubrovnik, koju je dužnost i preuzeo 14. studenoga. Bila je to medvjeđa usluga njemu i izravna šteta obrani. Osim što je bio vojno apsolutno nekompetentan, imao je izrazitih psihičkih problema i bio sklon alkoholu. U nešto više od mjesec dana njegova zapovijedanja slabi i neuredni neprijateljski 37. korpus probio se na crtu Ston - Hutovo, te je definitivno zaustavljen tek pošto je na mjesto zapovjednika Sektora postavljen pukovnik Luka Džanko.
Zbog te krize namjeravao sam ostati sve dok se stanje ne sredi. Na zapo-vjedničko mjesto Sektora obrane Dubrovnik kod Opuzena pozvao sam zapovjednika Operativne zone srednje i sjeverne Dalmacije brigadira Matu Viduku. Ondje je već bio pukovnik Džanko, a kako se zadržao i Daidža, tražio sam da i on sudjeluje u analizi.
Trebao je govoriti poslije Viduke i Džanka, no kako je bio u dosta rasutu stanju, poslao sam ga da se najprije vojnički uredi. Nakon stanovita vremena vratio se obrijan, u čizmama i utegnut opasačem na kojem je visio veliki revolver. Pozdravio je širokim, neprirodnim pokretima, a kada sam mu rekao neka iznese svoju procjenu situacije, odgovorio je da on zapravo ne poznaje nikakvu situaciju, da je vojska na bojišnici, eto, takva kakva jest, da polovicu treba postrijeljati, da bježe iz borbe, a za njegova zapovijedanja Sektorom nisu htjeli izvršavati zadatke...
Podviknuo sam:
- Dosta! Istina, bilo je na tom sektoru samovoljna napuštanja položaja, ali cijela dubina od Trebinja i Dubrovnika mogla se uspješno braniti i malim jedinicama! Moramo se braniti onim što imamo i kako imamo, a ne onim što bismo željeli imati.
Mirno me odslušao. Ne znam je li tada znao koliko su mi ovlasti ništavne, no tijekom sljedećih godina redovno mi se javljao i slao poveće pakete odlične skije. Na kutiji bi napisao Spegelj - selam od Daidže, možda i zato što moja supruga iz davnih dana poznaje njegovu obitelj. Bio je to moj prvi osobni susret s njime i postalo mi je jasno da tom

čovjeku treba pomoći, a ne opterećivati ga vojnim dužnostima. Zato sam u svim kontaktima zahtijevao od ministra Šuška i predsjednika Tuđmana da ga povuku i pošalju u lječilište ili odmaralište, i u interesu naše vojske i njega osobno. Ne samo što me nisu poslušali nego su mu dali na raspolaganje hotel u Baskom Polju da u njemu uspostavi zapovjedničko mjesto jedne još osebujnije postrojbe.
Naime, 7. prosinca 1991. u blizini Ploča održan je sastanak predstavnika kriznih stožera i vojnih zapovjednika srednje i južne Dalmacije, te predstavnika općina Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, koju je pod pokroviteljstvom iz Zagreba HDZBiH osnovao 18. studenoga u Grudama, službeno zbog bolje zaštite hrvatskih interesa u BiH i djelotvornije pripreme za obranu. Među njima je bio i Mate Boban, predstavljen kao »vojni povjerenik Glavnog stožera za Hrvatsku zajednicu općina BiH«, a prisustvovali su i zamjenik ministra unutrašnjih poslova Perica Jurić i moj pomoćnik Mišo Munivrana.
Zaključeno je da se izradi zajednički plan obrane navedenih dijelova Dalmacije i BiH, da se sustav veza zapadne Hercegovine uklopi u sustav veza Hrvatske, i to posredstvom PTT poduzeća u Splitu i njegova čelnika Jurja Bu-zolića, da se reguliraju status i plaće časnika koji vode postrojbe u Herceg-Bos-ni, da se obavi »preraspodjela oružja« i »uvježbaju posebne jedinice«. Od GSHV, rečeno je, očekuje se ustrojavanje zajedničkog zapovjedništva za Her-ceg-Bosnu i navedeni dio Hrvatske.4

Na sljedeći sastanak, koji je sazvan 28. prosinca u Glavicama kod Sinja, pozvan sam i ja. Bili su ondje ministar Šušak, zapovjednik HRM Sveto Letka, kapetan bojnoga broda Petar Šimac, Mate Boban, Daidža i još neki. Odlučeno je da se imenuju zapovjednik i zapovjedništvo za HZ Herceg-Bosnu i južnu Hrvatsku sa sjedištem prvotno u Imotskom, a u slučaju rata u Herceg-Bosni, da se odmah riješe status i plaće časnika u Herceg-Bosni, da se za nju pojača opskrba u oružju, streljivu, odjeći i obući, te da se od Neuma do Travnika i od Trebinja do Livna napravi zajednička organizacija u operativno-strategijskom smislu.5
Opet se govorilo o reguliranju statusa i plaća časnika koji vode postrojbe u Herceg-Bosni, što je ponovljeno i na trećem sastanku, točno mjesec dana kasnije, 28. siječnja 1992, kojemu sam također prisustvovao.
Na oba sastanka sam i govorio. Iako su među zaključcima bili i oni o zajedničkoj obrani delte Neretve te o formiranju i opremanju »samostalnih i s

4 No, taj posao nije baš išao, pa je tek general Janko Bobetko, pošto je 10. travnja 1992. imenovan zapovjednikom Južnoga bojišta, izvršio zadatak do kraja.
5 Sada znam da je sastanak u Glavicama bio operativna razrada dogovora s tajnoga sastanka koji je dan ranije održan u Zagrebu. Na njemu su se predsjednik Tuđman i vodstvo bosansko-hercegovačkog HDZ-a dogovorili da javno zagovaraju suverenost BiH, a tajno rade na pripojenju njenih dijelova Hrvatskoj i u tu svrhu počnu institucionalnu integraciju HZ Herceg-Bosne u Republiku Hrvatsku. Zapisnik s toga sastanka objavljen je u cijelosti u: Ciril Ribičič: Geneza jedne zablude. Ustavnopravna analiza nastanka i djelovanja Hrvatske zajednice Herceg-Bosne. Jesenski i Turk - Sejtarija - Založba Bogataj, Zagreb - Sarajevo - Ljubljana 2000, str. 113-171.

Hrvatima kombiniranih muslimanskih postrojbi«, duh sastanka bio je takav kao da Herceg-Bosna uopće nije dio Republike Bosne i Hercegovine. Upozoravao sam kako je nužno uspostaviti savezništvo s Muslimanima i svima koji žele braniti BiH, te da se to mora učiniti legalnim kanalima i međudržavnim sporazumom kakav smo svojedobno imali sa Slovenijom.

Na prosinačkom sastanku u Glavicama odlučeno je da se, kao jedna od onih »specijalnih postrojbi«, stvori Brzoleteća pukovnija Kralj Tomislav od oko 900 momaka, pod Daidžinim zapovjedništvom. Daidža je zatražio oružje i opremu za - kako se izrazio - »osamnaest stotina ljudi«. Rečeno je da će to dobiti iz količina koje su osvojene u skladištu Male Bare i koje su trebale ići u Dubrovnik.
Iznosio sam mnoge argumente protiv takva osnivanja postrojbe i upozorio da je u pitanju opkoljeni Dubrovnik, jer 37. neprijateljski korpus, iako se svakim danom osipa, još može izbiti na lijevu obalu Neretve i ugroziti Ploče i Metković. Nemoćan objasniti da je obrana Dubrovnika važnija od brzoleteće pukovnije, pokušao sam barem spasiti što se može i uspio se izboriti da pola oružja ode Daidži, a pola - uglavnom streljačko naoružanje i nešto minobacača 80 mm - dubrovačkim braniteljima. To je onda noću prevezeno u grad gumenim gliserima.
Daidža je vojsku okupljao nekoliko mjeseci, rekvirirao kamione i automobile, te sam - jer nikakvi drugi zapovjednici nisu ni bili određeni - preuzeo svu logistiku i bio dužan svima i svakome. Čelnici Vrgorca i Metkovića na sve strane su se žalili na nj, ali uzalud. Daidža je doslovce vladao područjem od Ploča do Metkovića i na krajnje čudan način pripremao svoju brzoleteću pukovniju. U vojnom smislu ona je bila ništavna, ali je veoma važna, jer je - kao prva postrojba u Hrvatskoj koja, koliko znam, ni na koji način nije pripadala ustroju Hrvatske vojske - označila početak izgradnje jednoga pogubnoga i krajnje sumnjiva sustava.

Daidža je s pukovnijom polovicom 1992. krenuo u BiH, ali mu se vojska do Konjica raspala. Kasnije mi je u Zagrebu govorio kako je namjeravao stići do Igmana i na toj se visoravni pripremiti za nove akcije. Iz Konjica se s jednom manjom grupom vratio u Baško Polje. Kako više nije bio zdravstveno sposoban ni za što, povučen je u Zagreb, ali je i dalje bio slobodan ići kuda hoće. Dobio je generalski čin i na kraju je imenovan vojnim izaslanikom pri Veleposlanstvu Hrvatske u BiH. Umro je potkraj devedesetih. Ali, njega ne treba kriviti nego žaliti; nisu krivi ni njegovi vojnici nego Goj-ko Sušak i Mate Boban, njihovo vojno i političko šarlatanstvo, i naravno, njihov pokrovitelj predsjednik Tuđman.
U trokutu Sinj - Metković - Ston zadržao sam se pet dana, a posljednjega dana odbio sam s jednom neozbiljnom »ekspedicijom«, u kojoj su bili Sušak, umirovljeni svećenik Anto Baković i Mate Boban, posjetiti Mostar i proći kroz zapadnu Hercegovinu. Nisam tome vidio nikakva razloga osim besmislene demonstracije niti sam pristajao da se rat prenosi u BiH. Osim toga, nisam htio imati nikakve veze s grupama koje su otvoreno izkazivale simpatije za ustaštvo iNDH.

Neprijatelj je sljedećih dana ipak definitivno zaustavljen na cijeloj fronti; ono malo branitelja uspjelo je usprkos mnogim nedaćama i uz velike gubitke spriječiti agresorski prodor na lijevu obalu Neretve i ondje zadržati velik operativni prostor koji će se kasnije koristiti za prikupljanje snaga i protuudar. Dubrovnik je ostao neosvojiv iako je bio stalno granatiran, a relativno velike pošiljke oružja koje su mu slane putem su nestajale.
O zbivanjima na tome prostoru pisao sam predsjedniku Tuđmanu, ministru Šušku i načelniku GSHV generalu Tusu, no iz kasnijih razgovora sa svim zapovjednicima, posebno onima u Splitu, pokazalo se da nije poduzeto uglavnom ništa. Luka Džanko, Nojko Marinović, poručnik bojnoga broda Zoran Ši-mić, koji je najzad, nakon smjene

nekoliko zapovjednika, uspostavio red na bojištu kod Stona, i njihov zapovjednik Mate Viduka ostali su se boriti s mnogim nedaćama, neminovnima u ratu, ali i onima kojih nipošto nije smjelo biti.
Polovicom travnja 1992. na to područje s nekoliko velikih brigada HV i ZNG dolazi general Janko Bobetko. Počinje operacija koja završava debloka-dom Dubrovnika i izbijanjem na granicu s Crnom Gorom, te sjevernije, osvajanjem dobroga dijela Popova polja. Neovisno o svakojakim pričama koje kruže o toj operaciji, ostaje bitno da je taj dio naše zemlje oslobođen.

12. U Zapovjedništvu HRM u Splitu i na Velebitu
U prvim danima veljače 1992. vratio sam se s dubrovačkoga sektora u Split kako bih u Zapovjedništvu Hrvatske ratne mornarice i 6. operativnoj zoni Split pokušao ustanoviti koji su razlozi tolikim nesporazumima u zapovijedanju na cijeloj bojišnici od Sinja do Starigrada kod Zadra.
U Zapovjedništvu HRM predočili su mi veoma kvalitetnu analizu situacije u akvatoriju. Kontroliraju cijelo obalno i međuotočno područje od Pule do Visa i Boke. Admiral Letica žali se, kao i u prethodnim kontaktima, da je stanoviti časnik Domazet samovoljno premjestio dio mornaričkog tehničkog pogona iz Divulja u Zagreb, no učinilo mi se da su to objektivni problemi uspostave sustava u HRM. Kako sam već sam bio obavio inspekciju dijelova osvojenih objekata JRM u Zadru, Šibeniku i Pločama, a o Puli i Rijeci imao izvještaje, pregledao sam i Split, pa predsjedniku Tuđmanu, ministru Šušku i generalu Tusu poslao informaciju o broju, kvaliteti i drugim elementima osvojenih brodova -ispravnih, onih koji su u remontu ili u brodogradilištima u nekoj fazi izgradnje. Ocjene admirala Letice o stanju plovila, objekata obalne obrane i druge infrastrukture HRM bile su uglavnom pozitivne, a primjedbe su se ticale linije zapovijedanja s formacijama HRM u Šibeniku i nejasne situacije u Puli i Rijeci.

Najveći problem ipak je bio bivši objekt JNA u Žrnovnici pod zapovjedništvom satnika Vinka Barbarića. Taj ukopani raketni sistem kopno-more s pri-padnom elektronikom i raketama osvojila je potkraj 1991. Barbarićeva satnija i on ga je na osnovi toga držao svojim vlasništvom. Satnija je bila u sastavu 4. brigade ZNG, ali se proglasila samostalnom; odbija potčinjavanje Zapovjedništvu HRM, a nije u sastavu ni jedne druge formacije HV. Slučaj mi počinje nalikovati na izvansistemsku Sušak-Daidžinu brzoleteću pukovniju i Merčepovu »vojsku« u osječkim Crvenim vojarnama. Negdje očito postoji glava koja time upravlja, jer ovo što se vidi samo je rep.
U 6. OZ Split ponovo se susrećem s brigadirom Matom Vidukom, koji stalno obilazi bojišnice i zapovjedništva. Tvrdi, što sam i osobno provjerio, da naše velike i odlično naoružane snage u zaleđu Šibenika, oko 4.000 vojnika, nisu dovoljno aktivne, pa neprijateljski 9. korpus može angažirati velike snage prema Zadru. Oni nimalo ne mare za primirje, dok mi dajemo sve od sebe da se održi kako bi se i posljednje snage JNA u miru iselile iz Šibenika i drugih mjesta. Krizni stožer u Šibeniku previše se miješa u vojno zapovijedanje i općenito vojno odlučivanje, pa nastaju velike rupe u subordinaciji u ionako nedovoljno uređenoj zapovjednoj vertikali.
Opširna zapažanja i prijedloge inspekcije iz prostora Dubrovnik - Ploče -Metković, Sinja, s Visa i iz Šibenika dostavljaju se ministru obrane i načelniku GSHV.6 Potom preko Šibenika odlazim u Zadar, gdje se lakše diše. Obrana je sređena i neprijatelj se više ne

može probiti preko Posedarja do Paškog mosta i odsjeći grad, ali i dalje topništvom tuče njegove sjeverne dijelove i dio ceste prema Biogradu. Po meni, trebalo bi dovesti jače topničke formacije s drugih, manje aktivnih dijelova bojišnica i djelovati po neprijateljskom topništvu, a ako bi ta akcija uključila naša aktivna djelovanja od Šibenika u zaleđe Benkovca i s Velebita prema Obrovcu, bilo bi moguće ovladati dubljim zaleđem Zadra.
Naravno, takve su odluke u nadležnosti vrhovnog zapovjednika i GSHV i ne pada mi na pamet upletati se u njihov posao, ali me još jednom frustrira što je glavni inspektor isključen iz bilo kakvih cjelovitih analiza ratne situacije.
Posjetio sam i naše postrojbe na istočnim padinama Velebita, prema Obrovcu, jer sam te položaje držao izuzetno važnima za buduća aktivna djelovanja radi deblokade Zadra. Ondje je Samostalna bojna kojom zapovijeda dopu-kovnik Vladimir Lelas i koja će s vremenom prerasti u brigadu. Zapovjednik se doima vrlo staloženim i odlično poznaje situaciju, ali su mu problem komuniciranje i logistička potpora snagama na položajima, do kojih se može doći samo malim tovarnim konjima. Oprema vojnika ni približno ne odgovara surovim uvjetima, k tome su stalno izloženi neprijateljskom topništvu. Bojnu čine jedinice Specijalne policije Zadra i dragovoljci ZNG; izdržali su sve do 22. siječnja 1993, odnosno akcije Maslenica. Ni tada, međutim, njihovi položaji nisu bitno popravljeni i tako su dočekali Oluju dvije i pol godine kasnije.

6 Usp. izvješće na str. 396-399.

Ministar Šušak donio je pak 26. veljače 1992. zapovijed kojom se u 76 pos trojbi HV demobilizira po jedna bojna ili cijela brigada; procjenjuje se da je nć toj osnovi do travnja demobilizirano oko 80.000 vojnika i časnika, i to dok je trećina zemlje bila pod okupacijom. Osim što je značila neshvatljivo vojno slabljenje Hrvatske, demobilizacija je imala još jednu posljedicu: polako počinji padati u zaborav slavne brigade Hrvatske vojske, s formacijskim brojevima oc 99 do 145, a nastaju gardijske brigade s novim zapovjednicima, za nove zadatke, i vojska se sve čvršće upreže u političku strukturu vladajuće stranke.
Od veljače do svibnja te godine članovi Glavne inspekcije i ja osobno još smo nekoliko puta prošli sve bojišnice i uvjerili se da neprijatelj, bez obzira nć tzv. trajno primirje potpisano 2. siječnja u Sarajevu i dalje temeljito razara Osijek, Vinkovce, Brod, Gradišku, Karlovac i Zadar.

Zaista je teško ustanoviti koja je bila svrha toga divljanja topništva. Naime, upravljački vrh JNA se raspadao, Generalštab OS SFRJ više nikoga nije predstavljao i Milošević je preuzimao apsolutni nadzor nad onim što je od te vojske ostalo, uklonivši u kratkom roku, u travnju i svibnju, čak oko 200 visokih oficira i generala s Kadijevićem na čelu. Umirovljeni su i isluženi Brovet i Adžić, kao i Aleksandar Vasiljević, a general Života Panić, nekad moj podređeni, postaje glavni realizator preuzimanja JNA i njena pretvaranja u srpsku vojsku. Više nije bilo nikakve snage koja bi mogla ostvariti velikosrpske ciljeve na tlu Hrvatske, a ipak se razaraju hrvatski gradovi?!
To je moglo značiti samo dvoje: s jedne strane, razaranja su u funkciji pritiska u nagodbama s Tuđmanom, a s druge, Milošević, iako sam u to više ne vjeruje, srpskim pobunjenicima u Hrvatskoj daje nadu da će se jednog dana ipak pripojiti Srbiji, hrani njihov ekstremizam i utoliko ih također upotrebljava za pritisak na Tuđmana.

13. Prekid prodora 107. brigade u Baranju 3. travnja 1992.
107. brigada HV bila je vrlo dobra, uvježbana i snažna postrojba Operativne zone Osijek. Od 3. siječnja 1992. nalazila se u obrambenom rasporedu u zoni sela Nard uz Dravu do granice s Mađarskom. Njene snage u veličini otprilike jedne bojne držale su otprije i dio teritorija u Baranji, s tim što su se te posade zbog teških uvjeta mijenjale svakih 12 ili 24 sata. S dolaskom proljeća ti su se rovovi i skloništa na lijevoj obali Drave počeli puniti vodom.
Staro je i međunarodno priznato vojno pravilo da se i za primirja tolerira popravljanje taktičkog položaja neke postrojbe, no zapovjednici, držim, nisu na umu imali to pravilo nego osvajanje tzv. Baranjskoga trokuta izbijanjem na crtu Nard - Jagodnjak - Petkovac. Time bi se cijela brigada našla na bentu, dravskom zaštitnom nasipu, i spasila iz poplavljenih rovova i skloništa uz rijeku, ali i poslala jasnu poruku da će se Baranja osloboditi.

U njihovoj situaciji moglo se postupiti na dva načina: izvući se iz poplavljenoga područja i sve brigadne snage povući na desnu obalu Drave, dakle napustiti Baranju, ili iskoračiti naprijed u Baranju, izbiti na spomenutu crtu i tako se domoći terena koji Drava ne plavi. Zapovjednik brigade pukovnik Miroslav Štargl odabrao je drugo rješenje, s čime se složio i zapovjednik OZ Osijek brigadir Karl Gorinšek. Kako je brigada dobrim dijelom bila popunjena izbjeglim Baranjcima, to je bio dodatni razlog za odluku. Od potpisivanja tzv. trajnoga primirja u trenutku faktičnoga poraza JNA na hrvatskom ratištu brigade u istočnoj Slavoniji stajale su u mjestu, a kako su odavna bile spremne za napadna djelovanja, i zbog toga je teško moglo doći u obzir napuštanje Baranje. Ideja se kuhala gotovo dva mjeseca i zaista su rijetki primjeri tako temeljitih i stručnih priprema. Odobravajući pokretanje 107. brigade, brigadir Gorinšek je 30. ožujka odredio vrlo jake topničke jedinice da je podrže u napadu, te 136. brigadu kao drugi napadni ešelon. Pukovnik Štargl izdao je 2. travnja svoju zapovijed br. 11, koja je preopširna za citiranje na ovome mjestu, ali mogu potvrditi da je izuzetno kvalitetna i jasna, s preciznim zadacima i točno određenim izvršiteljima, te da je imao brigadu koja je zadatak mogla uspješno obaviti.
Napad 107. brigade počeo je u 5,45 sati 3. travnja 1992, s potpunim iznenađenjem. Brigada je brzo napredovala, a preko Drave su prevezeni tenkovi, oklopni transporteri i topništvo za neposrednu potporu. U samo pet sati napadnoga djelovanja zauzeto je oko 70% nasipa u Baranjskom trokutu, zarobljeno tridesetak neprijateljskih vojnika i isto toliko pronađeno poginulih, dok brigada gotovo nije imala gubitaka. Umjesto da u tom trenutku dobije snažnu i predviđenu topničku potporu te da se i 136. brigada prebaci u Baranju, u 11,45 sati iz Zagreba stiže zapovijed, koja nije dopuštala nikakvo drugo tumačenje, da se 107. brigada odmah povuče iz napada, dakle da napusti Baranju.
Ako je odluka o napadu radi popravljanja taktičkog položaja i bila pogrešna, zapovijed o bezuvjetnu povlačenju iz polovično izvršena zadatka bila je katastrofalna. U povlačenju su imali 16 poginulih i tridesetak ranjenih, a dio je morao prijeći u Mađarsku i sutradan se preko Donjeg Miholjca vratio u brigadu. Brigada ni jednom granatom nije dobila planiranu topničku potporu, a 136. brigada uopće nije pokrenuta prema Dravi. Istodobno, brigadir Gorinšek ima nalog da preda dužnost novom zapovjedniku OZ Osijek. O toj smjeni javno se raspravljalo nekoliko prvih mjeseci 1992. godine.
Što se dogodilo?

Sada znamo da je iz Osijeka u Zagreb odaslana politička poruka kako je akcija 107. brigade posve pogrešna. Znamo da je iz istih osječkih političkih struktura zabranjeno djelovanje našega topništva u potporu brigadi. Znamo i da iz Zagreba u Osijek nije bila poslana vojnička nego politička zapovijed o prekidu napada.
Moguće je - i ne bi bilo ništa novo - da podređeni pogriješi i u vlastitoj nadležnosti izda neku zapovijed koja se onda počne izvršavati, pa je nadređeni dužan procijeniti što je optimalno: podržati izvršenje pogrešno zapovjeđena zadatka ili zapovjediti odustanak. U ovom slučaju nadređeni nije imao takvu dilemu nego je odmah zapovjedio povlačenje bez obzira na cijenu i konkretne prilike.
Osobno vrhovnom zapovjedniku podnio sam 15. travnja izvještaj s prijedlogom saniranja posljedica, taksativno nabrojenih, i on je prihvatio i izvješće i prijedlog mjera. Izvješće je bilo napisano već 8. travnja i trebala ga je ovjeriti komisija određena da ispita događaje. No, ona je slučaj u slučaju.

Vrhovni zapovjednik Franjo Tuđman imenovao ju je osobnom zapoviješ-ću i činili su je general Janko Bobetko kao predsjednik, te pukovnik Slobodan Praljak i ja kao članovi. Tada sam prvi put čuo da je general Bobetko uopće stupio u HV. No, važnije je što ja ne mogu biti član nikakve komisije za ispitivanje nekog slučaja u vojsci, jer sam po funkciji glavnog inspektora to dužan učiniti u redovnom i eventualno izvanrednom postupku; za neki aspekt nadzora može se odrediti i posebna komisija, ali u njoj ne mogu biti članovi Glavne inspekcije. Inspekcija ima cjelovit vlastiti instrumentarij i kadrove za ispitivanje svih spornih slučajeva, a određena komisija obavezno se mora osloniti na inspektore koji istražuju slučaj u svim njegovim dimenzijama.

No, bilo kako bilo, komisija se 7. travnja sastaje u Bizovcu i odlazi u Belišće na zapovjedničko mjesto 107. brigade, gdje počinje mučno ispitivanje u kojemu ne sudjelujem, jer je moja inspekcija već dva dana u brigadi i upravo dovršava utvrđivanje svih relevantnih okolnosti. U jednom trenutku ulazi jedan niži časnik brigade i predaje neku depešu generalu Bobetku. On je čita i kaže da odmah mora u Zagreb, pa ustaje i odlazi. Odmah ustaje i Praljak, kaže da i on odlazi u Zagreb. Ostajem sam, s inspektorima, u brigadi, pa okupljam sve njene zapovjednike i držim prigodno slovo:
- Bila je pogreška, niste bili nadležni za određivanje akcije i za to će se svakako snositi odgovornost. Međutim, neprijatelj je i dalje u Baranji, još drži položaje od Ernestinova do Iloka, još granatira Osijek i desetak drugih naših gradova, a vaša i sve druge brigade HV tu su da obrane i oslobode sve krajeve Hrvatske. Vaša je brigada odlična brigada, vaši su vojnici odlični vojnici, vaši su zapovjednici odlični i svi su sa svojom vojskom bili u borbama u Baranji. Te i druge činjenice prezentirat ću vrhovnom zapovjedniku i predložiti mjere koje će s vremenom ukloniti negativne posljedice ove akcije.
Tada sam u Valpovu koncipirao izvješće i doradio ga u Osijeku, koji je nakon kratka prekida u prvim danima 1992. opet bio pod neprijateljskim granatama. Vratio sam se u Zagreb i raspitao se gdje je komisija čiji sam član. No, nje nigdje nema! Neformalno doznajem da su general Bobetko i pukovnik Praljak otputovali na jug Hrvatske, pa odlučujem cjelovito izvješće br. 76 od 15. travnja 1992. uputiti Vojnom kabinetu predsjednika, kojega sam koji dan ranije usmeno obavijestio o slučaju. Cjelovito izvješće, dakle, nije bilo plod rada komisije nego glavnoga inspektora.

Učinilo mi se da je predsjednik shvatio kako je onaj zadatak trebalo drugačije završiti, ali je bilo vidljivo da ne želi objasniti tko i što stoji iza odluke o prekidu napadne operacije 107. brigade. Ja sam pak bio uvjeren da je akciju trebalo završiti potpunim oslobađanjem Baranje iako mi je, eto, predsjednik još 1990. na onoj sjednici VDV-a lijepo rastumačio da »Baranja nikad nije bila dio Hrvatske«. Tako smo se još jednom, tko zna koji put, rastali u potpunom nerazumijevanju. Brigadir Gorinšek i pukovnik Štargl su smijenjeni; prvi je prešao na dužnost u GSHV, a drugi u službu u OZ Osijek.

14. Prepuštanje Bosanske Posavine srpskoj vojsci

Događaji od srpnja do listopada 1992. u Bosanskoj Posavini odlična su slika onoga što se spremalo cijeloj Bosni i Hercegovini. Dva velika igrača, Milošević i Tuđman, imaju globalni dogovor o podjeli, ali se neprestano, kao za kartaškim stolom, nadmudruju i nastoje jedan drugoga izigrati, dok se treći igrač, Sarajevo, tek nazire, a kamoli da bi imao neke jake adute, prije svega vojsku.

Predigre su počele mnogo ranije, a ja držim da je nešto konkretnije uglavljeno uspostavom tzv. trajnog primirja 2. siječnja 1992. Mjesec dana nakon otvorena napada na Sarajevo i početka pokolja u Podrinju i drugdje Mate Boban, predsjednik HDZBiH i Hrvatske zajednice Herceg-Bosne, i Radovan Karadžić, predsjednik Srpske demokratske stranke i netom proglašene srpske paradrža-ve u BiH, sastaju se 6. svibnja 1992. u Grazu radi dogovora o srpsko-hrvatskoj podjeli BiH. Nije jasno je li još tko iz Hrvatske ili Srbije sudjelovao u razgovoru.

Sutradan, 7. svibnja hrvatska državna agencija HINA odaslala je službeno priopćenje o sastanku i temama o kojima se razgovaralo. Posebno je važna točka 3, koja se tada u nekim dijelovima doimala neodređenom i zbunjujućom, ali se iz kasnije perspektive vidi da je već tada bila jasno zapečaćena upravo sudbina Bosanske Posavine:

3. Obje strane su suglasne da se u razgraničenju dvije konstitutivne jedinice na području Kupresa, kao i u Bosanskoj Posavini (Derventa, Bosanski Brod, Bosanski Samac, Odžak, Orašje, Modrica i Brčko) vodi računa o kompaktnosti prostora i komunikacijama.

Kada-se gleda iz kuta bosansko-hercegovačkih Hrvata (i, dakako, iz kuta cjelovite bosansko-hercegovačke države), »vođenje računa o kompaktnosti i komunikacijama« kao problem uopće ne postoji, jer je Bosanska Posavina kao takva kompaktan i jasno definiran prostor (regija), a komunikacijski pravci su prirodni, jednostavni i prohodni, kako na sjever, preko Save sa Slavonskim Brodom i uopće Hrvatskom, tako i na jug, prema središnjoj Bosni. Dvije obale Save bile su u mnogo čemu čvrsto funkcionalno povezane: sagrađen je niz mostova za pješački, cestovni i željeznički promet, a dva Broda bila su defacto jedan grad, uključivši zajedničko rodilište u Slavonskom Brodu.

Međutim, kada se gleda iz srpskoga kuta, pravcem istok - zapad, »kompaktnost i komunikacije« postaju egzistencijalno važan problem, jer bez koridora kroz Posavinu nema prostorne (teritorijalne) veze Srbije s pobunjenim područjima u Bosanskoj krajini, nastanjenima većinski srpskim stanovništvom, srpskom paradržavom u Hrvatskoj. A bez te komunikacije Srbi zapadno oc crte Derventa - Bosanski Brod ostaju odsječeni i izolirani od matice, de facto v. hrvatsko-bošnjačkom okruženju, nesposobni da se vojno i ekonomski održe nć imalo duži rok.

U svjetlu toga može se razumjeti i spomen Kupresa, koji su Srbi već tadć držali u svojim rukama, potpuno razbivši u borbama 7-10. travnja neorganiziranu i neopremljenu obranu, i koji je s njihove strane očito bio ponuđen u zamjenu za Posavinu. Cijela formulacija o uvažavanju kompaktnosti i komunikacija svodi se tako na običnu trampu Posavine za Kupres.
Mate Boban, a zapravo Hrvatska, jer je predsjednik Tuđman odmah javne pozdravio sporazum, dao je legitimitet Karadžiću i prihvatio ga kao predstavnika bosansko-hercegovačkih Srba. Štoviše, dok je ispod sporazuma Boban potpisan kao »predstavnik hrvatske nacionalne zajednice«, što je također nelegitimno, jer je on mogao biti samo predstavnik jedne stranke, makar ona i imala gotovo sve glasove Hrvata u BiH, Karadžić je definiran kao »predstavnik srpske državne zajednice«, što je krajnje skandalozno, jer je time bosansko-herce-govačkim Srbima priznata državnost unutar Republike BiH, paradržava koju su neustavno proglasili na Palama!?

Nezakonito je i netočno bilo i njihovo pozivanje na dogovor u Lisabonu i tvrdnja da svojim sporazumom samo slijede upute i savjete međunarodne zajednice, jer su predstavnici EZ u Lisabonu potakli samo takve pregovore u kojima će sudjelovati predstavnici svih triju bosansko-hercegovačkih naroda.
U tom trenutku borba za cjelovitu BiH izravno je bila borba za cjelovitu Hrvatsku i njenu odličnu perspektivu; pouzdano jamstvo da ćemo vratiti i naša okupirana područja. Ovako, slijedom sporazuma u Grazu Hrvatska se neumitno uvlači u kaljužu rata u kojem će platiti vrlo visoku cijenu i čak dovesti u pitanje povrat svojih krajeva.
Uvijek ću tvrditi - i to je istina - da hrvatska država nije izvršila agresiju na BiH. Hrvatski Sabor, kao jedini nadležan za upotrebu vojske izvan državnih granica, nikad nije donio odluku u tom smislu niti raspravljao bilo što o osvajanju ili pripojenju dijelova BiH. Službeno, HV nikad nije otišla u borbena djelovanja na tlu BiH, ali jest činjenica da su ondje užasne 1993. godine bile cijele 1,2. i 4. brigada i dijelovi 3. iz Osijeka i 7. iz Varaždina, dakle tisuće i tisuće vojnika HV, da su u toj godini na bosansko-hercegovačko ratište otišle stotine časnika HV i izmijenilo se desetak generala, da su zapovjednici HVO-a prevođeni u HV i obratno. Postoje javna priznanja nekih generala da su pri prelasku u BiH zapovjedili skidanje znakovlja HV i stavljanje znakovlja HVO-a, ima i službenih objava o tome da se postavljaju izdvojena zapovjedna mjesta u susjednoj državi. Također, u BiH su protiv Armije BiH djelovale i sve paravojske koje su bile izvan redovnog ustroja i pod izravnim zapovjedništvom ministra Šuška.

Činjenica je, međutim, i to da su JNA i srpske paravojne formacije pod njenim pokroviteljstvom prve izvršile agresiju na BiH i da su pritom slijedile odavna pripremljen plan za destabilizaciju i komadanje BiH. Njegov je glavni provoditelj i koordinator bio general-pukovnik Milutin Kukanjac, koji je 31. prosinca 1991. u Beogradu dobio zapovijed da prvoga dana nakon novogodišnjih praznika ode u Sarajevo preuzeti dužnost zapovjednika Druge vojne oblasti (armije) u formiranju. Teritorijalni opseg te armije jasno pokazuje da je stvorena kako bi obavila zadatak razbijanja BiH i pripojenja većine njena područja Srbiji, ali i da stratezi u Beogradu nisu nimalo marili za zakonite republičke, de facto već međudržavne granice nego su okupirane hrvatske krajeve držali integralnim dijelom svoje projektirane države.

U Drugu armiju bili su, naime, uključeni 9. (kninski) korpus, koji je obuhvaćao Gračac i Benkovac s hrvatske strane i područje od Drvara preko Tomisla-vgrada do Jablanice s bosanske strane granice, te novi 10. (bihaćki) korpus s teritorijalnom osnovicom koja je uključivala zapadnu Bosnu do linije Bosanski Petrovac - Bosanska Dubica kao i ostatak Like (od Udbine do Plitvica), Kordun, Baniju i zapadnu Slavoniju iz Hrvatske.
Plan Most predviđao je angažiranje efektiva četiriju korpusa: Tuzlanskoga (zapovjednik general Savo Janković), Banjalučkoga, Kninskoga (formalni zapovjednik Špiro Niković, de facto već Ratko Mladić) i Bihaćkoga (zapovjednik general Momir Talić). Plan ima dva podplana: Drinu i Neretvu. U drugoj fazi plana Neretva cilj je tu rijeku pretvoriti u granicu između Srba na istoku i Hrvata na zapadu. No, za podjelu nije bio odlučujući prostor uz Neretvu nego sjever, Bosanska Posavina s Drinsko-posavskim trokutom i širi prostor Banje Luke i Do-boja. Samo se tuda - kako sam naveo - može uspostaviti funkcionalna teritorijalna veza između područja koja drže Srbi i Srbije.

Nevolja je »samo« u tome što u Posavini nema demografske osnovice za pobunu, jer ondje natpolovičnu većinu stanovništva čine Hrvati, s Bošnjacima gotovo 80-postotnu, i k tome se naslanjaju na Hrvatsku. I još više, spremni su i odlučni boriti se za svoj kraj, i u tome - o užasa! - surađivati sa susjedima Bošnjacima, uvažavati legalnu vlast u Sarajevu i priznavati BiH kao državu i svoju domovinu.
Tako Bosanska Posavina postaje središnje pitanje u strategijskim dogovorima Bobana i Karadžića odnosno njihovih mentora u Zagrebu i Beogradu.
Na Antunovo, 13. lipnja 1992, malo više od mjesec dana nakon sastanka Karadžić - Boban u Grazu, nas tridesetak okupilo se u vrtu jednoga prijatelja koji je slavio imendan. Raspravljalo se o svemu, najviše o agresiji na BiH, ali i situaciji u Hrvatskoj. Svima nam je bilo drago što su borbe prestale iako nisu baš svi bili svjesni da se ne može slaviti pobjeda dok je trećina teritorija pod okupacijom, dok se odande topovima tuku hrvatski gradovi, izgoni stanovništvo nesrpske nacionalnosti, uništava i pljačka njegova imovina.

Predvečer se za stolom, jedno sučelice drugome, nekako zateknu moja supruga Stanka i Mate Boban, i odmah počne žestoka rasprava u kojoj se spominjala i situacija u Bosanskoj Posavini, gdje je obrana očajnički nastojala zau staviti srpsku ofenzivu i spriječiti probijanje koridora, zapravo uspostavu komu nikacije Knin - Banja Luka - Bijeljina - Beograd. Branitelji Posavine, domać Hrvati i Bošnjaci, kao i dijelovi HV koji su im legalno došli u pomoć, ne znaju ne smiju znati da je sve dogovoreno, da ginu u unaprijed izgubljenoj bici, a dć sve bude još luđe, lako je moguće da za dogovor ne znaju ni četnici, koji također trpe velike gubitke.
Boban je nešto pripovijedao o osnivanju hrvatske općine Usora kako b Hrvati u tom području na jugozapadnom rubu Bosanske Posavine bili »svoj gospodari«.7 Stanka ga je upitala:
- Hoćete li to praviti geto?
- Ako mene balije budu i dalje zajebavali za Usoru, ja ću Srbima dati koridor!
- Tko si ti i tko ti daje pravo da nekome nešto daješ?! - uzrujala se Stanka i u bijesu ga počela oslovljati s vi. - Vi možete davati samo što je vaše, a nt dijeliti Bosnu!
Boban se na to bez riječi ustao, odjurio u svoj veliki novi mercedes, zalupic vratima i nestao.

Srpske su formacije 28. lipnja ipak probile uzak koridor kod Brčkoga, ali sr branitelji još držali znatne dijelove Posavine, uključivši Bosanski Brod i širol pojas sela ispred njega, te mostobran u Orašju. Prvog srpnja obaviješten san da je general Petar Stipetić postavljen za zapovjednika Slavonskoga bojišta Vrijeme je to kada su se jedinice Operativne grupe istočna Posavina dosta neuredno izvlačile od Doboja k Derventi i Bosanskom Brodu, pod snažnim pritiskom srpskih snaga. General Tus kao načelnik GSHV dao je Stipetiću zadata! da zaustavi dalje izvlačenje i organizira obranu na dosegnutoj crti.

Usprkos nizu organizacijskih, ustrojbenih i logističkih problema, obrana je-stabilizirana na crti Obodski kanal - rijeka Ukrina - selo Koraće i ondje se tr sljedeća mjeseca vode žestoke borbe. U njima je angažiranje postrojbi HV bile više simbolično s izuzetkom 108. (slavonskobrodske) brigade, koja je djelovala cijelo vrijeme. Od sredine kolovoza angažiraju se i druge postrojbe HV, zapravo jače bojeve grupe. Pošto je slomljena srpska ofenziva, stvoreni su uvjeti za protuudar. Njegov nositelj trebalo je da bude 108. brigada, koja je u drugoj polovici rujna planski odmorena i popunjena u tu svrhu. Uz nju, bilo je predviđeno angažiranje 103. (derventske) i 101. (bosanskobrodske) brigade HVO-a

7 Usora je područje u općini Tešanj, u kojoj je prema predratnom popisu stanovništva živjelo 72% Muslimana i 1891 Hrvata, no u samom tom kraju, uz istoimenu rijeku, Hrvati su činili izrazitu većinu (oko 8.000 stanovnika). Na početku rat organiziran je HVO koji je držao položaje prema četnicima. Domaći Hrvati cijelo su vrijeme rata, usprkos povremenim napetosti ma, održavali suradnju i savezništvo s Armijom BiH i općinskim, uglavnom muslimanskim vlastima, ali su među njih od početk; dolazili Bobanovi izaslanici i poticali ih na sukobljavanje, kao i na to da se izdvoje iz općine Tešanj i osnuju Hrvatsku općim Usora.

koje su također odmorene i djelomično popunjene novim ljudstvom; u pričuvi je bila jedna bojna 3. gardijske brigade. Stvoren je vrlo povoljan odnos snaga i objektivno se moglo računati na uspjeh.

No, zapravo je bespredmetno analizirati tadašnja borbena djelovanja, jer uzrok pada Posavine nije u njima. Forme radi, takva su istraživanja izvršena i napisano je mnogo stranica koje nitko nije čitao, jer su svi znali da je istina drugdje.

Osobno sam u nekoliko navrata bio u inspekciji u Bosanskoj Posavini; ondje je ukupno mjesec dana bila cijela inspekcija. Pregledavali smo sve i svakoga i uvijek dolazili do zaključka da je u zbivanja umiješan netko nevidljiv, da se potezi vuku odnekud daleko, iz glave nekoga svemoćnika. Inače niz činjenica ostaje potpuno neprotumačiv.

Prvo, još prije nego što su srpske snage probile koridor, dijelovi 3A brigade, tj. legendarne 3. brigade ZNG, napuštaju bojno polje, svojevoljno odlaze u Osijek i izjavljuju da žele jedino u 160. brigadu, koja je neformalno pod zapovjedništvom Branimira Glavaša. Njih su dva dana ranije, 8. lipnja, došli na položaje kod Modrice na to nagovarati dva bivša pripadnika 3. brigade. Iako je bila riječ o jasnu slučaju dezerterstva, zapovjednik OZ Osijek general Josip Lučić aktom od 10. lipnja 1992. dopušta tim pripadnicima 3A brigade nezakonit i inače posve nedopustiv prelazak u 160. brigadu. Potom, naravno, i cijelo topništvo 3A brigade odlazi Osijek i - da zaista sve bude suludo - taj prelazak se medijski prati: na ulasku u dvorište Skupštine općine vojnike dočekuju fotoreporteri i novinari lokalne radio-postaje Žuta podmornica i dnevnika Glas Slavonije, tada faktično Glavaševa privatnog lista. Ukratko, slavi se dezerterstvo.

Drugo, pošto su srpske snage probile koridor, ali i pošto je njihovo napredovanje zaustavljeno, te potkraj rujna stvorena osnovica za oslobađanje Posavine i ofenzivu

prema Doboju, koju GSHV također planira svjestan strategijske važnosti Bosanske Posavine, dijelovi nekih prikupljenih brigada - 2, 105, 111, 127. i 136 - ne prelaze Savu ili to čine, ali se koji dan kasnije, ne uključivši se u odsudnu obranu, izvlače u Slavonski Brod.
Slijede dodatni nerazjašnjivi zapletaji. Čim je uvedena na crtu bojišnice, 108. (slavonskobrodska) brigada, najjača, najopremljenija i odmorna, izvlači se noću 5/6. listopada pod vrlo sumnjivim okolnostima, bez znanja Zapovjedništva Slavonskoga bojišta i Operativne grupe istočna Posavina, s položaja preko Save u Slavonski Brod. Za sobom je, na najosjetljivijem dijelu bojišnice, ostavila brešu i otvoren put četnicima prema Bosanskom Brodu. U takvoj situaciji položaje napuštaju 101. i 103. brigada HVO-a. Tijekom cijeloga dana Zapovjedništvo Slavonskoga bojišta intervenira i naređuje da se dijelovi tih triju brigada vrate u Bosanski Brod, zapovjedništvo 108. brigade nekoliko puta to obećava, ali ne izvršava. Cijelo to vrijeme grad je potpuno prazan i četnici u nj ulaze tek uvečer, vrlo slabim snagama.
Zapovjedništvu Slavonskoga bojišta tada ne preostaje drugo nego po svaku cijenu sačuvati most između dva Broda i plići mostobran na bosanskoj obali Save, kako bi se tuda, čim se razjasni situacija i uvede red, krenulo u oslobađanje Bosanske Posavine. Četnici i JNA, naime, još dva dana nisu u Bosansk Brod uvodili jače snage.

Međutim, most je srušen protivno svakoj vojnoj logici i vrlo strogim zapovijedima da se sačuva!? Taj posao izvršili su načelnici inženjerije 157. i 108. brigade HV Stoković i Tomakić uz znanje i pomoć Specijalne policije Slavonsk Brod, a da se ni danas ne zna po čijoj zapovijedi.
Ne zna se ni po čijoj su se zapovijedi dijelovi ili cijele brigade bez ikakve razloga, čak i izvan borbenih djelovanja, iznenadno izvlačili u Slavonski Brod dalje u unutrašnjost Hrvatske. Ne zna se ni zašto određeni dijelovi drugih brigada nisu uopće prešli preko Save u Bosansku Posavinu ili su se, ako su prešli odmah vraćali. Sve je bilo potpuno ludo: 111. brigada HV i bojna Koraće (velike hrvatsko selo ispred Bosanskoga Broda) ostale su nakon rušenja mosta odsječene istočnije od grada u vrlo teškoj situaciji, te nije bilo drugog izlaza nege skelama ih prebaciti na hrvatsku stranu. To je izvedeno organizirano i bez većir problema iako pod jakom minobacačkom i topničkom vatrom koju je neprijatelj bio unaprijed pripremio.
Sami branitelji nisu donosili takve odluke o izvlačenju; nisu oni bili ti koj: su dolazili na položaje i vikali: »Bež'te odavde, zgazit će vas tenkovima!« Je sam te branitelje svakodnevno susretao i vidio njihov užas i duboko razočaranje pred neobjašnjivim kaosom koji se stvarao oko njih, ali i odlučnost da ustraju u obrani.
U kritičnim danima izvlačenja iz Posavine k njima su dolazili generali Slobodan Praljak i Pavao Miljavac, kao i deseci drugih, govoreći im kako se nema smisla boriti jer je »Posavina izdana«. Još u fazi izvlačenja snaga od Doboja : pokušaja organizacije obrane na prilazima Derventi i Brodu na bojišnici se pojavio general Praljak govoreći kako je obrana nemoguća i kako je najbolje da se postrojbe vrate u svoje vojarne i zborna mjesta, čime je izravno uzrokovao odlazak s bojišta 109. vinkovačke i 127. virovitičke brigade te nekih manjih borbenih grupa iz Požege i Osijeka. U cijelome kaosu general Stipetić nastoji zatvoriti crtu, no svaki put kada u tome uspije povijanjem crte fronte drugih postrojbi, neka druga postrojba ili njen dio samovoljno se izvuče i tako otvori brešu negdje drugdje.

Na nekom zapovjedničkom mjestu u brdu iznad Slavonskoga Broda bio je odavna general Ivan Čermak, čija funkcija ni zadaća nisu bile poznate ni generalu Stipetiću iako su ga više instance kao zapovjednika bojišta morale u tc uputiti. Slavonskobrodsko političko vodstvo, s gradonačelnikom Jozom Mete-rom na čelu, ponaša se u tim trenucima krajnje kontroverzno: izravno se miješa u zapovijedanje OG Posavina, a posebno velik utjecaj ima na 108. brigadu Višim zapovjedništvima podnose se lažna izvješća ili ih se uopće ne izvješćuje
0 stvarnoj situaciji na bojišnici, pri čemu je bitno imati na umu da su službe SIS
1 PD bile izdvojene iz sustava zapovijedanja i nisu služile vojsci nego politici.
General Stipetić i ja zaključili smo da je izvlačenje iz Bosanskoga Broda čin otvorene diverzije i izdaje, za što se moraju pronaći krivci. Složili smo se i u tome da su glavni razlog sloma nedefinirani i nejasni stavovi službene politike oko angažiranja postrojbi HV u Bosanskoj Posavini. Takav zaključak, potkrijepljen podacima, priopćili smo neovisno jedan o drugome napismeno i usmeno predsjedniku Tuđmanu i ministru obrane Šušku, a dio dokumentacije predan je i Uredu za zaštitu ustavnog poretka.8
Predsjednik Tuđman poslije je, po svom običaju, osnovao komisiju da istraži razloge pada Posavine, ali bio je to samo potez kojim se pokušavala umiriti javnost.

15. Paravojske i privatne vojske

Otkad sam izabran za ministra obrane odlučno sam držao da Hrvatska -prema Ustavu i Zakonu o obrani - ima pravo na vlastitu oružanu silu koja se zove Teritorijalna obrana Republike Hrvatske. Ma što o tome mislio upravljački vrh JNA i bez obzira na to što su joj u svibnju 1990. protuustavno oduzeli oružje, TO je kao republička vojska bila i ostala neotuđivo pravo Hrvatske, kako u organiziranju i naoružavanju, tako i u pogledu upravljanja i zapovijedanja. Ta se vojska može i drugačije nazvati, ali budući da je u Ustavu od 22. prosinca 1990. zadržan termin TORH, držao sam kako nema razloga da se hrvatska vojska ne razvija legalno pod tim nazivom.
Stoga sam odlučno ustao protiv bilo kakvih vojnih formacija koje ne bi bile pod jedinstvenim zapovijedanjem vrhovnog zapovjednika i njemu pot-činjena Glavnog stožera HV odnosno TORH.
No, u ljeto 1991. počeo je u okrilju Hrvatske stranke prava (HSP) nastajati Hrvatski obrambeni savez ili, prema nekim dokumentima, Hrvatske obrambene snage (HOS). Odora te vojske bila je crna, znakovlje ustaško, a i sama je kratica bila dvosmislena, jer je dopuštala da se čita i kao Hrvatske oružane snage, kako se potkraj rata zvala vojska NDH.
Razmatrali smo tu pojavu i predsjednik je u svojstvu vrhovnog zapovjednika na jednoj sjednici VDV-a odlučio da se HOS odmah ukine. Kako se, međutim, ni dalje nije ništa poduzimalo radi stvaranja legalne hrvatske vojske pod jedinstvenim državnim upravljanjem i zapovijedanjem, ostao je prostor za opstanak HOS-a, jer se on pokazivao kao jedina koliko-toliko organizirana struktura za ljude koji su se htjeli uključiti u obranu zemlje, pogotovo otkad je svakom postalo jasno da, osim oružane pobune Srba u Hrvatskoj, slijedi i agresija JNA i Srbije.
8 Usp. o tome dokumente na str. 413-421. Za vlasti u Sarajevu prisutnost HV u Bosanskoj Posavini načelno nije bila sporna. Štoviše, na nju su gledale blagonaklono, te težile i za formalnim vojno-političkim savezništvom, jer je bilo očito da HV, u savezu s domicilnim postrojbama, sudjeluje u obrani BiH od agresije. No, službena politika u

Zagrebu ignorirala je činjenicu da je BiH samostalna, međunarodno priznata država, pa se tako oglušivala i na prijedloge Glavne inspekcije da se, prije svega u interesu obrane Posavine, ali i inače, uspostavi regularna suradnja, detaširaju ovlašteni organi za koordinaciju i sve legalno uredi onako kako se to u takvim slučajevima čini.

Zbog uporna odbijanja svih obrambenih planova bilo je zapravo neizbježno da se u kritičnom trenutku za opstojnost zemlje razvije samoinicijativna djelatnost izvan plana i zakona i u tom prostoru treba tražiti razloge za nasta nak HOS-a. Mnogo puta potkraj 1991. i u tijeku 1992. susretao sam se s većim il manjim formacijama HOS-a na samoj bojišnici ili u njenoj blizini, te ne mogv. osporiti njihovu borbenu vrijednost, osobito većih sastava i onih što su ih vodil zapovjednici realnih i razumnih nazora. U Osijeku sam od jedne bojne HOS-ć zatražio da stavi propisano državno znakovlje i oni su to isti čas učinili (a krivnja što u najkritičnijim trenucima nisu upotrebljeni za pomoć Vukovaru nije na njima nego na njihovu vodstvu).

Kada je najzad 23. studenoga 1991. objavljen Proglas o općoj mobilizaciji, < odredbama o ustroju vojske i sistemu jedinstvena upravljanja i zapovijedanja više nije bilo mjesta nikakvim drugim, paralelnim vojskama. HOS se postupne uklopio u HV, izuzevši neka samostalna djelovanja u BiH, što su ipak radili na liniji obrane njene cjelovitosti i u suradnji s bošnjačkim obrambenim formacijama (a i sami su bili mješovita sastava). Manje jedinice u crnim odorama nalazic sam u proljeće i ljeto 1992. u Bosanskoj Posavini, ali tada su već sve te formacije nosile službeno znakovlje Republike Hrvatske. Činjenica je da su upravo one ostajale na bojišnici i onda kada je zapovijedano da se postrojbe HV i HVO-a povuku sjeverno od Save.
Međutim, istodobno s HOS-om počele su nastajati još neke formacije izvan ustroja HV-a i jedinstvene zapovjedne vertikale. Većina je imala izvorište u Ministarstvu obrane, odnosno iza njih je stajao sam ministar Sušak. On me u-vjeravao da za njihovo stvaranje ima zeleno svjetlo predsjednika Tuđmana i da im je službeni naziv Specijalne jedinice HV.
Da bih doznao o čemu je točno riječ, upitao sam predsjednika kakav im je status i on mi je odgovorio da je u HV potrebno imati i takve jedinice.
- Vi, predsjedniče, sigurno mislite da su te jedinice pod zapovjedništvom Glavnog stožera, operativnih zona i brigada?
- Da, riječ je upravo o takvoj vrsti formacija i pod takvim zapovijedanjem, baš tako!
- Ali, gospodine predsjedniče, te jedinice uopće nisu u Hrvatskoj vojsci, djeluju samostalno, bave se miniranjem kuća, pljačkom, i u sukobu su s HV i njenim zapovjednicima.
- Ja to ne mogu shvatiti - odgovorio je i to je bio kraj razgovora.
Za zapovjednika tih »specijalnih formacija« postavljen je general Ante Roso, te kao časnik zadužen za njihovo formiranje uključen u GSHV. Nije bilo nelogično da bivši legionar, koji je prošao vrhunsku francusku komandosku o-buku i imao iskustva s takvim djelovanjima, vodi specijalne postrojbe. Ako se tome doda službeno objašnjenje da su one namijenjene izviđanju i diverzantskim zadacima u dubini neprijateljske obrane, nitko tko išta zna o vojsci ne može imati ništa protiv njih. Naprotiv.

Međutim, cijela je stvar krenula sasvim drugim smjerom. Roso je samo formalno bio u Glavnom stožeru i može se dokumentirati da se ondje nikad nije pojavio s izvješćem o tim jedinicama. Bio je odgovoran isključivo ministru obrane, kao što su i ciljevi i zadaci njegovih jedinica bili isključivo u nadležnosti toga ministra. Ni GSHV ni zapovjednici operativnih zona i brigada nisu nad njima imali nikakav nadzor niti pravo zapovijedanja. Zbog svega toga te sam formacije doživio kao paravojne, pa sam u desetak izvješća predsjedniku Tuđmanu, GSHV, ministru obrane i Uredu za zaštitu ustavnog poretka, tj. Josipu Manoliću, dokumentirao njihovo postojanje i posve negativnu djelatnost. Ubrzo je došla zapovijed da se sve takve jedinice odmah uključe u formacije HV, ali se to nikad nije dogodilo. Ministar obrane je jedno obećavao, a drugo činio, i »specijalne jedinice« postojale su sve do kraja 1993. izvan bilo kakva sustavna i zakonskoga nadzora.

U takve jedinice ubrajala se i Prva dobrovoljačka pukovnija Kralj Tomislav, koju sam već prikazao kao Brzoleteću pukovniju brigadira Daidže. Ministar Sušak je aktom od 4. veljače 1992. odredio njeno zapovjedničko mjesto u vojnom odmaralištu u Baskom Polju i sve parametre njena formiranja mimo nadzora GSHV ili bilo kojega zapovjedništva HV Spomenuo sam i satniju Vinka Barbarića u raketnoj bazi u Zrnovnici, koja je u svojim postorijama držala Pavelićevu sliku i zastavu s ustaškim oznakama. Ne samo što Zapovjedništvu HRM nisu dopuštali konzervirati skupocjenu opremu nego su sredstva iz objekta izdavali drugim postrojbama koje nisu imale nikakve veze s HRM. Barbarić je 7. travnja 1992. nastupio i na Radio-Splitu: hvalio se svojim zaslugama, a za visokoobrazovane časnike HRM, koji su bili određeni da održavaju izuzetno složenu raketnu tehniku, kazao da su zarobljenici koji smiju raditi samo pod njegovim nadzorom i dok on za taj posao ne pronađe svoje ljude. Glavna inspekcija predložila je više puta da se ta satnija vrati u 4. brigadu ili razoruža i rasformira, ali uzalud.

U zadarskom području postojala je bojna zapovjednika Marinka Radasa, oko 150 ljudi: najveći njen dio uselio se na temelju zahtjeva s potpisom generala Rose u raketnu bazu Sepurine, dio njena ljudstva držao je bivši Dom JNA u Zadru, a samo manji dio bio je na položajima. Topništvom su svjesno provocirali neprijatelja na bojišnici u vrijeme prekida vatre i vršili diverzije u gradu, bili su pod izravnim zapovjedništvom ministra Šuška i imali pečat MORH-a kojim su ovjeravali promaknuća i postavljenja. Istodobno, zapovjedniku Sektora pukovniku Tuličiću i njegovoj obitelji stizale su anonimne prijetnje, protutenkovskom minom uništen mu je automobil, a jednoga dana u svibnju 1992. Radas je s pukovnikom Miljenkom Crnjcem i još dvojicom došao u Zapovjedništvo Sektora i pitao, primjerice, jednoga njegova člana koliko je »ubio četnika i Srba«, te tvrdio da su časnici Hrvati istupili iz JNA i pristupili HV uglavnom po zadatku KOS-a.
Bilo je još 16 takvih ili sličnih formacija na različitim lokacijama, npr. u Rijeci, Ogulinu, hotelu Tomislav na Sljemenu, u Osijeku, Vinkovcima, Đakovu... U Karlovcu je »specijalna jedinica« bila prikrivena u bojni Vojne policije, a u nju je bilo uključeno i nekoliko pripadnika MUP-a. U dvorcu Pribič u Jastre-barskome bilo je pedesetak naoružanih osoba iz cijele Hrvatske izvan bilo koje formacije HV. Nazivali su se Diverzantsko-izvidačkom satnijom 140. brigade, no to im je služilo samo kao pokriće. Nosili su crne uniforme i ustaške oznake. Kada su doznali da se predsjednik Skupštine

općine Branimir Paseckv u veljači 1992. žalio bivšem ministru Boljkovcu na njihovo ponašanje, zaprijetili su mu smrću. Nered i samovolja vladali su i u Gospiću
Posebna je priča brigada Zrinski - Frankopan. Baza joj je bila u centru za obuku u Kumrovcu, zapovjednik sam Ante Roso, a formalno se dijelila na bojnu Zrinski pod zapovjedništvom pukovnika Milenka Filipovića, sastavljenu isključivo od mladih ljudi bez dana provedena na bojištu i »uvježbavanih« punih šest mjeseci, od jeseni 1991. do proljeća 1992, te bojnu Frankopan pod zapovjedništvom pukovnika Ilije Tota, sastavljenu uglavnom od boraca s ratnim iskustvom sa svih bojišta.

Ilija Tot osoba je koju treba izdvojiti iz skupine legionara što su u tijeku 1991. pristigli u Hrvatsku. Bio je pravi vojnik, najobrazovaniji i najsposobniji među njima, i jedini sa časničkim činom; u Hrvatsku je došao kao kapetan. On i dvojica njegovih prijatelja, stranaca, jedini su u Legiji stranaca, osim borbenih rezultata, pokazali i visok stupanj organizacijske i zapovjedne sposobnosti, dok su ostali povratnici bili individualno dobri borci, ali bez znanja o taktici, pa su u Hrvatskoj i BiH, i kada su ulazili u borbu (a nisu baš čeznuli za tim), skrivili mnoge nepotrebne pogibije pripadnika svojih postrojbi i zapravo više štetili nego koristili obrani.

Obuka koju je pukovnik Tot vodio na poligonu Žutica pokraj Ivanić Grada bila je vrlo profesionalna i on je uživao potpuno povjerenje boraca. U početku travnja 1992. s bojnom je stigao na ratište kod Suice. Ondje su srpske snage pukovnika Ratka Mladića bile potpuno razbile obranu, koja je bila u rasulu. Tot je preuzeo zapovjedništvo i u nekoliko dana postigao visok stupanj organizacije operativne zone. Istodobno se otvoreno sukobio s generalom Rosom kada je u Hercegovini, Prozoru i Tomislavgradu vidio opći nered, pljačku i maltretiranje stanovništva, te ustaške simbole i slavljenje NDH. Pozvan je u Zagreb, a Ante Roso ga je smijenio i za zapovjednika bojne postavio satnika, ubrzo bojnika Bruna Zoricu zvanoga Zulu, također legionara, no kriminalca po zanimanju.
Tot je shvatio da ne može ništa učiniti i da je potpuno izoliran, pa i izravno ugrožen, jer su neki znakovi upućivali da mu se priprema likvidacija. Jednoga dana u svibnju 1992. došao je k meni kući. Razočaran i uplašen, kazao mi je, otprilike, da se nakon 28 godina života u Francuskoj vratio u svoju zemlju u najboljoj namjeri da joj svojim vojnim znanjem pomogne, ali da je potpuno bespomoćan i da u toj katastrofi i kriminalu ne želi sudjelovati. Pozdravili smo se i on je otišao ravno na aerodrom, natrag u Francusku.
Slijedi rasulo bojne, a Zorica za to vrijeme paradira po kafićima, rekvirira luksuzne automobile koji mu zapnu za oko, ali i traktore. Ljude koji mu plate određenu svotu u markama ostavlja u pozadini u statusu vojnih policajaca, a one koji ne plate šalje na prvu crtu. Iscrpljene vojnike zna bez obrazloženja poslati na desetak, petnaestak dana u vojne zatvore. Jednako se prije toga ponašao i u Slavoniji, gdje je švercao oružjem, a u Ivanić Gradu uveo je pravu strahovladu.
Neslavnu povijest ima i bojna Zrinski. Dvije jedinice iz njena sastava pod osobnim zapovjedništvom generala Rose, te jedna također »specijalna« grupa iz Rijeke nalazile su se potkraj prosinca 1991. u selima Paljuv i Novigrad na zadarskom području. Djelovale su po vlastitom nahođenju i nitko u zapovjedništvu 112. brigade sektora Zadar i OZ Split ništa nije znao o njima - ni sastav, ni lokaciju, ni jačinu, ni zadatak, ni nadležnost. Kada je neprijatelj iz tri pravca 31. prosinca napao to područje, nigdje ih nije bilo - uoči napada nestale su neznano kuda.

O djelatnosti svih navedenih postrojbi postoje pismena izvješća u najmanje četiri institucije: Vojnom kabinetu vrhovnog zapovjednika, Glavnom stožeru HV, Ministarstvu obrane i Glavnoj inspekciji.9 Ovo što sam napisao zasniva se na mojim osobnim bilješkama i sjećanju te sjećanjima pojedinih inspektora Glavne inspekcije.
Ni ja ni Inspekcija nismo od 11. listopada 1992. više pratili te sastave ni izvještavali vrhovnog zapovjednika o njima. Bilo je očito da on sve zna i da ih tolerira, a ja sam procijenio da je posrijedi neka vrsta političke vojske u odnosu na koju sam bespomoćan. Svojevrsnom paravojskom može se nazvati i Vojnostambeno povjerenstvo u Zagrebu s Miroslavom Modrušanom na čelu, zapravo prava gradska kaznena ekspedicija. Modrušan je pod sobom imao 60 vojnika s kojima je oduzimao i dodjeljivao stanove. Sve se rješavalo po kratkom postupku na licu mjesta, tako što su osobe iz njegova Povjerenstva u odori HV upadale u stanove. Vojna policija u Zagrebu konstatirala je da te osobe pljačkaju građane i provaljuju, te je imala desetke sasvim konkretnih prijava građana. I Glavna inspekcija načinila je poduži zapisnik, osobno sam o svemu obavijestio ministra obrane, a pismeno Vojni kabinet vrhovnog zapovjednika, ali Modrušan je nastavio neometano harati Zagrebom odnosno, usuđujem se ustvrditi, izvršavati zapovijedi ministra.
Izvan ustroja HV u istom su razdoblju, od jeseni 1991, počele nicati i mnoge manje, rekao bih privatne formacije malih razbojnika kao što su bile Crni orao i Lisice, te satnija Uskok u Osijeku.
Njeni su pripadnici bili na svoju ruku isplanirali nevjerojatnu, krajnje neodgovornu akciju: prijeći u Vojvodinu i izvršiti nekoliko diverzija, pa se preko Mađarske vratiti u Hrvatsku, ne toliko što su vjerovali da će neprijatelju nanijeti neku znatniju štetu, koliko da bi sebe u hrvatskoj javnosti predstavili kao

8 Usp. dokumente na str. 400-412, također str. 399, posebno za Gospić str. 402-404.

neustrašive junake. Njih 60 obuklo se u odore JNA i oklopnom amfibijom, koju su također imali u svom sastavu, prešli Dunav. U Apatinu su došli na benzinsku crpku kupiti gorivo, ali nisu shvatili da su im umjesto benzina u rezervoar natočili neku mješavinu s vodom, jer ih je neprijatelj, dakako, od početka pratio i pripremio im stupicu. Kada im je uskoro motor zatajio, napadnuti su i imali su velike gubitke: osam mrtvih, sedam ili osam ranjenih i 20 zarobljenih Ostali su uspjeli pobjeći, dio u Mađarsku, a dio se domogao baruština južno od Apatina i kojekakvim čamcima što su ih ondje našli vratio se na našu stranu.
I diverzantska grupa Crni orao, formalno u sklopu 153. brigade, ali stvarne osamostaljena, poduzimala je preko Kupe svojevoljne akcije iza neprijateljskih linija. U njima bi redovito trpjeli gubitke, a neprijatelj bi izvodio odmazde pc civilnim ciljevima. U tu skupinu spadaju i grupe Tomislava Merčepa i Zvonimira Trusića. Te privatne formacije nastajale su i nestajale, prelazile iz jednoga ustroja u drugi. Ako im se ne bi svidjelo ratovati u jednoj postrojbi, jednostavno bi otišli u neku drugu, što je bilo osobito zapaženo u vrijeme obrane i pada Bosanske Posavine. Dio vojske iz Crvenih vojarni uklopio se u HV ili je rasformiran, a dio je bio i ostao zapravo Glavaševa vojska. Oni su s vremenom narasli: postali 160. brigada, što je zaista jedinstven slučaj da jedan župan, državni službenik, drži cijelu regularnu, kompletno opremljenu brigadu kao svoju privatnu postrojbu.

Najprije je kao osnovicu uzeo već spomenutu satniju iz Crvenih vojarni Potom u studenome 1991. jedna bojna 3. brigade nije htjela ići u borbu kod sela Karadžićeva, pa ju je tadašnji zapovijednik OZ Osijek Karl Gorinšek rasformi rao, ali su oni sa svim naoružanjem i opremom prešli kod Glavaša. Nedugc potom, kada je kao zapovjednik obrane Laslova, Ernestinova i Tenjskog Antu novca izgubio ta tri sela, Glavaš je jednostavno jednu oklopnu satniju 3. briga de, koja mu je bila prepotčinjena u svrhu obrane, uzeo k sebi, pa se tako domo gao oklopa: sedam tenkova i pet transportera. U sljedećim tjednima na razne j< načine, uključivši i davanje novca, privukao još skupinu boraca. U lipnju 1992 prišlo mu je, zahvaljujući spomenutoj suglasnosti generala Lučića, 36 vojnik; koji su dezertirali iz Posavine, iz 1. bojne 3. brigade, a odmah i njen mješovit artiljerijski divizion. Tako je Glavaševa privatna vojska stekla i ono što joj je joi nedostajalo - topništvo, tj. haubice 155 i 122 mm, topove B-l 76 mm i višeci jevne bacače raketa!
Na taj je način nastala golema šteta, a negativne posljedice postojanja djelovanja tih paravojski mogu se i danas vidjeti, jer, nažalost, većina samozva naca u pojedinim braniteljskim udrugama potječe iz njih te ne brane ništa dru go doli vlastite povlastice stečene političkim služenjem HDZ-u.
Iz navedenoga se mogu izvesti dva zaključka. Kao prvo, te su jedinice na stale kao revolucionarne postrojbe ministra Šuška s ideologijom neofašizma,; pojedinci i skupine koji su ogrezli u kriminalu, razbojstvima i diverzijama dana su ostaci te ambiciozno zamišljene »revolucionarne vojske«. Kao drugo, gole ma većina branitelja, njih sigurno više od 99% koji su obranili zemlju, mirno ji prihvatila demobilizaciju i, zajedno sa svojim narodom, muku muči da preživi.

16. Moj treći odlazak iz vojske

Kaže se da je treća - sreća. Prvi put me prije vremena u mirovinu ispratio upravljački vrh JNA sredinom 1989. Drugi put nisam imao više nikakva izlaza u sukobu s predsjednikom Tuđmanom, pa sam podnio neopozivu ostavku sredinom 1991. Treći put izlazim iz vojne službe 31. prosinca 1992.
Još u onom razgovoru s predsjednikom u rujnu 1991. bilo je prešutno jasno da se vraćam u vojsku samo privremeno. U proljeće 1992. ministru Šušku sam u poduljem razgovoru otvoreno kazao da je moj boravak u HV privremen, do sloma agresije na Hrvatsku. Pošto je predsjednik službeno obznanio da je potpisivanjem sarajevskoga primirja 2. siječnja 1992. rat završen, držao sam da moj ostanak u HV postaje bespredmetan, ali se ministar Šušak tome energično suprotstavio.
Znam da nije glumio kada je zahtijevao da ostanem u vojsci. Iz nekih svojih razloga on me respektirao, pa ako u tome i jest bilo nekoga zazora, podržavao me uvijek kada sam bio u nevoljama, kada su me tajno napadali njegovi ili neki treći ljudi. Zato sam, kada me zamolio da po svaku cijenu ostanem barem do kraja 1992, dao riječ i istrajao mada sam u nekoliko navrata imao razloga da odem bez pozdrava.
U jednom trenutku htio me poučiti kako se pišu izvješća s bojišnica, no nisam se dao uzrujavati nego sam samo mrzovoljno odmahnuo rukom.
Drugi put zakačili smo se ozbiljnije. Zatekao sam ga u njegovu uredu kako premeće neku veliku škrinju punu ustaških odličja i medalja.
- Ta neće valjda naša odlikovanja biti slična ovima iz NDH ili možda ista! - zgranuo sam se.

- Da, možda ne ista, ali bit će slična. Onih koji su krivi za Bleiburg sigurno neće biti - odgovorio mi je mrtav-hladan. Tada sam prasnuo:
- Znaš, dok se događao Bleiburg, ja sam krvario naganjajući četnike u dolini Drine, i dok se događao Bleiburg, već se bio dogodio Jasenovac!!!
Šutio je. Srećom, u ured je ušla njegova tajnica Dunja Zloić, pa smo se smirili i, mislim, čak ispričali jedan drugome. Primijetio sam:
- Vidiš da ja ipak moram i trebam otići.
Bilo mi je jasno da više ništa ne mogu promijeniti, osobito nakaznu politi-zaciju vojske, kao što nisam imao uspjeha ni u suzbijanju paralelnih zapovjednih linija. Štošta sam već u vezi s time opisao, no kao svojevrsnu poentu vrijedi spomenuti još dva slučaja koji se zaista doimaju kao neslane šale.
Stanoviti Ivica Tijardović, građanska osoba bez ikakva vojnog znanja, promaknut je u početku 1992. u čin kapetana fregate i kao kadar ministra Šuška i s njegovim instrukcijama postavljen za načelnika Odjela za kadrove i ustroj u Zapovjedništvu HRM u Splitu. Odmah se počeo ponašati kao paralelni zapovjednik ratne mornarice i zapravo je blokirao normalan rad Zapovjedništva. Admiralu Letici kazao sam neka u vezi s time zatraži razgovor s predsjednikom Tuđmanom.

Oni su i razgovarali u kolovozu 1992, u prisutnosti ministra Šuška, i predsjednik je, naravno, zapovjedio da se Tijardović odmah smijeni, ali se, naravno ništa nije dogodilo. Admiral Letica stalno je prosvjedovao, intervenirao sam : ja, pa je Tijardović najzad smijenjen. Možda je to bilo posljednji put da sarr imao osjećaj kako je neka moja intervencija uvažena (ili sam možda i tada ostac u iluziji da je ona imala težinu i da im ja nešto značim).
Nikako drugačije ne može se ocijeniti ni odluka predsjednika Tuđmana od 25. kolovoza 1992. kojom inspektorom za Hrvatsku ratnu mornaricu u Glavnoj inspekciji obrane imenuje svoga brata, brigadira Ivana Tuđmana. Dotičn: brigadir, za kojega nitko ne zna kada je i za što dobio čin, odavna je živio kac umirovljenik u Umagu, nije imao apsolutno nikakva vojna znanja ni iskustva i neki ratni brod mogao je eventualno vidjeti jedino za šetnje rivom sa svojirr umirovljeničkim društvom. Ni u kakvoj inspekciji nikad nije bio, što zapravc nije loše, jer barem nije štetio ni smetao.

Ne mislim da je to imenovanje bilo neka posebna poruka meni osobno; tc nije ni bilo potrebno jer je cijeli odnos prema mojim prijedlozima, djelovanju i izvješćima od početka bio jedna velika poruka. Slučaj inspektora-brigadira Tuđmana bio je samo komični finale općega stava jednoga, ali nažalost najmoćnijega dijela državnoga vodstva o stručnosti, odgovornosti i profesionalnosti u vojnim poslovima.
Čim je Hrvatska u siječnju 1992. zadobila međunarodno priznanje predsjednik Tuđman počeo je otvoreno govoriti ono što su on i ljudi oko njega očite i dotad mislili, naime da su profesionalni časnici samo ratna potreba i da ih se nakon prestanka borbi, iako je velik dio zemlje još bio pod okupacijom, treba osloboditi i još ih k tome poniziti, a zasluge za obranu pripisati vojno neukom j nerijetko kriminalnom krugu oko ministra Šuška.
Već sam naveo njegovu izjavu u Saboru iz siječnja 1996, kada je na kraju rata i brojčano raspodijelio zasluge i pritom krajnje sramotno omalovažio časnike dragovoljce koji su došli iz JNA i stavio ih nasuprot »našim ljudima«. No, ta je izjava bila samo točka na niz sličnih tvrdnji. Ovdje, bez ikakva komentara, dostaje navesti samo jednu od prvih u nizu,

koja je svim politikantima i vojnim samozvancima što su upravo na lokalnim razinama preuzimali apsolutnu vlast, vojsku pretvarali u sredstvo stranačke politike, a dijelove Hrvatske u svoje privatne feude, bila izravan argument, pa i poticaj za takve postupke:
U političkom smislu (...) rat je de facto dobiven prije nego što su nam časnici iz bivše vojske počeli masovno prilaziti. Mi smo časnički kadar bivše JNA primili na temelju općeg programa s kojim smo stvarali Hrvatsku, jer smo znali da se 98 posto pučanstva Hrvatske na svim područjima pa tako i na vojnom izjasnilo za Hrvatsku. Da, profesionalci su nam bili potrebni da bismo znali rukovati naoružanjem, ali oružanu silu ne možemo prepustiti samo hladnom profesionalizmu. Ona mora biti instrumentom one politike koja je dovela do samostalnosti Hrvatske i koja želi izgrađivati Hrvatsku.1

9 Narodni list, Zadar, br. 7904, 9.svibnja 1992. Za izjavu s početka 1996. vidi ovdje bilješku 43 na str. 201.

Konačno, u prosincu 1992. dobivam poziv da dođem kod predsjednika. Znao sam da je riječ o objavi umirovljenja, jer sam već bio primio rješenje s potpisom predsjednika Tuđmana, datirano 8. listopada, da se s danom 31. prosinca 1992. razrješujem dužnosti glavnog inspektora, prevodim u pričuvu i umi-rovljujem. Ministar Sušak bio mi je svojim rješenjem od 17. studenoga odobrio korištenje godišnjega odmora od 24. studenoga do 31. prosinca, jer ga u toj godini nisam koristio.
U Uredu predsjednika zatekao sam 23 brigadira i generala HV postrojena u jednom redu. Svima će se podijeliti spomenice i priopćiti da su umirovljeni. Bilo je vremena, pa sam se sa svakim pozdravio. Bili su to heroji s različitih bojišnica; ni jedan od njih nije bio iz neke vojne ustanove nego su odreda zapovijedali brigadama, operativnim grupama i operativnim zonama. Polovica od njih je u tim borbama ranjena, što je za tako visoke časnike iznad svih statistika. Bili su ratnici, već i u godinama, profesionalci, i mislili su da je umirovljenje najnormalniji postupak pošto je rat završen. Tako sam mislio i ja, to više što sam za sobom imao čak 45 godina službe u vojsci.
U takvu razmišljanju prenuo me dolazak predsjednika sa svitom. Nije bilo ministra obrane, ni novog načelnika Glavnog stožera generala Bobetka, ni predsjednika vlade... Od važnijih osoba bio je samo Hrvoje Sarinić; ostale nisam poznavao, jer su, valjda, bili iz administracije.

Predsjednik je stao na mali podij i otprilike rekao: Uskoro ćemo poduzeti značajnu demobilizaciju naše vojske, ratna djelovanja su završena, vi ste sudjelovali u ratu, ja vam zato dodjeljujem spomenice... Vidjelo se da se muči smisliti što bi rekao i na kraju je izgovorio još nekoliko, slobodno mogu reći, nesuvislih rečenica.
Niti sam mislio niti mislim da nas je htio uvrijediti ili omalovažiti; on je jednostavno bio takav čovjek: kada stvori neko mišljenje, on će ga na bilo koji način iskazati, a o ljudima ispred sebe bio je stvorio mišljenje da bi mu mogli opasno zasmetati u sljedećim koracima, pa im je to posredno i kazao. Jer, pred njim su stajali ljudi koji znaju zapovijedati vojskom, koji su s tom vojskom u najtežim uvjetima rata pobijedili samouvjerenu »treću vojnu silu u Europi«, stajali su visoki časnici s velikim ugledom u vojsci i državi.
Netko mi je prišapnuo da bih ja trebao zahvaliti na spomenicama.
Dok su dijeljene, dvoumio sam se da li da uopće nešto govorim. No, nastalo je neugodno zatišje, pa nisam imao kud. Iskoračio sam dva koraka i rekao:

- Zahvaljujem se na spomenicama. Pred tobom, predsjedniče, stoje 23 brigadira i generala vojske koja je pobijedila jugoslavensku armiju. Ovi ljudi ovdje učinili su više od onoga što se može. Pred tobom se zahvaljujem i njima. Bit ćemo tu, pa ako zatreba, stojimo na raspolaganju domovini.
Donesen je šampanjac i u tišini popijen. Predsjednik je u međuvremenu otišao, a ja sam sjeo u automobil, odvezao se pravo kući i skinuo odoru.

17. Igre oko veteranskih udruga
Kažu da su ratni veterani vojnici i časnici koji su ratovali i po završetku nekoga rata u kojemu su se časno držali jednako časno otišli iz vojske kući. U Francuskoj, Velikoj Britaniji, SAD i mnogim drugim zemljama ratni veteran častan je naziv kojim se ljudi ponose, u njihovu čast priređuju se različite priredbe, oni su u takvim prilikama najviđeniji i najpoštovaniji, nose dijelove odora u kojima su ratovali, drže se kratki afirmativni, ali i duhoviti govori. Znao sam da je sve to važno, da se ljudi ne smiju zaboraviti, a osobito se ne smiju između sebe zaboraviti ratnici.
Takvi susreti i javni nastupi psihološki i društveno mnogo znače: nekima pomažu da u razgovorima s ljudima sličnih iskustava lakše prebrode traume kakve svaki rat ostavlja, drugi tada obnavljaju zdravi osjećaj solidarnosti i uzajamnosti, treći doznaju neki koristan podatak za sređivanje svojih problema, četvrti steknu prijatelja i zadovoljniji se vrate kući...
Naša je vojska u najvećem naporu borbe za opstanak brojala oko 250.000 pripadnika. Iz iskustva sam znao da će se tek možda svaki stoti pokušati izdvojiti i postati predstavnik svih branitelja, nastojati govoriti u ime svih i jednoga dana tu svoju samozvanu reprezentativnost poželjeti unovčiti i od sebe stvoriti privilegiranu instituciju. Kao dječak slušao sam što se u Podravini govorilo o solunašima kao povlaštenoj kasti u prvoj Jugoslaviji; kao odrastao čovjek gledao sam kako u drugoj Jugoslaviji SUBNOR postaje zatvorena, samodovoljna i okoštala organizacija koja se brine samo za povlastice i politički utjecaj, i još joj, kako vrijeme odmiče, članstvo neprestano raste umjesto da se, silom prirodnih zakona, smanjuje. Nisam nikad mislio da će se nešto takvo dogoditi i u samostalnoj Hrvatskoj.

U drugoj polovici 1993. podosta sam istupao i pisao, osim o zločincima koji su izazvali hrvatsko-muslimanski rat, i o raznim temama vezanima za veterane rata. O njima se tada malo tko javljao u medijima iako je već gotovo 150.000 branitelja bilo demobilizirano i još nije postojala nikakva njihova organizacija.
Ujesen te godine posjetili su me dr. Herman Vukušić i dr. Milan Galović, obojica sudionici rata, i izvijestili me da je samo u Zagrebu demobilizirano gotovo 38.000 branitelja, no oko polovice njih nije našlo radna mjesta s kojih su otišli braniti domovinu; mnogi su ostali bez posla i spali na socijalnu pomoć, ako i nju dobivaju. Jedan je od glavnih razloga takva njihova propadanja famozna pljačkaška pretvorba i privatizacija, kojom sam i sam bio ogorčen. Stoga su njih dvojica, kažu, organizirali Udrugu veterana Domovinskog rata grada Zagreba, ali drže da bi takvu veteransku udrugu trebalo razgranati na cijelu Hrvatsku i da sam ja kao stvoren za njena predsjednika. Ništa nisam odgovorio.
Za koji dan došli su ponovo, s istim projektom i prijedlogom. Njihova udruga bila bi nepolitična i nevladina, građanska, i brinula bi se da se nitko i ništa ne zaboravi, da se

njeguju tradicije brigada i sjećanja na teške bitke, ali i da sudjelujemo u oblikovanju zakonodavstva o braniteljima... Na kraju sam pristao. Tada je postojalo nekoliko udruga udovica i roditelja poginulih, kao i neke dragovoljačke udruge čiji su statuti, što je meni bilo nerazumljivo, rangirali dragovoljstvo prema ovome ili onome datumu; veteranske udruge u smislu u kakvu sam je ja shvaćao nije bilo.
U Glavni odbor izabrano je desetak branitelja: osim Vukušića i Galovića, došli su istaknuti branitelji iz svih županija i većih gradova, brigadiri, generali... Nisam imao kuda, pa sam sa suradnicima ili sam 1994. nekoliko puta obišao svaku općinu osim okupiranih. Nastajale su podružnice i odbori, organizacija je rasla, priređivali smo smotre i sastanke, pisala su se pravila i statut, javili smo se vlastima sa željom da pomognemo u pisanju regulative koja se tiče branitelja, zanosili se pružanjem pomoći braniteljima u materijalnim donacijama, pravnoj, socijalnoj i medicinskoj pomoći...

Od vlade smo tražili samo minimalan novac isključivo za redovan rad Glavnog odbora na državnoj razini, dok bi se odbori na nižim razinama oslonili na lokalnu vlast. Ondje su uglavnom i pronađena rješenja za redovnu djelatnost, ali na državnoj je razini sve ostajalo na obećanjima. I dalje smo sve troškove putovanja snosili sami, pa sam i ja prešao tisuće kilometara vlastitim automobilom i o vlastitu trošku.
U jedinom kompjutoru UHVDR bilo je u kasnu jesen 1994. registrirano više od 100.000 aktivnih članova; za nas se znalo i nas se uvažavalo, sudjelovali smo u kreiranju statusa branitelja, ali mimo ikoje političke stranke. Štoviše, naša evidencija pokazivala je da više od 70% članova ne pripada ni jednoj stranci.

U prosincu 1994. posjetio sam jednu visoku državnu instituciju i zamolio neka minimalna sredstva. Odgovor je bio iskren i izravan: Povežite se s vrhom vladajuće stranke i dobit ćete što vam treba; u protivnome... Istodobno su neke druge udruge otprve shvatile o čemu je riječ i kako se treba ponašati, pa su dobile sredstva kolika nisu ni sanjale.
Tada i u našem Glavnom odboru počinju rasprave o tome radimo li baš dobro, zašto drugi dobivaju goleme svote, a mi ništa, je li to zbog toga jer je predsjednik Udruge taj koji jest. Neki za koje sam znao da su u HDZ-u počeli su me gledati kao glavnoga krivca što nema novca. Pokušao sam i sa stranim donacijama, jer takve se udruge i međunarodno potpomažu, htio sam neku pomoć i od Europske i Svjetske federacije udruga veterana rata, ali ni otud nije stiglo uglavnom ništa. Da bi se dobila takva pomoć, treba izraditi skupe projekte; mi novca za njih nismo imali, a nitko nam nije htio besplatno pomoći. Uspjeli smo, istina, formalno ući u europske i svjetske veteranske asocijacije, no u njima dominiraju veterani iz bogatih država, i sami vrlo bogati i izuzetno visoko plaćeni, mnogi i s plemićkim titulama, i njima su veteranski skupovi zapravo razonoda i prilika za putovanja. Taman posla da bi se zaokupljali time što neka udruga iz neke Hrvatske nema novca ni za poštanske marke.
Gubio sam strpljenje, ali istodobno me hvatao strah pri pomisli kuda bi UHVDR mogli usmjeriti oni sve bahatiji i brojniji koji se pozdravljaju fašističkim pozdravom i dive Paveliću. Predložio sam Središnjem odboru da se done se odluka o održavanju prvog izbornog sabora. Sazvan je za 11. veljače 1995, i ja sam počeo tragati za dvoranom i donatorom koji bi podmirio elementarni troškove. Kako sam i očekivao, u Zagrebu se takav nije mogao naći. Napismeni sam se obratio na 16 ustanova i gospodarskih subjekata za koje je općepoznatc da imaju dvorane i da ih mogu ustupiti na nekoliko sati,

a razne institucije za molili smo za novčanu donaciju u visini dvije do tri tisuće kuna za papir, plaka te, čaj... Odgovor smo dobili od samo pet institucija, s nečitkim potpisima, uvijek jednak: takva mogućnost za 1995. godinu ne postoji.
Neki mi se počinju otvoreno smijati u lice, uključivši Vukušića i Galovića te sadašnjega generala Slavka Barića, dok istodobno jedna skupina iz Rijeke nabijena ustaškim idejama, ultimativno zahtijeva da se sabor održi u odrede nom roku.
Otišao sam u Bjelovar kod župana Ledinskoga, člana HSS-a, i za nekolike minuta problem je riješen. Dao nam je malu kazališnu dvoranu i obećao da ćt županija platiti »vojničku večeru«. General dr. Ivo Prodan, pukovnik Drage Francišković i ja bili smo donatori za najnužniji papir i čaj.

U cijeloj su zemlji provedeni izbori za delegate. Postavili smo zahtjev da se lokalne organizacije izjasne o mogućim kandidatima za novi Središnji odbor predsjednika i potpredsjednika. Većina organizacija nije prijavila svoje kandidate za središnjicu, ali svi su poslali spisak svojih delegata, neki i pismene vjerodajnice.
Vrlo je zanimljiv zapisnik Vijeća UHVDR grada Zagreba. Oni su za saboi odredili sedmeročlano izaslanstvo: na prvome mjestu dr. Hermana Vukušića, pa aktivne bojnike i narednike. Dakle, ne veterane!? U 4. točki »jednoglasne odbacuju moguću kandidaturu generala Martina Spegelja za predsjednika zbog lošeg vođenje udruge, neostvarivanja programa i instrumentalizacije udruge u političke svrhe«. Ne prihvaćaju ni kandidaturu generala Prodana iako je, kažu, »dobar čovjek, ali je jako vezan za generala Spegelja«. Na kraju, za predsjednika udruge »jednoglasno se prihvaća« kandidatura generala Đure Dečaka. U potpisu: prof. dr. Milan Galović, svojeručno.

Eto, dakle, Vukušića i Galovića ponovo zajedno, prvi put oduševljeno za mene, samo godinu dana potom surovo i sirovo protiv mene, uz malu pomoć neoustaških elemenata iz Rijeke, Vinkovaca i Zagreba, kojih većina rata nije ni omirisala.
Bilo je već desetak dana kako sam pouzdano znao za nalog da se udruga po svaku cijenu stavi pod kontrolu HDZ-a. Doslovce je rečeno kako je članstvo premašilo 100.000, pa je udruga »u svakom slučaju značajna i mogla bi djelovati van programa HDZ-a«. Za mene se ističe da nisam ni u jednoj stranci, ali da se politički legitimiram time što se sastajem sa Stjepanom Mesićem i Josipom Manolićem, koji su se u početku 1994, nakon dugotrajna sukobljavanja i uzaludna nastojanja da utječu na promjenu politike, javno i definitivno razišli s HDZ-om. Predsjednik Tuđman zapovjedio je generalu Červenku neka napiše prijedlog da budući predsjednik UHVDR bude general Dečak.1
Na posao se dao i ministar obrane Sušak. Budući da se namještanje Deča-kove izborne pobjede nije moglo izvesti javno, po nalogu Ministarstva obrane aktivirao se SIS u Zagrebu, Rijeci, Slavonskom Brodu, Osijeku... Neposredno prije sabora nekoliko važnih djelatnika UHVDR podnosi ostavke. Mile Župan, predsjednik Županijskog odbora UHVDR Županije brodsko-posavske, poslao je pismenu ostavku na sve dužnosti u udruzi zbog upletanja SIS-a u izbor delegata; drugi su samo telefonski zamolili da se brišu kao delegati i nakon stanovita vremena poslali mi svoje mišljenje napismeno.
Kada sam se najzad iz Zagreba uputio u Bjelovar, bilo mi je jasno da je SIS izabrao delegate, ali htio sam igru odigrati do kraja.

Rezultat izbora znao se unaprijed. Na večeri nakon sjednice rekao sam nekoliko riječi i otišao u Zagreb olakšan, ali tužan zbog prljavština režima i još više zbog broja ljudi koji su se pokazali spremnima služiti u kaljuži za kakvu sitnu povlasticu.
UHVDR je pod novim vodstvom počeo plivati u novcu, stigli su automobili i tajnice, prostora ima koliko hoćeš. Članstvo ima samo jedan, vrlo jednostavan zadatak: glasovati za HDZ, a za ostalo, primjerice radno mjesto ili liječenje, neka se izvoli samo snaći. Vodstva nemaju vremena za te trice i kučine; ta oni su pobjednici i pripada im čast pisanja povijesti Domovinskog rata.
Pobjednici da, ali ne časni pobjednici nad agresorom, dokazani na bojištu, nego prljavi naknadni pobjednici nad onima koji su bili i ostali istinski pobjednici, i ratni i moralni.
11 Izvorni dokument u mom je osobnom arhivu, kao i netom citirani zapisnik zagrebačkoga ogranka UHVDR.

Svaki rat je zlo; neorganizirani rat trostruko je zlo!
Obrambeni rat što ga je vodila Republika Hrvatska ostavio je za sobom mnoštvo pitanja: na mnoga će se koliko-toliko pouzdani odgovori očito čekati još dugo, no u vezi s nekima, posebno s događajima koji su prethodili ratu, već se mogu izvući konačni i pouzdani zaključci. U dobro organiziranu obrambenom ratu, ratu s jasnim ciljevima i sredstvima, odgovori bi bili mnogo jednostavniji, točniji i precizniji, no zamršena, kontroverzna i pogibeljna politika predsjednika Tuđmana i posve nekompetentnih osoba iz vrha HDZ-a uzrokovali su pojavu brojnih nepoznanica, a ono što se postupno otkriva često ima obilježje apsurda.
Ratovi u novije doba sve više odstupaju od međunarodnih konvencija o ratu, etičnost i viteštvo u njima su nepoznanice, moralno ponašanje i dostojanstvo vojnika izvrgavaju se ruglu, a pažljiv i zaštitnički odnos prema nemoćnima, civilnom stanovništvu i zarobljenom nenaoružanom vojniku neprijateljske vojske postaje znak kukavičluka i slabosti. Među svim ratovima u 20. stoljeću, od dvaju balkanskih do dvaju svjetskih, od onih na Pacifiku i jugoistočnoj Aziji do onih na Bliskom Istoku i u Africi, najružniju sliku na europsko tlo donio je rat koji je na tlu SFR Jugoslavije začela Srbija. Svu njegovu prljavštinu iskusila je, nažalost, Hrvatska, a osobito Bosna i Hercegovina.
Na mnoga pitanja ili se uopće ne odgovara ili se daju pristrani, često i lažni odgovori koji obmanjuju napaćeno stanovništvo, a obmane su često ciljane radi sve nove i nove instrumentalizacije i vojske i javnosti u različite nečasne svrhe. U isprepletenosti javnoga i tajnoga, prijevara malih i velikih politika, besmislenih govorenja političkih vođa i patetike samozvanih junaka, došli smo u situaciju da su postali upitni čak odgovori na elementarna pitanja:
Tko je agresor, a tko žrtva agresije? Je li posrijedi uopće bila agresija ili neka vrsta dopuštene, ograničene intervencije neke savezne institucije? Je li se rat mogao izbjeći? Kakva je bila uloga velikih sila u tijeku krize u Jugoslaviji? Kakva je bila uloga JNA u tom ratu i njene mogućnosti da odigra ovakvu ili onakvu ulogu? Kakva je bila uloga oružane pobune Srba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini? Kako je hrvatsko državno vodstvo tretiralo Teritorijalnu obranu Republike Hrvatske? Sto je istina o paralelnoj tajnoj i javnoj politici i praksi vodstva Hrvatske u ratu? Koje su faze (etape) rata i što im je glavni vojno-poli-tički sadržaj?
I tako redom - mnoštvo pitanja i nedoumica, lakih i teških odgovora, velikih i malih apsurda...

Možda je nedvojbeno samo to da smo bili žrtva agresije, da smo se obranili, možda i pobijedili, da smo u ratu potonuli u svakovrsnu duboku krizu, ali ne samo zbog rata nego i zbog naopake politike.
Je li, dakle, Hrvatska kao republika u ustavnom okviru SFRJ bila žrtva agresije Srbije ili objekt neke dopuštene intervencije saveznih institucija, objekt neke vrste unutrašnjega sređivanja stvari, jugoslavensko unutardržavno pitanje?
Republika Hrvatska definirana je u odlukama i dokumentima Zemaljskog antifašističkog vijeća narodnog oslobođenja Hrvatske (ZAVNOH) kao Federalna Država Hrvatska. To je činjenica, no može se prihvatiti da je ta odluka dugo godina stajala praktično nerealizirana, te je umjesto istinske federacije stvorena unitarna Jugoslavija. Ipak, postupno i uporno, republike su ostvarivale svoja prava, pa i ona koja su važna za vlastitu državnost.
Potkraj šezdesetih državno-partijski vrh SFRJ shvatio je i obznanio da je unitarna Jugoslavija neodrživa i da su nužne temeljne ustavnopravne promjene. Shvatili su da ne postoji neka Jugoslavija koja bi bila iznad republika, kako je govorio Edvard Kardelj. Tako nastaje novi ustav 1974. godine u kojem se ta globalna politička i državna misao i formalno ozakonjuje. Istina, neke vrlo važne odredbe toga ustava nisu posve realizirane, jer su njegovi tvorci popuštanjem nastojali amortizirati protuudar unitarista i centralista. Bitno je ipak zaključiti da su sve republike bile međusobno ravnopravne, da su se suglasile o optimalnom sastavu i funkciji saveznih institucija, te o tome da one imaju uglavnom koordinirajuću ulogu i samo neke izvršne funkcije. Ni jedna savezna institucija, pa ni Predsjedništvo SFRJ, nema ovlast oružane intervencije unutar SFRJ; odluka o razvoju i upotrebi Oružanih snaga SFRJ bila je u nadležnosti Predsjedništva SFRJ samo u slučaju izvanjske opasnosti, agresije izvana.
Unitaristi su, doduše, u Ustav uveli formulaciju da oružane snage »štite i društveno uređenje«, ali to je bila i ostala jedina odredba s kojom se ni jedna republika nije složila, pa je zbog toga ona u podustavnoj operacionalizaciji posve izostavljena. Zakon o narodnoj obrani nikako je nije mogao dovesti u sklad s višenacionalnom i višerepubličkom naravi oružanih snaga, pa zato nikad nije objašnjeno kako bi to oružane snage štitile društveni poredak, tko bi to i kada mogao odlučiti. Dakle, ta odredba bila je stanovit retorički ukras socijalističkoga društvenoga samoupravnog uređenja, znak vremena u kojemu se govorilo o revoluciji koja teče, ne jedini takav i ne najbesmisleniji.
Tim ustavom i njegovim mnogobrojnim dopunama za Hrvatsku se praktično dokazuje sljedeće:
1) Saboru kao zakonodavnoj vlasti SR Hrvatske nitko iz bilo koje savezne institucije nije bio nadređen;

2) Republičko izvršno vijeće (vlada) kao izvršna vlast jest imalo stanovita savezna koordinirajuća ograničenja, ali je pritom bitno da ni jedno od tih ograničenja savezne institucije nisu mogle rješavati silom, nekmoli oružanom silom;

3) samostalnost republičke sudbene vlasti bila je u najvažnijim i najbrojnijim pitanjima neupitna i potpuna, odnosno, još konkretnije, Republički sekretarijat za unutrašnje poslove bio je posve samostalan i savezni su organi imali samo koordinirajuću ulogu;

4) Hrvatska je imala svoju vojsku, Teritorijalnu obranu, te je njen ustav, na osnovi Ustava SFRJ, određivao kako Predsjedništvo SRH svoju teritorijalnu obranu »organizira, oprema i osposobljava te njome rukovodi«. TOSRH je, dakle, samostalna i nezavisna vojska Republike. Štoviše, SRH, kao i sve druge republike i pokrajine, ima jednaka prava nad JNA kao »zajedničkom komponentom Oružanih snaga SFRJ«.
JNA po svom unutarnjem ustrojstvu nije mogla biti agresor ne samo na Hrvatsku nego ni na koju republiku, a prema ustavnim i zakonskim određenjima nije ni smjela biti agresor, pa ni onda kada se proglasi izvanredno stanje u SFRJ.

Samo iz tih navoda moguće je definitivno zaključiti kako nitko u SFRJ, ni jedna republika, ni jedna savezna institucija, nije smio oružano intervenirati, pa ni u slučaju »samoodređenja do otcjepljenja«. Ako ipak to učini, posrijedi je agresija neke od republika na drugu republiku, što se i dogodilo u našem slučaju: agresor je bila Srbija, a žrtva agresije Hrvatska.
Je li se rat mogao izbjeći? Jest! Da je Srbija prihvatila rješenje o savezu samostalnih država sa zatečenim republičkim granicama, ili da su sve republike bespogovorno prihvatile diktat Srbije, ili da se ostvarila ideja predsjednika SIV-a A. Markovića, koju su poduprle neke velike sile, o transformaciji Jugoslavije u demokratsku, bitno decentraliziranu državu tržišnoga gospodarstva.
To su tri teorijske mogućnosti, no realnost je bila nešto sasvim drugo.
Čitatelj zna kako sam 1990. godine izrijekom ustvrdio da je zbog oprečnih opcija u Beogradu, Zagrebu i Ljubljani, kao i odlučnosti njihovih protagonista da ih provedu po svaku cijenu, sukob vrlo izvjestan. Hrvatsko vodstvo moralo je predvidjeti i oružani sukob i za njega se pripremiti kako bi se neprijatelj spremno dočekao. Moguće je da tada rata ne bi ni bilo ili bi donio bitno manje žrtve, jer je Srbija kao agresor imala veoma slabe šanse. No, zbog grešaka vodstva Hrvatske, s predsjednikom Tuđmanom na čelu, rat je bio dug i donio je velika stradanja i mračan zaključak da još nije sve gotovo.
Što se tiče uloge velikih sila, države Sjevernoatlantskog saveza (NATO i Francuska) držale su kako Jugoslavija ima realne izglede da se politički, državno i privredno transformira u naprednu zemlju zapadne demokracije i zapadnog ekonomskog sustava. Stoga su bile za njeno očuvanje, što su neki samo prihvaćali kao moguću realnost, dok su neki mislili kako ne bi bila loša ni stanovita prisila u tom smislu. Povodili su se za činjenicom da se bez oružanih sukoba ruši veliki i vojno zastrašujući SSSR, da nestaje i Varšavski ugovor kao vojni savez, pa da će s nesvrstanom i znatno otvorenijom Jugoslavijom sve teći još mnogo lakše i jednostavnije.

Prevarili su se. Nije nikakva utjeha što im to nije bilo ni prvi ni posljednji put; naša je nevolja što su se prevarili (i) na jugoslavenskom primjeru, te dugo i predugo ostali promatrači, i to nesložni promatrači.
Politička vodstva u sukobu na tlu Jugoslavije prihvaćala su ili ignorirala prijedloge velikih sila, ovisno o tome je li im nešto išlo u prilog. Stoga ocjenjujem da ni u našem slučaju nije trebalo odveć respektirati ulogu velikih sila, jer su one do sporazuma u Davtonu bile strpljivi promatrači.
Za Hrvatsku je bilo mnogo, čak presudno važnije stvoriti savezništvo s ugroženima na tlu Jugoslavije, ali je, nažalost, predsjednik Republike takve mogućnosti s gađenjem odbijao.

Naš veliki obrambeni rat mogli smo i morali dobiti sami sa svojim saveznicima i u tom slučaju podržale bi nas i velike sile. Ta velika šansa uludo je prokockana.
Već od početka osamdesetih bilo je izvjesno da će Srbija u razrješavanju jugoslavenske krize nastojati pošto-poto ostvariti etnički čistu - ili što čišću - Veliku Srbiju. Kako su se bližile devedesete, tako se ta opasna pretpostavka sve više potvrđivala. Izravni objekti ostvarivanja ideje Velike Srbije bile su Hrvatska i BiH. Upravljački vrh JNA vođen komunističkom utopijom sanja o unitarnoj Jugoslaviji uređenoj na principima iz pedesetih godina i traži svoju izgubljenu državu; na kraju - ili već na početku - našao ju je na jedinome mogućem mjestu, u Srbiji.
U politici Hrvatske bilo je dosta nedoumica kako ocijeniti ulogu JNA te Srba u Hrvatskoj i BiH u ostvarivanju ideje Velike Srbije. U tom se pogledu mogu postaviti barem tri pitanja:
- Je li izvornim tekstom Ustava SFRJ iz 1974. na stanovit način bilo dopušteno oružano intervenirati unutar SFRJ pozivom na prvi stavak čl. 240. prema kojemu OS SFRJ »štite nezavisnost, teritorijalnu cjelovitost i ovim ustavom utvrđeno društveno uređenje«?
- Mogu li se oružana neprijateljska uloga JNA i oružana pobuna Srba u Hrvatskoj tretirati kao samostalne akcije, neovisne o ostvarivanju ciljeva velikosrpske politike ili slučajno korisne u tome procesu, kako su to perfidno sugerirali Slobodan Milošević i Borisav Jović?
- Je li ispravna tvrdnja da su se Hrvatska i Bosna i Hercegovina oružano branile kao samostalne - ili u bitnim pitanjima samostalne - državne institucije ili je bilo potrebno dodatno priznanje tih republika da bi njihova oružana obrana bila legitimna?
Evo nekih razjašnjenja.
Držim da ustavna mogućnost oružane intervencije nije postojala, jer se formulacija mora čitati kao cjelina u skladu s njenom unutrašnjom logikom, a kako na njenu početku stoji zaštita »nezavisnosti«, očito je da je riječ o izvanjskoj opasnosti za društveno uređenje, dok sve ostalo ravnopravno rješavaju sve republike.

Bitna karakteristika JNA, barem u posljednjih dvadeset godina njena života, vrlo je izražena multinacionalnost i višerepublička pripadnost: u vojničkom sastavu JNA bilo je 24% do maksimalno 26% Srba, a natpolovičnu većinu oficirskoga sastava činili su pripadnici nesrpskih nacionalnosti. Utjecaj tih dvaju faktora s vremenom je, osobito poslije Titove smrti, postao presudan, jer JNA u takvu sastavu nije bila sposobna silom rješavati ni jedno pitanje unutrašnjih odnosa. Dokaz za to je njen potpun slom u Sloveniji i u samo tri mjeseca 1991. godine poraz u Hrvatskoj, a veliki problemi nastali su i pošto je JNA pretvorena isključivo u srpsku vojsku, jer Srbi iz Srbije nisu bili spremni ratovati izvan svoje republike. Nečuven je apsurd što je hrvatsko političko i državno vodstvo, a osobito predsjednik Tuđman, inzistiralo na oprečnoj procjeni.
Uloga srpskih oružanih pobuna u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini bila je vrlo važna i silno otežavajuća za Hrvatsku u nastaloj krizi. Istina, ta se pobuna u Hrvatskoj mogla sanirati što pregovorima, što silom da izabrane institucije JNA, najprije prikriveno, potom posve otvoreno, nisu pobunjenicima davale suvremenu ratnu tehniku. Nema nikakve sumnje da je srpsko stanovništvo bilo instrumentalizirano i upregnuto u ostvarivanje ideje Velike Srbije. Stotine emisara, od beznačajnih osoba do poznatih generala i osoba iz visoke srpske politike, obilazilo je krajeve nastanjene srpskim stanovništvom i agitiralo za pobunu.

U začetku pobune, u razdoblju rujan-studeni 1990, postojale su mogućnosti njena uklanjanja kombinacijom različitih sredstava, ali se iznad takvih mogućnosti negativno postavila JNA, makar je njena snaga bila samo prividna i trajala je do prve uporabe. Ipak, ona je takvim držanjem onemogućila neki izlaz u uklanjanju pobune. Zbog njena autoriteta i - za neupućene - njene »strašne sile« bilo je potrebno izmijeniti redoslijed uklanjanja opasne krize u Hrvatskoj.

Prvi problem bila je JNA takva kakva je realno bila, a zatim - ili usporedo s time - i uklanjanje pobune. Ovako ili onako, u takvoj strategiji nije se smjelo kalkulirati s etničkim čišćenjem, »smanjivanjem postotka srpskog stanovništva u Hrvatskoj na podnošljivu mjeru«, kako se izražavao predsjednik Tuđman. U svakom slučaju, oružana pobuna Srba u Hrvatskoj bila je odavna planirana u vrhu srpskoga vodstva u Beogradu i bila je u funkciji ostvarivanja ideje Velike Srbije.
Ona je dugo trajala kao silno opterećenje Republike Hrvatske i zbog toga se može postaviti pitanje zašto je predsjednik gotovo četiri godine zamrznuo bilo kakvo djelovanje protiv vojnih formacija oružane pobune i istodobno krenuo u rat u BiH. To je još jedan od brojnih apsurda hrvatske ratne politike toga vremena, ravan odluci da se, s izuzetnom upornošću, usred obrambenog rata, dopusti JNA da silnu ratnu tehniku mirno i uz hrvatska osiguranja premješta u susjedne rajone iz kojih će je opet upotrebljavati protiv Hrvatske. Nešto kasnije dolazi i do prekida neprijateljstava sa srpskim formacijama u BiH; sada znamo zbog čega. Apsurdno je i to što je bez ozbiljnih akcija HV trećina teritorija Hrvatske četiri godine ostavljena okupiranom, dok su istodobno, s većim ili manjim prekidima, odande bombardirani gradovi od Zadra do Valpova.
Dalji je apsurd odnos nove vlasti, proizišle iz izbora 1990, prema Teritorijalnoj obrani. Republička TO bila je sastavljana od 84% Hrvata vojnih obveznika i čak 88% Hrvata u zapovjednom kadru, te je, dakle, bila idealna prilika da se u formiranju HV oslonimo na njene već gotove, organizirane ešelone. Istina, dio štabova TO, osobito vrh Republičkoga štaba, otkazao je poslušnost Predsjedništvu Republike Hrvatske i priklonio se generalu Kadijeviću i upravljačkom vrhu JNA umjesto ustavnim i legitimnim institucijama svoje republike.

Ali, i bez njih smo imali rješenja; oni koji su iznevjerili ionako nisu bili ni brojni ni utjecajni. Ništa nas nije priječilo da - poput Slovenaca - odmah formiramo novi štab TO koji bi izvršavao odluke Predsjedništva Hrvatske i izvršimo sve mobilizacijske pripreme tih velikih vojnih snaga. Predsjednik je, međutim, energično odbio takav postupak. Čak mi je preporučeno da preko saveznog sekretara za narodnu obranu i Generalštaba pokušam urediti zapovijedanje Teritorijalnom obranom, a znalo se da su upravo oni još u svibnju 1990. preuzeli kontrolu nad oružjem TORH, što je bio jasan znak da pripremaju oružano nasilje prema Hrvatskoj.

Ipak, gotovo ilegalno uspjeli smo mobilizacijski urediti gotovo cijelu TO, što smo predočili predsjedniku u prosincu 1990. Uspjeli smo u cijelosti preuzeti mobilizaciju u 81 opani, u kojima su postavljeni novi ili obnovljeni štabovi TO, Predsjednik je i te mjere odbio, a prijedloge ocijenio kao provokacije protiv armijskog vrha i mogućega dogovora dviju ključnih republika - Hrvatske i Srbije Opet apsurd!

Kada smo pripremili javno prikazivanje ZNG, željeli smo da se predstave jedinice u tzv. SMB-odjeći, ali s novim kapama i hrvatskim oznakama. Nekompetentni profesionalni Hrvati, povratnici iz emigracije, legionari i razni tipovi iz europskog podzemlja digli su galamu da nam ne treba ništa što bi nas podsjećalo na prošlu vojsku, a ta »prošla« vojska, TO Hrvatske, nije bila ništa druge nego ona vojska koja će ujesen 1991. obraniti Hrvatsku, samo što je uprave zbog takvih apsurdnih stavova to učinila s velikim teškoćama i s mnogo žrtava
Namjerno ili nenamjerno, ni u tom slučaju nije shvaćeno da je u takvim vrstama sukoba motivirani ljudski potencijal presudan za ishod rata: JNA je imala oružje, ali ne i vojsku, pa je izgubila i bitke i rat; Hrvatska je imala vojsku pa je, iako u početku bez dovoljno oružja, dobila i bitke i rat. Onako kako je dobila.
Nikakvi dokazi i argumentacija u vezi s tim nisu pomagali i u rat smo uši bez organizacije, nepripremljeni, za što gotovo isključivu odgovornost snose predsjednik Tuđman i njegov uži krug, sastavljen uglavnom od povratnika u inozemstva.

Sve što se odnosi na ignoriranje TO i planova priprema za obranu odnosi se i na oko 36.000 zapovjednika različitih profila iz pričuve. I oni su jednostavno ignorirani. Sustavno su ignorirani, odstranjivani i nazivani »komunjarama« i časnici - oficiri JNA - koji su dolazili tijekom cijele 1991. godine. Ignorirati TORH - vojsku od 200.000 pripadnika, odbaciti njenih 36.000 časnika iz pričuve i oko 3.000 profesionalnoga zapovjednoga kadra iz JNA, ostaviti tu veliku i spremnu snagu izvan bilo kakvih priprema - to je zaista apsurd nad apsurdima! Ili svjesna sabotaža, dakle - veleizdaja. Teško je i mučno pitanje i o tome što je istina o dvostrukim linijama zapovijedanja, ali i dvostrukim linijama državne politike.

Postoje nedvojbeni dokazi da za neke važne, sudbonosne odluke nisu znali ni najviši državni dužnosnici, čak nitko izvan trokuta Tuđman - Sušak -Boban. Nadalje, državno vodstvo bilo je u dosluhu s organima JNA za vrijeme napada KOS-a na mene kao ministra obrane i na Ministarstvo obrane, a ja kao ministar i zapovjednik ZNG nisam znao da se pripremaju i izvode sulude i tragične akcije u Borovu Selu i Mirkovcima. Tome treba dodati ubojstva načelnika Policijske uprave Osijek Josipa Reihl-Kira i zapovjednika obrane osječkog predgrađa Jug II Mate Sabića, obustavu naše vrlo uspješne ofenzive u zapadnoj Slavoniji, napuštanje Bosanske Posavine, tajno premještanje Hrvatske vojske u BiH, borbena djelovanja dogovorena između Beograda i Zagreba, suradnju s agresorom u ratu u BiH...

I previše je primjera da načelnik Glavnog stožera i glavni inspektor obrane nisu imali pojma da su izdane neke zapovijedi, da se vojska upotrebljava iza njihovih leda i da su stavljani pred svršen čin. Nema veće obmane i težih posljedica nego kada u ratu vojnog zapovjednika prevari njegovo vlastito političko i državno vodstvo!
Uvijek se radi lakšeg izučavanja tako važnih događaja kao što je rat nastoji vremenski i sadržajno izvršiti stanovita podjela. Navest ću osobnu zaključnu podjelu našega obrambenoga rata na faze (etape), ne bez ostatka i nipošto ne umanjujući valjanosti pristupa drugih analitičara.
Držim da je postojala stanovita pripremna faza rata iako stoji činjenica da u toj fazi nikakve bitne pripreme nisu izvedene, odnosno da su svi planovi u tom smislu odbijeni.

Ta faza traje od početka oružane pobune Srba u Hrvatskoj u kolovozu/ rujnu 1990. do listopada 1991. godine. Svakom realnom prijedlogu koji se ticao pripreme predsjednik se iz meni i mnogima drugima nepoznatih razloga suprotstavio, te ništa nije učinjeno osim nekih pojačanja u policiji i formiranja 4. brigade ZNG. To je period u kome sam se, upravo zbog tih pitanja, posve razišao s njime i zbog toga sam morao - po izričitom nalogu - napustiti zemlju.
Drugi period traje od početka agresije u listopadu 1991. do siječnja 1992; karakteristike su mu silna volja cijelog naroda da se po svaku cijenu obrani od agresije, ali i neorganiziranost, nepripremljenost i odsutnost bilo kakva sistema. Usprkos kaosu, dominirali su odgovorna samoinicijativa te pošten i ozbiljan pristup obrani, te smo tom snagom odbili agresiju i srpskoj vojnoj sili nanijeli poražavajući udar. Na drugoj strani, kaos zbog nepripremljenosti obrane iskoristili su destruktivni elementi različita porijekla - pljačkaši, palikuće i drugi razbojnici, ali i provoditelji etničkog čišćenja. Trajnim primirjem 2. siječnja 1992. u Sarajevu završen je taj period.

Takav postupak poslije faktične pobjede HV, u trenucima kada se mogao okončati rat, nov je apsurd i laž je da su na tome inzistirale velike sile, a i kad bi to bila istina, najveći hrvatski nacionalni interes bio je nastaviti ofenzivu i pobjedonosno okončati rat.
Slijedi nova faza rata od siječnja 1992. do početka rata protiv Armije Bosne i Hercegovine potkraj 1992. ili u rano proljeće 1993. Taj je period karakterističan po prenošenju rata u BiH i pripremama za podjelu te zemlje po načelu etnički čistih teritorija.
Tada počinje i operacija ili »operacija« oslobađanja juga Hrvatske. Svaki vojnik zna što znače obrana ili napad na izuzetno teškom kraškom području; u tom ambijentu ni najtraljaviji branitelj ne uzmiče brzinom djelovanja oklopno-mehaniziranih jedinica u ravnici, a srpska je vojska uzmakla i brže. Ima li tc kakve veze s Bosanskom Posavinom? Je li obavljena trampa juga Hrvatske za Bosansku Posavinu? Bez obzira na odgovor, valja imati na umu da su na oba mjesta bitke bile prave, da su vođeni borbeni okršaji, da se ginulo, jer su akteri rata zbog vlastite i svjetske javnosti morali dogovor maskirati smrtima svojih vojnika na bojišnicama. Za te vojnike rat je bio surova stvarnost, a ne salonska kombinatorika.

U 1992. izvršena je velika demobilizacija Hrvatske vojske, čak za dvije trećine. Tada, kada je prema svim procjenama bilo moguće pobjedonosno okončati rat, agresoru je ostavljeno da se oporavi; JNA formalno nestaje i nastaje srpska vojska. U Hrvatskoj vojsci počinje potpuna politizacija i ona se za nekoliko godina zapravo pretvara u pretorijansku gardu presjednika Tuđmana i ministra Šuška.
Od proljeća 1993. do Washingtonskoga sporazuma u početku 1994. bjesn neviđeno brutalan rat u Bosni i Hercegovini. Neprijateljstva između HV i HVC s jedne strane i srpske vojske s druge strane gotovo su prestala. Štoviše, poček je trampa - tzv. humano preseljavanje hrvatskog stanovništva preko srpskih teritorija plaća se hrvatskom naftom za pogon srpskih tenkova. U međuvremenu je Armija BiH narasla na gotovo 200.000 ljudi. Bila je slabo naoružana, al: izuzetno motivirana, pa je zaprijetila opasnost poraza politike podjele BiH vojske koja je tu podjelu trebala osigurati. Zbog toga tijekom 1993, osobito ujesen, kreće tajna akcija pokretanje HV u BiH.

Cijele postrojbe ili njihovi izabrani dijelovi, tj. vojne skupine pod izravnom kontrolom ministra Šuška koje nisu bile u legalnom vojnom ustroju prelaze u BiH, ali zbog apsolutno nekompetentna zapovijedanja nastaje kaos. Prijet poraz u sukobu s Armijom BiH usprkos otvorenoj suradnji HVO-a i srpske vojske, pa postaje prijeko potrebno postaviti efikasnije zapovijedanje.

Za taj posao bio je pogodan novi načelnik GSHV, politički general Janko Bobetko. On s oduševljenjem prihvaća i provodi političke ideje i vojne planove predsjednika Tuđmana i Gojka Šuška, te u tijeku cijele 1993. angažira HV i njenu ratnu tehniku u ratu za podjelu BiH. Taj posao ujesen 1993. postaje manje-više javan, a njegovo djelovanje uvjerljivo ilustrira niz sastanaka koje je vodio potkraj 1993. godine i o kojima posjedujem dokumente.
Tako je u bivšu Ratnu salu na prvom katu Ministarstva obrane Republike Hrvatske u Zagrebu general Bobetko 7. studenoga 1993, nakon završetka radnoga vremena, pozvao članove GSHV i načelnike svih njegovih odjela, te generale Antu Rosu i Miljenka Crnjca, pomoćnika načelnika Odjela za logistiku Ljubu Cesića Rojsa, te HDZ-ove dužnosnike Dragu Krpinu, načelnika Političke uprave MORH-a, i Ivana Tolja, koji je također obavljao tu dužnost u raznim razdobljima; prisutan je bio i admiral Davorin Domazet.
Bobetko je otvorio sastanak čitanjem zapovijedi predsjednika Tuđmana o ustrojavanju Glavnog stožera HVO-a. U nj su ušli navedeni časnici HV, s Antom Rosom kao zapovjednikom, te Drago Krpina, a Goran Dodig, službenik u MORH-u, i Josip Juras, pomoćnik ministra obrane, određeni su za vezu toga stožera s ministrom obrane Gojkom Šuškom i predsjednikom Tuđmanom. Formalno, zapovijed se odnosila na njihov premještaj na Južno bojište, a stvarno su sutradan imali biti helikopterom prevezeni u Posušje, koje je određeno za zapovjedno mjesto HVO-a.
Sutradan ujutro određeno je da se novoustrojenom GSHVO pridruže i postrojbe HV potrebne za osiguranje: postrojba Vojne policije iz 66. bojne VPHV za neposrednu zaštitu, postrojba iz pukovnije veze za organizaciju i osiguranje veze, te onoliko časnika i vojnika koliko treba za organizaciju logističke baze. Svima njima trebalo je osigurati odore s oznakama HVO-a, a za vozila jednako takve registarske pločice.
S dolaskom te grupe u Posušje prestao je postojati dotadašnji GSHVO u Mostaru, ali je njegovo osoblje, koje je također bilo došlo iz HV, prešlo na rad u Posušje, uključivši prijašnjeg zapovjednika HVO-a generala Milivoja Petkovića. Ondje se Dodigu i Jurasu kao časnicima za vezu pridružio Ciro Grubišić, još jedan iz bogata HDZ-ova repertoara krajnje nekompetentnih likova, po zanimanju mesar, kasnije generalni konzul Hrvatske u Mostaru.
Dan kasnije, 9. studenoga, Bobetko je u Pločama održao sastanak i podijelio zadatke u skladu sa zapovijeđu predsjednika Tuđmana i »povijesnom zadaćom koju ima novi GSHVO«. Zaključeno je da žurno treba pripremiti napadnu operaciju od Gornjeg Vakufa prema središnjoj Bosni, pri čemu će HVO dobiti ojačanje u topništvu i ljudstvu iz HV (350. diverzantski odred, 2. i 5. gardijska brigada s tenkovskom satnijom, jedna bojna 7. gardijske brigade, postrojba veze i helikopterska eskadrila).
Budući da legionarski narednik Roso nije bio dorastao poslu, operaciju je isplanirao osobno general Bobetko. Počela je 15. studenoga, vođena je s izdvojenih zapovjednih mjesta u Prozoru i na planini Makljen, te je – neslavno propala. Posebno velike gubitke

imala je 5. gardijska brigada HV u Vakufu, jer brigada HVO-a Bruno Bušić nije izvršila svoj dio zadatka i osigurala joj prijelaz preko Vrbasa. Bobetko je htio na prijevoj na cesti Gornji Vakuf - Travnik helikopterskim desantom spustiti 350. diverzantski odred, ali su se helikopteri zbog snježne oluje nad Vranom i Cvrsnicom morali vratiti u Ploče, što je zapravo bila sreća, jer je tako izbjegnuta još veća katastrofa.
Zapovijedanje svim akcijama išlo je izravno iz Ministarstva obrane u Zagrebu, koji je s GSHVO bio povezan neposrednim vezama. Povrh toga, u Po-sušju je tri dana u tjednu - petkom, subotom i nedjeljom - redovito boravio ministar Sušak i održavao sastanke na kojima su, među ostalima, sudjelovali dužnosnici HDZ-a i saborski zastupnici Ivić Pašalić i Ivan Milas, pa šef obavještajnih službi Miroslav Tuđman, Ljubo Cesić Rojs i sam Mate Boban kao predsjednik HDZBiH, HVO-a i samozvane Hrvatske Republike Herceg-Bosne. No, njega već tada nitko nije poštovao, čak ga nisu ni pozdravljali kada je ulazio u dvoranu.

Na jednom takvom sastanku, 10. prosinca 1993, raspravljalo se i o tome kako će hrvatska strana prevesti 10.000 tona goriva za srpsku vojsku, koja je zauzvrat osiguravala prolazak konvojima HVO u opkoljena područja, opskrbljivala HVO topničkim streljivom ili pak sama, po dogovoru, ispaljivala određenu količinu granata na položaje Armije BiH. Takvih dokumenata, uključivši vlastite Bobetkove izjave i zapise, ima mnogo i oni dopuštaju zaključak da su predsjednik Tuđman, ministar Sušak i izabrani vrh HDZ-a kao vladajuće stranke u Hrvatskoj organizirali i vodili rat protiv Armije BiH. Sve drugačije tvrdnje i visokoparne teorije samo su guranje prljavštine pod tepih i stvaranje hipoteke državi Hrvatskoj.
Bez obzira na to što je i sama s vremenom podlegla stranačkoj instrumen-talizaciji od strane SDA i uvelike iznevjerila svoju izvornu ideju i zadaću da bude svebosanska narodna oslobodilačka vojska, Armija BiH izrasla je u snagu koju nitko nije očekivao i koja je pokvarila mnoge račune. Iza nje je stajao najbrojniji bosansko-hercegovački narod - Muslimani (Bošnjaci), na koje dotad nitko nije ozbiljno računao ni u političkome ni u vojnome smislu; i Milošević i Tuđman bili su uvjereni da je posrijedi neosviještena i politički povodljiva masa koja pod njihovim pritiskom i stiješnjena između dvije vojne sile mora prihvatiti što joj se ostavi.

Sve se zakompliciralo i ništa više nije bilo izvjesno; glavni akteri rata -Milošević i Tuđman - i njihova strategija našli su se pred katastrofom. Konačno SAD i neke druge velike sile malo milom, više silom prekidaju to međusobno mrcvarenje i nameću Davtonski sporazum. Iako su njime prekinuta borbena djelovanja, stabilan i pravedan mir još nije na vidiku.
Pokolji i progoni koje su nad bošnjačkim stanovništvom izvršile srpske postrojbe bili su strašni; otvoreni su i koncentracijski logori u kojima su zatočenici na zvjerske načine mučeni i ubijani. U logorima u banjalučkom području, kao i u Brčkome, stradao je i velik broj Hrvata. S druge strane, Dretelj, Gabela,

Helidrom i Rodoč kod Mostara i drugi logori koje je za Bošnjake 1993. držao HVO pod pokroviteljstvom iz Zagreba nisu se ni po čemu razlikovali od srpskih. Jednaka je bila i brutalnost s kojom je provođeno istjerivanje toga stanovništva s područja predviđenih za

aneksiju, uključivši pokolje poput onih u Ahmićima i Stupnom Dolu. I Armija BiH imala je svoje logore, i njeni pripadnici protjerivali su i masakrirali su civile.
Izlaz iz toga košmara samo je jedan - otkrivanje i objavljivanje pune istine i kažnjavanje svih krivaca.
Taj besmisleni, za Republiku Hrvatsku i Hrvate u BiH samoubilački rat, koji je izazvao egzodus više od 350.000 bosansko-hercegovačkih Hrvata, zaustavljen je sporazumom Armije BiH i HVO-a o prekidu vatre 23. veljače 1994, u trenutku kada je HVO bio na rubu poraza, te VVashingtonskim sporazumom 18. ožujka. Tjedan dana ranije, 11. ožujka, Franjo Tuđman i Alija Izetbegović potpisali su u Splitu sporazum o stvaranju zajedničkog vojnog zapovjedništva. Prva zajednička akcija povedena je gotovo sedam mjeseci potom, u početku listopada, kada su snage HVO-a i 7. korpusa Armije BiH oslobodile Kupres i Kuprešku visoravan, a u prvim danima studenoga HV i HVO su u Livanjskom polju počeli ofenzivu s izravnim ciljem da se rastereti okruženi 5. korpus Armije BiH u Bihaću, te ujedno izvrši obuhvat Knina sa sjeverne strane.
Posljednja faza rata odvija se 1995, operacijama Bljesak i Oluja koje vodi gotovo profesionalna HV sa snažnim obilježjima plaćene vojske, što ne mora biti negativno samo po sebi, ali je u našem slučaju bilo pogubno.

Operacija Bljesak traje desetak sati, a veličina zahvata je 10x25 km; operacija Oluja traje četiri dana, a njen je zahvat 60x25 km. Svaki vojni analitičar te bi uspjehe ocijenio spektakularnima, ali kada se u računicu uključe svi elementi koji se objektivno uvijek u borbenim djelovanjima moraju uzeti u obzir, javlja se mnogo nedoumica. Borbeni zanos hrvatskih vojnika u tim pobjedama uistinu je bio na najvišoj razini i njihovo žrtvovanje budi iskren ponos i zahvalnost, ali dužnost je vojnoga analitičara razmotriti i neke apsolutne nelogičnosti i pokušati doći do odgovora koji se zasad uspješno skrivaju.
Jedno se ipak ne može skriti - notorna činjenica da je poslije svega Hrvatsku napustio najveći broj srpskog stanovništva. Ono je izbjeglo u BiH, te u Srbiju i na Kosovo, dok je u suprotnom smjeru, s Kosova, iz Srbije i BiH, u Hrvatsku izbjegao ili prognan najveći broj Hrvata iz tih zemalja.
Završne operacije protiv agresora u Bosni i Hercegovini vrlo uspješno su se razvijale i onda su u jednome danu zaustavljene. Moguće je (i osobno u to vjerujem) da su velike sile prijetile i zahtijevale da se rat bezuvjetno zaustavi, ali je indikativno da je zaustavljen na linijama kojima se Srbima prepušta 49% BiH, a Hrvatima i Bošnjacima 51%, točno kako su predviđali neki međunarodni planovi. I danas tako stoji, tako opasno i nepravedno.
JNA je na kraju završila upravo onako kako sam i procijenio 1990. U sastavu u kakvu je bila te i iduće godine nije bila sposobna za unutarnje oružane sukobe, a polovicom 1992. i formalno je nestala, pretvarajući se u nominalno tri, a stvarno i funkcionalno u jednu jedinstvenu, srpsku vojsku: Srpsku vojsku Krajine (u Hrvatskoj), Vojsku Republike Srpske (u BiH) i Vojsku Jugoslavije (u Srbiji i Crnoj Gori).
Hrvatsko vodstvo je najodgovornije za neostvarena savezništva ugroženih. To savezništvo imalo je realnu šansu trajno suzbiti, možda i definitivno poraziti ideju Velike Srbije . U tom slučaju ne bi ostalo prostora ni za podzemne igre raznih međunarodnih faktora, pojedinaca i grupa koji se još javljaju s idejama prekrajanja granica. Vodstvo u Zagrebu odgovorno je što je Hrvatska, u-mjesto subjekta, postala objekt međunarodne politike i što nije u savezništvu s ostalima ugroženima preuzela političku, pa i vojnu

inicijativu u trenutku očitoga sloma države Jugoslavije i neizbježnosti vojnog razrješenja krize.
Oružja je bilo više nego dovoljno i stajalo je nadohvat ruci, vojnici i civilno stanovništvo bili su spremni za otpor i visoko motivirani, te sve stručne vojne procjene govore da je rat mogao završiti najkasnije ujesen 1992. potpunim porazom agresora. Međunarodna zajednica bila bi stavljena pred gotov čin i ona bi ga priznala, jer bi pred sobom imala legitimnu demokratsku vlast, sposobnu regularno ustrojenom i disciplinirano vojskom kontrolirati državni teritorij.
Uostalom, Europska zajednica, SAD i SSSR već su bili priznali realno stanje, najprije Deklaracijom o Jugoslaviji i prijedlogom sporazuma iz Haaga 18. listopada 1991. koji su predviđali suverene i neovisne republike, uključivši međunarodni subjektivitet za one koje to žele. To je ponovljeno Mišljenjem Arbi-tražne (Badinterove) komisije o Jugoslaviji 7. prosinca 1991. da je SFR Jugoslavija »u procesu raspadanja«, kao i službenim priznanjem neovisnosti Slovenije i Hrvatske 15. siječnja i BiH 6. travnja 1992. godine. Sve te odluke zasnivale su se na odredbama Ustava SFRJ iz 1974. godine i na načelu o nepromjenjivosti granica.
Umjesto toga, čak i nakon VVashingtonskoga i Splitskoga sporazuma, službena hrvatska politika troši energiju u mučnom izigravanju njihovih odredbi i nastojanju da ipak ostvari objektivno neostvarive ratne ciljeve.

Srpsko vodstvo i predsjednik Milošević shvaćali su da Srbija ne može ratovati izvan svojih granica, da Srbin više ne ide rado u vojnike, da mu, istina, ideja Velike Srbije nije mrska kada se o njoj razglaba u kavanama ili galami po ulicama, ali da ne želi gubiti glavu za nju i odlaziti na bojišta izvan svoje republike. S druge strane, sama Srbija bila je praktički od 1980. objektivno ugrožena unutrašnjim nezadovoljstvom poslije ukinuća autonomnih pokrajina Kosova i Vojvodine. Njihovi građani nisu zaboravili kako su nasilno izgubili svoja elementarna prava i Beograd je bio svjestan da nije uputno ratovati izvan republičkih granica, jer se time može dovesti u situaciju da izgubi sve (i približno takav proces upravo je u tijeku). A kako se ipak netko morao boriti za Veliku Srbiju, u rat su gurnuti Srbi iz Hrvatske i BiH, s time da ih Srbija podupire zločinačkim paravojskama. Produženi rat - ili tajni, neslužbeno/ službeni rat - koji je vodio uski krug nekompetentnih ljudi s predsjednikom Tuđmanom na čelu još je neispitana I zamršena tema. Jasno je samo to da je u mnogim elementima posrijedi bio čudan rat s mnoštvom kontroverzi i apsurda. Kada rabim izraze čudan rat, čudan završetak rata ili rat koji još u stanovitom smislu nije završen, mislim na sljedeće:
- iako je Hrvatska 1990-1991. objektivno ugrožena agresijom, njeno vodstvo, prije svega predsjednik Tuđman, odbija bilo kakve pripreme za obranu zemlje;
- kada je, usprkos svim nedaćama, agresorska vojna sila dovedena pred neposredan i neizbježan poraz na hrvatskim bojišnicama, predsjednik sklapa trajno primirje;
- cijelo vrijeme obrambenog rata 1991-1995, pa i poslije, začetnik agresivnog rata protiv Hrvatske surađuje sa žrtvom svoje agresije i čak dogovara zajedničku agresiju na treću državu, Bosnu i Hercegovinu;
- oružana pobuna Srba u Hrvatskoj istaknuti je prednji odred, zapravo agresorski desant koji vode profesionalni srpski oficiri i brojne paravojske upravljane iz Srbije, i dok oni kontroliraju gotovo trećinu teritorija i prijete ostatku države, vodstvo (ratovodstvo)

Republike Hrvatske odlučuje voditi rat za osvajanje teritorija u susjednoj državi, i to u suradnji s agresorom na vlastitu državu.
U životnom je interesu Hrvatske da se sva ta zbivanja što prije sustavno, dosljedno i objektivno analiziraju i da se naša javnost suoči s punom istinom.
Nadam se da je ovo što sam napisao mali prilog tome.

XII. Dokumenti

Svi dokumenti doneseni su u apsolutno vjernu prijepisu, iz uvjerenja da bi čitanje faksimila zahtijevalo znatan napor s obzirom na to da su posebno inspekcijski izvještaji često pisani u teškim, pa i neposrednim ratnim uvjetima, na nekvalitetnim pisaćim strojevima, uslijed čega su pojedina slova ili riječi teže razaberivi.
Ispravljena su samo mjesta na kojima se pouzdano moglo ustanoviti da je posrijedi slovna greška, prije svega u imenima osoba i lokaliteta. Na nekim je mjestima u izvorniku očigledno nedostajala jedna ili dvije riječi, pa je ondje gdje su opći smisao i kontekst dopuštali umetnuto ono što je, očito u brzini, bilo ispušteno; takvi su umeci stavljeni u uglate zagrade.
Sve ostalo je leksički, interpunkcijski i na svaki drugi način istovjetno izvorniku.

Na osnovu Amandmana XXXVII tačka 3. stav 3. na Ustav Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savezno izvršno veće donosi

ODLUKU

O NEPOSREDNOM OBEZBEĐIVANJU IZVRŠAVANJA SAVEZNIH PROPISA O PRELAŽENJU DRŽAVNE GRANICE NA TERITORIJI REPUBLIKE SLOVENIJE

1. Radi obezbeđivanja izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice i kretanju u graničnom pojasu na teritoriji Republike Slovenije, kao i radi obezbeđivanja izvršavanja međunarodnih obaveza SFRJ i nesmetanog odvijanja međunarodnog saobraćaja i slobodnog kretanja ljudi preko državne granice, Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove (u daljem tekstu: Savezni sekretarijat) neposredno će obezbediti obavljanje poslova kontrole prelaženja državne granice.
2. U neposrednom obezbeđivanju izvršavanja saveznih propisa o prelaženju državne granice Savezni sekretarijat će ostvariti neposrednu saradnju sa Saveznim sekretarijatom za narodnu odbranu, kako bi se angažovale i granične jedinice JNA za obezbeđivanje državne granice i na graničnim prelazima i u naseljenim mestima u pograničkom pojasu. Način ostvarivanja saradnje iz stava 1. ove tačke sporazumno će utvrditi savezni sekretar za unutrašnje poslove i savezni sekretar za narodnu odbranu.
3. Kad savezni organ uprave, odnosno savezna organizacija u obavljanju poslova kontrole prometa robe i putnika iz svoje nadležnosti na graničnom prelazu naiđe na fizički ili drugi otpor ili se takav otpor može očekivati radnici Saveznog sekretarijata dužni su da tom saveznom organu uprave, odnosno saveznoj organizaciji, na njihov zahtev, pruže pomoć.
4. Bliže uslove i način izvršenja ove odluke urediće savezni sekretar za unutrašnje poslove.
5. Savezni sekretarijat za inostrane poslove obavestiće nadležne organe su-sednih država o privremenom regulisanju prelaženja državne granice na teritoriji Republike Slovenije u skladu sa ovom odlukom.
6. Ova odluka stupa na snagu danom objavljivanja u »Službenom listu SFRJ«.

SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE 25. juna 1991. godine Beograd
PREDSEDNIK Ante Marković
Na osnovu člana 347. tačka 5. Ustava Socijalističke Federativne Republike Jugoslavije, Savezno izvršno veće donosi
NAREDBU
0 ZABRANI USPOSTAVLJANJA TAKOZVANIH GRANIČNIH PRELAZA UNUTAR TERITORIJE SFRJ
1. Zabranjuje se uspostavljanje tzv. graničnih prelaza unutar teritorije SFRJ.
Danom stupanja na snagu ove Naredbe, tzv. granični prelazi koji su uspostavljeni imaju se ukloniti.
2. Savezni sekretarijat za unutrašnje poslove i Savezni sekretarijat za narodnu odbranu izvršiće ovu Naredbu.
3. Ova Naredba stupa na snagu danom objavljivanja u »Službenom listu SFRJ«.
SAVEZNO IZVRŠNO VEĆE
25. 6. 1991. godine PREDSEDNIK
Beograd Ante Marković

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO ZNG Zagreb, Tuškanac 36
Zagreb, 25. srpnja 1991.
IZVJEŠĆE1
Noćas 25. srpnja u 01.45 sati otpočela je artiljerijsko-tenkovska vatra sa lijeve obale Dunava kod Bogojeva, po naselju Bogojevci (Erdut). U naselju Bogojevci nalazila se jedinica ZNG (policijska). Više desetaka velikokalibarskih granata pogodilo je prizemnu kuću i barake. Nastalo je strahovito razaranje u kojem je odmah poginulo 6 (šest) pripadnika ZNG a 11 ih je teško i lakše ranjeno.
Očigledno je da je artiljerijska vatra po ovom naselju pripremljena danju 24. srpnja i namjerno ostvarena u noći 25. srpnja kako bi bila iznenadna i nanijela što veće gubitke. Ovog puta izgovor da su gardisti nekoga napali (prvi pucali) ne može stajati jer ta mala jedinica u Aljmašu, Erdutu i Bogojevcima nema nikakvo drugo naoružanje nego kratko i polukratko što ne dobacuje ni do 300 m a kamoli 4-5 km.
Odmah po završetku artiljerijske vatre iz Vojvodine otpočela je minobacačka vatra iz sela Bijelo Brdo na grupu gardista u Erdutu. Ovaj put se radilo o minobacačima 120 mm koje teroristi nemaju, pa je očigledno da je jedinica JNA iz Bijelog Brda (uzgred rečeno, u dobrim odnosima sa teroristima iz toga mjesta) sinhronizi-rala vatru artiljerije iz Vojvodine s tim što vatra iz Bijelog Brda samo stjecajem okolnosti nije bila precizna - bila je podbačajna pa u Erdutu nije došlo do gubitaka.

Od 05.00 sati 25. srpnja u nekoliko navrata bio je zamoljen zapovjednik garnizona iz Osijeka da dozvoli prolaz naših sanitetskih vozila radi izvlačenja ranjenih i mrtvih sa prostora Erduta. Ovaj je to energično odbio. Oko 08.00 sati iz Osijeka je poslan šleper da izvuče ranjene i mrtve, ali je na njega iz Bijelog Brda otvorena vatra od strane jedinice JNA, pa se šleper vratio u Osijek neobavljena posla.
Još u toku noći, krijući se noću i u magli, 2 glisera iz Osijeka uspjela su se probiti Dravom do Aljmaša, gdje su ukrcali 8 teže ranjenih i dovezli ih u bolnicu Šest mrtvih i tri

lakše ranjena čekaju da padne mrak pa da se gliserima prebace u Osijek. Ovo zločinstvo nije ničim izazvano, a sprječavaje izvlačenja ranjenih predstavlja najteži ratni zločin. Napominjemo da je ova jedinica u vojnim danima imala 2 mrtva i 3 ranjena, uz činjenicu da nije ispalila niti jedan metak od svog postojanja u Erdutu. Predlažemo brzu istragu i utvrđivanje činjenica.
Zapovjednik Zbora narodne garde Republike Hrvatske general-pukovnik Martin Špegelj
1 Poslano predsjedniku Republike i predsjedniku vlade.

REPUBLIKA HRVATSKA
ZAPOVJEDNIŠTVO ZNG Zagreb, Tuškanac 36
Zagreb, 30. srpnja 1991.
PRIJEDLOG
VRHOVNIŠTVU REPUBLIKE HRVATSKE O PREOKRETU OBRAMBENIH PRILIKA
U NAŠU KORIST
Molim da prihvatite moju ispriku. Zapovjeđeno mi je da moje izlaganje plana obrane RH ne smije biti duže od 15 minuta. To mi je danas u 11 sati saopćio gospodin Šarinić, vjerojatno po nalogu predsjednika.
Naravno da izlaganje u trajanju od 15 minuta u ovakvom ambijentu, izvan dvorane za operativno planiranje, bez dostatnih dokumenata, nije dovoljno i nikoga neće zadovoljiti. Međutim, pitanje je da li je uopće namjera da nekoga to pitanje zanima i da li će ga zadovoljiti. Unaprijed vam kažem da mogu na ovakav način i u datom vremenu govoriti tek samo o insertima, riječima koje većina neće razumjeti. Možda glavna pitanja uopće neće biti spomenuta.
Nije prošlo ni 15 dana od agresije na Sloveniju, gdje je JNA, točnije, upravljački vrh JNA doživio katastrofalan poraz. Taj događaj potvrđuje moje procjene da JNA apsolutno nije sposobna za unutarnji rat. Ona je višenacionalna, ona pripada svim republikama i koliko god da je srbizirana, i dalje ostaje u pogledu efikasne upotrebljivosti na izuzetno niskoj razini. Dakle, osim višenacionalnog sastava, izraženih različitih republičkih interesa, tradicionalnih suprotnosti itd, postoji i čitav niz drugih faktora koji JNA isključuju iz mogućnosti izvođenja vojnih udara, a još više unutrašnjih ratnih djelovanja, za nekakvu tvrdu unitarnu državu komunističke orijentacije. Ovo potonje odbacuju i velikosrpski radikali.
Mi smo na redu za obračun. U Sloveniji nisu uspjeli. Tamo ih je politika uspjela izvući da ne dozive katastrofalni poraz, bez ostatka. U obračunu s Hrvatskom žele popraviti taj dojam. Oni kažu, sad ili nikad. Hrvatska može da ode kao i Slovenija, ali samo njen zapadni dio. Svaki drugi ishod bio bi poraz Jugoslavije, a srpski vrh dodaje, i velike Srbije.
A gdje smo mi?
Nalazimo se u trajnoj i potpunoj i posve bezrazložnoj defenzivi. Ona je naročito izražena od svibnja, kroz događaje u Sloveniji i sadašnjoj situaciji, kada je JNA dezorganizirana, kada su nastala masovna dezerterstva. JNA se topi i na našem hrvatskom teritoriju. A mi mirujemo, pada nam uvjerljivost, sve više se dovodi u pitanje što mi zapravo želimo i kuda idemo.
Propustili smo idealnu priliku kampanje u Sloveniji da i mi obavimo vojno-po-litički i državni posao stvarnog osamostaljenja razvojem oružanih snaga Hrvatske, zatim

uklanjanja ostataka JNA, poslije čega je samo pitanje tehnike uklanjanje pobune Srba u Hrvatskoj. Nisu svi Srbi četnici, makar u ovom trenutku izgleda kao da su svi podložni četništvu. Sigurno je u pitanju obmana. Bitna promjena odnosa snaga u našu korist imat će za posljedicu diferencijaciju i u srpskom stanovništvu u Hrvatskoj.

Ne znam, ali meni se čini da je to produžetak svojevrsne hrvatske šutnje. Vlada neodređenost, čudna neaktivnost. Na drugoj strani, svjedoci smo pojava sitnih kontraproduktivnih provokacija (Borovo Selo, Mirkovci, Tenja i desetine nerazjašnjenih ubojstava). To je sada, u ovim uvjetima, pogubna politika. Ili se možda radi o nečemu što je meni nepoznato. Ja te kontroverze ne razumijem. Ipak, usuđujem se reći da to nije šutnja, to je za ove prilike oportunizam, a provokacije pripadaju pojedincima i grupama političkog i pljačkaškog podzemlja. Da ne govorim o povlačenju posve pogrešnih poteza. Najpogrešniji je vjerovanje Kadijeviću i nagodba s Miloševićem.
Naravno da bih najradije, to bi i bilo ono što sam htio saopćiti, da govorim o planovima obrane, o vojnim planovima. To u ovim prilikama u ovoj dvorani nije moguće. Zbog toga dozvolite da i u tim vojnim pitanjima budem uopćen, vjerujem, posve nedovoljan, i ja za to nisam kriv.
Srbija odavno ide na rušenje avnojske Jugoslavije i Ustava iz 1974. Srbija se bori za unitarnu Jugoslaviju u kojoj bi srpska dominacija bila apsolutna. Toj politici se sve više približava ekstremistički vrh JNA. Naravno, neki armijski krugovi idu pod svaku cijenu održati unitarnu Jugoslaviju, cjelovitu i pod cijenu da na to bude prisiljena i Srbija. Ali, JNA ne može izdržati ni nedjelju dana ako nije podržana od Srbije, od Srba u Hrvatskoj, i obratno.
Danas ili sutra, sve zavisi od brzine raspadanja višenacionalne JNA. Poslije toga ono što ostane od JNA pretvorit će se u Srpsku vojsku. To bi moglo biti opasno. Zbog toga smatram da je vrijeme izravnavanja vojnih odnosa snaga i tek u tom novom odnosu snaga mogući su pregovori i dogovori, otvaraju se mogućnosti mirnog razrješenja opasne krize. Dok je jedan jači, pa makar i samo tehnički, nastojat će nametnuti svoja rješenja silom oružja. To stanje želim izmijeniti.
Ne smije zavarati metodičnost velikosrpske politike. Radi se o glumljenju ljubaznosti i iskrenosti. Uvijek kada razgovaraju ili pregovaraju, drže fige u džepovima. Tu politiku razgolićavaju manje oprezna SANU, njihovi okrugli stolovi, simpoziji, tribine u Francuskoj 7. Srbija se prikazuje žrtvom. Česte su izjave o zaostajanju i osiromašenju, ugroženosti od Kosova, vojvođanskog autonomaštva. Istina je da su srpski vojni resursi bitno limitirani zbog stanja u samoj Srbiji, Kosovu i Vojvodini. Drugi ljudski resursi iz drugih republika su za interese unitarističke orijentacije upravljačkog vrha JNA apsolutno neupotrebljivi. JNA bez motiviranog ljudstva je gola tehnika. To se nedvojbeno pokazalo u Sloveniji.
Velike sile i dalje mirno promatraju. Angažiraju se samo onda kada prijeti opći slom jugoslavenske ideje (Marković), i to samo kad procijene da bi taj slom izazvao oružani kaos širokih i izvanjugoslavenskih razmjera. Na Brijunima su tu politiku demonstrirali. Slovenci su pristali na mnogo što, proveli nisu ništa i nitko im na tome ne zamjera niti im nešto može. Sovjetskog Saveza nema nigdje. Tamo se transformacija vrši brže i mirnije nego u Jugoslaviji.
JNA na čelu s Kadijevićem i u sjeni dominirajućim Mamulom je u beznadnom stanju. Postoji ogromna ratna tehnika u vojnim skladištima, čije posade su isključivo Hrvati,

Slovenci, Muslimani. Nema drugih posada osim ljudstva hrvatskih i bosanskih Srba, a to je brojčano i u kvaliteti zanemarivo.
Još uvijek se izvlače iz Slovenije. Slovenija je osvojila bar dvije trećine ratne tehnike. Mjesecima tvrdim da je takva kakva je JNA (višenacionalna, s različitim i sukobljenim republičkim interesima itd) posve inferiorna, posve nesposobna za unutarnji rat. Svodi se na mogućnost malih zahvata, demonstriranja dijelom ratne tehnike. Ona bez Slovenaca, Hrvata, Muslimana, Albanaca, Makedonaca i brojnih nacionalnih manjina ne predstavlja nikakvu silu. Bez vojnika tih nacionalnosti JNA ostaje gola tehnika.
Ne znam kako da ocijenim našu pasivnost, što stoji iza takvog držanja. Razumio sam 1990. da je potrebno postepeno mijenjati odnos snaga; ni mi ni svijet ni ostali u Jugoslaviji nisu bili spremni na veće rizike. Milošević nije ništa rizikovao s potpirivanjem pobune u Hrvatskoj, oni su se čak javno ogradili. Ali, kampanja na Sloveniju i sadašnje beznadežno stanje JNA govori da našoj pasivnosti mora doći kraj. Naravno, ja ne inzistiram, ja sam vojnik, ja samo predlažem, poslušat ću politiku, ona odlučuje i snosi posljedice za rat u cjelini, ja odgovaram za dio rata koji se zove oružana borba, to je jasno, ali u datom trenutku imam pravo, osobnu odgovornost, da predlažem i da to što predlažem argumentiram. Da procjenjujem cjeline stanja i odnosa i da to prevodim na vojne mjere. O tome se radi.

Kakvo je stanje u našem narodu? Pa, blago rečeno, stanje je potištenosti, neizvjesnosti, apatije, desetine tisuća prognanih i izbjeglica, padaju žrtve, a naše institucije teško da i evidentiraju činjenice. Došli smo u začarani krug nemoći iz koga se može izaći samo radikalnim zahvatom u promjeni odnosa snaga. Koliko juče netko mi kazuje da bismo trebali imati neki valjani povod. Zar pobuna u Hrvatskoj nije povod, zar svakodnevne demonstracije ratnom tehnikom, zatim zaštitna zona pobune od strane manjih jedinica JNA, nisu dovoljan povod? Uostalom, iz vojne teorije i prakse nije nepoznato kako se i montiraju potrebni povodi.
Poslije katastrofe JNA u Sloveniji [nastupilo je] masovno osipanje ljudskoga sastava JNA u Hrvatskoj, nemoć JNA da izvrši popunu iz Srbije, ili ako nešto i može, to ne može učiniti za [manje od] dva do četiri mjeseca.
Sada u Hrvatskoj ima oko 24 tisuće mladih vojnika, apsolutno nesposobnih za borbena djelovanja, poglavito onakvog oblika koga mislimo nametnuti. JNA ne diktira oblik borbenog djelovanja, jer za ove prilike tenk i top nemaju veću ulogu. JRM u ovim prilikama je van utjecajnog djelovanja, ona je ipak nacionalno u većem dijelu pod hrvatskim nadzorom. Zrakoplovstvo je u mogućnosti da slobodno djeluje. Ipak, resursi JRZ uglavnom su lovačkog karaktera, bitno je manja mogućnost djelovanja na ciljeve na zemlji. Osim toga, u roku od 24 sata možemo razviti protuzračne efektive takve koji će bitno anulirati mogućnosti JRZ.
I pored izvršene srbizacije, ipak je natpolovična većina u oficirskom sastavu JNA na teritoriju Hrvatske nesrpskog porijekla, s relativno najviše Hrvata. Nema garnizona, vojarne i skladišta gdje nemamo naše kvalitetne veze. Na tome radimo od jeseni 1990. godine. Vrlo rado bih o tome konkretno progovorio, iz razumljivih razloga to je nemoguće. Idealno vrijeme našeg udara bilo je za vrijeme preživljavanja katastrofe JNA u Sloveniji. Makar je tamo došlo do sporazuma o povlačenju, još uvijek vlada velika pometnja u sastavima JNA na području Hrvatske i Bosne i Hercegovine. Vlada neizvjesnost i strah. Svakog dana primamo na stotine mladića koji bježe iz vojarni,

dolaze i oficiri, no više bih volio da s njima, kao unutrašnjom snagom, osvojimo ratnu tehniku. Dakle, neprijatelj je zreo za poraz. Izostavio sam mnoge druge egzaktne dokaze zbog ograničenosti vremena.

Gdje smo s našim vojnim snagama? Najnovijom evidencijom utvrdili smo da imamo pod oružjem oko 30 tisuća ljudi, u naoružanoj Narodnoj zaštiti preko 50 tisuća, koji su teritorijalno postavljeni. U ovih 30 tisuća računam na gardijske brigade, 16 samostalnih bataljona, više desetaka četa i grupa, 8 bataljona rezervne policije i jaki interventni odred policije. Sve to treba uvećati i sa 28 tisuća dobro naoružanih policajaca po policijskim stanicama. Ukupno oko 50 tisuća gotovih snaga i 50 tisuća naoružane NZ koja djeluje na čistom teritorijalnom principu.
Osigurali smo veze s garnizonima, vojarnama i skladištima JNA u više od pedeset mjesta. Mogao bih vam cijelu noć diktirati imena najviših oficira i generala, stotine vojnika i građanskih osoba koji rade u JNA koji su svaki dan na vezi s nama. Svaki dan dolaze oficiri kod nas. Nisam zadovoljan što neki dolaze s tački-com pod rukom umjesto s gomilom ratne tehnike koju kontroliraju, dolaze piloti. Na Zagrebačkoj gori do sada je prošlo oko 12 tisuća mladih vojnika koji su izbjegli iz JNA, roditelji ih odvode dalje prema rodnim kućama. Primijećeno je da srpske obitelji svoje mlade vode u treće zemlje. Imamo podataka da je to masovna pojava u Srbiji.
Kako se stvari u odnosima snaga mogu dalje razvijati?

Nije isključeno da bi ipak za stanovito vrijeme, računam na dva mjeseca, možda i nešto kraće, JNA mogla mobilizirati rezervu u Srbiji, Crnoj Gori i BiH, naravno, isključivo srpske nacionalnosti, i da postigne određeni kvalitet na našem teritoriju. To bi bilo za nas loše. No, i dalje mislim da neće biti uredna mobilizacija, poznam dobro to stanje i strah Srbije od Kosova, pa i Muslimana u BiH, ali dozvoljavam da bi nešto mogli učiniti. To nešto za nas bi moglo biti loše, teže, bez obzira koliko smo pripremljeni za preuzimanje tehnike i mobilizaciju, kao i sigurne veze s oficirima i generalima unutar JNA. Zato ne smijemo gubiti vrijeme. Ne kažem da se krene iz ovih stopa, ali poslije stanovitih neposrednih i konkretnih priprema treba krenuti.

Kadijević je proglasio da postoji Vrhovna komanda Oružanih snaga SFRJ; to je protuustavno i protuzakonito. O tome naša politika i propaganda gotovo da ne govori. Pod firmom te Vrhovne komande (Predsjedništvo SFRJ) želi povratiti neki autoritet, upozoriti da se nešto veliko događa i da su oni za to veliko događanje spremni i odlučni. Za sada maše potencijalnom snagom goleme ratne tehnike, koja je bez vojske prazna puška. Vidjeli smo kako se taj kostur bez krvi i mesa posve raspao na teritoriji Slovenije. A što mi radimo? Djelimično vraćamo oružje u vojarne JNA i strogo zabranjujemo da se uzme oružje iz onih skladišta JNA koja posve kontroliramo. Nema potrebe da plačemo nad izdajom Štaba TO RH. To je završena priča. Odavno smo počeli novu priču, čak daleko bolju i efikasniju nego Slovenci. Tu priču treba ispričati do kraja.
Ovdje ima samo nekoliko ljudi s predsjednikom na čelu koji znaju o čemu govorim. Slušali su u cijelosti u detaljima planove obrane RH. Četiri takva plana smo temeljito raspravljali, prvi 27. prosinca 1990. godine, drugi krajem travnja, treći neposredno prije napada na Sloveniju 22. lipnja. Oni znaju o čemu govorim. Sada imam 15 minuta vremena i siguran sam da većini ovdje nedostaje mnogo toga.

Ustanovio sam da je odnos vojnih snaga takav da možemo preduzeti akciju oduzimanja oružja iz skladišta JNA, a zatim i iz kasarni. U kasarnama je mali broj te tehnike, najveći, 85%, je u skladištima. Vojnika ima vrlo malo i gotovo su nesposobni za bilo kakvo djelovanje. U Sloveniji se pokazalo ono što sam tvrdio mjesecima i u prvom cjelovitom prosinačkom planu obrane RH, da se višenacionalna vojska nepripremljenih dječaka na prvim i najmanjim iskušenjima raspada. Odlazi i veći dio oficira. Oficiri ne mogu zamijeniti vojsku. TO Slovenije je osmi dan kontrolirala ogroman dio teritorije i najmanje dvije trećine ratne tehnike JNA. To je taj realni odnos. Konačno su zbrisane laži o trećoj sili u Evropi.

Istina, i na našoj strani ima s jedne strane ekstremističkog junačenja, ustvari plašljivaca i kriminalaca, ili sve veće pasivnosti i bespomoćnosti onih koje predviđamo za mobilizaciju. To je najopasnije, jer iz takvih odnosa može proisteći kaos ukoliko ne bismo uveli čeličnu disciplinu i besprijekorno zapovijedanje u subordinaciji. Ali ako to stalno odlažemo, onda će se to i dogoditi.
Nema pripreme za borbu kad ona počne; onda je kasno. U tom slučaju s velikim teškoćama i nepotrebnim žrtvama se stvari mogu dovesti u nekakav red.
Nemam više vremena objašnjavati vojno operativna pitanja i vojno politička stanja. To je obiman predmet i razmatrali smo ga u užem krugu mjesecima. Zato sam svjestan da na glavno pitanje prelazim, za mnoge ovdje, nedorečen.
Da samo zaključim: vojni odnos snaga je na našoj strani, mislim da je i politički odnos snaga na našoj strani, vjerujem da su i međunarodni uvjeti ipak povoljni za našu akciju. Njemačka je u cijelosti uvidjela gdje je problem u Jugoslaviji i kako ga treba razriješiti. Van den Broek je na srpskoj strani. To se pokazalo na Brijunima, ali on nema utjecaja na glavne sile. Mi smo toliko ugroženi da nikome u velikom svijetu ne pada na pamet da te već nastale žrtve i ugroženost povećava.
Zbog svega toga predlažem:
1) Politički i propagandno pripremati naciju za skorašnji definitivni obračun za uspostavu države Hrvatske prema plebiscitu i prema odluci o samostalnosti od 25. lipnja ove godine. Svladati apatiju i neizvjesnost odlučnim i jasnim ukazivanjem na ciljeve koje treba postići. Najgore je kad narod ne zna što da čini, kada nema nikakve nade za protjerane i izbjeglice. Kada vlast nema rješenja, ili se ta rješenja ne vide.
Znam da imamo i u dijelu politike oportunističkog ponašanja, s jedne strane očekivanja nečega od besplodnih pregovora, a s druge strane očekivanja da će se sve rasplesti ipak na miran način, samo treba biti strpljiv s Miloševićem.
Zaustaviti osipanje već formiranih jedinica. Dijelovi policije bježe s borbenog zadatka. Dva puta smo ulazili u H. Kostajnicu, postavili tamo policiju i oba puta se bez razloga povukli. Istina, sitan je to primjer, navodim ga kao ilustraciju. U Zadru se govori da je pitanje dana kada će četnici napasti Zadar i osvojiti ga. U ovom trenutku u Zadru ima blizu dvije tisuće najmodernijeg, istina pješačkog oružja, ali ima i protutenkovskih mina i protuzračnih raketa. Što onda znače ta pričanja nego defetizam, koji se ponegdje i namjerno širi.
Općom akcijom, koja je odavno pripremljena na svim nivoima, odlučnim u-darom i svim sredstvima, mora se suzbiti malodušnost i osjećaj bespomoćnosti.
To je jako važno jer našu akciju vodi ljudski faktor, u njemu imamo veliku nadmoć brojem, kvalitetom i motivom; upravo taj faktor u ovom trenutku odlučuje u našu korist.

2) Neprijatelj je superioran u ratnoj tehnici, sve je puno zaprepašćujuće ratne tehnike, i to neuke može uplašiti. U ovom trenutku to su gomile gvožđa. U ratnirr prilikama ovu tehniku može aktivirati samo mobilizirana vojska u Hrvatskoj i nitkc drugi, bar za dogledno vrijeme. Oružana pobuna i njena teritorijalna rasprostranje nost je opasna i bez uklanjanja JNA teško da je možemo ukloniti. Ipak, ona je stacionarno postavljena, nema snaga za manevar, vojnički nije organizirana, tu ne postoje kadrovski potencijali za mobilizaciju rezerve za JNA.
U Srbiji je stanje s mobilizacijom katastrofalno, ali može se očekivati da radi kali u paravojnim formacijama Mirka Jovića, Vojislava Šešelja i Željka Ražnatovićć budu ti koje će u svojim formacijama iskoristiti JNA; to bi mogla biti za nas ote žavajuća okolnost, ali ne i neki veći značaj. Ponavljam, vojni obveznici iz Srbije južno od Dunava i Save, odbijaju ići u rezervu JNA. Poznam taj mentalitet. Odavnc su prošla vremena kada se pjevalo »Rado ide Srbin u vojnike«.
Pokazalo se da i Milošević još uvijek taktizira. Javno izjavljuje kako ne po država paravojsku, a prema armijskom vrhu stvarno ili glumljeno drži distancu.
Ukoliko na vrijeme preuzmemo ratnu tehniku, negdje milom, negdje silom izvršimo kvalitetnu, već odavno pripremljenu mobilizaciju, neprijatelj nema nikakve šanse da nas zaskoči i onemogući. Možda bi tada pregovori bili plodniji, a njiho\ rezultat prihvatljiviji. Neprijatelja ne potcjenjujem, u naše procjene uvijek se ugrađuje najteži slu čaj, da će neprijatelj donositi najbolje odluke i da će nastojati na svaki način one mogućiti da ovladamo ratnom tehnikom. I pod tim uvjetima naše šanse su u zori vrlo prihvatljivog rizika.
3) Slovenci nisu išli do kraja. To mi nikako nije jasno. A mogli su, bez obzir; na »mudre« zahtjeve Van den Broeka.
Kadijević se relativno dobro izvukao. Izgubio je dvije trećine ratne tehnike Dogovorom o povlačenju stvorio je dojam kako je sve u najboljem redu. Nije JN/ poražena, popustila je politika i to je rezultat povlačenja, pravda se Kadijević. Da kle, vješto se vraća u nekakvu dosadašnju poziciju, poziciju od prije 26. lipnja. N< smije mu se dati vremena da se oporavi.
4) Na što mi možemo računati?
Već sam istakao, možemo računati na 4 gardijske brigade i na ekvivalent o< 20 brigada u obliku samostalnih bataljona, četa i grupa, s ukupno 30 tisuća goto vih snaga. Upravo ta snaga je raspoređena da osigura uzimanje ratne tehnike osiguranje brze i kvalitetne mobilizacije daljnje 32 brigade koje su pripremljene zi mobilizaciju, i 8 bataljona rezervne policije. Dakle, gotove snage su oko 30 tisuća Mobilizacija povećava za 48 sati taj broj na 130 tisuća. U takvom stanju, uz dobri suradnju s Hrvatima i Muslimanima u BiH, JNA gubi sve prostore do Drine i Duna va, ili uskoro gubi. S tim brojem, osobito kvalitetom ljudskog faktora, bitno nad jačavamo cijeli ostatak JNA na prostoru Srbije i Crne Gore. Procjenjujem da j< Srbija nespremna za ozbiljnije angažovanje, van svoje teritorije, zbog svoje vlastit sigurnosti.
Uz samostalne bataljone stoje i 4 velika centra za obuku nižih zapovjednika stoji naoružana Narodna zaštita (oružje mobilizirano iz sportskih i lovačkih organi zacija) u snazi od oko 50 tisuća.

JNA na procijenjenom području je upola manja, a s vojskom kojom raspolaže nekoliko puta je slabija od naših gotovih formacija, a posebno onih koje bi se brzo mobilizirale.
5) Pretpostavljam da će armijski vrh znatno izmijeniti svoje planove. Pokušat će izvršiti mobilizaciju u svojoj dubini. Procjenjujem da će efekatte mobilizacije biti slab, a trajao bi najmanje 2 mjeseca. To vrijeme se mora iskoristiti. Na svaki način podržat će pobunu u Hrvatskoj i značajno pobunjenike naoružati. Neće napuštati postojeće garnizone u Hrvatskoj, makar, imamo podatke, da računaju da su ti garnizoni u vrlo rizičnoj poziciji. Nedostaju vojnici; ono što postoji je posve lošeg kvaliteta. Sumnjaju u rasprostranjenost naših veza s aktivnim kadrom, s našim ljudima koji su uključeni u planove obrane. Za sada nema ništa slično virovitičkom slučaju.

Zrakoplovstvo JNA sigurno će djelovati. Iz toga imamo i naših i slovenskih iskustava. Njihov opasan učinak mogao bi nastati ako se odluče na odmazde protiv civilnog stanovništva u velikim naseljima. Što se tiče opasnosti za naše vojne i policijske snage, ta opasnost je zanemariva, jer imamo vrlo rastresit raspored i mogućnost maskiranja u širokom prostoru. Imamo podatke o velikom prirodnom tehničkom otpadu broja zrakoplova zbog kvarova. Za sada smo samo djelimično protuzrakoplovno osigurali neke glavne objekte, kao i grad Zagreb, do 3 tisuće metara visine. U slučaju zauzimanja skladišta, obzirom da imamo vrlo uvježbane posade za protuzrakoplovna sredstva, zrakoplovstvo JNA bi imalo velike probleme u djelovanju, imali bi velike gubitke. Procjenjujem da bismo bili vrlo dobro zaštićeni.
JRM je u ovom obliku sukoba zanemariva. Osim toga, mi imamo na otocima i obali gotovo potpunu kontrolu nad obalskom artiljerijom, samo je pitanje da to u određenom trenutku i prema planu ostvarimo. U tom slučaju i plovni sastavi JRM bili bi blokirani u svojim bazama.
Želim istaći da će nas, bez obzira na uspješnost eventualne akcije, sve mnogo više koštati nego da smo to preduzeli u vrijeme od 20. lipnja do polovine srpnja. Ali, bez obzira na to, preokret kod nas bi donio sigurno plimu raspoloženja cijelog naroda, a time i hrvatske vojske i policije.
Za slučaj da ništa ne preduzmemo, procjenjujem da će nastati kaos u kome treba računati na velike žrtve, stradanja, pa i opasnost za opstanak države. Da bi se to postiglo, potrebno je sljedeće:
1) Za sedam do deset dana otpočeti ofanzivu na skladišta i vojarne. Ta ofan-ziva je odavno pripremljena. Vrijeme koje nam još treba jesu neposredne i konkretne pripreme. Sve mora ići iznenadno, drsko, bez odstupanja i pod svaku cijenu, sinkronizirano po načinu, mjestu i objektima. Javnosti saopćiti da je naša akcija usmjerena na uzimanje oružja TO, koje je JNA protuustavno uzela.
2) Taktiku i tehniku izvršenja diktirat će zapovjedništvo ZNG u punoj suglasnosti s Ministarstvom obrane i Ministarstvom unutrašnjih poslova. Posebna suradnja ostvaruje se s vladinim kriznim štabovima na svim razinama, koji preuzimaju sve zadatke u civilnom sektoru za potrebe akcije.
3) Iznenadno i najvećom brzinom, minsko-eksplozivnim i svim drugim načinima brokirati kasarne, skladišta, aerodrome i puteve na pogodnim mjestima. Našem načinu djelovanja sva ta zaprečavanja neće uopće biti smetnja, a od najvećeg je značaja da i ono malo tehnike JNA ne izađe iz kasarni i garnizona u slobodan manevarski prostor. Ono što se sad nalazi u tzv. poziciji razdvajanja od pobunjenika je zanemarivo, ali i prema njima

postoji rješenje blokadom u zatečenoj poziciji. Za sve kasarne i skladišta koja se ne zauzimaju u prvom naletu-eta-pi odmah presjeći sve veze, sve komunikacije, a zvučnicima slati pogodne poruke. U porukama ne smije biti prijetnji za oficire i vojnike
4) U prvom naletu planiramo zauzeti 36 skladišta i 21 vojarnu. U drugom naletu koji bi uslijedio za 4 do 6 dana izvršilo bi se zauzimanje svih preostalih vojnih efektiva na teritoriji Hrvatske, a prema prilikama i na dijelu BiH.
5) Pripremljena su sredstva za brzu disperziju oružja, oruđa i municije iz skladišta u manje skupine, rastresito postavljene, gdje će se prikupiti mobilizirani vojni obveznici i gdje će se formirati jedinice, uspostaviti u njima efikasno komandova-nje, uspostaviti veze u cijeloj vertikali komandovanja. Vrlo je važno da se pod svaku cijenu osiguraju planirana sredstva za brzu disperziju ratne tehnike iz skladišta i zauzetih vojarni. Radi se o traktorima, kamionima i planiranom radnom snagom za svaki objekat.
6) U svim tim akcijama na osnovi već postavljenih direktiva, zapovijesti i planova dozvoliti maksimalnu samoinicijativu, jer samo zapovjednici koji su na konkretnom zadatku mogu procijeniti što je u datom trenutku najbolje učiniti. Iza toga, a najviše za deset dana uspostavlja se potpun sistem oružanih snaga Hrvatske, vrši se strategijski razvoj, a zatim nastupa nova etapa čiji sadržaj će se analizirati i procijeniti u toku trajanja ove etape. I ta etapa je globalno procijenjena.
7) Sadašnju shemu zapovijedanja, zanovljenu ovih dana, zadržati, jer se pokazala ispravnom u dosadašnjem radu. Krizni štabovi organizuju ratni napor u civilnom sektoru i maksimalnu koordinaciju s vojnim aktivnostima. U vojno koman-dovanje od vrhovnog komandanta do najnižeg zapovjednika nitko se ne smije miješati izvana. Samovolja nekakvih paravojski HOS-a i samozvanih komandanata mora biti bez milosti uklonjena.
8) Prelazak u akciju, ofanzivu, mora biti popraćen snažnom političkom i propagandnom akcijom svih vrsta. Veoma koristan primjer je djelovanje tog sektora za vrijeme rata u Sloveniji.
9) Pozvati sve Makedonce, Albance, Muslimane, Mađare, Čehe i Slovake na podršku i odaziv hrvatskom narodu. Pozvati sve funkcionere iz saveznih organa da se odmah povuku s funkcija i, koliko je moguće, vrate u Hrvatsku. Pozvati sve oficire, vojne službenike i vojnike da se pridruže Hrvatskoj vojsci u zauzimanju skladišta i kasarni, ili da naprosto napuste JNA. Takav poziv stalno ponavljati prema blokiranim kasarnama.
10) Evropsko i svjetsko javno mnjenje, vlade i druge svjetske institucije stalno upozoravati da želimo zaustaviti krvoproliće, genocid, stradanja i mogući građanski rat. Da se oslanjamo na višestranačke demokratske izbore 1990, referendum i odluku za osamostaljenje s apsolutnom garancijom za sva građanska, demokratska prava svih građana u Hrvatskoj, bez obzira na nacionalnost i vjeroispovijest.
Od prijatelja, velikih i malih, naročito susjednih zemalja, posebno Slovenije tražiti pomoć da se taj posao obavi što brže sa što manje žrtava i da se postigne konačno smirivanje i miran razvoj.

11) Naravno, stotine drugih elemenata ove akcije su predviđeni ratnim planom, i kad bih imao više vremena, u ovakvom izlaganju ih ne bih mogao iznijeti. Potrebne su karte, pregledi, sheme i drugo.
Što se od akcije i u akciji može očekivati?
Treba očekivati brzi prestanak malodušnosti, apatije i defetizma. Sve će krenuti entuzijazmom prema definitivnim rješenjima. Za našu akciju to je od izuzetne važnosti.

Treba očekivati da će se na naš poziv odazvati mnogi oficiri sada u JNA na našem prostoru. Sa oko 200 održavamo veze, pa čak i s nekoliko generala. Očekujem kod prvih pucnjeva ili čak poziva na predaju potpuno rasulo vojničkog sastava. Očekujem da će u neizvjesnosti u kasarnama najdulje se držati oficiri iz Srbije, ali i oni će tražiti načina da ne poginu i da napuste Hrvatsku.
Treba očekivati u prvo vrijeme nedovoljnu organiziranost akcije, neke štetne solo akcije, ali obzirom na rezervne oficire koji dolaze mobilizacijom i koji su po pravilu dobro obrazovani i dobro vojnički pripremljeni, da će se brzo uspostaviti organiziranost koja će biti bar zadovoljavajuća za daljnje akcije.
Bez obzira na neke primjedbe, ja procjenjujem naklonost susjednih zemalja i pogotovo Njemačke našem nastojanju da do velikog rata na ovom prostoru ne dođe. Ne isključujem djelovanje neke vrste pete kolone, pa i pojavu defetizma. Smatram da bi MUP u sprečavanju te pojave morao biti krajnje efikasan i iznimno oštar. Ovo nije igra koja se dade bitno popravljati.
Treba očekivati i pojave osvetničkih djelovanja onih skupina naših građana koji su do sada najviše stradali. U tu skupinu mogu se lako uvući profesionalne palikuće, razbojnici, pljačkaši i mineri kuća. Predlažem da u ovim slučajevima se presuđuje na licu mjesta. Samo drastične kazne to mogu spriječiti. Upozoravam da nam je takav način rada apsolutno potreban, ne samo zbog toga da akcija sada uredno teče i uspije, nego i za uspostavu obrambenog sustava, koji će biti vrlo čvrst i besprijekorno organizacijski postavljen.
Treba očekivati i negativne reakcije nekih velikih sila, Pariza i Londona u korist Srbije. Oni već sada propagiraju za JNA kao veliku silu, a Srbiju kao objektivnu i presuđujuću snagu na ovom prostoru, ali neće ići dalje od verbalnih oblika djelovanja.
Treba očekivati na našoj strani maksimalno 3 tisuće poginulih. Ova brojka je dobivena na egzaktni način, koristeći kriterije veličine, intenziteta, mjesta, broja učesnika i dr. mogućeg sukoba. Kad kažem maksimalno, to znači da su ubrojene u taj broj sve mogućnosti nepredvidivosti i najgorih slučajeva. Ako se sve bude odvijalo u granicama realno pretpostavljenih i procijenjenih [veličina], gubici bi trebali biti višestruko manji.
Sve ovo o čemu sam govorio nalazi se u planovima, skladno izrađenim, s pripremljenim izvodima za sve sisteme, sve jedinice i sve razine izvršenja i suradnje. Sustav veza odavno funkcionira i on je stabilan za borbena djelovanja. Mobilizacij-ska gotovost je posve pripremljena, a u nekim sustavima (protuzračni) i uvježbana.
Prihvaćam odgovornost za uspjeh vojne akcije. Hvala.
Martin Šfpegelj

OBRAZLOŽENJE
neopozive ostavke na funkcije2
1. Kao ministar obrane Republike Hrvatske od malog i nesposobnog sekretarijata za obranu stvorio sam Ministarstvo koje je ubrzo imalo velik utjecaj sve do mjesne zajednice na cijeloj teritoriji Republike Hrvatske, a unutarnja organizacija odgovarala je i odgovara modernom ministarstvu poslova obrane.
2. Imenovan sam za zapovjednika ZNG. Sama zamisao Zbora garde je pola riba, pola žena, to je policija koja izvršava vojne zadatke. Do nedavno ministar unutarnjih poslova gospodin Boljkovac se energično suprotstavljao organiziranju i djelovanju takve garde,

jer da on neće snositi odgovornost jer je to ipak policija u njegovom sastavu, a netko drugi s njom zapovijeda.
3. Iz te i takve garde izašli su i zaposlili se u MUP-u svi zapovjednici osim trojice tako da sam morao obične policajce podizati u rang zapovjednika četa i bataljuna pa čak jedan od zapovjednika čete postaje zapovjednik brigade. Jezgro kvalitetnih snaga garde koje je brojalo 1.700 ljudi razbijeno je na više grupa i praktično otišlo van mog zapovjedništva (400 za osiguranje objekata u gradu Zagrebu, 300 u antiterorističku jedinicu MUP-a, 300 na statičko osiguranje objekata u Lici i Kordunu, 300 za osiguranje objekata u istočnoj Slavoniji a ostatak iskorišten za novoformirane jedinice garde).
4. Ni do danas nisu imenovani časnici od voda do uključno brigade, a prije sedam dana su imenovani članovi ZNG u Zagrebu.
5. Izvedene poražavajuće akcije djelo su neodgovornih amatera: upad i stradanje policije u Borovom Selu, napad na Tenje policije i garde na vlastitu ruku, akcija na Mirkovce bez mog znanja i odobrenja. Poznato je što su bile posljedice toga.
6. Od mjeseca veljače odstranjen sam od nabavke naoružanja i druge vojne opreme od kada praktično nema novog naoružanja. Sada imam blizu 2.000 novo-primljenih gardista koji u vojarnama za obuku čekaju naoružanje.
7. U veoma kratkom vremenu promijenili smo niz organizacijskih oblika obrane. Početak je bio naoružavanje naroda, zatim isključivo naoružanje samo policije, zatim naoružavanje i policije i garde, zatim formiranje koordinacijskih tijela za obranu i sada dobra zamisao formiranja kriznih štabova.
Od početka sam se snažno zauzimao za koncepciju narodne samoobrane -naoružani narod sve dok se ne osposobe brojne jedinice teritorijalne obrane koje smo u zadnjih mjesec dana gotovo na cijeloj teritoriji Hrvatske i osposobili organizacijski i kadrovski ali nemaju naoružanja.
8. Organizirao sam zaprečavanje koje je do sada dostiglo ogromne razmjere i visoku efikasnost na cijeloj teritoriji Republike Hrvatske.
Organizirao sam protuzračnu obranu grada Zagreba i drugih većih objekata na teritoriji Republike Hrvatske.
2 Napisano kasno popodne 31. srpnja 1991, te uvečer predano u Ured predsjednika Republike, zajedno s ostavkom.

9. Konačno sam dobio iz Slovenije oko 500.000 tona ubojnog materijala poslije čega smo mogli aktivirati 20-ak minobacača 120 mm, 50-ak veoma efikasnih protuzračnih topova 20 mm, 50-ak protuzračnih topova 40 mm, što s 40 raketnih sistema S-2M predstavlja ozbiljnu komponentu protivzračne obrane, a u pogledu zaprečavanja na cijeloj teritoriji Republike Hrvatske planski je razmješteno preko 20.000 protivtenkovskih mina, 15.000 protivpješadijskih mina i oko 20 tona eksploziva.
Gospodine predsjedniče, bez lažne skromnosti, ovo je ipak rezultat mog rada.
10. Moj sukob s dijelom vojnog vrha i događaji koji su se sa mnom odvijali, od dužnosti ministra, zapovjednika garde i mnogobrojni drugi događaji, govore mi da sam ja ipak u svojim prevelikim željama oslijepio od patriotizma u borbi za obranu Hrvatske, da sam pokazao znatnu dozu naivnosti i dječje iskrenosti, i sada mogu zaključiti da sam ipak ja bio taj koga se može ili treba žrtvovati.
Teško sam obolio, razbio porodicu i praktično došao u položaj progonjenog s više strana.

Ne prihvaćam da sam bio ili da sam sada zapovjednik garde, jer je to bila samo puka formalnost a u praksi nisu postojali niti sada postoje ni najminimalniji uvjeti za ostvarivanje te funkcije. Nisam nepoznat, a širom Hrvatske je poznata moja vrijednost i neće mi biti teško dokazati da teškoće koje doživljavam nisu proizvod nesnalaženja ili propusta generala Spegelja. Analiza koju radim to će zorno pokazati.
11. Zapovijedam jedinicama u prostoru, spašavam što se spasiti dade, krpim, pojačavam i manevriram i održavam stanje uprkos namjernih i nenamjernih ometanja, pa čak i podvala.
12. Jučer sam ušao s jedinicama garde ponovo u Kostajnicu i hrvatska sela istočno i zapadno od Kostajnice, pojačao sam Sunju, pa i pretpostavke za vraćanje u Kozibrod. Uz velike muke otpočela je akcija na odsijecanju Benkovca i Obrovca od Knina i Gračaca.

13. Predlažem da ostanem u statusu u kojem jesam (minimalna zaštita i smještaj) i da radim u Kriznom štabu Republike Hrvatske na svim poslovima koji mi budu zadani od predsjednika Kriznog štaba a u okviru su mojih profesionalnih mogućnosti.
Oprostite, ali moram upozoriti da za nikoga ne bi bilo dobro da se teret nedaća i opasnosti koje se događaju svali na moja pleća.
Spreman sam predati dužnost zapovjednika ZNG odmah.
Razgovor s Vama može biti obavljen kroz sedam - osam dana i zbog Vaše prezauzetosti, a i moje bolesti.
Iskreno se nadam da će mi biti pružena prilika da se i u javnosti progovori o svemu, no nikako na štetu politike Vrhovništva, ali ni na moju štetu.
Uz štovanje
Zapovjednik ZNG Martin Špegelj, gen. puk. u mirovini

GLAVNI INSPEKTOR OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE
PREDSJEDNIKU REPUBLIKE HRVATSK Dr. Franji Tuđman
Osijek, 16.11.1991.
USMENO IZVJEŠĆE0
Saslušao sam izvješće Zapovjednika OZ Osijek i zapovjednika specijalne j< dinice MUP-a (savjetnika u MUP-u g. Merčepa) i sagledao stanje bojišnica: Belišć - Ernestinovo te posebno gradova Vukovar i Vinkovci.
Stanje se može ocijeniti kao loše.
Plan sa g. Merčepom i tzv. Starim Jastrebom (Dedakovićem) nije ni pokuša pod motivacijom da je proboj ka Vukovaru nemoguć. O tome sam Vas izvjesti usmeno.
Razgovarao sam sa predsjednikom SO Vukovar i tzv. Mladim Jastreboi (g. Borković) i sa jednim nižim časnikom pod nadimkom »Mađar«. Ova izvješća Vukovara bitno se ne razlikuju. Nešto je više optimističko izvješće predsjednik SO Vukovar zasnovano na primirju i dogovorenoj deblokadi. Borovo naselje s više ne kontrolira. Danas oko 12,00 sati stanje u Vukovaru je bilo relativno mirne Drže se položaji oko bolnice, policijske stanice i Zapovjedništva obrane Vukovar; Smatram da su nesuglasice između zap. Dedakovića i g. Merčepa dublje. Nisar siguran radi li se o nepovjerenju ili se tobožnje nepovjerenje koristi za neizvršav; nje zapovjedi. Bojim se da od akcije deblokade Vukovara bar u trajanju 24 sata n može se ništa očekivati. Bilo bi dobro da ta akcija bude

samo u smislu borbeno prihvata onih koji se probijaju. Ne znam, ne očekujem ništa i to je tragično.
Zapovjednik OZ Osijek je učinio sve da akciju organizira u više navrata i s realnim planom ali iz razloga iz prethodne rečenice sve je ostalo na papiru. Me čep samo paradira. Gdje li je Dedaković? Pitao sam Tusa, kaže da ima neko zape vjedničko mjesto u Vinkovcima - vidjet ću.
Jedinice koje su mi prikazali Glavaš i Merčep nisu u ustroju HV, čudne jedin ce. Izvršio sam njihovu smotru. Televizija Osijek je to snimila - parada kad joj vrij« me nije.
Što se tiče općine Županja i obrane pravca duž auto-puta i Nijemci - Komle tinci, došlo je do prave dezorganizacije a do sudara u stvari još nije ni došlo, osir stalnog bombardiranja naših položaja artiljerijom - naravno i to je neki znak. Ili ć tim pravcima krenuti, ili artiljerijskom vatrom štite svoj lijevi bok.
Izvjesno je da su bez razloga napušteni neki položaji u rajonu Apševci, Lipe vac, Podbrežje, a vjerojatno i mostovi na r. Bosut i r. Spačva u tom rajonu. Osobn ću to provjeriti.
To može biti opasno za Vinkovce s juga a možda i za Županju.

3 Ovo su dijelovi mojih pribilješki za usmeno izvješće predsjedniku Republike, dok je cjelovito pismeno izvješće sa stanje 16. studenoga 1991. godine u 15.00 sati dostavljeno GSHV, MORH, predsjedniku Vlade te u Arhiv Glavne inspekcije (MŠ).

Neugodno sam iznenađen lošim zapovjedanjem u brigadama i bataljunima sa izraženim neposluhom potčinjenih. U tom smislu nitko u istočnoj Slavoniji ne bi mogao biti izuzet. Moj dolazak najavljen u »Glasu Slavonije« ocjenjujem kao kontraproduktivan, demantirao sam to u TV prilogu. Nevjerojatno je koliko u ovom listu ima pretjerivanja koje se graniči sa ludušću. Da li je to svjesno ili nesvjesno, negativne posljedice su iste. Preko se sve čita i sluša.
Predloženo mi je da izvršim smotru specijalne jedinice MUP-a. Otkrio sam da se radi o veoma neorganiziranoj jedinici sumnjivih borbenih kvaliteta - daj bože da griješim. Sugerirao sam zapovjedniku OZ Osijek da ovu jedinicu uključi u 3. brigadu HV a po ishodu dogovora o primirju da se upotrijebi zajedno sa jed. iz Vinkovaca po planu zap. OZ Osijek ka Vukovaru.
Zapovjednik OZ Osijek brigadir Gorinšek Karl ima gotovo nepremostivih teškoća u zapovijedanju, zbog toga sam sugerirao najjednostavnije akcije, a to je masovno utvrđivanje sela i gradova na mogućim pravcima nadiranja agresora, sve u vidu kružnih obrana. Drugim manjim dijelom kvalitetnijih jedinica djelovati manevarski između utvrda i u pozadini agresora.
Predlažem da se svi aktivisti s područja istočne Slavonije, politički predstavnici i drugi, kao i zapovjednici, politički predstavnici općina koje su uputile pojačanje u istočnu Slavoniju upute u sastav tih jedinica i pokušaju podići moral, poslušnost i disciplinu. Odmah treba dozvoliti Zapovjedništvu OZ Osijek da formira policijske sastave i sa njima da se djeluje protiv nosioca glasina, i inicijatora razbijanja jedinica. Kritično je stanje morala u Vinkovcima i Županji pa bi valjalo da se putem Vladinih resora i Vlade RH djeluje na cijelu državnu i drugu upravu u ovim općinama.
Moja je procjena da će agresor pokušati prodore na izabranim pravcima ali zbog izuzetno velikih i različitih teškoća ipak će i dalje djelovati jakom artiljerijskom vatrom i vatrom iz

mnogobrojnih tenkova. Takvo djelovanje, kao i nedostatno za-povjedanje osnovni su uzroci pada morala i značajne neorganiziranosti.
Bio sam protiv dozvole da odvoze tenkove i topove![4]
Sugerirao sam zapovjedniku OZ Osijek da energičnim zahtjevom uz moju podršku sve neregularne sastave stavi pod svoje Zapovjedništvo, primjenjujući sva sredstva. Stanje je teško i nesmije se oklijevati.
Zajednička je ocjena da se događaji odvijaju veoma brzo, ne stiže se reagirati na sve, zbog toga bi trebalo ojačati jedinice i niža zapovjedništva časnicima različitog profila, prije svega u brigadama i bataljunima, ali i u samom Zapovjedništvu OZ Osijek. Nije moguće da ih u mobilizacijskim popisima nema.
Potrebno je da se zapovjedništva ojačaju sa grupama za moralno-psihološko djelovanje.
Ocjenjujem da trenutno nije u pitanju oružje i streljivo, već njena efikasna uporaba.
4 Mislio sam na odvoz tenkova iz Tvornice Đuro Đaković u Slavonskom Brodu, koji su predani JNA na osnovi narudžbe iz vremena SFRJ. Više o tome v. ovdje na str. 237 (op. MŠ).

Glavnu inspekciju treba razviti brzo, predložiti ću Vam i spisak ovlasti koja b ona trebala imati na osnovu iskustva iz istočne Slavonije.
Mnogi ljudi ovdje vjeruju u prekid vatre. Čini se da bi ono za nas u ovorr trenutku značilo veliko olakšanje. Za sada ne vjerujem u primirje i prekid vatre, tc će se dogoditi onda kada se primirje našom silom nametne.
Ostati ću ovdje još 1 -2 dana a zatim ću podnijeti osobno temeljito izvješće.

GLAVNI INSPEKTOF general zbora Martin Špegelj S.R
GLAVNI INSPEKTOR OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE
PREDSJEDNIKU REPUBLIKE dr. Franji Tuđmanu
19. studenoga 1991.
USMENO IZVJEŠĆE[5]
Provjerom da li je izvršena zapovijed Operativne zone Osijek, koju je trebao izvršavati savjetnik MUP-a, gosp. Merčep od 12,00 sati 18.11.1991, pa do izvršenja, ustanovio sam da gosp. Merčep i njegova jedinica uopće nisu pristupili izvršenju zadatka.
Na taj način stavili su se van sistema zapovijedanja, zbog čega predlažem:
1. da se cijela formacija pod zapovjedništvom gosp. Merčepa razoruža, a ljudstvo koje bude željelo ostati u Hrvatskoj vojsci uputi u manjim grupama u druge brigade istočne Slavonije, a drugi (očekujem da će to biti većina) stave na raspolaganje i pod nadzor MUP-a, zajedno sa svojim zapovjednikom;
Ili:
2. da se cijela jedinica odmah povuče iz istočne Slavonije i u unutrašnjosti Republike stavi pod nadzor MUP-a. Ostajanje ove jedinice u dosadašnjem stanju i statusu je apsolutno negativno i po mom mišljenju bitno ometa i inače teško zapovijedanje u istočnoj Slavoniji.
GLAVNI INSPEKTOR general zbora Martin Špegelj S.R.
5 Ovo je moja zabilješka za osobno usmeno izvješće predsjedniku Republike; isto je stavljeno na znanje generalu Tusu, MORH-u i predsjedniku vlade (MŠ).

GLAVNI INSPEKTOR HRVATSKE VOJSKE

PREDSJEDNIKU REPUBLIKE dr. Franji Tuđmanu
Zagreb, 19. 11. 1991.
IZVJEŠĆE BR. 36
Kriza u obrani Vukovara dostigla je kulminaciju. Od 11.-15. studenog pokušavao sam s dvije bojne (Glavaševa i HOS-a Merčepa). Ideja je bila da se na 24-48 sati napravi koridor i da se [iz Vukovara] izvuče što se može. Merčep se pojavio (na smotri koju sam izvršio) u crnoj odori i znakovljem HV, bojna u crnoj odori je imala ustaško znakovlje. Sve je snimila televizija Osijek. Zapovjedio sam da se znakovlje odmah zamijeni, što je i učinjeno.
Međutim, pošto ove dvije bojne nisu ni pristupile izvršenju dva zadatka, riješio sam da ima se dodjeli i treći probni. To je uobičajeno u takvim prilikama.
18. 11. 1991. zapovjednik Operativne zone Osijek izdao je zapovijed (za taj probni zadatak) savjetniku u Ministarstvu unutrašnjih poslova, gospodinu Merčepu, kojom mu se nalaže da sa jedinicom koju je on meni predstavio kao »posebna jedinica MUP-a«, izvrši izbacivanje agresorskih snaga iz rajona sela Nijemci, istovremeno da poruši mostove na rijeci Bosutu i jedan most na rijeci Spačvi.
Taj zadatak trebao je otpočeti 18. 11. 1991. u 12.00 sati.
Ovaj zadatak je za gosp. Merčepa i njegovu tzv. specijalnu jedinicu MUP-a, bio probni zadatak, jer prva dva zadatka koja su se odnosila na Vukovar, gosp. Merčep niti njegova jedinica, nisu izvršili.
Jedinica koja mi je predstavljana kao specijalna jedinica MUP-a, jačine je oko 400 ljudi, i polovica te čudne formacije nosi oznake Garde, kao i svi drugi pripadnici Hrvatske vojske, a druga polovica ove jedinice nosi oznake HOS-a, veoma različito je odjevena i sa pozdravima koji su istovjetni sa pozdravom ustaške vojske. U obje grupe primjećuje se velika dobna različitost, tako da ima mladića od 17 godina i ljudi 50 godina. Veoma su dobro naoružani, ali kao što rekoh, za cijelo vrijeme njihovog boravka u Osijeku nisu stupili u borbene akcije, i pored precizno izdanih zapovijedi.
Cijenim da ova jedinica nije pod nadzorom i zapovjedništvom Operativne zone Osijek.
18. 11. 1991. poslao sam drugo izvješće, kako o ovom slučaju, tako i o nekim drugim, gdje sam vršio inspekciju. Sada u ovom dijelu želim dopuniti neka saznanja koja sam utvrdio u Županji, Podravskoj Slatini, Đurđevcu i Čazmi. Jedinice iz Čazme, Đurđevca i Podravske Slatine trebale su doći u borbene rasporede jedinica koje izvode obranu duž autoputa od Morovića ka Vinkovcima i Županji. Međutim, samo dio jedinica je stigao na odredište, a drugi dio, sa zapovjedništvom, još nije niti krenuo na zadatak.
6 Predano Vojnom kabinetu predsjednika Republike, a o svemu ovome izvijesto sam načelnika GSHV generala Tusa, M0RH, MUPRH i J. Manolića, ravnatelja Ureda za zaštitu ustavnog poretka. Cjelovit dokument pod nazivom Izvješće br. 3 nalazi se u arhivima GSHV i Inspekcije, te u Uredu Predsjednika.

Utvrđivanje pravog stanja o ovom događaju izvršit ću u toku dana, jer noću 18./19.11. to nisam mogao. Nisam uspio doći u kontakt sa glavnim akterima.
Ovaj primjer ističem zbog toga što se slično događa i na cijelom frontu r. Sava - r. Drava. Manji dijelovi nekih jedinica naprosto ne žele biti u brigadama koje drže i brane objekte, već se iz različitih »motiva« žele priključiti jedinicama koje stacioniraju u većim gradovima: Osijek, Županja, Đakovo, SI. Brod. Tako sam našao jedinicu u jačini od skoro 2 čete, koja ne želi biti u 3. brigadi ZNG, već se želi priključiti obrani grada

Osijeka, kojom bi zapovijedao gosp. Glavaš. Upozorio sam i gosp. Glavaša, a posebno zapovjednika Operativne zone Osijek, da se to ni pod koju cijenu ne dopusti, te za slučaj da se ne postupi po zvaničnim rješenjima, da će biti pristupljeno razoružavanju i oštrom postupanju prema počiniocima takvih i sličnih neposluha.
Sličnih događaja je bilo i u području Vinkovaca, ali brojno manjih.
Preko Vinkovaca izvlače se grupe gardista koji su branili Vukovar, i prve dvije grupe nisu htjele kontaktirati sa zapovjedništvom u Vinkovcima, već su nakon kratkog odmora krenule u unutrašnjost, vjerojatno ka Zagrebu. S jednom manjom grupom razgovarao sam u Nuštru. Iscrpljeni su, treba im hitna pomoć.
Sugerirao sam zapovjedniku OZ Osijek da brzo formira jedinice jačine desetina, koje će biti raspoređene po dubini obrambene zone na glavnim prometnim pravcima, i zajedno sa prometnom i drugom policijom, energično spriječiti dolaženje i odlaženje grupa vojnika s bojišnice ili na bojišnicu, te tzv. samostalne opskrbe na terenu. Želim naglasiti da ipak ovo posljednje nije tako raširenо kao što se prepričava u unutrašnjosti Republike Hrvatske, kao i u pojedinim institucijama. U svim slučajevima gdje je došlo do napuštanja položaja ili odbijanja odlaska u borbene zone, kao razlog se navodi:
- nedovoljna obučenost
- nedovoljna opremljenost
- nepoznavanje terena i si.

Interesantno da za ogromnu većinu hrvatskih vojnika (sigurno 99%) to nije problem, podnose sve teškoće i hrabro se bore. Začuđen sam. Stalno se izvlače isti, koji se busaju u prsa u dubokoj pozadini.
Pri utvrđivanju ovih činjenica, došao sam do nepobitnog zaključka da se ne radi o ovome što se navodi, već o strahu od ulaska u borbena djelovanja i komoditetu u dubljoj pozadini.
Točno je to da je zapovijedanje nedostatno, da je logistika još uvijek neuredna, da se često rajoni borbenog djelovanja ne poznaju, ali sve su to pitanja koja su za sadašnji razvoj Hrvatske vojske i teških borbi koje vodi normalna, i ne mogu biti razlog bilo kakvom neposluhu i izmotavanju pojedinaca. Te pojave oštro osuđuju i vojnici na bojišnici.
Imam obavijest iz Vukovara da grupe gardista koje su ostale u Vukovaru nemaju namjeru da se probijaju, već drže svoje položaje, do okončanja slučaja Vukovar, uz sudjelovanje stranih misija, naših i agresorskih pregovarača. Iz iskustva sa stranim misijama ne očekujem ništa dobro.

Danas, 19. 11. 1991. doputovao sam u Zagreb, i želio bih za jedan dan da o ljudi koji mi se stavljaju na raspolaganje brojno ojačam inspekciju, podijelim upu stva i zadatke, i da u toku noći 19/20. 11. 1991. ponovo krenem u istočnu Slavon ju.
Moj boravak u istočnoj Slavoniji, naročito u zapovjedništvu OZ Osijek, zatir u zapovjedništvima brigada i samostalnih bataljuna, kao i kontaktima sa našir ljudima u bosanskoj Posavini (s jednom grupom od desetak Posavljaka održan j kratak sastanak u SI. Brodu, Perica Jurić ima zapis), ocjenjujem kao zadovoljavć juće. Stanje će se uopće postepeno popravljati, i potrebno je postupiti po Izvješć br. 1 od 17. 11. 1991.
Danas radim na organiziranju Inspekcije, pa ako je potrebno da i osobn izvijestim, stojim na raspolaganju.

GLAVNI INSPEKTOR HRVATSKE VOJSK general zbora Martin Špegelj S.F
REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE ZAGREB
GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE
PREDSJEDNIKU REPUBLIKE HRVATSKE dr. Franji Tuđmanu
Osijek, 26. 11. 1991.
IZVJEŠĆE BR. 47
25. 11. 1991. izvršio sam ponovnu inspekciju Hrvatske vojske i nekih kriznih štabova u općinama.
Linija fronta od sela Nijemci do rijeke Drave se postupno stabilizira, agresor je izgubio mogućnost aktivnih djelovanja. Artiljerijom ruši, a postepeno i zauzima samo već ranije okružena manja mjesta, Laslovo i druga. Dosta opasan je prodor agresora u naselje Ernestinovo, obzirom na zadovoljavajuću prohodnost jednom užom zonom uz Bobotski kanal. Osim toga, ofanzivna nastojanja prema Ernesti-novu očigledno ukazuju na namjeru agresora da se tim pravcem brzo dohvati zona na području našičke općine u zonu naselja: Babjak, Ličani, Bela Loza, Budimci, Poganovci, Makloševac i Ceremošnjak. Radi se o srpskim naseljima u kojima je za sada pronađeno nešto oružja. No, ovdje se ne zamjećuju znakovi pobune kao u drugim zonama. Ipak agresor vjerojatno računa na tu zonu, kao prihvat. Obzirom na iskustvo u istočnoj Slavoniji, gdje su se srpska naselja držala lojalno sve do nailaska srbovojske, kada su po pravilu zapucali u leđa hrvatskim braniteljima. Tipičan primjer je srpsko selo Divoš, koje je udarilo u leđa našim braniocima kada su otpočele borbe za Ernestinovo.
U tom kontekstu treba gledati i uporno držanje četničkih snaga u prostoru Miokovićevo, Voćin, Orahovica. Te srpske enklave u našoj pozadini mogle bi biti vrlo opasne u slučaju eventualnog prodora agresora iz rejona Ernestinovo podravskim pravcem na sjeverozapad. Predlažem da se ubrzano pripremi naša ofanziva u zapadnoj Slavoniji na rajonu Miokovićevo, Voćin, Orahovica. Smatram, s vojne točke gledišta, da su ove dvije zone veoma opasne, i treba učiniti sve da u našoj pozadini takve opasnosti budu uklonjene.

Naravno, to su vjerojatno planirane namjere agresora, ali mogućnosti nisu ni približno takve da bi te namjere mogao ostvariti. Zapravo, može se zaključiti da je na frontu agresor zaustavljen, a razlozi tome su:
- sve jači i organiziraniji otpor HV
- nemogućnost kretanja teže tehnike agresora, što se već odrazilo, i trajnije će djelovati
- snažno opadanje borbenog morala agresora - masovno dezerterstvo

7 Dio Izvješća br. 4 usmeno priopćen predsjedniku, a cjelovito pismeno izvješće poslano GSHV i MORH, te pohranjeno u Arhiv Glavne inspekcije.

- nemogućnost zbog poplava i nabujale Save i Drave da agresor izvrši bočne udare iz Baranje ili na jugu iz bosanskog Posavlja prema Županji ili Slavonskom Brodu. Realno je da će agresor pojačano bombardirati Osijek, Vinkovce, a za dogledno vrijeme i Županju, jer drugih udarnih mogućnosti već sada nema, i sve manje će imati. Četničke snage u rajonu Miokovićevo - Voćin - Orahovica nisu brojne (oko 500 četnika), ali su izuzetno uporne, sa brojnim naoružanjem, velikim količinama streljiva i hrane. Mogu biti veoma neugodne za naše prometne veze u Podravini.

Druga strana problema u ovom rajonu je neusklađeno djelovanje Hrvatske vojske, oklijevanje, a u bataljonu ZNG Orahovica i posvemašnja pasivnost, o čemu će biti riječi kasnije. Predlažem da se zapovjedništvo OZ Bjelovar premjesti u Grubišno Polje ili Podravsku Slatinu, da se pod ovo zapovjedništvo stave sve snage iz Orahovice, Slavonske Požege, Podravske Slatine, Virovitice, Daruvara i Gru-bišnog Polja i da se odmah razradi operacija za definitivno uklanjanje neprijatelja iz ovog rejona. Naprosto, zapadnu Slavoniju mora se osloboditi. Sada ima i snaga za takav zadatak.

Hrvatska vojska na fronti Nova Gradiška - Okučani sada ima najpovoljnije uvjete da se usklađenim djelovanjem od Novske sa zapada i od Nove Gradiške sa istoka pod svaku cijenu presijeku prometnice koje Banjalučki korpus spajaju sa četnicima na Psunju. Ovo je od najvećeg značaja. Zbog toga sugerirao sam zapovjedniku OZ Osijek da ne izvlači veoma snažnu brigadu Slavonskog Broda iz djelovanja kod Nove Gradiške. Za slučaj da se ta brigada izvuče, u dogledno vrijeme neće biti moguće presjeći ovu vezu četnika i Banjalučkog korpusa. Komunikacija Bosanska Gradiška - Lipik je već pod udarom naše artiljerije, Banjalučki korpus iz šireg prostora Bos. Gradiške za dogledno vrijeme nema praktičnih mogućnosti veće intervencije u Slavoniji. Treba očekivati njegovo djelovanje helikoptera iz prostora Gradiške u rajone planine Psunj i Papuk [što] svim sredstvima i na sve načine [treba da se] pokuša spriječiti. Utvrdio sam da se ovim helikopterima dovoze svježe snage, a odvoze ranjeni i mrtvi.

Naš najveći problem je nedostatak artiljerijskog streljiva za minobacače i tenkove. Moramo na nekakav način odgovoriti na artiljerijska razaranja Osijeka i Vinkovaca. Jedna od mogućnosti je masovno ubacivanje izviđačkih i diverzantskih grupa u pozadinu agresora i u Baranju. Međutim, tim problemom se zapovjedništva gotovo i ne bave. Izuzetak čini vrlo snažna brigada ZNG iz Đakova, koja ima uvijek 3-5 diverzantskih grupa u pozadini agresora, zbog čega dobro zna situaciju s jedne strane, a s druge uništava dijelove artiljerijskih jedinica agresora, stvara nesigurnost, pa i veće pojave panike kod agresorskih snaga. Upozorio sam sva zapovjedništva na tu mogućnost još u prvom obilasku. Međutim, nekih većih rezultata ovim načinom djelovanja nema. Izvršio sam i inspekciju zapovjedništva i kriznog štaba Županje, i našao u-glavnom zadovoljavajuće stanje. Izrazito negativno je odjeknulo paničarsko napuštanje od stanovništva i garde nekih sela iz rajona s. Jamena, s. Drenovci i s. Soljani. Osobno sam obišao taj rejon. Razlivena rijeka Sava, nabujali potoci i guste šume štite Županju s istoka, ali to ne znači da tamo ne treba naša vojna kontrola. Predvodnici te panike su predsjednici mjesnih zajednica, pa čak i neki općinski funkcioneri, do čijih imena zasada nisam uspio doći. To stanovništvo i ti predsjednici MZ bez ikakvog razloga napustili su istočno područje općine Županja i preselili se na zapad u širi prostor Babine Grede. Dao sam nalog da se istraži paničar-sko djelovanje pojedinaca, a vojnički sustavi koji su branili taj rajon odmah i pod svaku cijenu vrate na određene položaje. Ova panika tim je čudnija jer do borbi uopće nije došlo. Prostor općine Županja je sada jednostavno nemoguće osvajati zbog visokih voda i gotovo neprolaznih šuma. Valjalo bi uputiti nekoga iz vrha vlasti radi saniranja političkog stanja i stanja vlasti u samom gradu Županja.
U obilasku Slavonskog Broda utvrdio sam veoma dobro stanje. Zapovjednik i predsjednik kriznog štaba općine SI. Brod imaju dosta zamjerki na zapovjedništvo OZ

Osijek. Jedan dio tih primjedbi je opravdan (upozoravaju na loše posljedice povlačenja brigade sa novogradiškog fronta), a druge primjedbe ne stoje. Međutim, Županja i SI. Brod su dosta izdvojeni i predstavljaju vojnički zasebu cjelinu koju bi trebalo označiti zajedničkim zapovjedništvom,, sa sjedištem u SI. Brodu. To zapovjedništvo bi imalo u svojoj nadležnosti sektor uključno s. Nijemci a isključno s. Pleternica, a na jugu uključno r. Sava sa svim snagama u bosanskom Posavlju. Mjesto zapovjedništva bilo bi u SI. Brodu.
U zapovjedništvo ZNG SI. Brod došao je i direktor »Đure Đakovića«, pri čemu je utvrđeno da je »Đuro Đaković« u toku ove godine proizveo 110 tenkova M84, dakle - gospodine predsjedniče - više nego što sam prošli put naveo; tih 110 tenkova raspoređeni su po slijedećem: 66 je izvezeno u Kuvajt, 33 je izvezeno u agresorsku vojsku i 11 tenkova se nalazi u jedinicama garde na raznim dijelovima naše fronte (ovo je godišnja proizvodnja). Predsjednik Vlade, dr. Gregurić, 20. 11. 1991. dao je uputstva u četiri točke za daljni postupak proizvodnje i isporuke tenkova u Đ. Đ. i prema tom uputstvu je nastavljen rad. Đ. Đ. proizvodi dnevno preko 100 automata 9 mm vrlo dobre kvalitete, priprema se proizvodnja i drugih streljačkih sistema. Ocijenio sam u cjelini da su krizni štab i vojno zapovjedništvo SI. Broda vrlo dobro organizirani i sposobni da sa već sada raspoloživnim snagama, ne samo spriječe eventualni daljnji prodor agresora, nego da i za kratko vrijeme svojim jedinicama sudjeluju u ofenzivnim djelovanjima, kako na novogradiškom području, tako i prema frontu s. Komletinci - Vinkovci.
Krizni štab i zapovjedništvo HV u Vinkovcima imaju velikih problema. Najveći je stalno bombardiranje artiljerijom Vinkovaca, a zatim prijetnja da se od s. Mar-kušica ugrozi komunikacija Đakovo - Vinkovci. Za vrijeme mog boravka u Vinkovcima probile su se još dvije grupe gardista iz Vukovara (noć 23/24. 11.). Razgovarao sam sa obje grupe. Pružena im je pomoć, jedan dio upućen je u Zagreb, a veći dio je ostao u ZNG brigade Đakovo. Iz njihovih izjava vidljivo je da se još pojedine grupe ili pojedinci bore u ruševinama Vukovara. Dao sam uputstvo kako da se eventualne grupice prihvate u rajonu Bogdanovci - Petrovci - Nuštar, ili u dolini r. Vuke. Snage za prihvat bile bi u stvari izviđačko-diverzantske grupe, koje valja ubaciti u ovaj rajon sa nekoliko zadataka: izviđanje, iznenadni udari na artiljerijske položaje agresora i eventualni prihvat novih grupica gardista koji se probijaju iz Vukovara. Moram naglasiti da zapovjedništvo HV u Vinkovcima niti izdaleka nije primijenilo djelovanje izviđačkih i diverzantskih grupa u pozadini neprijatelja, što bi ubuduće moralo biti masovno baš u toj zoni.

Što se tiče kriznog štaba i zapovjedništva HV u Đakovu, može se dati vr dobra ocjena. Đakovo ima na frontu izuzetno jaku brigadu ZNG, koja je već iski šana u drugim borbama. Ta brigada primjenjuje mnogobrojne izviđačko-diverzar ske grupe, poznaje situaciju i artiljerijom, tenkovima i iznenadnim udarima dive zantskih grupa nanosi neprijatelju velike gubitke. Osim toga ta snaga zasada g. rantira da Vinkovci neće biti natkriljeni sa sjevera. Sugerirao sam zapovjedniku C Osijek da planira usklađeni udar snaga Đakova sa juga i snaga Osijeka sa sjever i da se ovlada komunikacijom Markušica - Laslovo - Antunovac Tenjski. Pod sv ku cijenu treba vratiti Ernestinovo, jer je to ključ za eventualni prodor između Osiji ka i Đakova ka Našicama.
Zapovjedništvo OZ Osijek treba se koncentrirati na vođenje kombiniran operacija u prostoru koji obilježavaju Vinkovci, Tenja, Osijek, Valpovo, Našice, Đ; kovo, bolje uskladiti djelovanja mnogobrojnih jedinica u tom prostoru, i pod svah cijenu ići sa

izviđačko-diverzantskim grupama u pozadinu agresora. Ove dvije pi mjedbe su i slabost koju treba brzo ukloniti.
132. brigada (Našice), njen 2. bataljun panično je napustio položaje u rajon Ernestinovo, pri čemu je nepotrebno došlo do pogibije 3 vojnika, a 7 ih je ranjeni Istražio sam taj slučaj, ali nisam uspio utvrditi pojedinačnu odgovornost. Na lic mjesta stekao sam utisak da je zapovjednik tog bataljuna veoma dobar, hrabai poznaje svoju dužnost, pa sam zaključio da se radi o neiskustvu vojničkog sast; va, strahu pred prvim borbenim okršajem. Višegodišnji sam ratnik i znam da j moguće ni iz čega da nastane panika. Još za vrijeme mog boravka tamo zape vjednik bataljuna je uspio ponovno srediti zapovijedanje u bataljunu i izaći na z; dane položaje. Ova brigada je isto tako vrlo brojna, ima preko 2.800 ljudi, minob; cače, artiljeriju i tenkove, pa sam se uvjerio da će se stanje znatno popraviti. Nov brigade koje pristižu iz dubine, valja postepeno uvoditi u borbena djelovanja, kak ne bi došlo do osipanja jedinica i nekontroliranih napuštanja položaja.
1. bataljun 132. brigade nalazi se u s. Orahovica. To je izuzetno jak bataljur Broji blizu 700 gardista, ima snažnu artiljeriju, minobacače, vrlo dobro je oprerr Ijen, sa svim potrebama, pa i streljivom. Imao je dvomjesečnu vojnu izobrazbi Međutim, već tri dobivena borbena zadatka nije izvršio. Posjetio sam taj bataljur krizni štab i zapovjedništvo obrane Orahovica. Utvrdio sam nesuglasnosti između policije i garde, te između kriznog štaba policije i garde. Nevjerojatne stvari prec bacuju jedni drugima, i za to vrijeme teku dani potpune pasivnosti ovog bataljunć S druge strane, samo na 5 km od Orahovice, nalazi se nekoliko četničkih uporištć sa snagama ne većim od 200 četnika. U uporištima Kokočak, Krašković i Pušin su veoma slabe snage četnika i ovaj bataljun već više od mjesec dana stoji pć sivno. Utvrdio sam da nema nikakvog razloga da naše, tako nadmoćne i dobr opremljene snage, ne zauzmu ta uporišta.

Mislim da je glavni razlog što ovaj bataljun pripada 132. brigadi i zapovjec ništvu Osijek, a ne OZ koja rješava problem uklanjanja četničkih snaga u prostori Daruvar - Voćin - Pušine. Treba odmah pretpočiniti taj bataljun zapovjedništvu O. Bjelovar. Samo neusklađenost djelovanja, kao i klasično šablonsko djelovanje ve likih snaga iz Daruvara, SI. Požege, pasivnosti snaga u Orahovici i Podravskoj SIć tini, i nešto bolja djelovanja naših snaga iz Virovitice, uzrok su da ove četničke snage Papuka i Krndije nisu do danas potpuno uništene. Glavni stožer treba pomoći planiranje operacije za likvidaciju četnika u papučko-krndijskom i psunjskom prostoru. To bi trebalo biti realizirano najkasnije do polovice prosinca. Na taj način bile bi oslobođene velike snage Hrvatske vojske za druge operativne zadatke, a naše prometnice bile bi osigurane za vezu sa istočnim frontom. Veoma je opterećena podravska magistrala. Od nedavno je oslobođena komunikacija Virovitica - Grubišno Polje - Hercegovac - Kutina, pa bi podravsku magistralu trebalo rasteretiti usmjeravanjem prometa i na ovu vrlo dobru prometnicu i autoput. Promet bi išao jednom prometnicom samo između Virovitice i Podravske Slatine, a od Pod. Slatine opet je moguće koristiti dvije sigurne prometnice: jedna Pod. Slatina - Našice - Đakovo, te druga Pod. Slatina - Donji Miholjac -Valpovo - Osijek.
Nepusluh u jednom bataljunu ZNG u Đurđevcu razriješen je na način da je bataljun ponovo okupljen, izvršena kratka izobrazba, dopuna sa naoružanjem i opremom, i on je upućen u istočnu Slavoniju u sastav svoje brigade. Protiv 5 osoba koji su bile vinovnici neposluha u bataljunu pokrenuo sam istražni postupak, kojeg vodi zapovjedništvo OZ Bjelovar.

U toku ovog tjedna treba razrješiti popunu Glavne inspekcije i njezino djelovanje proširiti i na ostalim djelovima fronte.
Drugu inspekciju istočne Slavonije ocjenjujem kao djelotvornu, zbog čega treba forsirano uspostaviti časnike u Glavnoj inspekciji, prema formaciji koja je zvanično stupila na snagu. Zasada ne više nego 8-10 časnika, i Ured Glavne inspekcije, na koji se svi inspektori oslanjaju. U slijedećem tjednu ponovit će se neki inspekcijski zadaci u međurječju Sava - Drava, ali glavno djelovanje inspekcije usmjerit ću na južnu frontu: Lika - Zadar - Šibenik - Split - Dubrovnik.

GLAVNI INSPEKTOR OBRANE general zbora Martin Špegelj S.R.
REPUBLIKA HRVATSKA GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
Zagreb 10. 12. 1991.
IZVJEŠĆE BR. 58
Od 04.-10. 12. 1991. izvršena je inspekcija djelovanja Hrvatske vojske južne fronte, od Dubrovnika do isključno Rijeke. Glavna zapovjedništva i krizne štabove kontrolirao sam osobno, a druga brojna zapovjedništva i jedinice HV kontroliran su po mom pomoćniku gosp. Munivrani, te dvojici članova inspekcije. Inspekcij ska grupa na čelu sa g. Munivranom podnijet će izvješće 12. 12. 1991. U ovorr izvješću su samo ona pitanja koja sam osobno utvrdio.
Cijela južna fronta od Dubrovnika do uključno Zadra brojno i tehnički je bitne ojačana. Broji oko 17.000 vojnika, svrstanih u 9 brigada različite jačine, 8 samo stalnih bataljuna i 10-tak samostalnih četa. Protiv svih snaga stoji agresor sa znat no manjim brojem vojnika koji pripadaju oslabljenom 9. kninskom korpusu i 37 korpusu koji djeluje iz Crne Gore i Trebinja na potezu od Dubrovnika do Stona Agresor je tehnički nadmoćniji (tenkovi, artiljerija, neograničene količine streljiva) Naglašavam slabu borbenu vrijednost 37. korpusa na jugu i sve veću anarhiju opadanje borbene vrijednosti 9. korpusa (kninskog). Kad se bolje analiziraju odnosi snaga, dolazim do zaključka da smo na ovom dijelu fronta se uspjeli izjednačiti, a u nekim dijelovima i postići nadmoć. Izrazita nadmoć na našoj strani je na šibenskom području.
Na potezu Dubrovnik - Ploče izražene su slijedeće slabosti:
Obrana Dubrovnika nikako da se konsolidira i da postane djelotvornija. Razlog za to treba tražiti u mnogobrojnim pojavama u samom Dubrovniku. Saslušao sam izvješća časnika iz zapovjedništava. Međusobna okrivljavanja su redovna. Od zapovjednika bojne ZNG osim osobnog izvješća dobio sam poveći elaborat s opisom tih neslaganja. Osobno ću morati provjeriti neka događanja. Istakao bi samo dvije primjedbe, koje su za provjeru:
1. Krizni štab i politika u Dubrovniku svojim nejasnim idejama o obrani Dubrovnika unosile su zabune u vojnu obranu Dubrovnika. Dobro je inzistirati na pregovorima, pa i davanje manjih kompromisa, ali vojna obrana Dubrovnika mora i dalje biti glavna, a čini se i jedino ona će odlučiti;
2. Vojno sposobni stanovnici Dubrovnika nisu svi, čak niti većina, angažirani u obrani Dubrovnika (većina hrvatske vojske u Dubrovniku ubačena je iz unutrašnjosti - Metković, Imotski, Split). Čvršćim i jasnijim stavom u pogledu obrane Dubrovnika, cijelo područje se može učvrstiti i odbiti sve napade inače slabe, nemotivirane vojske 37. korpusa.

8 Ovo je izvješće usmeno priopćeno predsjedniku kao vrhovnom zapovjedniku, a šire i konkretnije izvješće dostavljeno Uredu predsjednika za vrhovnog zapovjednika oružanih snaga RH, te načelniku Glavnog stožera HV generalu zbora Antonu Tusu, ministru obrane RH Gojku Šušku i u arhiv Glavne inspekcije (MŠ).

Druga točka obrane koja pokazuje i veće slabosti od one u samom Dubrovniku je obrana na liniji Ston - Ošlje - Treskavac. Na ovim položajima izmijenile su se mnogobrojne jedinice (Korčula, Pelješac, Ploče, Metković). Jedinice su samovoljno i bez ikakve borbe napuštale položaje (tipičan slučaj je četa sa Korčule, koja je bez ikakve borbe napustila područje Ošlja, i tako omogućila napredovanje agresora; motiv povlačenja ove čete je »potreba obrane Korčule« - koju nitko ne napada, a vjerovatno nikad niti neće). Slično se dogodilo i sa četom sa Pelješca, Ploča. Zbog tako lošeg stanja ovog dijela južnog fronta sam zapovjednik 6. OZ , puk. Viduka, došao je na zapovjedničko mjesto Opuzen i osobno rukovodio uspostavljanjem reda i posluha. Mogao sam tek naslutiti da će se stanje na cijelom opisanom području popraviti. Postoje dobre predpostavke da se ta linija obrane može održati i po uspostavi reda čak se može i aktivno djelovati.
Na zapovjedničkom mjestu u Opuzenu našao sam zapovjednika imenom Mato Šarlija - Daidža, no ovaj zapovjednik ima još tri imena, a pravo je Nijaz Ba-tlak. Pokušao sam od njega dobiti informacije o dosadašnjem toku borbi za područje Slano - Orahov dol, ali nisam mogao ništa saznati. Gosp. Daidža naprosto ili je umoran ili su u pitanju druge osobne teškoće (starost, zdravlje). Predlažem njegovo hitno izvlačenje u Zagreb, a Stožeru da na ovo područje uputi vrsnog, autoritativnog zapovjednika, kako bi se sredile prilike i obustavile slabosti koje su do sada harale ovim područjem. Hitno razbiti samovolju pojedinih općina koje ne izvršavaju zapovijedi i naprosto onemogućuju HV da djeluje tamo gdje je potrebno (Korčula, Ploče). Još samo upozoravam na opasnost za deltu Neretve za slučaj da dio 37. korpusa koji stacionira u Nevesinju i Mostaru krene na jug da ugrozi Metković i od Stolca preko Hutova ugrozi obranu na liniji Ston - Treskavac. Znatne rezerve HV za jačanje snaga u delti Neretve i prema Dubrovniku stoje u Imotskom, koji u dogledno vrijeme nije ni u kakvoj opasnosti. Predlažem njihovo pomjeranje k Neretvi za odbijanje eventualnog djelovanja neprijatelja iz pravca Mostara i Nevesinja.
U zapovjedništvu HRM saslušao sam veoma temeljito izvješće. Utvrdio sam da je ovo zapovjedništvo veoma dobro startalo, visoke je stručne razine, ima pregled situacije na akvatoriju od Pule do Boke. Izvršena je podjela nadležnosti između kopnene vojske i HRM. Ostala su još neriješena neka pitanja u šibenskoj zoni, Puli i Rijeci. U Šibeniku zbog neposluha tamošnjeg zapovjedništva HV, a u Rijeci i Puli iz objektivnih razloga. HRM kontrolira obalno i međuotočko područje, a po odlasku agresora sa Malog Lošinja cijelo područje na jug do otoka Visa. Izvedeno je niz pomorskih akcija koje su vješto maskirane. Zapovjedništvo HRM ulijeva povjerenje i pouzdanje, ima razrađene ofanzivne planove, kao i mnoštvo mikro-zadataka na tehničkom, kadrovskom i borbenom osposobljavanju HRM.
Nerazjašnjen je slučaj izmještanja jednog uhodanog tehničkog kapaciteta iz Trogira u Zagreb. Nisam utvrdio po kom osnovu i koji razlozi su stajali ili stoje da se od Zapovjedništva HRM skoro ilegalno izuzme već uhodani i iskazani tehnički pogon sa inžinjerima iz Trogira. Taj teh. pogon je navodno izuzeo (mobilizirao) stanoviti časnik Domazet. Bez obzira tko je to zapovijedao, napravio je krupnu grešku. Inspekcija će ispitati slučaj do kraja, te poduzeti mjere.

U Splitu sam saslušao kraće izlaganje Zapovjednika 6. OZ.
Zapovjedništvo je dobro razvijeno, sa veoma stručnim časničkim kadrom dobrim tehničkim vezama sa svim sektorima obrane na južnom frontu. Uvjek j< jedna polovina zapovjednika OZ na terenu u jedinicama. Međutim, tehnički uspos tavljene veze su samo jedan od uvjeta za zapovjedanje i brzo reagiranje. Naime zapovijedanje iz 6. OZ jednostavno se u Dubrovniku, odnosno Metkoviću i Opuze nu, zatim naročito u Šibeniku, pa i u Zadru, ne izvršava. Za neizvršavanje zapovije di nema nikakvih razloga.
Objasnit ću to samo na primjeru Šibenika: Zapovjedništvo sektora Šibenil ima izuzetno jake vojne formacije koje broje blizu 4.000 ljudi, sa dosta artiljerije tenkova, protuzračnih sredstava i streljiva, a protiv sebe ima veoma slabe snage kninskog korpusa, oko 2 oslabljena bataljuna. Krizni štab općine Šibenik, po sve mu sudeći, jako je nazočan u vojnom zapovijedanju, što je nedopustivo. Tako nć upit zašto se ne djeluje u sasvim slobodan prostor između Drniša i Benkovca nć sjever i oslobodi pritisak na Zadar, odgovoreno mi je je da takvu zapovijest on imaju, ali da je ne izvršavaju navodno zbog toga, jer im je zapovjedano (navodne prenio M. Granić i D. Budiša) da se ne smije borbeno djelovati, jer je tako dogovo reno s međunarodnom zajednicom (promatračima) zbog iseljenja JNA iz garnizo na iz Šibenika. Osim toga, g. ministar Davorin Rudolf, prolazeći kroz šibensko po družje, bez ikakvog kontakta sa Zapovjedništvom u Šibeniku, potpisao je dogovo o primirju sa kninskim korpusom, koji je posve pogrešan. To primirje nema nika kve veze sa iseljavanjem vojske iz Šibenika. Dogovor o iseljavanju se po dinamic potpuno izvršava i niti jedna strana nije imala i nema nikakvih primjedbi. Uprave sam bio nazočan kada je posljednja velika kolona sasvim uredno napuštala Šibe nik. Stoga, bilo kakvo primirje na sjever prema Kninu ima za posljedicu veliki priti sak na Zadar, prema kome su upravljene glavne snage agresora (9. korpus i; Knina). Zapovjednik ovog korpusa general Vuković, načinio je tim dogovorom do bar posao: zaštitio je svoju veoma slabu pozadinu u Drnišu i Kninu i vjerojatno će uspjeti izvući također svoje oslabljene, ali dosta jake snage iz prostora Zadra, i pre grupirati se. Ovo je tipičan primjer neusklađenosti, proturječnih mjera i neposluhe zapovjedništava Glavnom stožeru, te miješanja civilne vlasti u strogo vojna pitanja.

Veoma je hitno da se sa visoko kvalitetnim snagama iz pravca Starigrad Pa klenica djeluje južnim padinama Velebita na prostor sjeverno od Obrovca, drugirr snagama iz prostora Posedarje prema prostoru Prigrada, i ugrozi sa sjevera Ben kovač, pa u skladu sa aktivnim djelovanjem šibenskog sektora u pravcu Kistanja Ervenika, sa snažnim osiguranjem od Drniša i Knina, što je lako izvodivo, oslobo de Ravni kotari i magistrala, koja je sada na dijelovima teško prohodna zbog djelo vanja neprijateljske artiljerije osobito na dionici Bibinje - Zadar. Ovo je moguće učiniti zbog toga što je agresor na ovom prostoru, na spomenutim pravcima dosta slab (bježe vojnici svih nacionalnosti, vrše se obračuni unutar četničkih formacija a tenkovi i artiljerija su pri kraju svojih tehničkih mogućnosti, makar još uvijek predstavljaju glavnu opasnost). Uspjeh na ovom području bio bi od ogromnog značaja za podizanje morala i povećanja borbenih kvaliteta vrlo brojnih i tehnički jakih jedinica HV Šibenika i Zadra.
Slična situacija je i sa gotovo potpuno pasivnim sektorom Split HV. Sve stoji i prostoru Sinja i na padinama Mosora, zbog, kako kažu, urednog iseljavanja i posljednjeg vojnika JNA iz garnizona Split. Te dvije stvari, kao i u slučaju Šibenik nemaju neposredne pa ni posredne veze: jedno je uredno i mirno iseljavanje, a drugo je aktivni front, kojeg snage

9. korpusa u Kninu, ni po jednom dogovoru nisu poštivale (dogovori o prekidu vatre i si.). Naravno, to je poznato da nisam suglasan s dogovorom o urednom izlasku JNA iz postojećih blokiranih vojarni.
Obišao sam i riječko Zapovjedništvo sektora, i utvrdio da se tamo razvijaju velike snage HV: 3 brigade su već na fronti u okolini Gospića i Otočca. U formiranju su još tri brigade (119, 154. i 144). Sporo ide sa formiranjem i osposobljavanjem ovih brigada. Izobrazba traje već desetak dana, a za neke i dva mjeseca.
Na području Rijeke i Istre (Rijeka, Pula, Pazin) treba imati posade sastavljene od vojne policije radi osiguranja u tom dijelu razvoja HV, a sve drugo najvećim naporima u nabavci naoružanja i druge opreme, naročito zimske, pokrenuti preko Ogulina, Skradina u prostor bitnog ojačanja fronta obostrano Gospića. I taj prostor je odlična operativna osnovica za naša aktivna djelovanja.
Na kraju:
- Odmah prići rasformiranju ilegalne grupe (oko 65 naoružanih osoba) pod zapovjedništvom stanovitog Marinka Radasa, koji tvrdi da je to neka specijalna grupa koja ne pripada ni policiji ni HV. On se poziva na ministra obrane, g. Šuška, čak ima i pečate Ministarstva obrane. Činjenica je da od početka svog nastanka ova grupa nije nigdje djelovala, nikome ne podnosi izvješća, pa ocjenjujem da je samovoljno formirana, neznano za koje zadatke. Isto tako, činjenica je da je tzv. zapovjednik Radas Marinko najavljivao mnogobrojne akcije, ali iz Zadra nije nikuda krenuo.
- Slična grupa, koja ne pripada niti jednoj formaciji HV ili policije, formirana je u Rijeci. Također se pozivaju na ministra obrane g. Šuška i generala Rosu.
- Nisu mi mogli sa sigurnošću potvrditi, ali navodno postoji takva grupa i u Splitu. Dao sam zadatak zapovjedništvima da sa vojnom policijom i u suradnji sa službama MUP-a razjasne ove pojave.

Nakon dužeg vremena postojanja Inspekcije želim priopćiti da zbog meni nepoznatih razloga Inspekcija je ostala na meni osobno i mom pomoćniku, gosp. Munivrani. Predložio sam Poslovnik o radu inspekcije, predložio sam imenovanje svega 50% inspektora (8-10, kako je dogovoreno sa gosp. Predsjednikom Republike), međutim u administraciji Ministarstva obrane to pitanje se ne pokreće sa mrtve točke. U ovakvim prilikama na našem ratištu Inspekcija je izuzetno potrebna i u ovakvom sastavu u kakvom je do sada radila, pokazala je visoku djelotvornost.
Predlažem da se Inspekcija sada usmjeri na područje Karlovac - Otočac -Gospić, te zapadna Slavonija, u trajanju od osam dana.
Iza toga, bilo bi vrlo važno izvršiti inspekciju u svim institucijama, kod svih zapovjedništava i djelatnika, po predmetu nabavke i distribucije naoružanja, streljiva i druge vojne opreme za potrebe HV. Postoje mnogobrojne anonimne prijave da se u toj djelatnosti rade velike nedozvoljene radnje.
Temeljitije izvješće sa južnog fronta bit će dostavljeno, kako sam već napomenuo, 12.12.1991. U prilogu će se naći i materijal iz Dubrovnika.

GLAVNI INSPEKTOR OBRANE general zbora Martin Špegelj S.R.
Zagreb, 21.01.1992. UREDU ZA ZAŠTITU USTAVNOG PORETK
REPUBLIKE HRVATSK Gosp. Josipu Manolić
IZVJEŠĆE BR. 569

Već u prvoj inspekciji južne fronte, od Opatije do Dubrovnika, uočene su ne ke manje jedinice (50 - 100 ljudi) za koje smo utvrdili da ne pripadaju niti jednor sustavu Hrvatske vojske ili policijskim snagama MUP-a.
Izvijestili smo o tome Ured Predsjednika, Ministarstvo obrane i Glavni stože HV.
Od Ministra obrane dobili smo uvjeravanja da se radi o uobičajenim jedinica ma HV i da je izdana zapovijed da se one uključe u brigade, samostalne bataljun i druge formacije HV pod zapovjedništvom Stožera.
Tijekom inspekcija drugih bojišta i ponovnog nadgleda južnog bojišta, utvrd li smo da je general bojnik Roso formirao te jedinice. Za sada znamo da su oni formirane pod nazivom SPECIJALNE JEDINICE u Opatiji, Rijeci, Zadru, Šibeniku Metkoviću, Osijeku, Slavonskom Brodu i Zagrebu, a vjerojatno i u drugim većin mjestima RH.
Poznato mi je da je general bojnik Ante Roso pomoćnik načelnika Glavno; stožera za specijalne jedinice. Međutim, problem je u tome da se ovaj pomoćnil (general bojnik Ante Roso) ne pojavljuje u Glavnom stožeru, kao potčinjeni n< referira niti dobija zadatke, djeluje samostalno ili po zapovjedima nekoga izvar Glavnog stožera (vjerovatno MO). I pored uvjeravanja da se ove jedinice na odgo varajući način uključuju u druge veće postrojbe HV i da sinhronizirano djeluju (akc su specijalne) na specijalnim zadacima za potrebe operacija HV, od takvog rje šenja za sada nema ništa. Mi procjenjujemo i da su to političke jedinice stranke nć vlasti. O ovome Vas izvješćujem jer dolazi do nepovjerenja, nesporazuma, pa nekih akcija koje nisu u suglasnosti sa planskim operativnim djelovanjem HV nć cijelom području Republike Hrvatske. Dapače ima jakih indicija da se ove jedinice javljaju u kontekstu teških incidenata - rušenja spomenika, miniranje kuća.
Specijalne jedinice su potrebne i Gl. stožer ih razvija. Ove Rosine formacije tc nisu. Njihov ustroj, mjesto u zapovijedanju i sinhronizirano djelovanje od sitnih a kcija do većih operacija nije djelotvorno, dapače štetno je.
GLAVNI INSPEKTOF Martin Špegelj S.R.
9 Odlomak, tj. moj zapis i obavijest iz cjelovitog Izvješća br. 56; cjeloviti službeni dokument poslan Uredu predsjednika, MORH i u Arhiv Glavne inspekcije. Temeljito upoznat general Tus.

REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
Zagreb, 29. 01. 1992.
URED ZA ZAŠTITU USTAVNOG PORETKA - gospodinu Josipu Manoliću
MINISTRU OBRANE - gospodinu Gojku Šušku
NAČELNIKU GLAVNOG STOŽERA - generalu Antonu Tusu
Na osnovu pismenog izvješća br. 2 Glavne inspekcije, usmenog referiranja inspektora kao i mojih osobnih saznaja želim priopćiti slijedeće:
Smatram zaključke inspektora pod točkom 1, 2. i 3. pouzdanim i preporučujem rješavanje tog problema na način kako stoji u zaključcima.
Iz mojih saznanja koja se podudaraju sa saznanjima inspektora, sa obavijestima povjerenika hrvatske vlade za općinu Gospić i drugim saznanjima, problemi koji su nastali u Gospiću i široj okolini, nastali su iz svjesne namjere ometanja aktualne i zvanične politike koju vodi vrhovništvo i GSHV

Slični događaji odvijaju se i u Karlovcu, Dugoj Resi, Zadru, Pakracu, Osijeku, djelomično Zagrebu i drugdje. Smatram da je tim događajima potrebno pronaći izvorište i sa svim raspoloživim sredstvima negativne pojave onemogućiti, a iz-vršioce privesti instrumentima države.
Treba imati na umu da ćemo u fazi uspostavljanja pravnog poretka (istočna Slavonija, Baranja, Banija, Kordun, Lika, sjeverna Dalmacija i si.) imati objektivno masovniju pojavu banditizma, razbojništva zbog koristoljublja ali i brojnih osveta.
Sada moramo učiniti sve da sa jedne strane do toga ne dođe, a sa druge strane [da] zločinci, aktivni pripadnici oružane pobune protiv Hrvatske budu privedeni pravnoj državi, objelodanjeni i po zasluzi kažnjeni. Isto tako kriminal, pljačka, paleži i ubistva treba svim sredstvima likvidirati.
Inspekcija radi na otkrivanju negativnih pojava u hrvatskoj vojsci i u tome je imala do sada dosta uspjeha. Može se zaključiti da je zapovijedanje i s tim upore-do kontrola nad svim postrojbama, evidencija kretanja itd. problem broj 1 iz čega nastaju negativne pojave, a vjerojatno ima i političkih kriminalaca.
U prilogu vam šaljem izvješće br. 2A koje sa izvješćem gosp. Mustača, gosp. Hercega i drugih čini jedinstvenu cjelinu.

GLAVNI INSPEKTOR OBRANE general Martin Špegelj S.R.

Prilog:
REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
GLAVNOM INSPEKTORU OBRANE Rl Zagreb, 24.01.1992
IZVJEŠĆE BR. 2A
Temeljem Vaše zapovijedi za stjecanjem uvida u stanje zapovijedanja i ruke vođenja u OG Lika i posebno u 118. brigadi HV iz Gospića, izvršili smo nadgled vremenu od 21.-23. siječnja 1992. i ustanovili slijedeće:
1. Dana 21. 01. 1992. u OZ Karlovac upoznati smo sa situacijom u OZ, gdji su bili prisutni svi zapovjednici brigada i zapovjednik OG Lika. Tom prilikom srni saznali da je zapovjednik 118. brigade, Mirko Norac, bio 20. 01.1992. na razgovc ru kod Predsjednika Republike i ministra obrane, kojom prilikom mu je rečeno d; ostaje i dalje u Gospiću i da će biti promaknut u čin pukovnika. Ovu informaciji smo dobili osobno od gosp. Mirka Norca, a o njegovom promicanju u čin pukov nika smo saznali prije odlaska na put u Glavnom stožeru HV od generala Stipe tića.
2. Dana 22. 01. 1992. prisustvovali smo sastanku u PU Gospić sa zapovjed nikom 118. brigade gosp. Mirkom Norcem i užim dijelom zapovjedništva brigade Iz Zagreba su upućeni i sastanak vodili gosp. Stjepan Herceg iz Ureda Predsjedni ka Republike, gosp. Zdravko Mustač iz SZUP-a, gosp. Reljić, pomoćnik ministr; unutrašnjih poslova, i gosp. Mate Laušić, zapovjednik Vojne policije HV.
- Razgovor je vođen o stanju i političkim konotacijama oko situacije na tere nu Gospića, vezan uz imena gosp. Tihomira Oreškovića i zapovjednika 118. briga de Mirka Norca.
- Zapovjednik 118. brigade i članovi zapovjedništva smatraju da je borben; spremnost brigade na zadovoljavajućoj razini, da su se svi zapovjednici potvrdili i borbi i stvorili autoritet kod boraca i stanovništva. Nisu spremni prihvatiti gosp Jurkovića kao novog zapovjednika brigade, određenog od strane Predsjednik; Republike, kao ni bilo kojeg

drugog, no spremni su i traže da im se u zapovjed ništvo brigade pošalju dva do tri operativca - rodovca. Želja im je da [sej poslije rata svi doškoluju za djelatne časnike HV.
- Ograđuju se od suradnje sa gosp. T. Oreškovićem i gosp. Karićem (nije poznato zbog čega se ograđuju od ovog potonjeg, jer on već odavna nije u Gos piću i nije sudjelovao u nekim nedopuštenim radnjama), jer su se isti htjeli izdić iznad svojih ingerencija, a sa pljačkama, ubojstvima, nestankom ljudi, tvrde dć nemaju ništa. U tom ratu između Hrvata i Srba, kako oni kažu, bilo je neorganizira nosti, samovolje, djelovanja petokolonaša (snajperisti) po gradu i drugih nedefini ranih aktivnosti, kao i raznih grupa koje su djelovale na tom području (T. Merčep
402
g. Karić, T. Orešković i drugi). Traže objašnjenje za smjenu hrabrih boraca iz sastava MUP-a (Škaro i Laco), kao i prenose mišljenje boraca da bi u slučaju smjene ovog zapovjedništva brigade nastalo rasulo i Gospić bi pao četnicima u ruke. Neće dopustiti smjenu Norca ni na zahtjev Tuđmana.
- Za zapuštenost situacije na ovom terenu i frontu optužuju i GSHV, jer ih nitko nije do dolaska Predsjednika Republike u Gospić obilazio, niti im pružio pomoć. Sve što su postigli uspjeli su svojim snagama i hrabrošću, bez većeg iskustva i vojnog znanja, potvrđujući se kroz borbu. Ograđuju se od kriminalnih postupaka, u koje kažu, da nisu umiješani. O podjeli naoružanja nakon osvajanja vojarne i skladišta nije vođena evidencija, jer su bile takve okolnosti, a svima je trebalo pružiti pomoć u naoružanju i opremi. Ispitivanjem građana, policajaca i vojnika ništa nismo mogli saznati. Nitko ništa ne zna!? Cijenimo da se radi o smrtnom strahu. Samo je jedan policajac izjavio da je bilo puno ubijanja nedužnih ljudi, većinom Srba, ali i Hrvata. Ali ne zna tko je ubijao niti tko su ubijeni - dodaje valjda snajperisti? Možda su neki pojedinci i iz 118. brigade u tome sudjelovali. Više od toga se ne zna.
- Inspekcija je bila na tom terenu i nešto ranije. Vojna situacija je sada nešto bolja, suradnja sa drugim jedinicama HV, kao i MUP-om, se popravila, koordinacija postoji. Zapovijedi političkog vrha pa i Gl. stožera se izvršavaju bez pogovora, izjavljuju u brigadi i bataljonima. Ocijenili smo da to nije istina. Neke zapovijedi, kažu oni, u pogledu ofenzivnih akcija nisu mogli sprovesti, jer za to nemaju snaga i osposobljenih ljudi, kao ni sredstava podrške. Brigada može sada samo držati zauzete položaje. Popunjeni su sa 105% ljudstva, nedostaje im časničkog kadra u zapovjedništvu brigade, kojeg su spremni prihvatiti. Oko 50% sastava brigade nije fizički spremno za izvršenje većih napora i ofenzivnih akcija zbog starosne dobi. U tom smislu traže da ih ojačamo u snagama i sredstvima, jer pred sobom imaju oko 2 brigade neprijatelja, koji je utvrđen i ojačan sa 2 tenkovske čete i 2 mješovita artiljerijska diviziona. Poslije sastanka smo obišli niže potrojbe brigade. Primjetili smo nedisciplinu i riječi kojima se odbija autoritet vrhovnog zapovjednika i GSHV.
3. ZAKLJUČAK SA PRIJEDLOGOM MJERA
a) Pokušaj smjenjivanja gosp. Mirka Norca sa mjesta zapovjednika brigade u ovom času izgleda nije moguće. Teško je ocijeniti da li bi to negativno utjecalo na borbenu spremnost brigade. Stvorena je loša klima kod boraca i stanovništva. Ovo je zajedničko mišljenje navedene komisije. Mi smo se s tim suglasili pod uvjetom da se cijela stvar temeljito istraži, a zatim preduzmu mjere. Nije normalno da se zapovjed vrhovnog zapovjednika ne izvrši.

b) Postojala je uska veza između gosp. T. Oreškovića, i gosp. Mirka Norca, ali se gosp. Norac sada distancira. On se također ograđuje od bilo kakve političke aktivnosti u postrojbama HV. Ipak, mislimo da je provođen program stranke HDP [Hrvatski državotvorni pokret]. To je samo indicija i mislimo da nije naše da to istražujemo.
c) Potrebno je što prije uputiti u 118. brigadu 3-4 kvalificirana časnika u zapovjedništvo, radi vođenja operativnih i štabnih poslova, koji bi postepenim potvrđivanjem u jedinici preuzeli zapovjedništvo brigade.

d) Operativno taktička situacija na terenu Gospića i Perušića je nepromijenje na. Podijeljene su zone između 118. i 128. brigade, ali i dalje gosp. Norac nasto imati uvid u kompletnu situaciju i za taktičke greške svaljuje krivnju na 128. bri gadu.
Predlažemo da OZ Rijeka preuzme u svoj sastav brigade iz OG Lika (118 128, 155, 133. i 111. brigadu), sa formiranjem IZM u Gospiću i preuzimanjem za povijedanja i rukovođenja na ovom području nad svim ovim postrojbama. Dodaje mo da nema opravdanja da cijelo zapovjedništvo OZ Rijeka se ne premjesti bliži bojišnici.
Inspektori Ljubo Barišić, brigadir S.P Josip Brauneger, pukovnik S.P Drago Franciškovič, pukovnik S.F

REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE Zagreb
Zagreb, 11.03.1992.
GLAVNOM INSPEKTORU OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE
Predmet:
Specijalne snage Republike Hrvatske
IZVJEŠTAJ BR. 5310
Za Pukovniju »Kralj Tomislav«, zapovjednik Mate Šarlija »Daidža«. Bojnu »Zrinski - Frankopan«, zapovjednik Marinko Radas Samostalnu satniju Vinka Barbarića i dr.
Nadgled izvršen u vrijeme planskog nadgleda postrojbi OZ Split, a prema planu rada za veljaču 1992. godine.
I.
Pukovnija »Kralj Tomislav« zapovjednik Mate Šarlija »Daidža«.
Nadgled izvršen kroz razgovor i kontakt sa ljudstvom postrojbi i organima obrane općine.
1. Gospodin Daidža iznosi da je:
- pukovnija organizirana na dobrovoljnoj osnovi,
- da mu ne treba nikakav zapovjednički kadar,
- tvrdi da naša vojska pljačka, da u jednom danu u Metkoviću ispali 20.000 metaka, da ga svi varaju, da na Pelješcu ima više topova »boforsa« nego što on ima pušaka, da policija ima »ose« i »zolje«, a da pukovnija ima tako slabo naoružanje, da mu je gosp. Letica ukrao tri »boforsa« i da ima dva topa B-1 sa 4 granate i 12,7 mm sa 2 metka,
- u njegovim satnijama mjesec dana nitko ne može dobiti plaću dok ne da svečanu prisegu,
- ako vojnik pogriješi on ga kažnjava samicom, da i sada ima u samici jednog vojnika koji je popio dvije čaše vina i dobio pet dana samice,
- da je prije 10 dana sa gosp. A. Rosom mobilizirao 150 motornih vozila od »Jadrantransa« i da je vozila predao stožeru u Grudama. Na upit »Kako je mogao mobilizirati vozila«, odgovorio je da njemu za njegovu postrojbu vozila ne trebaju, on

ima konje, ali nije rekao kako mobilizira konje. Nije htio objasniti kako mogu vozila iz Hrvatske biti u službi u BiH.
10 Dijelovi izvještaja inspektora Glavne inspekcije glavnome inspektoru.
- rekao je da je telefonom dobio zadatak da ide na pregovore, ali je odgovo rio da ne želi brukati HV.
- tvrdi da ne prima plaću i da živi od novaca koje mu šalju sinovi.
2. U svezi »Daidže« i njegove pukovnije učinili su osvrt sekretar za obrani općine Vrgorac gosp. Ivan Roso, gosp. Ante Raos, pomoćnik za operativno na stavne poslove gosp. Markotić i gosp. Pančić, organ sigurnosti, koji ističu:
- Pukovnija je formirana u Gracu [Gradac] od dobrovoljaca koje Daidža sku plja po kafićima. Obećava im visoke plaće. Pukovniji je do sada tri puta dodijeljen; zastava i tri puta su davali svečanu prisegu. Daidža je u Baskom Polju dobio loka ciju za postrojbu i vilu za zapovjedništvo.
- da im ne smeta gosp. Mate Šarlija »Daidža«, ali ih smeta što je on svud; dužan, dužan je dva milijuna dinara, za meso privatnom mesaru i drugima. Ljud ne mogu poslovati. Nitko ne daje odgovor za te dugove. Nema posebnog žirc računa. U mjestu se stvara napetost. Daidža prijeti hapšenjem i strijeljanjem. Dai dža je tražio od 3. bojne 156. brigade da mu se predaju svi puškomitraljezi. Zapo vjednik 3. bojne gosp. Jelavić smatra da Daidža ima snažnu podršku a da svojirr postupcima šteti ugledu Hrvatske vojske. Nikoga ne podnosi i nikoga nema zć obavljanje poslova u zapovjedništvu. Mnogi radnici u inozemstvu koji su pružal svesrdnu pomoć za obranu Hrvatske sada su razočarani.
- Samovoljno zauzima prostor za rad svojih postrojbi u s. Dragoljanima Vrgorcu. Ometa rad škola, u prostoru za rad se zaključava i ne dozvoljava pristup Čuvaju ga dvije pripadnice njegove postrojbe.

II.
Bojna »Zrinski - Frankopan« u Zadru, zapovjednik Marinko Radas.
Sa zapovjednikom obavili razgovor dr. Vladimir Volarević, brigadir, i Ivan Ka rakaš, brigadir, pomoćnici glavnog inspektora obrane.
Gospodin Marinko Radas tvrdi da izvršava zadatke samo gosp. ministra ob rane i generala Rose, da ima dokumente o formiranju bojne (kojih nema u mob razvoju i nema ustroja).
Tvrdi da mu je dat cijeli kompleks Šepurine.
U razgovoru o negativnim pojavama upada u stanove, rušenje zgrada, kaže da je to u redu. Priznao je da je i sam dao desetak privremenih rješenja za uselje ne u stanove od čega i direktoru osmogodišnje škole, gosp. Radasu (rođak, pre ma naknadnom saznanju) jer je taj Radas veoma zaslužan. Žao mu je što nije podijelio više stanova svojim ljudima. O pojavama rušenja zgrada smatra da je to u redu, jer da treba spriječit povratak nekih ljudi. U tome ga podržava njegov prisutni pomoćnik. Na upit da I zna da je na području općine Zadar porušeno 700 zgrada, rekao je da zna, ali de je to normalno i da je manja šteta da se poruše nego da ostanu. Sam svojirr zapovjedima unapređuje ljude. Tvrdi da je postrojbi mjesto u vojarni. Na upit da li na bojištu odgovorio je »da«.

Za veliki broj motornih vozila koja su mobilizirana za potrebe bojne mimo ustroja, tvrdi da su vozila potrebna i da je on propisao uporabu vozila i način snabdijevanja gorivom. Kaže da je uzeo desetak vozila sa konsignacije »Auto Hrvatske« da ne bi propala.

Ništa od dokumenata koja reguliraju organizaciju, status i materijalno poslovanje postrojbe nismo vidjeli.
III.
Samostalna satnija gosp. Vinka Barbarića u Žrnovnici kod Splita.
- satnija broji 160 vojnika. Učestvovala je na osvajanju Raketne baze Žrnov-nica od bivše JNA i osiguranju zapovjedničkog mjesta,
- iako je od zapovjednika HRM admirala Letice primila zapovijed o prepod-činjavanju baze HRM, gosp. Barbarić nije izvršio zapovijed i ponaša se kao samostalna satnija 4. brigade ZNG.
- pripadnici satnije izvadili su vitalne module upravljanja raketnog sustava, tako da se Baza ne može uključiti u postojeći Zapovjednički sustav po sektorima HRM.
- admiral Letica predlaže da se Vinka Barbarića uhiti, a satnija rasformira.
IV.
Jedinica za specijalne namjene u s. Dragama - Biograd n/m.
Zapovjednik Katić, prema izjavama zapovjedništva 134. brigade HV, postrojba broji 30 - 50 ljudi. Zadaci, namjena nisu utvrđeni. Postrojba nije u mobilizacij-skom razvoju. Postrojba je pod zapovjedništvom Ministarstva obrane. Logističku podršku jedinici daje 134. brigada HV.
Prijedlozi mjera:
1. Van ustrojene sastave specijalnih postrojbi HV treba ugraditi [u] mobilizacij-ski razvoj, propisati im ustroj i staviti u jedinstven sustav vođenja i zapovijedanja HV.
2. Gosp. Matu Šarliju »Daidžu« zapovjednika pukovnije »Kralj Tomislav« treba smijeniti sa dužnosti zbog nestručnosti, samovolje i unošenja straha u sredini u kojoj djeluje.
3. Treba prihvatiti stav admirala Letice da se gosp. Vinka Barbarića uhiti zbog neizvršavanja naloga, a satnija rasformira.
NADGLED IZVRŠILI: Pomoćnik GIO dr. Vladimir Volarević, brigadir S.R.
Inspektor Ivan Karakaš, brigadir S.R.

REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
GLAVNI INSPEKTOR OBRANE RH Zagreb, 10.04.1992.
MINISTARSTVO OBRANE gosp. Gojko Šušak
GLAVNI STOŽER HV general zbora A. Tus, načelnik
URED ZA ZAŠTITU USTAVNOG PORETKA gosp. Josip Manolić
IZVJEŠĆE11
Sa dijelom Glavne inspekcije obrane obišao sam hrvatske postrojbe u obrani Sektora Zadar.
Šira izvješća o tom nadgledu dostavljena su MO, GSHV, te drugim institucijama na koje se primjedbe i prijedlozi Inspekcije odnose.
Vršeći nadgled Zapovjedništva obrane Sektora Zadar, došao sam do slijedećih saznanja:
1. Između 10. i 13. ožujka 1992. zadarsko obrambeno područje posjetili su, predstavljajući se kao inspektori (oni to nisu) Marko Lukić iz Ureda Predsjednika RH, Drago Poljak, navodno pukovnik nepoznate dužnosti, Miljenko Crnjac, brigadir i, ne znamo zašto i otkuda, Marinko Radas, koji se predstavlja kao bojnik. Nije poznato koja je prava svrha njihova obilaska. To nije poznato niti Stožeru.

2. U Zapovjedništvu obrambenog Sektora Zadar sastali su se sa grupom časnika na čelu sa načelnikom Štaba Zapovjedništva Sektora Zadar. Uz ostalo, vođena je i ovakva rasprava: Lukić, a naročito Poljak i Crnjac, postavljali su prisutnim časnicima pitanja, kao na pr. »da li je Srbin, da li mu je supruga Srpkinja, da li mrze Srbe« a Poljak je posebno pitao da li je netko zaklao nekog Srbina. Naravno, dobili su negativne odgovore, pa i oštrija suprotstavljanja. Pokušali su to objasniti kao neformalno čavrljanje. Brigadir Crnjac nije u tome sudjelovao, ali je bio dužan da takvo »čavrljanje« spriječi.
3. Zatim su, kao »dobro informirani«, dosta precizno obavijestili prisutne kako slijedi temeljita kadrovska rekonstrukcija, pa između ostalog general bojnik Lučić da će zamijeniti generala zbora Tusa, pukovnik Poljak će zamijeniti Lučića, a Miljenko Crnjac generala zbora Spegelja. Tome treba dodati i izjavu gosp. [Petra] Šale, zastupnika u Saboru, koji je istog dana javno iznio da admiral Letica i generali Tus, Špegelj i Bobetko trebaju otići, kako bi došli novi i sposobni.
11 Ovo izvješće je ustvari skraćeni izvod iz desetak dokumenata Glavne inspekcije, Vojne i civilne policije Zadra te djelatnika Zapovjedništva Sektora obrane Zadar. Ti su dokumenti u pohranjeni u najmanje četiri institucije; u jednoj, Glavnoj inspekciji, posve pouzdano. (MŠ)

4. Svim tim razgovorima prisustvuje bojnik Marinko Radas, koji je formalno zapovjednik jedne čete u 159. zadarskoj brigadi, a stvarno je zapovjednik jedne specijalne postrojbe koja je van sustava HV (Rosini i Šuškovi specijalci).
5. 0 ovim i drugim pitanjima široko se raspravlja u zapovjedništvima i postrojbama HV, pa i u gradu, sa veoma negativnim konotacijama.
6. 14./15. ožujka 1992. u gradu Zadru izvršeno je miniranje 8 kuća, više srpskih nego hrvatskih, bilo je ranjenih, nismo uspjeli, kao i obično, utvrditi počinioce. Sumnje se upućuju prema vojarni Šepurine, ali sumnje nisu dovoljne. Pokušao sam dokumentirati te sumnje, ali nisam uspio. Ipak, s PU Zadar i Vojnom policijom Zadar istraga će se produžiti. Ova zadnja miniranja u Zadru izazivaju izuzetno negativno reagiranje građana Zadra i pripadnika HV.
Naravno, nitko nema ništa protiv da se vrši pomlađivanje zapovjedničkog kadra, od vrha do dna u HV, ali to ima svoj red i pravila. Najmanje to može biti predmet i nadležnost neformalne rasprave, »čavrljanje« jedne posve nekvalificirane, nelegitimne i, što se tiče Inspektorata, ilegalne grupe.
Što se pak tiče izjave gosp. Šale, nemam ništa protiv. Njegovo mišljenje je legitimno i dozvoljeno, kao i svakog drugog građanina RH. Ali, obzirom na sve gore opisano, niti njegova izjava ne može imati drugu ocjenu od negativne i u suštini je protuhrvatska, isto onako kao i rad spomenute grupe.

GLAVNI INSPEKTOR OBRANE RH general zbora Martin Špegelj S.R.
REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
Zagreb, 29. travnja 1992.
MINISTARSTVO OBRANE n/r ministra obrane gosp. Gojka Šuška
PREDMET:
Izvješće Glavne inspekcije, dostavlja se

U prilogu ovog dopisa dostavljamo Vam Izvješće br. 82 (od 20. travnja 1992.) u svezi uočenih nepravilnosti u radu Komisije za privremeno korišćenje stanova, a koju je imenovalo naše Ministarstvo.
Predlažemo poduzimanje mjera iz Vaše nadležnosti, te da se s istim, a prema Vašoj prosudbi, upozna Predsjednik Vlade Republike Hrvatske.
Svi navodi u predmetnom Izvješću su osnovani i za iste postoje dokazi koje ćemo Vam, po zahtjevu, dostaviti.
GLAVNI INSPEKTOR OBRANE general zbora Martin Špegelj S.R.
Prilog:
REPUBLIKA HRVATSKA MINISTARSTVO OBRANE GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE ZAGREB
Zagreb, 20. travnja 1992.
GLAVNOM INSPEKTORU OBRANE
IZVJEŠĆE BR. 82
U svezi nadgleda rada Komisije za privremeno korištenje stanova na području Grada Zagreba Predsjednik Stambene komisije gosp. Miroslav Modrušan
Nadgled obavljen u vremenu od 21-24.04.1992, temeljem usmenih poziva i pismenih prijava više građana. Prijave se odnose na rad i ponašanje nekih članova Stambene komisije.
NAĐENO STANJE
1. Prema zahtjevu Ministarstva obrane od 27. siječnja 1992. godine (prilog br. 1 -3) vršeno je pojedinačno pozivanje vojnih obveznika (v/o) i motornih vozila (m/v) za potrebe Komisije za privremeno korištenje stanova. Vršenje mobilizacije na ovaj način suprotno je važećim propisima. Za neposredan raspored v/o i m/v odgovoran je općinski organ obrane koji cijeni sve okolnosti važne za raspored (osobne, stručne, obiteljske, društvene, proizvodne i dr.), a raspored v/o i m/v na ovaj način kako je vršeno isključuje takove mogućnosti i kod građana izaziva op-' ravdanu sumnju i podozrenje u ispravnost rada organa.
2. U Komisiju je angažirano 69 v/o (prilog br. 4) i 16 m/v (prilog br. 5). Od angažiranih v/o 94% u dobi do 45 godina starosti, koji bi mogli biti raspoređeni u postrojbe HV. Od mobiliziranih 31 je bio zaposlen. Tri grupe od 2-3 člana Komisije su iz istih obitelji. Analizom spiska v/o uočljivo je da su pri izboru članova Komisije do izražaja došli rodbinski i prijateljski odnosi. Članovima Komisije plaće se obračunavaju i isplaćuju kao vojnicima na bojištu, a ne kao v/o na radnoj obvezi. Pored toga mobilizirani iz radnog odnosa su osobe sa solidnim prosjecima plaća u zadnja tri mjeseca prije pozivanja i iz solidnih poduzeća, na pr. Željko Markulin iz INE-Naftaplina, koji je imao za 11. i 12. mjesec 1991. god. prosjek plaće 24.167 HRD.
Kontrolom obračuna i isplata plaća članovima Komisije ustanovljeno je da je za 12. mjesec 1991. god. i za 1. mjesec 1992. god. isplaćen iznos od 391.587 HRD za 36 v/o, a za 2. mjesec 1992. god. 580.348 HRD za 36 v/o, te za 3. mjesec 987.952 HRD za 61 v/o, što je ukupno 1.959.887 HRD. [hrvatskih dinara]
3. Utvrđeno je da pojedini mobilizirani v/o ne ispunjavaju ni minimalne stručne ni moralne kvalifikacije za obavljanje poslova u Komisiji. Na primjer, Bažulj Ivana Drago po zanimanju je skladištar, po VES-i 11401 - tenkista (prilog br. 9 - fotokopija matičnog kartona). Imenovani sa grupom pripadnika navedene Komisije u odorama HV i crvenim

kapama (a nisu vojna postrojba niti imaju posebna ovlaštenja) upada u stanove, vrši popis stvari, omogućava upad drugih osoba u stanove, navodno uz novčanu naknadu. Komisija šalje zaključak - poziv građanima za pregled stana potpisan od predsjednika Komisije (prilog br. 7 - fotokopija - ime izostavljeno). Prema izjavama pojedinih građana gosp. Drago Bažulj poziva građane u mjesnu zajednicu »Trnjanska Savica«, gdje im daje pripremljene izjave za potpis, ali bez prava da pročitaju izjave, čime vrši zloupotrebu dužnosti i prekoračenje ovlaštenja.
4. Pojedini članovi stambenih komisija u odori HV i sa mobiliziranim vozilima koja nose oznake HV vrše provale i pljačke stanova (prilog br. 8) građana Zagreba, iz čijih su obitelji pojedini članovi i sami pripadnici HV.
5. Nadležni organi zaduženi za rješavanje stambenih pitanja nisu poduzeli mjere discipline pripadnika stambenih komisija i nadzor nad njihovim radom. Organi vojne policije nisu spriječili protuzakonitu djelatnost članova Komisije iako su imali prijave građana. Na ovaj način pod zaštitom državnih i vojnih organa vrši se protuzakonita djelatnost čime se nanosi ogromna šteta hrvatskoj vlasti i državi u očima njenih građana.
6. Do sada podijeljeni stanovi od strane Komisije ne evidentiraju se kod Organizacijske jedinice za upravljanje vojnim stanovima Republike Hrvatske, izuzev pojedinačnih prijava. Otkako se vrši privremena podjela stanova, dodjela je registrirana u 88 slučajeva [za] što stanari daju kopiju rješenja, dok Komisija za dodjelu rješenja ne dostavlja, tvrdeći da je to tajna i da se to ne smije znati. Veliki broj stanova (oko 1000) podijeljen je sa danom 01. 10. 1991. godine, tri dana prije stupanja na snagu Uredbe Vlade o preuzimanju stanova. Ta rješenja treba preispitati.
PRIJEDLOG MJERA
1. Komisiju za privremeno korištenje stanova od 69 v/o i 16 m/v treba demobilizirati, a prethodno istražiti njihovo djelovanje. Osobito istražiti djelatnost samozvanog predsjednika Stambene komisije gosp. Miroslava Modrušana.
2. Komisiju formirati od visoko stručnih kadrova (pravnika, socijalnih radnika i dr.), koji bi bili u stanju raditi s ljudima, donositi zakonska rješenja i provoditi odluke Vlade i Zakon.
3. O izvršenoj dodjeli stanova od strane Komisije obavijestiti Organizacijsku jedinicu za upravljanje vojnim stanovima (dostavom rješenja), kako bi mogli voditi evidenciju i naplatu. Organizacijska jedinica je ekipirana i stručna i treba je iskoristiti za uvođenje reda u stambenoj problematici i ona mora biti izvršni organ Stambene komisije.
4. Preko sredstava za informativnu djelatnost i preko nadležnih organa odgovornih za zakonitost vraćati ljudima povjerenje i sprečavati bilo kakovu samovolju pojedinaca.
Inspektori: Ivan Karakaš, brigadir S.R. Drago Francišković, pukovnik S.R. Zdravko Srček, pukovnik S.R. Marija Pernjek, dipl. ing. S.R.

REPUBLIKA HRVATSKA :
MINISTARSTVO OBRANE
GLAVNA INSPEKCIJA OBRANE i
ZAGREB '
Zagreb, 20. 07. 1992. - ;
MINISTARSTVU OBRANE i
gospodinu Gojku Šušku, i generalu zbora Antunu Tus, i usmeno Predsjedniku Republike

PRIBILJEŠKA ZA IZVJEŠĆE BR. 108
Obišao sam hrvatsku Posavinu, posebno Slavonski i Bosanski Brod, 16. i 17.07.1992. i Sastao sam se sa zapovjednikom OZ, TG, brigada i samo nekih bataljuna, ¦
tako i sa predstavnicima vlasti Slavonskog Broda i drugih mjesta.
- Stanje je zabrinjavajuće. Jedinice u sjevernoj Bosni se raspadaju, ostavljaju oružje vojni obveznici i Hrvati i Muslimani, zajedno sa drugim progonjenima bježe ij u dubinu teritorija Hrvatske i ni pod koju cijenu se neće vraćati u BiH. j
- Izgovor za paniku i rasulo je da su oni ostavljeni, izdani zbog zapadne Her- j cegovine, da su ostali bez streljiva (što nije točno; provjerio sam), da su bez kvali- ij tetnog zapovijedanja (što je apsolutno točno). j
- Glasine se šire veoma snažno. Dobija se dojam o radu pete kolone, ali nije ! tako. Glasine proizvode oni koji bježe, koji odbijaju da se bore. Govore o velikoj i vojsci, stotinama tenkova, tisućama artiljerijskih cijevi koje idu na njih. Kažu da se l| ne može protiv takve sile. Vlada pogrešno mišljenje da će doći do strane interven- ! cije i da će se rat okončati i bez njih. i
- Traže da general Špegelj treba doći tamo, napraviti red, i da bi se u tom j slučaju stanje popravilo. Mislim da će se teško brzo bilo što popraviti, ali da se i mora učiniti sve da ne dođe do najgorega. Spreman sam ostati ovdje koliko treba,
sve se mora učiniti da se obrani zona: Derventa - Kotorsko - Odžak.
Savjetujem:
1. Premjestiti zapovjedništvo OZ iz Đakova u SI. Brod, a TG iz si. Broda u Bosnu, nešto istočnije i južnije od Bos. Broda. Razlog je taj da se niža zapovjedništva i vojska osjeća sigurnijima. To psihološki pomaže uspostavljanju zapovijedanja.
2. Brzo sve postrojbe očistiti od paničara, javno ih obilježiti i suditi, opskrbiti sa borbenim sredstvima, svu artiljeriju i minobacače do 122 mm prebaciti u Bosnu, na dijelovima fronta se utvrditi na najvišem stupnju, a na izabranom pravcu izvršiti aktivna demonstrativna probna djelovanja. O tome sam dao konkretne upute zapovjednicima.

3. Formirati desetine diverzantskih grupa i postaviti ih na prometnice koje vode iz Banja Luke prema Bijeljini. Četnici napadaju sa jakim snagama u sjevernoj Bosni upravo zbog tih prometnica kuda se jedino obavlja opskrba iz Srbije u Bosansku krajinu i Knin. To je jako važno, i ako se ove prometnice koliko-toliko onesposobe, a promet na njima bude nesiguran, tada će i pritisak u sjevernoj Bosni biti manji, agresor će tražiti prometnice južnije, kao što je slučaj s Goraždem.
4. Dao sam neke rokove. Ovih dana ću otići ponovno tamo, gledat ću reko-gnoscirati i prostor na desnoj obali Save na istočnoj i zapadnoj fronti sjeverne Bosne.
5. Stanje je teško, Stožer i Ministarstvo trebaju učiniti sve da se ne dogodi ulazak agresora u Bosanski Brod.
6. Uz krajnje oštro postupanje sve vojne obveznike odmah vraćati u Bosnu, ako neće primiti oružje, protjerati ih u Bosnu bez oružja. Razgovarao sam sa više grupa takvih: ima uplašenih, ali najviše je špekulanata koji misle da će netko drugi umjesto njih boriti se za njihov dom.
7. Spriječiti suvišna artiljerijska djelovanja na velike daljine, to ne daje željene efetke.
Napomena:
U razjašnjavanju pojave panike došao sam na nekoliko mjesta do podataka da pojedine političke osobe iz Zagreba dolaze i objašnjavaju kako nije moguće pa ni potrebno držati

bosansku Posavinu. Data su mi i imena, no nisam siguran u vjerodostojnost informacije pa imena za sada izostavljam, ali ću ih usmeno saopćiti Josipu Manoliću.
GLAVNI INSPEKTOR OBRANE general zbora Martin Špegelj S.R.

GLAVNOM INSPEKTORU OBRANE REPUBLIKE HRVATSKE
ZABILJEŠKA ZA OBAVIJEST GLAVNOM INSPEKTORU12
Prema Vašem nalogu boravio sam u Bosanskoj Posavini dana 19.08.1992. do 21,45 sati, te prikupio slijedeće podatke:
- Situacija u Posavini sve teža, posebno je teško stanje na Derventskom frontu, može se reći kritično. Ako pomoć ne stigne za par dana, biti će katastrofa.
- U tu situaciju su dovedeni (101. brigada HVO iz Bosanskog Broda) najviše zahvaljujući napuštanju položaja od strane 108. brigade HV iz Slavonskog Broda, prije nego im je došla smjena. Istog momenta kada su oni napustili položaje u rovove su ušli četnici. Očito da se u zadnje vrijeme događaju čudne i zagonetne pojave.
- Za posljednja tri dana 101. brigada HVO radi navedene situacije pretrpila je ogromne gubitke, na desetine mrtvih i preko stotinu ranjenih.
- Pravac sa koga se povukla 108. brigada, uspjela je nekako u dubini zatvoriti 101. brigada, ali je zato ostalo kritično na drugim pravcima koje drži 101. brigada.
- Kritično je sa streljivom, do sada je bilo barem sitnog streljiva, koje sada ponestaje, a novih pošiljki nema. Poseban je problem sa streljivom podrške, tako da sada više nema ni jedne granate od 120 mm.
- Glavni stožer HV zapovjedio je čvrsto držanje položaja i uskoro udar prema Kotorskom. Ovdje je sve suprotno. Netko očigledno zapovijeda napuštanje Der-vente i drugih položaja u Bosanskoj Posavini. Brzo razjasniti te suprotnosti.
Informaciju sastavio pukovnik Drago Franciškovič S.R.
12 Primljeno u Zagrebu, 20.08.1992. Na Informaciju sam vlastoručno dopisao: »Odmah informirati Predsjednika Tuđmana i MORH - Glavni stožer - general Tus vjerojatno sve zna, ali ga ipak obavijestiti - Dio inspekcije odmah poslati u Bosanski Brod i sastati se sa nižim zapovjednicima.« (MŠ)

GLAVNOM INSPEKTORU OBRAN REPUBLIKE HRVATSK
Zagreb, 28.08.1992.
IZVJEŠĆE BR. 16
Glavne inspekcije obrane Republike Hrvatske Nadgled izvršen u vremenu od 21. do 26. 08. 1992.
Nadgledom su obuhvaćeni: Zapovjedništvo operativne grupe Posavina (S Brod), Istaknuto zapovjedničko mjesto Istok (s. Tolisa- Bosanska Posavina), Zć povjedništvo 101. brigade HVO (Bosanski Brod), Zapovjedništvo 108. brigade H' (Slavonski Brod), Zapovjedništvo taktičke grupe (Sibinj - dijelovi virovitičke brigć de), Zapovjedništvo 131. brigade HV (Županja) i Zapovjedništvo 106. brigad HVO (s. Tolisa).
1. OCJENA STANJA
A) Vođenje i zapovijedanje:
- U sustavu vođenja i zapovijedanja oružanom borbom ne postoji čvrsta si bordinacija i oštro razgraničenje u nadležnosti i odgovornosti. Veliki je probler osigurati ljudske, kadrovske, materijalne i druge preduvjete zapovijedanja za h vršenje postavljenih ciljeva.

- Osjeća se nedorečenost, ili još bolje, nema nikakve racionalne vojne dje latnosti ni politike na teritoriji Bosanske Posavine - zapad.
B) Zapovijedanja se ne provode isključivo linijom nadležnosti u zapovijedanji već mimo određene linije i to:
- Preko pojedinih organa Ministarstva obrane, a da o tome nisu obaviješter nadležni zapovjednici. Grubo je kršena subordinacija, što je imalo za posljedic gubitak velikog teritorija i ljudskih žrtava. HVO i HV su bez borbe napuštale teritori o čemu postoje pismene izjave časnika i fono snimci, kao dokumentacija prošlil događaja. Zvanična zapovjedništva stavljena su u nemoguću sitaciju. Dođu poje dine osobe iz MO kod nižih zapovjedništava, zapovijedaju im neke vrlo važne rac nje, primjerice, povucite se iz ovog reona pagazit će vas tenkovi. To što oni zape vijedaju posve je suprotno zapovijedima generala Stipetića. O tome smo konkre' no pisali u Izvješću od 20. 08.1992. Da stvar bude još gora i u sistemu subordine cije postoji zbrka:
- Zapovijeda se preko zapovjednika nižih postrojbi, a da se o tome ne obav jesti nadređeni zapovjednik. Na primjer, zapovjednik 131. brigade HV dobiva za povijedi od zapovjednika OZ Osijek, OG Posavina i zapovjednika ZG Istok. Dakle tri zapovjedništva. Date zapovijedi nisu međusobno usuglašene, i čak su u suprol nosti. Na licu mjesta uklanjamo ove greške koliko je moguće.
13 0 ovom izvješću osobno sam kao glavni inspektor izvijestio vrhovnog zapovjednika, M0RH i GSHV; svi su prim cjeloviti dokument o navedenim i drugim nalazima inspektora. Niža zapovjedništva upoznata su neposredno na terenu (MŠ).

- Od Zapovjedništava matičnih postrojbi koje se ne pridržavaju primljenih zapovijedi, obično upućuju manje sastave na bojište od broja v/o prema ustroju i sa bitnim zakašnjenjem, na primjer Virovitička brigada.
- Na koordinacijama ne učestvuju svi organi. Tako na koordinaciji održanoj dana 22.08.1992. god. u OG Posavina u Bosanskom Brodu nije učestvovao načelnik SIS-a i zapovjednik satnije vojne policije, jer oni primaju zadatke po svojoj liniji i u stvari ne znaju što se događa na frontu.
- Samostalno uključivanje i isključivanje pojedinih grupa, cijelih jedinica i pojedinaca u borbena djelovanja.
- Mnogi časnici nemaju regulirano postavljanje na dužnost, posebno u postrojbama u Bosanskoj Posavini, a u 101. brigadi nema nitko regulirano stanje u službi. Formalno zapovjednici nemaju pravo zapovijedati.
- Nepoznavanje terena u zoni odgovornosti od strane većeg broja zapovjednika koji dolaze na nepoznato zemljište. Smjene postrojbi se vrše bez uzajamnog i potpunog upoznavanja sa stanjem na terenu. Postrojbama se unaprijed saopćava datum smjene novom postrojbom, ali se plan smjene ne poštuje i ne realizira, radi čega dolazi do napuštanja položaja, što rezultira gubljenjem teritorija uređenog za obranu, ljudi i materijalnih sredstava. Na pr. TG 105. brigada Bjelovar napustili su dan prije smjene položaj, a da prethodno nisu prekontrolirali da li je sve ljudstvo povučeno, tako da je ostalo 8 vojnika na položaju koji nisu znali da je matična postrojba napustila položaje, radi čega su svi poginuli kada su četnici upali u rovove. Zapovjedništvo 105. brigade saznalo je za nedostatak ljudi tek kada je stiglo u Bjelovar, kada su poslali pismenu potjernicu za nestalim vojnicima. Ili pad Bijelog Brda, kada je jedinica 103. brigade HVO napustila položaj koji su odmah zaposjeli četnici. Sličnih slučajeva ima više a da nitko

nije odgovarao i to 106. br. HV, TG - 127. HV, 108. brigada HV i 3A brigada. Radi ovakvog neorganiziranog rada zapovjedništava, nedostatka odgovornosti i slabe osposobljenosti nastaju tragične posljedice.
Upravo zbog grubog kršenja subordinacije (dvostruko zapovijedanje) došlo je do velikog gubitka teritorija i još većih ljudskih gubitaka. Sve se počelo rušiti grubim greškama u zapovijedanju 3A brigadom i apsolutno pogrešnim utjecajem na njih prije dvadesetak dana. O tome postoje dokumenti, koji su ranije dostavljeni.
C) Stanje na bojišnici
Na dijelu bojišnice za koju je izvršen uvid izvršeno je djelomično ukopavanje.
Kod 101. brigade u rajonu k. 98 Bosanski Lužani djelomično je inžinjerijski uređen prednji kraj. Zakloni su uređeni sa pokrivkom, nema podgrudobranskih skloništa, rovovi nisu obloženi. Kod prvih kiša postoji opasnost zarušavanja zaklona. Saobraćajnice nisu urađene iako je prostor oko prednjeg kraja neprekidno tučen pretežno minobacačkom vatrom. Svi su upozoreni da se utvrđivanjem ljudski gubici smanjuju 50%.
- Vatreni položaj topničke baterije 76 mm M42 u selu Brebrima uređena su skloništa za ljudstvo i streljivo bez obloge, te postoji opasnost zarušavanja. Nisu iskopane platforme za oruđa. Maskiranje vatrenih položaja je dobro.

- Položaji 131. brigade inžinjerijski su dobro uređeni i solidno izrađeni zem ljano drveni bunkeri, koje je potrebno bolje povezati tranšejama i saobraćajnicom Izrađeno je oko 400 drveno zemljanih bunkera. Prilazi r. Savi dobro su uređeni sć drveno zemljanim skloništima na prilazima i organiziranom protivzračnom obra nom prijelaza.
- Služba sigurnosti u postrojbama HV i HVO - ne funkcionira, što se u cijelo sti odražava na niz negativnih pojava koje su dovele do gubitka teritorija, života MTS.
- Izrazito djelovanje nešto slično petoj koloni, odigralo je glavnu ulogu u na puštanju teritorija, razbijanju postrojbi i padu teritorija u većini bez borbi. Dolaze neki emisari iz Zagreba. Djeluju suprotno od zvaničnih zapovjedništava. Imenć dostavljena izdvojeno.
- Nedovoljna prisutnost organa sigurnosti na terenu, u cilju sticanja pravoc uvida u stanje, dovodila je do toga da su zapovjedništva od GO Posavina do IZIV Đakovo dobivala od neodgovornih zapovjednika često nepouzdane podatke nć području teritorije i vlastitim postrojbama, što je rezultiralo kašnjenjem odgovara jućih mjera na učvršćivanju obrane i pada teritorija.
- Služba sigurnosti nije imala uvid na razne negativne pojave u postrojbama kao napuštanje položaja, kašnjenje i nedolazak jedinica na položaje, pljačku, ne disciplinu, samovolju, šverc i profiterstvo te ih nije u suradnji sa vojnom policijorr sprečavala i na vrijeme odgovorne upozoravala. Imena aktera dostavljaju se odvojeno zbog potrebe dodatnih provjera.
- Odsutnost pojedinih načelnika i referenata službe sigurnosti sa sastanaka koordinacije je posljedica načina organiziranja službe izvan sustava vođenja i za povijedanja iz čega proizlazi da je ona sama sebi svrha, a ne u funkciji zapovije danja, iz čega dolazi do niza slabosti i po službu i po zapovijedanje.
- Između službe sigurnosti i vojne policije zapaža se nedostatak međusobne suradnje i povjerenja. To se isto odnosi na odnose između vojne policije i civilne policije.
- Očit je velik negativan utjecaj lokalne vlasti na postrojbe HV koje su formirane na njihovoj teritoriji. Primjer: dominacija općinske vlasti Slavonskog Broda nac zapovjedništvom 108. brigade ZNG Slavonski Brod koji negativno utječe na

zapovijedanje i upotrebu te jedinice. Postoji neka čudna želja da se brigada »zaštiti« oc borbi.
- Smatramo da načelnik SIS-a 108. brigade ZNG Zdravko Sočković ne može uspješno obavljati svoju funkciju ako obnaša i dužnost dopredsjednika SO Slavonski Brod, tajnika predsjedništva HVO Bosanska Posavina i direktora tvornice »Đuro Đaković« namjenske proizvodnje za potrebe HV. U isto vrijeme njegov bra Pavao Sočković obnaša funkciju načelnika logistike 108. brigade koja ujedno logistički podržava dvadeset i jednu brigadu HV i HVO i pet samostalnih postrojbi. Nć tu zbilju ima puno prigovora pripadnika HV i HVO, ali ne znamo kakva bi sposobnost trebala biti u ovoj dvojici pa da bi mogli obnašati te silne funkcije.
- Na području Slavonskog Broda djeluje satnija vojne policije u sastavu 68 bataljuna vojne policije Osijek. Pored ovog uredovanja na teritoriji Slavonskog Broda vojna policija uspješno djeluje i na teritoriju Bosanske Posavine, pri čemu uspješno surađuje i instruktivno djeluje na vojno policijske postrojbe HVO koje su u formiranju. Primjećuje se nesuradnja sa vojnom policijom postrojbi HV koje dolaze i djeluju u Bosanskoj Posavini i suprotstavljaju se kontroli na prijelazu iz BiH u Hrvatsku i ne poštivaju zakonitosti za koje je nadležna vojna policija Slavonski Brod. Suprotstavljanje ovom je osnovni uzrok prijevoza opljačkane robe i šverca od strane postrojbi koje se vraćaju iz Bosanske Posavine.
- Suradnja sa civilnom policijom nije dobra, čak vlada antagonizam i veliko nepovjerenje iz razloga neaktivnosti i umiješanosti nekih ljudi iz civilne policije u šverc građanima BiH za 1.600 DEM, što upućuje na umješanost više funkcionera MUP-a Slavonski Brod u te nezakonite radnje. Imena se dostavljaju izdvojeno.
- Inspekcija je stekla uvid da vojna policija u Slavonskom Brodu obnaša stručno i korektno vojno policijski posao, čak preuzima na sebe neke poslove civilne policije i SIS-a - najvećim dijelom zbog nepovjerenja u te službe (opravdano), jer određena saznanja i radnje koje je njima prepustila po njima nije ništa poduzeto.
- Bitno je napomenuti da vojna policija nije pod utjecajem lokalnih vlasti već nastoji stručno po zakonima i propisima raditi svoj posao.
- U vojnoj policiji nalazi se sređena arhiva o svoj oduzetoj i zaplijenjenoj imovini iz Bosanske Posavine, koja je na propisan način pohranjena u logističkoj bazi 108. brigade ZNG. Smatramo da je to jedan od uzroka međusobnog sumnjičenja i nepovjerenja vojnika HVO prema općinskim vlastima Slavonskog Broda i HV, jer smatraju da je to vlasništvo Bosanske Posavine i da oni sa tim moraju raspolagati.
- Inspekcija smatra da bi se detaljnim uvidom u dokumentaciju i daljnjim tokom tih sredstava i roba mogle otkriti mnoge nezakonite radnje i postupci, što je i stajalište vojne policije Slavonskog Broda. (...)

4. OBAVJEŠTAJNA SLUŽBA

- Uvidom u stanje stiče se dojam da obavještajna služba u postrojbama HV a posebno u HVO ne funkcionira zadovoljavajuće. Nema obavještajnih podataka po dubini neprijateljske teritorije, već se sve svodi na osmatranje sa prednjih položaja i prisluškivanje. Nedovoljno se koriste izviđačke jedinice postrojbi HV, dok u postrojbama HVO iste su slabo organizirane i nedovoljno opremljene potrebnim sredstvima izviđačke namjene. Iz navedenih razloga zapovjedništva na vrijeme ne raspolažu potrebnim informacijama o jačini i namjerama neprijatelja što je jedan od uzroka nepovoljne situacije na ratištu i pada određenih teritorija.

- Osjeća se nedostatak, a potreba bi bila velika za izviđačko-diverzantskim jedinicama za aktivnosti u pozadini neprijateljske teritorije - što bi trebalo pod hitno realizirati i u HV i HVO.

5. STANJE LOGISTIČKE PODRŠKE ISTOČNOG BOJIŠTA

- Logistička podrška postrojbi OG »Posavina« još uvijek nije kritična u cjelini, ali je dostigla kritičnu točku u sitnom streljivu (metak 7,62, 7,65 i 9 mm) i minama zaMB 120, 82 i 60 mm. (...)

Ovo se može konstatirati i za POS (protivoklopna sredstva) za postrojb HVO u neposrednom dodiru sa neprijateljem. U cjelini stanje se poboljšalo dolć skom na bojište general pukovnika Čermaka, ali nije poznata njegova zvaničn funkcija. Isto tako u brigadama HVO loše funkcionira i sustav veza zbog nedosta ka žica za induktorsku vezu koja je manje ranjiva u odnosu na druge vrste vez; Opskrba sa svim vrstama hrane za postrojbe HV i HVO je uglavnom dobra.

Postoje postrojbe na prvoj liniji fronte koje i po 7 dana ne dobivaju toplu hrć nu uglavnom zbog nedostatka posuđa kao i zbog neposrednog djelovanja nepr jatelja. Trebalo bi omogućiti bar 1 topli obrok dnevno za borce na prvoj liniji borbf

108. brigada HV logistički podržava dijelove 11 brigada i 5 samostalnih po; trojbi. Nema dosta ljudstva za taj veliki posao. To dovodi do iscrpljenosti istih pada njihove efikasnosti u vrlo dinamičnom periodu borbenih djelovanja. Organ zacija i materijalno poslovanje ulaska i izlaska TMS, opreme, streljiva i naoružanj dobro je postavljeno. Kompjutorska obrada podataka znatno je povećala efikj snost djelovanja, a operativna evidencija za zapovijedanje i rukovođenje je pre cizna i pravovremena.

Potrebno je povećati broj djelatnika naročito u skladištima streljiva, naort žanja i MES. Evidencija i materijalno poslovanje sa svim TMS, naoružavanjem i streljivor funkcionira samo do razine brigada. Dalje prema bojnama, satnijama i vodovim kao izvršnim potrošačima, gubi svoj kontinuitet u evidenciji stanja utroška, čime j prekinuta veza ulaz - izlaz MS.

PRIJEDLOG MJERA:

1. Uspostaviti suradnju organa vlasti RH sa organima vlasti BiH u kojem cilj dogovoriti stavove na razini Vlada, detaširati organe Vlade koji bi koordinirali sv pitanja od interesa za funkcioniranje vlasti na područjima Brodsko Posavskog n tišta.
2. Sustav vođenja i zapovijedanja na Bosansko Posavskom ratištu dovesti sklad i u strogu subordinaciju sa točnim naznakama tko je za što odgovoran. R< gulirati postavljenja na dužnost, posebno zapovjednika postrojbi. Kroz borben zapovijedi odrediti postrojbama zonu odgovornosti i regulirati druga pitanja o značaja za vođenje oružane borbe. Regulirati prava i dužnosti zapovjednika u zoi odgovornosti postrojbe sa kojom zapovijeda. Spriječiti paralelizam u zapovijed? nju, zapovijedanje od nenadležnih časnika, dolazak vikend starješina mimo znć nja nadležnih starješina, ubacivanje samostalnih grupa mimo znanja i plana nac ležnog zapovjednika i druge aktivnosti koje štete zapovijedanju. Sustav zapovij« danja precizna i nedodirljiva subordinacija su problem br. 1.
3. Mobilizaciju i demobilizaciju vršiti strogo prema planovima i zapovijedim; Za neizvršenje zapovijedi poduzimati zakonom predviđene mjere.

4. Obvezati organe obrane i zapovjednike vojnih postrojbi za vođenje točn evidencije o učešću v/o u ratu, prevođenju, promicanju i dodjeli činova, ranjavanji poginulim i nestalim.
5. Formirati grupe za moralno i psihološko djelovanje koje dodijeliti zape vjedništvu istočnog ratišta sa zadatkom suprotstavljanja neprijateljskoj propagar
420
di, petoj koloni i organizaciji antipropagandnog djelovanja na istočnom ratištu. Ove grupe moraju djelovati na samoj bojišnici, a ne da se motaju po višim zapovjedništvima.
6. Ukazati vrhovnom zapovjedniku da se u njegovo ime pojavljuju pojedinci i grupe, koji postupno izgrađuju drugu ilegalnu liniju zapovijedanja.
7. Sigurnosno-informativnu službu osposobiti i više angažirati na poslovima za potrebe vođenja i zapovijedanja, ako je potrebno i kadrovskim promjenama te u tom smislu iskoordinirati rad SIS-a, vojne policije i civilne policije.
8. Pojačati pružanje svekolike pomoći postrojbama HVO.
9. Inzistirati da vojna policija Slavonskog Broda bude nadležna svim postrojbama HV i vojnoj policiji koja ih prati na teritoriju Slavonskog Broda, posebno kod prelaska rijeke Save u cilju uredovanja i sprečavanja nezakonitih radnji.
10. Što hitnije kadrovski i materijalno osposobiti obavještajnu službu, posebno u postrojbama HVO.
11. Odmah angažirati izviđačko-diverzantske jedinice HV i uputiti je s točnim zadatcima na okupirano područje Bosanske Posavine i raditi na pomoći, formiranju takvih jedinica pri HVO.
12. Hitno poboljšati popunjenost postrojbi HV, a naročito HVO koje se nalaze u neposrednom kontaktu sa neprijateljem, sitnim streljivom, POS, minama za MB 120, 82 i 60 mm kao i granatama za tenkove T-84 i T-55 (125 i 100 mm kumulativne i pancirne). Jedinice su takve precizne zahtjeve višekratno upućivale u viša zapovjedništva.
13. Održavanje m/v svih vrsta kao i utrošak naftnih derivata svesti u zakonske okvire propisanom i centraliziranom dokumentacijom i evidencijom. Ovo bi znatno olakšalo kontrolu pravilnog korištenja istih kao i smanjenje troškova u cjelokupnom poslovanju u postrojbama HV.
Nadgled izvršili: 1. Ivan Karakaš, brigadir S.R. 2. Ljubomir Barešić, brigadir S.R. 3. Drago Franciškovič, pukovnik S.R. 4. Ivan Grbavac, pukovnik S.R.

XIII. Kazalo važnijih osobnih imena
(brojke u kurzivu odnose se na dokumente)
Abdić, Fikret 97,148 Ademi, Rahim 273
Adžić, Blagoje 69, 72,96,127,129,131,166, 186,188,234,237,332
Agotić, Imra 194, 260, 261, 265, 270, 292, 303
Alić, Miroslav 272
Ambrinac, Zvonimir 305
Andrić, Dragan 125
Antolić, Mirjam 124-125, 305
Antolović, Josip 32, 33
Atanasovski, Todor 69, 70, 77,103-104
Avramović, Života 230
B

Bačić, Ivan 297, 312-313
Badurina, Berislav 144,183-184
Bakarec, Eduard 216
Bakarić, Vladimir (zastavnik) 43-44, 49
Baltić, Željko 272
Banak, Franjo 16,17,18, 21, 32, 33, 34, 35,
40, 43 Banak, Josip 16,18,21 Banak (Špegelj), Karica 35, 53 Baraković, Zvonimir 272
Barbarić, Vinko 331, 343,405, 407 Barišić, Ljubo 267, 304, 305, 326,404, 421 Barušić, Ivan 282
Bavčar, Igor 149,197,220,229,262-264, 266-267
Bebić, Luka 261,263,265-266, 268, 292 Belamarić, Boris 73, 76
Belani, Ivan 143,163,171, 205, 210 Belobrk, Vinko 143,162,163,171, 205, 209, 210-211
Benčić, Antun 124,151,154, 200 Bere, Zvonimir 283 Bijedić, Suknja 34 Bilek, Drago 200 Bilobrk, Mate 73
Bjelajac, Stanko 47, 85, 88,121,122,126 Bjondić, Tomislav 124,151,154, 200 Blažević, Božo 283 Boban, Mate 327, 328, 329, 335-336,
337-338, 361, 364 Bobetko, Ivan 245, 314 Bobetko, Janko 47-49, 55,142, 201, 208, 328,330, 334,349, 362-364,408 Bogićević, Bogić 188 Boljkovac, Josip
115,116,127,131,132,
136,146,147,149,151,154-155,157,158,
164,169,171,173,178,181,182,205,
212, 247, 262, 344,382 Borić, Ilija 79-80
Borković, Branko (Mladi Jastreb) 210, 321,
384
Bošković, Milorad 56-57 Božičević, Vladimir 81,125 Brauneger, Josip 124, 200, 282, 304, 404 Brovet, Stane 70, 96,176,188,233, 332 Broz, Josip (Tito) 53,55,62-63,87,90, 94, 96 Brunec, Janko 125 Budimir, Božo 137, 216-217, 238, 303 Budimski, Stjepan 279-281,296 Budiša, Dražen 113,267, 291,398
423
Bujaš, Mladen 143,185,268,313 Bušić, Zvonko 282, 283
C_
Car, Pero 79, 80, 97 Cesarec, Cedomil 275-277 Cišper, Zlatko 200, 212 Crnjac, Miljenko 324-325, 343, 363, 408 Cvetković, Marijan 56, 71, 72, 73-74, 77, 79, 82,97
(i_
Čačić, Radimir 276-277 Čad, Marijan 186, 298, 315-316 Caleta, Ljubomir 283 Čermak, Ivan 319, 340, 420 Cerni, Josip 324
Červenko, Zvonimir 55,151,154,156, 267, 353
Cobanov, Ivan 273 Čubra, Nikola 188-189 Čuić, Dane 46, 54, 55, 94
Ć_
Cesić, Ljubo (Rojs) 363,364 Ćuk, Mile 280-281
D_
Dabčević-Kučar, Savka 53, 266, 267
Daljević, Milan 76, 88, 230
Dečak, Đuro 143,162,163,164,171, 205,

208,209, 211,268, 280, 324-325, 352, 353 Dedaković, Mile (Jastreb) 322, 384 Dedić, Bekir 124,148, 200, 282, 304 Degoricija, Slavko 198, 243 Dizdarević, Raif 104 Domazet, Davorin 330, 363, 397 Domljan, Žarko 131,136,149,154,170,
171,232, 246 Dmovšek, Janez 120,185
DŽ_
Džanko, Luka 326, 327, 330 Đ_
Dodan, Šime 223, 232, 261, 292
F_
Fakčević, Ivan 273
Falica, Drago 124,151, 200
Filipović, Milenko 344
Franciškovič, Drago 121,122,124,125,151, 154,170,171,199, 200, 203, 229, 247, 259, 262, 266, 267,268, 303, 304, 352, 404, 412, 415, 421
Frandolić, Biserka 204 Funduk, Miloš 121,123
G_
Galović, Milan 350-352 Glavaš, Branimir 268, 306, 318, 320-321, 323, 339, 346,384, 388,389
Golem, Tomo 127,167,168, 206, 247, 263, 266, 305
Gorinšek, Karl 269, 303, 306, 318, 319, 320, 321, 323, 326, 333, 335,346,385
Gotovina, Ante 202
Gračanin, Petar 96,136,185, 224, 233, 235 Grbavac, Ivan 211, 267, 281, 304,421 Grbeža, Niko 283
Gregorić, Josip 69, 70, 81, 82, 83-84,104 Gregurić, Franjo 132,170,196-197, 207, 217,256,261,266,267,276, 293, 314,
317,393 Grković, Nikola i Slavica 48, 51 Grubišić, Božidar 69, 94
H_
Habijanac, Antun 143,162-163,164,170,
205,207-208, 209 Hanžeković, Marijan 132,144 Herljević, Franjo 30, 31, 32 Hočevar, Ivan 125, 220 Hrga, Ivan 283
J_
Jagar, Vladimir 160,161,162,163,164,168,
170,179, 207,208, 209,248 Janić, Vlado (Capo) 56
Janša, Janez 149, 218, 220, 226, 229, 231,
232, 238-239,262-264, 266-267 Jauković, Danilo 35

Jazov, Dimirrij 87,176,183,185,188
Jelak, Ivan 16,19
Jelić, Ivo 216, 268, 303, 310, 313
Jer kič, Branko 69, 70, 75, 89,104
Jcrzečić, Miroslav 162, 275, 279, 324-325
Jovanović, Dragiša 278-280
Jović, Borisav 89,120,126,129,150,179,
184,185,186,188,253, 358 Jukić, Augustin 73 Juras, Josip 297, 312-313, 363 Jurić, Perica 128,151,154,158, 282, 328, 390 Jurinčić, Mato 21
K_
Kacin, Jelko 233

Kadijević, Veljko 58, 61, 66, 87,92, 95, 96, 102,103-104,105,111,112,150,158,165, 166,174,176,180,183,184,187,188, 189, 190,191,195,198, 207, 225-226, 234, 236, 249, 252, 253, 264, 298, 315, 332, 374, 374, 378
Kalođera, Marko 56, 57
Kandić, Mile 94,127,128
Karadžić, Radovan 335-336, 337
Karakaš, Ivan 124,151,154, 267, 268, 303, 304, 314, 326, 406, 407, 412, 421
Kardelj, Edvard 63, 96,107, 356
Ka ta vic, Ivan 282
Kelečević, Boško 169,170,177,181,182 Kerčmar, Stjepan 124,151,154, 200, 216, 229
Kolić, Vladimir 282 Kolšek, Konrad 81,103,105, 230 Kombol, Stanko 55
Kovač, Franjo 161,162,163,164,168,169,
170,205,208,209 Kovač, Josip 124, 205, 207, 209, 211-212, 229 Kovačević, Rajko 278-280 Kovačić, Darko 124, 267 Kramarić, Zla tko 306, 318, 323 Kriste, Petar 120, 314
Krišto, Ante 143,162-163, 205,268 Križan, Zlatan 85 Krpina, Drago 245, 313, 314, 363
Kučan, Milan 125,149, 228, 231, 232, 238 Kukanjac, Milutin 337 Kuzelj, Zdravko 124, 304
L_
Lakuš, Filip 18, 32, 34 Ledinski, Željko 279, 352 Lelas, Vladimir 331
Letka, Sveto 328, 330, 347-348, 405, 407, 408
Lovreković, Milan 83,84 Lučić, Josip 194, 216, 339, 346,408 Lukežić, Anton 69, 89
Luks, Franjo 24, 25
U_
Ljubičić, Ante 312
Ljubičić, Nikola 55, 57, 59, 66, 74
Ljubičić, Petar 124
M_
Mamula, Branko 57, 58, 59, 61, 66, 68-69, 71, 75, 76, 77-78, 79, 80, 81-83,84,96,97, 110,111,112,118,148,150,189-191,225, 234, 236, 264, 374
Manola, Srećko 55, 73
Manolić, Josip 124,127,128,131,132,136, 141,142,147,149,151,154,156,170, 171,181,182, 226, 227, 232, 239, 240-241, 246, 248, 257, 259-260, 280, 343, 352, 414
Marinov, Ante 304, 326
Marinović, Nojko 326, 330
Marković, Ante 66, 74,101,110,135,148, 176, 204, 227, 357, 370-371, 374
Martić, Milan 128,129,133
Mavrlja, Ivan 117,122
Merčep, Tomislav 242, 309, 321-322, 346, 384, 387, 388, 402
Mesić, Stjepan 113,127,129,136,147,148, 154,156,171,181,182,185,196,199, 225, 232, 246, 248, 252, 255, 256, 266, 267,268, 269, 307, 352
Mesić, Tomislav 162, 200, 203, 229, 243, 245, 247, 261, 274
Milošević, Slobodan 89, 96, 99,110,111, 112,126,149,157,158,166,180,184, 190,191,195,198, 252, 253, 264,276, 302, 324, 332, 335, 358,364, 366,374, 375, 377-378
Miljavac, Pavao 340

Minić, Miloš 69, 70 Mirković, Stevan 69, 70, 90, 96 Mišić, Miodrag 44, 45, 46 Mladenić, Nikola 296, 298 Mladić, Ratko 310, 311, 337, 344 Modrušan Miroslav 345, 410-412 Mrkonja, Vinko 125 Mršić, Zdravko 132,134,173 Mujkić, Mujo 69, 77,103-104 Munivrana, Mišo 180, 328,396, 399 Mutak, Vladimir 55
N_
Nenezić, Radojica 121,126 Novak, Ivan 15,16,19 Norac, Mirko 402-404 Novoselić, Zdravko 80,125, 221
0_
Orešković, Tihomir 402-403 Oreščanin, Bogdan 51, 76
P_
Paradinović, Franjo, Đuro i Branko 168 Pašalić, Ivić 364 Pavlić, Stanko 244, 268, 279 Pavlov, Goran 313, 314 Pekić, Dušan 34, 49,121,126 Perković, Josip 154,169,173,199, 205 Petković, Milivoj 312, 363 Petričević, Josip 268, 308 Petrović, Josip 40 Pirker, Pero 53, 54 Planine, Milka 66, 77 Popov, Berislav 275-277 Pozderac, Hamdija 97 Praljak, Slobodan 334, 340 Prodan, Ivo 352 Prtenjača, Šime 186, 312 Puhar, Darko 73, 74, 76, 77, 79-80,161,186, 268, 315
Purgarić, Božidar 162, 229, 274,275 R_
Račan, Ivica 112,114,116-117 Radaković, Ilija 68,191

Šimunić, Ivo 19 Škarec, Želimir 279, 281, 296 Špegelj, Jela 15,40 Špegelj, Karlo 19
Špegelj, Mato 15,17,18, 32, 33, 34, 40, 43
Špegelj, Stanka 55,260-261, 262-263,338
Špegelj, Šimo 16,17,18, 20, 35
Špiljak, Mika 88, 97
Štargl, Miroslav 333, 335
Štubclj, Božidar 282
Šumonja, Miloš 49, 50
Šušak, Gojko 180,185,196,197,198, 202, 203, 209, 216, 217,226, 244, 245, 246, 260-261, 270, 280, 292, 295, 303, 304, 307, 314,316, 325, 328, 329, 330, 332, 337, 341, 342, 346,347, 353,361-363,364,399,409
Tanasković, Rajko 55 Telban, Stanislav 49,51 Tepić, Milan 278, 280 Tepšić, Jovan 46 Tijardović, Ivica 347-348 Tomac, Zdravko 238, 268 Tot, Ilija 344
Trifunović, Vladimir 276-277
Trobentar, Ivan 124,125,169,171, 266, 267, 305
Tuđman, Franjo 112,115,117,119,125, 126,127,131,133,135,136,141,145,147, 148,149,150,151,154,156-157,159,163, 166,170,171,180,182,184,194,195,196, 198,200,201,203,205,213, 223, 226, 227, 228, 232, 240-241,244, 245-246,248, 249-252, 254, 257, 259, 264, 266, 268, 270, 276, 280,285, 287, 291, 292,293,295, 299, 302, 303, 307, 308-309, 316-317, 324, 327, 328, 329, 330, 332, 334, 335, 336, 341, 342, 343, 347,348, 349, 353, 355, 357, 359, 360, 361-363, 364,365, 366-367,403
Tuđman, Ivan 348 Tuđman, Miroslav 364 Tuličić, Josip 303, 310-312, 343 Tupurkovski, Vasil 185 Tus, Anton 194, 266, 269, 270, 281, 292, 303, 324, 330,338,384, 408
Varga, Mato 247,263, 305
Vasiljević, Aleksandar 163,164,165,166,
167,168,169,177,185, 207,208, 278, 332 Vekić, Ivan 245, 255, 280 Vidić, Marin (Bili) 210, 321 Viduka, Mate 245, 312, 313, 314, 327, 330,

331, 397 Vignjević, Mile 204, 205, 209 Vlašić, Ante 148 Vlašić, Miro 320, 323 Volarević, Vladimir 200, 326, 406, 407 Vračarević, Miloš 80,125 Vrdoljak, Ante 273-274 Vrtar, Avgust 58 Vukošić, Nikola 297 Vuković, Vladimir 296, 398 Vukušić, Herman 350-352 Vuletić, Bruno 63-65
Zadro, Blago 210
Zorica, Bruno (Zulu) 244, 344-345
Zorica, Mate 283
Zovak, Tihomir 268, 308, 309
Žilec, Ivica 122

XIV. Kratice

AP - autonomna pokrajina (u SFRJ) CVVŠ - Centar visokih vojnih škola (JNA) CZ - Civilna zaštita DSZ - društvena samozaštita GIO - Glavna inspekcija/ glavni inspektor obrane
GSHV - Glavni stožer Hrvatske vojske
HDZ - Hrvatska demokratska zajednica
HRM - Hrvatska ratna mornarica
HSS - Hrvatska seljačka stranka
HV - Hrvatska vojska
HVO - Hrvatsko vijeće obrane
IZM - istaknuto/ izdvojeno zapovjedno
mjesto JA - Jugoslavenska armija JNA - Jugoslavenska narodna armija JRM - Jugoslavenska ratna mornarica JRZ - Jugoslavensko ratno zrakoplovstvo KOS - Kontraobavještajna služba (JNA) KPH - Komunistička partija Hrvatske KPJ - Komunistička partija Jugoslavije MB - minobacač
MES - minsko-eksplozivna sredstva MO (MORH) - Ministarstvo obrane (Republike Hrvatske)
MTS - materijalno-tehnička sredstva MUP (MUPRH) - Ministarstvo unutarnjih poslova (Republike Hrvatske) MZ - mjesna zajednica NDH - Nezavisna Država Hrvatska (1941-1945) NOB - Narodnooslobodilačka borba
(1941-1945)
NOP - Narodnooslobodilački pokret
(1941-1945) NOV - Narodnooslobodilačka vojska
(1941-1945) NZ - Narodna zaštita OG - operativna grupa ONO - općenarodna obrana OS SFRJ - Oružane snage SFRJ OT - oklopni transporter OZ - operativna zona OZN - Odjeljenje za zaštitu naroda POS - protuoklopna sredstva PU - policijska uprava PZO - protuzrakoplovna obrana RŠTO - Republički štab Teritorijalne obrane
SANU - Srpska akademija nauka i umetnosti SDA - Stranka demokratske akcije (BiH)
SDB - Služba državne bezbjednosti (=
SDS - Služba državne sigurnosti) SFRJ - Socijalistička Federativna
Republika Jugoslavija
SIS - Služba za informiranje i sigurnost SKH-SDP - Savez komunista Hrvatske - Stranka demokratskih promjena SR - socijalistička republika (u SFRJ) SSNO - Savezni sekretarijat za narodnu
obranu (SFRJ) SSUP - Savezni sekretarijat za unutrašnje
poslove (SFRJ) SUBNOR - Savez udruženja boraca

Narodnooslobodilačkog rata (SFRJ)
SZUP - Služba za zaštitu ustavnog poretka

SZV - Sjeverozapadno vojište ŠVK - Štab Vrhovne komande TG - taktička grupa TMS - tehničko-materijalna sredstva TO - teritorijalna obrana TORH - TO Republike Hrvatske TORS - TO Republike Slovenije TOSRH - TO Socijalističke Republike Hrvatske
UDB - Uprava državne bezbjednosti (sigurnosti)
UHVDR - Udruga hrvatskih veterana
domovinskog rata VDV - Vrhovno državno vijeće VO - vojna oblast (JNA) v/o - vojni obveznik VPO - Vojnopomorska oblast VPV - Vojnopomorsko vojište VU - Varšavski ugovor ZAVNOH - Zemaljsko antifašističko
vijeće narodnog oslobođenja Hrvatske
(1942-1945)